

Dagordning

Instans: Kommunstyrelsen

Tid: måndagen den 19 december kl. 08:30

Plats: Sämsjön, kommunhuset, Herrljunga

Förslag på justerare: Oppositionen föreslår justerare på mötet

Samtliga ärenden har beretts av kommunstyrelsens presidium. I samtliga beslutsärenden föreslås kommunstyrelsen besluta i enlighet med förvaltningens/tidigare nämnds förslag till beslut om inget annat framgår av ordförandeskrivelse.

Efter kommunstyrelsens sammanträde bjuds kommunstyrelsen på en julavslutning (julumacka).

Gunnar Andersson
Kommunstyrelsens ordförande

Anela Lennartsson
Sekreterare

Information:

- KS = slutgiltigt beslut fattas i kommunstyrelsen.
- KF = slutgiltigt beslut fattas i kommunfullmäktige.
- Info = Information.
- Ett X markerar att handlingar finns bifogade i kallelsen.
- VS markerar att handlingar presenteras vid sammanträdet.

Dagordning

<i>KL</i>	<i>NR</i>	<i>Besluts -organ</i>	<i>Ärende</i>	<i>DNR</i>	<i>Handlingar bifogas</i>	<i>Föredragandel/ Kommentar</i>
08.30		KS	Sammanträdet öppnande Upprop Val av justerare och justeringstid Godkännande av dagordningen			Ordförande Nämndsamordnare Ordförande Ordförande
08:35	1.	KF	Motion om bevarande av tåghållplatserna Torpåkra och Mollaryd	KS 2022/33	X	Samhällsplanerare
	2.	KF	Medborgarförslag om Torpåkra järnvägsstation	KS 2022/68	X	Samhällsplanerare
	3.	KS	Skrivelse till Trafikverket gällande kommunikation i samband med tillfälliga omledningar och avstängningar	KS 2022/277	X	Samhällsplanerare
	4.	KS	Skrivelse till Försvaret och Länsstyrelsen om Remmene skjutfält	KS 2022/278	X	Samhällsplanerare
09:05	5.	KS	Avsiktsförklaring för cykelled Herrljunga-Göteborg	KS 2022/257	X	Kommundirektör
	6.	KF	Motion om att avskaffa kaffe- och teavdraget	KS 2021/247	X	Kommundirektör
	7.	KF	Motion om framtagande av solkraftsplan för Herrljunga kommun	KS 2021/223	X	Kommundirektör
09:20	8.	KS	Digital ärendehantering för kommunstyrelsen	KS 2022/272	X	AK-chef
	9.	KS	Riktlinjer för digital ärendehantering	KS 2022/273	X	AK-chef
	10.	KF	Annonsering av KF sammanträden 2023	KS 2022/265	X	AK-chef
			PAUS			
10:00	11.	INFO	Dialog om förnyelse av Kamyanets- Podilskiy projektet			Lotten Svensson Lotten Company
10:25	12.	KS	Remissvar till Boråsregionen avseende samverkansavtal för familjecentraler	KS 2022/284		Elevhälsochef
10:35	13.	KF	Tillägg i taxan ”Ansöknings- och tillsynsavgifter för alkohol, tobak och receptfria läkemedel”	KS 2022/283	X	Socialchef
	14.	KF	Motion om hjälpmedel för barn med funktionsvariationer	KS 2022/139	X	Socialchef
	15.	KS	Rapportering av ej verkställande gynnande beslut enligt SOL och LSS per 2022-09-30	KS 2022/147	X	Socialchef

Dagordning

10:55	16.	KS	Återrapport klimatlöften 2022 och klimatlöften för 2023	KS 2022/271	X	Miljöstrateg
	17.	KF	Medborgarförslag om förbättrad buss- och tågpunktlighet	KS 2022/75	X	
	18.	KF	Medborgarförslag om införande av seniorkort för fritt resande i kollektivtrafiken	KS 2022/158	X	
	19.	KS	Attestanter 2023 för kommunstyrelsen	KS 2022/14	X	

Dagordning

NR	Meddelandeförteckning	DNR	Handlingar bifogas
1.	Protokoll från Förbundsstyrelsen för Sjuhärads samordningsförbund	KS 2022/137	X
2.	Svar till revisionen avseende ansvarsprövning av kommunstyrelsen 2022	KS 2022/274	X
3.	Regelverk för finansiering av ansökningar avseende rensning av tillflöden till Nossan	KS 2021/53	X
4.	Informationsblad om arvoden i stiftelser		X
5.	Styrelseprotokoll från Herrljungabostäder 2022-11-21	KS 2022/57	X
6.	Beslut från södra hälso- och sjukvårdsnämnden 2022-11-25: Verksamhetsplan och budget för lokalt folkhälsoarbete i Herrljunga kommun 2023	KS 2022/219	X
7.	Utvärdering av UngDrive 2022	KS 2022/49	X
8.	Protokoll från Nossan Förvaltningsaktiebolags sammanträde 2022-12-05	KS 2022/112	X
9.	Inbjudan att nominera personer till föreningsstyrelsen för Kommuninvest Ekonomisk förening		X
10.	Beslut från södra patientnämnden 2022-11-24, äldre röster om vården		
11.	Beslut från Vårgårda kommun gällande upphandlingsfunktion i Vårgårda och Herrljunga kommuner	KS 2022/268	X
12.	Information till kommuner om livsmedelsrevisioner 2022-12-01		X

Dagordning

<i>NR</i>	<i>Delegeringsbeslut</i>	<i>DNR</i>	<i>Handlingar bifogas</i>
1	Yttrande från Herrljunga kommun i granskning av översiktsplan Ulricehamns kommun 2040	KS 2021/71	

Motion om bevarande av tåghållplatserna Torpåkra och Mollaryd

Sammanfattning

Den 26 januari 2022 inkom Magnus Jonsson (V), Terese Eneman (V), Lillemor Fritioff (V) och Bo Naumburg (V) med en gemensam motion om att Kommunfullmäktige ska fatta ett inriktningsbeslut om att kommunen i processer där vi kan påverka lyfter fram att vi vill behålla tågstoppen i Mollaryd och Torpåkra. Enligt motionen har kommunen hittills inte varit tydlig med att tåghållplatserna är viktiga för kommunen.

Frågan om att bevara tåghållplatserna i Mollaryd och Torpåkra är komplex, kommunens mandat begränsat och förvaltningen menar att det är ytterst viktigt att skapa förutsättningar för en öppen dialog med Västtrafik, VGR och Trafikverket för att hitta en lösning som alla parter kan acceptera. I den dialogen är det avgörande att vi kan ta hänsyn till förslag och information som kommer under arbetets gång.

Förvaltningen menar att kommunen redan, i ett flertal processer (både formella remisser och mer informell dialog), är tydliga med att frågan om kollektivtrafik till Mollaryd och Torpåkra är viktig för kommunen. Förvaltningen föreslår att motionen avslås med hänsyn till att ett sådant principbeslut som motionen föreslår riskerar att vara ett hinder för en konstruktiv dialog mellan kommunen, Västtrafik, Västra Götalandsregionen och Trafikverket för att hitta en fortsatt möjlighet att förse de boende i närheten av tåghållplatserna i Mollaryd och Torpåkra med kollektivtrafik, samtidigt som det inte innebär orimligt stora negativa konsekvenser i andra avseenden.

Beslutsunderlag

- Motion i ärendet, daterad 2022-01-26
- Tjänsteskrivelse i ärendet daterad 2022-11-04
- Boråsregionens yttrande gällande Målbild tåg 2028 inklusive storregional kollektivtrafik, daterat 2020-09-30 (Boråsregionens diarienummer 2020/SKF0111)
- Remissvar från Herrljunga kommun: Regional plan för transportinfrastrukturen i Västra Götaland 2022-2033. Västra Götalandsregionens diarienummer RS 2019-08293. Daterat 2022-01-10. (KS 230/2021)

Förslag till beslut

- Motionen avslås.

Maja Sallander

Samhällsutvecklare

Expedieras till: -
För kännedom Magnus Jonsson (V), Terese Eneman (V), Lillemor Fritioff (V), Bo Naumburg (V)
till:

Bakgrund

Aktuell motion

Aktuell motion berör två tåghållplatser utmed Älvsborgsbanan mellan Borås och Herrljunga: Mollaryd och Torpåkra. Hållplatserna trafikeras idag av Västtrafiks tåg. Västtrafik är den del av Västra Götalandsregionen som har till uppgift att sköta den regionala kollektivtrafiken. Båda hållplatserna omnämns i Västra Götalandsregionens strategiska dokument "Målbild tåg 2028", där det föreslås att stationerna ska sluta trafikeras för att möjliggöra införandet av takttrafik i regionen.

Målbild tåg 2028 och takttrafik

I Västtrafiks rapport "Målbild tåg 2028" (*"Huvudrapport Målbild tåg 2028 – en konkretisering av Målbild Tåg 2035 inklusive storregional busstrafik"*, Västra Götalandsregionen 2020), som var ute på remiss våren 2020 och som senare samma år antogs av Västra Götalandsregionen, redogör Västtrafik för vilka förändringar de planerar att genomföra fram till år 2028 för att uppnå den tidigare satta Målbild tåg 2035 (*"Målbild Tåg 2035 – utvecklingen av tågtrafiken i Västra Götaland"*, Västra Götalandsregionen 2013). En av de åtgärder som föreslås är att införa takttrafik i hela regionen. Takttrafik innebär att tåg och storregional busstrafik avgår med stor regelbundenhet och att resandeutbyte mellan linjer underlättas, så att det blir lättare att resa mellan destinationer som inte har en direktlinje, kortare bytestider och lättare för resenärerna att förutspå hur lång tid en resa mellan två destinationer kommer att ta. Ett exempel skulle vara att tidtabellerna på Älvsborgsbanan anpassas så att tåg avgår från Borås varje hel timme, och ankommer Herrljunga i lagom tid för att resenärerna ska kunna byta till tåg mot Göteborg på Västra Stambanan, vilka avgår varje hel och halv timme. I Göteborg, i sin tur, anpassas ankomst- och avgångstider för flera destinationer så att det är enkelt att därifrån ta sig vidare ut i regionen, med regelbundna avgångar och utan långa väntetider. Västtrafik räknar med att resandet på Älvsborgsbanan och Västra Stambanan kan komma att öka med 18% till år 2028 (jämfört med 2019 års nivåer) genom införandet av takttrafik. I ett system med takttrafik finns direkta samband mellan tidtabellerna i olika linjer. För att uppnå takttrafik krävs att restiden på vissa sträckor kortas med några minuter för att anpassa avgång och ankomst i båda ändarna av en linje till ankomst och avgång för andra linjer vid samma destinationer. En av de sträckor som berörs är Älvsborgsbanan mellan Herrljunga och Borås. På denna sträcka består järnvägen dessutom av enkelspår, vilket innebär att tåg i motsatta riktningar måste mötas med mycket stor tidsprecision för att mötet ska ske just där det finns förbigångsspår. Tågtidtabeller i den här typen av system är mycket känsliga för störningar, och att förlänga restiden med ett par minuter i en ände kan innebära betydligt längre förseningar i en annan ände, och beröra många resenärer. I fallet Mollaryd och Torpåkra skulle tidsförlängningen dessutom endast inträffa på de avgångar då tåget verkligen stannar för att plocka upp/släppa av resenärer, vilket gör situationen ännu svårare att hantera i planeringsprocessen, och mer oförutsägbart för övriga resenärer. Större marginal skulle därför behöva planeras in i tidtabellerna som är beroende av denna anslutning, vilket sannolikt skulle begränsa antalet möjliga anslutningar för övriga resenärer.

Införandet av takttrafik skulle bli en tydlig förbättring för de resenärer som reser med tåg till och från kommunens hållplatser, och med den storregionala kollektivtrafik i regionen

som helhet, men Västtrafiks förslag för att korta restiden mellan Borås och Herrljunga är att tåget i framtiden inte längre stannar vid tåghållplatserna Mollaryd och Torpåkra. Västtrafik pekar som motivering för sitt förslag om att slopa hållplatserna på att resandeunderlaget vid hållplatserna är litet och att standarden på plattformarna inte är anpassad för framtidens tågtrafik. Västtrafik har senare fastslagit att tidtabellerna visar att restiden på sträckan Borås-Herrljunga behöver förkortas för att införandet av takttrafik ska vara möjligt, och står därmed fast vid sitt förslag om att inte längre trafikera hållplatserna efter år 2025. Tidplanen är just nu att fortsätta trafikera hållplatsen till och med december 2025, tidplanen kan enligt Västtrafik komma att justeras.

Kollektivtrafiken i Herrljunga kommun

Herrljunga kommun har, enligt SCB, Västra Götalands lägsta andel av sin befolkning boende inom 500 meter från en kollektivtrafikhållplats (27,4% av befolkningen i Herrljunga bodde år 2020 i kollektivtrafikhållplatsnära läge, näst lägst är andelen i Tanums kommun där 39,6% av befolkningen bor nära en hållplats) (Se Kolada Jämföraren Miljö för mer information). Detta är ett stort problem som har allvarliga konsekvenser för tillgängligheten i kommunen. Kommunen behöver värna om den kollektivtrafik som finns, och arbeta för att hitta hållbara lösningar där kollektivtrafik inte finns i dagsläget. Ett problem i sammanhanget är att en stor andel av den kollektivtrafik som finns i Herrljunga är tågtrafik. Tåg är ett utmärkt transportmedel för längre resor, men tåg är mindre flexibelt än vägburen kollektivtrafik (till exempel buss) och lämpar sig därför sämre för lokala resor. På många håll i landet finns därför lösningar med effektiv, snabb, långväga kollektivtrafik (exempelvis regionalståg) i starka stråk, som blir nåbar för resenärer från ett större omland med hjälp av så kallad matartrafik, exempelvis kortare busslinjer eller anropsstyrd trafik. Någon effektiv sådan lösning finns i dagsläget inte i Herrljunga (Närtrafiken är inte i första hand avsedd som matartrafik). Anledningen är att resandeunderlaget är allt för utspritt.

Andel boende i kollektivtrafikhållplatsnära läge beräknas utifrån antal folkbokförda inom 500 meter från hållplatsen. 30 personer bor inom 500 meter från antingen Mollaryd eller Torpåkra stationer. Fler personer än så har stationerna som sin närmaste hållplats. Om stationerna slutar att trafikeras utan att ersättas med annan linjelagd trafik skulle det, förutsatt att ingen förändring i befolkningsunderlaget sker i övrigt, innebära att Herrljungas andel boende i kollektivtrafikhållplatsnära läge sjönk från 27,4% (år 2020) till 27,1%. Närmaste hållplatser är Borgstena i Borås kommun (2,6 km fågelvägen och cirka 3 km bilvägen från Mollaryd, 6,5 km fågelvägen och ca 7 km bilvägen från Torpåkra) respektive Ljung station (5,3 km fågelvägen och cirka 9 km bilvägen från Torpåkra, 9 km fågelvägen och cirka 12,5 km bilvägen från Mollaryd).

Landsbygdsutredningen - principer för servicenivå och tillköp

Västra Götalandsregionen beslutade i samband med det senast antagna trafikförsörjningsprogrammet (antaget i maj 2021) att fortsätta tillämpa de principer som föreslås i den så kallade Landsbygdsutredningen, en utredning som antogs av kollektivtrafiknämnden i Västra Götalandsregionen år 2014. Utredningen fastslår servicenivåer för kollektivtrafik på landsbygden, och anger vilken typ av utbud som ska finnas utifrån en viss befolknings-täthet. Enligt landsbygdsutredningen ska hela Västra Götaland förses med ett grundläggande utbud av kollektivtrafik för att möjliggöra serviceresor. Det grundläggande

utbudet består av anropsstyrd trafik (Närtrafik) med möjlighet till en tur- och returresa per vardag utifrån vissa tidsfönster. Utbudet utökas sedan minst i enlighet med vad som anges i tabell 1.

Tabell 1. Grundläggande servicenivå i kollektivtrafiken enligt Landsbygdsutredningen.

Källa: Västra Götalandsregionen "Trafikförsörjningsprogram 2021-2025 Hållbara resor i Västra Götaland. Antagen av Regionfullmäktige i maj 2021", sidan 19.

Grundläggande servicenivå enligt Landsbygdsutredningen			
Tätort invånare	Syfte/reseärenden i första hand	Grundläggande minsta utbud	Trafikslag
Ej tätort <200 invånare	Serviceresor	1 tur- och returresa/vardag, flera olika tidsfönster	Anropstyrd närtrafik
Tätort mellan 200 – 499	Serviceresor, fritidsresor, gymnasieresor*	2 dubbelturer per vardag + närtrafik	Linjelagda turer - kan vara anropstyrda
Tätort mellan 500 – 999	Serviceresor, fritidsresor, i viss mån arbets- och studiependling*	5 dubbelturer per vardag	Linjelagda turer - kan vara anropstyrda
Tätort mellan 1000 – 3000	Serviceresor, fritidsresor, och arbets- och studiependling*	10 dt/vardag + 3 dt/helgdag	Linjelagda turer - kan vara anropstyrda

Dubbeltur innebär en avgång tur och retur mellan punkt A och B.

** Lokala förutsättningar avgör möjligheten till resurseffektiva lösningar.*

Kollektivtrafikutbudet i Herrljunga kommun är på vissa håll (särskilt i anslutning till tågstationerna) högre än vad som anges som minsta grundutbud i enlighet med landsbygdsutredningen, men i stora delar av kommunen finns endast lägsta grundutbudet att tillgå. Mollaryd och Torpåkra skulle, om landsbygdsutredningens principer tillämpas fullt ut, endast ha lägsta nivån av kollektivtrafikservice (Närtrafik) eftersom stationerna ligger utanför tätort med minst 200 invånare. Anser kommunen att det behövs förstärkt utbud kan detta eventuellt lösas genom tillköp. Eftersom ett utökat utbud av den här typen inte ligger i linje med landsbygdsutredningen skulle kostnaden för detta enligt Västtrafik sannolikt behöva finansieras av kommunen. Möjliga lösningar och kostnaden för ett sådant tillköp är under utredning hos Västtrafik.

Resandestatistik

Västtrafik samlar kontinuerligt in resandestatistik för antal på- och avstigande vid hållplatserna. Antalet resande sjönk under pandemin, men hade vid senaste mätningen

(september 2022) stigit i Herrljunga kommun som helhet till nivåer som ligger över de högsta nivåerna för 2019 (innan pandemin bröt ut). Specifikt för de hållplatser som är aktuella för denna motion visas statistiken per helår i tabell 2. Sammantaget för 2022 hittills ligger genomsnittet på samma nivå som 2020, alltså 3 på- respektive avstigande vid Torpåkra, och 2 påstigande och 3 avstigande vid Mollaryd. Snittet för enbart september månad 2022 ligger för Mollaryd och Torpåkra, precis som i Herrljunga i stort, något högre: 5 påstigande och 5 avstigande vid respektive hållplats per medeldygn. En ny zonindelning för biljettpiserna, som gör att Herrljunga kommun och Borås kommun numera ingår i samma priszon, infördes under 2020. Detta kan ha påverkat statistiken i och med att det blivit billigare att resa med kollektivtrafik över kommungränsen.

Tabell 2. Resandestatistik för Mollaryd och Torpåkra. Antal resande per årsmedeldygn, beräknat på helår. Källa: Västtrafik.

2019	Påstigande	Avstigande
Torpåkra	4	4
Mollaryd	4	4
2020		
Torpåkra	3	3
Mollaryd	2	3
2021		
Torpåkra	1	1
Mollaryd	2	2

De fysiska stationerna: nödvändiga åtgärder på och vid plattformarna

Plattformarna vid tågstationerna utmed Älvsborgsbanan ägs av staten, och förvaltas av Trafikverket. De är i dagsläget i mycket dåligt skick, och redan nu för korta för de tåg som går på banan. Eftersom banan i framtiden kommer att trafikeras av ännu längre tåg är en större upprustning av stationerna nödvändig om tågstoppen ska kunna bevaras. En sådan upprustning är också nödvändig för att kunna tillgänglighetsanpassa plattformarna, något som enligt regelverket måste göras vid ny- eller ombyggnation av tågplattformar. Åtgärder på plattformarna måste samordnas mellan Trafikverket (som äger spår och plattformar), Västra Götalandsregionen (som ansvarar för trafikeringen av Älvsborgsbanan) och Herrljunga kommun. Trafikverket behöver ta fram en utredning som ser över befintliga plattformar (skick, längd, bredd, höjd), signaler och växlar, spår, plankorsningar och spårspring, markåtkomst och geoteknik innan det går att avgöra mer detaljerat vad som behövs göras i stationerna, de nya plattformarnas utformning (längd, höjd m.m.) och dess kostnader. Notera att eventuella plattformsförlängningar kan medföra till att det behöver göras andra åtgärder i järnvägsanläggningen (ex flytt av växlar) som kan medföra att kostnaden för åtgärden ökar. Beroende på vilka nyttor som uppnås med förändringen skall åtgärden finansieras på olika sätt. Nationella nyttor bekostas i nationell plan för transportinfrastrukturen (beslutas av regeringen), regionala nyttor bekostas i regional plan

(beslutas av VGR/Västra Götalandsregionen) och lokala/ kommunala nyttor bekostas av kommunen genom medfinansiering (åtgärden måste alltså fortfarande planeras och genomföras av Trafikverket). Kommunen har störst möjlighet att påverka om vi väljer att medfinansiera hela eller stora delar av kostnaden. Observera att åtgärder på plattformarna endast gör det möjligt att fortsätta trafikera hållplatserna. Huruvida de i verkligheten fortfarande kommer att trafikeras beror på hur VGR/Västtrafik lägger upp sin trafik.

Kommunens yttranden i frågan

Kommunens synpunkter i ärendet har framförts i både formella och informella dialoger med Västra Götalandsregionen och Västtrafik. Kommunen medverkade till att ta fram remissvar från Boråsregionen gällande Målbild tåg 2028, både genom muntlig dialog och genom formellt skrivna remissvar till Boråsregionen/Sjuhärads kommunalförbund. Boråsregionen skriver i sitt yttrande till VGR (daterat 2020-09-30) att *”Boråsregionen anser att kommande beslut inte ska omöjliggöra hållplatser i Mollaryd och Torpåkra. I beaktan behöver även avsaknaden av allmän linjelagd kollektivtrafik inom kommunen ingå. Ett alternativt sätt att resa behöver tas fram och erbjudas resenärer, t.ex. öppen anropsstyrd trafik för anslutningsresor.”* Efter det har en muntlig dialog inletts mellan Herrljunga kommun och Västtrafik, och bland annat resulterat i att Västtrafik nu utreder förutsättningarna för anropsstyrd trafik för anslutningsresor mellan Mollaryd respektive Torpåkra, och intilliggande tåghållplats (Ljung station och/eller Borgstena). Resultatet av Västtrafiks utredning i frågan är ännu inte färdig. Hösten 2021 sände Västra Götalandsregionen regional plan för transportinfrastrukturen 2022-2033 på remiss. Planen är en del av den nationella planen för transportinfrastrukturen och genom den beslutas hur Västra Götalandsregionen avser prioritera medel för den fysiska utvecklingen av transportinfrastrukturen, alltså de regionala åtgärderna i statliga vägar och järnvägar. Herrljunga kommun valde att ställa sig bakom Boråsregionens gemensamma yttrande, samt att komplettera med ett eget yttrande (daterat 2022-01-10) med följande förtydligande: *”Som ett inspel i området åtgärder för kollektivtrafik vill Herrljunga kommun, utöver vad som framkommer i det gemensamma yttrandet från kommunalförbundet, framhålla att kommunen ser det som viktigt att boende i Mollaryd och Torpåkra även fortsättningsvis ges möjlighet att nyttja kollektivtrafik för arbets- och studiependling. Tidigare antagen Målbild Tåg 2028 öppnar för att dessa tågstopp i framtiden kanske inte kommer att kunna trafikeras. Herrljunga kommun vill poängtera vikten av att konsekvenserna av en sådan åtgärd och möjligheten till alternativ utreds om trafikering av dessa hållplatser inte är möjlig. I beaktan behöver även avsaknaden av allmän linjelagd kollektivtrafik inom kommunen ingå. Ett alternativt sätt att resa hållbart till stationen behöver tas fram och erbjudas resenärer, t ex öppen anropsstyrd trafik för anslutningsresor.”*

Ekonomisk bedömning

Eftersom det i dagsläget är oklart vilka åtgärder som är nödvändiga på plattformarna är en kostnadsuppskattning mycket svår att göra och osäkerheten blir mycket stor. Det är dessutom oklart vem som skall finansiera kostnaden, men kommunen har störst möjlighet att påverka om vi medfinansierar hela eller delar av kostnaden för åtgärder på

Ärende 1

plattformarna. Observera att åtgärderna endast innebär att det är möjligt för VGR att trafikera stationerna, själva trafikeringen beslutas fortfarande av VGR och Västtrafik.

Utifrån tidigare genomförda, jämförbara, projekt är en grov uppskattning att kostanden kan bli någonstans mellan 10-20 miljoner kronor totalt för båda stationerna, enligt Trafikverkets åtgärdsplanerare för järnväg. Den tillgänglighetsanpassning som blir nödvändig vid en större åtgärd på plattformarna ingår i kostnadsuppskattningen, men det gör inte ytterligare tillkommande åtgärder, som till exempel eventuell flytt av växlar, som kan visa sig bli nödvändiga till följd av ombyggnationen.

Linjelagd, anropsstyrd trafik som kan fungera som anslutningstrafik från de nuvarande stationerna till intilliggande stationer skulle sannolikt kunna lösas genom ett tillköp där Västtrafik sköter trafikeringen, men enligt Västtrafik skulle detta sannolikt behöva finansieras av kommunen. Alternativ för ett sådant upplägg, och kostnaden för detta, är under utredning hos Västtrafik.

Juridisk bedömning

Järnvägen, Älvsborgsbanan, är statlig och klassad som Riksentresse för kommunikation i enlighet med 3 kap. 8§ Miljöbalken. Det är Trafikverkets uppdrag att långsiktigt vidmakthålla och utveckla en god funktionalitet på banan. Utformning av stationer och plattformar regleras i TRVINFR-00001, ett dokument som ingår i Trafikverkets infrastrukturregelverk. Dokumentet innehåller krav på placering, utformning och dimensionering av utrustning och anläggningsdelar inom Trafikverkets ansvarsområde på stationer. Kraven syftar till att säkra en tillgänglig och säker stationsmiljö för resenärer och andra som vistas inom stationsområdet. Kraven är anpassade för att tillgodose TSD-krav (EU:s tekniska specifikationer för driftskompatibilitet i form av tekniska regler för järnvägens delsystem) och tillämpliga nationella krav. Dokumentet ska tillämpas i samband med ny- och ombyggnad av stationer.

Lag (2010:1065) om kollektivtrafik, även kallad Kollektivtrafiklagen, gäller i Sverige för kollektivtrafik på väg, spår och vatten. Kollektivtrafiklagen utgår från EU:s kollektivtrafikförordning (Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1370/2007 om kollektivtrafik på järnväg och väg). Både i EU:s kollektivtrafikförordning och i kollektivtrafiklagen definieras vad kollektivtrafik är och hur uppdraget ser ut. De regionala kollektivtrafikmyndigheterna har det övergripande ansvaret för all regional kollektivtrafik i respektive län. Varje kollektivtrafikmyndighet tar fram ett regionalt trafikförsörjningsprogram. Programmet är ett strategiskt viktigt dokument som fastställer strategiska mål för kollektivtrafikens utveckling och vilka sträckningar som omfattas av den allmänna trafikplikten, det vill säga vilken trafik som man avser att handla upp, eller driva i egen regi.

Västra Götalandsregionen är kollektivtrafikmyndighet för Västra Götaland, och samordnar arbetet med att bedriva kollektivtrafiken i bolaget Västtrafik AB, som ägs helt av Västra Götalandsregionen. Regionfullmäktige beslutar om Västtrafiks budget och tar vart fjärde år fram ett trafikförsörjningsprogram som anger hur kollektivtrafiken ska utvecklas på sikt. Det övergripande målet i trafikförsörjningsprogrammet är att andelen hållbara resor i

Västra Götaland ska öka. Antalet kollektivtrafikresor och marknadsandelar för resor med kollektivtrafik, cykel och gång ska fram till 2025 minst återta de nivåer som rådde innan 2020, med en marknadsandel om 33%. Detta ska uppnås genom en kollektivtrafik med god geografisk tillgänglighet, en kollektivtrafik som är enkel, trygg och inkluderande och en kollektivtrafik med låg miljöpåverkan. Målbild tåg 2035 antogs av regionfullmäktige i juni 2013, som en del i trafikförsörjningsprogrammet. Målbild tåg 2028 är en konkretisering av vad som krävs för att uppnå de målsättningar som beslutats i Målbild tåg 2035.

Miljökonsekvensbeskrivning

Själva principbeslutet som föreslås i motionen har ingen direkt inverkan på miljön, men de indirekta effekterna av olika utfall i beslutet om bevarandet av tåghållplatserna i Mollaryd och Torpåkra kan vara mer långtgående. Att möjliggöra för en effektiv kollektivtrafik är en viktig del i arbetet för ett hållbart resande. Västtrafik har som uttalat mål bland annat att kollektivtrafiken ska ha låg miljöpåverkan, och det är mot bakgrund av detta som åtgärder föreslagits i Målbild tåg 2028. Västtrafiks principer för utformning av kollektivtrafiken har bedömts i relation till dess påverkan på klimat och miljö, bland annat i

”Hållbarhetsbedömning av Remissversion av Hållbara resor i Västra Götaland Trafikförsörjningsprogram 2021-2025” (Västra Götalandsregionen 2021) samt i

”Huvudrapport Målbild tåg 2028 – en konkretisering av Målbild Tåg 2035 inklusive storregional busstrafik” (Västra Götalandsregionen 2020).

Genom införandet av takttrafik beräknar Västtrafik att resandet på Älvsborgsbanan kan öka med 18% från 2019 års nivå. Samtidigt försämrats möjligheterna att resa hållbart i de delar av kommunen som har Mollaryd och Torpåkra som närmaste hållplats, effekten av detta kan slå olika beroende på vilka alternativ som erbjuds. De fysiska åtgärder som behövs på plats för att möjliggöra fortsatt trafikerings av plattformarna kan också medföra miljökonsekvenser i sig. En mer detaljerad miljökonsekvensbeskrivning bör tas fram om åtgärderna blir aktuella för genomförande.

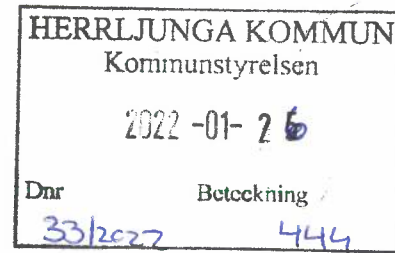
Motivering av förslag till beslut

Situationen när det gäller att bevara tågstationerna i Mollaryd och Torpåkra är komplex, och kommunen för en aktiv dialog med Västtrafik och Trafikverket kring frågan. I flera remissyttranden har kommunen lyft vikten av att inte försämra utbudet i kollektivtrafiken, bland annat genom att upprätthålla möjligheten att resa kollektivt med linjelagd trafik från det fåtal platser i kommunen där det är möjligt i dagsläget. Men bevarandet av tåghållplatserna i Mollaryd och Torpåkra påverkar inte bara utbudet av kollektivtrafik på dessa enskilda platser, utan även tågsystemet i övrigt, bland annat möjligheten att införa takttrafik i regionen och möjligheten för resenärer från Borås och Ljungs station att göra effektiva byten till tåg mot exempelvis Göteborg eller Skövde i Herrljunga. Förvaltningen menar att lösningar på grundproblematiken (som förvaltningen tolkar som avsaknaden av möjlighet att resa med smidig kollektivtrafik till och från Torpåkra och Mollaryd) därför bör sökas i ett vidare perspektiv. Genom att titta på ett brett spektrum av lösningar och se till helheten ökar chansen att hitta en lösning som både Västtrafik, regionen, Trafikverket, kommunen och de berörda resenärerna (både här och i resten av kommunen och regionen) kan acceptera. Att fatta ett principbeslut om att kommunen enbart ska framföra att vi vill bevara tåghållplatserna riskerar att försvåra dialog med staten och regionen, innebära att vi inte

Ärende 1

kan anpassa oss efter ny information som framkommer eller göra rimlighetsavvägningar. Att möjliggöra fortsatt trafikering av hållplatserna kräver också kostsamma åtgärder, åtgärder som Västtrafik och Trafikverket signalerat att de inte ser som nödvändiga med hänsyn till det låga antalet resande och antalet omringboende. Ett principbeslut om att verka för att bevara tåghållplatserna kan alltså sannolikt i förlängningen vara avhängigt att kommunen är beredd att ta stora kostnader för att helt eller delvis medfinansiera upprustning av stationen för att alls möjliggöra framtida trafikering. Att trafikering av stationerna är möjlig betyder ändå inte att Västtrafik prioriterar att fortsätta trafikera stationerna i ett längre perspektiv, det beslutet är beroende av fler faktorer än den fysiska möjligheten att stanna på just den här platsen. Förvaltningen föreslår därför att motionen avslås.

Herrljunga 2022-01-25



Motion

Lägg inte ned tåghållplatserna Torpåkra och Mollaryd.

Bakgrund:

I tidigare antagen "Målbild tåg 2028" signaleras att tåghållplatserna Mollaryd och Torpåkra kommer att läggas ned.

Ett definitivt beslut skall fattas 2024.

Herrljunga kommun har inte varit tydliga med att dessa 2 tåghållplatser är viktiga för kommunen.

På kommunstyrelsemötet den 24/1 antog en oenig kommunstyrelse ett yttrande till "Hållbarhetskonskvensbeskrivning Regional plan för transportinfrastrukturen i Västra Götaland 2022-2033" där man vagt uttrycker att man önskar : "... (att) möjligheten till alternativ utreds om trafikering av dessa hållplatser inte är möjlig".

Om vi som kommun inte är tydligare än så i våra remissvar så är risken stor att tågen efter 2024 kommer susa förbi två nedlagda hållplatser.

Herrljunga kommun har redan i nuläget ganska svag kollektivtrafik och endast 4 tåghållplatser, att minska det till endast 2 är fel inriktning för en kommun som vill växa.

Dessutom är det stort resursslöseri eftersom spåren ligger där de ligger och något miljövänligare pendlingsalternativ än tåg är svårt att finna.

Det finns en mängd argument för att behålla dessa tågstopp, kommunen har en viktig roll och bör vara mer aktiva när vi kan påverka beslut av denna storleken.

Därför yrkar vi:

- Att Herrljunga Kommunfullmäktige fattar ett inriktningsbeslut som innebär att i de processer där vi kan påverka lyfter fram att vi vill behålla tågstoppen i Mollaryd och Torpåkra.

Magnus Jonsson (fullmäktigeledamot, gruppleddare), **Terese Eneman** (fullmäktigeledamot)

Magnus Jonsson

Terese Eneman

Lillemor Fritioff (ers. Kommunfullmäktige)

Lillemor Fritioff

Bo Naumburg (ers. Kommunfullmäktige)

Bo Naumburg



Karin Björklind, Regionutvecklare
Karin.bjorklind@borasregionen.se
Telefon: 0766-08 41 12

Målbild tåg 2028 inklusive storregional busstrafik

Sammanfattning av ärendet

Kollektivtrafiknämnden har i sin årliga remiss till de delregionala kollektivtrafikeråden inkluderat tre remisser:

- Hållbara resor i Västra Götaland, trafikförsörjningsprogram 2021–2025
- **Målbild tåg 2028 (denna remiss)**
- Utvärdering av samverkansformer för kollektivtrafiken i Västra Götaland

Målbild Tåg 2028 inklusive storregional busstrafik

Västra Götalandsregionen, genom Kollektivtrafiknämnden, utreder utvecklingen av tågtrafiken och storregional busstrafik med fokus på delmål 2028 inom Målbild Tåg 2035. Utredningen syftar till att konkretisera utvecklingsstegen för tågtrafiken för att nå uppsatta resandemål om att tredubbla tågresandet till 2035 och att öka attraktiviteten i det storregionala kollektivtrafiksystemet.

Resultatet av utredningen är således fortfarande en *målbild* och inte en plan.

Genomförandet är beroende av årliga budgetförutsättningar och avvägningar gentemot andra angelägna åtgärder för att nå målen i det övergripande trafikförsörjningsprogrammet. I utredningen pekas ofinansierade infrastrukturåtgärder ut där ett samarbete mellan Trafikverket, regionen och kommunerna kommer krävas för att verkställa målen där år 2028 i flera fall är kort om tid för verkställande. Västra Götalandsregionen önskar svar på fyra frågor

Det delregionala kollektivtrafikerådets synpunkter i korthet

- Det är positivt att Västra Götalandsregionen vill pröva nya sätt att utveckla tågtrafiken. Vi ställer oss bakom förslaget att utveckla tågtrafiken inom Västra Götaland (VGR) med bland annat takttrafik.
- För att säkra en optimal samordning av kollektivtrafiken är det av stor vikt att samtliga aktörer (kommuner, VGR, Västtrafik, Trafikverket, Boråsregionen och övriga aktörer) samverkar inom den strategiska samhällsplaneringen.
- En snabb utbyggnad av ny stambana mellan Göteborg och Jönköping med stationer i bland annat Borås och Ulricehamn är den enskilt viktigaste insatsen för att öka det storregionala resandet. Stationen vid Landvetter flygplats behöver utvecklas till en kollektivtrafiknod för att öka det hållbara resandet inom hela regionen och över nationsgränser.
- Hur målkonflikter mellan nationella mål om mer gods på bana och målet om taktfast regiontrafik ska hanteras behöver beskrivas och en analys göras hur de krav som framställs angående regiontrafiken på Västra Stambanan kan hanteras i relation till övrig trafik (godstrafik och fjärrtåg).
- Vi efterfrågar ett utvecklat resonemang kring finansieringen av införandet av takttrafik. På samma sätt önskas en tydligare koppling till nationell- och regional infrastrukturplan för att säkra finansieringen av övriga föreslagna åtgärder inom tidsperioden.



- Om knutpunkterna som skapas i och med taktidtabellen ställer ytterligare krav på uppställningsytor för fordon och därmed ökat behov av mark, måste kommunerna informeras om detta tidigt.
- Genomförande, huvudmannaskap, drift och underhållsfrågor är ofta invecklade kring järnvägsstationer. Trafikverket och fastighetsägaren i stationsområdet är viktiga parter att ha med i samtalen.

Fråga 1. Hur ser kollektivtrafikråden på de avvägningar som föreslås för att uppnå regional nytta, med ökat resande och potential för överflyttning till ökad andel hållbart resande?

- Takttrafik är intressant för att öka resandet i regionen, men det ställer samtidigt krav på långsiktighet och uthållighet, även ekonomiskt. Detta gäller både finansiering och genomförande och att den ökade tågtrafiken till viss del innebär en minskning av busstrafiken (som inte redovisas).

Tågtrafik

Västra Stambanan

- Vi ser positivt på att regionen har höga ambitionsnivåer och delar bedömningen att åtgärder och fler spår på Västra Stambanan är nödvändiga för att målbilden ska vara möjlig att uppnå.
- Vi önskar ett tydliggörande av vilka åtgärder som avses på Västra Stambanan och anser att vikten av dessa behöver framgå tydligare. Risker är stora att konflikter på banan ökar om inte kraftfulla investeringar i kapacitetsförbättringar görs.

Älvsborgsbanan

- Herrljunga är en viktig bytespunkt för resande mot Stockholm. Det behövs ett klargörande kring vad som avses med "attraktiva bytestider" samt hur bytestider för resande från Älvsborgsbanan och söderut prioriteras. För resande utmed Älvsborgsbanan söderut är trafikeringen till Varberg lika viktig och kopplingen där till Väst kustbanan.
- Boråsregionen anser att kommande beslut inte ska omöjliggöra hållplatser i Mollaryd och Torpåkra. I beaktan behöver även avsaknaden av allmän linjelagd kollektivtrafik inom kommunen ingå. Ett alternativt sätt att resa hållbart till stationen behöver tas fram och erbjudas resenärer, t ex öppen anropsstyrd trafik för anslutningsresor.

Tågtrafik Göteborg – Borås

- I Målbild tåg 2028 beskrivs sträckan Göteborg – Borås enbart med busslinje 100. Den tågtrafik som finns i stråket behandlas inte alls. För tåg på sträckan hänvisas till arbetet med en ny stambana. Ett nödvändigt komplement är de föreslagna åtgärderna inom ÅVS kust- till kustbanan. Dessa åtgärder behövs både för den regionala samhällsutvecklingen och för att nå målen om ett ökat antal resenärer med tåg.

Tågtrafik Borås-Värnamo

- Ökade antal turer på kust- till kustbanan mellan Borås och Värnamo samt öppnandet av tågstation i Hillared, Länghem, Grimsås är en förutsättning för att det kollektiva resandet ska öka. Busstrafiken inom Svenljunga kommun är dock fortsatt viktig och kan inte reduceras. Då busstrafiken mellan Limmared och Borås ersätts av tåg är det viktigt att kollektivtrafiken till orterna Aplared och Målsryd inte försvinner.
- Öppnandet av tågstationen i Grimsås behöver ske snarast efter att stationer mellan Borås och Länghem färdigställts och ett större utbud av turer är genomförda.
- Borås och Tranemo kommun vill trycka på vikten av samarbete och dialog med Region Jönköpings län.



Tågtrafik Borås – Varberg

- Varbergs kommun delar uppfattningen om ett mål för restiden Varberg-Borås på 60 minuter och att staten behöver ta sitt ansvar att sköta banans drift, underhåll och reinvesteringar.

Storregional busstrafik

Ulricehamnstråket

- Målbilden är väl avvägd och föreslagna åtgärder är rimliga och kan förväntas ge god nytta. Men satsningar för busstrafiken i Ulricehamnsstråket är inte i stället för tåg utan i väntan på att järnvägsnätet byggs ut.
- Den översyn av hållplatser som föreslås i stråket är positiv men den behöver ske i samråd med kommunen och Trafikverket. Samtidigt som hållplatser eventuellt plockas bort behöver infrastrukturförbättringar ske vid de kvarvarande i form av bättre pendelparkeringar och trafiksäkra hållplatser och gångvägar.

Buss Göteborg - Kinna

- I utredningen framgår att linje 300 behöver anpassas till tåg mot Varberg i Kinna. Behovet av bytesmöjligheter till Borås är minst lika stort, vilket behöver förtydligas.
- Behovet är stort av en förbifart mellan väg 41 och 156 i Skene. En linjesträckning för linje från Kinna via väg 41 och en förbifart i Skene skulle innebära en tidsbesparing och en säkrare restid mellan Kinna och Göteborg.

Buss Göteborg-Bollebygd- Borås

- Utbudet av kollektivtrafik i stråket bör ses över och samordnas för att öka resenärernas kundnöjdhet, vårt förslag är att en av 100-busslinjerna gör uppehåll på fler platser framförallt under dagtid på vardagar samt generellt under kvällar och helger.

Fråga 2. För att VGR ska satsa på utökad tågtrafik krävs att resandet ökar. För att nå målen behöver också bebyggelseplaneringen utvecklas så att fler lätt kan välja tåget, genom att bo nära eller enkelt och snabbt kan ta sig till en station.

- Förslaget stämmer väl överens med kommunernas strategiska översiktsplanering.
- Majoriteten av nya bostäder som byggts och kommer att byggas under de närmsta åren ligger inom attraktivt avstånd till stråktrafiken.

Fråga 3. Hur ser kommunalförbunden på potentialen att stärka utvecklingen för tågresandet ytterligare genom den kommunala planeringen?

- För att få stärkt resande i mindre täta geografier krävs en annan sorts planering anpassad till den mindre ortens förutsättning vad gäller bebyggelse, infrastruktur, ekonomi, kollektivtrafik m.m. Här behövs mer forskning, kunskap och utvecklingsarbete, intresset är stort från tjänstemän i medlemskommunerna att ingå i ett sådant utvecklingsarbete.

Ärendebeskrivning

Enligt samverkansformerna mellan kommunerna och Västra Götalandsregionen ska kollektivtrafikens strategiska frågor hanteras i de delregionala kollektivtrafikeråden och därför skickas utredningen nu ut på remiss. Samverkansformerna fastställer också att det är kollektivtrafikeråden som är remissinstanser och inte de enskilda kommunerna. Det är därför viktigt att kollektivtrafikeråden i remissvaret beskriver sin syn på förslagen inom remitterad utredning.

Enligt önskemål som framkommit vid tidigare årliga avstämningar av trafikförsörjningsprogrammet skickas kollektivtrafiknämndens remisser samlat till DKR. Årets remiss innehåller:

- Hållbara resor i Västra Götaland, trafikförsörjningsprogram 2021–2025
- **Målbild tåg 2028 (denna remiss)**
- Utvärdering av samverkansformer för kollektivtrafiken i Västra Götaland

Målbild Tåg 2028 inklusive storregional busstrafik

Västra Götalandsregionen, genom Kollektivtrafiknämnden, utreder utvecklingen av tågtrafiken och storregional busstrafik med fokus på delmål 2028 inom Målbild Tåg 2035. Utredningen syftar till att konkretisera utvecklingsstegen för tågtrafiken för att nå uppsatta resandemål om att tredubbla tågresandet till 2035 och att öka attraktiviteten i det storregionala kollektivtrafiksystemet.

Resultatet av utredningen är således fortfarande en *målbild* och inte en plan.

Genomförandet är beroende av årliga budgetförutsättningar och avvägningar gentemot andra angelägna åtgärder för att nå målen i det övergripande trafikförsörjningsprogrammet. I utredningen pekas ofinansierade infrastrukturåtgärder ut där ett samarbete mellan Trafikverket, regionen och kommuner kommer krävas för att verkställa målen där år 2028 i flera fall är kort om tid för verkställande.

Utredningen har fokus på genomförbarhet och utgångspunkten är dagens infrastruktur, redan beslutade åtgärder och mindre åtgärder som understiger 100 miljoner kronor. Tidsperspektivet (till år 2028) medger inte några större infrastrukturesatsningar som inte redan idag är beslutade. Infrastruktur inom järnvägen bekostas av staten och finansieras via nationell transportinfrastrukturplan.

Västra Götalandsregionen bekostar tågtrafiken och genom att samarbeta med Trafikverket, kommuner och kommunalförbund kan en gemensam bild skapas över de kommande åren. Årligen beslutar Trafikverket om mindre trimningsåtgärder (kostnad under 100 miljoner kronor) som kan bidra till en viktig utveckling av tågtrafiken i väntan på större infrastrukturprojekt. För att maximera nyttan är det viktigt att utvecklingsplanerna samplaneras så att infrastrukturen byggs ut där tågtrafiken är tänkt att utökas och att bostäder lokaliseras kollektivtrafiknära för att öka det hållbara resandet.

I huvudrapporten beskrivs ett huvudalternativ till år 2028 där det bästa alternativet presenteras för varje stråk sett till antal resande, ekonomi och genomförbarhet.

Frågor till de delregionala kollektivtrafikeråden

”Målsättningen i Målbild Tåg 2035 med att tredubbla resandet från 2006 innebär en kraftig utökning av tågtrafiken. För att denna ska få plats på spåren krävs också mer infrastruktur. Ledtiderna från planeringen till beslut och byggande av ny infrastruktur i allmänhet och järnväg i synnerhet är så lång



att flera projekt inte hinner bli färdiga i den takt som vi önskar. Det innebär att prioriteringar och avvägningar behöver göras för att nå hög regional måluppfyllelse utifrån givna förutsättningar där kollektivtrafikrådets medverkan har stor betydelse.”

Fråga 1. Hur ser kollektivtrafikråden på de avvägningar som föreslås för att uppnå regional nytta, med ökat resande och potential för överflyttning till ökad andel hållbart resande?

Fråga 2. För att VGR ska satsa på utökad tågtrafik krävs att resandet ökar. För att nå målen behöver också bebyggelseplaneringen utvecklas så att fler lätt kan välja tåget, genom att bo nära eller enkelt och snabbt kan ta sig till en station.

Fråga 3. Hur bedömer kollektivtrafikråden att utredningens förslag ligger i linje med samhällsutvecklingen i de olika stråken?

Fråga 4. Hur ser kommunalförbunden på potentialen att stärka utvecklingen för tågresandet ytterligare genom den kommunala planeringen.

Det delregionala kollektivtrafikrådets synpunkter

Det är positivt att Västra Götalandsregionen vill pröva nya sätt att utveckla tågtrafiken. Vi ställer oss bakom förslaget att utveckla tågtrafiken inom Västra Götaland (VGR) med bland annat takttrafik. Att underlätta byten för att resa inom VGR ökar förutsättningar för att fler ska vilja resa med kollektivtrafik.

För att säkra en optimal samordning av kollektivtrafiken är det av stor vikt att samtliga aktörer (kommuner, VGR, Västtrafik, Trafikverket, Boråsregionen och övriga aktörer) samverkar inom den strategiska samhällsplaneringen. Kollektivtrafiken är ett viktigt medel för utveckling för kommunerna i Boråsregionen och för regionen i sin helhet.

En snabb utbyggnad av ny stambana mellan Göteborg och Jönköping med stationer i bland annat Borås och Ulricehamn är den enskilt viktigaste insatsen för att öka det storregionala resandet. Vid den kommande stationen vid Landvetter flygplats behöver en kollektivtrafiknod skapas med bra bytesmöjligheter, denna kommer då att öka det hållbara resandet inom hela regionen och över nationsgränser.

Det behöver förtydligas hur den taktfasta regiontrafiken kan upprätthållas när övrig kapacitetsefterfrågan på banor varierar över tid (fjärrtåg). Det kommer att finnas målkonflikter mellan nationella mål om mer gods på bana och målet om taktfast regiontrafik, hur detta ska hanteras måste beskrivas. Det saknas också en analys över hur de krav som framställs angående regiontrafiken på Västra Stambanan kan hanteras i relation till övrig trafik (godstrafik och fjärrtåg).

Vi efterfrågar ett utvecklat resonemang kring finansieringen av införandet av takttrafik. På samma sätt önskas en tydligare koppling till nationell- och regional infrastrukturplan för att säkra finansieringen av övriga föreslagna åtgärder inom tidsperioden. Investeringarna kommer inte att göras samtidigt utan de kommer att genomföras under en lång tidsperiod. Därför behöver förslaget kompletteras med beskrivning om i vilken ordning de olika investeringarna ska genomföras för att ge största genomslagskraft på resandet och minst störningar.



Vid knutpunkterna för busstrafiken är det redan idag trångt. Ställer knutpunkterna som skapas i och med takttidtabellen ytterligare krav på uppställningsytor för fordon? Behöver det sättas av mer mark för detta i kommunernas utvecklingsplaner? Berörda kommuner behöver informeras om detta tidigt.

Genomförande, huvudmannaskap, drift och underhållsfrågor är ofta invecklade kring järnvägsstationer. Trafikverket och fastighetsägaren i stationsområdet är viktiga parter att ha med i samtalen. Framöver behöver också stationsområdena ses över, framförallt utmed Viskadalsbanan, där utbudet av service för resenärerna i form av t ex väderskydd, cykelställ och sparsamt iordningsställda perronger inte motsvarar ett rimligt utbud med tanke på antalet resenärer.

Fråga 1. Hur ser kollektivtrafikråden på de avvägningar som föreslås för att uppnå regional nytta, med ökat resande och potential för överflyttning till ökad andel hållbart resande?

Det nya tankesättet med takttrafik är intressant för att öka resandet i regionen, men det ställer samtidigt krav på långsiktighet och uthållighet, även ekonomiskt. Det är svårt att utläsa vilka effekter åtgärderna kommer att få på resandet i stort eftersom upplägget till viss del utgår från ett idealläge. Detta gäller både finansiering och genomförande och att den ökade tågtrafiken till viss del innebär en minskning av busstrafiken (som inte redovisas).

Tågtrafik

Västra Stambanan

Vi ser positivt på att regionen har höga ambitionsnivåer när det kommer till det framtida antalet resenärer i den storregionala kollektivtrafiken och delar bedömning att åtgärder och fler spår på Västra Stambanan är nödvändiga för att målbilden ska vara möjlig att uppnå.

Vi önskar ett tydliggörande av vilka åtgärder som avses på Västra Stambanan och anser att vikten av dessa måste framgå tydligare. Redan i dagsläget är det ofta konflikter på Västra Stambanan, särskilt sträckan Alingsås-Göteborg, och risken är stor att dessa ökar om inte kraftfulla investeringar i kapacitetsförbättringar görs.

Älvsborgsbanan

För samtliga medlemskommuner är Herrljunga en viktig bytespunkt för resande mot Stockholm. Det behövs ett klargörande kring vad som avses med "attraktiva bytestider" samt hur bytestider för resande från Älvsborgsbanan och söderut, mot Vårgårda, Alingsås och Göteborg, prioriteras. Dessa är viktiga pendlingsrelationer och attraktiva bytestider är avgörande för att resenärer ska betrakta tåg som ett rimligt alternativ.

För resande utmed Älvsborgsbanan är trafikeringen till Varberg lika viktig som behovet av genomgående tågtrafik till Herrljunga, detta för att i Varberg möjliggöra byten till region- och fjärrtåg på Väst kustbanan.

På Älvsborgsbanan mellan Herrljunga och Borås framgår att hållplatserna i Mollaryd och Torpåkra läggs ner i trafikeringsförslaget för 2028. Herrljunga kommuns utbyggnadsplaner visar på framtida bebyggelse i anslutning till dessa hållplatser och att dra in dom har negativ påverkan på kommunens utveckling.

Boråsregionen anser att kommande beslut inte ska omöjliggöra hållplatser i Mollaryd och Torpåkra. Inför beslut om att dra in hållplatserna behöver uppgifter om antalet resenärer följas noggrant och analyser göras över hur ett tågstopp påverkar robustheten i hela trafikförslaget. Dessutom behöver



hänsyn tas till aktuella utvecklingsplaner inom Herrljunga kommun, där området kring Molla lyfts som viktig för kommunens utveckling.

I beaktan behöver även avsaknaden av allmän linjelagd kollektivtrafik inom kommunen ingå. I och med att det i stort saknas busstrafik innebär det att resande till och från centrala Herrljunga endast kan göras med personbil, vilket i sin tur innebär ett ökat behov av stationsnära pendelparkeringar. Att anlägga pendelparkeringar nära stationen ligger inte i Herrljunga kommuns vilja om att förtäta den stationsnära bebyggelsen.

Ett alternativt sätt att resa hållbart till stationen behöver tas fram och erbjudas resenärer, t ex öppen anropsstyrd trafik för anslutningsresor.

Tågtrafik Göteborg – Borås

I Målbild tåg 2028 beskrivs sträckan Göteborg – Borås enbart med busslinje 100. Den tågtrafik som finns i stråket behandlas inte alls. För tåg på sträckan hänvisas till arbetet med en ny stambana, vilken fokuserar på ändpunktsresande mellan Stockholm och Göteborg. Ett nödvändigt komplement till den nya stambanan är de föreslagna åtgärderna inom det så kallade förstärkningsalternativet inom ÅVS kust- till kustbanan. Dessa åtgärder behövs både för den regionala samhällsutvecklingen och för att nå målen om ett ökat antal resenärer med tåg.

Tågtrafik Borås-Värnamo

Ökade antal turer på kust- till kustbanan mellan Borås och Värnamo samt öppnandet av tågstation i Hillared, Länghem och Grimsås är en förutsättning för att det kollektiva resandet ska öka. Det är viktigt både för kompetensförsörjning till kommunerna och för att vidga den regionala arbetsmarknaden och förbättra möjligheterna för studiependling. Men busstrafiken inom Svenljunga kommun är fortsatt viktig och ska inte reduceras, detta eftersom det är få resenärer som kan använda tågtrafiken för sina vardagsresor. Då busstrafiken mellan Limmared och Borås ersätts av tåg är det viktigt att kollektivtrafiken till orterna Aplared och Målsryd inte försvinner.

Öppnandet av tågstationen i Grimsås behöver ske snarast efter att stationer mellan Borås och Länghem färdigställts och ett större utbud av turer är genomförda. Detta för att säkerställa kompetensförsörjningen i Tranemo, inte minst för kommunens största företag, Nexans.

I tåg 2020 – genomförandeplan fanns det förslag på fler tågavgångar innan år 2020 med formulering: "Den nya regiontågslinjen Borås-Värnamo (-Växjö), som kompletterar fjärrtågen på sträckan, startar senast 2020, i samarbete med grannregionerna" (s. 11). Denna utökning har förskjutits i tiden och det behövs en ny genomförandeplan som tar höjd på fler tåg senast år 2024.

Borås och Tranemo kommun vill trycka på vikten av samarbete och dialog med Region Jönköpings län för att stråket mellan Borås och Värnamo ska kunna utvecklas i en positiv riktning utifrån hållbart resande.

Tågtrafik Borås – Varberg

Varbergs kommun stödjer i sitt yttrande över Trafikförsörjningsprogrammet i Halland programmets skrivningar om Viskadalsbanan: kommunen delar uppfattningen om ett mål för restiden Varberg-Borås på 60 minuter och att staten behöver ta sitt ansvar att sköta banans drift, underhåll och reinvesteringar. Vad gäller trafikupplägg och en eventuell reduktion av antalet stationer vill kommunen ha nära dialog med Region Halland och Hallandstrafiken. En lösning för Viskadalsbanan får inte negativt påverka tillgängligheten till kollektivt resande på stationsorterna längs banan. En



snabbare förbindelse på Viskadalsbanan handlar i betydligt större grad om stora reinvesteringar i banans kvalitet och funktioner, så som mötesspår och att minska antalet vägkorsningar, än om att sluta trafikera vissa stationer.

Storregional busstrafik

Ulricehamnsstråket

Det är positivt att de storregionala busstråken hanteras inom Målbild tåg, delmål 2028, då de utgör en viktig del i det regionala resandet. Målbilden för den storregionala busstrafiken är väl avvägd och föreslagna åtgärder är rimliga och kan förväntas ge god nytta. Men satsningar för busstrafiken i Ulricehamnsstråket är inte i stället för tåg utan i väntan på att järnvägsnätet byggs ut.

Kollektivtrafiken i Ulricehamnsstråket uppvisar en stadig tillväxt av resenärer, vilket visar på den potential som finns för ökad kollektivtrafikandel av de storregionala resorna om rätt åtgärder genomförs. Förslaget fokuserar på åtgärder för förbättrad restidskvot samt att tidtabellerna anpassas till knutpunktsupplägg och takttrafik. Den översyn av hållplatser som föreslås är positiv men behöver ske i samråd med kommunen och Trafikverket. Samtidigt som hållplatser eventuellt plockas bort behöver infrastrukturförbättringar ske vid de kvarvarande i form av bättre pendelparkeringar och trafiksäkra hållplatser och gångvägar. I detta arbete behöver även olika alternativ prövas för att stoppet i Bottnaryd inte ska upplevas som en omväg.

Buss Göteborg - Kinna

I utredningen framgår att linje 300 behöver anpassas till tåg mot Varberg i Kinna. Behovet av bytesmöjligheter till Borås är minst lika stort, vilket behöver förtydligas. Invånarna i nordvästra delen av Marks kommun har god tillgång till trafiken på linje 300, men i nuläget en lång resväg till Borås.

Behovet är stort av en förbifart mellan väg 41 och 156 i Skene och utredningsarbetet för en sådan måste startas omgående. En linjesträckning för linje 300 från Kinna via väg 41 och en förbifart i Skene skulle innebära en tidsbesparing i restid mellan Kinna och Göteborg. Det skulle bidra både till målen att understiga 60 min restid till regionens pendlingsnav och underlätta för införandet av takttrafik. Det minskar också störningskänsligheten i tidtabellen, då flaskhalsar i trafiksystemet minskar.

Buss Göteborg-Bollebygd- Borås

Det är långt mellan avgångarna under dagtid på vardag samt generellt under kvällar och helger i huvudstråket Borås- Bollebygd-Göteborg. Utbudet av kollektivtrafik i stråket bör ses över och samordnas för att öka resenärernas kundnöjdhet, vårt förslag att en av 100-busslinjerna gör uppehåll på fler platser framförallt under dagtid på vardagar samt generellt under kvällar och helger.

Fråga 2. Hur bedömer kollektivtrafikeråden att utredningens förslag ligger i linje med samhällsutvecklingen i de olika stråken?

Förslaget stämmer väl överens med kommunernas strategiska översiktsplanering. Ny bebyggelse prioriteras där kollektivtrafiken redan är stark och bidrar till ett effektivare och robustare nät som fler kan använda i vardagen. Stationer och större hållplatser utformas för enkla byten mellan färdmedel, till exempel med pendelparkeringar för cykel och bil.

Befolkning ökar och målsättningen är en fortsatt hållbar befolkningsökning. Majoriteten av nya bostäder som byggts och kommer att byggas under de närmsta åren ligger inom attraktivt avstånd till stråktrafiken. Medlemskommunerna är övertygade om att de föreslagna åtgärderna när de genomförs leder till en mer heltäckande och attraktiv kollektivtrafik och att åtgärderna snabbt kommer ge effekt på antalet resande.



Fråga 3. Hur ser kommunalförbunden på potentialen att stärka utvecklingen för tågresandet ytterligare genom den kommunala planeringen?

Borås har sedan många år medverkat i "Det urbana stationssamhället" inom Mistra Urban Futures och andra projekt för att få en bättre förståelse mellan bebyggelseplanering och potentialen för hållbart.

Men för att få stärkt resande i mindre täta geografier krävs dock en annan sorts planering, anpassad till den mindre ortens förutsättning vad gäller bebyggelsestäthet, infrastruktur, ekonomi, kollektivtrafik m.m. Här behövs mer forskning, kunskap och utvecklingsarbete, intresset är stort från tjänstemän i medlemskommunerna att ingå i ett sådant utvecklingsarbete.



HERRLJUNGA KOMMUN

KOMMUNSTYRELSENS FÖRVALTNING

Yttrande

2022-01-10

Kommunens dnr KS 230/2021-950

Sida 1 av 2

Västra Götalandsregionen
Kollektivtrafik- och infrastrukturavdelningen
(att. Anna Kronvall)
Regionens hus
405 44 Göteborg

Remissvar från Herrljunga kommun: Regional plan för transportinfrastrukturen i Västra Götaland 2022-2033. Västra Götalandsregionens diarienummer RS 2019-08293.

Sammanfattning

Herrljunga kommun har av Västra Götalandsregionen inbjudits att lämna synpunkter gällande förslag till regional plan för transportinfrastrukturen för Västra Götaland 2022-2033 med tillhörande hållbarhetskonskvensbeskrivning. Sista dag att svara på remissen är den 31 januari 2022.

Västra Götalandsregionen (VGR) har ansvar för att ta fram en regional transportinfrastrukturplan som en del av den nationella transportinfrastrukturplanen. Planen ska, med hänsyn till de regionala förutsättningarna, bidra till att de transportpolitiska målen uppnås. Det är sedan Trafikverket som ansvarar för planens genomförande. Den regionala planen är framtagen i nära dialog med de fyra kommunalförbunden, Västtrafik och Trafikverket. Dialog med kommunerna har förts via kommunalförbunden och politisk förankring har skett löpande i beredningen för hållbar utveckling. Infrastrukturplanen innehåller sju åtgärdsområden baserade på funktion och inkluderar två nya namngivna vägåtgärder, fyra nya namngivna kollektivtrafikåtgärder samt flera utpekade förstärkta satsningar.

En utökad miljöbedömning i form av en hållbarhetsbedömning visar sammanfattningsvis att infrastrukturplanen i sin helhet inte medför några betydande negativa miljöeffekter. I planförslaget bedöms det finnas förutsättningar för en utveckling i linje med ett transport-effektivt samhälle.

Herrljunga kommun väljer att ställa sig bakom det som framkommer av gemensamt yttrande i ärendet för Boråsregionen, Sjuhärads kommunalförbund, (daterat 2021-12-10). Utöver det vill Herrljunga kommun även lyfta vikten av att söka alternativa lösningar för att det även i fortsättningen ska vara möjligt att använda kollektivtrafiken för arbets- och studiependling i Mollaryd och Torpåkra.

Besöksadress
HERRLJUNGA KOMMUN
Torget 1 (Box 201)
524 23 HERRLJUNGA

Telefon
0513-170 00
Fax
0513-171 33

E-post
herrljunga.kommun@herrljunga.se
Internet
www.herrljunga.se



Beslutsunderlag

Remiss med bilagor inkom till kommunen 2021-11-02. Till ärendet hör:

- Missiv och sändlista, daterad 2021-10-19
- Remissversion Regional plan för transportinfrastrukturen i Västra Götaland 2022-2033, daterad oktober 2021
- Remissversion Hållbarhetskonskvensbeskrivning Regional plan för transportinfrastrukturen i Västra Götaland 2022-2033, daterad oktober 2021
- Gemensamt yttrande över Remiss "Regional transportinfrastrukturplan för Västra Götaland 2022–2033 med tillhörande hållbarhetskonskvensbeskrivning" från Boråsregionen, Sjuhärads kommunalförbund, daterat 2021-12-10.

Yttrande

Herrljunga kommun har deltagit aktivt i framtagandet av gemensamt yttrande i ärendet för Sjuhärads kommunalförbund och kommunens synpunkter har tagits om hand i den processen. Kommunen står bakom det som framförs i det gemensamma yttrandet från Boråsregionen, Sjuhärads kommunalförbund, (daterat 2021-12-10).

Som ett inspel i området åtgärder för kollektivtrafik vill Herrljunga kommun, utöver vad som framkommer i det gemensamma yttrandet från kommunalförbundet, framhålla att kommunen ser det som viktigt att boende i Mollaryd och Torpåkra även fortsättningsvis ges möjlighet att nyttja kollektivtrafik för arbets- och studiependling. Tidigare antagen Målbild Tåg 2028 öppnar för att dessa tågstopp i framtiden kanske inte kommer att kunna trafikeras. Herrljunga kommun vill poängtera vikten av att konsekvenserna av en sådan åtgärd och möjligheten till alternativ utreds om trafikering av dessa hållplatser inte är möjlig. I beaktan behöver även avsaknaden av allmän linjelagd kollektivtrafik inom kommunen ingå. Ett alternativt sätt att resa hållbart till stationen behöver tas fram och erbjudas resenärer, t ex öppen anropsstyrd trafik för anslutningsresor.

Gunnar Andersson (M)
Kommunstyrelsens ordförande

Ior Berglund
Kommunchef



KF § 22

DNR KS 33/2022 444

Motion om bevarande av tåghållplatserna Torpåkra och Mollaryd**Sammanfattning**

Följande motion inkom 2022-01-26 från Vänsterpartiet:

"I tidigare antagen "Målbild tåg 2028" signaleras att tåghållplatserna Mollaryd och Torpåkra kommer att läggas ned. Ett definitivt beslut skall fattas 2024. Herrljunga kommun har inte varit tydliga med att dessa 2 tåghållplatser är viktiga för kommunen.

På kommunstyrelsemötet den 24/1 antog en oenig kommunstyrelse ett yttrande till "Hållbarhetskonsekvensbeskrivning Regional plan för transportinfrastrukturen i Västra Götaland 2022-2033" där man vagt uttrycker att man önskar : "... (att) möjligheten till alternativ utreds om trafikering av dessa hållplatser inte är möjlig". Om vi som kommun inte är tydligare än så i våra remissvar så är risken stor att tågen efter 2024 kommer susa förbi två nedlagda hållplatser. Herrljunga kommun har redan i nuläget ganska svag kollektivtrafik och endast 4 tåghållplatser, att minska det till endast 2 är fel inriktning för en kommun som vill växa.

Dessutom är det stort resursslöseri eftersom spåren ligger där de ligger och något miljövänligare pendlingsalternativ än tåg är svårt att finna. Det finns en mängd argument för att behålla dessa tågstopp, kommunen har en viktig roll och bör vara mer aktiva när vi kan påverka beslut av denna storleken."

Därför yrkar vi:

- Att Herrljunga Kommunfullmäktige fattar ett inriktningsbeslut som innebär att i de processer där vi kan påverka lyfter fram att vi vill behålla tågstoppen i Mollaryd och Torpåkra.

Beslutsgång

I kommunfullmäktige frågar ordföranden om ärendet överlämnas till kommunstyrelsen för beredning och finner att så sker.

KOMMUNFULLMÄKTIGES BESLUT

1. Ärendet överlämnas till kommunstyrelsen för beredning.

Medborgarförslag om Järnväghållplats Torpåkra

Sammanfattning

Den 23 februari 2022 inkom ett medborgarförslag till Herrljunga kommun med önskemål om att kommunen undersöker möjligheten att låta fler tåg än i dagsläget stanna vid hållplats Torpåkra utmed Älvsborgsbanan. Förslaget kommer från Lowisa Holgersson, boende i närheten av stationen.

Tågtrafiken på Älvsborgsbanan drivs inte av kommunen, utan av Västtrafik. Kommunen har möjlighet att föra dialog med och framföra önskemål om tidtabellerna till Västtrafik, men kan inte ge Västtrafik uppdrag om att göra konkreta förändringar i tidtabellerna. Planeringstiden för förändringar i tidtabellerna är lång. Eftersom tidtabellerna mellan olika linjer är beroende av varandra i ett komplext system är det svårt att göra förändringar med kort varsel. Hållplats Torpåkra är just nu under utredning hos Västtrafik, och Västtrafik har föreslagit att hållplatsen vid nästa större tidtabellsförändring, januari 2026, inte ska trafikeras alls. Västtrafik ser därför inte utrymme för en utökning av antalet tågstopp vid Torpåkra station, varken på lång eller kort sikt. Kommunen arbetar på olika sätt för att bevara möjligheten att resa kollektivt från hållplatsen, men i dagsläget är det oklart vilken lösning som kan bli aktuell. Kommunen har inte rådighet att styra över Västtrafiks tågtidtabeller.

Förvaltningen föreslår att medborgarförslaget därmed anses besvarat.

Beslutsunderlag

- Motion i ärendet, daterad 2022-01-26
- Tjänsteskrivelse i ärendet daterad 2022-11-04

Förslag till beslut

- Medborgarförslaget anses besvarat.

Maja Sallander
Samhällsutvecklare

Expedieras till:
För kännedom
till:



Bakgrund

Aktuellt medborgarförslag

Aktuellt medborgarförslag berör en tåghållplats utmed Älvsborgsbanan mellan Borås och Herrljunga: Torpåkra. Hållplatsen trafikeras idag av Västtrafiks tåg. För närvarande (hösten 2022) finns möjlighet för av- och påstigning i Torpåkra vid ungefär hälften av de avgångar som går på banan mellan Herrljunga och Borås (5-6 avgångar per vardagsdygn i vardera riktning ger möjlighet att stanna i Torpåkra).

Västtrafik och kommunen

Västtrafik är den del av Västra Götalandsregionen som har till uppgift att sköta den regionala kollektivtrafiken. Kommunen för kontinuerlig dialog med Västtrafik kring kollektivtrafiken i kommunen, och har i viss mån möjlighet att komma med inspel, synpunkter och önskemål, men själva utformningen av tidtabellerna styrs av Västtrafik utifrån de principer som beslutas av Västra Götalandsregionen och utifrån den kapacitet de tilldelas på järnvägarna. Tidtabellerna för tåg utformas för att fungera i ett komplext system, där olika linjer och avgångar är direkt beroende av varandra för att det ska finnas plats på banan och för att tågen ska kunna mötas vid exakt rätt tidpunkt på exakt rätt del av banan. Planeringstiderna för tågtidtabellerna är därför långa och det är svårt att göra förändringar med kort varsel. Förvaltningen har varit i kontakt med Västtrafiks samhällsutvecklare med ansvar för Herrljunga kommun i beredningen av detta ärende. Enligt Västtrafiks samhällsutvecklare är antalet tåg som stannar vid Torpåkra beslutat av Västtrafik utifrån ett flertal parametrar, men den viktigaste faktorn att man vill ha en tydlig struktur och pålitlighet på sträckan som helhet. Eftersom på- eller avstigning vid Torpåkra station endast sker ibland innebär möjligheten till stopp vid stationen en inbyggd osäkerhet i hur lång tid resan kommer att ta, vilket gör pusslet i systemet som helhet svårare att lägga. Västtrafik har dessutom signalerat att med hänsyn till det låga antalet resande från Torpåkra, i kombination med hänsyn till behovet av att korta restiden för linjerna på Älvsborgsbanan mellan Borås och Herrljunga för att kunna införa takttrafik i hela regionen föreslås att tågen inte ska stanna alls i Torpåkra i framtiden. Sannolikt träder denna förändring i kraft vid nästa stora tidtabellsskifte, i årsskiftet 2025/2026. Varken på lång eller kort sikt ser därför Västtrafik möjligheter att utöka antalet stopp vid Torpåkra.

Landsbygdsutredningen – Västtrafiks principer för servicenivå och tillköp

Västra Götalandsregionen beslutade i samband med det senast antagna trafikförsörjningsprogrammet (antaget i maj 2021) att fortsätta tillämpa de principer som föreslås i den så kallade Landsbygdsutredningen, en utredning som antogs av kollektivtrafiknämnden i Västra Götalandsregionen år 2014. Utredningen fastslår servicenivåer för kollektivtrafik på landsbygden, och anger vilken typ av utbud som ska finnas utifrån en viss befolkningstäthet. Enligt landsbygdsutredningen ska hela Västra Götaland förses med ett grundläggande utbud av kollektivtrafik för att möjliggöra serviceresor. Det grundläggande utbudet består av anropsstyrd trafik (Närtrafik) med möjlighet till en tur- och returresa per vardag utifrån vissa tidsfönster. Utbudet utökas sedan minst i enlighet med vad som anges i tabell 1.

Tabell 1. Grundläggande servicenivå i kollektivtrafiken enligt Landsbygdsutredningen.

Källa: Västra Götalandsregionen "Trafikförsörjningsprogram 2021-2025 Hållbara resor i Västra Götaland. Antagen av Regionfullmäktige i maj 2021", sidan 19.

Grundläggande servicenivå enligt Landsbygdsutredningen			
Tätort invånare	Syfte/reseärenden i första hand	Grundläggande minsta utbud	Trafikslag
Ej tätort <200 invånare	Serviceresor	1 tur- och returresa/vardag, flera olika tidsfönster	Anropstyrd närtrafik
Tätort mellan 200 – 499	Serviceresor, fritidsresor, gymnasieresor*	2 dubbelturer per vardag + närtrafik	Linjelagda turer - kan vara anropstyrda
Tätort mellan 500 – 999	Serviceresor, fritidsresor, i viss mån arbets- och studiependling*	5 dubbelturer per vardag	Linjelagda turer - kan vara anropstyrda
Tätort mellan 1000 – 3000	Serviceresor, fritidsresor, och arbets- och studiependling*	10 dt/vardag + 3 dt/helgdag	Linjelagda turer - kan vara anropstyrda

Dubbeltur innebär en avgång tur och retur mellan punkt A och B.

* Lokala förutsättningar avgör möjligheten till resurseffektiva lösningar.

Kollektivtrafikutbudet i Herrljunga kommun är på vissa håll (särskilt i anslutning till tågstationerna) högre än vad som anges som minsta grundutbud i enlighet med landsbygdsutredningen, men i stora delar av kommunen finns endast lägsta grundutbudet att tillgå. Torpåkra skulle, om landsbygdsutredningens principer tillämpas fullt ut, endast ha lägsta nivå av kollektivtrafikservice (Närtrafik) eftersom stationen ligger utanför tätort med minst 200 invånare. Anser kommunen att det behövs förstärkt utbud kan detta eventuellt lösas genom tillköp. Eftersom ett utökat utbud av den här typen inte ligger i linje med landsbygdsutredningen skulle kostnaden för detta enligt Västtrafik sannolikt behöva finansieras av kommunen. Möjliga lösningar och kostnaden för ett sådant tillköp är under utredning hos Västtrafik, ett alternativ skulle kunna vara anropsstyrd (vägburen) kollektivtrafik med anslutning till tågavgångar vid Ljung eller Borgstena.

Resandestatistik

Västtrafik samlar kontinuerligt in resandestatistik för antal på- och avstigande vid sina hållplatser. Antalet resande sjönk under pandemin, men hade vid senaste mätningen (september 2022) stigit i Herrljunga som helhet till nivåer som ligger över de högsta nivåerna för 2019 (innan pandemin bröt ut). Specifikt för Torpåkra låg genomsnittet för hela 2019 på 4 påstigande och 4 avstigande per årsmedeldygn, genomsnittet för hela 2022

hittills ligger något lägre: 3 på- respektive avstigande vid Torpåkra. Snittet för enbart september månad 2022 ligger, precis som i Herrljunga i stort, något högre: 5 påstigande och 5 avstigande per medeldygn.

Målbild tåg 2028 och takttrafik

I Västtrafiks rapport ”Målbild tåg 2028” (*”Huvudrapport Målbild tåg 2028 – en konkretisering av Målbild Tåg 2035 inklusive storregional busstrafik”*, Västra Götalandsregionen 2020) redogör Västtrafik för vilka förändringar de planerar att genomföra fram till år 2028 för att uppnå den tidigare satta Målbild tåg 2035 (*”Målbild Tåg 2035 – utvecklingen av tågtrafiken i Västra Götaland”*, Västra Götalandsregionen 2013). En av de åtgärder som föreslås är att införa takttrafik i hela regionen. Takttrafik innebär att tåg och storregional busstrafik avgår med stor regelbundenhet och tidtabellerna anpassas så att resandeutbyte mellan linjer underlättas. Införandet av takttrafik skulle bli en tydlig förbättring för de resenärer som reser med tåg till och från kommunens aktiva tåghållplatser, och med den storregionala kollektivtrafiken i regionen som helhet. Västtrafik räknar med att resandet med deras linjer på Älvsborgsbanan och Västra Stambanan kan öka med 18% (jämfört med 2019 års nivåer) genom förändringen. Men Västtrafiks menar att en förutsättning för införandet av takttrafik är att tåget i framtiden inte längre stannar vid tåghållplatserna Mollaryd och Torpåkra, annars går inte tidtabellerna att samordna på det sätt som behövs. Västtrafik pekar som motivering för sitt förslag om att slopa hållplatserna på att resandeunderlaget vid hållplatserna är litet och att standarden på plattformarna inte är anpassad för framtidens tågtrafik.

Ekonomisk bedömning

Kommunens möjligheter att styra antalet avgångar från Torpåkra ligger i möjligheten att göra tillköp. Linjelagd, anropsstyrd trafik som kan fungera som anslutningstrafik från de nuvarande stationerna till intilliggande stationer skulle eventuellt kunna lösas genom ett tillköp där Västtrafik sköter trafikeringen, men genom finansiering från kommunen. Alternativ för ett sådant upplägg, och kostnaden för detta, är under utredning hos Västtrafik.

Juridisk bedömning

Lag (2010:1065) om kollektivtrafik, även kallad Kollektivtrafiklagen, gäller i Sverige för kollektivtrafik på väg, spår och vatten. Kollektivtrafiklagen utgår från EU:s kollektivtrafikförordning (Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1370/2007 om kollektivtrafik på järnväg och väg). Både i EU:s kollektivtrafikförordning och i kollektivtrafiklagen definieras vad kollektivtrafik är och hur uppdraget ser ut. De regionala kollektivtrafikmyndigheterna har det övergripande ansvaret för all regional kollektivtrafik i respektive län. Varje kollektivtrafikmyndighet tar fram ett regionalt trafikförsörjningsprogram. Programmet är ett strategiskt viktigt dokument som fastställer strategiska mål för kollektivtrafikens utveckling och vilka sträckningar som omfattas av den allmänna trafikplikten, det vill säga vilken trafik som man avser att handla upp, eller driva i egen regi.

Västra Götalandsregionen är kollektivtrafikmyndighet för Västra Götaland, och samordnar arbetet med att bedriva kollektivtrafiken i bolaget Västtrafik AB, som ägs helt av Västra

Götalandsregionen. Regionfullmäktige beslutar om Västtrafiks budget och tar vart fjärde år fram ett trafikförsörjningsprogram som anger hur kollektivtrafiken ska utvecklas på sikt. Det övergripande målet i trafikförsörjningsprogrammet är att andelen hållbara resor i Västra Götaland ska öka. Antalet kollektivtrafikresor och marknadsandelar för resor med kollektivtrafik, cykel och gång ska fram till 2025 minst återta de nivåer som rådde innan 2020, med en marknadsandel om 33%. Detta ska uppnås genom en kollektivtrafik med god geografisk tillgänglighet, en kollektivtrafik som är enkel, trygg och inkluderande och en kollektivtrafik med låg miljöpåverkan. Målbild tåg 2035 antogs av regionfullmäktige i juni 2013, som en del i trafikförsörjningsprogrammet. Målbild tåg 2028 är en konkretisering av vad som krävs för att uppnå de målsättningar som beslutats i Målbild tåg 2035.

Järnvägen, Älvsborgsbanan, är statlig och klassad som Riksintresse för kommunikation i enlighet med 3 kap. 8§ Miljöbalken. Det är Trafikverkets uppdrag att långsiktigt vidmakthålla och utveckla en god funktionalitet på banan. Utformning av stationer och plattformar regleras i TRVINFR-00001, ett dokument som ingår i Trafikverkets infrastrukturregelverk. Dokumentet innehåller krav på placering, utformning och dimensionering av utrustning och anläggningsdelar inom Trafikverkets ansvarsområde på stationer. Kraven syftar till att säkra en tillgänglig och säker stationsmiljö för resenärer och andra som vistas inom stationsområdet. Kraven är anpassade för att tillgodose TSD-krav (EU:s tekniska specifikationer för driftskompatibilitet i form av tekniska regler för järnvägens delsystem) och tillämpliga nationella krav. Dokumentet ska tillämpas i samband med ny- och ombyggnad av stationer.

Miljökonsekvensbeskrivning

Att möjliggöra för en effektiv kollektivtrafik är en viktig del i arbetet för ett hållbart resande, men ansvaret för kollektivtrafiken ligger inte på kommunen, utan på Västtrafik. Västtrafik har som uttalat mål bland annat att kollektivtrafiken ska ha låg miljöpåverkan, och det är mot bakgrund av detta som åtgärder föreslagits i Målbild tåg 2028. Västtrafiks principer för utformning av kollektivtrafiken har bedömts i förhållande till sin påverkan på miljön och klimatet, bland annat i *"Hållbarhetsbedömning av "Remissversion av Hållbara resor i Västra Götaland Trafikförsörjningsprogram 2021-2025"* (Västra Götalandsregionen 2021) samt i *"Huvudrapport Målbild tåg 2028 – en konkretisering av Målbild Tåg 2035 inklusive storregional busstrafik"* (Västra Götalandsregionen 2020). Genom införandet av takttrafik beräknar Västtrafik att resandet på Älvsborgsbanan kan öka med 18% från 2019 års nivå. Samtidigt försämras möjligheterna att resa hållbart i de delar av kommunen som har Mollaryd och Torpåkra som närmaste hållplats, effekten av detta kan slå olika beroende på vilka alternativ som erbjuds.

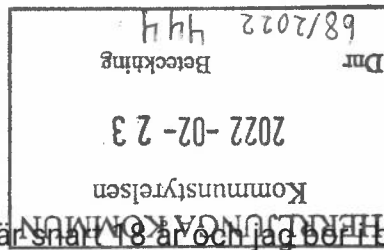
Motivering av förslag till beslut

Tågtrafiken på Älvsborgsbanan drivs inte av kommunen, utan av Västtrafik. Uppdraget att bedriva kollektivtrafik ligger på kollektivtrafikmyndigheten. I Västra Götaland är det Västra Götalandsregionen som är kollektivtrafikmyndighet. De har i sin tur valt att samordna genomförandet i ett bolag, Västtrafik. Kommunen för en kontinuerlig dialog med både Västra Götalandsregionen och Västtrafik, och har då möjlighet att framföra synpunkter på kollektivtrafiken. Kommunen kan däremot inte ge Västtrafik uppdrag om att göra konkreta förändringar i tidtabellerna, och har inte rådighet över tågtidtabellerna.

Ärende 2

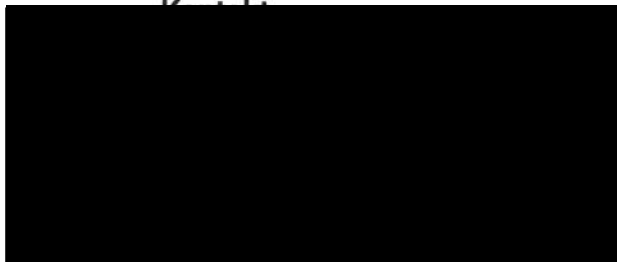
Planeringstiden för förändringar i tidtabellerna är lång. Eftersom tidtabellerna mellan olika linjer är beroende av varandra i ett komplext system är det svårt att göra förändringar med kort varsel. Hållplats Torpåkra är just nu under utredning hos Västtrafik, och Västtrafik har föreslagit att hållplatsen vid nästa större tidtabellsförändring, januari 2026, inte ska trafikeras alls. Västtrafik ser därför inte utrymme för en utökning av antalet tågstopp vid Torpåkra station, varken på lång eller kort sikt. Kommunen arbetar på olika sätt för att bevara möjligheten att resa kollektivt från hållplatsen, men i dagsläget är det oklart vilken lösning som kan bli aktuell.

Förvaltningen föreslår att medborgarförslaget därmed anses besvarat.



Herrljunga den 2022-02-21

Hej! Mitt namn är Lowisa Holgersson, är snart 18 år och jag bor i byn Vesene. Ca 2 km från mitt hus ligger Torpåkra station, toppen ju, kollektivtrafik på landsbygden! Men problemet är att många av tågen inte ens stannar där. I de allra flesta fallen behöver jag ta mig till Ljung, som istället ligger 1 mil bort. Jag ser inte anledningen till att tågen inte alltid stannar där, eftersom att de ändå åker förbi. Inkludera landsbygdsborna mer och se till att alla tåg stannar där. Jag vill att ni undersöker om det inte kan bli fler stopp i Torpåkra, för att utöka våra möjligheter att ta del av kollektivtrafiken och se till att servicen på landsbygden inte blir sämre.



Lowisa Holgersson



KF § 40

DNR KS 68/2022 444

Medborgarförslag om Torpåkra järnvägsstation

Sammanfattning

Följande medborgarförslag inkom 2022-02-23:

"Hej! Mitt namn är Lowisa Holgersson, är snart 18 år och bor i byn Vesene. Ca 2 km från mitt hus ligger Torpåkra station, toppen ju, kollektivtrafik på landsbygden! Men problemet är att många av tågen inte ens stannar där. I de allra flesta fallen behöver jag ta mig till Ljung, som istället ligger 1 mil bort. Jag ser inte anledningen till att tågen inte alltid stannar där, eftersom att de ändå åker förbi. Inkludera landsbygdsborna mer och se till att alla tåg stannar där. Jag vill att ni undersöker om det inte kan bli fler stopp i Torpåkra, för att utöka våra möjligheter att ta del av kollektivtrafiken och se till att servicen på landsbygden inte blir sämre."

Beslutsgång

I kommunfullmäktige frågar ordföranden om ärendet överlämnas till kommunstyrelsen för beredning och finner att så sker.

KOMMUNFULLMÄKTIGES BESLUT

1. Ärendet överlämnas till kommunstyrelsen för beredning.

Justerandes sign

Utdragsbestyrkande

Förslag till skrivelse i syfte att förbättra kommunikationen i samband med tillfälliga omledningar och avstängningar i statlig transportinfrastruktur

Sammanfattning

Förvaltningen har de senaste åren upplevt att kommunikationen, från Trafikverket (med entreprenörer) till kommunen och till allmänheten, ofta brister i samband med tillfälliga omledningar och avstängningar i statlig infrastruktur som berör vår kommun. Särskilt tydliga blev bristerna när södergående trafik från E20 leddes genom Herrljunga tätort, utan att Trafikverket tog initiativ till kontakt med kommunen i anslutning till genomförandet. Samhällsutvecklarens dialoger med andra kommuner visar att de i viss utsträckning delar våra erfarenheter. Förvaltningen föreslår därför att kommunen öppnar för en dialog med Trafikverket i syfte att förbättra situationen genom att bifogad skrivelse sänds till Trafikverket, Region Väst.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse i ärendet daterad 2022-11-29

Förslag till ”Skrivelse med förslag på möjligheter att förbättra kommunikationen i samband med tillfälliga omledningar och avstängningar i statlig transportinfrastruktur”, daterad 2022-11-28

Förslag till beslut

- Förslag till skrivelse från Herrljunga kommun godkänns.
- Förvaltningen uppdras att sända skrivelsen till Trafikverket Region Väst.
- Förvaltningen får i uppdrag att medverka i fortsatt dialog i frågan, om Trafikverket är intresserade av sådan.

Maja Sallander
Samhällsutvecklare

Expedieras till: Jörgen Einarsson, Regional direktör för Trafikverket, Region Väst, trafikverket@trafikverket.se
För kännedom Karin Björklind, Regionutvecklare, Boråsregionens Sjuhärad's Kommunalförbund, karin.bjorklind@borasregionen.se
till:

TRAFIKVERKET
Region Väst
Regional direktör Jörgen Einarsson
Kilsgatan 9
411 04 GÖTEBORG

Skrivelse med förslag på möjligheter att förbättra kommunikationen i samband med tillfälliga omledningar och avstängningar i statlig transportinfrastruktur

Bakgrund och syfte med skrivelsen

Herrljunga kommun har under 2022 och tidigare år upplevt en återkommande brist i kommunikationen till kommunerna och allmänheten från Trafikverkets projekt. Skrivelsen är sprungen ur en önskan om att förbättra samarbetet mellan Trafikverket och kommunerna ännu mer än i dagsläget.

Herrljunga kommun upplever generellt att samarbetet med Trafikverket fungerar bra på strategisk nivå. Kommunen upplever också att det finns en levande och respektfull dialog mellan kommunerna och Trafikverket Planering. Det finns en förståelse för våra olika ansvars- och verksamhetsområden som är ömsesidigt beroende och påverkar varandra, även om vi inte alltid delar varandras perspektiv och prioriteringar. Men vi upplever att denna förståelse inte alltid når hela vägen fram till genomförande av projekt, åtgärder och underhåll. Herrljunga kommun menar att genom att förbättra kommunikationen mellan kommun och Trafikverket (med entreprenörer) i dessa faser, samt kommunikationen till våra medborgare, skulle vi uppnå minskade störningar och tillsammans bättre hantera och öka förståelsen för tillfällig påverkan på infrastrukturen. Det skulle förhoppningsvis i förlängningen också innebära att resultatet av de åtgärder som genomförs blir än bättre. Dessutom minskar störningarna i övrig offentlig och samhällsviktig verksamhet när denna i tid kan anpassas efter tillfälligt förändrade förutsättningar.

Exempel på situationer då kommun och allmänhet saknat tillräcklig information

Herrljunga kommun har stor respekt för att Trafikverket behöver göra tillfälliga avstängningar och omledningar i samband med åtgärder i infrastrukturen. Kommunen ser också att åtgärder som genomförs är nödvändiga och i förlängningen leder till förbättringar. Men vi har de senaste åren upplevt att vi inte alltid får tillräcklig information inför trafikpåverkande åtgärder.

Exempel på situationer som uppstått är:

- Plankorsningar, vägar och korsningar som skoltrafiken behöver passera har vid ett flertal tillfällen stängts av utan att skoltrafiken förberetts i tid för att kunna planera om rutter eller informera vårdnadshavare till de barn som påverkas av förändringar.
- Trafikverket har inte informerat Räddningstjänst och allmänhet om att plankorsningar tidvis blockeras på grund av omledning av godståg på Älvsborgsbanan/ Viskadalsbanan. Information från Trafikverket kom först efter att åtgärden redan påbörjats och påverkan och behov av information påtalats till Trafikverket från kommunen.
- Under hösten 2022 genomfördes under sex veckor en omledning av södergående trafik från E20 genom bland annat Herrljunga tätort, utan att tillräcklig dialog fördes med berörda kommuner inför genomförandet.

Förslag på rutiner – utgångspunkt för en dialog

Herrljunga kommun önskar att en särskild dialog inleds mellan kommunerna och Trafikverket i syfte att tillsammans söka lämpliga rutiner för kommunikation i samband med trafikpåverkande åtgärder i statlig infrastruktur. Viktigt är att dessa rutiner också tydligt kommuniceras till berörda entreprenörer och delprojekt, så att de får förståelse för vikten av kommunikation med aktörer utanför projekten. Nedan beskrivs förslag på rutiner som Herrljunga kommun i nuläget bedömer som relevanta i samband med trafikpåverkande åtgärder. Dessa förslag kan fungera som en utgångspunkt för en framtida dialog kring vilka rutiner som är lämpliga, rimliga och genomförbara.

- Kommunikation till kommunerna bör i första hand gå till kommungemensam e-postadress, för att försäkra att informationen når rätt person i organisationen. Trafikverkets samhällsplanerare kan också vara en möjlig kommunikationsväg, många kommuner har återkommande avstämningar med dem där information om kommande åtgärder kan förmedlas.
- Herrljunga kommun upplever att kommunikationen direkt till de olika räddningstjänst- och blåljusorganisationerna behöver förbättras. Observera att i de fall då en längre sträcka på en väg eller järnväg påverkas av en åtgärd kan flera olika räddningstjänster och förbund behöva kontaktas för att de ska ges möjligheter att komma med synpunkter eller få information för att förbereda inför ev. insatser utan att exempelvis begränsningar i framkomligheten påverkar tredje man.
- Åtminstone cirka 2-3 veckor innan genomförandet (beroende på åtgärdens omfattning och påverkan) bör information gå ut till allmänheten via exempelvis Trafikverkets

hemsida. Kommunerna kan då, om det bedöms relevant, lämpligt och prioriterat, bistå Trafikverket med att sprida informationen, till exempel genom att länka till Trafikverkets information i sina sociala medier. Herrljunga kommun ser att informationen från Trafikverket till allmänheten bör beskriva geografisk lokalisering (exempelvis vilka vägar, orter/platser och/eller järnvägar som berörs), tidsperiod för påverkan och typ av påverkan. Kommunen ser det som särskilt relevant att även beskriva påverkan som sker utmed en väg eller järnväg och som påverkar dem som bor, verkar eller rör sig utmed delar av denna. Sådan påverkan kan vara exempelvis begränsningar i framkomligheten på vägar eller vid plankorsningar, ökad trafikering, ökad mängd gods, långa bomfällningstider, ökat buller eller möjlig påverkan på trafiksäkerheten för oskyddade trafikanter som rör sig utmed statlig infrastruktur.

- Vid samtliga kommunikationsinsatser är det viktigt att både allmänhet och kommunernas tjänstepersoner får en kontaktperson eller direktlänk för att kunna lämna synpunkter och ställa frågor som rör den enskilda åtgärden. Det kan handla om att enskilda personer har frågor, synpunkter eller klagomål rörande exempelvis buller eller långa bomfällningar, klagomål och frågor som annars ofta hamnar hos kommunerna. Det kan också handla om att kommunernas tjänstepersoner behöver förtydliganden, mer information, kan förmedla information om sådant som kan påverka trafikläget, eller lämna förslag på åtgärder som kan förbättra situationen.
- Vid mindre omfattande åtgärder, där exempelvis en mindre trafikerad plankorsning stängs under en mycket begränsad tid eller framkomligheten på en mindre väg begränsas under en kortare period bedömer Herrljunga kommun att det är lämpligt att Trafikverket cirka 2-3 veckor innan åtgärd informerar kommunen (till kommunens informationsbrevlåda). Vid vissa, något större, åtgärder kan det vara relevant att ge en förhandsinformation tidigare än så.
- Vid åtgärder som pågår under en längre tid, men där påverkan på samhället bedöms vara begränsad i omfattning, bör kommunen informeras så snart Trafikverket vet om att en åtgärd kommer att genomföras, och igen cirka 2 månader innan åtgärden genomförs. Detta är viktigt för att kommunen ska kunna bedöma om åtgärden påverkar kommunal verksamhet, som till exempel räddningstjänst, skoltrafik och/eller vårdinsatser, och i tid förbereda för att hantera och dämpa konsekvenserna av eventuell negativ påverkan.
- Vid mer omfattande åtgärder, eller åtgärder som bedöms ha mer omfattande påverkan på samhället, bör åtgärden planeras i samråd med kommunen, och kommunen bör också löpande informeras om hur planeringen fortskrider och vilken påverkan åtgärden bedöms innebära. Det är viktigt att kommunen informeras både tidigt i

planeringen (för att kommunen också ska kunna ge relevanta inspel till utredningen inför åtgärdens genomförande) och i anslutning till att åtgärden faktiskt genomförs (åtminstone cirka 2-3 månader innan genomförandet, beroende på åtgärdens omfattning och påverkan) för att kunna göra nödvändiga anpassningar i sin egen verksamhet.

- Eftersom större projekt ofta tar lång tid från initial kontakt till faktiskt genomförande finns risk att personalomsättningar påverkar informationsöverföringen. Det är därför viktigt att rutiner utformas för att dokumentera samverkan mellan Trafikverket (och/eller anlitade entreprenörer) och kommunerna. Det är också viktigt att säkra att denna dokumentation finns tillgänglig i projektet hela vägen till faktiskt genomförande, både hos Trafikverket (med entreprenörer) och hos kommunerna.

Kommunens förhoppning

Herrljunga kommun ser fram emot att inleda en dialog med Trafikverket kring vad som är nödvändiga, lämpliga och rimliga rutiner för att få till en god kommunikation i samband med trafikpåverkande åtgärder i den statliga infrastrukturen i kommunerna. Herrljunga kommun hoppas och tror att även fler kommuner är intresserade av att delta i denna dialog.

Kommunstyrelsen

Herrljunga Kommun

Förslag till skrivelse med anledning av Försvarmaktens pågående utredning om utökning av påverkansområdet för Remmene skjutfält

Sammanfattning

Herrljunga kommun inbjöds i oktober 2022 till ett möte med Försvarmakten och Länsstyrelsen. Vid mötet gav Försvarmakten förhandsinformation om att de arbetar med att utreda en utökning av påverkansområdet avseende buller eller annan risk för Remmene skjutfält. Skjutfältet är Riksintresse för totalförsvarets militära del, och placerat i Herrljunga och Vårgårda kommuner. Försvaret ser att bland annat utökad bostadsbebyggelse i skjutfältets närhet kan riskera att skada riksintressets värde, och vill därför förbättra sina möjligheter att påverka utvecklingen i området. Utredningen omfattar inte utökning av miljötilståndet eller planer på övrig utökning. Det slutgiltiga förslaget på utökat påverkansområde kommer att lämnas till Herrljunga och Vårgårda kommuner på remiss, men Försvaret öppnade också för att det är möjligt för kommunerna att redan nu inkomma med synpunkter på faktorer kommunerna anser bör tas i beaktande under utredningen. Samhällsutvecklaren i Herrljunga kommun och samhällsplaneraren i Vårgårda kommun har, i samråd med politiker i KS och andra berörda tjänstepersoner i respektive kommun, utarbetat ett förslag till gemensam skrivelse där sådana faktorer lyfts, och där kommunernas initiala ståndpunkt tydliggörs.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse i ärendet daterad 2022-11-30

Förslag till ”Skrivelse med anledning av Försvarmaktens pågående utredning om utökning av påverkansområdet för Remmene skjutfält”, daterad 2022-11-29

Bilagor till skrivelse: Åtgärdsvalsstudie för Västra Stambanan genom Västra Götaland, Trafikverkets publikationer 2018:230; Åtgärdsvalsstudie Älvsborgsbanan, Trafikverkets ärendenummer TRV2017/107867; El, effekt och energi i Vårgårda, Vårgårda kommun och Energikontor Väst, daterad 2022-06-16; Åtgärdsvalsstudie för väg 181, Herrljunga kommun, daterad 2020-03-16.

Förslag till beslut

- Förslag till skrivelse från Herrljunga och Vårgårda kommuner godkänns och sänds till Länsstyrelsen, för vidare förmedling till Försvarmakten
- Kommunstyrelsens ordförande bemyndigas att ta ställning till eventuella justeringar i skrivelsen som föranleds av beslut i kommunstyrelsen i Vårgårda kommun.

Maja Sallander
Samhällsutvecklare

Expedieras till: Länsstyrelsen, Västra Götaland, samordnare riksintressen, Moa Nord (moa.nord@lansstyrelsen.se)
För kännedom Vårgårda kommun, Samhällsbyggnadschef Alfred Dubow (alfred.dubow@vargarda.se)
till:

Skrivelse med anledning av Försvarmaktens pågående utredning om utökning av påverkansområdet för Remmene skjutfält

Bakgrund till skrivelsen

I oktober i år fick Herrljunga och Vårgårda kommun vid ett möte med Länsstyrelsen i Västra Götalands Län och Försvarmakten (nedan kallad "Försvaret") förhandsinformation om att Försvaret planerar att utöka påverkansområdet för Remmene skjutfält. Inbjudan till mötet gick direkt till en tjänsteperson i respektive kommun, inte till kommunernas funktionsbrevlådor, och mötets syfte beskrevs kortfattat som att det handlade om Försvarets pågående utredningar om förändringar av riksintresseanspråket Remmene skjutfält. Kommunerna vill understryka att information av den här betydelsen bör adresseras till kommunen som helhet och inte till en enskild tjänsteperson.

Vid mötet informerade Försvaret om att de planerar att sända en remiss med förslag om en utökning av påverkansområdet för Remmene skjutfält. Utökningen av påverkansområdet är enligt kommunernas bedömning betydande, och innefattar ett avsevärt mycket större område än nuvarande riksintresseanspråk. Den påverkan som hänvisas till är "buller eller annan risk". Enligt Försvarets egen beskrivning kan värdet av riksintresset skadas av exempelvis störningskänslig bebyggelse (t.ex. bostäder, utbildnings- och vårdlokaler), höga objekt (telemaster, vindkraftverk, kraftledningar), infrastruktur (vägar, järnvägar, flygplatser och hamnar) samt områdesskydd (Naturreservat, Natura 2000 m.m.). Försvaret framhåller vid mötet i oktober att alla plan- och lovärenden som rör bebyggelse inom påverkansområde ska sändas på remiss till Försvaret.

Kommunernas erfarenhet är att Försvaret är mycket restriktiva i sin bedömning, och kommunerna befärar därför att tillstånd till plan- och lovärenden kan komma att nekas i större utsträckning än vad som är nödvändigt. Detta gör att kommunerna i praktiken inte längre har planmonopol i området, och förlorar insyn i och påverkansmöjlighet över hur mark- och vattenområden ska användas och området utvecklas. Kommunerna ser att detta kan bli ett hinder för framtida planerad utveckling och riskera att hämma både kommunen och regionen i stort, i och med att möjligheterna till regionförstoring påverkas negativt. Samtidigt har kommunerna förståelse för att den osäkerhet som råder i omvärlden ställer stora krav på att

Försvaret får möjlighet att utveckla sin verksamhet i den utsträckning som behövs, och att det även ställer krav på omvärlden. Kommunerna vill understryka vikten av en god och öppen dialog mellan Försvaret, kommunerna och allmänheten för att både kommunerna som organisation och medborgarna som bor kring fältet ska känna sig trygga med den utveckling som sker.

Kommunernas bedömning av förslagets möjliga påverkan på samhällsutvecklingen

Vårgårda och Herrljunga kommun ser att förändringen riskerar att ha tydligt negativ påverkan på kommunernas utvecklingsmöjligheter. I skjutfältets närområde finns sammanhållen bebyggelse, med bland annat skola, och landsbygd. Det möjliga nya påverkansområdet utgör en betydande del av kommunernas yta, och om möjligheterna att utveckla samhället i form av bland annat bebyggelse och skolväsende i dessa områden inskränks kan det ha stor negativ inverkan på hela kommunernas, och i förlängningen regionens, utveckling.

Flera allmänna intressen riskerar att påverkas negativt av ett utökat påverkansområde. Nedan beskrivs några som identifierats av kommunerna i detta skede.

Levande landsbygd och livsmedelsförsörjning

Skjutfältets närområde omfattar levande landsbygd med ett livskraftigt näringsliv, både i form av jordbruk och annan verksamhet. Jordbruket i området riskerar att försvåras om möjligheterna till ny bebyggelse begränsas eftersom det blir svårt att utveckla företagen, och att möjliggöra generationsväxling i jordbruket. I anslutning till Remmene skjutfält finns produktiv jordbruksmark och värdefulla odlingslandskap med stora natur- och kulturvärden utpekade som särskilt värdefulla av Länsstyrelsen (se ”Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län”, Länsstyrelsens rapport 1994:5, <http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:880023/FULLTEXT01.pdf>).

Att jordbrukare ges goda förutsättningar att utvecklas och fortsätta sin verksamhet över generationer är en förutsättning för en god livsmedelsförsörjning, vilket är ett nationellt intresse. Annan näring i området är också beroende av att få tillåtelse att utveckla ändamålsenliga lokaler och få tillåtelse att bedriva sin verksamhet på ett effektivt sätt. Näringslivets utveckling i våra kommuner, och i regionen som helhet, är också beroende av

att vi kan erbjuda boendemiljöer av god kvalitet så att vi kan få en god kompetensförsörjning till företagen.

En levande landsbygd är en förutsättning för kommunernas attraktivitet för boende och företagsetablering. I Vårgårda kommuns översiktsplan anges särskilt att befintlig bebyggelsestruktur med dominerande tätort och levande landsbygd ska bibehållas och attraktiva boendemiljöer skapas i hela kommunen.

Påverkan på transportinfrastrukturens utveckling

Eftersom riskbeskrivningen i det här läget är ospecifik (det framgår inte vad som avses med ”annan risk”) ser kommunerna också att det finns risk att önskvärd utveckling av kommunalt, regionalt och nationellt viktig infrastruktur i området hämmas eller omöjliggörs.

Kommunerna ser en risk för negativ påverkan på bland annat dricksvattenförsörjning (inom området finns vattenskyddsområde), elförsörjning (möjligheten att utveckla kraftledningsnät samt vindkraft- eller annan elproduktion), och transportinfrastruktur.

I närheten av Remmene skjutfält passerar Västra Stambanan, som av Trafikverket beskrivs som en av Sveriges viktigaste och mest trafikerade järnvägar. Västra Stambanan är utpekad som riksintresse för kommunikation och ingår i det transeuropeiska transportnätet TEN-T samt i godskorridoren ScanMed. Banan har en central funktion för nationella och internationella godstransporter och regionala och nationella personresor. För Herrljunga och Vårgårda kommuner, samt regionen i stort, är Västra Stambanan en livsnerv och förutsättning för kompetensförsörjningen i arbetsmarknadsregionerna. Banan är i dagsläget hårt belastad och det finns behov av åtgärder, vilka bland annat pekas ut i Trafikverkets Åtgärdsvalsstudie för Västra Stambanan genom Västra Götaland (Trafikverkets publikationer 2018:230, bifogas).

Älvsborgsbanan är, även den, utpekad som riksintresse för kommunikation och har stor regional betydelse. Älvsborgsbanan ligger i dagsläget inte i skjutfältets direkta närhet, men även här har Trafikverket visat intresse av att utveckla järnvägen i framtiden. Trafikverket har i Åtgärdsvalsstudie Älvsborgsbanan (daterad 2021-03-16, Trafikverkets ärendenummer TRV2017/107867, bifogas) lyft ett förslag om att bygga ett triangelspår i Herrljunga för att möjliggöra tydligare koppling mellan Älvsborgsbanan och Västra Stambanan. En sådan åtgärd skulle kunna innebära att Älvsborgsbanan kommer närmare skjutfältet.

Väg 181 passerar i närheten av skjutfältet. Vägen är av stor betydelse för transporter till och från Herrljunga och utpekad som regionalt viktig väg inom funktionellt prioriterat vägnät för dagliga personresor och godstransporter. Herrljunga kommun har i sin Översiktsplan 2017-2035 föreslagit en ny sträckning för väg 181 för att förbättra möjligheterna att utveckla en attraktiv och säker tätort, och förtydligat detta förslag i en egen Åtgärdsvalsstudie för väg 181 (Herrljunga kommun, daterad 2020-03-16, bifogas).

Det är av stor vikt ur lokalt, regionalt och nationellt perspektiv att funktionen i denna infrastruktur kan upprätthållas och utvecklas för att möta dagens och framtidens behov.

Påverkan på energiförsörjningen

Energiförsörjningen och är en stor utmaning för Sverige, både avseende produktion och distribution. Omställningen till fossilfritt, där Västra Götaland har som mål att bli fossiloberoende till 2030, medför ett ökat effektbehov framöver vilket riskerar att orsaka utmaningar i elnätet (Kartläggning och analys av elförsörjningssituationen i Västra Götaland, Länsstyrelsen 2020). Utmaningarna gällande eldistributionen är tydliga, inte minst i Vårgårda och Herrljunga kommuner. En kartläggning av det framtida elbehovet i industrin i Vårgårda kommun konstaterade bland annat behov av kapacitetsförstärkning i det regionala elnätet. Regionnätet i Herrljunga och Vårgårda har lägre kapacitet än många andra delar av regionen och landet. (El, effekt och energi i Vårgårda, Vårgårda kommun i samverkan med Energikontor Väst en del av Innovatum science park, 2022-06-16, bifogas). Kommunerna menar att det är avgörande att en förstärkning av ledningsnätet inte hindras av ett utökat påverkansområde från Remmene skjutfält.

Även elproduktionen behöver möjlighet att utvecklas för att möjliggöra en omställning till högre grad av elektrifiering i samhället. Särskilt stort är behovet av förnybar energi, för att Sverige ska klara sina miljömål. I Herrljunga kommun finns, enligt Översiktsplan för Herrljunga kommun 2017-2035, tre områden som bedöms vara potentiellt lämpliga områden för vindkraftsproduktion. I ett av dessa har Försvaret vid ett senare tillfälle nekat en aktör tillstånd att bedriva vindkraftsproduktion. Ett av de två områden som då återstår ligger i närheten av Remmene skjutfält. Vårgårda och Herrljunga kommuner menar att det är viktigt att även dessa förutsättningar vägs in i beslut rörande Remmene skjutfält.

Övrig påverkan

Påverkan från Remmene skjutfält sträcker sig långt utanför föreslaget påverkansområde, redan i dagsläget. Detta gäller inte minst både Vårgårda och Herrljunga tätort. Ökat buller och begränsningar i möjligheten att röra sig och att utveckla sin verksamhet i kommunen har en negativ inverkan på kommunernas attraktivitet, invånarnas dagliga liv och samhällets utvecklingsmöjligheter på lång och kort sikt. Kommunerna befarar också att det finns en risk att området kan bli en måltavla i och med ökad militär betydelse. Herrljunga och Vårgårda kommun ser en risk i att Försvaret successivt utvecklar sin verksamhet i områden med betydande samlad bebyggelse med en växande befolkning.

Samtidigt förstår kommunerna att skjutfältet är viktigt för Försvarets verksamhet och förmåga, och att världsläget just nu kräver att Försvaret ges så goda förutsättningar som möjligt, så att även skjutfältet behöver möjlighet att utvecklas. Kommunerna ser att risken är stor för ytterligare intressekonflikter i framtiden och vill därför med enfaset understryka att det är avgörande att dialogen mellan Försvaret, kommun och Länsstyrelse är tät och öppen för att öka förtroendet och för att förebygga intressekonflikter. När intressekonflikter uppstår är en sådan dialog också avgörande för att hitta så bra lösningar som möjligt på dessa. Kommunerna ser att dialogen även bör sträcka sig utanför formella sammanhang och innefatta en direkt dialog mellan allmänheten och Försvaret (till exempel genom skolor och media) för att öka förståelsen åt båda håll.

Kommunernas bedömning är att det idag finns en acceptans för den verksamhet som nu bedrivs på skjutfältet, men att den föreslagna betydande inskränkningen i möjligheterna att utveckla området är negativ för kommunerna och regionen i stort.

Kommunstyrelserna i Herrljunga och Vårgårda Kommun

El, effekt och energi i Vårgårda

Slutrapport – juni 2022



Sammanställt av Energikontor Väst, en del av Innovatum Science Park,
i samverkan med Center of Innovation, Vårgårda kommun



Ärende 4

 ENERGIKONTOR VÄST	 innovatum science park	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda		Rapport	2022-06-16

Kontaktinfo:
Magnus Kuschel / Mats Bjälkholm
0727 472507 / 0729 932800
magnus.kuschel@innovatum.se / mats.bjalkholm@innovatum.se

Innovatum AB
Energikontor Väst
Nohabgatan 14, plan 2, 461 53 Trollhättan
www.energi kontorvast.se www.innovatumsciencepark.se

 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16

Sammanfattning

Vårgårda behöver omgående initiera ett kraftfullt arbete för att trygga framtida elförsörjning och utveckla det lokala energisystemet. Genom att nyttja samverkan mellan näringsliv, kommun och politiska företrädare kan Vårgårda bli ett föredöme i omställningen till hållbara och konkurrenskraftiga samhällen – detta kräver dock även engagemang som inkluderar bland annat Vattenfall och ytterligare aktörer inom regionen. Tillsammans kan värdefulla insatser genomföras med positiva resultat, om insatser däremot uteblir uppstår en negativ situation med betydande risker.

Fem tydliga insatser som nu behövs inkluderar:

- 1) Starta omgående ett arbete om en uppgradering av kraftledning (från 40 kV till 130 kV)
- 2) Initiera fokusgrupper för att bl.a. hantera näringslivets planer på att bygga laddinfrastruktur
- 3) Öka produktionen av förnybart, t.ex. genom att anlägga ett antal soltak längs Wallentinsvägen
- 4) Utred identifierade möjligheter för en innovativ 'flexmarknad' med Vårgårda/Herrljunga
- 5) Kompetensutveckla aktörer som en del av att göra en gemensam energiplan

Eftersom insatserna inkluderar synergimöjligheter och blir enklare att genomföra med en samlande kraft föreslås en fortsättning utifrån det projekt som drivit ett antal aktiviteter under april och maj med utgångspunkt i näringslivsutveckling. Utifrån gemensamma workshops, dialogmöten och data-insamling finns nu prognoser som visar på ett stort tillkommande effektbehov, från +18% till +74% inom 3-5 år och detta är endast beaktat bland 15 näringslivsaktörer. Dessutom kommer det alltså ytterligare effektbehov p.g.a. elektrifieringsomställningen bland fordon, nya bostäder, nyetableringar etc. Samtliga aktörer har uttryckt ett intresse för att fortsatt delta och det finns en samsyn på att det behövs en konkret kraftsamling. Det finns fördelar att nå utifrån både ekonomiska och miljömässiga perspektiv såväl som ökat behov av säkerhet och beredskapsskäl.

Sammanfattningsvis behövs fortsatt arbete för att trygga elförsörjning och utveckla det lokala energisystemet i Vårgårda. Denna rapport ger en beskrivning med en kartläggning av situationen gällande el, effekt och energisituationen i Vårgårda med fokus på näringslivsutveckling i relation till frågeställningar gällande samhällets elektrifieringsomställning.



 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16

Innehåll

Sammanfattning	2
Bakgrund	4
Prognos effektbehov	5
Fem förslag på fortsatta och fokuserade insatser	7
1) Starta arbete om att uppgradera kraftledning från 40 kV till 130 kV (ACCEL)	7
2) Initiera fokusgrupper för att nå synergier, bland annat med fordonsladdning	9
3) Öka förnybart för att skapa trygghet, beredskap, klimatnytta och lönsamhet.....	11
4) Utred möjligheter för en innovativ 'flexmarknad'	12
5) Kompetensutveckla aktörer i samverkan med mervärden för en energiplan	13
Korta noteringar i relation till lokala energisystemet	14
Länkar som stöd till fortsatt arbete och referenser	16
Grundläggande begrepp.....	17

 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16

Bakgrund

Detta arbetsmaterial kartlägger situationen gällande el, effekt och energisituationen i Vårgårda med fokus på näringslivsutveckling i relation till frågeställningar gällande samhällets elektrifieringsomställning. En utgångspunkt är att bygga vidare på arbete som gjordes under 2021 för Boråsregionen "Samverkan för trygg elförsörjning i Sjuhärad". Energikontor Väst, en del av Innovatum Science Park, är en organisation som arbetar utan ekonomiska vinstintressen för att med inkluderade perspektiv, förankring och innovationsledning ta sig an utmaningar som rör industriomställning, förnybar energi och lokala energisystem.

Center of Innovation formerade våren 2022 ett uppdrag som genomförts tillsammans med ledande representanter i Vårgårda kommun med koppling till bland annat samhällsbyggnad, miljöstrategi och energiplanering. Näringslivet har visat aktivt engagemang inklusive deltagande i workshops med 15 företag, dialogmöten, datainsamling m.m. samt kontakter med elnät-/energibolag.

Vårgårda har...

- ... bästa allmänna omdöme av företagsklimat, viktigt för konkurrenskraft (Svenskt Näringsliv, 2022)
- ... mer än 12.000 innevånare, närmare 1000 företag (få stora arbetsgivare, ofta utlandsägda)
- ... bland Västsveriges största 'elimportbehov' (95% av elen produceras utanför kommungränserna)
- ... fortfarande betydande andel fossil energianvändning, drygt 30% (varav 9% är naturgas till industrin)
- ... biogasanläggning, fjärrvärme och potential att öka produktion av förnybart (t.ex. soltak)

Vårgårda är en industriell motor och när nu både tillverkningsindustri och transportsektorn ska ställa om till en fossilfri framtid innebär det ett ökat elbehov. En viktig förutsättning är att accelerera elnätskapacitet med en uppgraderad kraftledning så att pågående kraftsamling elektrifiering kan möjliggöra fossilfria lösningar. Lika viktigt är att det lokala energisystemet utvecklas för att ta tillvara befintliga möjligheter med effekt-effektivisering, koppling till biogas, fjärrvärme och innovativ samverkan för ökad flexibilitet samt mer produktion av förnybart.

Engagemang



En avgränsning för detta dokument gäller den komplexitet som föreligger området med ett stort antal aktörer och olika beroenden. Därmed är syftet inte att lyckas göra helsäkra prognoser av framtida effektbehov utan snarare presentera en kartläggning där resultat pekar på fortsatta insatser som kan skapa mervärde, minska risk för kapacitetsbrist och nyttja engagemang för att trygga framtida elförsörjning och utveckla det lokala energisystemet i Vårgårda. För att underlätta förståelse finns beskrivning av grundläggande begrepp och referenser bifogade.

 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16

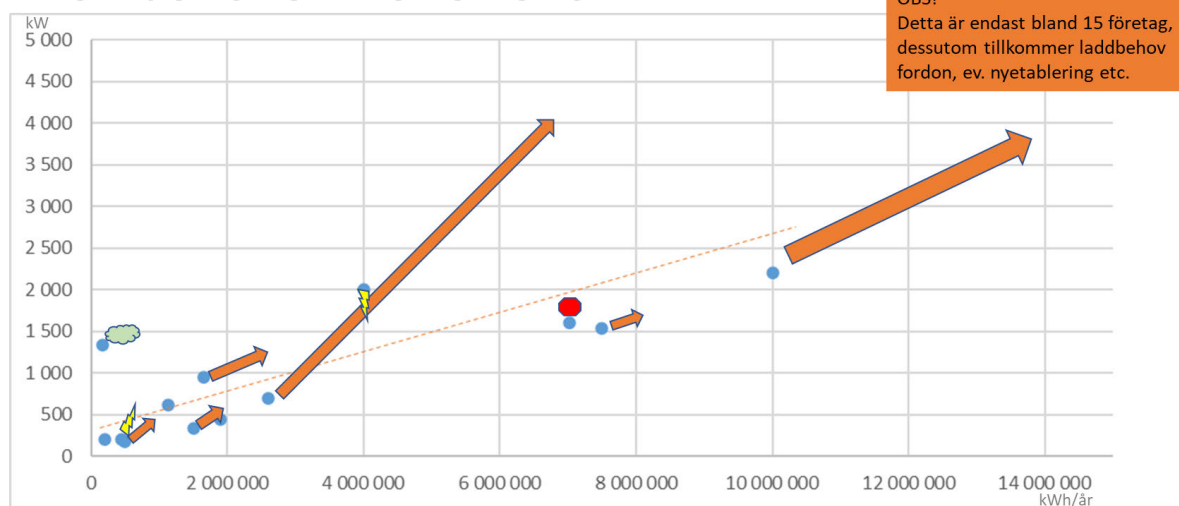
Prognos effektbehov

I Vårgårda finns en tradition av stark näringslivsutveckling och en tydlig vision som tillsammans med konkreta affärsplaner lagt en grund till prognoser för tillkommande effektbehov. Bland de 15 företag som deltagit till denna kartläggning prognostiseras ett ökat effektbehov från minst 2.000 kW till mer än 9.000 kW (d.v.s. 2-9 MW, megawatt) inom kommande 3-5 år. Ökningen kan bli större än 70%. Dessutom tillkommer ökad elektrifiering med omställning inom transporter, laddning samt eventuella nyetableringar och definitivt även utveckling inom andra verksamheter och områden.

Primärt fokus är alltså att det redan inom befintligt näringsliv finns ett tydligt behov av mer effekt. Enskilda företag beskriver visserligen olika skäl såsom till exempel: "våra internationella ägare vill utöka produktionen och vi ser det som möjligt att göra en 50% produktionsökning vilken samtidigt beräknas öka vårt effektbehov med drygt 10%, tack vare att vi gör ett fortsatt arbete med energieffektivisering"; "Styrelsen har initierat en förstudie för att fördubbla produktionskapaciteten och vi prognostiserar ett ökat effektbehov med 70%"; "vi måste bli fossilfria och genom att ersätta naturgas med elektrifiering kommer ett mångdubblat effektbehov av el".

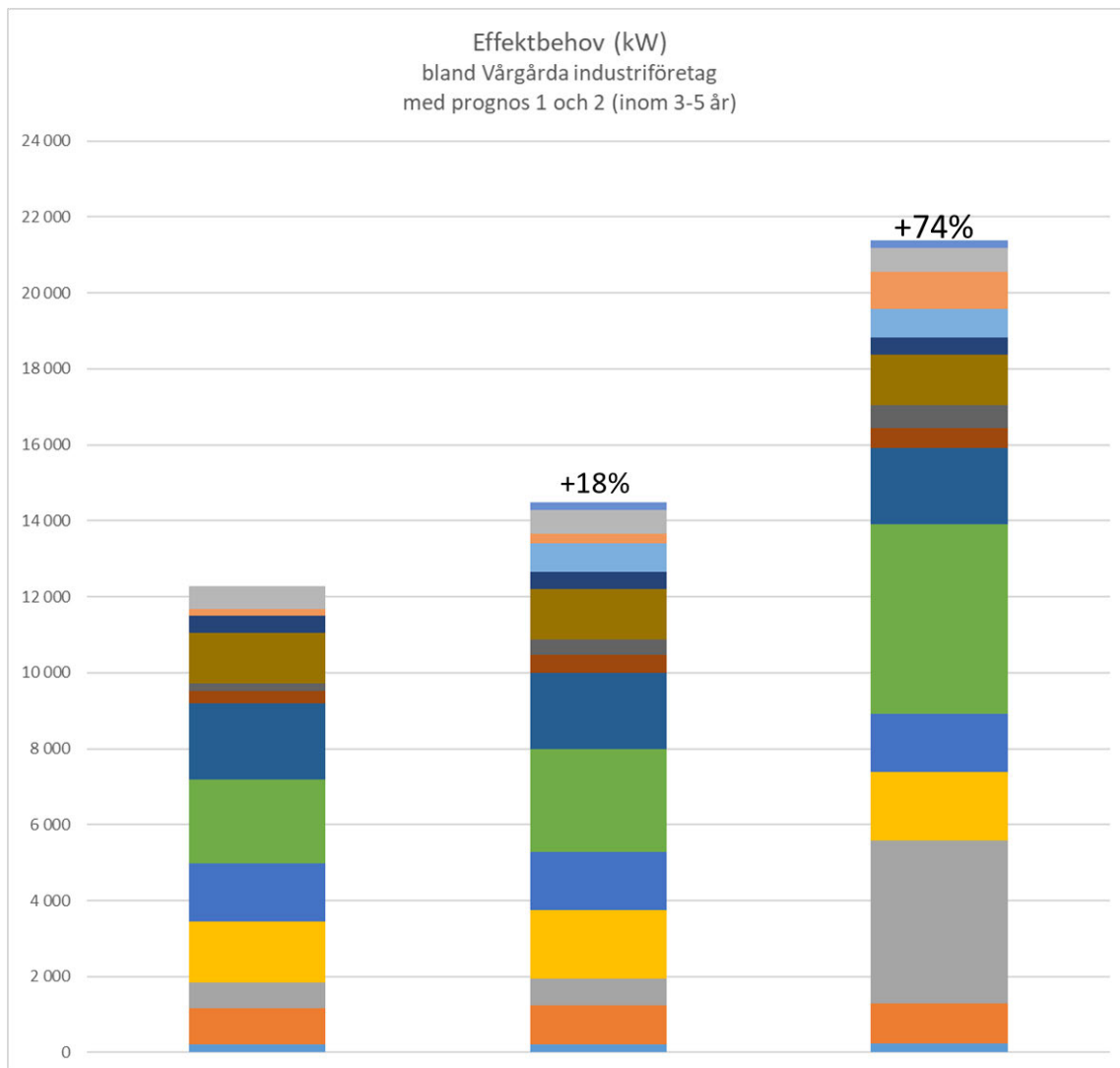
Det finns förvisso ett par verksamheter som i arbetet med denna kartläggning uppmärksammat att de kan nyttja högre effekt än vad de för närvarande använder och viss verksamhet som antingen står inför reducerat effektbehov eller har nått ett stopp för eleffektökningar utifrån infrastrukturella förutsättningar. Det kan finnas möjligheter för att nå samordningsvinster och öka flexibilitet (vilket kommer att presenteras i relation till 'flexmarknad'). Bilden nedan illustrerar dessa som exempel med grönt moln, gula strömpilar men framförallt att pilar i orange sammanlagt visar på ökat effektbehov.

Näringsliv vill utvecklas i Vårgårda men behöver mer effekt



Vårgårda har en situation som på många sätt liknar den övergripande omställning som kan ses på olika platser, men p.g.a. att det regionala elnätet är på en lägre nivå än på många andra platser är behovet att uppgradera större för att undvika akut kapacitetsbrist. Att uppgradera kraftledningar kräver infrastrukturensatsningar och tar tid att få färdigställda, därför behövs brådskande insatser för att initiera erforderligt arbete så att utvecklingen tillsammans med näringslivet kan fortsatt gå hand i hand. Genom att stapla tillkommande effektbehov i ett stapeldiagram tydliggörs ytterligare hur en sammanlagd bild visar på avsevärda effektökningar.

 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16



Notera att stapeldiagrammet redan i prognos 1 har en tydlig effektökning och att prognos 2 innebär en avsevärd ökning i effektbehov, båda med en tidshorisont på tre till fem år. Det är en stor ökning, mer än 70% och 9MW. Detta är alltså bara sammanställt bland drygt ett dussin deltagande företag i Vårgårda. Därutöver tillkommer ökningarna från en snabb elektrifiering av transporter för personbilar men även andra verksamheter, nya bostäder, nya etableringar etc. Ytterligare avstämning, framförallt med elnätsägare Vattenfall (ägare av elnät både regionalt och en stor del av det lokala elnätet som Vårgårda ingår i), välkomnas för validering och ingår i förslagen till fortsatta insatser.

Transporter som elektrifieras med både lätta och tunga fordon är förvisso *inte* i fokus för denna kartläggning. Det finns olika prognoser, främst på nationell nivå, och här ges endast mycket kort en referensuppskattning. I Vårgårda finns >7.500 lätta fordon registrerade, om man antar att 25% av dessa är elektrifierade inom fem år så har dessa fordon ett ackumulerat effektbehov av >2MW (detta beräknat på ett dygnsbehov av 1,2kW/personbil och dygn samt att det nu finns 5% elfordon). Snabbladdning av personbilar och laddning av tunga fordon ökar effektbehovet avsevärt. Gällande tunga fordon finns i nuläget >250 registrerade i Vårgårda (med biogas och diesel som drivmedel). Sammanfattningsvis rekommenderas att berörda aktörer tar en aktiv roll i pågående omställning för att säkra goda lösningar för Vårgårda.

Nedan följer nu fem förslag på fortsatta och fokuserade insatser som behövs i Vårgårda för att trygga framtida elförsörjning och utveckla det lokala energisystemet.

 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16

Fem förslag på fortsatta och fokuserade insatser

För att Vårgårda ska undvika att hamna i akut kapacitetsbrist och hellre säkerställa en konkurrenskraftig position för både näringslivsutveckling och hållbar samhällsbyggnad behövs fortsatta insatser. I den omställning som pågår finns visserligen komplexitet och osäkerhet men det är klart att de som missar att inleda ett proaktivt arbete kommer att missa de möjligheter som nu finns och tryggar framtida elförsörjning samt utvecklar det lokala energisystemet.

Det gäller aktiviteter som ligger helt i egna händer som t.ex. samverkan i laddlösningar för arbetsplatser, produktion av förnybar el med solceller och annan energitillförsel. Inom områden som säkerhet/beredskap eller åtgärder som kan mitigera effektbrist kan det behövas mellan-kommunal, delregional och ytterligare aktörer för att skapa samsyn på helheten och en fortsatt utveckling i vilken Vårgårda spelar en aktiv roll. Ett av förslagen relaterar specifikt till elnätet men samtliga påverkar i olika grad elnätet och bör beaktas i sammanhang av ett lokalt energisystem för att eftersträva bästa effekt. Vissa insatser har mer strategiska inslag och kan ses ljuset av nödvändig innovationsledning, andra har ett större inslag av tjänsteutveckling, emedan andra har sin grund i infrastruktur.

Elnätsägare har anslutningsplikt men när enskilda aktörer gör förfrågningar kan det uppstå tillfällen där det visar sig att den enskilda aktören saknar affärsmässiga möjligheter att själv ta en större investering i infrastruktur helt på egen hand. Om man alltså ser på det enskilda behovet isolerat kan det uppstå ett dilemma där förutsättningar för en utveckling för helheten inte bli initierade beroende på att behov hos flera enskilda aktörer inte ses i sitt sammanhang. På samma sätt finns olika perspektiv utifrån politik, policy eller planeringsrelaterade aspekter som kan påverka genomförande i kommunala verksamheter, näringsliv eller bland ytterligare intressenter.

De förslag som inkluderas i detta dokument hänger delvis ihop och kan till stor del genomföras parallellt. Det finns viss logik i ordningsföljden och de är här framkommit i samverkan huvudsakligen utifrån fokus på näringslivsutveckling och utan politiska utgångspunkter men med syfte att bidra på bästa sätt till Vårgårda och betydelsen av Vårgårda i regionen och i världen med steg till hållbar utveckling. Varje förslag förutsätter samverkan, eftersom utmaningarna på el-/energi-området är stora och tar ofta tar tid att genomföra. Samtidigt behöver varje steg börja med att initiativtagare och i här inkluderas (något förenklat) aktörer såsom politik, kommun, näringsliv, del-/regionutveckling samt Vattenfall utifrån betydelsen av elektrifiering och regionnät.

P = Politiken; K = Kommunen; N = Näringslivet; R = Regionen; V = Vattenfall

Understruken = Ansvarig nästa steg; *Kursiv* = Uppföljning nästa steg

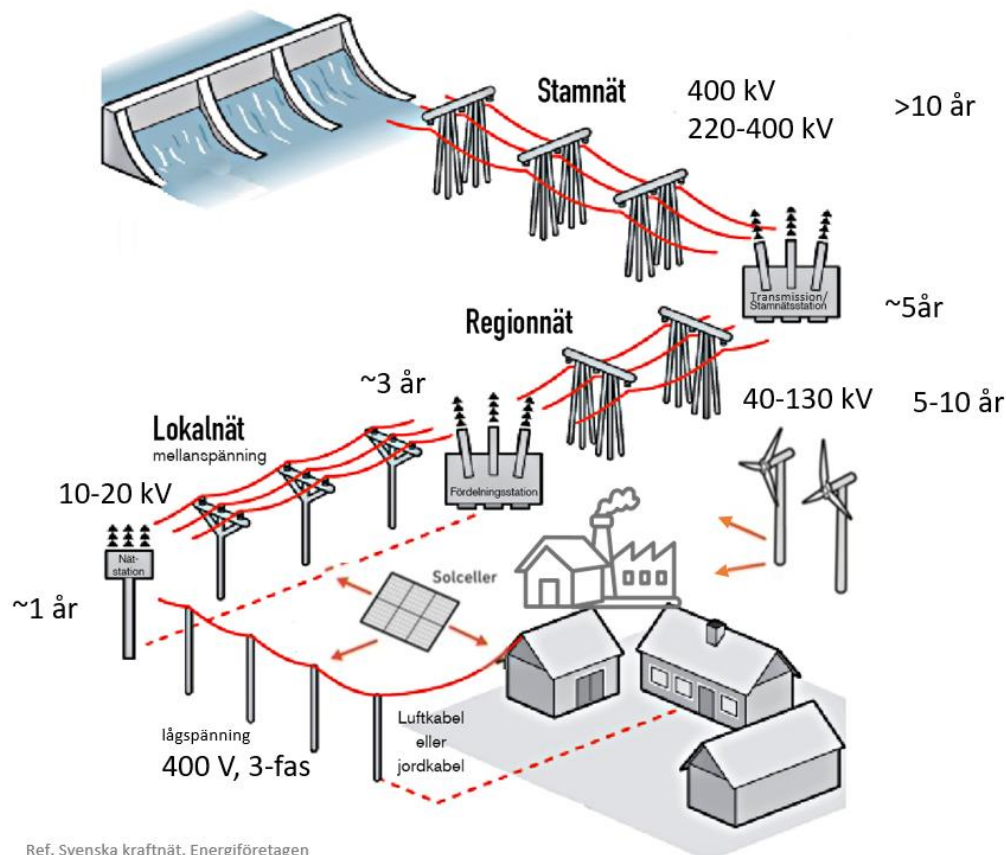
1) Starta arbete om att uppgradera kraftledning från 40 kV till 130 kV (ACCEL)

[P / K / N / R / V]

Att förstärka elnätkapacitet är ett arbete som tar tid och för Vårgårda finns behov att omgående starta ett konkret arbete. Vattenfall Elnätdistribution, som elnätsägare, bör formellt bekräfta att arbete nu inleds gällande en större uppgradering inom regionnätet. Vårgårda Kommunstyrelse kan göra uppföljning och validera detta genom att följa upp efter sommaren 2022. Viktigt att i samverkan tillsammans hålla 'den röda tråden' för att skapa sammanhang som tar fokus på att bygga konkurrenskraft och skapa samhällsnytta.

 ENERGIKONTOR VÄST	 innovatum science park	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	Rapport	2022-06-16

När det gäller det regionala elnätet för Vårgårda (och även för Herrljunga) så har det under flera decennier klarat sig på en nivå med 40 kV kraftledningar. Vårgårda har tillgång till tre stycken 40 kV kraftledningar men delar dessa med en omgivning som innehåller stora effektbehov (att ha inmatning med tre stycken betyder inte nödvändigtvis att tillgången på ackumulerad effekt ökar, eftersom nätet hänger ihop och flera delar beror av varandra i komplexa sammanhang). Kraftledningar med större effekt (130 kV) finns norrut i kraftledning Essunga/Vara samt söderut i Alingsås. Bilden nedan refererar till att det traditionellt sett tar 5-10 år att genomföra förändringar inom regionala elnätet. Första förslaget omfattar alltså att konkret starta aktiviteter som behövs på vägen för att uppgradera kraftledning (från 40 kV till 130 kV).



Eftersom det finns tydliga behov, god samverkan mellan aktörer och engagemang i Vårgårda finns förutsättningar för att arbeta snabbare och bättre än traditionellt i utredning/samråd/ansökan för ny kraftledning. Intresse finns att bli en av piloterna till ACCEL tillsammans med Västra Götalandsregionen, Svenska kraftnät och Länsstyrelsen (se referenslistan) och därmed även kopplingar till delregional utvecklingsstrategi för Boråsregionen och mellan-kommunal samverkan t.ex. med Herrljunga och Alingsås, Vara, Essunga etc.

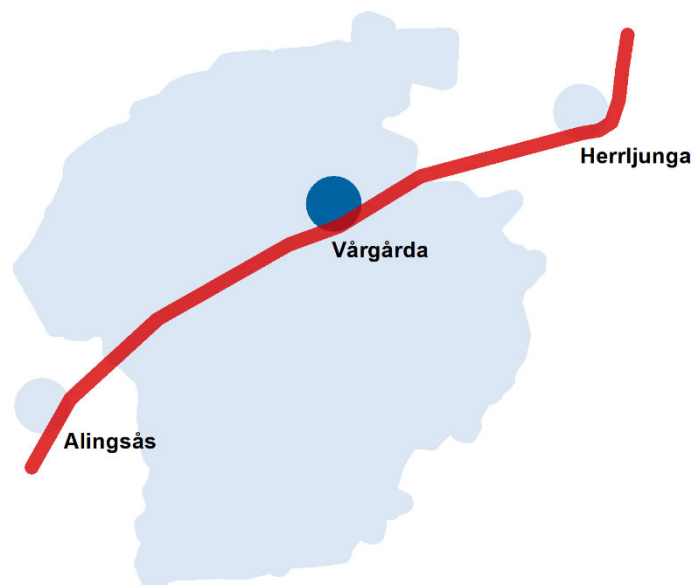
God dialog mellan användare, elnätstleverantörer, kommuner och myndigheter ger bra planförutsättningar och värdet är stort vid framdrift med smarta tillståndprocesser och säkra lösningar. Pilotsamverkan och pionjärande kan korta ledtider i planering och samråd med: Proaktiv planering i ÖP/DP; Samordning i yttranden från kommun respektive länsstyrelse utifrån helhetsperspektiv; Ange konkreta, projektspecifika, synpunkter tidigt i processen; Tydlighet i besked om föreslagna skyddsåtgärder samt aktiva i Markundersökning, Beredning, Bygglov m.m. På detta sätt kan samverkan leda till den 'Röda tråden' och ett samhällsbyggande i världsklass med vision och tradition.

 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16

'Röda tråden' från 40 kV till 130 kV



Dagens 40 kV kraftledningar kommer med en uppgradering till 130 kV och tillhörande infrastruktur att ge en framtidsäkring för hållbar tillväxt som även kan bidra med resiliens. Ledningsdragning nedan är endast fiktiv och poängen med detta förslag är att poängtera att ett konkret arbete behöver startas omgående. Utöver detta första förslag om kraftledning behövs ytterligare insatser för Vårgårda.



2) Initiera fokusgrupper för att nå synergier, bland annat med fordonsladdning

[P / K / N / R / V]

Att genom en insats etablera fokusgrupper, där framförallt näringslivet tar ledningen, nyttjas möjligheten att finna goda lösningar i pågående omställningsarbete. Det finns ett antal nya frågeställningar som behöver hanteras och det finns mervärden i att lära av varandra eftersom dessa frågor sällan ligger inom den egna kärnverksamheten. Ett tydligt område som diskuterats vid gemensamma träffar i samband med denna kartläggning gäller fordonsladdning på arbetsplatsen. Hur välja lösning för laddning, dels kortsiktigt och praktiskt, dels rent strategiskt med ett behov att skala upp nytta.

 ENERGIKONTOR VÄST	 innovatum science park	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16	

Här ryms alltifrån enkelt informationsutbyte till gemensamma lösningar samt potential för inköpsynergi, utvärdera villkor och upplägg för service underhåll såväl som fysiska platser – notera även Boverkets krav som 2025 gäller även retroaktivt för byggnader med >20 p-platser. Lösningar med batterilager eller energigemenskap för att optimera effektpåverkan och andra mervärden bör undersökas vidare. Det är inom företagen dessa frågor ligger rent praktiskt och kommunens näringslivsutveckling kan fortsatt vara behjälplig där så är relevant. Klimat- och energirådgivare samt intresseorganisationer finns som ytterligare stöd.



Som en övergång mellan första och andra förslaget ger bilden nedan ett utdrag från den nationella elektrifieringskommissionen och pekar ut platser som är prioriterade för tunga regionala transporter. För Vårgårda är det positivt att komma med på den prioriterade listan men mer negativt att området är rött och beskrivs som utmanande. Det kopplar till att första förslaget bygger på arbete som utgår från att en regionnätsförstärkning inte ska behöva dra ut på tiden.

Elektrifieringskommissionen

VATTENFALL 

Kartläggning gällande publika laddplatser för regionala transporter. Ögonblicksbild med kapacitetsläget i regionnätet – tillkommande last kan förändra läget.



- Kräver inga regionnätsförstärkningar
- Kräver regionnätsförstärkningar, bedöms rimliga inom utsatt tid / kända begränsningar i lokalnätet
- Utmanande regionnätsförstärkningar som kan dra ut på tiden

För punkter inom röda polygoner kommer anslutningsmöjligheten påverkas mer eller mindre beroende av hur många punkter som blir aktuella, dvs. gröna punkter kan bli orange eller röda. Kostnad för lokalnätsanslutning varierar kraftigt, uppskattningsvis mellan 2-7 Mkr.

 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16

Andra temaområden som diskuterades för fokusgrupper inkluderar bl.a. effekt-effektivisering (nästa steg i arbetet med kontinuerlig energieffektivisering), solcellsanläggningar, batterilager, flexibilitetslösningar och kompetensinsatser bland anställda. Dessa områden finns delvis inkluderade i förlagen nedan och kan således även ses som möjliga för andra teman till fokusgrupper.

3) Öka förnybart för att skapa trygghet, beredskap, klimatnytta och lönsamhet

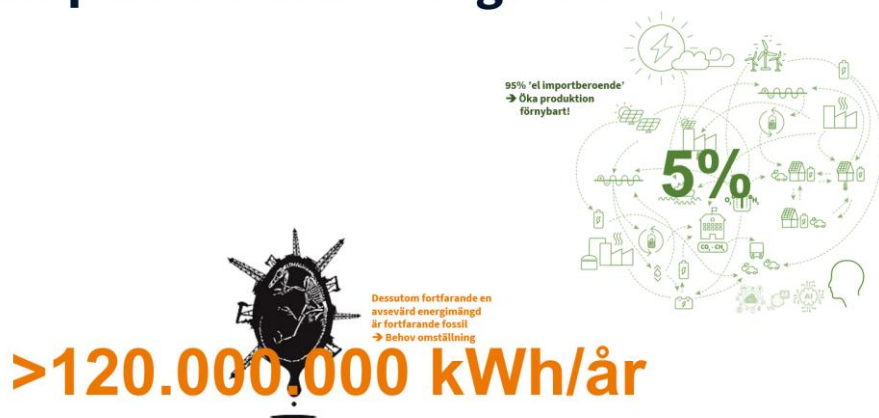
[P / K / N / R / V]

Vårgårda kommun ska ha en stark miljöprofil där kommunens verksamheter är ledande och ett föredöme i arbetet att skapa det hållbara samhället (se inriktningsmål Fokusområde Hållbar – Vårgårda kommun). Det är en viktig inriktning att stimulera omställning till ett fossiloberoende samhälle (se viktiga inriktningar Utvecklingsstrategi för Sjuhärad). Kraftsamling elektrifiering /.../ behöver planera för att lokalisera ny inhemsk förnybar elproduktion (se Regional utvecklingsstrategi för Västra Götaland). Föregående tre meningar ger aktuella referenser till hållbarhetsmål #7 om hållbar energi till 2030. Redan nu finns flera goda effekter av att i Vårgårda snabbt öka förnybar energiproduktion som skapar mer trygghet, bidrar till stärkt beredskapsförmåga och resiliens, ger klimatnytta och främjar lönsamt goda affärer.

Solceller på stora tak är en lämplig insats och i en initial uppskattning finns bara kring Wallentinsvägen ca 47.000 kvadratmeter takyta som skulle kunna få en effekt uppåt 3 MWp och bidra med en avsevärd del av energianvändningen på årsbasis. Av de företag som deltagit i kartläggningen bakom detta dokument har en klar majoritet uttryckt intresse av att anlägga en egen solcellsanläggning, några har under tiden tagit investeringsbeslut och flera ser även möjligheter för samverkan till gemensamma lösningar som kan leda till synergifördelar.

Vårgårda producerar en mycket låg andel av egenproducerad el i relation till elanvändning enligt de senaste sammanställningarna från Länsstyrelsen, endast 5% (med andra ord 95% 'importbehov'). Det finns klar potential att öka förnybar elproduktion med solkraft och vindkraft (Rödene kan snart ge ett tillskott med två vindkraftverk i Vårgårda, med en effekt på ca 13 MW och en energiproduktion motsvarande årlig elförbrukning för ca 6.000 hushåll. Inmatning av dessa sker dock ner till 130 kV regionnät i Alingsås). Det finns en del befintlig vattenkraft och just nu pågår en period av nationell omprövning och Vårgårda bör undersöka konsekvenser. Relaterat till förnybar elproduktion finns ytterligare energislag (t.ex. biogas) och några noteringar finns gällande dessa i detta dokument, dels i relation till lokalt energisystem och dels i relation till nästa förslag.

Inspel för fokus i Vårgårda



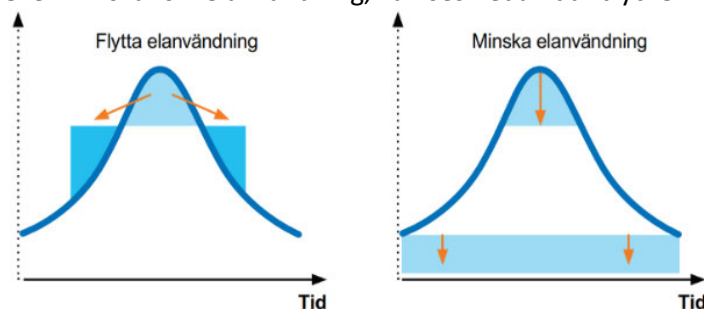
 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16

4) Utred möjligheter för en innovativ 'flexmarknad'

[P / K / N / R / V]

Vårgårda har en prognos med ett kraftigt tillkommande effektbehov. En del av detta beror på planer för tillväxt inom industri. Andra delar beror på omställningsbehov för att nå fossilfrihet (t.ex. ersätta nuvarande användning av naturgas/gasol). Enligt senaste sammanställningarna från Länsstyrelsen uppgår fossil energitillförsel till Vårgårda till mer än 120.000.000 kWh/år, att byta ut denna energimängd ökar bland annat elanvändningen som jämförelse motsvarar det en förbrukningen i 5.000 normalvillor. Av denna fossila energitillförsel till Vårgårda används mer än en tredjedel inom industri, en del inom jordbruk, en mindre del i fjärrvärme och en klar majoritet till transporter. Det är en stor utmaning att nå fossilfrihet, men också helt avgörande och i en kombination av vision och tradition har samverkan i Vårgårda rum för innovation. För även med uppgraderad kraftledning och mer förnybart finns risk för kapacitetsbrist i Vårgårda såväl som på många andra platser. De som med smarta lösningar undviker brist har potential för affärsutveckling och god samhällsbyggnad – en möjlighet finns i en innovativ 'flexmarknad'. Mycket kort ges här en beskrivning men förslaget är att utreda möjligheter vidare.

En första utgångspunkt är att Vårgårda och Herrljunga har erfarenheter från VHbiogas (med naturen i tanken). I en bred samverkan med aktörer i näringsliv och el-/energibolag, inklusive Herrljunga Elektriska och Vattenfall, samt med kommun och med förankring bland förtroendevalda kan en lokal flexibilitetsmarknad vara en lösning både i det lokala och bidra i regionala sammanhang. Det ska poängteras att det är en pionjärinsats även om det runtom i landet just nu pågår tester med flexibilitetsmarknader för att komma tillrätta med dagens kapacitetsbrister (bl.a. Skåne, Stockholm, Gotland, Uppsala). Företag kan bli leverantörer av effekt och de får betalt för att kunna vara effekt-effektiva och klimatsmarta samtidigt som de hjälper till att skapa balans elnätet på lokal eller regional nivå. Aggregerade effekttoppar kan undvikas så att det inte blir kapacitetsbrist genom att flexibilitetsleverantör(er) flyttar eller minskar sin elanvändning, kan ses nedan där trycker ner toppen på kurvan.



Kartläggningen har identifierat att det kan finnas kapacitet hos vissa företag, genom att vidare undersöka vid vilka tidpunkter som effektbehov kan påverkas. Så kan flexibilitet identifieras som styrbar kapacitet. Denna flexibilitet (styrbara effektbehov) skulle alltså kunna sättas upp för försäljning till ett sammanhang där flera aktörer samverkar. Existerande flexmarknader testar huvudsakligen att sälja till Svenska kraftnät och en liten utredning skulle kunna se på förutsättningar och vilka affärsmodeller som är lämpliga för Vårgårda/Herrljunga. FCR (Frequency Containment Reserve) är en tjänst som nämns och det finns olika variationer för en 'flexmarknad' men som exempel refereras t.ex. företag som har flexibilitet i sin elanvändning (dvs kan stänga av på kort varsel) med en elförbrukning på 1.000.000 kWh/år kan tjäna cirka 20.000–40.000 kronor/år. Ett annat exempel kan vara ett sågverk som har flexibilitet i torkprocessen och en elförbrukning på 10.000.000 kWh/år. Det sågverket kan tjäna cirka 100.000–500.000 kronor/år. Ytterligare ett exempel kan vara ett datacenter som gör högprestandaberäkningar och har flexibilitet i sina servrar och en elförbrukning på 100.000.000 kWh/år. Datacentret kan tjäna cirka 5.000.000–10.000.000 kronor/år.

 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16

För att kvantifiera möjligheter och mer undersöka intresse behövs en initial insats som ser på behov, definierar energitjänster, omfattning digitala verktyg och aktörsroller (ev. marknadsaggregator) som kopplar samman olika resurser till hantering för att nå lokal flexibilitet och säkra samhällsnytta.

5) Kompetensutveckla aktörer i samverkan med mervärden för en energiplan

[P / K / N / R / V]

Ett sista men klart viktig insats gäller kompetensutveckling bland nämnda aktörer i Vårgårda som en del av att göra en gemensam energiplan. Det framgår med all tydlighet att den omställning som behövs i samhället påverkar vårt energisystem på många sätt och det finns inte en enskild aktör som kan tillhandahålla en lösning. Det krävs en proaktiv samverkan samtidigt som energisystem är komplexa och det betyder att många saker beror av varandra och förståelse behöver byggas mellan olika aktörer samt på olika nivå. De som samverkar på bästa sätt och utvecklar efterfrågade kompetenser kommer att stärka konkurrenskraft och bygga ett robust samhälle med innovativa lösningar.

Den nationella elektrifieringsstrategin inkluderar figuren nedan med energiplanering som en kolumn i mitten och sammanhang från lokala nätutvecklingsplaner i elsystemet till övergripande samhällsplanering med bl.a. riksintressen och totalförsvarsplanering på andra sidan samt översiktsplaner.



Vårgårda bör passa på och dra nytta av ett antal resurser:

- Omställningslyftet med början efter sommaren och fokus på tillverkande SMF industri
- Regionalstrategi och initiativ inom kraftsamling elektrifiering
- IN-PLAN ett EU LIFE projekt för att få energiplan att koppla samman på olika nivåer

Lag (1977:439) om kommunal energiplanering t.o.m. SFS 2017:1031 anger att varje kommun skall i sin planering främja hushållningen med energi samt verka för en säker och tillräcklig tillförsel. Samverkan ska ske mellan kommuner och med betydande intressenter såsom energiintensiv verksamhet. Varje kommun skall ha en aktuell plan för tillförsel, distribution och användning av energi i kommunen. Planen beslutas av kommunfullmäktige.

 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16

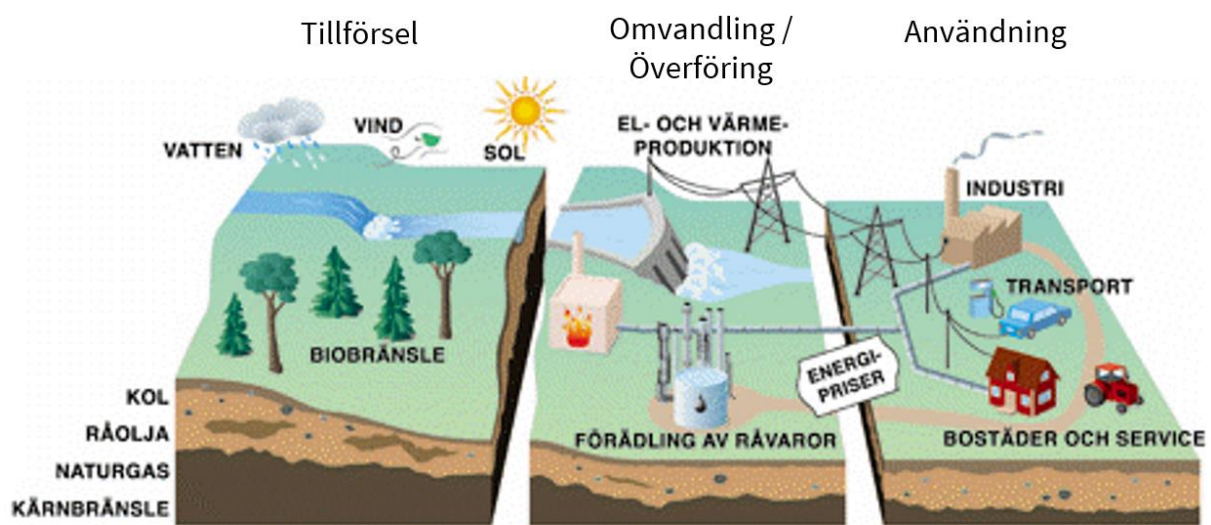
Det finns god samverkan och högt intresse för energifrågor i Vårgårda och samtidigt poängteras att arbetet för att göra energiplanering lätt kan underskattas rent resursmässigt. Värde av att ha en bra energiplan med bred förankring och kraft i genomförande är avgörande för att främja utveckling.

Korta noteringar i relation till lokala energisystemet

Det sker en omställning som omfattar ökande elektrifiering för att nå viktiga klimatmål. Fokus för föreliggande kartläggning har varit elektrifiering med perspektiv på näringslivsutveckling. Samtidigt uppstår möjligheter och hinder vilka behöver beaktas samt påverka utveckling med samverkan i relation till det lokala energisystemet. Det finns stor respekt och olika anpassningsförmåga bland ingående delar för att leverera god tillförsel, hantera överföring och distribution samt användning. Detta förutsätter kreativitet och ständig utveckling med fokus på resultat.

I fokusområdet för hållbar miljö ryms ett antal avgörande delar som stämmer väl överens med kraftsamling elektrifiering. I Vårgårda finns även fjärrvärmenät och biogasanläggning och dessa utgör tillgångar i det lokala energisystemet. Kopplingar kan till och med förstärkas, kanske mest utifrån ett beredskapsperspektiv med reservkraft eller som flexibilitetsresurs, genom att bland annat undersöka potentialen att ha en elkraftgenerator kopplad till anläggningar för biogas och/eller fjärrvärme. I relation till just beredskapsfrågor finns StyrEL som en del av krisberedskap (för pågående uppdateringar se bl.a. Energimyndigheten). Vårgårda har flera samhällskritiska funktioner som är beroende av elektricitet, inklusive nödaggregat för vattenförsörjning, äldre/LSS-boenden och i olika grad näringslivsverksamhet där t.ex. tillförlitlig ångproduktion spelar en betydande roll samt att trygg elförsörjning eliminerar 'dippar' för att undvika problematiska verksamhetsavbrott.

Befolkningsökning är ytterligare en aspekt att beakta och Vårgårda har en målsättning att nå 13.000 invånare inom 5 år (+8%). Sammantaget är det, särskilt med tanke på omställningsbehov och samhällsförändringar, av yttersta vikt att det sker ett kontinuerligt utvecklingsarbete för tillförsel, omvandling och användning i det lokala energisystemet och snabbt nå fossilfri användning och hållbar utveckling för Vårgårda (se bilden från Energimyndigheten som översikt på energisystemet).



 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16

Nu avrundas detta dokument, innan en översikt av referenser och grundläggande begrepp, med att repetera de viktiga delar som kartläggningen gällande el, effekt och energi identifierar. Vårgårda behöver omgående initiera ett kraftfullt arbete för att trygga framtida elförsörjning och utveckla det lokala energisystemet.

Genom att nyttja samverkan mellan näringsliv, kommun och politiska företrädare kan Vårgårda bli ett föredöme i omställningen till hållbara och konkurrenskraftiga samhällen – detta kräver dock även engagemang som inkluderar bland annat Vattenfall och ytterligare aktörer inom regionen. Tillsammans kan värdefulla insatser genomföras med positiva resultat, om insatser däremot uteblir uppstår en negativ situation med betydande risker. Fem tydliga insatser som nu behövs inkluderar:

- 1) Starta omgående ett arbete om en uppgradering av kraftledning (från 40 kV till 130 kV)
- 2) Initiera fokusgrupper för att bl.a. hantera näringslivets planer på att bygga laddinfrastruktur
- 3) Öka produktionen av förnybart, t.ex. genom att anlägga ett antal soltak längs Wallentinsvägen
- 4) Utred identifierade möjligheter för en innovativ 'flexmarknad' med Vårgårda/Herrljunga
- 5) Kompetensutveckla aktörer som en del av att göra en gemensam energiplan



 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16

Länkar som stöd till fortsatt arbete och referenser

Refererar först med ett stort tack till alla som varit aktiva i denna samverkan, bl.a: Johanna Helander, Fredrik Bergman, Alfred Dubow, Anders Mannikoff samt alla de engagerade personer som deltagit från näringslivet i Vårgårda såväl som i kontakter med viktiga aktörer som bidrar med el, effekt och energi.

Svenska Kraftnät:

Tema – Elmarknad och elpriser (Mar 2022) <https://www.svk.se/press-och-nyheter/temasidor/tema-elmarknad-och-elpriser/>

Verksamhetsplan med investerings-och finansieringsplan 2022-2024 (Feb 2022)

https://www.svk.se/siteassets/om-oss/rapporter/2022/verksamhetsplan_investerings_finansieringsplan_2022_2025.pdf

Systemutvecklingsplan 2022–2031 - Vägen mot en dubblerad elanvändning (Nov 2021) <https://www.svk.se/systemutvecklingsplan>

Energimyndigheten:

Framtidens elsystem, med fokus på elproduktion, elanvändning och framtidens elnät – forskning och innovation (Apr 2022)

<http://www.energimyndigheten.se/nyhetsarkiv/2022/552-miljoner-till-forskning-och-innovation-inom-framtidens-elsystem/>

En översikt över energiläget i Sverige (Apr 2022) <http://www.energimyndigheten.se/statistik/energilaget/>

Ökning av förnybar elproduktion under 2020 (Feb 2021) <https://www.energimyndigheten.se/nyhetsarkiv/2021/okning-av-fornybar-elproduktion-under-2020/>

En studie av elanvändningen per län till år 2030 (Feb 2020)

<https://www.energimyndigheten.se/contentassets/ad60a337c1a74547b0a9438c50dccc4c/en-studie-av-elanvandningens-utveckling-per-lan-till-ar-2030.pdf>

Prognoser och scenarier <https://www.energimyndigheten.se/statistik/prognoser-och-scenarier/>

Statistik <https://www.energimyndigheten.se/statistik/>

Fossilfritt Sverige. Färdplan Elbranchen (2020) <https://fossilfritt.sverige.se/roadmap/elbranchen/> samt uppdateringar hösten 2021, s.

18-19 https://fossilfritt.sverige.se/wp-content/uploads/2021/10/Uppfo%CC%88linningsrapport_2021_Bilaga_2.pdf

Energimarknadsinspektionen:

Kortare ledtider för elnätutbyggnad (Mar 2022) <https://ei.se/download/18.6b82df4017f4498880819bd3/1648039956525/PPT-uppstartskonferens-23-mars.pdf>

Nätutvecklingsplaner – vad är det och vad vet Ei just nu? (Maj 2021) <https://www.ei.se/om-oss/nyheter/2021/2021-05-26-natutvecklingsplaner---vad-ar-det-och-vad-vet-ei-just-nu>

Så här fungerar elmarknaden <https://ei.se/konsument/el/sa-har-fungerar-elmarknaden>

Statistik och öppna data, tekniska uppgifter elnät <https://www.ei.se/om-oss/statistik-och-oppna-data/tekniska-uppgifter---elnet>

Länsstyrelsen Västra Götaland. Kartläggning och analys av elförsörjningssituationen i Västra Götaland (Sep 2020)

<https://www.lansstyrelsen.se/download/18.61dfa31172a239705f281f2/1599461075541/Trygg%20elf%C3%B6rs%C3%B6rjning%20V%C3%A4stra%20G%C3%B6taland%20-%20rapport%207%20sept%202020.pdf> samt seminarier Smart förnybart (2021) <https://powercircle.org/regionala-dialoger-fornybart/>

Energiföretagen:

Industrin och relationen till el (Apr 2022) <https://www.energiforetagen.se/pressrum/nyheter/2022/april/industrin-och-relationen-till-el-energiforetagen-forklarar/>

Färdplan kortare och effektivare tillståndprocesser (Okt 2021) <https://www.energiforetagen.se/fardplan-energi/del-tidslinjer-tidslinje-fardplan-energi/tidslinje-kortare-och-effektivare-tillstandprocesser/>

Elmarknadshandboken inklusive processkartor https://www.elmarknadshandboken.se/pdf_kartor.html

Energifakta online <https://www.energiforetagen.se/energifakta/>

Nätområden - Karttjänst med elnätområden, nätkod och kommun www.natomrade.se

Energikontoret Storsthlm och Energimyndigheten. Tiopunktsprogram mot trängsel i elnätet – en handledning för

kommuner (Dec 2020) <https://www.energimyndigheten.se/globalassets/klimat--miljo/loireg/tiopunktsprogram-mot-trangsel-i-elnetat--en-handledning-for-kommuner.pdf>

Boråsregionen Sjuhärad kommunalförbund – utvecklingsstrategi

<https://borasregionen.se/download/18.542de52e17a75d64c7f1588a/1625636402544/Utvecklingsstrategi%20f%C3%B6r%20Sjuh%C3%A4rad%202021-2030.pdf>

Västra Götalandsregionen – Regional utvecklingsstrategi inklusive kraftsamling elektrifiering <https://www.vgregion.se/vg2030>

ACCEL – Ny samverkansarena för ökad elektrifiering i Västra Götaland (Maj 2022) <https://www.vgregion.se/regional-utveckling/aktuellt-ru/ny-samverkansarena-for-okad-elektrifiering-i-vastra-gotaland/>

Energikontor Väst www.energikontorvast.se

 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16

Grundläggande begrepp

Energi

Energi är en fysikalisk storhet som beskriver något med potential att medföra rörelse. Energi kan vara lagrad (till exempel som lägesenergi eller värme) eller något som överförs.

Effekt

Effekt menas den mängd energi som förbrukas, överförs eller produceras i varje ögonblick. Effekt mäts i kilowatt (kW), megawatt (MW), gigawatt (GW) eller terawatt (TW)

$$1 \text{ TW} = 1\,000 \text{ GW} = 1\,000\,000 \text{ MW} = 1\,000\,000\,000 \text{ kW}$$

Tips: När det talas om kilowatt (kW), tänk bostad

När det talas om gigawatt (GW), tänk stad

En vattenkokare eller mikrovågsugn kan dra 1000 W = 1 kW i effekt.

En elbil har ofta laddeffekt från 3,7 till 50 kW; lastbilar 50 – 250 kW i ladd effekt ('supercharger' kan vara 700 kW).

Ett exempel, men det finns stor variation, på ett större tillverkande företag behöv 3 MW effekt för maskiner, hydraulpumpar, svetsning, generatorer och belysning.

Elektricitet (el)

Elektricitet är positiva och negativa (+/-) laddningar i rörelse. När elektriska laddningar rör sig i en elektrisk ledare bildas en elektrisk ström. El är en energikälla som kan överföras och omvandlas till värme, ljus, rörelse mm. Elektrisk energi mäts i: kilowattimmar (kWh), megawattimmar (MWh), gigawattimmar (GWh) eller terawattimmar (TWh)

$$1 \text{ TWh} = 1\,000 \text{ GWh} = 1\,000\,000 \text{ MWh} = 1\,000\,000\,000 \text{ kWh}$$

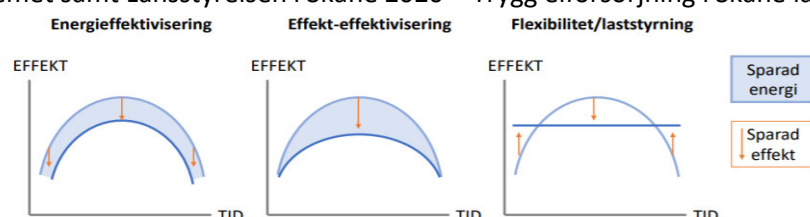


1000 kWh = 1 MWh (megawattimme, ungefär en liten lägenhets årsbehov av el)

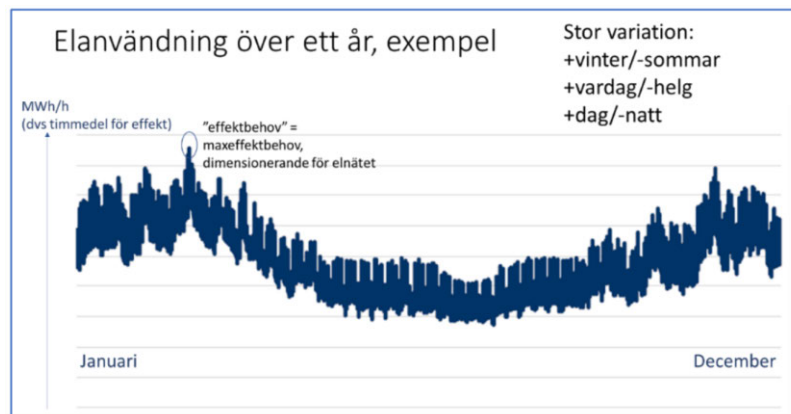
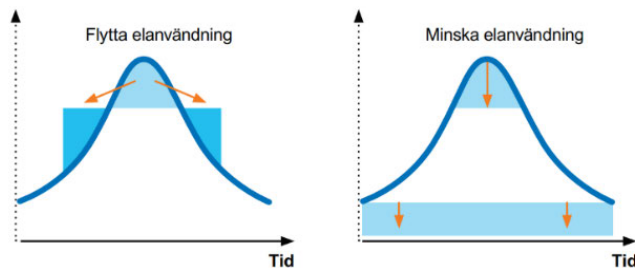
1000 MWh = 1 GWh (gigawattimme, ungefär 50 eluppvärmda villors årsbehov av el. Enskild industriaktör ca 0,5 – 5 GWh)

1000 GWh = 1 TWh (terawattimme, Sveriges elförbrukning är runt 140 TWh per år)

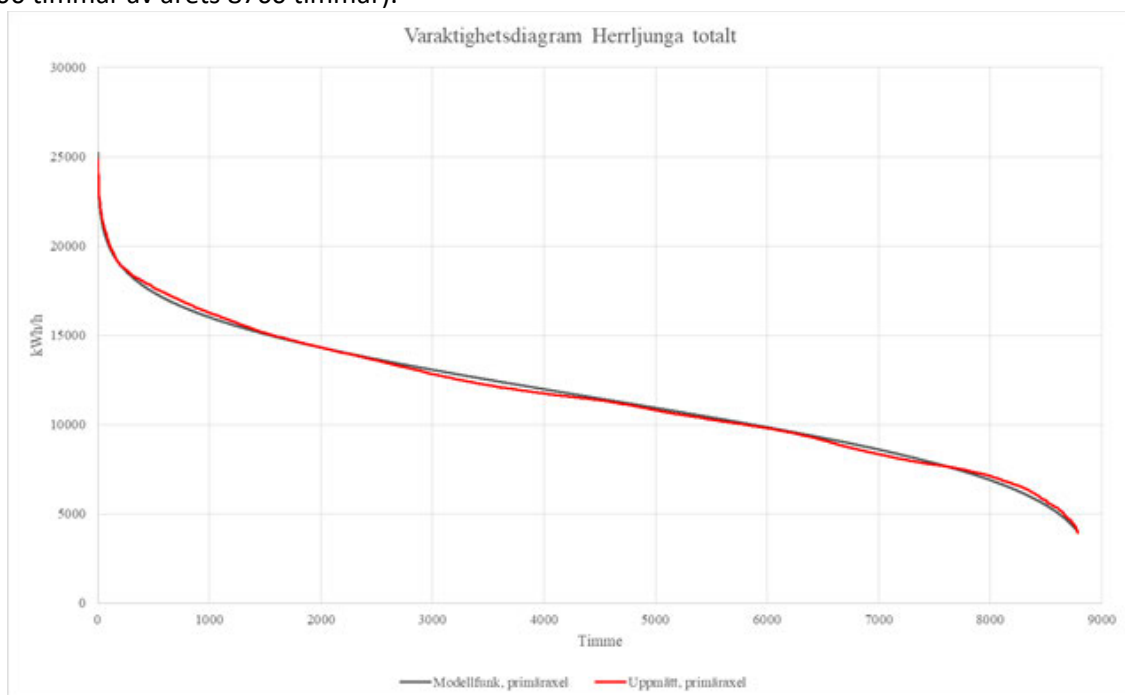
Det finns stora variationer i elanvändning och effektbehov är olika stort beroende på säsong, dag, timme, väder, verksamhetsintensitet mm. Genom att flytta eller minska elanvändning går det att minska effekttopp och "trycka ner kurvan" (Ref. Energimyndigheten; Energiföretagen 2020 – Så funkar kraftsystemet samt Länsstyrelsen i Skåne 2020 – Trygg elförsörjning i Skåne län).



 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16



Maxeffektbehov som dimensionerar elnätet inträffar normalt endast under ett fåtal av årets alla timmar. En visualisering med ett varaktighetsdiagram visar nedan att Herrljunga är på toppeffekt (närmare 25 MW) under några få timmar per år. Dessa timmar inträffar normalt sett i kombinationen av kalla dagar med tidpunkter där industri och annan verksamhet går på högvarv. Diagrammet visar även att i en majoritet av årets alla timmar varierar effektbehovet från ca 10 till 15 MW (närmare 6000 timmar av årets 8760 timmar).



 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16

Effektbalans och Effektbrist

Elproduktion och elanvändning behöver balanseras varje årstid, vecka, dag, timme, minut och även sekund. Om inte, uppstår effektbrist. Alltså när det inte i varje stund finns tillräckligt med elproduktion för att täcka elförbrukningen i samma stund. Effektbrist kan betraktas lokalt, regionalt och nationellt.

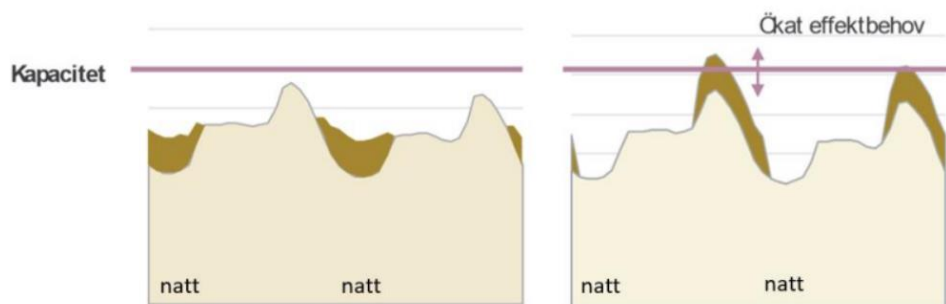
Elbrist

Begreppet används oftast för att beskriva att efterfrågan är större än tillgången över en längre tid, normalt ett år (i motsats till effektbrist som gäller en kortare tid).

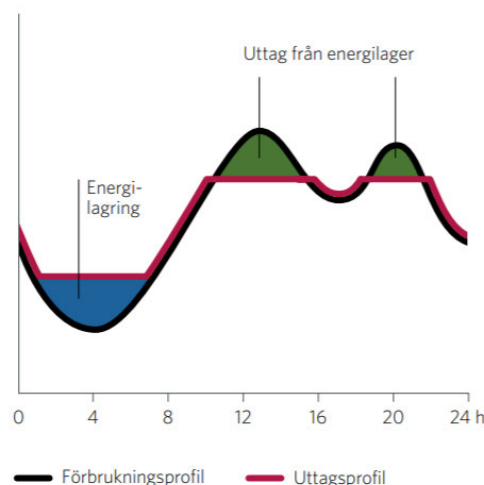
Nätkapacitetsbrist

Innebär att elnätet inte kan överföra tillräcklig mängd el. Begränsningen kan sitta i elkabeln eller i någon annan komponent som till exempel en transformator. Elnätets förmåga kan vara begränsad att leverera eleffekt till användare eller begränsad förmåga att ta emot inmatad eleffekt från elproducerande anläggningar.

Från Energimyndighetens rapport 2020-02-18 "En studie av elanvändningen per län till år 2020" samt Svenska Kraftnät "Systemutvecklingsplan 2022-2031" med två illustrativa bilder i relation till elanvändning, effektbehov, kapacitet och energilagring.



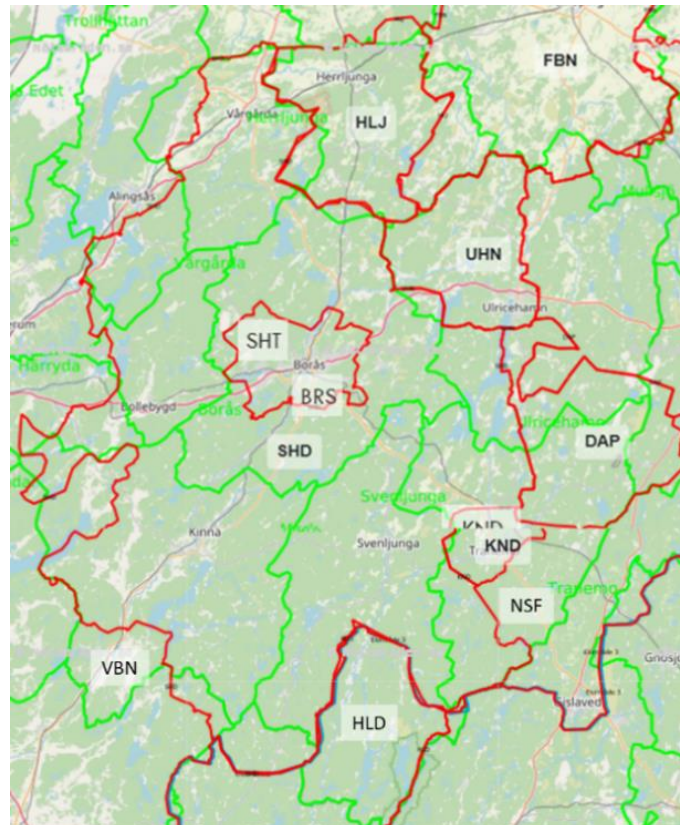
Utjämning av förbrukning



 	Typ	Datum
El, effekt och energi i Vårgårda	Rapport	2022-06-16

Nätområde

Det finns olika nätområden mellan elnätsföretag och det är värt att notera att gränser för ett nätområde skiljer sig från kommungränser (se figur). Vårgårda ingår huvudsakligen i nätområde SHD, d.v.s. Sjuhärad och har Vattenfall som ägare för det lokala elnätet. Vattenfall har även hand om det överliggande regionnätet. För att ta reda på vilket elnätbolag som ansvarar för vilket nätområde finns t.ex. en sökbar kartfunktion www.natomrade.se. I nordvästra Vårgårda är t.ex. Bjärke Energi ekonomiska förening ägare för det lokala elnätet.



ÅTGÄRDSVALSSTUDIE

Västra stambanan genom Västra Götaland

Slutrapport

2015-10-08



Dokumenttitel: Åtgärdsvalsstudie Västra stambanan genom Västra Götaland
Uppdrag: Åtgärdsvalsstudie Västra stambanan genom Västra Götaland
Datum: 2015-10-08
Diarienummer: TRV 2012/55297
Version: 1.1

Utgivare: Trafikverket
Trafikverkets kontaktperson: Alexander Hellervik

Publikationsnummer: 2018:230
ISBN: 978-91-7725-386-0

Konsult: Ramböll Sverige AB
Konsultens uppdragsnummer: 1320001514
Konsultens kontaktperson: Bo Asplind

Foto på framsidan: Ramböll Sverige AB

Innehåll

1	Inledning.....	5
1.1	Bakgrund.....	5
1.2	Syfte.....	6
1.3	Arbetsprocess och organisation.....	6
1.4	Tidigare planering.....	7
1.5	Regional planering.....	8
1.6	Avgränsningar.....	9
1.7	Metod – åtgärdsval enligt fyrstegsprincipen.....	9
2	Mål.....	11
2.1	EU:s vitbok.....	11
2.2	Nationella transportpolitiska mål.....	11
2.3	Regionala mål för infrastruktur, transporter och resande.....	12
2.4	Målbild för Västra stambanan genom Västra Götaland.....	15
3	Problembeskrivning.....	17
3.1	Befintliga förhållanden.....	17
3.2	Framtida utveckling.....	23
3.3	Brister och behov.....	27
4	Tänkbara åtgärder.....	29
4.1	Fyrstegsprincipen.....	29
4.2	Tidigare planerade åtgärder.....	31
4.3	Studerade åtgärder.....	32
4.4	Förslag till åtgärdscombinationer.....	45
5	Potentiella effekter och konsekvenser.....	49
5.1	Effekter av enskilda åtgärder på medellång sikt.....	49
5.2	Effekter av åtgärdscombinationer på medellång sikt.....	51
5.3	Effekter av åtgärdscombinationer på lång sikt.....	62
5.4	Kostnadsbedömningar.....	67
5.5	Samhällsekonomiska bedömningar.....	68
6	Måluppfyllelse.....	70
6.1	Måluppfyllelse medellång sikt.....	70
6.2	Måluppfyllelse lång sikt.....	73
7	Förslag till inriktning och rekommenderade åtgärder.....	77
7.1	Inriktning på medellång sikt.....	77
7.2	Inriktning på lång sikt.....	78
7.3	Rekommenderade åtgärder.....	78

Underlagsrapporter

Resande, parkering och sittplatskapacitet, 2014-04-30

Punktinsatser, 2014-04-30

Trimningsåtgärder, 2014-11-15

Godstrafik, 2014-04-30

Nya spår Alingsås – Göteborg, 2014-04-30

Kapacitet, 2014-04-30

Kompletterande studier kapacitet, 2015-02-09

Trimningsåtgärder Herrljunga, 2015-04-07

Falköping, 2015-03-13

Ytterligare kapacitetsåtgärder Laxå – Alingsås, 2015-09-24

Landskapskaraktärsanalys, 2014-04-30

Kommentar till slutversion

Följande större justeringar har gjorts i denna version jämfört med remissversionen 2014-04-30:

- Avsnitt 4.3 Komplettering av åtgärdsförslag för anslutning till Sävenäs bangård. Förtydliganden kring fjärrtågtrafiken på lång sikt.
- Avsnitt 5.1 Komplettering av effektbeskrivning av anslutning till Sävenäs bangård. Uppdatering av text om Herrljunga och Falköping.
- Avsnitt 5.3 Förtydliganden kring fjärrtågtrafiken på lång sikt.
- Avsnitt 5.4 Komplettering med kostnadsbedömning för planskild anslutning till Sävenäs bangård.
- Avsnitt 5.5 Komplettering med resultat från samhällsekonomiska kalkyler.
- Kapitel 7 Revidering.

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Västra stambanan mellan Göteborg och Stockholm är en av Sveriges viktigaste och hårdast belastade järnvägar. Banan har mycket stor betydelse för regionala och långväga persontransporter samt för nationella och internationella godstransporter. Banans kapacitet utnyttjas idag maximalt, främst på sträckan Alingsås – Göteborg, vilket innebär att trafiken är känslig för driftstörningar och att tågen ofta blir försenade. Det finns dessutom starka önskemål om utökad trafik.

År 1980 trafikerades sträckan Alingsås – Göteborg av 62 persontåg och 30-40 godståg per dygn. År 2012 hade trafiken ökat till 171 persontåg och 50 godståg per dygn. Efterfrågan på både resande och godstransporter förväntas fortsätta öka ytterligare, vilket medför behov av fler tåg av alla kategorier: snabbtåg, regiontåg, pendeltåg och godståg. Den avreglerade marknaden för tågtrafik förväntas också medföra att trafiken ökar.

Om det ska vara möjligt att nå nationella och internationella mål om begränsad klimatpåverkan ställs dessutom ytterligare krav på järnvägs-systemet att ta emot resor och transporter som annars skulle ske på väg.

För att få ut bästa möjliga samhällsnytta av Västra stambanans västra del måste kommunernas samhällsplanering, Västra Götalandsregionens och Västtrafiks kollektivtrafikplanering, näringslivets transporter och Trafikverkets infrastruktur- och tidtabellsplanering fungera tillsammans på ett effektivt sätt. Därför är det viktigt att söka gemensamma lösningar och en gemensam inriktning för fortsatt planering.

I den nationella planen 2014-2025 avsätts 1,67 miljarder kronor för att genomföra en serie punktinsatser på sträckan Skövde-Göteborg. Det är insatser som kommer att ge högre kapacitet och effektivitet samt bättre driftsäkerhet. Det rör sig om ett tiotal åtgärder som sammantaget förbättrar för både gods- och persontrafik. Dessutom planeras stora underhållsinsatser, bland annat byte av spår Herrljunga-Göteborg och byte av kontaktledning Laxå – Alingsås. De åtgärder som planeras fram till 2025 räcker dock inte för att långsiktigt lösa kapacitetsproblemet. Därför behövs även en inriktning för fortsatta åtgärder efter 2025.

För att uppnå tillräcklig kapacitet på lång sikt kan det komma att krävas större ombyggnader eller kompletteringar av spårsystemet mellan Alingsås och Göteborg. Åtgärdsvalsstudien behandlar även behovet av sådana långsiktiga åtgärder.

1.2 Syfte

Syftet med åtgärdsvalsstudien är att öka kunskapen om vilka åtgärder som bäst bidrar till att uppfylla nationella och regionala mål för person- och godstransporter på Västra stambanan genom Västra Götaland.

Målet med studien är att i samförstånd med berörda aktörer:

- Rekommendera åtgärder inom ramen för nationell plan 2014-2025.
- Ta fram underlag för nästa revidering av nationell plan.
- Föreslå inriktning för fortsatt planering av kapacitetshöjande åtgärder på lång sikt.

Åtgärderna har analyserats enligt fyrstegsprincipen och med utgångspunkt från förväntad efterfrågan på resor och transporter på den aktuella delen av Västra Stambanan.

Med åtgärdsvalsstudien som grund ska Trafikverket kunna ta ställning till inriktning för den fortsatta fysiska och ekonomiska planeringsprocessen. Det ska också gå att ange en tidsordning för fortsatt utredning och eventuell utbyggnad.

1.3 Arbetsprocess och organisation

Arbetet med åtgärdsvalsstudien drivs av Trafikverket, i samverkan med styrgrupp, arbetsgrupp, och referensgrupp.

Styrgruppen består av representanter för Västra Götalandsregionen, Skaraborgs kommunalförbund, Sjuhärads kommunalförbund, Göteborgsregionens kommunalförbund och Göteborgs Hamn. Styrgruppen har träffats sju gånger, under perioden 2013-2015.

Arbetsgruppen har till uppgift att i samverkan identifiera mål, funktioner och åtgärder i stråket. I arbetsgruppen ingår representanter för Västra Götalandsregionen, Västtrafik, Västra Stambanegruppen, Alingsås kommun, Lerums kommun, Partille kommun samt Trafikverket. Arbetsgruppen påbörjade sitt arbete i september 2012 och har därefter träffats cirka en gång per månad.

En referensgrupp, bestående av berörda myndigheter och organisationer, följer arbetet och förutsättningar. Målstruktur samt åtgärdsförslag förankras efterhand i denna grupp. Till referensgruppen har Trafikverket bjudit in Västra Götalandsregionen, Regionförbundet Örebro, Skaraborgs kommunalförbund, Sjuhärads kommunalförbund, Göteborgsregionens kommunalförbund, Västtrafik, Västsvenska Handelskammaren, Branschföreningen tågoperatörerna, Göteborgs Hamn samt kommunerna Hallsberg, Laxå, Gullspång, Töreboda, Tibro, Skövde, Falköping, Herrljunga, Vårgårda, Alingsås, Lerum, Partille och Göteborg. Referensgruppen har haft två möten.

Konsultföretagen Ramböll och Sweco har utfört de utredningar och analyser som ligger till grund för åtgärdsvalsstudien. Landskapskaraktärsanalysen har utförts av konsultgruppen "Befaringsbyrån".

Remiss av åtgärdsvalsstudien genomfördes från 30 april till 15 november 2014.

25 svar på remissen har tagits emot av Trafikverket. En redogörelse av inkomna synpunkter samt Trafikverkets kommentarer till dessa redovisas i ett separat dokument.

1.4 Tidigare planering

1.4.1 Historik

Kapacitetshöjande åtgärder på Västra stambanan har studerats vid flera tillfällen tidigare. Sedan år 2000 har bland annat följande studier, utredningar och planförslag som berör Västra stambanan genom Västra Götaland genomförts:

- 2000 Idéstudie Västra Stambanan, delen Göteborg – Alingsås
- 2001 Förstudie Floda – Aspen
- 2003 Framtidsplan 2004-2015: Floda – Aspen
- 2004 Järnvägsutredning Floda – Aspen
- 2005 Fördjupad idéstudie, alternativ sträckning Floda – Partille
- 2006 Spår 2050
- 2005 Banverket går inte vidare med utredningen Floda – Aspen
- 2009 Nationell plan 2010-2021: Punktinsatser Göteborg – Skövde
- 2012 Trafikverkets kapacitetsutredning
- 2013 VGR Målbild Tåg 2035
- 2013 Förslag till Nationell plan 2014-2025: Punktinsatser Göteborg – Skövde
- 2013 Järnvägsplaner för förbigångsspår i Stenkullen och Algutsgården

1.5 Regional planering

1.5.1 Göteborgsregionens strukturbild

Göteborgsregionens kommunalförbund har definierat fem huvudstråk till och från Göteborg. Stråken bestäms av Bohusbanan, Norge- Vänern-banan, Västra stambanan, Götalandsbanan (Kust-till-kustbanan) och Väst kustbanan. Stråken omfattar de orter som ligger längs med eller i anslutning till dessa banor. Inom stråken skall respektive Orts möjligheter tas tillvara och utvecklas. Detta gäller såväl bostäder som handel och verksamheter. I linje med detta skall trafiken på stråken anpassas till orternas och kommunernas respektive förutsättningar och möjligheter.

1.5.2 K2020

K2020 är en målbild för kollektivtrafiken som har antagits av Göteborgsregionens kommunalförbund. Målet är att kollektivtrafiken ska nå en marknadsandel på 40 procent år 2025. Detta innebär att den förväntade resandeökningen uteslutande ska ske med kollektivtrafik. Åtgärderna fokuserar på kommunerna Göteborg, Mölndal och Partille men K2020 omfattar hela regionens arbetsmarknadsområde, vilket motsvarar cirka en timmes pendlingsavstånd från Göteborg.

1.5.3 Målbild för kollektivtrafiken i Skaraborg

Skaraborgs kommunalförbund har utarbetat en målbild för kollektivtrafiken år 2025. I målbilden beskrivs att resandet med buss och tåg ska öka med 50 procent fram till 2025 som en del i att nå målet om en attraktiv och konkurrenskraftig region. De övergripande målen för Skaraborgs utveckling har översatts i följande tre mål för kollektivtrafiken:

Marknadsmål: Ökat resande och nöjda resenärer.

Tillgänglighetsmål: Fler resmöjligheter och regionförstoring.

Miljömål: Minskad miljöpåverkan genom kollektivtrafiken.

1.6 Avgränsningar

Funktionellt omfattar studien influensområdet Hallsberg - Göteborg för godstrafik och Stockholm - Göteborg för persontrafik.

Geografiskt omfattar studien sträckan Laxå-Olskroken. Åtgärder som avser ombyggnad av Olskrokens spårområde hanteras i pågående planering för Västlänken samt för planskildhet i Olskroken.

Tidsmässigt fokuserar studien på två tidshorisonter, medellång respektive lång sikt.

Medellång sikt, ca 2017 – 2025

Överensstämmer med bortre tidsgräns för nästa nationella plan.

Lång sikt, ca 2025 - 2040

Efter nästa nationella plan och efter att Västlänken färdigställts. I detta tidsperspektiv förutsätts att hela Götalandsbanan (Göteborg- Stockholm) kommer att färdigställas.

Åtgärder på kort sikt hanteras kontinuerligt i andra forum och i befintliga processer.

1.7 Metod – åtgärdsval enligt fyrstegsprincipen

Arbetsmetodiken är indelad i fyra faser som bör hållas isär. I praktiken kan man ofta behöva backa tillbaka något i arbetsprocessen. Dokumentation och preliminär redovisning sker lämpligen successivt allteftersom arbetet fortskrider.



De fyra faserna i åtgärdsvalsmetoden.

Arbetsmetodiken inleds med en Initiera-fas som leder till ett startbeslut där flera aktörer kan komma överens om att gemensamt genomföra och bekosta en åtgärdsvalsstudie.

Därefter genomförs en fördjupad analys och diskussion för att klargöra situationen och dess orsaker samt den tänkbara utveckling som behöver hanteras inom ramen för avgränsningen. Fakta samlas. Dialoger förs. Avstämning sker mellan aktörer om problem och syfte samt om mål för lösningarna.

Först därefter är det dags för alternativgenerering med dialog och utgallring av alternativa lösningar och bedömning av deras effekter, konsekvenser, måluppfyllelse och kostnader jämfört med nytta. Kvalitetsgranskning sker av arbetet utifrån preliminär dokumentation.

Slutligen formas en inriktning och rekommendation om möjliga och lämpliga åtgärder samt redovisningen i sin helhet.

För ett bra resultat behöver arbetet läggas upp så att rätt kompetenser deltar i analyserna. Men minst lika viktigt är att förankringen till olika beslutsfattande funktioner hos deltagande aktörer tänks igenom när

arbetet läggs upp så att de som medverkar i studien har ett tillräckligt starkt mandat.

Fyrstegsprincipen är ett förhållningssätt för hushållning med resurser och minskning av transportsystemets negativa påverkan. Principen innebär att åtgärder ska analyseras och övervägas i följande fyra steg:

Steg 1 – Tänk om

Åtgärder som påverkar behovet av transporter och resor samt valet av transportsätt.

Steg 2 – Optimera

Åtgärder som medför ett mer effektivt utnyttjande av den befintliga infrastrukturen.

Steg 3 – Bygg om

Begränsade ombyggnadsåtgärder.

Steg 4 – Bygg nytt

Nyinvesteringar och/eller större ombyggnadsåtgärder.



Fyrstegsprincipen

Hållbart resande lägger tyngdpunkten på de två första stegen som handlar om att bearbeta attityder samt att framhålla och marknadsföra hållbara resval.

2 Mål

2.1 EU:s vitbok

EU:s vitbok är ett förslag från den europeiska kommissionen och har ännu inte antagits. EU:s vitbok är en del i en övergripande strategi för att uppnå ett konkurrenskraftigt transportsystem som syftar till att öka rörligheten och skapa tillväxt och sysselsättning. EU:s vitbok har en vision för år 2050 vars övergripande målsättningar är att:

- Inga bilar i stadstrafik ska använda traditionella drivmedel.
- 40 procent av luftfartens bränslebehov ska täckas med hållbara drivmedel med minimala koldioxidutsläpp och sjöfartens utsläpp ska minskas med minst 40 procent.
- 50 procent av persontrafiken och godstrafiken mellan städer på medellånga avstånd (längre än 300 km) ska bort från vägarna och i stället gå via järnväg och vattenvägar.

Till dessa målsättningar följer flera ytterligare, bland annat satsning på höghastighetståg, upprätta ett välfungerande och EU-omfattande multimodalt TEN-T-stamnät, uppnå ett mål med nästan inga dödsolyckor i trafiken, ansluta alla centrala flygplatser till järnvägsnätet med mera. Detta ska sammantaget bidra till att minska transportutsläppen med 60 procent till år 2050.

För att förverkliga dessa mål beskriver europeiska kommissionen att man behöver skapa ett verkligt gemensamt europeiskt transportområde genom att avveckla återstående hinder mellan olika transportmedel och nationella system. Därutöver behövs en gemensam vision för infrastrukturpolitiken på transportområdet.

2.2 Nationella transportpolitiska mål

Regeringen har definierat ett övergripande mål för svensk transportpolitik. "Det övergripande målet för svensk transportpolitik är att säkerställa en samhällsekonomiskt effektiv och långsiktigt hållbar transportförsörjning för medborgare och näringsliv i hela landet." Det övergripande målet följs i sin tur av två mål, ett funktionsmål och ett hänsynsmål.

Funktionsmålet – tillgänglighet

"Transportsystemets utformning, funktion och användning ska medverka till att ge alla en grundläggande tillgänglighet med god kvalitet och användbarhet samt bidra till utvecklingskraft i hela landet. Transportsystemet ska vara jämställt, dvs. likvärdigt svara mot kvinnors respektive mäns transportbehov."

För att uppnå funktionsmålet föreslår regeringen följande preciseringar:

- Medborgarnas resor förbättras genom ökad tillförlitlighet, trygghet och bekvämlighet.
- Kvaliteten för näringslivets transporter förbättras och stärker den internationella konkurrenskraften.

- Tillgängligheten förbättras inom och mellan regioner samt mellan Sverige och andra länder.
- Arbetsformerna, genomförandet och resultaten av transportpolitiken medverkar till ett jämställt samhälle.
- Transportsystemet utformas så att det är användbart för personer med funktionsnedsättning.
- Barns möjligheter att själva på ett säkert sätt använda transportsystemet och vistas i trafikmiljöer ökar.
- Förutsättningarna för att välja kollektivtrafik, gång och cykel förbättras.

Hänsynsmålet – säkerhet, miljö och hälsa

”Transportsystemets utformning, funktion och användning ska anpassas till att ingen ska dödas eller skadas allvarligt samt bidra till att miljö- kvalitetsmålen uppnås och till ökad hälsa.”

Målet är jämbördigt med funktionsmålet om tillgänglighet. För att uppnå hänsynsmålet föreslår regeringen följande preciseringar:

- Antalet omkomna inom vägtransportområdet halveras och antalet allvarligt skadade minskar med en fjärdedel mellan 2007 och 2020.
- Antalet omkomna inom yrkessjöfarten och fritidsbåtstrafiken minskar fortlöpande och antalet allvarligt skadade halveras mellan 2007 och 2020.
- Antalet omkomna och allvarligt skadade inom järnvägstransportområdet respektive luftfartsområdet minskar fortlöpande.
- Transportsektorn bidrar till att miljökvalitetsmålet Begränsad klimatpåverkan nås genom en stegvis ökad energieffektivitet i transportsystemet och ett brutet beroende av fossila bränslen. År 2030 bör Sverige ha en fordonsflotta som är oberoende av fossila bränslen.
- Transportsektorn bidrar till att övriga miljökvalitetsmål nås och till minskad ohälsa. Prioritet ges till de miljöpolitiska delmål där transportsystemets utveckling är av stor betydelse för möjligheterna att nå uppsatta mål.

2.3 Regionala mål för infrastruktur, transporter och resande

I Västra Götalandsregionens dokument ”Det goda livet” sätter regionen upp de visioner som ska genomsyra utvecklingsarbetet. Enligt visionsdokumentet ska Västra Götaland utvecklas till en väl sammanhållen region med kortare avstånd, attraktiva lokala arbetsmarknader med ökad tillgänglighet till arbete, utbildning och sociala kontakter med mera. I regionen ska det finnas en långsiktigt positiv befolkningsutveckling.

Infrastrukturen och kommunikationerna ska bidra till att uppfylla visionen. I rapporten betonar man att Västra Götaland är Nordens främsta transportregion och en motor för svensk ekonomi. Investeringar i

en hållbar och säker infrastruktur är av central betydelse för att uppnå ett konkurrenskraftigt näringsliv. Bland de viktiga inslag som nämns i visionen finns bland annat:

- Investeringar i infrastrukturen som främjar en hållbar tillväxt, god tillgänglighet till och inom Västra Götaland samt ger hög säkerhet och en positiv utveckling i regionens olika delar.
- Infrastrukturutbyggnad som tar hänsyn till natur- och kultur- miljöer, bidrar till bättre bebyggelsemiljöer och beaktar både mäns och kvinnor värderingar.

Västra Götalandsregionen har ambitionen att skapa en rundare region, i huvudsak på grund av att Göteborgsregionen framförallt vuxit i nord-sydlig riktning de senaste åren. För att uppnå detta krävs, enligt regionen, en infrastruktur som leder till kortare restider eftersom regionförstoring framförallt sker genom att arbetspendlandet ökar. Det är framförallt det långväga resandet inom regionen som påverkar takten i regionförstoringen.

I Västra Götalands tillväxtprogram slår regionen fast att ett av huvudmålen är att utveckla infrastrukturen. Det krävs investeringar i ett långsiktigt konkurrenskraftigt och hållbart transportsystem för att Västra Götaland ska bli en attraktiv, väl sammanhållen och internationellt konkurrenskraftig region. Ett ökat inflytande över planerings- och genomförandeprocessen eftersträvas också. Kollektivtrafiken ska erbjuda ett konkurrenskraftigt utbud och vara en del i ett långsiktigt hållbart transportsystem.

Målbild Tåg 2035

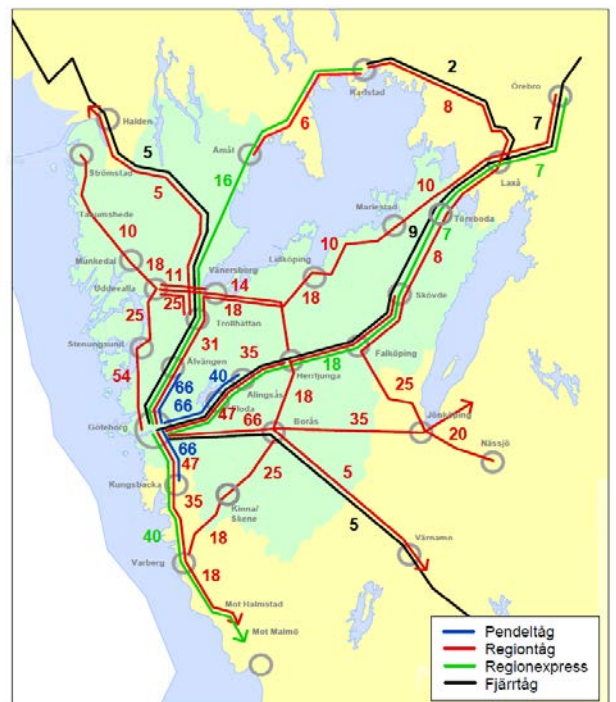
Västra Götalandsregionen har utarbetat en målbild för den regionala tågtrafiken i Västsverige för tiden fram till år 2035. Målbilden, som anger en viljeinriktning, har antagits av regionfullmäktige i juni 2013.

Målbilden utgår från att: "Västra Götaland år 2035 är ett konkurrenskraftigt tillväxtområde i norra Europa som erbjuder god livskvalitet och goda förutsättningar för näringsliv och arbetsmarknad. Regionens höga attraktivitet och kvalitet vad avser boende-, natur- och stadsmiljöer samt utbildning och ett diversifierat näringsliv är huvudförklaringar till utvecklingen. Drivande för denna utveckling, där regionförstoring och förtätning blivit naturliga inslag, är utbyggnaden av goda kommunikationer och förkortade tidsavstånd. Tåget har en stor roll i denna samhällsutveckling och en förutsättning för målbilden är att tågresandet i Västsverige ska trefaldigas från 2006 till 130 000 resor/dag år 2035, vilket faktiskt motsvarar dagens tågresande i Skåne."

Målbilden ska nås genom att:

- Utbudet av tågtrafik i stort sett trefaldigas jämfört med 2006. En del av den parallellgående expressbusstrafiken kommer att ersättas med tåg.

- Förbättringar av infrastrukturen vad avser kapacitet och hastig-



Figur 2.2 Målbild Tåg 2035 för regional trafik, antal turer per vardagsdygn. Endast fjärrtågtrafik som förväntas drivas i samverkan med regional trafik ingår i denna figur. Snabbtåg ingår inte.

2.4 Målbild för Västra stambanan genom Västra Götaland

2.4.1 Övergripande mål

Med utgångspunkt från nationella och regionala mål har följande övergripande målbild formulerats för Västra stambanan genom Västra Götaland.

- Större och effektivare arbetsmarknadsregioner.
- En konkurrenskraftig kollektivtrafik.
- Effektiva och bekväma långväga resor.
- Kvaliteten för näringslivets transporter förbättras och stärker den internationella konkurrenskraften.
- En god livsmiljö.
- Minskade utsläpp av koldioxid och minskad energianvändning.
- Samordnad planering av markanvändning och transporter.

2.4.2 Indikatorer

När övergripande mål ska omsättas och användas vid planering och genomförande av åtgärder krävs ytterligare preciseringar och avvägningar av målnivåer så att dessa blir mätbara. För bedömning av enskilda åtgärders inverkan på målen har därför ett antal mätbara indikatorer valts ut för respektive mål.

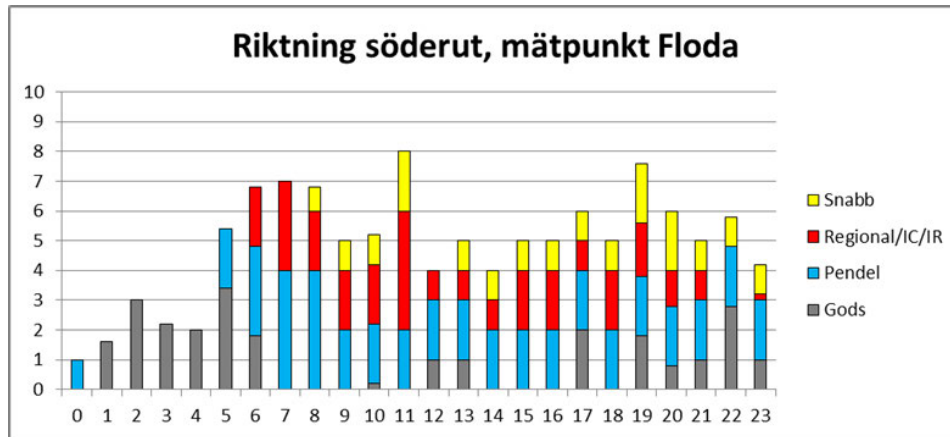
Indikatorer	Åtgärdsvalsstudiens mål*						
	Arbetsmarknadsregioner	Kollektivtrafik	Långväga resor	Näringslivets transporter	En god livsmiljö	Minskade utsläpp	Samordnad planering
Punktligheten i tågtrafiken ska öka	●	●	●	●		●	
Restiden Skövde-Göteborg ska minska	●						
Restiden Skövde-Örebro ska minska	●						
Restiden Alingsås-Göteborg ska minska	●	●					
Restiden Stockholm-Göteborg ska minska			●			●	
Restidskvoten tåg/bil ska minska		●				●	
Turtätheten för pendel- och regiontåg ska öka	●	●				●	
Sittplatskapaciteten under högtrafik ska öka		●	●				
Kapaciteten för godstrafiken ska öka				●		●	
Bullerstörningarna från trafiken ska minska					●		
Stationsorterna ska växa							●

*) Enligt avsnitt 2.4.1

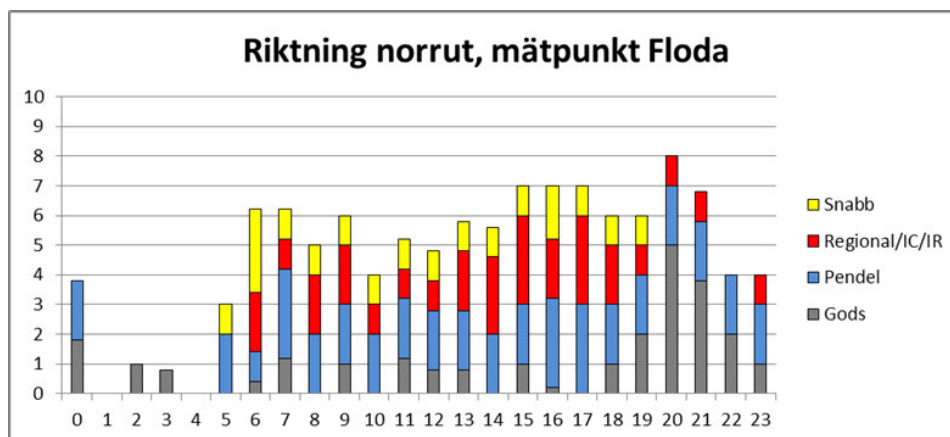
Tabell 2.1 Indikatorer för projektmålen.

Figur 3.1 Befintlig tågtrafik år 2014, antal dubbelturer per vardagsdygn, inom Västra Götaland.

Sträckan Alingsås-Göteborg är den högst belastade delen inom Västra Götaland. Nuvarande trafik på denna sträcka under ett normalt vardagsdygn redovisas i nedanstående diagram. Under högtrafik trafikeras banan som mest av åtta tåg per timme.



Figur 3.2 Antal tåg per timme under ett vardagsdygn år 2013 i riktning söderut mellan Alingsås och Göteborg.



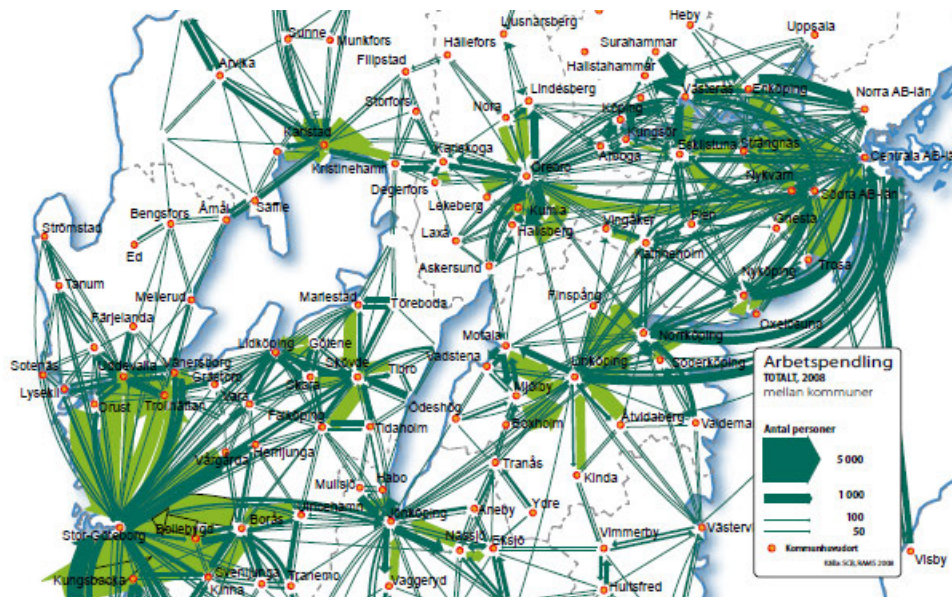
Figur 3.3 Antal tåg per timme under ett vardagsdygn år 2013 i riktning norrut mellan Alingsås och Göteborg.

Det totala antalet tåg i båda riktningarna på sträckan Alingsås-Göteborg uppgår till cirka 240 tåg/dygn. Av dessa är 56 långväga persontåg och 48 är godståg.

Antalet tåg per timme varierar över dygnet och är som störst under morgon och eftermiddag då region- och pendeltågen är som flest. Godstågen går till stor del under natten eller sent på kvällen. En skillnad mellan norrgående och södergående tåg finns i spridningen av snabbtågen. I riktning söderut, mot Göteborg, passerar snabbtågen Floda sent på morgonen och i motsatt riktning, mot Stockholm, kommer dom tidigt på morgonen. Även godstågen uppvisar ett liknande mönster. Region- och pendeltågen har en jämnare trafikering över dagen.

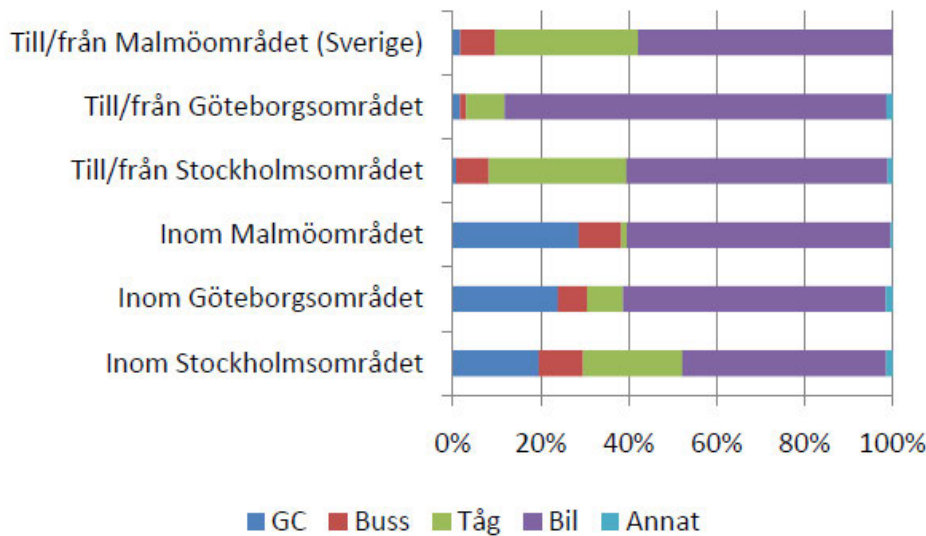
3.1.2 Resande

Arbetspendlingen i stråket är koncentrerad till de regionala kärnorna Göteborg och Skövde. Pendlingen till angränsande regioner är liten, vilket framgår av nedanstående figur.



Figur 3.4 Arbetspendling i stråket Stockholm-Göteborg (Källa: SCB, bearbetad av ÅF Infraplan).

Arbetspendlingen till och från Göteborgsområdet utmärker sig med en betydligt högre biltrafikandel än Stockholm och Malmö.



Figur 3.5 Färdmedelsfördelning för arbetsresor i storstadsområden 2007
(Källor: SIKA, 2007a och SCB).

Inom respektive storstadsområde är fördelningen relativt jämn med en viss övervikt för tåg i Stockholmsområdet som rimligtvis förklaras av ett utbyggt tunnelbanesystem.

Efter införandet av trängselskatt i Göteborg 2013 har antalet resor med kollektiva färdmedel ökat, se nedanstående tabell. Samtidigt har biltrafiken genom betalstationerna minskat med cirka 11 procent.

Resandeutveckling	Miljoner delresor 2013	Förändring jämfört med 2012
Tåg Västra Götalandsregionen	17,8	15%
Expressbuss, Göteborgsregionen	25,9	21%
Spårvagn, Göteborg	120,5	11%
Stombuss, Göteborg	40,6	13%
Totalt Göteborgsregionen	239,2	10%
Totalt Västra Götaland	282,8	8%

Tabell 3.1 Miljoner delresor för olika kollektiva färdmedel år 2013 jämfört med samma period år 2012 (Källa: Västsvenska paketet, Effekten av trängsel-skattens införande, 28 januari 2014).

Nuvarande antal påstigande på stationerna mellan Töreboda och Alingsås framgår av nedanstående tabell.

Station	Antal påstigande per vardagsmedeldygn på tåg med Västtrafiktaxa
Töreboda	121
Skövde	1 196
Stenstorp	235
Falköping	1 462
Floby	146
Herrljunga	391
Vårgårda	315
Alingsås	847

Tabell 3.2 Antal påstigande per vardagsmedeldygn på regiontåg enligt bearbetad månadsstatistik för mars 2013 från Västtrafiks biljettsystem.

Nuvarande antal påstigande på stationerna mellan Alingsås och Göteborg framgår av nedanstående tabell.

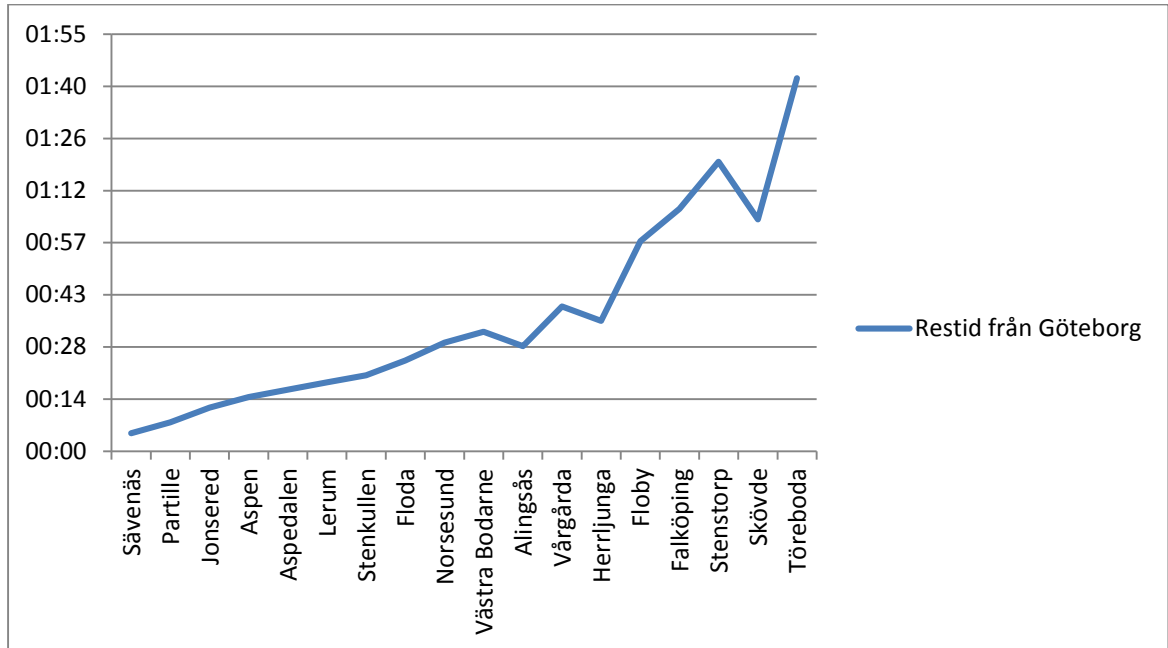
Station	Antal påstigande per vardags-medeldygn år 2013
Sävenäs	118
Partille	622
Jonsered	192
Aspen	383
Apedalen	589
Lerum	1 034
Stenkullen	414
Floda	1 147
Norsesund	304
V Bodarne	211
Alingsås	2 215

Tabell 3.3 Antal påstigande per vardagsmedeldygn på pendeltåg och regiontåg enligt Västtrafiks manuella räkningar från februari 2013 korregerade med biljettstatistik från mars 2013.

3.1.3 Hastighet och restider

Västra stambanan har till stora delar god hastighetsstandard. Snabbtågen kan köra i 130-200 km/timme, lok- och godståg i 100-160 km/timme och motorvagnstågen i 115-180 km/timme. De lägre hastigheterna gäller främst sträckan Alingsås-Göteborg.

Restiden på sträckan Alingsås-Göteborg uppgår till cirka 30 minuter med regionaltåg och 40 minuter med pendeltåg.



Figur 3.6 Kortast restid till och från Göteborg C (Källa: www.sj.se).

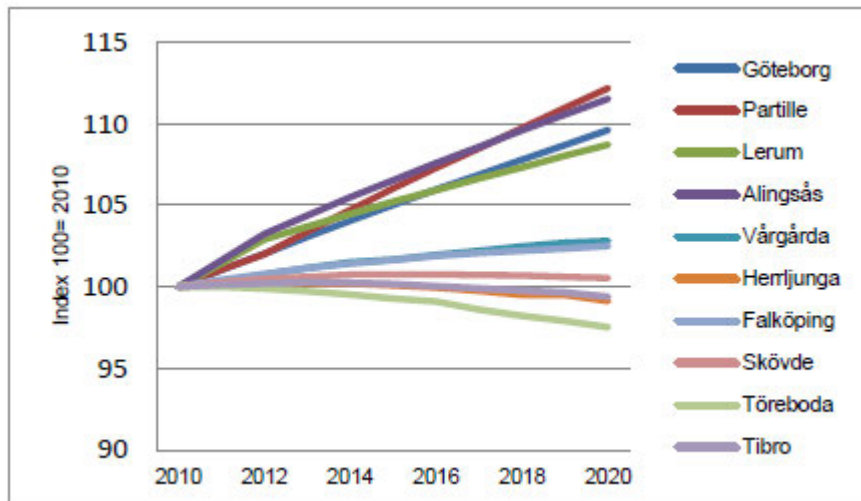
Kortaste restiden mellan Stockholm och Göteborg är cirka tre timmar. Sträckorna Örebro-Skövde och Skövde-Göteborg tar cirka en timme och 30 minuter med regionaltåg.

3.2 Framtida utveckling

3.2.1 Samhällsutveckling

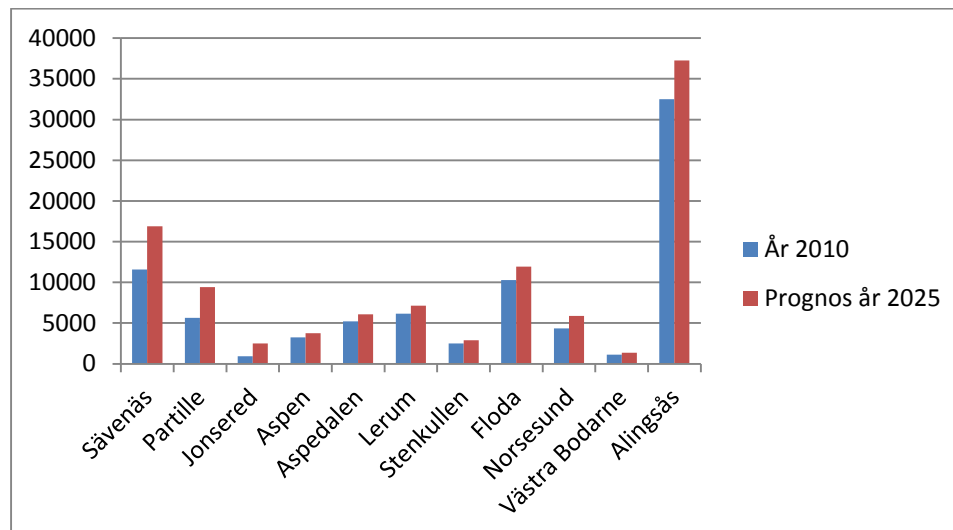
Befolkning

Den förväntade befolkningsutvecklingen i kommunerna utmed Västra stambanan varierar kraftigt. Göteborg, Partille, Lerum och Alingsås kommun förväntas öka med 8-12 procent fram till år 2020 medan kommunerna i Skaraborg förväntas få en betydligt svagare tillväxt.



Figur 3.7 Befolkningsprognos 2010 – 2020 för kommunerna längs Västra Stambanan (Källa: Västra Götalandsregionen).

Samtliga stationsorter på sträckan Alingsås-Göteborg förväntas växa fram till år 2025.



Figur 3.8 Befolkning 2010 och prognos för år 2025 för respektive stations upptagningsområde (Källa: Stråkstudie Göteborg-Partille-Lerum-Alingsås, White arkitekter 2012-03-30).

3.2.2 Persontrafik

Trafikering

Enligt Västra Götalandsregionens målbild Tåg 2035 ska tågresandet i Västsverige trefaldigas från 2006 till 130 000 resor/dag år 2035. Detta innebär att utbudet av tågtrafik behöver utökas i motsvarande omfattning. I målbilden beskrivs följande tänkbara trafikupplägg år 2020 och 2035 för Västra stambanan.

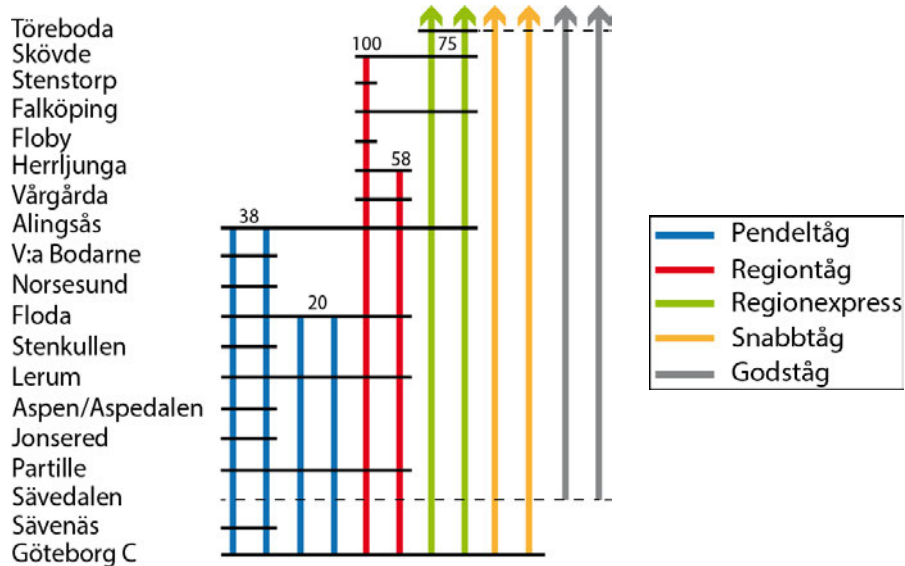
2020 delas den regionala trafiken upp i två system:

- Regionexpresståg, som är snabbare tåg och stannar mellan Skövde och Göteborg endast i Falköping och Alingsås. Dessa är avsedda för de långväga regionala resorna i stråket.
- Regiontåg som stannar på alla stationer Skövde-Alingsås och även i Floda, Lerum och Partille där de fungerar som snabba pendeltåg.

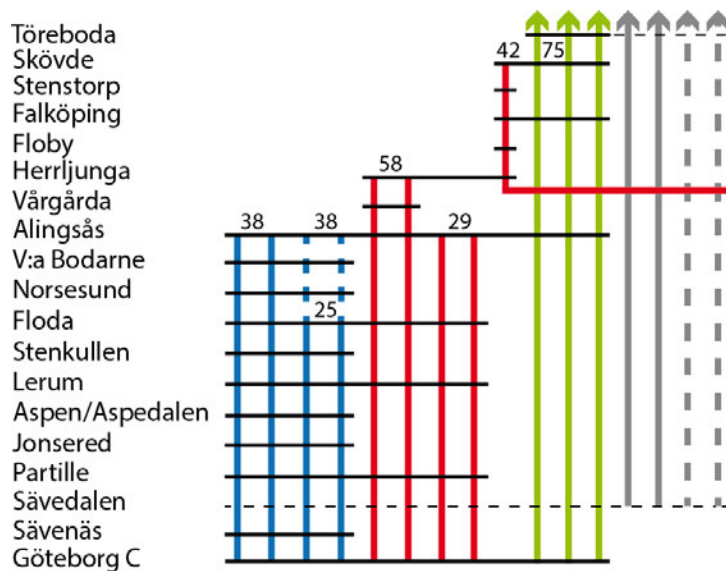
Uppehållen för regionexpresstågen är valda med hänsyn till ett tidtabellsförslag där knutpunkten Herrljunga skapas kring regiontågen. Med hänsyn till vad framtida noggrannare tidtabellsanalyser kommer fram till kan den bilden eventuellt komma att ändras. Regiontågen Karlstad-Skövde kopplas med linjen Skövde-Nässjö.

Pendeltågen Alingsås-Göteborg kompletteras med ett fullt utbyggt system Floda – Göteborg. På grund av den begränsade linjekapaciteten får dessa tåg färre uppehåll än övriga pendeltåg och bildar tillsammans med regiontågen ett styvt system med avgång varje kvart i högtrafik på sträckan Floda – Göteborg (s.k. skip stop-system). För att systemet ska fungera är det en förutsättning att ett pendeltågsuppehåll försvinner jämfört med idag. När infrastrukturen är kraftigt utbyggd är målsättningen att även Flodatågen skall kunna göra uppehåll vid samtliga stationer. Om Lerum skulle väljas som vändpunkt istället för Floda ökar förutsättningarna att bibehålla trafik från alla dagens pendeltågsstationer.

Med utgångspunkt från Västra Götalandsregionens målbild Tåg 2035 har i arbetet med denna åtgärdsvalsstudie följande tänkbara trafikupplägg på medellång och lång sikt tagits fram. Målbilden innehåller två fjärrtåg (snabbtåg) och två godståg utöver den regionala trafiken enligt Målbild Tåg 2035.



Figur 3.9 Tänkbar trafikering på **medellång sikt** med "skip stop" under en timme i högtrafik på sträckan Skövde- Göteborg. Siffror ovanför linjerna visar restiden mellan ändpunkterna.



Figur 3.10 Tänkbar trafikering på **lång sikt** under en timme i högtrafik på sträckan Skövde- Göteborg. Siffror ovanför linjerna visar restiden mellan ändpunkterna. Eftersom ändpunktsresandet antas ske på Götalandsbanan kan fjärrtågen få fler uppehåll och samtidigt fungera som regionexpressståg.

Resande

Nuvarande och förväntat antal resor år 2020 och 2035 med pendel- respektive regiontåg mellan Alingsås och Göteborg enligt Målbild 2035 framgår av nedanstående tabell.

Det totala resandet med pendel- och regiontåg mellan Alingsås och Göteborg bedöms öka från cirka 20 000 år 2012 till cirka 40 000 per dygn år 2035, vilket motsvarar en årlig genomsnittlig ökning på cirka 3,1 %. Enligt Trafikverkets officiella basprognos bedöms resandet öka till cirka 30 000 resor år 2035.

Resandet med fjärrtåg, som i dagsläget bedöms uppgå till 5 000-8 000 resor per dygn, bedöms enligt Trafikverkets basprognos öka med 2,6 procent fram till år 2020 och därefter med 1,2 procent per år.

Antal resor	Pendeltåg	Regiontåg	Totalt
Resor 2012 per dygn	13 900	6 250	20 100
Resor 2020 per vardagsdygn	17 400	9 800	27 200
Resor 2020 per maxtimmen	2 600	1 500	4 100
Resor 2035 per vardagsdygn	28 000	12 000	40 000
Resor 2035 per maxtimmen	4 200	1 800	6 000

Tabell 3.4 Nuvarande och förväntat framtida resande på Västra stambanan mellan Alingsås och Göteborg, antal påstigande per vardagsmedeldygn med pendel- och regiontåg, enligt Målbild Tåg 2035 (Källa: Västtrafik).

3.2.3 Godstrafik

Västra stambanan är ett av de viktigaste godsstråken i det nationella transportsystemet. Även i framtiden kommer stråket att spela en stor och viktig roll, inte minst med tanke på Göteborgs hamns expansion för intermodala lösningar.

Enligt Trafikverkets basprognos kommer godstrafiken på Västra stambanan att öka med cirka 25 % fram till år 2030, vilket innebär att antalet godståg ökar från 48 till cirka 60 tåg per dygn. Ökningen bedöms främst komma att omfatta så kallade järnvägspendlar och övriga systemtåg. Lastbilstransporterna kommer enligt samma prognos att öka med cirka 60 %.

EU:s mål att 50 % av godstrafiken på medellånga avstånd (längre än 300 km) ska flyttas över från vägar till järnvägar och vattenvägar skulle innebära att antalet godståg ökar till cirka 80 tåg per dygn år 2030.

Även vagnslasttrafiken och kombitrafiken kommer att öka om godset styrs över från väg till järnväg i stråket Västra stambanan/E20.

3.3 Brister och behov

Utifrån de transportpolitiska målen och åtgärdsvalsstudiens målbild har följande brister identifierats som de mest betydande:

- Bristande robusthet och punktlighet för alla tågresenärer samt för godstransporter: Brist på spårkapacitet (särskilt Alingsås – Göteborg) leder till låg tillförlitlighet för både långväga och regionala resenärer samt godstransporter på grund av inställda och försenade tåg.
- Kapacitetsbrist för pendlare Alingsås – Göteborg: Brist på spårkapacitet omöjliggör att med dagens uppehållsbild förtäta pendeltågstrafiken enligt den regionala målbilden för kollektivtrafik.
- Bristande tillgänglighet (turtäthet, restider) för resenärer Alingsås – Göteborg och Skaraborg-Göteborg: Restiden är för lång för en integrerad arbetsmarknad Skaraborg - Göteborg. Spårkapacitetsbrist Alingsås – Göteborg leder till låg tillförlitlighet.
- Kapacitetsbrist för godstransporter Örebro/Hallsberg – Göteborg: Ökande tågtrafik Halleberg-Göteborg skapar kapacitetsproblem och svårigheter att få tåglägen med bra transporttider vid tidpunkter som näringslivet uppfattar som attraktiva.
- Kapacitetsbrist vid bytespunkter: Spårkapaciteten är begränsad på några stationer i stråket för att klara den ökande efterfrågan av persontrafik. Särskilt gäller detta Floda, Alingsås, Herrljunga, Vårgårda och Falköping. Det är brist på parkeringsplatser för cykel och bil, särskilt på bytespunkterna närmast Göteborg (efter trängselskattens införande) och utrymmet för bussanslutningar är på vissa stationer begränsat.
- Låg kvalitet på mindre stationer, bytespunkter och hållplatser: Med avseende på komfort, tillgänglighet för funktionshindrade, trafiksäkerhet, information och trygghet mm.
- Bristande tillgänglighet till godstrafikens noder: Godstrafikens transporter ska fungera effektivt. Det ställs därmed stora krav på godstrafikens anslutningar till viktiga knutpunkter i stråket för omlastning och vidare distribution.
- Säkerhet i stationsmiljöer och på sträckor som inbjuder till att gena över spår: Problem med spårspring och självmord i tätortsnära miljöer längs järnvägen. Bristande stängsling samt stationsmiljöer som inbjuder till att gena över spår mellan plattformar. Särskilt utsatta sträckor: Skövde – Väring, Alingsås – Västra Bodarne.
- Buller och vibrationer från järnväg, särskilt i tätorterna på sträckan Alingsås – Göteborg.
- Landskap/stadsmiljö: Barriärer för friluftsliv och fauna. Barriäreffekter i tätorter, särskilt på sträckan Alingsås – Göteborg.

- **Klimat:** Klimatmålet ställer krav på reducerad vägtrafik. Efterfrågan på effektiv kollektivtrafik med jämförbara restider kan i nuläget ej tillgodoses i förhållande till detta övergripande mål. Kapacitetsbrist på järnväg samt brist på spåranslutningar till tunga industrier i stråket försvårar också överflyttning av gods från väg till järnväg.

4 Tänkbara åtgärder

4.1 Fyrstegsprincipen

Tänkbara åtgärder enligt fyrstegsprincipen, som kan bidra till att uppfylla uppställda mål för Västra stambanan och som analyseras i åtgärdsvalsstudien:

Steg 1 - åtgärder som påverkar transortefterfrågan och val av transportsätt

- Övergripande samhällsplanering som medverkar till ökat resande med kollektivtrafik alternativt minskat resande, exempelvis utveckling av stationsorter.
- Planering, styrning och påverkan som innebär att fler anslutningsresor görs med buss och cykel eller till fots.
- Planering, styrning och påverkan som innebär att person- och godstransporter flyttas över från väg till järnväg.
- Information och kommunikation som förändrar människors val av färdmedel.

Kommentar: För att uppnå målet om större och effektivare arbetsmarknadsregioner behöver möjligheterna till arbetspendling förbättras. Tåg är ett snabbt och bekvämt färdmedel, som möjliggör pendlingsresor på längre avstånd både inom Västra Götalandsregionen och till angränsande regioner. För att fler ska välja tåg istället för bil för sina dagliga resor är det viktigt att hela resan "från dörr till dörr" kan göras utan bil. Därför måste anslutningsresorna till och från stationerna enkelt kunna göras med buss eller cykel.

Bättre samordning mellan markanvändning och transportplanering kan uppnås genom att nya bostäder och verksamheter lokaliseras till befintliga stationsorter. Utveckling av verksamheter i stationsorterna medverkar till pendling i båda riktningarna, vilket innebär att järnvägens kapacitet utnyttjas bättre.

Kvalitet och långsiktig hållbarhet för näringslivets transporter kan förbättras genom att långväga gods flyttas över från lastbil till tåg och att samverkan mellan trafikslagen förbättras med utgångspunkt från kundernas behov.

Steg 2 – åtgärder som ger effektivare utnyttjande av befintlig infrastruktur eller fordon

- Förändrad trafikering med utjämnade medelhastigheter och färre hållplatser.
- Effektivare fordon.
- Omfördelning av godståg från högtrafik till lågtrafik.
- Omledning av tåg till andra banor.
- Trimning av signalanläggningar.

- Förbättrad information till resenärerna för att minska uppehållstiden vid stationerna.
- Förbättrad samordning mellan tåg och bussar vid stationerna.
- Förbättrad tillgänglighet i bytespunkter.
- Samordning mellan regional och interregional tågtrafik.
- Förebyggande underhåll och reinvesteringar som medför färre driftstörningar.
- Mer långsiktiga tågplaner

Kommentarer: Det finns en mängd mindre åtgärder som kan vidtas för att effektivisera utnyttjandet av befintlig bana. Åtgärderna bör planeras och genomföras i samverkan mellan aktörerna för att största möjliga effekt ska uppnås.

Förändrad trafikering med "skip stop" enligt åtgärdsvalsstudiens målbild innebär att tågtrafiken utökas genom effektivare utnyttjande av banan.

En större långsiktighet i tågplaneprocessen skulle vara en värdefull och i vissa fall nödvändig grund för annan samhällsplanering.

Steg 3 – begränsade ombyggnadsåtgärder

- Nya eller förlängda förbigångsspår.
- Förbättrad anslutning till Sävenäs bangård.
- Förlängda plattformar (225 för pendeltåg och 250 för regional-tåg).
- Triangelsspår, uppställningsspår och mindre bangårdsombyggnader.
- Ombyggnad eller stängning av plankorsningar.
- Nya eller utökade pendelparkeringar för bil och cykel.
- Buller- och vibrationsåtgärder.

Kommentar: Flera tänkbara kapacitetshöjande "punktåtgärder", främst nya eller förlängda förbigångsspår, har tidigare identifierats på sträckan Laxå-Göteborg. Några av dessa ingår i gällande nationell plan. Ytterligare åtgärder ingår i förslag till kommande plan fram till år 2025.

Ombyggnad eller stängning av befintliga plankorsningar innebär att trafiksäkerheten och driftsäkerheten förbättras.

Behovet av pendelparkering kommer att öka i takt med att tågresandet ökar. Det är dock viktigt att andra mindre utrymmeskrävande trafikslag prioriteras för anslutningsresor till stationerna.

Steg 4 – Nyinvesteringar och större ombyggnadsåtgärder

- Nya förbigångsspår.
- Nya spår på sträckan Alingsås-Göteborg.
- Nya eller flyttade stationer i Alingsås, Lerum och Göteborg.

Kommentar: För att uppnå den regionala målbilden för tågtrafiken med tätare uppehåll på samtliga stationer behöver kapaciteten på sträckan Alingsås-Göteborg förbättras genom utbyggnad med kompletterande dubbelspår på hela eller delar av sträckan. Två nya spår kan antingen byggas utmed befintligt dubbelspår eller i ny sträckning.

Större investeringsåtgärder enligt steg 4 behöver kombineras med steg 1-2 åtgärder för att en samhällsekonomiskt effektiv och långsiktigt hållbar lösning ska uppnås.

4.2 Tidigare planerade åtgärder

Planerade investeringsåtgärder (punktinsatser) enligt förslag till nationell plan 2014-2025

- Stenkullen och Algutsgården: förbigångsspår för godståg.
- Alingsås och Floda: vändspår för persontåg.
- Vårgårda: nytt spår för förbigång av regiontåg i riktning mot Göteborg
- Herrljunga: ny plattform och viss bangårdsombyggnad för att möjliggöra förbigång av regiontåg i riktning mot Falköping.
- Remmenedal: två förbigångsspår, ett på vardera upp- och nedspårsidan för godståg.
- Falköping: mindre bangårdsombyggnad i form av flytt av växlar och broombyggnad med syfte att uppnå förbättrad funktion.
- Stenstorp: förlängning av befintligt förbigångsspår för att möjliggöra samtidig förbigång av godståg och regiontåg.
- Sävenäs: förbättrad anslutning till rangerbangården.

Ett urval av kompletterande åtgärder som tas upp i förslag till nationell plan 2014-2025

- Nytt trafikupplägg med utjämnade medelhastigheter och färre hållplatser.
- Omledning av vissa godståg till stråket väster om Väneren.
- Nya pendelparkeringar för cykel och bil på väl utvalda platser.
- Förbättrad tillgänglighet i bytespunkter/resecentra för effektivare resenärsflöden: Partille, Lerum, Floda, Alingsås, mfl.
- Optimering av järnvägens signalsystem: Laxå – Göteborg.
- Stängsling och/eller kameraövervakning: Skövde – Värning, Alingsås – Västra Bodarne, Norsesund – Lerum.

- Buller och vibrationsåtgärder: Alingsås – Göteborg
- Kontaktledningsbyte: Laxå – Falköping.
- Spårbyte: Herrljunga – Alingsås, Alingsås – Göteborg.
- Spårväxelbyte: Skövde och Värning.

4.3 Studerade åtgärder

4.3.1 Punkttågärder för ökad kapacitet Laxå-Göteborg

Tänkbara kapacitetshöjande "punkttågärder", främst nya eller förlängda förbigångsspår, har identifierats och redovisats i underlagsrapporten "Punktinsatser". Ett tiotal förbigångsspår, triangelspår i Falköping samt förbättrad anslutning till Sävenäs rangerbangård har identifierats som möjliga kapacitetshöjande åtgärder.

Den blandade trafiken på Västra stambanan innebär att långsammare tåg måste förbigås av snabbare om kapaciteten ska bli hög. Ett sätt att öka kapaciteten är därför att öka antalet förbigångsspår så att fler godståg kan förbigås av de snabbare persontågen. De snabbaste persontågen kan också behöva passera andra persontåg.

Fler förbigångsspår ökar också möjligheterna att lösa tidtabellskonflikter och finna lämpliga tidtabellösningar. Tidtabellsflexibilitet, det vill säga frihet att utforma tidtabellen på olika sätt för en given trafikering, är också en nyckel när det gäller att klara de trafikförändringar som sker på en avreglerad marknad.

Med fler förbigångsspår minskar också godstågens fördröjningstid eftersom det blir lättare att hitta förbigångsmönster med riktigt korta och tidseffektiva förbigångar. En bana med fler förbigångsspår är dessutom mindre störningskänslig, eftersom förbigångar lättare kan flyttas när något av tågen är försenat.

Eftersom förbigångsspårens lägen påverkar kapaciteten på olika sätt gäller det att avgöra vilka platser som ger störst kapacitetstillskott och därför bör byggas först och vilka som är mindre effektiva och därför bör byggas senare eller inte alls.

Effekten av de olika förbigångsspåren har analyserats med den så kallade TVEM-metoden, som är en analysmetod där kapaciteten för olika åtgärds kombinationer bestäms genom automatisk tidtabellsgenerering. På så sätt fångas effekten av såväl infrastruktur som tidtabell och de olika åtgärder (och kombinationer av dem) kan ställas mot varandra. Analyser har gjorts för båda riktningarna samt för lågtrafik och högtrafik. Ett 15-tal förbigångsspår har analyserats. Analyser och resultat redovisas utförligt i underlagsrapporterna "Kapacitet" och "Kompletterande studier kapacitet".

Nya förbigångsspår för godstrafiken ger störst effekt under persontrafikens lågtrafikperioder, eftersom det då finns utrymme för godståg mellan persontågen. Valet av platser för nya förbigångsspår för godstrafiken bör därför baseras främst på lågtrafiken. Detta gäller sträckan Laxå – Alingsås.

För den norrgående trafiken, från Göteborg mot Hallsberg, finns det behov av minst tre nya förbigångsspår för godstrafik. Dessutom finns behov av förbigångar av persontåg i Herrljunga och Falköping.

För den södergående trafiken, från Hallsberg mot Göteborg, bedöms behovet uppgå till 4-5 nya förbigångsspår för godstrafik. Dessutom finns behov av förbigångar av persontåg i Töreboda och Vårgårda. Då ett förbigångsspår i Töreboda bedöms vara en mycket kostsam åtgärd bör man överväga att istället anlägga spåret i Laxå (behöver utredas vidare).

Befintliga förbigångsspår för godståg är normalt anpassade för 650 meter långa tåg. Nya spår ska klara minst 750 meter långa tåg. Även befintliga förbigångsspår kan behöva förlängas för 750-meterståg men för att detta ska vara effektivt krävs en nationell samordning av sådana åtgärder. Av totalt 16 befintliga förbigångsspår mellan Laxå och Göteborg är fem längre än 750 meter.

Förbigångsspårens begränsade längd medför att det långsammare tåget måste stanna helt med tidsförluster som följd. För godståg är detta särskilt tidskrävande eftersom de har långa start- och stoppsträckor. Problemet kan åtgärdas genom att förbigångsspåren görs så långa att så kallade flygande förbigångar möjliggörs. Med de förutsättningar som gäller avseende hastigheter och stationer på Västra stambanan behöver spår för flygande förbigångar vara 30-35 kilometer långa, vilket innebär att detta är en stor och kostsam åtgärd jämfört med normala förbigångsspår. En analys av möjliga trespårssträckor redovisas i underlagsrapporten "Ytterligare kapacitetsåtgärder Laxå – Alingsås".

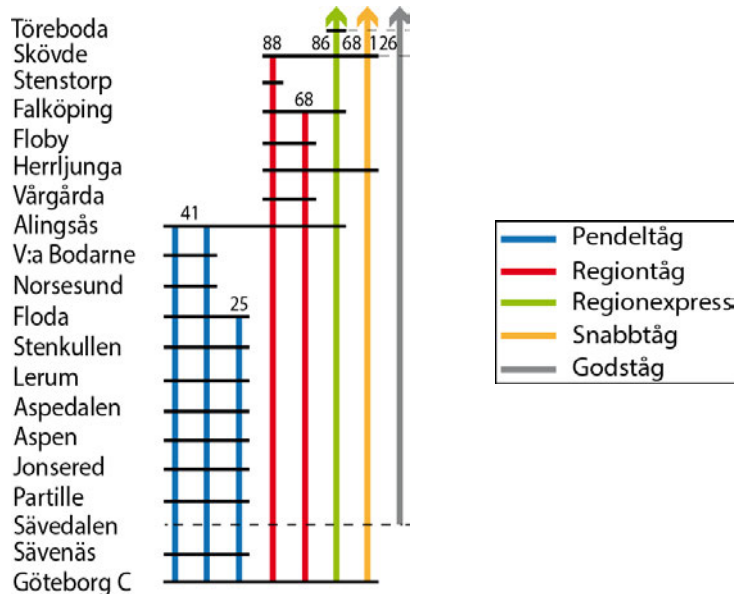
En annan tänkbar "punktåtgärd" är förlängning befintliga plattformar till 250 meter för att banan ska kunna trafikeras med 240 meter långa regiontåg (trippelkopplade Reginatåg). Stationer där regiontåg förväntas göra uppehåll och där plattformar behöver förlängas är: Stenstorp, Floby, Vårgårda, Floda, Lerum och Partille.

Om möjligheten att köra godståg under högtrafikperioderna begränsas uppstår behov av att kunna magasinera färdiga godståg i anslutning till tågens startpunkter. I nuläget passerar nio godståg sträckan Alingsås – Göteborg under högtrafikperioderna kl. 6-9 och kl. 15-18. Tre av dessa startar i Göteborgs hamn, ett startar på Sävenäs rangerbangård, ett startar i Falköping och fyra kommer från orter bortom Hallsberg. Om dessa tåg ska omdisponeras till andra klockslag kommer det att behövas fyra uppställningsspår i Göteborg och fyra i eller bortom Hallsberg. På sträckan Hallsberg – Alingsås bedöms den effektivaste lösningen för magasinering vara fortsatt utbyggnad av förbigångsspår.

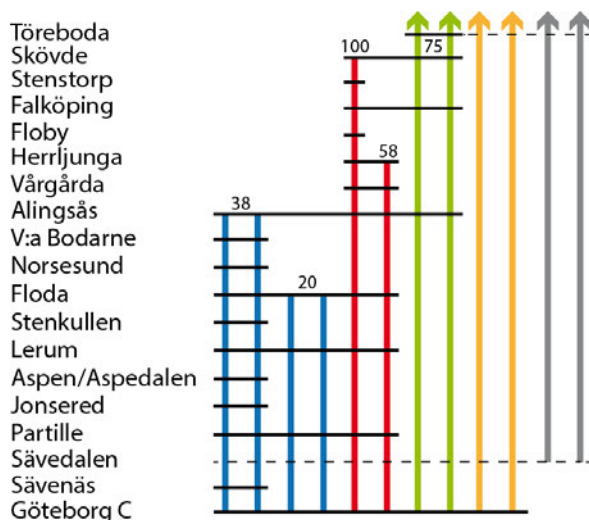
4.3.2 Nytt trafikupplägg Skövde-Göteborg

Med utgångspunkt från målbilden på medellång sikt har flera alternativa trafikupplägg analyserats och jämförts med nuläget. Analyser och resultat redovisas utförligt i underlagsrapporterna "Kapacitet" samt "Kompletterande studier kapacitet".

Förutom målbilden med 12 tåg/timme i högtrafik har också alternativ med 10 och 11 tåg/timme analyserats. Vidare har en analysförutsättning varit att hållplatserna Aspedalen och Aspen blir till en hållplats.



Figur 4.1 Trafikupplägg Jämförelsealternativ (8 tåg/timme).



Figur 4.2 Trafikupplägg enligt åtgärdsvalsstudiens målbild på medellång sikt (12 tåg/timme).

Analyserna visar att trafikering enligt målbilden med 12 tåg per timme och med styv tidtabell för pendeltågen innebär att snabbtågen, en regionexpress och ett pendeltåg får förlängda gångtider jämfört med idag. Om pendeltågen vänder i Lerum istället för Floda får endast en regionexpress förlängd gångtid. I båda alternativen blir marginalerna till efterföljande tåg mindre än idag och godstågen får mycket långa väntetider.

Om en regionexpress tas bort reduceras trafiken till 11 tåg/timme och väntetiden för godstågen minskar från 64 till 43 minuter men i övrigt blir situationen densamma som med trafikering enligt åtgärdsvalsstudiens målbild för medellång sikt.

Med 10 tåg per timme blir tidstilläggen för persontågen mindre och godstågen får ungefär samma väntetider som idag (25-35 minuter).

Väger man samman de olika effekterna indikerar analyserna att vissa av alternativen med 10 tåg per timme ger ungefär samma kvalitet på trafiken som idag medan alternativen med 12 tåg per timme medför mindre marginaler och större tidstillägg.

Således krävs prioritering av tåg under högrafik alternativt att sämre marginaler och tidstillägg accepteras. Trimning av befintliga anläggningar motverkar dessa försämringar.

Andra åtgärder som kan medverka till önskat trafikupplägg på Västra stambanan är:

- Omläggning av trafiken på Kinnekullebanan till Vänersborg/Trollhättan: Med ett triangelspår i Håkanstorp kan tågen på Kinnekullebanan köras till Vänersborg/Trollhättan istället för Göteborg, vilket skulle avlasta Västra stambanan. Trollhättan är en viktig målpunkt för pendling utmed Kinnekullebanan och i Trollhättan kan man också byta till eldrivet regiontåg mot Göteborg.
- Genomgående trafik Vänersborg-Herrljunga-Borås tas bort: Genom att tågen vänds i Herrljunga skapas färre kapacitets-sänkande trafikorörelser tvärs Västra Stambanans stråk.

4.3.3 Trimnings- och underhållsåtgärder

En analys har genomförts med fokus på trimningar av anläggningen i syfte att uppnå målen för ökat resande trafikvolym. Syftet har även varit att skapa en anläggning med högre robusthet och bättre förmåga att hantera störningar. Analyserna redovisas i underlagsrapport "Trimnings-åtgärder".

De studerade åtgärderna har delats in i tre grupper:

Signalåtgärder: Signalanläggningen styr och reglerar trafiken så att den kan genomföras på ett säkert sätt.

Uppehållstid/Resenärsinformation: Informationen till resenären är en viktig och ibland eftersatt del av systemet som vi här försöker fånga upp och visa på att även mindre åtgärder kan ge stora effekter för kvaliteten på trafiken vad gäller robusthet och punktlighet men även för kundnöjdheten. Syftet har varit att genom olika åtgärder korta ner tågens uppehållstid vid stationerna.

Robusthet: Här grupperas åtgärder vars syfte är att skapa en anläggning med högre tillförlitlighet, färre fel och stabilare drift. Åtgärder som därmed bidrar till att anläggningen kan leverera efterfrågad punktlighet och kapacitet.

Signalåtgärder

Det finns ett flertal åtgärder som kan vidtas för att snabba upp trafiken vid möten och förbigångar. Följande åtgärder bedöms vara tänkbara för Västra stambanan:

- Optimerade längder på signalsträckor (blocksträckor).
- Samtidig infart.
- Optimering av tågvägsupplåsning.
- Införande av ATC2-funktioner.

Samtliga åtgärder ger små tidsvinster och bättre genomströmning vid störningar.

Förslag till åtgärds paket har tagits fram för delarna Skövde-Herrljunga respektive Herrljunga-Partille. Kostnaderna för dessa paket uppgår till 82 respektive 75 miljoner kronor.

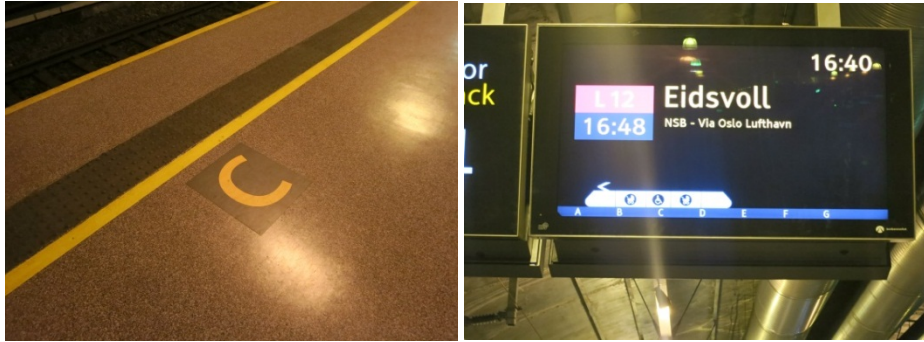
Uppehållstid/Resenärsinformation

En faktor som starkt bidrar till systemets punktlighet och robusthet är tågens uppehållstider vid stationerna för resandeutbyte. Detta gäller särskilt för hårt belastade sträckor där uppehållen görs på huvudspår såsom på sträckan Alingsås – Göteborg där pendeltågen har många uppehåll och övriga tåg inte gör några uppehåll alls.

Ett sätt att få högre kapacitet är att tillse att väntande resenärer står på rätt ställe på plattformen i förhållande till var tåget kommer stanna, allra helst ner på dörrnivå. Med plattformar på över 200 meter som angörs av tåg på en tredjedel av längden blir det långa gångvägar och extra väntetid som följd om resenärerna ska flytta sig när tåget väl stannat.

På plattformarna föreslås att man monterar skyltar med ”kort tåg början” respektive ”kort tåg slut” kompletterat med markering i form av linjer i plattform med text eller pilar. Man kan även göra markering på motsatt sida om spåret exempelvis i förekommande spärrstaket.

På plattformsskyltarna anges förutom den vanliga informationen om destination och tid även informationen ”kort tåg” antingen i textform eller helst som symboler.



Figur 4.3 Markering och skyltning som visar vagnläge på plattform (Station Nationaltheatret i Oslo).

Även utropen via högtalare bör kompletteras med informationen ”kort tåg”.

Förseningar bör skyltas automatiskt genom koppling till tågens positioneringssystem.

Med ovanstående informationsåtgärder bedöms uppehållstiden kunna minskas med 2-5 sekunder per station. För Alingsåspendeln som har tio uppehåll så skulle åtgärden alltså medföra 20-50 sekunder per avgång. På ett varv innebär detta 40-100 sekunder, alltså en besparing på cirka en minut.

Genom förenklade avgångsprocedurer och effektivare vändningar bedöms uppehållstiderna kunna minskas med ytterligare 2-3 minuter per omlopp.

Andra tänkbara åtgärder är:

- Flyttning av uppehållstavlor vid korta stationer så att plattformarna kan utnyttjas bättre.
- Dubbla uppehållslägen och plattformsskyltar vid plattformar i Göteborg.

Samtliga informations- och trafikeringsåtgärder bör utredas i samråd med Västtrafik och tågoperatörerna.

Robusthet

Genom att förbättra järnvägens robusthet kan trafikstörningar undvikas och eventuella fel åtgärdas snabbare. Tänkbara mindre åtgärder är:

- Förbättrade servicevägar till teknikskåp och teknikhus.
- Lagerhållning av vanliga reservdelar.
- Uppdaterade driftinstruktioner och arbetsritningar i respektive anläggning.
- Snöstaket och snöskydd.

4.3.4 Förbättrad anslutning till Sävenäs bangård

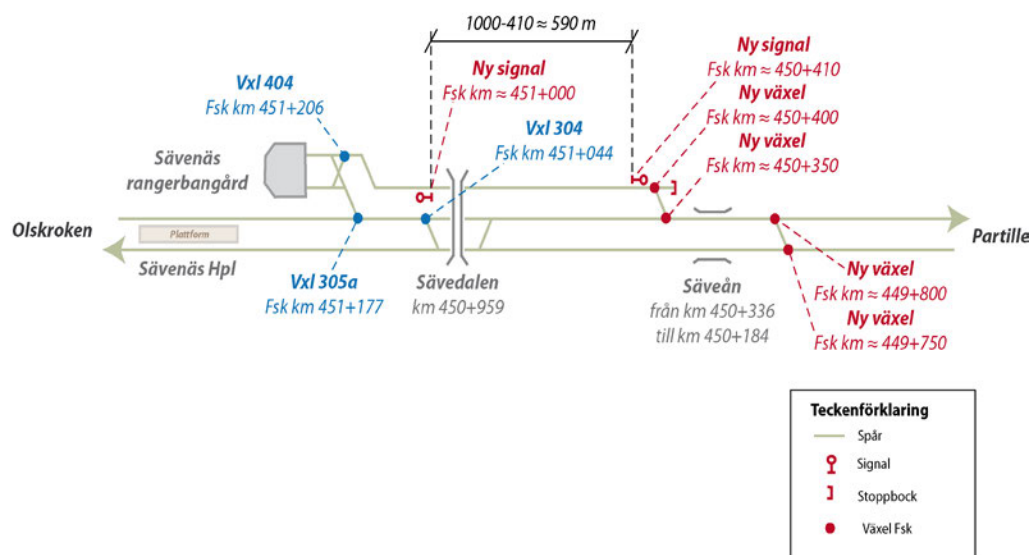
Det är av mycket stor vikt att förbättra kapaciteten i anslutningen mellan Västra stambanan och Sävenäs bangård. Stora störningar uppstår i denna punkt redan med dagens trafikmängd och en ombyggnad är en förutsättning för att kunna vidareutveckla både person- och godstågstrafik. Anslutningen kommer att användas betydligt oftare i framtiden, både på grund av en generell ökning av antalet godståg samt för att anslutningen sannolikt kommer att utnyttjas av genomgående godståg mot Hamnbanan.

En planskild anslutning skulle innebära att man helt undviker korsande tågvägar och eliminerar det sista riktningsberoendet mellan Göteborg och Alingsås.

För att få ut full effekt av en första etapp med nya spår Alingsås – Göteborg kommer en planskild anslutning till Sävenäs bangård vara en nödvändig förutsättning. Anslutningens utformning bör därför anpassas för att möjliggöra en framtida utbyggnad till fyra spår förbi Sävenäs.

I väntan på en planskild anslutning bör om möjligt en enklare trimning av befintlig anslutning genomföras för att möjliggöra samtidig avgång och ankomst. Kostnaden för trimningen måste dock hållas nere eftersom den bara kommer att utnyttjas fram till dess att planskildheten har färdigställts. Två alternativ för sådana enklare lösningar har studerats inom åtgärdsvalsstudien.

Det första förslaget omfattar ett nytt, cirka 700 meter långt, avgångsspår och nya växlar, som möjliggör samtidig in- och utfart från bangården. Analyser har gjorts med Simuleringsprogrammet Railsys, se underlagsrapport "Kapacitet".



Figur 4.4 Schematisk bild av föreslagen åtgärd vid Sävenäs rangerbangårds östra anslutning.

Sammantaget pekar analyserna på att ett nytt kombinerat anslutnings- och avgångsspår till Sävenäs rangerbangård får en positiv påverkan på kapaciteten på banan, framför allt i norrgående riktning.

Det andra förslaget är av mindre omfattning och innebär att den nya östra växeln placeras i direkt anslutning till den befintliga växeln. Även i detta fall uppnås den önskade funktionen med samtidig in- och utfart, till en betydligt lägre kostnad. Möjligheten att ställa upp tåg i väntan på avgång får dock tillgodoses längre in på bangården. Om detta är möjligt får fortsatta tekniska utredningar utvisa.

Oavsett utseende på anslutningen bör signalregleringen förbättras för närliggande spår på Sävenäs bangård. Detta skulle bland annat innebära höjda hastigheter för avgående godståg vilket minskar konflikter med övriga tåg på Västra stambanan.

4.3.5 Flyttning av Sävenäs hållplats västerut till Gustavsplatsen

Göteborgs stad har önskemål om att flytta Sävenäs hållplats till Gustavsplatsen, vilket är ett betydligt bättre läge från resenärssynpunkt. Det skulle också förbättra kapaciteten på Västra stambanan genom att hållplatsen flyttas till en sträcka med fyra spår. Utrymmet för en hållplats vid Gustavsplatsen är dock begränsat av spårtekniska skäl och förutsättningarna för att anlägga en hållplats i detta läge behöver utredas vidare.

4.3.6 Överflyttning av godstransporter från lastbil till tåg

Enligt Trafikverkets basprognos kommer godstrafiken på Västra stambanan att öka med cirka 25 % fram till år 2030, vilket innebär att antalet godståg ökar från 48 till cirka 60 tåg per dygn. Lastbilstransporterna kommer enligt samma prognos att öka med cirka 60 %.

EU:s mål att 50 % av godstrafiken mellan städer på medellånga avstånd (längre än 300 km) ska flyttas över från vägar till järnvägar och vattenvägar skulle innebära att antalet godståg ökar till cirka 80 tåg per dygn år 2030.

Två godskanaler per timme och riktning under dagtid mellan Hallsberg och Göteborg bör räcka för att tillgodose ett framtida behov av 80 tåg per dygn. Om godstrafiken skulle begränsas under persontrafikens högrafikperioder kan behovet öka till tre kanaler under vissa andra timmar dagtid.

4.3.7 Nya spår Alingsås – Göteborg

Sträckan Alingsås – Göteborg är den mest belastade delen av Västra stambanan genom Västra Götaland. Redan med nuvarande trafik är banans kapacitet så gott som fullt utnyttjad under högrafik. Med nytt trafikupplägg enligt åtgärdsvalsstudiens målbild kommer belastningen att öka ytterligare med längre gångtider för de snabbaste tågen och mindre marginaler till efterföljande tåg som följd. Det finns därför behov av ökad spårkapacitet, vilket innebär utbyggnad med kompletterande dubbelspår på hela eller delar av sträckan. Spåren kan antingen byggas parallellt med befintligt dubbelspår eller i ny sträckning. Det senare fallet innebär två separata dubbelspår.

Ett antal tänkbara utbyggnadsetapper har analyserats med syfte att besvara följande frågeställningar:

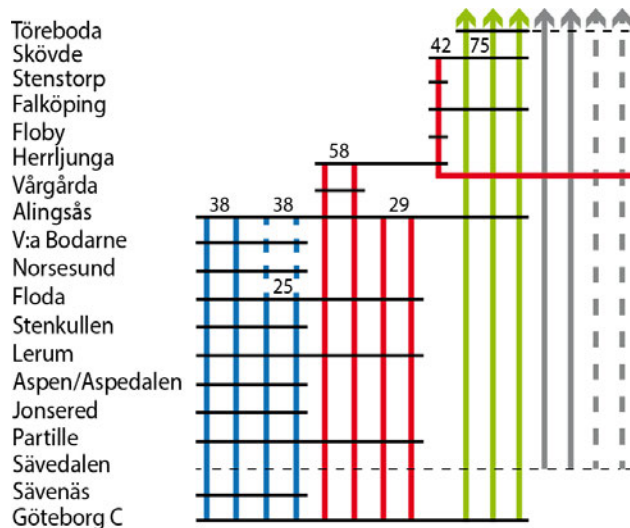
- Kan en partiell utbyggnad av nya spår ge tillräcklig kapacitet fram till år 2035 och hur lång bör en första etapp i så fall vara?
- Bör en etappvis utbyggnad börja i Alingsås, i Göteborg eller mitt på sträckan?
- På vilka delar är utbyggnad i befintlig respektive ny sträckning tänkbara?
- Vilka tänkbara anslutningspunkter för nya sträckningar finns?
- Hur påverkas landskapet av utbyggnad i befintlig respektive ny sträckning?
- Vilka konflikter finns med annan samhällsplanering?

Syftet med analyserna är att föreslå en strategi för planering och utbyggnad av nya spår men **inte** att rekommendera något specifikt utbyggnadsalternativ. En utförlig redovisning av analyserna finns i underlagsrapporterna "Nya spår Alingsås – Göteborg" och "Kapacitet".

Kapacitet

Kapacitetseffekterna av nya spår har analyserats med utgångspunkt från en anpassning av åtgärdsvalsstudiens målbild på lång sikt. En förutsättning för analysen har varit att Götalandsbanan Stockholm – Göteborg är utbyggd.

Även med utbyggd Götalandsbana bedöms behovet av trafik på Västra stambanan enligt den långsiktiga målbilden kvarstå. Snabbtågen för direktresor Stockholm-Göteborg kommer då att ersättas av fjärrtåg med fler uppehåll samt regionala och interregionala tåg med syfte att tillgodose resbehov inom stråket.



Figur 4.5 Åtgärdsvalsstudiens målbild för partiell utbyggnad av nya spår (11-13 tåg/timme).

Två av pendeltågen går till Alingsås. Utöver dessa finns två pendeltåg som åtminstone trafikerar Göteborg-Floda, men som om möjligt förlängs till Alingsås. Samtliga pendeltåg stannar nu åter på samtliga stationer. Regiontågen trafikerar sträckorna Göteborg-Skövde (eventuellt via Borås) med en tur per timme samt Göteborg-Herrljunga och Göteborg -Alingsås med vardera två avgångar per timme. Mellan Göteborg och Alingsås gör regiontågen uppehåll i Partille, Lerum och Floda.

I målbilden finns också tre fjärrtåg/regionexpresståg. Dessa tåg har normalt fler uppehåll än dagens snabbtåg, men kan ändå i många fall ha destinationer bortom regionen. Efterfrågan på godståg antas under högtrafik vara 2-4 tåg per timme.

En utbyggnad av nya spår kan antingen göras från Alingsås, från Göteborg eller mitt på sträckan.

Analyserna visar att de etapper som ligger på mitten av sträckan ger förhållandevis mindre nytta än etapper som börjar i Alingsås eller Göteborg. Etapperna bör vara minst ca 15 km och innefatta minst fyra pendeltågsstationer för att gångtidsskillnaden skall möjliggöra flygande förbigångar. Även kortare sträckor har dock positiva effekter på bland annat återställningsförmågan och den dagliga driften. När en första längre etapp är byggd ger varje ytterligare förlängning av de nya spåren stor nytta.

Den etapp som ger störst kapacitetstillskott är Alingsås – Floda eller Alingsås – Stenkullen. Därefter kommer etappen Floda – Olskroken.

Principiell utformning

Om de nya spåren byggs i befintlig sträckning kommer tågen från Alingsås mot Göteborg att gå på de två sydligaste spåren (nedspåren) och tågen från Göteborg mot Alingsås går på de två nordligaste spåren (uppspåren).

Med en sådan lösning trafikeras de två mittersta spåren främst av pendeltåg och de yttre spåren av snabba tåg. Samtliga pendeltågsstationer bör då ha en mittplattform mellan de två mittersta spåren och stationer som trafikeras av regiontåg bör dessutom ha sidoplattformar mot de yttre spåren.

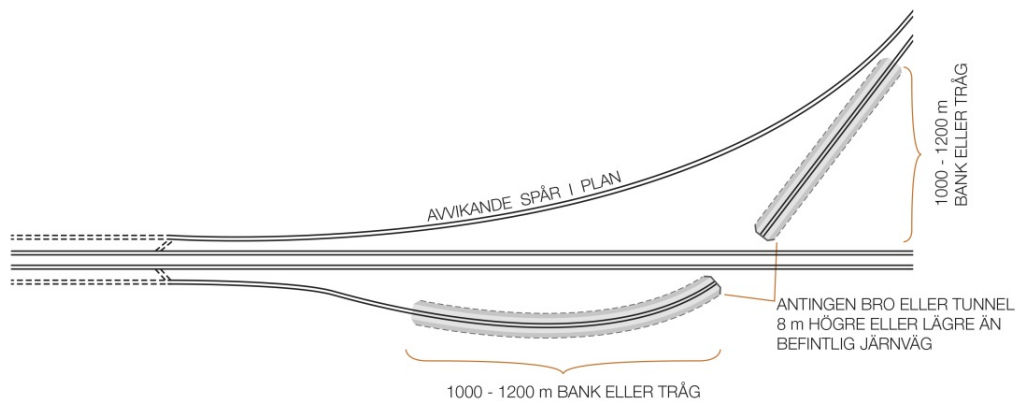
Mellan pendeltågsstationerna är det möjligt att låta de nya spåren avvika från befintlig sträckning för att undvika intrång i känsliga miljöer. De nya spåren kan då få bättre geometrisk standard, vilket förbättrar gångtiden i ena riktningen.

Utbyggnad i befintlig sträckning kan enkelt delas in i flera etapper.

Ny sträckning innebär att ett nytt dubbelspår byggs skilt från befintlig bana. För att grena av de nya spåren krävs en planskild spårkorsning där de yttre spåren avviker från befintlig bana. En sådan korsning bör utformas med god geometri och små lutningar för att möjliggöra såväl hög hastighet som godstrafik på de nya spåren. Den nya banan bör byggas med högre hastighetsstandard än befintlig bana.

Med hänsyn till tänkbara nya sträckningar och befintlig markanvändning finns endast ett fåtal möjliga lägen för anslutningar (kopplingspunkter) mellan nya och befintliga spår.

En kopplingspunkt behöver vara minst 2000 meter lång och kräver omfattande konstbyggnader. Av kostnads- och utrymmesskäl bör antalet kopplingspunkter begränsas, vilket innebär att nya spår endast kan byggas i ett fåtal etapper.



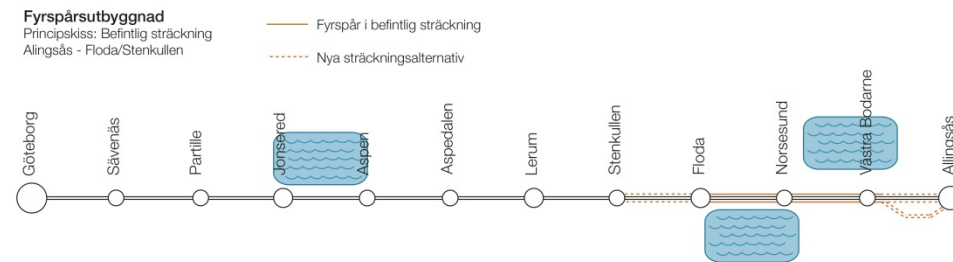
Figur 4.6 Principiell utformning av kopplingspunkt mellan befintliga och nya dubbelspår.

Föreslagna utbyggnadsetapper

Nedan redovisas de utbyggnadsetapper som bedöms vara mest intressanta med utgångspunkt från fysiska och funktionella förutsättningar. Med fysiska förutsättningar avses en sammanvägning av landskap, markanvändning och byggnadsteknik.

Befintlig sträckning

Ettapp Alingsås – Floda/Stenkullen

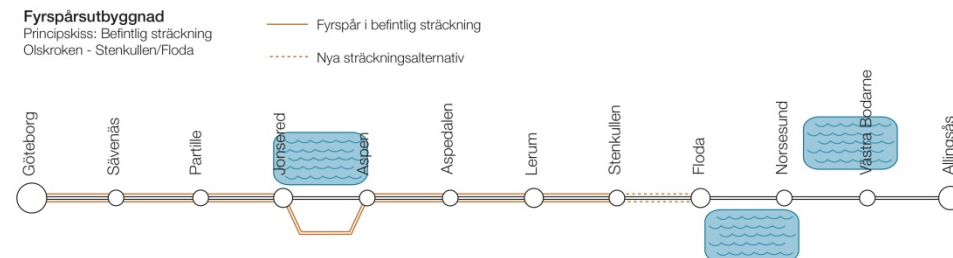


Figur 4.7 Principiell utbyggnad i befintlig sträckning Alingsås – Floda/Stenkullen.

På sträckan Alingsås – Västra Bodarna kan nya nedspår eventuellt byggas i ny sträckning. Etappen kan avslutas i Floda eller Stenkullen.

Etappen är 14,4 km lång (Alingsås – Floda).

Ettapp Floda/Stenkullen – Göteborg (Olskroken)

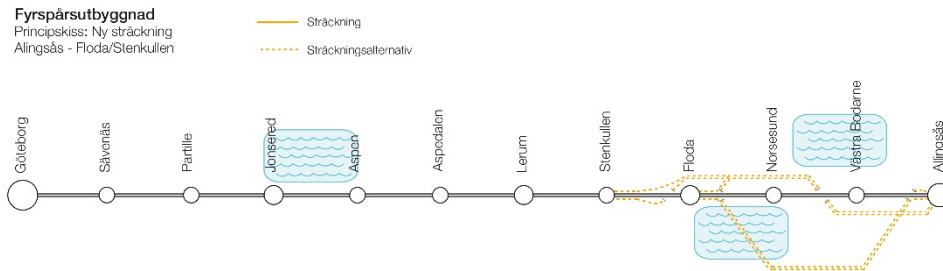


Figur 4.8 Principiell utbyggnad i befintlig sträckning Floda/Stenkullen – Olskroken.

På sträckan Aspen – Jonsered/Kåhög bör nya nedspår byggas i ny sträckning mellan stationerna. Etappen kan börja i Floda eller Stenkullen.

Etappen är 24,4 km lång (Floda – Olskroken).

Ny sträckning Ett Alingsås – Floda/Stenkullen

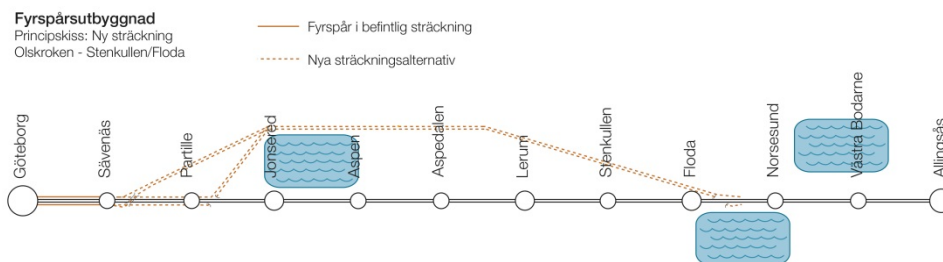


Figur 4.9 Principiell utbyggnad i ny sträckning Alingsås – Floda/Stenkullen.

Nya spår kan byggas norr eller söder om befintlig bana till en kopplingspunkt öster eller väster om Floda. Spåren kommer delvis att gå i tunnel. Den sydliga sträckningen korsar sjön Sävälången på en cirka 500 meter lång bro. Etappen kan förlängas utmed befintlig bana till Floda eller Stenkullen.

Etappen är 15,2 km lång (Alingsås – Floda).

Ett Floda/Stenkullen – Göteborg (Olskroken)



Figur 4.10 Principiell utbyggnad i ny sträckning Floda/Stenkullen – Olskroken.

Nya spår kan byggas norr om sjön Aspen mellan kopplingspunkter öster om Floda och i Kåhög alternativt Sävenäs. Spåren kommer till stor del att gå i tunnel. Med anslutning vid Kåhög följer de nya spåren befintlig bana till Sävenäs och vidare till Olskroken. En anslutning vid Sävenäs bedöms som mycket komplicerad bland annat på grund av att den måste byggas samman med en planskild anslutning till Sävenäs bangård.

Etappen är 27,7 km lång (Floda – Olskroken).

4.4 Förslag till åtgärdskombinationer

Med utgångspunkt från tidigare planering och de analyser som gjorts inom ramen för denna åtgärdsvalsstudie har alternativa åtgärdsförslag på medellång respektive lång sikt tagits fram. Förslagen omfattar kombinationer av åtgärder enligt fyrstegsprincipen. Åtgärder enligt steg 1 och 2 kan ofta stödja och förstärka effekterna av steg 3- och 4-åtgärder.

4.4.1 Kort och medellång sikt (2014-2025)

På kort och medellång sikt föreslås minst följande åtgärder:

Steg 1

- Utveckling av befintliga stationsorter, främst de med tät trafik, inom pendlingsavstånd från Göteborg.
- Styrning av person- och godstransporter från väg till järnväg.
- Information och kommunikation om resmöjligheter m.m.

Steg 2

- Förbättrad information på plattformarna.
- Förbättrad tillgänglighet i bytespunkter.
- Trimning av signalanläggningar.
- Förebyggande underhåll och reinvesteringar. Bl.a. byten av kontaktledning, spår och växlar.
- Omledning av vissa godståg till stråket väster om Vänern.
- Anpassning av anslutande persontågstrafik i Herrljunga.
- Regionexpresståg samordnas med interregionala tåg.
- Samverkan för att uppnå långsiktighet i tågplaneprocessen.

Steg 3 och 4

- Nya förbigångsspår i Algutsgården och Stenkullen.
- Nytt vändspår i Alingsås
- Herrljunga: Ny plattform och viss bangårdsombyggnad för att möjliggöra förbigång av regiontåg som har riktning mot Falköping.
- Falköping: Förbigångsspår för bägge riktningar, öster eller väster om befintlig bangård
- Förbättrad anslutning till Sävenäs rangerbangård.
- Nya eller utökade pendelparkeringar för bil och cykel.
- Buller och vibrationsåtgärder: Alingsås – Göteborg
- Stängsling och/eller kameraövervakning på olycksdrabbade sträckor

Beroende på val av trafikupplägg föreslås följande alternativa åtgärds-kombinationer på medellång sikt:

Åtgärder enligt fyrstegs-principen	Kombination A - Hög turtäthet 12 tåg/timme	Kombination B - Kort restid 10 tåg/timme	Kombination C - Persontrafik 10 tåg/timme	Kombination D - Alla håll-platser 10 tåg/timme
Steg 1				
Samtliga åtgärder enligt ovan	•	•	•	•
Steg 2				
Samtliga åtgärder enligt ovan	•	•	•	•
Oförändrad pendeltågs- och regiontågstrafik				•
Utökad trafikering med vändande pendeltåg i Floda	•		•	
Oförändrat antal pendeltåg som vänder i Floda		•		•
Uppehåll för regiontåg i Floda, Lerum och Partille	•	•	•	
Aspedalen och Aspen blir till en hållplats	•	•	•	
Längre pendel- och regiontåg		•		
Styrning av godstrafiken till lågtrafikperioder			•	
Anpassad busstrafik	•	•	•	
Steg 3-4				
Samtliga åtgärder enligt ovan	•	•	•	•
Utbyggnad av pendelparkeringar	•	•	•	•
Vändspår i Lerum/Floda	•		•	•
Förlängda plattformar		•		
Uppställningsspår för godståg			•	
Förbigångsspår för godståg	3	5	3	3

Tabell 4.1 Alternativa åtgärds-kombinationer på medellång sikt.

4.4.2 Ytterligare åtgärder på medellång eller lång sikt

För att nå god måluppfyllelse i stråket krävs ytterligare investeringar än vad som ryms inom nationell plan 2014-2025. Därför föreslås även följande åtgärder:

Steg 3 och 4

- Vårgårda: Nytt spår med plattform för förbigång av regiontåg med riktning mot Göteborg.
- Ytterligare 2-5 förbigångsspår för godståg Laxå – Alingsås (totalt 7-8 nya förbigångsspår).
- Åtgärder på Älvsborgs- och Kinnekullebanan för att möjliggöra att persontåg från Kinnekullebanan inte trafikerar Västra stambanan.
- Sävenäs hållplats flyttas västerut till Gustavsplatsen.
- Borttagning av plankorsningar

4.4.3 Lång sikt (2025-2040)

På lång sikt förutsätts att åtgärder i avsnitt 4.4.1 samt 4.4.2 har genomförts. Dessutom antas att Götalandsbanan mellan Göteborg och Stockholm blir färdigställd. Därutöver föreslås följande åtgärder:

Åtgärder enligt fyrstegsprincipen	Kombination A Befintligt dubbelspår	Kombination B Nya spår Alingsås-Floda	Kombination C Nya spår Floda-Göteborg	Kombination D Nya spår Alingsås-Göteborg
Steg 1				
Utveckling av samtliga befintliga stationsorter med tät tågtrafik	•			
Utveckling av befintliga stationsorter samt möjlighet till nya stationer på de sträckor som avlastas av nya spår		•	•	•
Fortsatt överflyttning av person- och godstransporter från väg till järnväg	•	•	•	•
Information och kommunikation	•	•	•	•
Steg 2				
Trafikering med vändande pendeltåg i Lerum/Floda	•			
Pendeltåg till Alingsås varje kvart		•	•	•
Ytterligare utökad pendel- och regiontågstrafik				•
Förebyggande underhåll	•	•	•	•
Överflyttning av direktresor Stockholm-Göteborg till Götalandsbanan*	•	•	•	•
Längre pendel- och regiontåg	•			
Steg 3-4				
Vändspår i Lerum/Floda**	•			
Nya spår i befintlig eller ny sträckning		•	•	•
Planskild anslutning till Sävenäs bangård och Hamnbanan	•	•	•	•

* Endast ändpunktsresor förväntas flytta över till Götalandsbanan. Resor med start- eller målpunkt i stråket kommer även på lång sikt att genomföras på Västra Stambanan. Detta innebär tillsammans med regionala behov en förväntad efterfrågan på tre snabba tåg (dock med ett antal uppehåll Skövde - Göteborg) per högtafiktimme.

** Behövs om vändspår inte ingår bland åtgärder på medellång sikt

Tabell 4.2 Alternativa åtgärdscombinationer på lång sikt.

5 Potentiella effekter och konsekvenser

5.1 Effekter av enskilda åtgärder på medellång sikt

5.1.1 Trimningsåtgärder

Föreslagna trimningsåtgärder i form av optimerade blocksträckor, övriga signalåtgärder, förbättrad trafikinformation och förebyggande underhåll medför ökad kapacitet genom att:

- tågen kan köras snabbare och tätare
- uppehållstiderna vid stationerna samt vändtiderna för pendeltågen minskar
- återställningsförmågan vid driftstörningar förbättras.

Sammantaget bedöms trimningsåtgärderna kunna ge cirka 1-2 minuters tidsvinst på sträckan Skövde-Göteborg alternativt bidra till ökad punktlighet.

5.1.2 Förbigångsspår för godståg

Förbigångsspår medför att långsammare tåg kan förbigås av snabbare tåg, vilket ökar banans kapacitet. Det är främst godståg som behöver förbigås av snabba persontåg.

Med fler förbigångsspår minskar också godstågens fördröjningstid eftersom det blir lättare att konstruera tidtabeller med korta och tids-effektiva förbigångar. En bana med fler förbigångsspår är dessutom mindre störningskänslig, eftersom förbigångar lättare kan flyttas när något av tågen är försenat. Nya förbigångsspår ger störst effekt under persontrafikens lågtrafikperioder, eftersom det då finns utrymme för godståg mellan persontågen.

I nuläget ryms 2-3 godståg per timme och riktning under lågtrafik (dagtid) och cirka ett godståg per timme och riktning under högtrafik. Med tre nya förbigångsspår i nordlig riktning och 4-5 i sydlig riktning kan antalet godståg ökas med minst ett tåg per riktning under lågtrafik. Under högtrafik blir vinsten mindre men möjligheten att få plats för fler godståg mellan persontågen ökar med cirka tio procent.

5.1.3 Bangårdsombyggnader i Falköping och Herrljunga

Föreslagna ombyggnader av bangårdarna i Falköping och Herrljunga medför att regiontåg kan köras om av snabbare persontåg. Dessutom möjliggörs byten mellan olika tågkategorier, exempelvis mellan regiontåg och regionexpresståg. I Falköping bedöms det mest effektivt att bygga nya förbigångsspår utanför befintlig bangård. För mer detaljer se underlagsrapporter för Herrljunga och Falköping.

5.1.4 Förbigångsspår för persontåg i Vårgårda

Vårgårda station har idag inget förbigångsspår för södergående trafik. Genomförda analyser av föreslagna trafikupplägg visar att behovet av ett

sådant spår är litet för planerade förbigångar men att det kan fylla en funktion vid förseningar.

5.1.5 Förbättrad anslutning till Sävenäs bangård

En planskild anslutning till bangården bedöms leda till en kraftigt reducerad förseningsrisk för alla tåg på banan samt att helt nya godstågskanaler hela vägen till Hallsberg möjliggörs. En planskild anslutning möjliggör också mer flexibel tidtabellsläggning för persontrafiken vilket ger ökad kvalitet i hela systemet.

En trimning av anslutningen kan genomföras i väntan på att planskildhet skapas. Trimningen skulle innebära att samtidig avgång och ankomst möjliggörs, vilket har potential att halvera antalet konflikter mellan gods- och persontåg.

Ett nytt avgångsspår skulle utöver ovanstående dessutom innebära att den teoretiska kapaciteten ökar då godstågen kan komma ut på huvudspåren i högre hastighet jämfört med befintlig anslutning. Detta innebär att medelförseningen för snabbtågen minskar med 20-40 sekunder/tåg.

Kapacitetsåtgången för startande godståg i nordlig riktning minskar med drygt 80 sekunder, vilket motsvarar ca 27 % av ett tågläge på en sträcka med 12 tåg per timme och riktning. Med två avgående godståg per timme innebär detta en besparing på 0,5 tåglägen eller cirka 4 % av banans totala kapacitet.

5.1.6 Överflyttning av gods från väg till järnväg

Ett normalt godståg med nettovikt cirka 600 ton motsvarar cirka 20 lastbilar. En överflyttning av godstransporter från väg till järnväg enligt EU:s mål skulle innebära den parallella lastbilstrafiken i stråket minskar med cirka 400 fordon/dygn år 2030, vilket i sin tur medför att utsläppen av koldioxid minskar med cirka 60 000 ton/år.

5.2 Effekter av åtgärdscombinationer på medellång sikt

De föreslagna åtgärderna innebär främst att trafikeringen förändras på sträckan Skövde-Göteborg. Genom att vissa pendeltåg gör färre uppehåll utjämnas tågens hastigheter och det totala trafikutbudet kan då öka från åtta till 10-12 tåg per timme i högtrafik.

Stängning av en pendeltågstation innebär en tidsvinst på drygt en minut. Dessutom ökar tidsmarginalerna mellan tågen, vilket minskar risken för förseningar och ger ökad flexibilitet för tidtabellsläggning. De ökade tidsmarginalerna motsvarar en kapacitetsförbättring på 2-3 %. Resenärer som idag använder den stängda stationen kommer att få ökad restid medan genomgående resenärer, vilka är betydligt fler, kommer att få en tidsvinst.

Möjligheten att öka trafikutbudet stöds av flera av de föreslagna åtgärderna såsom förbättrad information på plattformarna, trimning av signalanläggningar, förbättrat underhåll, omledning av trafik till andra banor och förbättrad anslutning till Sävenäs bangård.

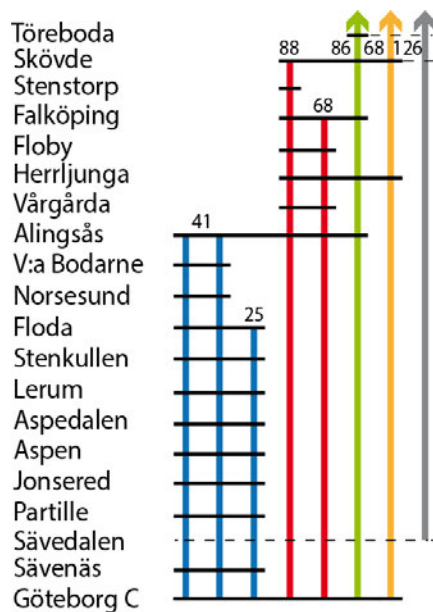
Den förändrade trafikeringen innebär att resandet kommer att öka och att det blir en omfördelning av resandet från de mindre till de större stationerna. Det ökade resandet ställer krav på förbättrad tillgänglighet med buss och cykel till stationerna och/eller utökad pendelparkering för bilar. Dessa krav tillgodoses med flera av de föreslagna steg 1- och 2-åtgärderna.

Pågående utbyggnader av förbigångsspår i Algutsgården och Stenkullen innebär att antalet godståg i högtrafik kommer att kunna ökas från ett till två.

Steg 1-åtgärderna medverkar till att ökat kollektivresande samt överflyttning av godstransporter från lastbil till tåg.

Befintligt dubbelspår (JA – 8 tåg/timme)

I nedanstående tabeller redovisas restid, turtäthet och antal godståg med nuvarande trafikering, vilken utgör jämförelsealternativ för effektbedömningarna.



Figur 4.11 Trafikupplägg för Jämförelsealternativet.

Restider

Tågkategori	Relation	Restid (tim:min)
Snabbtåg	Stockholm-Göteborg	02:56 - 03:11
IC-tåg/Regionaltåg	Örebro-Skövde	01:22
IC-tåg/Regionaltåg	Skövde-Göteborg	01:26 – 01:28
Regionaltåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	00:29 – 00:41

Turtäthet

Tågkategori	Relation	Avgångar/timme
Snabbtåg	Stockholm-Göteborg	1
Snabbtåg/IC-tåg/Regionaltåg	Skövde-Göteborg	3
IC-tåg/Regionaltåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	5
Pendeltåg	Floda-Göteborg	2 (+ 1 insatståg)

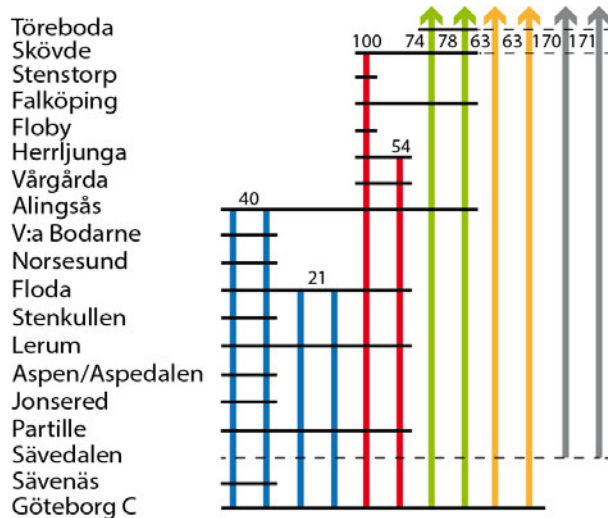
Sittplatskapacitet

Med dagens trafikering och förväntad resandeutveckling kommer pendeltågens sittplatskapacitet att vara tillräcklig fram till år 2035 medan kapacitetstaket för regiontågen bedöms nås mellan år 2025 och 2030. Regiontågen behöver då förlängas till 240 meter, vilket medför behov av längre plattformar på flera stationer.

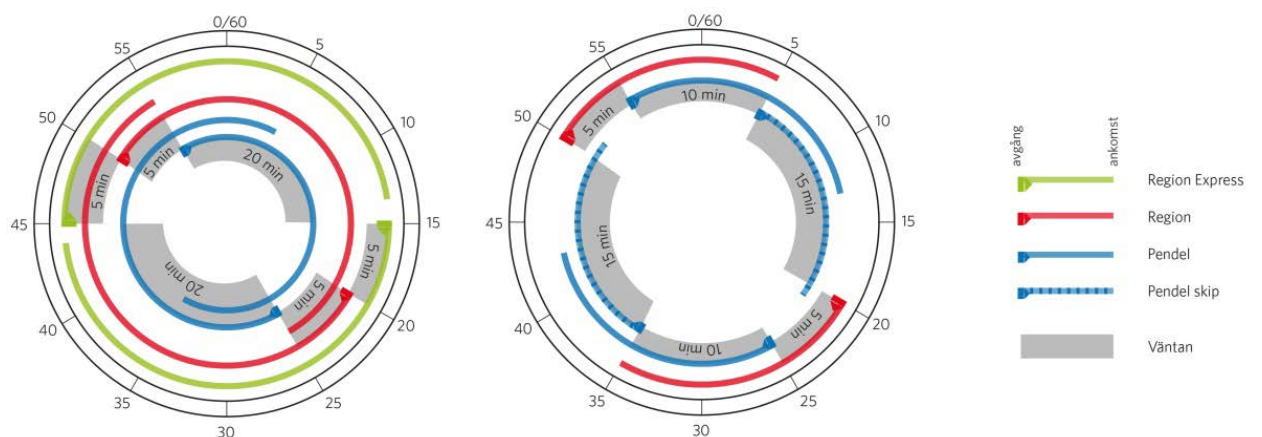
Kapacitet godstrafik

Tågkategori	Relation	Tåg/timme och riktning
Godståg högtrafik	Hallsberg-Göteborg	1
Godståg lågtrafik	Hallsberg-Göteborg	2-3

5.2.1 Åtgärdskombination A – hög turtäthet (12 tåg/timme)



Figur 4.12 Trafikupplägg för Åtgärdskombination A



Figur 4.13 Avgångs- och restider från Alingsås (till vänster) och från Lerum (till höger).

Punktlighet

I detta alternativ omsätts kapacitetsförbättringarna i ökad turtäthet för pendeltågen på sträckan Floda – Göteborg. Med 12 tåg per timme kommer tidsmarginalerna mellan tågen att bli mindre än i nuläget, vilket i sin tur medför ökad störningskänslighet och försämrad punktlighet.

Restider

Restiderna minskar för snabbtåg (5 min), regionexpress (11-12 min) och pendeltåg (1 min).

Tågkategori	Relation	Restid (tim:min)
Snabbtåg*	Stockholm - Göteborg	02:56 – 03:06
IC-tåg/Regionexpress	Örebro-Skövde	01:22
Regionexpress/Regiontåg	Skövde-Göteborg	01:14 - 01:40
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	00:29 - 00:40

*) Oförändrad restid Stockholm-Skövde

Turtäthet

Turtätheten ökar från tre till sex tåg per timme mellan Floda/Lerum/Partille och Göteborg, vilket avsevärt minskar väntetiden för resenärerna. Avgångarna kommer dock inte att ha jämn spridning över timmen. Genomsnittlig väntetid i Alingsås blir cirka 7,5 minuter och i Floda/Lerum /Partille cirka 6 minuter.

Tågkategori	Relation	Avgångar/timme
Snabbtåg	Stockholm-Göteborg	2
Regionexpress/Regiontåg	Skövde-Göteborg	3
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	6
Regiontåg/Pendeltåg	Floda/Lerum/Partille-Göteborg	6

Sittplatskapacitet

Med förväntad resandeutveckling kommer såväl pendeltåg (150 meter) som regiontåg (160 meter) att ha tillräcklig sittplatskapacitet fram till år 2035. Regionexpressstågen behöver förlängas till minst 215 meter senast cirka år 2035.

Kapacitet godstrafik

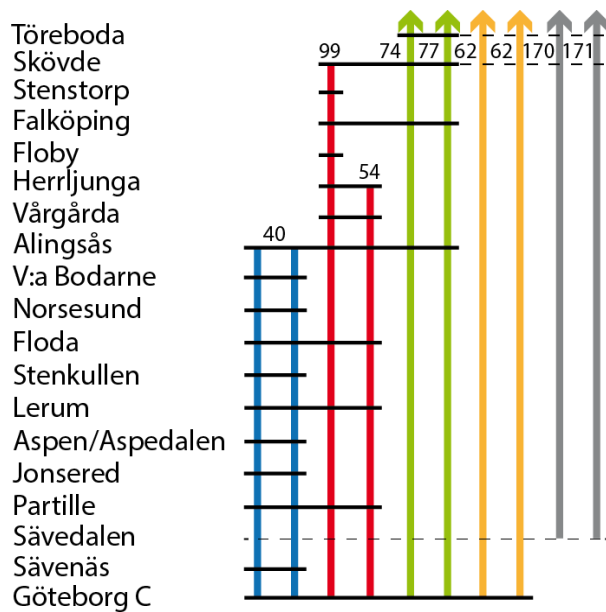
Genom utbyggnad av tre nya förbigångsspår ökar kapaciteten med cirka 0,5 tåg per timme under vissa tidsperioder.

Tågkategori	Relation	Tåg/timme och riktning
Godståg högtrafik	Hallsberg-Göteborg	2
Godståg lågtrafik	Hallsberg-Göteborg	2,5-3

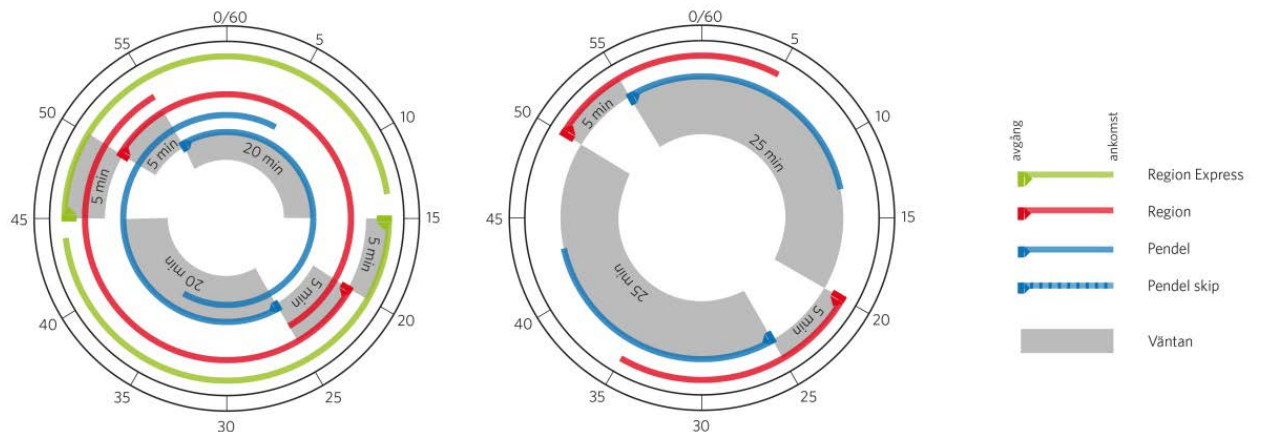
Regional utveckling

Kortare restider, ökad turtäthet och nya tågkoncept (snabbare regiontåg) ger förutsättningar för ökad regional utveckling utmed stråket Västra stambanan och i Göteborgsregionen. Med snabba regiontåg förbättras också kopplingen till Mälardalsregionen. Den ökade turtätheten mellan Alingsås och Göteborg kommer särskilt att förbättra förutsättningarna för arbetspendling inom Göteborgsregionen.

5.2.2 Åtgärds kombination B – kort restid (10 tåg/timme)



Figur 4.14 Trafikupplägg för Åtgärds kombination B. På morgonen kan ytterligare insatspendeltåg från Floda eller Lerum inrymmas (syns ej i figur).



Figur 4.15 Avgångs- och restider från Alingsås (till vänster) och från Lerum (till höger).

Punktlighet

Även med 10 tåg per timme kommer punktligheten att bli sämre än i nuläget på grund av mindre tidsmarginaler mellan tågen. Jämfört med Åtgärds kombination A (12 tåg/timme) kommer dock punktligheten att vara något bättre.

Restider

Restiderna minskar för snabbtåg (6 min), regionexpress (11-12 min) och pendeltåg (1 min).

Tågkategori	Relation	Restid (tim:min)
Snabbtåg*	Stockholm-Göteborg	02:56 – 03:05
IC-tåg/Regionexpress	Örebro-Skövde	01:22
Regionexpress/Regiontåg	Skövde-Göteborg	01:14 - 1:39
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	00:29 - 00:40

*) Oförändrad restid Stockholm-Skövde

Turtäthet

Turtätheten ökar från tre till fyra tåg per timme Floda/Lerum/Partille och Göteborg. Avgångarna kommer dock inte att ha jämn spridning över timmen. Genomsnittlig väntetid i Alingsås blir cirka 7,5 minuter och i Floda/Lerum /Partille cirka 11 minuter.

Tågkategori	Relation	Avgångar/timme
Snabbtåg	Stockholm-Göteborg	2
Regionexpress/Regiontåg	Skövde-Göteborg	3
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	6
Regiontåg/Pendeltåg	Floda/Lerum/Partille-Göteborg	4*

*) På morgonen cirka kl. 6-8 kan trafikeringen kompletteras med 1-2 insatspendeltåg från Floda eller Lerum.

Sittplatskapacitet

Med detta trafikupplägg kommer fler resenärer att åka med regiontåg på sträckan Alingsås – Göteborg. Pendeltågen (150 meter) bedöms ha tillräcklig sittplatskapacitet år 2035 medan regionexpresstågen och regiontågen behöver förlängas till 240 meter redan cirka år 2020 för att klara sittplatsbehovet. Detta medför behov av längre plattformar på flera stationer.

Kapacitet godstrafik

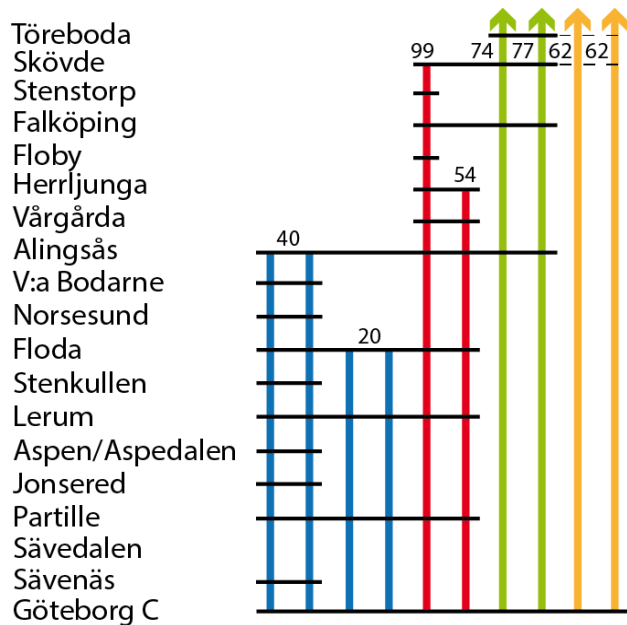
Genom utbyggnad av fem nya förbigångsspår ökar kapaciteten med cirka 0,5 tåg per timme.

Tågkategori	Relation	Tåg/timme och riktning
Godståg högtrafik	Hallsberg-Göteborg	2
Godståg lågtrafik	Hallsberg-Göteborg	2,5-3,5

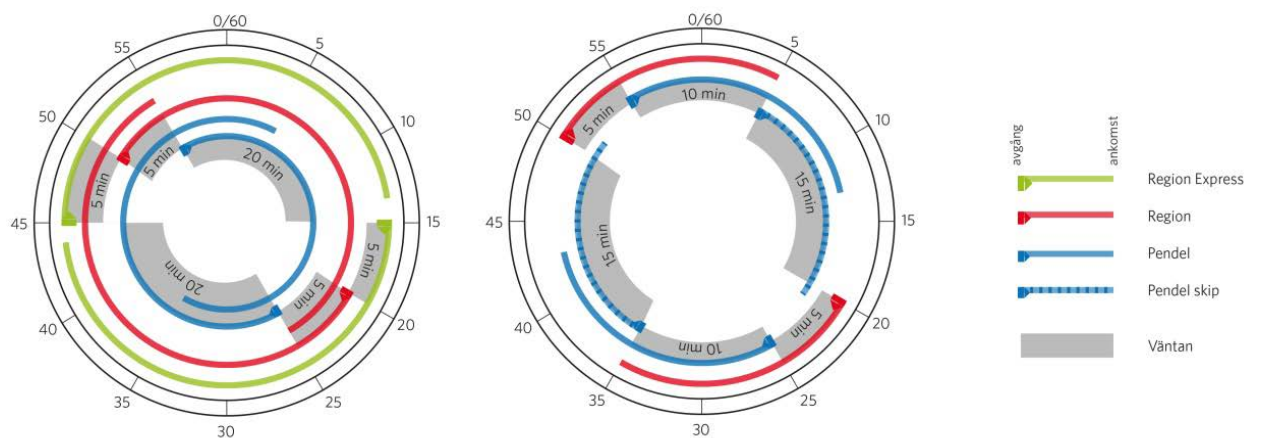
Regional utveckling

Kortare restider, ökad turtäthet och nya tågkoncept (snabbare regiontåg) ger förutsättningar för ökad regional utveckling utmed stråket Västra stambanan och i Göteborgsregionen. Med snabba regiontåg förbättras också kopplingen till Mälardalsregionen.

5.2.3 Åtgärdskombination C – persontrafik (10 tåg/timme, inga godståg i högtrafik)



Figur 4.16 Trafikupplägg för Åtgärdskombination C.



Punktlighet

Om godstågen tas bort under de högst belastade tiderna på morgonen och eftermiddagen kommer tidsmarginalerna mellan tågen, och därmed även punktligheten att bli ungefär desamma som idag. Jämfört med Åtgärds-kombination A och B bedöms punktligheten bättre.

Restider

Restiderna minskar för snabbtåg (6 min), regionexpress (11-12 min) och pendeltåg (1 min).

Tågkategori	Relation	Restid (tim:min)
Snabbtåg*	Stockholm-Göteborg	02:56 – 03:05
IC-tåg/Regionexpress	Örebro-Skövde	01:22
Regionexpress/Regiontåg	Skövde-Göteborg	01:14 – 01:39
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	00:29 – 00:40

*) Oförändrad restid Stockholm-Skövde

Turtäthet

Turtätheten ökar från tre till sex tåg per timme mellan Floda/Lerum/Partille och Göteborg, vilket avsevärt minskar väntetiden för resenärerna. Avgångarna kommer dock inte att ha jämn spridning över timmen. Genomsnittlig väntetid i Alingsås blir cirka 7,5 minuter och i Floda/Lerum /Partille cirka 6 minuter.

Tågkategori	Relation	Avgångar/timme
Snabbtåg	Stockholm-Göteborg	2
Regionexpress/Regiontåg	Skövde-Göteborg	3
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	6
Regiontåg/Pendeltåg	Floda/Lerum/Partille-Göteborg	6

Sittplatskapacitet

Med förväntad resandeutveckling kommer såväl pendeltåg (150 meter) som regiontåg (160 meter) att ha tillräcklig sittplatskapacitet fram till år 2035. Regionexpressstågen behöver förlängas till minst 215 meter senast cirka år 2035.

Kapacitet godstrafik

Om godstågen tas bort helt under högtrafik (sex timmar per dygn) kommer den ökade efterfrågan av godstransporter på järnväg inte att kunna tillgodoses fullt ut. Kravet på uppställningsspår för godståg i anslutning till produktionsplatserna kommer att öka. Genom utbyggnad av tre nya förbigångsspår ökar kapaciteten med cirka 0,5 tåg per timme under vissa tidsperioder.

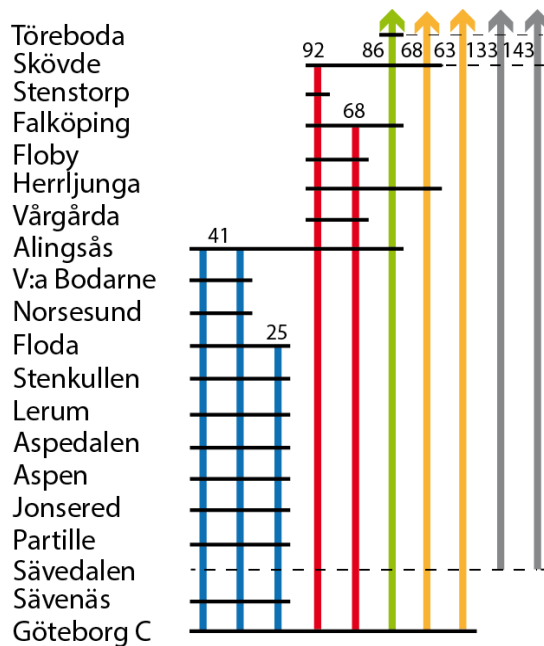
Tågkategori	Relation	Tåg/timme och riktning
Godståg högtrafik	Hallsberg-Göteborg	0
Godståg lågtrafik	Hallsberg-Göteborg	2,5-3

Regional utveckling

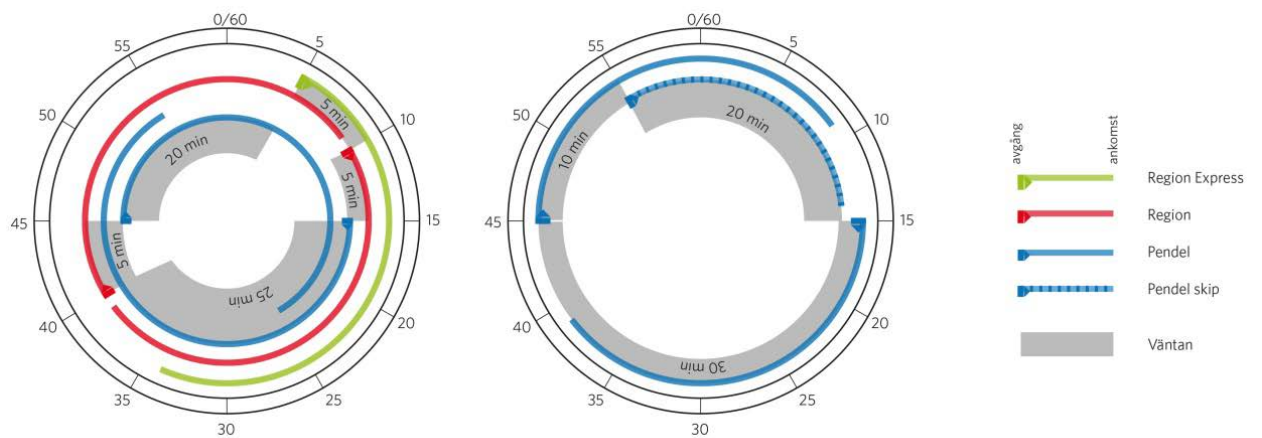
Kortare restider, ökad turtäthet och nya tågkoncept (snabbare regiontåg) ger förutsättningar för ökad regional utveckling utmed stråket Västra stambanan och i Göteborgsregionen. Med snabba regiontåg förbättras också kopplingen till Mälardalsregionen. Den ökade turtätheten mellan Alingsås och Göteborg kommer särskilt att förbättra förutsättningarna för arbetspendling inom Göteborgsregionen.

5.2.4 Åtgärdskombination D – alla hållplatser (10 tåg/timme)

Alternativet motsvarar en framtida situation med utbyggd infrastruktur och ökad kommersiell trafik.



Figur 4.18 Trafikupplägg för Åtgärdskombination D.



Figur 4.19 Avgångs- och restider från Alingsås (till vänster) och från Lerum (till höger).

Punktlighet

I detta alternativ behålls nuvarande pendeltågs- och regiontågstrafik men ett snabbtåg och ett godståg tillkommer. Detta innebär att tidsmarginalerna mellan tågen blir mindre än i nuläget och att punktligheten därmed riskerar att försämrast. Jämfört med övriga åtgärdskombinationer bedöms kombination D vara likvärdig med kombination B vad avser punktlighet.

Restider

Restiderna minskar för snabbtåg (5 min) och är oförändrade för övriga tågkategorier.

Tågkategori	Relation	Restid (tim:min)
Snabbtåg*	Stockholm-Göteborg	02:56 – 03:06
IC-tåg/Regionexpress	Örebro-Skövde	01:22
Regionexpress/Regiontåg	Skövde-Göteborg	1:26 - 1:32
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	0:29 - 0:41

* Oförändrad restid Stockholm-Skövde

Turtäthet

Turtätheten är oförändrad i hela stråket mellan Skövde och Göteborg. Genomsnittlig väntetid i Alingsås blir cirka 9 minuter och i Floda/Lerum /Partille cirka 12 minuter.

Tågkategori	Relation	Avgångar/timme
Snabbtåg	Stockholm-Göteborg	2
Snabbtåg/Regionexpress/Regiontåg	Skövde-Göteborg	3
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	5
Pendeltåg	Floda/Lerum/Partille-Göteborg	2 (+ 1 insatståg)

Sittplatskapacitet

Med befintlig pendel- och regiontågstrafik kommer pendeltågens sittplatskapacitet att vara tillräcklig fram till år 2035 medan kapacitetstaket för regiontågen bedöms nås mellan år 2025 och 2030. Regiontågen behöver då förlängas till 240 meter, vilket medför behov av längre plattformar på flera stationer.

Kapacitet godstrafik

Genom utbyggnad av tre nya förbigångsspår ökar kapaciteten med cirka 0,5 tåg per timme under vissa tidsperioder

Tågkategori	Relation	Tåg/timme och riktning
Godståg högtrafik	Hallsberg-Göteborg	2
Godståg lågtrafik	Hallsberg-Göteborg	2,5-3

Regional utveckling

Restider och turtäthet kommer att var ungefär desamma som idag, vilket motverkar en framtida utveckling utmed stråket Västra stambanan och i Göteborgsregionen.

Sammanfattande effektbedömning av åtgärdscombinationer på medellång sikt

Effekter	JA Bef trafik	A Hög turtäthet	B Kort restid	C Person- trafik	D Alla hpl
Avgångar/timme	(0)	+++	++	+++	+
Stockholm-Gbg	1	2	2	2	2
Skövde-Gbg	3	3	3	3	3
Alingsås-Gbg	5	6	6	6	5
Floda/Lerum/Partille-Gbg	2(+1)	6	4(+1)	6	2(+1)
Antal godståg/timme	(0)	++	+++	-	++
Högtrafik	1	2	2	0	2
Lågtrafik	2-3	2,5-3	2,5-3,5	2,5-3	2,5-3
Punktlighet	(0)	---	--	0	--
Restid	(0)	+	++	++	0
Sittplatser	(0)	+++	++	+++	0
Regional utveckling	(0)	++	+	++	0

Tabell 4.3 Sammanfattande bedömning av åtgärdscombinationer på medellång sikt.

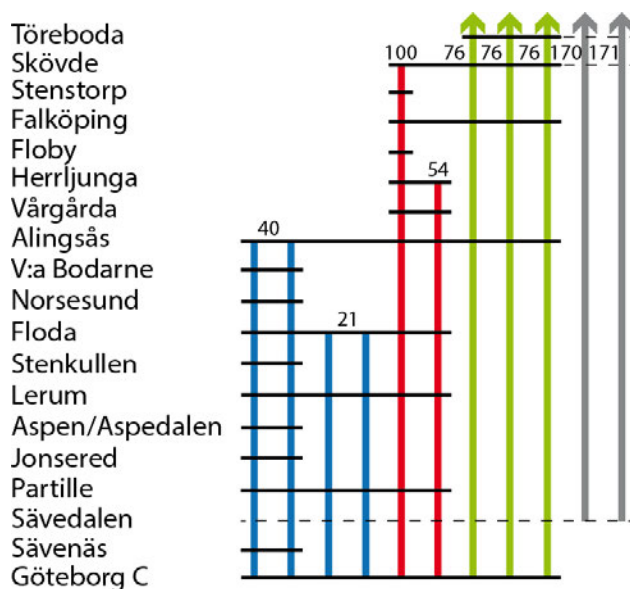
5.3 Effekter av åtgärds kombinationer på lång sikt

Utbyggnad med två nya spår mellan Alingsås och Floda alternativt Floda – Göteborg möjliggör trafikering enligt åtgärdsvalsstudiens långsiktiga målbild. Antalet godståg kan dessutom ökas med minst ett tåg per timme under lågtrafik.

Om inte Götalandsbanan byggs före år 2040 kan en längre sträcka behöva byggas ut med två nya spår för att fler snabbtåg mellan Stockholm och Göteborg ska få plats på Västra stambanan.

Steg 1-åtgärderna stärker den regionala utvecklingen och medverkar till att ökat kollektivresande samt överflyttning av godstransporter från lastbil till tåg.

5.3.1 Åtgärds kombination A – befintligt dubbelspår (11 tåg/timme)



Figur 4.20 Trafikupplägg Åtgärds kombination A. De tre gröna pilarna representerar både fjärrtåg och regionexpresståg.

Effekterna är ungefär desamma som för Åtgärds kombination A på medellång sikt. Skillnaden är att resterande förbigångsspår för godståg mellan Laxå och Göteborg samt att en planskild spåranslutning till Sävenäs anläggs. Då Götalandsbanan är utbyggd har de direkta snabbtågen Stockholm-Göteborg ersatts med fjärrtåg som har fler uppehåll än idag. Dessa förväntas då samtidigt kunna fungera som regionexpresståg.

Punktlighet

Med 11 tåg per timme på befintligt dubbelspår kommer tidsmarginalerna mellan tågen även i fortsättningen att vara små, vilket innebär att bristerna i punktlighet och störningskänsligheten kommer att kvarstå även på lång sikt.

Restider

Tågkategori	Relation	Restid (tim:min)
Fjärrtåg/Regionexpress*	Örebro-Skövde	01:22
Regionexpress/Regiontåg	Skövde-Göteborg	01:14 – 01:32
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	00:29 - 00:41

* Oförändrad restid Örebro-Skövde

Turtäthet

Tågkategori	Relation	Avgångar/timme
Regionexpress/Regiontåg	Skövde-Göteborg	3
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	7
Regiontåg/Pendeltåg	Floda/Lerum/Partille-Göteborg	6

Kapacitet godstrafik

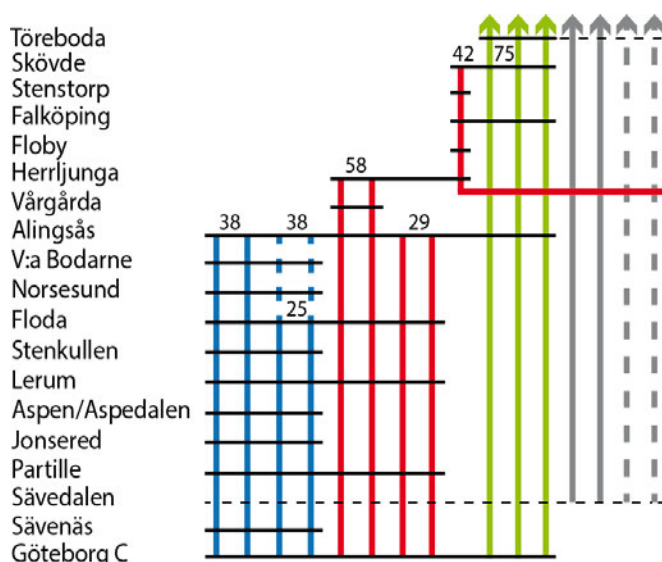
Efter utbyggnad av återstående 3-7 förbigångsspår kommer kapaciteten att öka med cirka ett tåg per timme under lågtrafik.

Tågkategori	Relation	Tåg/timme och riktning
Godståg högtrafik	Hallsberg-Göteborg	2
Godståg lågtrafik	Hallsberg-Göteborg	3-4

Regional utveckling

Kapacitetsbristen på sträckan Alingsås – Göteborg kommer att bestå och den regionala utvecklingen i stråket kommer på sikt att stagnera eftersom tågtrafiken inte kan utvecklas vidare.

5.3.2 Åtgärds kombination B – nya spår Alingsås – Floda



Figur 4.21 Möjligt trafikupplägg Åtgärds kombination B-D. De tre gröna pilarna representerar både fjärrtåg och regionexpressståg.

Punktlighet

De nya spåren innebär att banan blir mindre känslig för störningar, vilket innebär att punktligheten kommer att förbättras.

Restider

Restiderna kommer att minska något jämfört befintligt dubbelspår.

Tågkategori	Relation	Restid (tim:min)
Fjärrtåg/Regionexpress*	Örebro-Skövde	01:22
Regionexpress	Skövde-Göteborg	01:15
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	00:27 -00:38

* Oförändrad restid Örebro-Skövde

Turtäthet

Turtätheten kommer att kunna ökas kraftigt mellan Alingsås och Göteborg.

Tågkategori	Relation	Avgångar/timme
Fjärrtåg/Regionexpress	Skövde-Göteborg	3
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	9-11
Regiontåg/Pendeltåg	Floda/Lerum/Partille-Göteborg	8

Kapacitet godstrafik

Efter utbyggnad av återstående 3-7 förbigångsspår kommer kapaciteten att öka med cirka ett tåg per timme under lågtrafik.

Tågkategori	Relation	Tåg/timme och riktning
Godståg högtrafik	Hallsberg-Göteborg	2
Godståg lågtrafik	Hallsberg-Göteborg	3-4

Regional utveckling

Den kraftigt ökade turtätheten mellan Alingsås och Göteborg kommer ytterligare att förbättra förutsättningarna för arbetspendling och utveckling av stationsorterna utmed denna del av Västra stambanan. Det blir också möjligt att anlägga någon ny station för pendeltåg utmed den del av banan som har fyra spår. Då både turtäthet och punktlighet förbättras kommer tågtrafiken att bli ett mycket attraktivt och konkurrenskraftigt färdmedel.

5.3.3 Åtgärds kombination C – nya spår Floda – Göteborg

Punktlighet

De nya spåren innebär att banan blir mindre känslig för störningar, vilket innebär att punktligheten kommer att förbättras.

Restider

Restiderna kommer att minska något jämfört befintligt dubbelspår.

Tågkategori	Relation	Restid (tim:min)
Fjärrtåg/Regionexpress*	Örebro-Skövde	01:22
Regionexpress	Skövde-Göteborg	01:14
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	00:26 - 00:38

* Oförändrad restid Örebro-Skövde

Turtäthet

Turtätheten kommer att kunna ökas kraftigt mellan Alingsås och Göteborg. Jämfört med åtgärds kombination B finns plats för ytterligare ett pendeltåg mellan Floda och Göteborg.

Tågkategori	Relation	Avgångar/timme
Fjärrtåg/Regionexpress	Skövde-Göteborg	3
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	9-11
Regiontåg/Pendeltåg	Floda/Lerum/Partille-Göteborg	8-9

Kapacitet godstrafik

Efter utbyggnad av återstående 3-7 förbigångsspår kommer kapaciteten att öka med cirka ett tåg per timme under lågtrafik.

Tågkategori	Relation	Tåg/timme och riktning
Godståg högtrafik	Hallsberg-Göteborg	2
Godståg lågtrafik	Hallsberg-Göteborg	3-4

Regional utveckling

Den kraftigt ökade turtätheten mellan Alingsås och Göteborg kommer ytterligare att förbättra förutsättningarna för arbetspendling och utveckling av stationsorterna utmed denna del av Västra stambanan. Det blir också möjligt att anlägga någon ny station för pendeltåg utmed den del av banan som har fyra spår. Då både turtäthet och punktlighet förbättras kommer tågtrafiken att bli ett mycket attraktivt och konkurrenskraftigt färdmedel.

5.3.4 Åtgärds kombination D – nya spår Alingsås – Göteborg

Utbyggnad av nya spår på hela sträckan Alingsås – Göteborg medför att många tåg får plats på denna del av banan men all kapacitet kan förmodligen inte utnyttjas eftersom betydligt färre tåg får plats norr om Alingsås.

Punktlighet

Med nya spår på hela sträckan Alingsås-Göteborg blir banan ännu mindre känslig för störningar och punktligheten kan förbättras ytterligare. Flexibiliteten i tidtabellsläggningen blir stor.

Restider

Restiderna kommer att minska jämfört med åtgärds kombination B och C.

Tågkategori	Relation	Restid (tim:min)
Fjärrtåg/Regionexpress*	Örebro-Skövde	01:22
Regionexpress	Skövde-Göteborg	01:11
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	00:23 - 00:38

* Oförändrad restid Örebro-Skövde

Turtäthet

Turtätheten kommer att kunna ökas ytterligare för pendeltågen mellan Alingsås och Göteborg.

Tågkategori	Relation	Avgångar/timme
Fjärrtåg/Regionexpress	Skövde-Göteborg	3
Regionexpress/Regiontåg/Pendeltåg	Alingsås-Göteborg	9-11
Regiontåg/Pendeltåg	Floda/Lerum/Partille-Göteborg	8-12

Kapacitet godstrafik

Efter utbyggnad av återstående 3-7 förbigångsspår samt två nya spår på hela sträckan Alingsås-Göteborg kommer kapaciteten att öka med 1-1,5 tåg per timme under lågtrafik.

Tågkategori	Relation	Tåg/timme och riktning
Godståg högtrafik	Hallsberg-Göteborg	2
Godståg lågtrafik	Hallsberg-Göteborg	4

Regional utveckling

Den kraftigt ökade turtätheten mellan Alingsås och Göteborg kommer ytterligare att förbättra förutsättningarna för arbetspendling och utveckling av stationsorterna utmed denna del av Västra stambanan. Det blir också möjligt att anlägga flera nya stationer för pendeltåg mellan Alingsås och Göteborg. Då både turtäthet och punktlighet förbättras kommer tågtrafiken att bli ett mycket attraktivt konkurrenskraftigt färdmedel.

Sammanfattande effektbedömning av åtgärds kombinationer på lång sikt

Effekter	A Bef dubbelspår	B Alingsås- Floda	C Floda-Gbg	D Alingsås-Gbg
Avgångar/timme	+	++	++	+++
Skövde-Gbg	3	3	3	3
Alingsås-Gbg	7	9-11	9-11	9-11
Floda/Lerum/Partille-Gbg	6	8	8-9	8-12
Antal godståg/timme	+	+	+	++
Högtrafik	2	2	2	2
Lågtrafik	3-4	3-4	3-4	4
Punktlighet	0	++	++	+++
Restid	0	+	+	++
Regional utveckling	0	++	++	+++

Tabell 4.4 Sammanfattande effektbedömning av åtgärds kombinationer på lång sikt.

5.4 Kostnadsbedömningar

Medellång sikt

Punktåtgärder i samtliga åtgärds kombinationer bedöms kosta cirka 1,7 miljarder kronor, vilket motsvarar nivån för investeringar på Västra stambanan Skövde-Göteborg enligt nationell plan 2014-2025.

Följande åtgärder är inte namngivna i nationell eller regional plan, men kan eventuellt genomföras inom ramen för "åtgärdsområden" i nationell plan eller i samverkan med andra aktörer:

- Signaltrimningar (cirka 75-200 miljoner)
- Plattformsförlängningar
- Pendelparkeringar
- Uppställningsspår för godståg

Medellång eller lång sikt

Följande föreslagna åtgärder ryms inte inom ramen för nationell plan 2014-2025:

- Ytterligare punktåtgärder (2-5 förbigångsspår), 200-500 miljoner kronor
- Planskild anslutning till Sävenäs bangård, ca 1000 mkr
- Eventuell flyttning av Sävenäs hållplats
- Eventuella åtgärder för omledning av tåg från Kinnekullebanan
- Borttagning av plankorsningar

Lång sikt

En översiktlig kostnadsbedömning har gjorts för utbyggnad av nya spår mellan Alingsås och Göteborg samt planskild anslutning till Sävenäs bangård.

Sträcka	Befintlig sträckning		Ny sträckning	
	Bedömd kostnadsnivå (mdkr)	Hög kostnadsnivå (mdkr)	Bedömd kostnadsnivå (mdkr)	Hög kostnadsnivå (mdkr)
Alingsås-Floda	5	7	6	8
Floda-Göteborg	8	11	10	13
Alingsås-Göteborg	12	16	14	18

Samtliga alternativ inkluderar kostnader för en planskild anslutning till Sävenäs bangård.

Tabell 4.5 Bedömd kostnad för nya spår i befintlig respektive ny sträckning.

5.5 Samhällsekonomiska bedömningar

Under remisstiden har Trafikverket tagit fram samhällsekonomiska kalkyler och samlade effektbedömningar för fyra alternativa investeringspaket på lång sikt. Resultaten finns publicerade på följande webbplats:

<http://www.trafikverket.se/Foretag/Planera-och-utreda/Planer-och-beslutsunderlag/Samhallsekonomiskt-beslutsunderlag/Beslutsunderlag--Region-Vast/>

Materialet återfinns under rubrikerna 3_Investering samt YSV001_laxa_goteborg.

5.5.1 Resultat

De fyra alternativen som har bedömts redovisas översiktligt i denna tabell:

Alternativ	1	2	3	4
Innehåll	5 st förbigångsstationer Laxå - Herrljunga	Nya spår Alingsås – Floda, planskildhet vid Sävenäs samt 5 st förbigångsspår	Nya spår Floda – Göteborg, planskildhet vid Sävenäs samt 5 st förbigångsspår	Nya spår Alingsås – Göteborg, planskildhet vid Sävenäs samt 5 st förbigångsspår
Bedömd kostnad, mkr	500	6400	9900	14000
Samhällsekonomisk investeringskostnad, mkr	617	7524	11650	16462
Värderade effekter, mkr	2446	10718	12104	16098
Nettonuvärde	1829	3194	454	-364
Nettonuvärdeskvot (NNK-i)	3,0	0,4	0,04	-0,02
Effekter som inte har värderats i kalkylen	Övervägande positiva	Övervägande positiva	Övervägande positiva	Övervägande positiva
Sammanvägd samhällsekonomisk lönsamhet	Lönsam	Lönsam	Lönsam	Osäker

Dessa samhällsekonomiska kalkyler fångar i huvudsak effekterna av förbättrad restid och minskad störningskänslighet. Effekterna har värderats utifrån trafikverkets planprognos för 2030, vilket innebär att både antalet godståg och persontåg i analysen ej antas påverkas av de åtgärder som studeras. Detta innebär att det finns stora icke värderade

positiva effekter i alla fyra alternativ, eftersom det egentligen skapas en möjlighet att utöka trafiken utöver prognosens nivå.

I alternativ 2-4 kan utbyggnad med nya spår ske i befintlig eller ny sträckning. Kostnad och beräknade effekter baseras i dessa kalkyler på ny sträckning. Befintlig sträckning skulle sannolikt innebära något lägre investeringskostnader men också något mindre nyttoeffekter.

Ny stambana mellan Göteborg och Stockholm (Götalandsbanan) ingår inte Trafikverkets planprognos för 2030 och har därför inte beaktats i kalkylen. Om Götalandsbanan skulle ha ingått i analysen hade de värderade effekterna förändrats på grund av färre fjärrtågsresenärer men istället fler gods- och regionaltåg.

Sammantaget bedöms alternativen 1-3 bidra till en samhällsekonomiskt effektiv och långsiktigt hållbar transportförsörjning. Alternativ 4 med utbyggnad hela vägen Alingsås – Göteborg bidrar till långsiktig hållbarhet men utifrån gällande prognoser för järnvägsresandets utveckling bedöms den samhällsekonomiska effektiviteten som osäker. För alternativ 2-4 med omfattande utbyggnader av nya spår finns det betydande negativa landskapseffekter som måste beaktas i den fortsatta planeringen. Med rätt utformning och lokalisering av de nya spåren bedöms de negativa aspekterna kunna minimeras så att positiva bidrag till övriga miljömål kan väga upp de negativa landskapseffekterna.

6 Måluppfyllelse

6.1 Måluppfyllelse medellång sikt

6.1.1 Åtgärdsvalsstudiens mål

I nedanstående tabell redovisas en bedömning av hur väl de alternativa åtgärdscombinationerna på medellång sikt uppfyller uppställda mål. Bedömningarna är gjorda med utgångspunkt från jämförelsealternativet (nuläge). Bedömningen avser de effekter som förväntas uppstå fram till cirka år 2025.

Stor positiv effekt	+++
Måttlig positiv effekt	++
Liten positiv effekt	+
Försumbar effekt	0
Liten negativ effekt	-
Måttlig negativ effekt	--
Stor negativ effekt	---

Bedömningsskala

Åtgärdsvalsstudiens mål	Åtgärdscombination			
	A	B	C	D
	Hög turtäthet	Kort restid	Persontrafik	Alla hållplatser
Större och effektivare arbetsmarknadsregioner. Punktighet, restider och turtäthet mellan Göteborg och orter bortom Alingsås samt mellan Skaraborg och Örebro.	+	++	+++	0
En konkurrenskraftig kollektivtrafik. Effektiva och bekväma resor dörr till dörr. Restiderna med kollektivtrafik i stråket Alingsås-Göteborg förbättras jämfört med bil.	++	+	++	0
Effektiva och bekväma långväga resor. Punktighet, restider och utbud.	-	0	++	0
Förbättrad kvalitet för näringslivets transporter. Kapacitet och transporttider över hela dygnet för godstrafiken.	0	+	--	+
En god livsmiljö. Närmiljön omkring järnvägen. Buller från vägar och järnvägar, främst på natten.	+	+	-	+
Minskade utsläpp av koldioxid och minskad energianvändning. Ett järnvägssystem med sådan kvalitet och kapacitet att potential finns att minska mängden personbilstrafik, lastbilstrafik och flygtrafik.	+	+	+	+
Samordnad planering av markanvändning och transporter. Potential för utveckling av stationsorterna.	++	+	++	0

Större och effektivare arbetsmarknadsregioner

Punktlighet, restider och turtäthet mellan Göteborg och orter bortom Alingsås samt mellan Skaraborg och Örebro påverkar möjligheterna till regionförstoring och samverkande arbetsmarknader. Kombination C, som innebär både god punktlighet och hög turtäthet bedöms ge störst positiv effekt. Även kombination B, med något lägre punktlighet, bedöms ge god effekt medan kombination A, som på grund av sämre punktlighet, endast bedöms ge en liten positiv effekt. Kombination D innebär ungefär samma situation som idag.

En konkurrenskraftig kollektivtrafik

Den totala restiden påverkas både av åktiden och väntetiden. Inom Göteborgsregionen, där avstånden är relativt korta, har väntetiden oftast större påverkan på restiden än åktiden. Väntetiden inklusive den "dolda väntetiden" (tidpunkten för resan kan inte väljas fritt utan beror på den aktuella tidtabellen) är beroende av turtätheten. Kombination A och C, som medför högst turtäthet, bedöms därför ge större positiv effekt än övriga alternativ.

Effektiva och bekväma långväga resor

Kvaliteten på långväga resor påverkas framförallt av tågens punktlighet, vilket i viss mån kan kompenseras av ett bättre utbud. Kombination C bedöms medföra förbättrad punktlighet medan övriga kombinationer innebär försämrad punktlighet jämfört med nuläget. Kombination A med 12 tåg per timme ger störst försämringar.

Förbättrad kvalitet för näringslivets transporter

Kombination B och D innebär högst kapacitet och kortast transporttider för godståg och bedöms därför ge störst positiv effekt för näringslivets konkurrenskraft. Kombination C, som inte rymmer några godståg under högttrafik, bedöms medföra negativa effekter för näringslivets transporter.

En god livsmiljö

Närmiljön omkring järnvägen kan förbättras i samband med ombyggnadsåtgärder. Kombination C, som innebär att fler godståg kommer att gå på natten, bedöms medföra ökade bullerstörningar. Kombination A, B och D medför större potential för överflyttning av lastbilstransporter till järnväg.

Minskade utsläpp av koldioxid och minskad energianvändning

Ett järnvägssystem med hög kvalitet och kapacitet ger möjlighet till överflyttning av person- och godstransporter från bil, lastbil och flyg, vilket innebär minskade utsläpp och minskad energianvändning.

Kombination A ger hög kapacitet för överflyttning, dock med risk för låg kvalitet. Kombination B och D har något lägre kapacitet för lokala resor men i gengäld högre kvalitet som underlättar överflyttning av längre resor. Kombination C har god kvalitet och utbud för all persontrafik, vilket bedöms kompensera den sämre potentialen för överflyttning av godstransporter.

Samordnad planering av markanvändning och transporter

Tågtrafik av hög kvalitet är en viktig förutsättning för utveckling av bebyggelse och verksamheter i stationsnära lägen. Främst är det orterna mellan Alingsås och Göteborg som har goda förutsättningar att utvecklas när pendeltågstrafiken utökas. Kombination A och C innebär högst turtäthet för pendeltågen och bedöms därför ge störst potential för utveckling av stationsorterna mellan Alingsås och Göteborg. Även övriga orter i stråket får ökade möjligheter till utveckling.

6.1.2 Målbild Tåg 2035

I Västra Götalandsregionens Målbild Tåg 2035 föreslås för år 2020 en utökad pendel- och regiontågstrafik på Västra stambanan som tillsammans med fjärr- och godståg skulle innebära totalt 12 tåg per timme i högrafik, enligt kombination A. Genomförda analyser pekar på att en sådan trafikökning kommer att orsaka försämrad punktlighet jämfört med idag, även om föreslagna punktåtgärder genomförs. Inte ens med ytterligare punktåtgärder efter år 2025 är det troligt att en sådan trafikvolym kan rekommenderas. För att helt uppnå målbildens trafik krävs investeringar enligt förslagen på lång sikt.

6.1.3 Transportpolitiska mål

De nationella transportpolitiska målen ligger till grund för åtgärdsvalsstudiens målbild och ovanstående utvärdering av målbilden utgör därför indirekt även en utvärdering av de nationella målen. Nedan redovisas därför endast en kortfattad bedömning av i vilken mån föreslagna åtgärder uppfyller övergripande nationella mål.

Nationella mål	Kombination A	Kombination B	Kombination C	Kombination D
Funktionsmål				
Medborgarnas resor	+	+	++	0
Näringslivets transporter	0	+	- -	+
Tillgänglighet	+	+	++	0
Jämställdhet	++	+	++	
Funktionshindre	++	+	++	0
Barn och unga	++	+	++	0
Kollektivtrafik	++	+	++	0
Hänsynsmål				
Klimat	+	+	+	+
Hälsa	+	+	-	+
Landskap	0	0	0	0
Trafiksäkerhet	+	+	+	+

Tabell 6.1 Bedömning av hur föreslagna åtgärder på medellång sikt uppfyller de transportpolitiska målen.

6.2 Måluppfyllelse lång sikt

6.2.1 Åtgärdsvalstudiens mål

I nedanstående tabell redovisas en bedömning av hur väl de alternativa åtgärdscombinationerna på lång sikt uppfyller uppställda mål. Bedömningarna är gjorda utifrån en relativ skala med syfte att visa på skillnader mellan de fyra alternativen. Bedömningen avser de effekter som förväntas uppstå mellan cirka år 2025 och 2040.

Stor positiv effekt	+++
Måttlig positiv effekt	++
Liten positiv effekt	+
Försumbar effekt	0
Liten negativ effekt	-
Måttlig negativ effekt	--
Stor negativ effekt	---

Bedömningsskala

Åtgärdsvalsstudiens mål	Åtgärdscombination			
	A	B	C	D
	Befintligt dubbelspår	Nya spår Alingsås - Floda	Nya spår Floda - Göteborg	Nya spår Alingsås - Göteborg
Större och effektivare arbetsmarknadsregioner. Punktighet, restider och turtäthet mellan Göteborg och orter bortom Alingsås samt mellan Skaraborg och Örebro.	+	++	++	+++
En konkurrenskraftig kollektivtrafik. Effektiva och bekväma resor dörr till dörr. Restiderna med kollektivtrafik i stråket Alingsås-Göteborg förbättras jämfört med bil.	+	++	++	+++
Effektiva och bekväma långväga resor. Punktighet, restider och utbud. Gäller även andra relationer än Stockholm – Göteborg.	+	++	++	+++
Förbättrad kvalitet för näringslivets transporter. Kapacitet och transporttider över hela dygnet för godstrafiken.	+	++	++	+++
En god livsmiljö. Närmiljön omkring järnvägen. Buller från vägar och järnvägar, främst på natten. Barriäreffekter.	-	0/+	0/+	0/++
Minskade utsläpp av koldioxid och minskad energianvändning. Ett järnvägssystem med sådan kvalitet och kapacitet att potential finns att minska mängden personbilstrafik, lastbilstrafik och flygtrafik.	+	++	++	+++
Samordnad planering av markanvändning och transporter. Potential för utveckling av stationsorterna. Konflikter med annan markanvändning.	0	+ / ++	+ / ++	+ / +++

För två av målen skiljer sig bedömningarna betydligt beroende på om nya spår byggs i befintlig eller ny sträckning. I dessa fall anges två bedömningar (befintlig sträckning/ny sträckning).

Större och effektivare arbetsmarknadsregioner

Punktlighet, restider och turtäthet mellan Göteborg och orter bortom Alingsås samt mellan Skaraborg och Örebro påverkar möjligheterna till regionförstoring och samverkande arbetsmarknader. Samtliga alternativ bedöms ge positiva effekter för den regionala arbetsmarknaden. Kombination D med nya spår på hela sträckan Alingsås – Göteborg bedöms ge större effekt än övriga alternativ.

En konkurrenskraftig kollektivtrafik

Den totala restiden påverkas både av åktiden och väntetiden. Inom Göteborgsregionen, där avstånden är relativt korta, har väntetiden oftast större påverkan på restiden än åktiden. Väntetiden inklusive den ”dolda väntetiden”(tidpunkten för resan kan inte väljas fritt utan beror på den aktuella tidtabellen) är beroende av turtätheten. Kombination D, som ger möjlighet till pendeltågstrafik med mycket hög turtäthet bedöms ge störst positiv effekt. Därefter kommer kombination B och C.

Effektiva och bekväma långväga resor

Kvaliteten på långväga resor påverkas framförallt av tågens punktlighet. Kombination A bedöms medföra en viss förbättring av punktligheten genom fler förbigångsspår och minskad konkurrens från snabbtågen. Med nya spår förbättras punktligheten ytterligare och nya sträckningar kan dessutom ge kortare restider. Kombination D bedöms ge störst effekt.

Förbättrad kvalitet för näringslivets transporter

Kapaciteten för godstrafiken förbättras genom fler förbigångsspår, planskild anslutning till Sävenäs bangård samt minskad konkurrens från snabbtågen. Med nya spår förbättras kapaciteten ytterligare. Kombination D bedöms ge störst effekt.

En god livsmiljö

Närmiljön omkring järnvägen kan förbättras i samband med om- och nybyggnadsåtgärder. Bullerskydd kan kompensera påverkan av ökad trafik. Med nya sträckningar kan trafiken på befintlig bana minskas, särskilt nattetid. Kombination D i nysträckning bedöms kunna ge störst positiv effekt.

Minskade utsläpp av koldioxid och minskad energianvändning

Ett järnvägssystem med hög kvalitet och kapacitet ger möjlighet till överflyttning av person- och godstransporter från bil, lastbil och flyg, vilket innebär minskade utsläpp och minskad energianvändning. Kombination D, som medför högst kapacitet, bedöms ge störst potential för överflyttning av både personresor och godstransporter.

Samordnad planering av markanvändning och transporter

Tågtrafik av hög kvalitet är en viktig förutsättning för utveckling av bebyggelse och verksamheter i stationsnära lägen. Främst är det orterna mellan Alingsås och Göteborg som har goda förutsättningar att utvecklas när pendeltågstrafiken utökas. Med nya spår kan dessutom nya stationer tillkomma. Kombination D ger möjlighet till en kraftfull utveckling av hela stråket.

Utbyggnad av nya spår kommer att medföra konflikter med annan markanvändning och miljöintressen. Vid utbyggnad i befintlig sträckning kan intrång uppvägas genom utveckling av stationsorterna. Nya sträckningar kommer till stora delar att gå i tunnel, vilket till viss del minskar konflikterna med andra intressen.

Samtliga nybyggnadsalternativ bedöms ge positiva effekter när det gäller samhällsutvecklingen i stråket. Kombination D, som ger möjlighet till flera nya stationslägen, bedöms ge störst effekt.

6.2.2 Målbild Tåg 2035

När Götalandsbanan står klar samt när en första etapp med nya spår har byggts (enligt åtgärdscombination B, C eller D på lång sikt) kommer målbilden för Tåg 2035 att kunna uppnås fullt ut.

6.2.3 Transportpolitiska mål

De nationella transportpolitiska målen ligger till grund för åtgärdsvalsstudiens målbild och ovanstående utvärdering av målbilden utgör därför indirekt även en utvärdering av de nationella målen. Nedan redovisas därför endast en kortfattad bedömning av i vilken mån föreslagna åtgärder på lång sikt uppfyller övergripande nationella mål.

Nationella mål	Kombination A	Kombination B	Kombination C	Kombination D
Funktionsmål				
Medborgarnas resor	+	++	++	+++
Näringslivets transporter	+	++	++	+++
Tillgänglighet	+	++	++	+++
Jämställdhet	+	++	++	+++
Funktionshindrade	+	++	++	+++
Barn och unga	+	++	++	+++
Kollektivtrafik	+	++	++	+++
Hänsynsmål				
Klimat	+	++	++	+++
Hälsa	-	0/+	0/+	0/++
Landskap	0	-	--	---
Trafiksäkerhet	+	++	++	+++

För ett av målen skiljer sig bedömningarna betydligt beroende på om nya spår byggs i befintlig eller ny sträckning. I dessa fall anges två bedömningar (befintlig sträckning/ny sträckning).

Tabell 6.2 Bedömning av hur föreslagna åtgärder på lång sikt uppfyller de transportpolitiska målen.

7 Förslag till inriktning och rekommenderade åtgärder

Under remisstiden har kompletterande analyser genomförts, som finns dokumenterade i underlagsrapporterna *"Kompletterande studier kapacitet"* samt *"Ytterligare kapacitetsåtgärder Laxå – Alingsås"*. Dessa nya resultat är inte redovisade i huvudrapporten. I Trafikverkets föreslagna inriktning samt rekommenderade åtgärder har dock alla tillgängliga analysresultat beaktats tillsammans med remissinstansernas synpunkter.

På medellång sikt handlar valet av inriktning först och främst om hur de olika typerna av tågtrafik bör prioriteras och samordnas på sträckan Skövde–Göteborg. Det trafikupplägg som förordas hänger tätt samman med de ombyggnadsåtgärder som rekommenderas inom ramen för nationell och inriktningen innebär en kompromiss mellan flera av de åtgärdscombinationer som analyserats i studien. Detta innebär bland annat att olika prioriteringar behöver göras mellan transportfunktionerna under dygnets olika timmar vilket redovisas under rubriken Trafikering i avsnittet om rekommenderade åtgärder nedan.

För den långa sikten har genomförda analyser visat att omfattande kapacitetshöjande investeringar behövs mellan Alingsås och Göteborg, för att fullt ut uppfylla åtgärdsvalsstudiens målbild.

7.1 Inriktning på medellång sikt

För den medellånga sikten har målet med åtgärdsvalsstudien varit att rekommendera åtgärder inom ramen för nationell plan 2014-2025.

En sådan rekommendation har tagits fram och beskrivs nedan samt i ett separat PM: *Rekommenderade åtgärder efter genomförd åtgärdsvalsstudie – Västra stambanan genom Västra Götaland*.

Trafikverkets inriktning är att genomföra kapacitetshöjande trimningsåtgärder och punktinsatser i järnvägsinfrastrukturen på sträckan Laxå – Göteborg, med utgångspunkt från dessa rekommendationer.

Inriktningen innebär att tekniska utredningar samt fysisk planläggningsprocess genomförs successivt för alla de trimningsåtgärder och punktinsatser som inryms i gällande plan, i en takt och ordningsföljd som avgörs i Trafikverkets årliga verksamhetsplanering.

7.2 Inriktning på lång sikt

För den långa sikten har målet med åtgärdsvalsstudien varit att föreslå en inriktning för fortsatt planering av kapacitetshöjande åtgärder efter 2025.

Trafikverkets inriktning kommer vara att inför upprättande av nästa nationella plan 2018-2029 använda denna åtgärdsvalsstudie som ett underlag för att pröva följande investeringsåtgärder:

- 5 nya förbigångsspår Laxå – Vårgårda
- Planskild spåranslutning till Sävenäs bangård
- Nya spår Alingsås – Göteborg

Inriktningen innebär att Trafikverket behöver inleda fysisk planering i stråket Alingsås – Göteborg med syfte att hitta lämplig lokalisering för en första etapp med nya spår, utifrån behov och förutsättningar för hela sträckan. Ett villkor för att inleda fysisk planering är att utredningsbehovet fastställs i kommande nationella plan eller i annat utpekat uppdrag till Trafikverket.

7.3 Rekommenderade åtgärder

De åtgärder som Trafikverket rekommenderar för fortsatta utredningar och genomförande beskrivs nedan enligt fyrstegsprincipen.

Rekommendationen avser både medellång och lång sikt.

7.3.1 Steg 1 – åtgärder som påverkar transportefterfrågan och val av transportslag

Samhällsplanering

Bebyggelseutvecklingen i stråket Alingsås – Göteborg bör inriktas på de orter i som bedöms ha en konkurrenskraftig tågtrafik jämfört med personbil. Så länge sträckan Alingsås – Göteborg är dubbelspårig gäller detta främst i tätorterna Partille, Lerum, Floda samt Alingsås. I takt med att infrastrukturen utvecklas kommer fler stationsorter kunna få en så tät tågtrafik att bebyggelseutveckling möjliggörs.

Ansvar för att säkerställa en hållbar bebyggelseutveckling vilar främst på kommunerna.

Överflyttning av person- och godstransporter från väg till järnväg

Järnvägen i stråket har, trots trängsel på spåren, en delvis outnyttjad kapacitet att ta emot en överflyttning av både resenärer och godstransporter från vägsystemet. Detta skulle dock behöva ske utan att öka antalet tåg under högtrafik, med hjälp av längre tåg samt transporter på mindre attraktiva tider under dygnet. Utifrån dagens konkurrensförhållanden med vägtransporter är alltså möjligheten till överflyttning liten. Förändrade styrmedel samt god samhällsplanering som förstärker järnvägens konkurrenskraft är därför relevanta trots bristande spårkapacitet.

Ansvar för sådana åtgärder ligger dock inte främst hos Trafikverket utan hos andra samhällsaktörer. Om konkurrenssituationen mellan trafikslagen förändras kommer dock behovet av stödjande investeringar öka, bl.a. anpassningar av spår och plattformar till längre tåg.

Jämnare fördelning av resande över dygnet

Resandet i kollektivtrafiken har mycket kraftiga toppar på morgon och eftermiddag. Systematiskt arbete med förändrade start- och sluttider för skola och arbete skulle kunna ha en utjämnande effekter vilket skulle minska risken för sittplatsbrist på tågen.

Ansvar för detta ligger hos kommuner, VGR samt andra större arbetsgivare.

Information och kommunikation

Människors val av färdmedel kan påverkas genom information och kommunikation. Dessa påverkansåtgärder bör kunna få ökad effekt om de genomförs i samband med större förbättringar av infrastruktur och trafikutbud.

Ansvar för detta ligger främst hos kommuner och Västtrafik. I anknytning till infrastrukturprojekt har även Trafikverket ett ansvar.

7.3.2 Steg 2 – åtgärder som ger effektivare utnyttjande av befintlig och planerad infrastruktur

Trafikering

I Västra Götalandsregionens Målbild Tåg 2035 föreslås för år 2020 en utökad pendel- och regiontågstrafik på Västra stambanan som tillsammans med fjärr- och godståg skulle innebära totalt 12 tåg per timme i högtrafik, helt enligt åtgärdsvalsstudiens kombination A på medellång sikt. Kapacitetsanalyserna pekar på att en sådan trafikökning kommer att orsaka försämrad punktlighet jämfört med idag, även om föreslagna punktåtgärder genomförs. Inte ens med ytterligare punktåtgärder efter år 2025 är det troligt att en sådan trafikvolym kan rekommenderas. För att med bibehållen kvalitet nå trafiknivån i delmålet för 2020 i Målbild Tåg 2035 krävs alltså en investering i nya spår på en del (minst 15 km) av sträckan Alingsås – Göteborg. En sådan investering i kombination med Götalandsbanan gör det möjligt att även nå den långsiktiga målbilden, som motsvarar slutmålet i Målbild Tåg 2035.

Sträckan Alingsås – Göteborg är dubbelspårig vilket innebär att fortsatt planering måste utgå från en begränsad utveckling av trafiken på Västra stambanan. Trafikverket rekommenderar följande maximala trafik per timme och riktning:

- Totalt 10 tåglägen in mot Göteborg
- Totalt 11 tåglägen ut från Göteborg
- 2 pendeltåg som vänder i Lerum/Floda
- 2 pendeltåg som vänder i Alingsås
- 1 regiontåg Göteborg - Herrljunga med 5 uppehåll däremellan
- 1 regiontåg Göteborg - Skövde med 9 uppehåll däremellan
- 2 snabbtåg Göteborg - Stockholm med få eller inga uppehåll Göteborg – Skövde
- 1-2 medelsnabba tåg (regionexpress, interregionala tåg eller snabbtåg), med ca 2 uppehåll mellan Skövde och Göteborg
- 1-2 godståg Göteborg - Hallsberg

Trafikverket rekommenderar att uppehållsbilden för pendeltåg på sträckan Floda – Göteborg anpassas för att minimera konflikter med andra tåg. Om Floda väljs som vändpunkt för pendeltåg begränsas antalet uppehåll till sammanlagt 8 per timme och riktning på hållplatserna Stenkullen, Aspedalen, Aspen, Jonsered och Sävenäs. Detta gäller sammanlagd trafik både för pendeltåg som vänder i Alingsås respektive Floda. Halvtimmestrafik är alltså inte möjlig från alla dessa hållplatser. Om trafikeringen upphörde på en av dessa hållplatser skulle dock halvtimmestrafik vara möjlig på övriga. Om Lerum väljs som vändpunkt för pendeltåg istället för Floda kan alla de uppräknade hållplatserna ha halvtimmestrafik.

För att säkerställa en förutsägbar uppehållsbild behöver VGR, Västtrafik och GR inleda en gemensam process i samverkan med kommuner och Trafikverket.

Den totala trafiken ut från Göteborg bör begränsas till 7 tåg mellan Herrljunga och Alingsås per högtrafiktimme. In mot Göteborg bör begränsningen vara 6 tåg mellan Herrljunga och Alingsås. Under de tider på dygnet då flera snabbtåg per timme anländer till Göteborg rekommenderas anpassningar i tidtabellen för övriga tåg för att ge acceptabel återställningsförmåga i systemet.

Följande trafikupplägg (antal tåg per timme och riktning) under högtrafik på sträckan Göteborg – Lerum/Floda bedöms vara möjligt inom ramarna som beskrivits ovan:

Tåg per timme		Kl 6-8	Kl 8-9	Kl 15-17	Kl 17-18
Ut från Göteborg	Pendeltåg	4		4	
	Regiontåg	2		2	
	Medelsnabba tåg	1		2	
	Snabbtåg	2		2	
	Godståg	2		1	
In mot Göteborg	Pendeltåg	4	4	4	4
	Regiontåg	2	2	2	2
	Medelsnabba tåg	2	1	1	1
	Snabbtåg	0*	2	1*	2
	Godståg	2	1	2	1

*Efterfrågan på snabbtåg begränsas under dessa timmar på grund av avgångstiden från Stockholm

Konsekvensen av trafikbegränsningen är att den samlade framtida efterfrågan på snabbtåg, medelsnabba tåg och regiontåg kommer inte kunna uppfyllas under alla högtrafiktimmor. Ur ett resenärsperspektiv kommer det därför vara av stort värde om medelsnabba tåg även kan utnyttjas för regionalt resande till Göteborg från vissa orter bortom Alingsås.

Om godstrafiken ska kunna begränsas till 1 tåg per timme och riktning under ca 2 timmar per dygn kommer det att krävas lämpliga platser där godståg kan magasineras i väntan på avgång både i Göteborg och på sträckan Hallsberg – Alingsås. I Göteborg åstadkoms detta lämpligast på befintliga bangårdar. På sträckan Hallsberg – Alingsås bedöms den effektivaste lösningen för magasinering vara fortsatt utbyggnad av förbigångsspår.

Utanför högtrafiktimmorna måste godstrafiken ges hög prioritet för att skapa minst 2-3 konkurrenskraftiga kanaler per timme och riktning för att möjliggöra totalt 40 godståg per dygn och riktning.

Utveckling av tågplaneprocessen

Eftersom kapacitetssituationen på Västra stambanan under lång tid framöver kommer att vara mycket ansträngd behöver Trafikverket fortsätta att utveckla processer och arbetssätt som i möjligaste mån säkerställer flexibilitet och konkurrenskraft för kommersiell trafik och samtidigt skapar bättre förutsättningar för långsiktighet och stabilitet i planeringen av regional kollektivtrafik och markanvändningsplanering. I detta ingår även att utveckla formerna för hantering av intressekonflikter mellan olika intressenter och aktörer, t.ex. avseende prioriteringskriterier. Det behöver skapas bättre förutsättningar för Trafikverket och aktörer att besluta om och genomföra åtgärder som bidrar till bättre prestanda och kvalitet i tågtrafiken, avseende exempelvis järnvägsinfrastruktur och järnvägsfordon. Utvecklingsarbete pågår för att förbättra kvalitetsavgifterna. Avsikten är att dessa insatser ska implementeras i kommande tågplaner (T16/T17). Frågan om ramavtal för infrastrukturkapacitet och hur sådana skulle kunna användas för att utveckla tågplaneprocessen har tidigare diskuterats. För närvarande pågår en process på EU-nivå om framtagande av kompletterande bestämmelser rörande ramavtal, vilka kommer att få status som svensk lag när de beslutats. Trafikverket avvaktar de slutliga bestämmelserna, vilka väntas beslutas under 2015, innan man kan ta ställning för hur denna möjlighet eventuellt kan tillämpas i Sverige.

Ytterligare aspekter av tågplaneprocessen kommer dessutom belysas inom *Utredningen om järnvägens organisation* (Alexandersson) samt *Sverigeförhandlingen*.

Omledning av godståg

Väster om Vänern bedöms vara det enda stråk som har möjlighet att ge en betydande avlastning av Västra stambanan. Det är därför av särskild vikt att planerade investeringar genomförs så snart som möjligt för att möjliggöra en sådan omledning. En åtgärdsvalsstudie behöver dessutom genomföras för att bedöma om det finns behov av ytterligare kapacitetshöjande åtgärder väster om Vänern. Dock är det bara godståg från och till norra Sverige som kan dra nytta av denna alternativa väg, vilket innebär att huvuddelen av de godståg som idag trafikerar Västra stambanan kan förväntas fortsätta att göra så.

Trimningsåtgärder

Trafikverket kommer att i den årliga verksamhetsplaneringen pröva följande signaltrimningar:

- Hastighetshöjning på lämpliga delsträckor för persontåg utan korglutning
- Paket Partille – Herrljunga
- Paket Herrljunga – Skövde
- Paket Skövde – Hallsberg

Trimningsåtgärderna bedöms ha stor effekt både i närtid och på lång sikt i kombination med större investeringar samt trafikökningar. Trimningsåtgärderna kommer att kunna samordnas med de punktinsatser som rekommenderas nedan, både funktionellt och genomförandemässigt.

Plattformsinformation

Förbättrad plattformsinformation kan öka tågens punktlighet och förenkla för resenärer. Detta behöver utredas vidare i samverkan mellan Västtrafik, övriga tågoperatörer och Trafikverket

7.3.3 Steg 3 – begränsade ombyggnadsåtgärder

Plattformsförlängningar

Trafikverket bedömer inte behovet av förlängda plattformar som akut. I samband med andra åtgärder och när behovet uppstår bör dock plattformar förlängas till 250 m där regiontåg förväntas stanna och 225 m där pendeltåg förväntas stanna.

Pendelparkeringar

Behovet av pendelparkeringar behöver kontinuerligt ses över i samråd mellan Västtrafik och kommunerna i stråket. Kommunernas utbyggnadsplanering bör i första hand anpassas så att det blir möjligt att på ett effektivt sätt nå pendeltågsstationer med gång, cykel eller buss.

Plankorsningar

Där det bedöms som kostnadseffektivt kan plankorsningar tas bort. Detta kräver fortsatt utredning.

Stängsling och kameraövervakning

Att minska obehörigt spårbeträdande är effektivt både för att förebygga suicid samt för att undvika störningar i tågtrafiken.

7.3.4 Steg 4 – nyinvesteringar och större ombyggnadsåtgärder

Punktinsatser inom gällande nationell plan

På medellång sikt 2014-2025, inom ramen för gällande nationell plan rekommenderas att följande åtgärder genomförs, utöver redan pågående projekt:

- Ny plattform i Herrljunga
 - *Motivering: Möjliggör förbigångar av persontåg i östlig riktning. Skapar plattform för tåg från Älvsborgsbanan som kan nås utan korsande tågvägar.*
- Förbigångsspår för godståg i östlig riktning
 - Falköping V ca km 347, eller Marjarp/Bäckabo ca km 341
 - *Motivering: Bra lägen för att avlasta Falköpings bangård från godstågsförbigångar. Ligger på en lång sträcka utan konfliktfria förbigångsspår (Regumatorp - Remmenedal).*
 - Remmenedal ca km 381
 - *Motivering: Remmenedal kan byggas dubbelsidig och har ett bra läge för att avlasta Herrljunga från godstågsförbigångar. Ligger på en lång sträcka utan konfliktfria förbigångsspår (Vårgårda - Falköping V/ Marjarp).*
- Förbigångsspår för godståg i västlig riktning
 - Laxå – Finnerödja: "Nya E20" ca km 239
 - *Motivering: Bra lutningsförhållanden och trafikalt mycket lämplig placering på en lång sträcka avstånd utan förbigångsspår mellan Laxå Östra och Slätte. Laxå Östra används dessutom i stor utsträckning för tåg till Värmlandsbanan.*
 - Falköping V ca km 347, eller Marjarp/Bäckabo ca km 341
 - *Motivering: Falköpings bangård saknar långt spår i denna riktning. Ett helt nytt spår ger betydande mervärde istället för ombyggnad av Stenstorp. Att bygga Falköping V eller Marjarp/Bäckabo dubbelsidigt bedöms också vara mer kostnadseffektivt än ett alternativt läge.*
 - Remmenedal, ca km 381
 - *Motivering: Avlastar Herrljunga från godstågsförbigångar. Ligger på en lång sträcka utan konfliktfria förbigångsspår (Algutsgården – Floby).*

- Vändspår i Floda alternativt fyrspårsstation i Lerum behöver utredas vidare av Trafikverket i samråd med VGR, Västtrafik och Lerums kommun. Beslut kring detta kommer att fattas i ett separat ställningstagande.
 - *Motivering: Vändmöjlighet för pendeltågen medför lägre tågdriftskostnader samt lägre kapacitetsutnyttjande jämfört med att köra tågen längre sträcka. Alternativ Lerum skulle dessutom innebära stora operativa fördelar samt ge ökad tidtabellsflexibilitet för fjärrtåg och godståg. Alternativ Floda innebär istället förbättrad turtäthet för resenärer till och från Flodas upptagningsområde. Osäkerhet i kostnader och nyttor motiverar fortsatt utredning.*
 - Om vändspår byggs i Lerum rekommenderas att utformningen i Floda ändå trimmas för bättre funktion och säkerhet. Floda kommer då inte kunna användas för planerliga vändningar.
 - Utformning av vändspåret förutsätts anpassas till en eventuell utbyggnad av den första etappen med nya spår Alingsås – Göteborg

Alla rekommenderade punktinsatser bedöms kunna kombineras med en långsiktig utbyggnad av nya spår Alingsås – Göteborg.

Fem nya förbigångsspår Laxå – Vårgårda

Inför upprättande av nästa nationella plan 2018-2029 kommer Trafikverket använda genomförd åtgärdsvalsstudie som ett underlag för att pröva följande kompletterande punktinsatser:

- Förbigångsspår för godståg i östlig riktning:
 - Väring norra, ca km 295
 - *Motivering: Läge med bra fysiska förutsättningar på lång sträcka Moholm – Regumatorp som saknar förbigångsspår i denna riktning. Växelförbindelse kan samordnas med befintligt förbigångsspår i Väring.*
 - Järneberg, ca km 271
 - *Motivering: Läge med bra fysiska förutsättningar på lång sträcka Gårdsjö - Moholm som saknar konfliktfritt förbigångsspår i denna riktning. Avlastar Töreboda från godstågsförbigångar.*
 - Källeryd ca km 364 eller Floby ca km 359
 - *Motivering: Lägen med bra fysiska förutsättningar på lång sträcka Falköping V/Marjarp - Remmenedal som saknar konfliktfritt förbigångsspår i denna riktning. Avlastar Herrljunga från godstågsförbigångar.*

- Förbigångsspår för godståg i västlig riktning:
 - Moholm ca km 285, i andra hand Fägre ca km 277
 - *Motivering: Läge med bra förutsättningar på lång sträcka Slätte - Väring som saknar förbigångsspår i denna riktning. (Fägre är sämre på grund av kortare avstånd till Järneberg)*
 - Järneberg ca km 271, i andra hand Fägre ca km 277
 - *Motivering: Läge med bra förutsättningar på lång sträcka Slätte - Väring som saknar förbigångsspår i denna riktning. (Järneberg är bättre än Fägre på grund av längre avstånd från Moholm, samt att Järneberg blir dubbelsidig)*

Det finns ett antal förslag i åtgärdsvalsstudien på ytterligare punktinsatser, som i nuläget bedöms ha lägre prioritet, men som kan komma att behöva utvärderas igen i framtiden. En planeringsberedskap bör därför finnas för följande åtgärder:

- Ombyggnad av Stenstorp eller komplettering av Regumatorp till dubbelsidig förbigångsstation.
- Förbigångsspår för persontåg i Vårgårda, vars relevans skulle öka om framtida planerade förbigångar av persontåg visar sig hamna i Herrljunga. Nuvarande bedömning är att dessa förbigångar kommer att ske i Falköping, vilket är för långt från Vårgårda för att åtgärden ska ha betydande effekt.

Ytterligare åtgärder Laxå – Alingsås

Det skulle vara möjligt att skapa en trespårslösning t.ex. Skövde – Falköping eller Falköping – Herrljunga. Effekten förväntas dock inte bli tillräckligt stor för att motivera den stora investeringskostnaden. På sträckan Laxå – Alingsås bedöms den effektivaste utbyggnadsstrategin därför vara en fortsatt utbyggnad av punktinsatser som beskrivits ovan.

Anslutning till Sävenäs bangård

Det är av mycket stor vikt att förbättra kapaciteten i anslutningen mellan Västra stambanan och Sävenäs bangård. Stora störningar uppstår i denna punkt redan med dagens trafikmängd och en ombyggnad är en förutsättning för att kunna vidareutveckla både person- och godstågstrafik. Anslutningen kommer att användas betydligt oftare i framtiden, både på grund av en generell ökning av antalet godståg samt för att anslutningen sannolikt kommer att utnyttjas av genomgående godståg mot Hamnbanan.

Anslutningen bör byggas planskild för att undvika korsande tågvägar och eliminera det sista riktningsberoendet mellan Göteborg och Alingsås. Detta bedöms leda till en kraftigt reducerad förseningsrisk för alla tåg på banan samt att helt nya godstågskanaler hela vägen till Hallsberg möjliggörs. En planskild anslutning möjliggör också mer flexibel tidtabellsläggning för persontrafiken vilket ger ökad kvalitet i hela systemet.

För att få ut full effekt av en första etapp med nya spår Alingsås – Göteborg kommer en planskild anslutning till Sävenäs bangård vara en nödvändig förutsättning. Anslutningens utformning bör därför anpassas för att möjliggöra en framtida utbyggnad till fyra spår förbi Sävenäs.

I väntan på en planskild anslutning bör om möjligt en enklare trimning av befintlig anslutning genomföras för att möjliggöra samtidig avgång och ankomst. En sådan trimning har potential att halvera antalet konflikter med persontåg. Kostnaden för trimningen måste dock hållas nere eftersom den bara kommer att utnyttjas fram till dess att planskildheten har färdigställts.

Oavsett utseende på anslutningen bör signalregleringen förbättras för närliggande spår på Sävenäs bangård. Detta skulle bland annat innebära höjda hastigheter för avgående godståg vilket minskar konflikter med övriga tåg på Västra stambanan.

Flytt av Sävenäs hållplats

En flytt av Sävenäs hållplats västerut till en fyrspårig sträcka vid Gustavsplatsen skulle innebära en kapacitetsförbättring för Västra Stambanan. Påverkan på stadsutveckling och resenärer av ett nya stationsläge behöver utredas vidare av Västtrafik och Göteborgs stad. Planerad ombyggnad i Olskroken kommer inte att omöjliggöra ett framtida stationsläge vid Gustavsplatsen.

Åtgärder på Älvsborgs- och Kinnekullebanan

Elektrifiering Håkantorp-Lidköping rekommenderas för att möjliggöra effektivare trafikupplägg på Västra stambanan, genom att dagens dieseltåg mot Lidköping ersätts med eltåg som kan integreras med andra trafiksystem på Västra stambanan, t.ex. regionaltåg som annars skulle vända i Herrljunga. I ett senare skede kan även ett triangelspår i Håkantorp medföra positiva effekter på Västra stambanan genom att Kinnekulletågen kan ledas annan väg.

Nya spår Alingsås – Göteborg

Punktåtgärder i infrastrukturen är inte tillräckliga för tillgodose den samlade efterfrågan på järnvägstrafik på medellång sikt. I synnerhet högtrafikperioderna kommer att vara fortsatt överbelastade med risk för stora punktlighetsproblem. Planeringen behöver därför fortsätta för en omfattande kapacitetshöjning med nya spår mellan Göteborg och Alingsås. En sådan kapacitetsutbyggnad bör genomföras så snart finansiellt utrymme finns. Den kommer att ge stora positiva effekter både i väntan på att Götalandsbanan (Göteborg – Stockholm) färdigställs, samt även på lång sikt tillsammans med Götalandsbanan. Detta eftersom den minskade efterfrågan på direktresor Göteborg – Stockholm på Västra Stambanan på sikt förväntas uppvägas av ökad gods- och regionaltågstrafik.

Utbyggnad med nya spår Alingsås – Göteborg bör ske så samhällsekonomiskt effektivt som möjligt. Åtgärdsvalsstudien pekar på att alternativet Alingsås – Floda är lämpligast ur detta perspektiv.

En fortsatt dialog behöver föras mellan aktörerna i stråket för att forma en inriktning för i vilken form planeringen ska fortsätta utifrån behoven på hela sträckan Alingsås – Göteborg. Flera områden som är mycket känsliga ur ett landskapsperspektiv finns längs sträckan vilket kräver särskild hänsyn i fortsatt fysisk planering.

Ärende 4



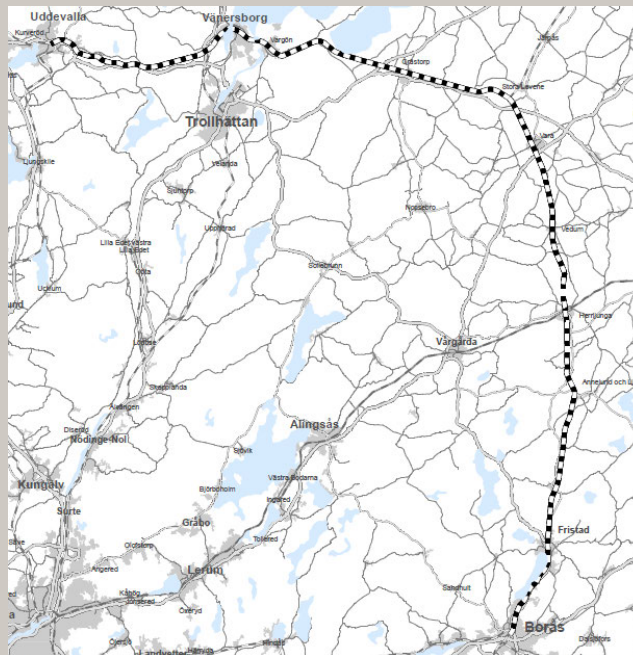
TRAFIKVERKET

Trafikverket, 405 33 Göteborg. Besöksadress: Kruthusgatan 17.
Telefon: 0771-921 921, Texttelefon: 010-123 50 00

www.trafikverket.se

RAPPORT

Åtgärdsvalsstudie Älvsborgsbanan



Ärende 4

Trafikverket

Trafikverket Region Väst, Göteborg.

Besöksadress: Vikingsgatan 5.

Telefon: 0771-921 921.

E-post: trafikverket@trafikverket.se

Dokumenttitel: ÅVS Älvsborgsbanan

Författare: Bärthel Fredrik, PLväu

Dokumentdatum: 2021-03-16

Ärendenummer: TRV2017/107867

Version: 1.0

Kontaktperson: Fredrik Bärthel, Trafikverket Region Väst

1	Bakgrund	9
1.1.	Syfte.....	11
1.2.	Utredningens målsättning.....	12
1.3.	Omfattning/Avgränsningar.....	12
1.4.	Arbetsprocess och urval av åtgärder	13
2	Intressenternas mål med Älvsborgsbanan	15
2.1.	Älvsborgsbanans intressenter	15
2.2.	Älvsborgsbanans intressenter – en övergripande analys	16
2.3.	Älvsborgsbanans funktioner	17
2.4.	Effektmål för Älvsborgsbanan.....	19
2.5.	Funktionskrav för Älvsborgsbanan	28
3	Målbild för Älvsborgsbanan	41
4	Övergripande bristbeskrivning.....	43
4.1.	Efterfråge- och trafikala brister	43
4.2.	Geografisk bristbeskrivning	44
5	Älvsborgsbanan – linje, trafikplatser.....	47
5.1.	Knutpunkt Uddevalla	47
5.2.	Bandel 651 Uddevalla – Öxnered.....	47
5.3.	Bandel 652 Öxnered – Håkantorp	51
5.4.	Bandel 653 Håkantorp – Herrljunga	57
5.5.	Knutpunkt Herrljunga.....	62
5.6.	Bandel 654 Herrljunga – Borås	67
6	Förslag till Åtgärder och Åtgärdspaket	71
6.1.	Fördjupning trafikering, resande och utvecklingsambitioner	71
6.2.	Befintlig trafik.....	72
6.3.	Åtgärdspaket 1 Hastighetshöjning på Älvsborgsbanan.....	73
6.4.	Trimningsåtgärd 1 Uddevalla – Trollhättan – Göteborg	74
6.5.	Åtgärdspaket 2 Långväga Nationell Godstrafik.....	76
6.6.	Åtgärdspaket 4 Trestad (Göteborg – Vänersborg).....	77

6.7.	Åtgärdspaket 5 Terminal-, Vänd- och förbigångsspår Öxnered	78
6.8.	Övriga trimningsåtgärder	78
6.9.	Fortsatt utredningsbehov.....	79
7	Forma inriktning och rekommendera åtgärder	81

Sammanfattning

Älvsborgsbanan (bandel 651, 652, 653, 654) omfattar den 133 km långa järnvägen mellan Uddevalla och Borås. Älvsborgsbanans funktion omfattar att försörja regionen med fjärrtåg, regiontåg, godståg och omledning. Fjärrtågen försörjer regioncentrumen Borås, Vänersborg och Uddevalla med direkta snabbtåg till Stockholm. Regiontrafiken med anslutningstrafik från Borås respektive från Uddevalla till Stockholm, vilket ställer krav på bra anslutningar i Herrljunga. Regiontågen erbjuder resor mellan orter längs Älvsborgsbanan och regioncentrumen Göteborg och Borås. Godstrafiken omfattar framför allt system- och vagnslasttransporter till och från Uddevalla, medan godstrafiken längs Älvsborgsbanan omfattar regelbundna systemtransporter ett par gånger i veckan. Slutligen används Älvsborgsbanan som omledningsbana för Västra Stambanan mellan Göteborg – Alingsås. Omledningsfunktionen är och kommer vara en central funktion under åren 2020-2022 i samband med större investeringsprojekt kring Göteborg.

Syftet med Åtgärdsvalsstudien Älvsborgsbanan var att utgående från banans nuvarande funktion som fjärr-, region-, gods- och omledningsbana utreda de trafikala och infrastrukturella förutsättningarna för att utveckla järnvägens funktion till att vara attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv för samtliga funktioner. Det ska ske under förutsättningarna att:

- Den föreslagna regiontrafiken – ur ett hela resan perspektiv - bedöms som attraktiv, enkel, pålitlig samt kostnadseffektiv i enlighet med Västra Götalandsregionens Målbild 2035 samtidigt som funktionaliteten för fjärr-, godståg och omledningstrafik på bandelen eller på kringliggande bandelar bibehålls eller förbättras.
- Näringslivets transporter för såväl reguljär godstrafik som omledningstrafik. på samt från/till Älvsborgsbanan bedöms som attraktiv, enkel, pålitlig samt kostnadseffektiv i enlighet med Trafikverkets Nationella mål.

Åtgärdsvalsstudien har utgående från en trafikala och geografisk bristbeskrivning tagit fram såväl åtgärdsförslag som åtgärds paket för att upprätthålla och utveckla Älvsborgsbanans funktion. I utredningen föreslås fyra övergripande åtgärds paket (nationell eller regional plan) samt ett flertal trimningsåtgärder:

Åtgärds paket 1: Taktfast persontrafik på Älvsborgsbanan genom hastighetshöjande åtgärder Vargön – Håkantorp (140/160) samt samtidig infart i Vara och Vedum. Projektet föreslår att åtgärden indelas; Åtgärds paket 1a: hastighetshöjning Vargön – [Grästorp], Åtgärds paket 1b: Hastighetshöjning [Grästorp] – [Håkantorp] samt Åtgärds paket 1c: Samtidig infart Vara och Vedum Åtgärden bedöms som samhällsekonomiskt lönsam (NNK = +0,5).

Åtgärds paket 2: Godsåtgärder Älvsborgsbanan för reguljär och omledningstrafik omfattar triangelspår Herrljunga och förlängda mötesspår i Vedum och Grästorp. Det möjliggör en förändrad godstrafik till och från Uddevalla hamn med heltåg/systemtåg via Älvsborgsbanan: till Uddevalla hamn, till Skogsindustrin i Värmland och för såväl reguljär som omledningstrafik för Västra Stambanan. Potentialen bedöms som stor eller mycket stor, d.v.s. 100 000 årston kan bli 500 000 årston i enbart omflyttad trafik, vilket i sin tur minskar kapacitetsbehovet i Göteborgsområdet. Åtgärden bedöms till 150 MSEK och samhällsekonomiskt mycket lönsam (NNK = + 6,0).

Åtgärds paket 3: Den regionala persontrafiken Göteborg – Vänersborg har utvecklats kraftigt och kan i samband med invigningen av Västlänken komma kräva tåg med längder upp emot 250 meter. I åtgärds paket ingår kapacitets- och trafiksäkerhetsåtgärder i Öxnered (78 MSEK) samt ett förslag till

ny plattform och omloppsnära uppställning i Vargön (23 MSEK). Förslaget innebär dels att linjen funktionalitet uppgraderas men även kostnadseffektiva åtgärder för att lösa den långdragna utredningen kring plattformskapacitet och omloppsnära uppställning i Vänersborg. Åtgärden medför dessutom att Vargöns samhälle skulle kunna få direktförbindelser med Göteborg (NNK = +1,5).

Åtgärdspaket 4:: Ett gemensamt Förbigångs-, Terminal och Vändspår vid Öxnered är ett gemensamt förslag för att lösa brister vid Öxnered station kopplat till Älvsborgsbanans funktioner. Åtgärden beräknas kosta 135 MSEK. Nyttan för vändande tåg på Älvsborgsbanan utgör 123 MSEK och därtill tillkommer nyttan för funktionen förbigångsspår på Norge-Vänerbanan.

Trimningsåtgärder: Utredningen föreslår utöver nämnda åtgärdspaket följande trimningsåtgärder.

Trimningsåtgärd 1: Kapacitetshöjning Håkantorp.

Trimningsåtgärd 2: Kapacitetshöjning Borgstena.

Trimningsåtgärd 3: Terminaletablering och kapacitetshöjning Kuröd.

Trimningsåtgärd 4: Signaltrimningsåtgärder Isärflyttade Infarts- och Utfartssignaler (Öxnered – Håkantorp).

Trimningsåtgärd 5: Omloppsnära uppställning för Kinnekulletåget i Herrljunga.

Trimningsåtgärd 6: Ökad tillgänglighet och förbättrad trafiksäkerhet i Grästorp för boende och kollektivtrafikresande.

Fortsatt utredning: Älvsborgsbanan omfattar bandelarna 651, 652, 653 och 654 och har som tidigare beskrivits ett stort antal funktioner. I utredningen har förslag till ett antal åtgärdspaket och ett antal trimningsåtgärder föreslagits. Dessa som möjliggör att bandelarnas funktion som fjärr-, region-, gods- och omledningsbana utvecklas mot att vara attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv för såväl person- som godstrafik. I utredningen har därutöver fem fördjupningsområden för fortsatt utredning identifierats och föreslagits. Det omfattar:

Fördjupningsutredning 1: Näringslivets transporter: behovet av järnvägstransporter samt terminal-/industrispårssatsningar i och kring banan i Trestad, Vara och Borås.

Fördjupningsutredning 2: Stråkstudie Skövde – Borås för såväl person- och godstrafik. Södra Älvsborgsbanan knyts till Regionförstoring Skövde – Borås/Landvetter samt till godstrafik i stråket mellan Västkusten och Mellansverige.

Fördjupningsutredning 3: Framtida utformning av knutpunkten Uddevalla för ökad tillgänglighet och funktionalitet.

Fördjupningsutredning 4: Funktionell hamn- och godsbangård Uddevalla .

Fördjupningsutredning 5: Kapacitetsförstärkning Uddevalla – Trollhättan för regiontrafik med taktfast halvtimmestrafik.

En sammanställning av åtgärderna och hur de bidrar till målen finns i nedanstående tabell.

Tabell 1 Sammanställning av åtgärdspaket och trimningsåtgärder inklusive samhällsekonomisk nytta.

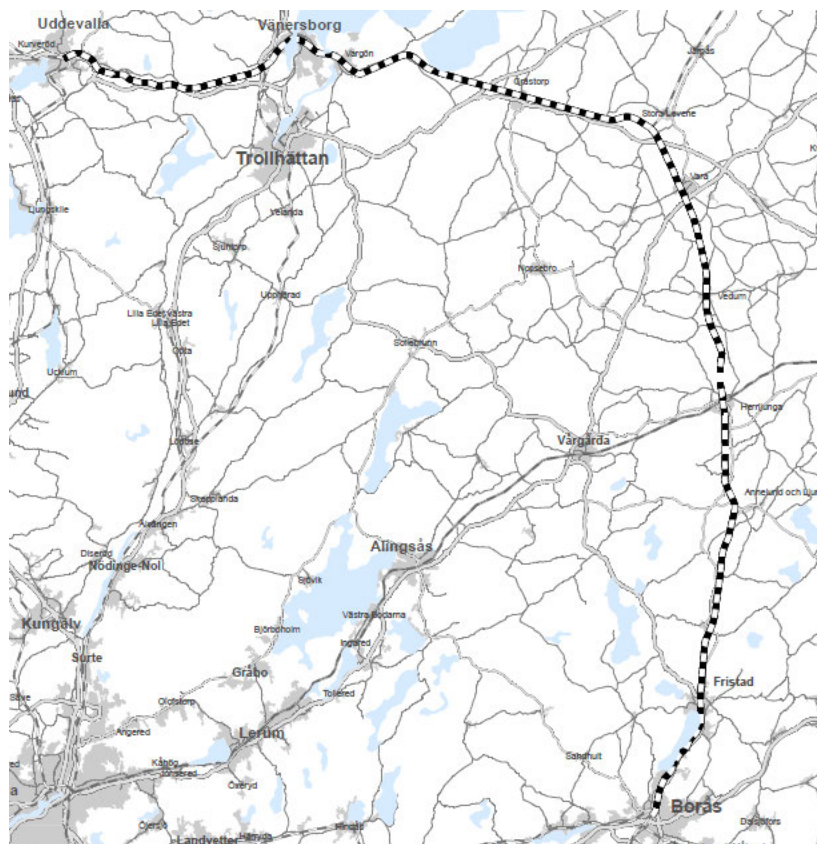
		Ansvarig	Tidshorisont	Attraktiv, pålitlig och enkel resa	Trygg och säker resa	Effektiv och kapacitetsstark godstransport	Kostnads-effektiv resa-/transport	Hållbar resa				
									Trafikal nytta	Kostnad	NNK	Anmärkning
Åtgärdspaket 1 Taktfast Regional Persontrafik	Hastighetshöjning (Bana + PLK + Buller)	VGR	2025-2030	X			X	X	414	120	0,5	Nytta förbättrad trafiksäkerhet väg ej inkluderad
	Samtidig infart Vara och Vedom + stationsåtgärder	VGR	2025-2030	X	X		X			70		Nytta förbättrad trafiksäkerhet väg ej inkluderad
Åtgärdspaket 2 Långväga Snabb- och godstrafik (Reguljär och Omledning)	Vändkapacitet Herrljunga	Trafikverket	2025-2030			X	X		1590	6	6,1	
	Triangelspår norr Herrljunga	Trafikverket	2025-2030	(X)		X	X	(X)		112		
	Mellanblockssignaler bandel 652	Trafikverket	2025-2030	X		X	X	(X)		15		
	Förlängning bangårdar Grästorp och Vedom	Trafikverket	2025-2030			X	X			14		
Åtgärdspaket 3 Trestad (Göteborg - Vänersborg)	Plattformskapacitet + trafiksäkerhet Öxnered	VGR	2030-2035	X	X		X	X	330	78	1,5	Trängselnytta ej beräknad
	Uppställning Vargön	Trafikverket	2025-2030	X			X	X		23		Nyttan beräknad på tomtågskörning
Åtgärdspaket 4 Terminal-, Vänd- och förbigångsspår Öxnered	Förbigångsspår/Vändning Öxnered	Trafikverket	2030-2035			X	X		123	135	-0,4	Ingår i ÄVS NVB, nyttan med potentiell terminal Trestad Center ej medräknad
Trimningsåtgärd 1	Kapacitetsökning Håkantorp	Trafikverket	2025-2030	X		X	X	X	61	20	1,2	
Trimningsåtgärd 2	Kapacitetsökning Borgstena	Trafikverket	2020-2025	X		X	X	X	136	8	1,2	Förutsättning i samband med FJB (annars 20 MSEK)
Trimningsåtgärd 3	Kapacitetsökning Kuröd	Trafikverket	2025-2030	X		X	X	X	78	50	0,1	Kapacitetsnytta Uddevalla C och Godstrafiknytta industrispår ej medräknade
Trimningsåtgärd 4	Signaltrimning bandel 652	Trafikverket	2025-2030	X			X	X		10		Görs i samband med andra åtgärder (se ovan)
Trimningsåtgärd 5	Omloppsnära uppställning Kinnekullebanan	Trafikverket	2025-2030	X			X			6		
Trimningsåtgärd 6	Funktionell och trafiksäker anläggning Grästorp	Trafikverket	2025-2030	X	X			X		20-65		

Ärende 4

1 Bakgrund

Älvsborgsbanan, den 133 km långa järnvägen mellan Uddevalla och Borås via Vänersborg och Herrljunga, byggdes under 1860-talet¹ av två skilda järnvägsbolag, Målsättningen var att knyta samman städerna Uddevalla, Vänersborg och Borås med Västra Stambanan samt att ge hamnstaden Uddevalla en järnvägsförbindelse. Banan fick under de första årtiondena en stor betydelse för havreexporten och det fanns skäl till att den allmänt gick under benämningen Havrebanan.

Järnvägarna byggdes smalspåriga (spårvidd 1217 mm) men breddades till normalspår under perioden 1898 – 1899. Bandelarna förstatligades under år 1940, elektrifierades år 1949, utrustades med ATC 1987 och sträckan Uddevalla – Herrljunga utrustades med fjärrblockering mellan 1996-1999. Älvsborgsbanan tillhörde under 1990-talet de så kallade länsbanorna och ingick i Trafikverkets utredning av det lågtrafikerade nätet (Trafikverket², 2015).



Figur 1 Älvsborgsbanan sträcker sig från Uddevalla i väster till Borås i söder. I Uddevalla knyter banan an till Bohusbanan, i Öxnered till Norge-Vänerbanan, i Håkantorp till Västra Stambanan och i Borås till Kust-till-Kustbanan och Viskadalsbanan.

Älvsborgsbanans försörjer regionen med fjärrtåg, regiontåg, godståg och används vid omledning från Västra Stambanan. Fjärrtågen försörjer regioncentrumen Borås, Vänersborg och Uddevalla med

¹ För historisk tillbakablick hänvisas till Thulin, B. (1988) Borås – Herrljunga Järnväg 1863 - 1988, Svenska Järnvägsklubben.

² Trafikverket 2015:239 Transportbehov och medelsbehov för respektive bandel på det lågtrafikerade järnvägsnätet.

direkta snabbtåg till Stockholm. Regiontrafiken med anslutningstrafik från Borås respektive från Uddevalla till Stockholm, vilket ställer krav på bra anslutningar i Herrljunga. Regiontågen erbjuder dessutom resor mellan orter längs Älvsborgsbanan och regioncentrumen Göteborg och Borås. Godstrafiken omfattar system- och vagnslasttransporter till och från Uddevalla, samt systemtransporter längs Älvsborgsbanan ett par gånger i veckan. Älvsborgsbanan används slutligen som omledningsbana för Västra Stambanan mellan Göteborg – Alingsås. Omledningsfunktionen är och kommer fortsatt att vara en central funktion och speciellt under perioden 2020 – 2022, d.v.s. i samband med större investeringsprojekt kring Göteborg.

Västra Götalandsregionen anger i sin Tågstrategi, Målbild Tåg 2035, en ambition att utveckla regiontrafiken med järnväg. Älvsborgsbanan är en av de järnvägar som enskilt eller som en del av andra trafikstråk ska bidra till att Västra Götalandsregionen når det regionala målet om tredubblad mängd resande till år 2035. För att nå målet arbetar regionen med sex målindikatorer (faktorer) där en utveckling av dessa ska bidra till att nå målet för såväl Västra Götalandsregionen som Älvsborgsbanan. Dessa faktorer är:

- Nätverkssystem som innebär att knutpunkter skapas där tågen har anslutningar sinsemellan med korta bytestider så att resor i de relationer där inte direkta förbindelser finns också blir attraktiva.
- Turtäthet omfattar antal turer per timme i hög- och lågtrafik. För turtätheten har Västra Götalandsregionen kategoriserat de olika stråken i olika turtätshetskategorier, där Älvsborgsbanans trafikfunktioner tillhör kategorierna C eller D³.
- Styvja tidtabeller skapar en enkelhet för de resande genom att tågen avgår på samma minuttal varje timme och underlättar etablerandet av ett nätverkssystem där kollektivtrafiken (tåg och buss) koordineras i knutpunkterna.
- Öppethållande omfattar den del av dygnet som Älvsborgsbanan trafikeras.
- Restiden ska vara konkurrenskraftig mot biltrafiken, där ett mål satts att restidskvoten i de viktiga relationerna skall motsvara 0,8.
- Pålitligheten är en grundläggande faktor för en attraktiv kollektivtrafik. Pålitligheten omfattar såväl mängden inställda tåg som antalet tåg som ankommer och avgår i tid.

Utvecklingen av ett hållbart regiontågsupplägg på Älvsborgsbanan i enlighet med Västra Götalands tågstrategi ställer krav på att erbjuden tågtrafik uppnår kostnadseffektivitet (kostnadstäckningsgrad på minst 50 %), d.v.s. erbjuden trafik ska vara ekonomisk hållbar. En utveckling av trafiken ställer alltså krav på att gasa och bromsa samtidigt, d.v.s. via en noggrann avvägning mellan intäkter och kostnader. Strategin inkluderar både att utveckla trafiken på Älvsborgsbanan, inom realistiska ramar, som att den regionala kollektivtrafikmyndigheten kan komma att behöva se över kompletterande busslinjer för att likt Region Skånes strategi inte skapa parallella och konkurrerande trafiksystem med i princip samma trafikala uppgifter.

Utveckling av regiontågstrafiken innebär ett ökat kapacitetsutnyttjande av infrastrukturen, vilket påverkar banans andra funktioner. Ökad regiontågstrafik och längre trafikdygn begränsar:

- andra aktörers tillgänglighet på bandelen.
- möjligheterna att använda bandelen för omledningstrafik vid störningar eller vid underhållsarbeten på Västra Stambanan.

³ Se även Målbild Tåg 2035 – PM 2 Trafikering.

- befintlig och rationell godstrafik till och från Uddevalla
- möjligheterna till attraktiv fjärrtågstrafik till Stockholm.

Utvecklingen av Älvsborgsbanan som regiontågsbana behöver ske under beaktande av förutsättningarna för övriga funktioner såväl idag som i framtiden. Det genom att beakta de olika aktörernas förutsättningar att erbjuda sina kunder en attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv trafik, d.v.s. en funktionell infrastruktur med tillräcklig kapacitet.

En begränsad del av trafiken på Älvsborgsbanan har både start- och slutpunkt inom stråket och merparten har enbart start- eller slutpunkt till stationer längs Älvsborgsbanan. För att kunna erbjuda en attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv trafik för på Älvsborgsbanan behöver knutpunkterna ägnas specifik uppmärksamhet gällande service, utformning och kapacitet. För Uddevalla, med sin funktion som knutpunkt mellan Bohusbanan och sin funktion som godsnav behöver funktionen ses över för att klara befintlig och potentiell trafik. För att klara en effektiv trafikering i Öxnered och Herrljunga behöver funktionaliteten ses över för att klara trafik såväl längs Älvsborgsbanan som mellan Älvsborgsbanan och anslutande järnvägar; Norge-Vänerbanan och Västra Stambanan.

För att kunna erbjuda de olika aktörerna en funktionell infrastruktur med tillräcklig kapacitet ställer det krav på att såväl respektive bandel som respektive knutpunkt har den service, utformning och kapacitet som möjliggör önskad trafikering. Älvsborgsbanan är indelad i fyra olika bandelar, där varje bandel har sina egna särskilda förutsättningar:

- Uddevalla-Öxnered, bandel 651. Bandelen rustades upp under 1990-talet, har ATC/FJB och är i gott skick. Banans funktion omfattar fjärrtåg, regiontåg och godståg (Uddevalla hamn och Munkedal).
- Öxnered—Vänersborg-Håkantorp, bandel 652. Fjärrblockerad, och nyligen uppgraderad med skarvfritt spår, dock med bibehållen hastighet. Framförallt regiontågstrafik och omledning, men även efterfrågan på nya godstrafikupplägg.
- Håkantorp-Herrljunga, bandel 653. Fjärrblockerad, i relativt gott skick. Framförallt regiontågstrafik. Viktig länk i trafikupplägget för Kinnekullebanan.
- Herrljunga-Borås – [Varberg], bandel 654. Ej fjärrblockerad, men planering för FJB pågår. Reinvesteringsbehov finns, skarvspår. Framförallt regiontågstrafik.

En utveckling av banans funktion för att möjliggöra attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv trafik ur ett Hela-Resan-perspektiv kräver att stationer, omlastningspunkter och övrig kapillär infrastruktur finns och att den har en viss grundläggande utformning, standard och kapacitet.

1.1. Syfte

Syftet med Åtgärdsvalsstudien Älvsborgsbanan är att utgående från banans nuvarande funktion som fjärr-, region-, gods- och omledningsbana utreda de trafikala och infrastrukturella förutsättningarna för att utveckla järnvägens funktion till att vara attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv för samtliga funktioner. Det ska ske under förutsättningarna att:

- Den föreslagna regiontrafiken – ur ett hela resan perspektiv - bedöms som attraktiv, enkel, pålitlig samt kostnadseffektiv i enlighet med Västra Götalandsregionens Målbild 2035 samtidigt som funktionaliteten för fjärr-, godståg och omledningstrafik på bandelen eller på kringliggande bandelar bibehålls eller förbättras.

- Näringslivets transporter för såväl reguljär godstrafik som omledningstrafik. på samt från/till Älvsborgsbanan bedöms som attraktiv, enkel, pålitlig samt kostnadseffektiv i enlighet med Trafikverkets Nationella mål.

Syftet med föreliggande rapport är att beskriva Nuläget och Målbilden för Älvsborgsbanan samt att identifiera de brister som finns i dagens trafik- och infrastruktur för att nå upp till en funktion där dessa kan betraktas som attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv för samtliga funktioner.

1.2. Utredningens målsättning

Målsättningen med Åtgärdsvalsstudien var för det första att Trafikverket, i samverkan med berörd Region, Regional Kollektivtrafikmyndighet, Kommunalförbund, Kommuner samt berört näringsliv, utvecklade en gemensam målbild av den potential och de behov som finns för järnvägstrafik på Älvsborgsbanan. Utgående från målbilden identifierades servicemässiga, trafikala och infrastrukturella brister i befintlig anläggning och i nuvarande trafikering (Nuläget). Målsättningen var att utgående från avviken mellan målbild och nuläge identifiera och föreslå samhällsekonomiskt effektiva åtgärder för att överbrygga gapet mellan nuläge och målbild (brister). Resultatet av åtgärdsvalsstudien ska fungera som ett beslutsunderlag för Trafikverket, samt berörd Västra Götalandsregionen, Västtrafik, berörda Kommunalförbund och kommuner, för prioritering av resurser till trafik- och infrastrukturåtgärder på kort- och medellång sikt.

1.3. Omfattning/Avgränsningar

Geografisk avgränsning

Utredningen omfattar funktionen Älvsborgsbanan, d.v.s. funktionen för fjärresande, för arbets- och studiependling samt för godstrafik till/från och/eller via Älvsborgsbanan ur ett hela-resan-perspektiv. Det innebär i praktiken att behov, potential och brister kartläggs utgående från ett hela-resan-perspektiv, men att åtgärder för att överbrygga bristerna fokuseras på järnvägsfunktionen och stations-/knutpunktsfunktionen på Älvsborgsbanan (i enlighet med TDOK 2013:068). Det innebär att det kan identifieras potential, behov och brister utanför Älvsborgsbanan som har påverkan på funktionen Älvsborgsbanan, men där inga åtgärder föreslås.

Avgränsning av innehåll och omfattning

Utredningen omfattar, i enlighet med ovan att identifiera brister och på stationer stationer/knutpunkter/terminaler, samt trafik-och infrastrukturåtgärder. De enskilda åtgärderna skall läggas samman till åtgärdspaket. Varje förslag till åtgärd/åtgärdspaket ska beskrivas och bedömas avseende lokalisering, alternativa utformningar (t.ex. schematiska spårskisser, markbehov), dess byggbarhet (ex gällande terräng och geoteknik), trafikering, kapacitet samt miljöpåverkan. De åtgärder som av projektgruppen bedöms som mest aktuella skall slutligen kostnadsberäknas.

Tider för åtgärdernas genomförande

Inom uppdraget ingår att studera åtgärder som bedöms kunna genomföras inom planperioden 2022-2033, men även åtgärder på lång sikt hanteras. Åtgärderna delas in i:

- Åtgärder på kort sikt (trimningsåtgärder)
- Åtgärder på medellång sikt (underlag för revidering av Nationell plan 2022 - 2033)
- Åtgärder på lång sikt (för att möta den gemensamma målbilden)

1.4. Arbetsprocess och urval av åtgärder

Utredningen har följt den vedertagna Åtgärdsvalsmetodiken. Huvudrapporten innehåller dock inte alla åtgärder eller varianter på åtgärder som föreslagits, diskuterats och i viss mån valts bort inom ramen för denna studie. Som följd av detta finns ett femtontal underlagsrapporter med fördjupade brist och åtgärdsbeskrivningar. De olika underlagsrapporterna finns sammanfattade i bilaga B.

Ärende 4

2 Intressenternas mål med Älvsborgsbanan

I kapitel två beskrivs vägen från Åtgärdsvalsstudiens intressentanalys utgående från de enskilda intressenternas mål för sin verksamhet på och kring Älvsborgsbanan. Intressenterna har identifierats av Trafikverket i samverkan med Västra Götalandsregionen – varefter de enskilda intressenternas mål för sin respektive verksamhet på och kring Älvsborgsbanan kartlagts via Strategiska dokument, via intervjuer och via workshops. Den första kategorin är naturligtvis den tunga ur analysynpunkt. Den andra kategorin har skapat möjligheter att fånga näringslivets mål, samt att verifiera andra intressenters mål och ur ett mer generellt perspektiv fånga signaler och se strömningar. En viktig källa för avstämningar har också projektets workshops varit. De enskilda intressenterna och deras respektive mål har ett andra steg grupperats till aktörsgrupper och aktörmål för att till slut vägas samman i en gemensam målbild för Älvsborgsbanan.

Grupperingen av intressenter och deras enskilda mål utgör i sin tur en bas för att sätta kvantifierbara mål (SMARTA) för Åtgärdsvalsstudien. Smarta mål som inte enbart ger en bild av det gemensamma målet med Älvsborgsbanan utan även målkonflikter mellan intressentgrupperna – på aktörs- respektive intressentnivå.

Det totala underlagsmaterialet är omfattande och i takt med att arbetet har fortskridit har en struktur vuxit fram som sedan utgjort en grund för analyserna (en referensram). Som grund för insamling av underlagsmaterial låg den ”bruttobild” av omfattade aspekter som presenterats (se Figur 3). Den framtagna referensramen ligger till grund för såväl strukturen i denna rapport och de analyser rörande jämförelse- och utredningsalternativ som presenteras i kommande kapitel. Referensramen ger, ur ett helhetsperspektiv, en vägledning genom processen, men skall inte generaliseras till varje kommun, varje del av linjen eller mellan de olika trafikuppläggen.

2.1. Älvsborgsbanans intressenter

Intressenterna till Åtgärdsvalsstudien Älvsborgsbanan har identifierats samt klassats i primära- och sekundära intressenter av projektet. De primära aktörerna omfattar myndigheter och företag vars verksamhet är direkt knuten till (d.v.s. påverkas och/eller påverkas av) funktionen Älvsborgsbanan. De sekundära omfattar myndigheter och företag vars verksamhet indirekt påverkas av eller påverkar funktionen Älvsborgsbanan.

Primära intressenter:

- Region: Västra Götalandsregionen (VGR).
- Regional Kollektivtrafikmyndighet: Västtrafik (VTAB).
- Kommunalförbund: Fyrbodal, Skaraborg, Sjuhärad.
- Kommuner: Uddevalla, Vänersborg, Grästorp, Vara, Herrljunga, Borås, samt Trollhättan som en del av delregionen Tvåstad/Trestad.
- Trafikverket – omfattande Planering, Underhåll, Investering, Trafikledning på såväl Nationell som Regional nivå.
- Tågoperatörer- Västtågen, SJ, Branschföreningen Tågoperatörerna, TÅGAB, Green Cargo, och CFL.
- Näringslivet (Transportförmedlare, Varuägare och hamn-/Terminalbolag) - godsstrand eller godshanterande företag vars verksamhet är eller potentiellt kan bli beroende av funktionen Älvsborgsbanan.

Sekundära intressenter:

- Länsstyrelsen
- Intresseföreningar ex Förespråkare för "Landvetterbanan" i Skaraborg

2.2. Älvsborgsbanans intressenter – en övergripande analys

I kapitel 2.1 beskrivs de huvudsakliga primära och sekundära intressenterna som identifierats i intressentanalysen och som i dialog, intervjuer och workshops deltagit i ÅVS Älvsborgsbanan. I enlighet med Storhagen et al. (2008) kan de primära intressenterna grupperas i tre övergripande grupper; (1) Resande/Varuägare, (2) Operatörer⁴ och (3) Infrastrukturförvaltare/Samhället. Grupperna är delvis överlappande, de skiljer sig mellan funktionerna för person- och godstransport, men kan ändå betraktas relativt fristående. Vad som också kan noteras är att samtliga grupperna var för sig har ett eget huvudsakligt perspektiv på funktionen för Älvsborgsbanan med skilda behov (krav), mål och systemgränser.

Intressentgrupperna och deras perspektiv kan sammanfattas enligt följande:

Resenärer/Varuägare: I projektet omfattar detta Resenärerna samt Transportköpare (Varuägare/Transportförmedlare) som använder Älvsborgsbanans förflyttningsfunktion:

- Resenärsperspektivet: Att se resenärens behov på ett affärsmässigt sätt på kort och medellång sikt. I grunden att försäkra sig om att varje resenär får vad varje resenär förväntar sig för såväl arbets- och studiependling som fjärrresande (en attraktiv, enkel och pålitlig resa), men som kan betraktas mer långsiktigt (socialt och miljömässigt hållbar). Ur ett resenärsperspektiv tar rapporten sin teoretiska utgångspunkt i Kottenhoff och Byström (2010) "När resenärerna själva får välja sammanställning av attityder, perceptioner och värderingar".
- Affärsperspektiv; Att se transportköparnas verksamhet på ett affärsmässigt sätt på kort och lång sikt. I grunden att försäkra sig om att transportköparna får vad transportköparna har rätt att förvänta sig ur varu- och leveranssynpunkt, men också exempelvis att ta hänsyn till miljömässiga aspekter men fortfarande i grunden ur ett tydligt kund- och lönsamhetsmässigt perspektiv. I det senare fallet långsiktigt.

Operatörerna; De företag som opererar transport-, trafik och terminalverksamheten.

- Produktionsperspektiv; I grunden ett synsätt som domineras av hur man rent praktiskt ska utföra den tjänst man erbjuder. Förutsättningarna, och därmed synsätten, skiljer sig delvis mellan de kommersiella aktörerna och de av samhället upphandlade aktörerna, men i grunden strävar båda mot att optimera sina egna resurser. Perspektivet är funktionellt och utnyttjandet av de kommersiella aktörernas produktionsapparat tenderar att dominera över kundens faktiska önskemål och behov.

Samhället; Det politiska samhällssystemet som i sig omfattar det mesta. Fokus här ligger mot de myndighetsutövande aspekterna.

- Samhällsplaneringsperspektiv: Samhället har ett flertal intressen att bevaka. I det här sammanhanget omfattar det för det första att Västra Götalandsregionen genom att långsiktigt satsa på strukturbildande kollektivtrafik signalera till bebyggelseplanerare och exploatörer att här kommer det finnas en attraktiv, enkel och pålitlig kollektivtrafik inom

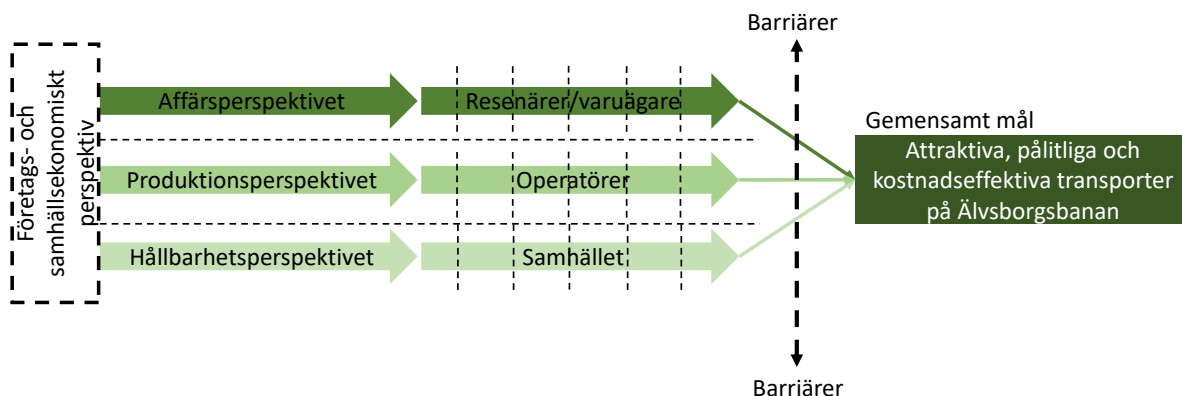
⁴ Inklusiv Regional Kollektivtrafikmyndighet.

överskådlig framtid. Den första aspekten omfattar således Älvsborgsbanan som en del i samhällsplaneringen – och då primärt för arbets- och studiependling.

- Hållbarhetsperspektiv; I det här sammanhanget ser vi framför allt det övergripande och långsiktiga målet om en hållbar samhällsutveckling och då framför allt ur det ekonomiskt, socialt och miljömässigt perspektiv. Det finns ett allt tydligare uttalat intresse som tar sig uttryck i allt från opinionsbildning till lagar och förordningar.

De tre grupperingarna har ett gemensamt övergripande mål om att bedriva eller att det skall bedrivas en attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv transportservice till, från eller via Älvsborgsbanan – till gagn för resande, näringslivet och som en pusselbit i samhällsplaneringen. Grupperingarna har målkonflikter inom respektive gruppering och mellan olika grupperingar, vilket i nedanstående figur gestaltas av de streckade linjerna.

De överlappande aspekterna mellan de tre perspektiven står framför allt att finna i de företags- och samhällsekonomiska aspekterna. Det finns naturligtvis ett företagsekonomiskt perspektiv med i bilden oavsett om man är resenär, varuägare eller operatör och det finns ett samhällsekonomiskt perspektiv eftersom resor eller transporter av varor är en angelägenhet för oss alla. Syftet med kommande kapitel är att beskriva vilka perspektiv som finns och vilka systemgränser de olika perspektiven har – samt att identifiera vilka perspektiv som dominerar över andra hos olika intressenter.



Figur 2 I studien har tre grupperingar identifierats vars övergripande gemensamma mål är att det erbjuds eller att erbjuda en attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv service till, från eller via Älvsborgsbanan. Det finns konflikter mellan respektive inom grupperingarna (ovan benämnda barriärer) som hindrar att aktörernas behov (krav och mål) uppfylls för att bedriva en företags- och samhällsekonomiskt effektiv trafik på Älvsborgsbanan.

2.3. Älvsborgsbanans funktioner

De två grupperingarna (2) Operatörer och (3) Samhället önskar att erbjuda attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv transportservice till systemets primära avnämare (1) Resenärer och (2)Transportköpare. För järnvägstransporten, den kollektiva transporten eller den multimodala transporten innebär det i att ett alternativ transport skall vara konkurrenskraftigt dörr-till-dörr med bil eller lastbilstransport genom någon av Älvsborgsbanans transportservicefunktioner; fjärrtåg, regiontåg, godståg och omledning. Fjärrtåg, godståg och omledningstrafik klassas som kommersiell trafik, medan regiontrafik klassas som kollektivtrafik.

Den regionala kollektivtrafiken omfattar kollektivtrafik som äger rum inom regionen eller mellan regionen och kringliggande region (interregional trafik), och vars syfte är att tillgodose resenärernas behov av arbets- och studiependling samt längre resor som sker mer sällan (fjärresande). Den

interregionala trafiken har i normala fall de kommersiella aktörerna ansvar för, men genom att bedriva regional trafik med koppling till interregional trafik i knutpunkterna sker samtrafikering mellan regiontrafiken på Älvsborgsbanan och den kommersiella trafiken på anslutande linjer. Det ger en förbättrad tillgänglighet mellan regionen och framför allt Mälardalen och Stockholm

Den regionala kollektivtrafikmyndigheten (här: Västra Götalandsregionen) ansvarar för den regionala kollektivtrafiken och den regionala kollektivtrafikmyndigheten har ansvar för att ta fram ett regionalt kollektivtrafikprogram. Programmet innehåller såväl en långsiktig strategisk del som en kortsiktig beskrivning av kollektivtrafikens omfattning på kort sikt. I det regionala kollektivtrafikprogrammet skall en avvägning göras mellan vilken trafik som samhället ska ta ansvar för respektive vilken trafik som skall bedrivas på kommersiell grund. Målsättningen med regiontrafiken har hämtats från Regionalt Trafikförsörjningsprogram Västra Götaland (2016) samt Västra Götalandsregionens Tågstrategi Målbild Tåg 2035 (2018).

Den kommersiella trafiken drivs av ett antal aktörer vilket kan skifta med tiden. I dagsläget omfattar dessa SJ (person) samt Green Cargo, TÅGAB och CFL Cargo (goods). Dessa företag, och framför allt gods företagen, är inte enbart beroende av ett fungerande huvudsystem utan även tillgänglighet till järnvägens sidosystem⁵ samt hamn-, terminal och andra lastnings- och lossningsfunktioner. Ansvaret för järnvägens huvudsystem, inklusive kapacitetsfördelning⁶, vilar på Trafikverket, medan ansvaret för järnvägens sidosystem vilar på marknaden/kommuner och andra aktörer. För att fånga målsättningen för den kommersiella trafiken har intervjuer genomförts med ett urval av de kommersiella aktörerna samt med kommunerna.

Utmed Älvsborgsbanan finns ett 10-tal tätorter med knutpunkter, stationer och/eller hållplatser. Ansvaret för utvecklingen av dessa vilar på olika aktörer; (1) järnvägens kärnfunktion på Trafikverket, (2) Effektiva Bytespunkten⁷ på kommunen samt (3) Staden och samhällsplaneringen⁸ på kommunen eller annan part. För att fånga den övergripande målsättningen för knutpunkter, stationer och/eller hållplatser utgår projektet från Stationshandboken (TRV 2013:060), vilket kombinerats med strategiska dokument från Västra Götalandsregionen. För att finna mål för respektive ort har ovanstående kompletterats med intervjuer med Västtrafik samt med respektive kommun.

Utgående från ett "Hela-Resan-Perspektiv" och de funktioner som erbjuds eller skulle behöva erbjudas för transporter till, från eller via Älvsborgsbanan framkommer en komplex bild med en fragmenterad marknadsstruktur där ett flertal intressenter/aktörer är involverade för att erbjuda en funktionell helhet. Den funktionella helheten skiljer sig mellan kommersiell och kollektivtrafik, den

⁵ Huvudsystemet omfattar den del av järnvägsnätet som är nödvändigt för att säkerställa ett effektivt trafikflöde i järnvägssystemet dvs. de anläggningar och funktioner som behövs för tågfärd och tågbildning samt för resenärers på – och avstigning. I huvudsystemet ingår även spår för fordonsuppställning i anslutning till tågfärd och tågbildning. Sidosystem omfattar den del av järnvägssystemet som omfattar anläggningar och funktioner för lastning och lossning, fordonsunderhåll och- service, resenärsservice utanför plattformarna samt långtidsuppställning av järnvägsfordon.

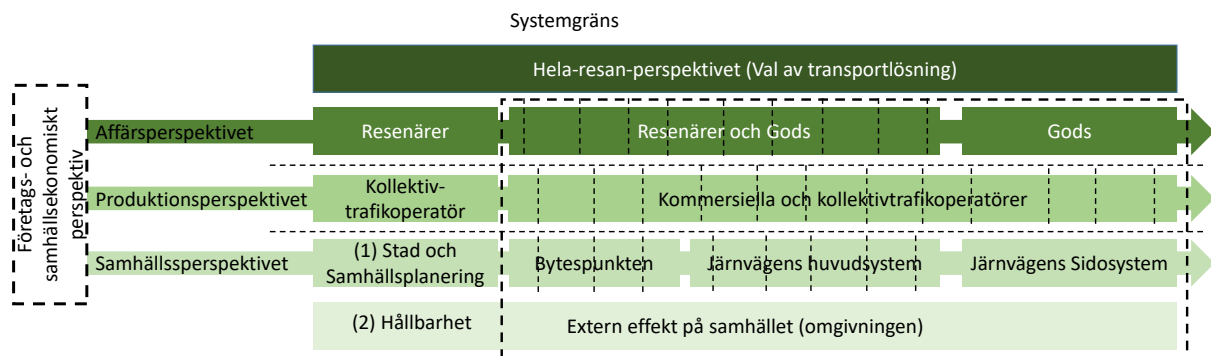
⁶ Järnvägslagen

⁷ Busshållplats, cykelparkering, taxiangöring, biljetter, väntfunktion, service mm.

⁸ Verksamheter, bostäder, kontor, mötesplats, kultur mm

skiljer sig mellan person- och godstransporter, och den skiljer mellan infrastrukturansvar mellan segmenten där ansvar vilar på såväl Trafikverket, Kommunerna som de enskilda företagen.

Den trafik som bedrivs på Älvsborgsbanan påverkar även omgivningen, alltså extern part. Den komplexa och fragmenterade bilden av de tre grupperingarna visas i nedanstående figur. Figuren indikerar att behov, potential och brister kan identifiera såväl inom systemgränsen som utanför, men även att Resenärsperspektivet skiljer sig från Godsperspektivet, där resenärsperspektivet omfattar Hela-Resan-Perspektivet” där i ett flertal en del av resan sker på infrastruktur som inte inkluderas som fokal del i studien, medan för- och eftertransporten (ex på kapillär infrastruktur) är en fokal del för en godstransport. För godstransporten behöver järnvägens sidosystem (industrispår, terminaler, lastplatser) i enlighet med definition av funktionell kapillär infrastruktur inkluderas⁹, medan systemgränsen funktioner för persontrafik definieras av den funktionella/effektiva bytespunkten. Målen för banans framtida funktionalitet behöver såldes sättas utgående från nedan angivna systemgränser, utgående från de tre grupperingarnas perspektiv och utgående från de fyra funktioner som intressenterna ämnar nyttja Älvsborgsbanan för.



Figur 3 En schematisk beskrivning av transportsystemet för fjärr-, kollektiv-, och godstrafik utgående från de tre grupperingarna (1) affärsperspektivet (resenärs- och varuägarperspektivet), (2) produktionsperspektivet samt (3) Samhällsperspektivet (inklusive infrastrukturperspektivet).

2.4. Effektmål för Älvsborgsbanan

Målen för Älvsborgsbanan styrs av de transportpolitiska målen, de regionala målen, kommunala målen eller av behov/önskemål hos enskilda näringsidkare, d.v.s. näringslivet eller operatörer som använder Älvsborgsbanan eller ansluter till den.

Målen för järnvägens huvudsystem styrs via de transportpolitiska målen, av enskilda transportföretags av respektive kommersiella aktörers strategier. Sidosystemet styrs av kommunala, kommersiella eller andra aktörers strategier och beslut.

2.4.1. Nationella mål och regeringens godstransportstrategi

Det övergripande transportpolitiska målet är att säkerställa en samhällsekonomiskt effektiv och långsiktigt hållbar transportförsörjning för medborgarna och näringslivet i hela landet. Transporter knyter ihop landet och är en central förutsättning för en växande ekonomi, ökad befolkning, förbättrade möjligheter till pendling, besök och ökad sysselsättning. Det övergripande

⁹ Se Banverket (2007/a) Definition av den funktionella enheten terminal, Trafikverket (2015) definition av den funktionella enheten lastplats.

näringspolitiska målet är att stärka den svenska konkurrenskraften och skapa förutsättningar för fler arbetstillfällen och växande företag, d.v.s. ett väl fungerande transportsystem är en förutsättning för att företagen ska kunna verka i hela landet.

De nationella transportpolitiska målen för persontrafik omfattar framför allt att transportsystemet ska vara tillförlitlighet, enkelt och tryggt. Detta kan tolkas som att

- Kollektivtrafikresan upplevs tillförlitlig, bekväm och trygg, samt enkel att planera, betala och omplanera vid störningar, oavsett var man är i landet.
- Minst 75 % (?) av de oskyddade trafikanterna upplever att transportsystemet är tryggt att använda och vistas i.

Tillgänglighet i ett hållbart samhälle för godstransporter innebär att:

- Transportsystemet är inkluderande och erbjuder god tillgänglighet för både medborgare och näringsliv oavsett var vi bor eller verkar i landet. För godstransporterna innebär det en grundläggande tillgänglighet med god kvalitet och användbarhet i hela landet
- Transportsystemet ska till år 2030 minska utsläppen av klimatgaser med 70 % och dess miljöpåverkan så liten att naturen kan skapa ekosystemtjänster även i framtiden
- Ingen dödas eller skadas allvarligt i transportsystemet, varken i olyckor eller av luftföroreningar och buller.

2.4.2. Regeringens Nationella Godstransportstrategi (2018)

Regeringens syfte med den nationella godstransportstrategin är åstadkomma ökad sysselsättning, en ökad andel kvalificerad industriproduktion, i kombination med minskad klimatpåverkan i den takt det behövs globalt för att nå klimatmålen samt färre dödade och skadade i trafiken. Strategin tar sikte på att utveckla framtidens transportsystem där järnvägens fulla potential utnyttjas och där vi använder sjöfarten i betydligt större omfattning än idag. Strategin utgör en plattform för satsningar och innehåller ett antal prioriterade områden. I dialog med branschens aktörer har regeringen identifierat en rad områden att för att nå effektivt, attraktivt och hållbart transportsystem.

Järnvägen har en betydelsefull roll i enlighet med den nationella godstransportstrategin, att enskilt eller i samklang med övriga trafikslag, bidra till väl fungerande transporttjänster och för att bidra till detta mål sätter det krav på att transporterna till, från och via Älvsborgsbanan kan bedömas som effektiva, hållbara och kapacitetsstarka, d.v.s. Älvsborgsbanans funktion ska kunna bidra till:

- konkurrenskraftiga logistikkedjor i en internationell konkurrens.
- att komplettera sjötransporter med en effektiv inlandstransport (ex till och från Uddevalla hamn) i en intermodal transportkedja.
- komplettera/konkurrera med lastbilstransporter för inrikestransporter till gagn för svenskt näringslivet.

Järnvägen är främst konkurrenskraftig för stora regelbundna flöden över medellånga och långa avstånd. Det ställer krav på att infrastrukturen längs Älvsborgsbanan tillåter effektiv och konkurrenskraftig tågföring och tågbildning samt att såväl företag som terminaler/lastplatser är kopplade till järnvägens- och vägnätets huvudsystem på ett effektivt och konkurrenskraftigt sätt¹⁰.

¹⁰ Ej kostnadsdrivande sätt.

Målsättningen med godstransportstrategin är att bidra till att de transportpolitiska målen nås, stärka näringslivets konkurrenskraft, samt främja en överflyttning av godstransporter från väg till järnväg och sjöfart. För studien innebär det förutom att säkerställa tillgänglighet till en funktionell järnväg dessutom att säkerställa tillgängligheten för effektiva järnvägstransporter till och från Uddevalla Hamn därmed tillgängligheten till sjötransporter för svenskt näringsliv.

2.4.3. Västra Götalandsregionens godsstrategi

Västra Götalandsregionen tog under år 2016 fram en Godstransportstrategi, inklusive handlingsplan. Strategin syftar till att bidra till att regionen ska utvecklas som den ledande logistikregionen som erbjuder effektiv logistik och en transportinfrastruktur som stödjer näringslivets behov och regionens utveckling på ett sätt som värnar hållbarheten i hela regionen och samhällsekonomisk effektivitet. För Älvsborgsbanan omfattar detta att ge förutsättningar för fungerande godstransporter genom höga krav på tillgänglighet, kvalitet, tillförlitlighet och säkerhet.

Handlingsplanen redovisar vilka insatser som ska genomföras och vilka prioriteringar som gäller för att uppnå strategins intentioner. De insatser som finns i handlingsplanen är indelade enligt samma strategiska områden och delområden som godstransportstrategin:

- Transportinfrastruktur av hög klass syftar till att skapa robusta stråk med god tillgänglighet, effektiva noder och goda förutsättningar för intermodalitet.
 - Kommande infrastrukturplaner ska prioritera eliminering av flaskhalsar och anslutningar till terminaler och noder.
 - Utveckla regionens internationella konkurrenskraft utifrån de behov som finns av en hög tillgänglighet till flyg- och sjöfrakt.
 - Öka kapaciteten på järnvägen genom elektrifiering av viktiga noder.
 - Verka för en omledningsbana runt Göteborg genom specifika satsningar på Viskadalsbanan och Älvsborgsbanan.
 - Utredda behov för effektiv omlastning i Fyrbodalen och Sjuhäradsregionen.
- Ledande logistikregion Insatserna inom det strategiska området ledande logistikregion syftar till att effektivisera transporter, minska transporternas miljöpåverkan, men även insatser att skapa en bättre balans mellan olika trafikslag som används för transittrafik genom ökade möjligheter till överföring av trafik från väg till järnväg eller sjö. För att denna överföring ska vara möjlig behöver konkurrenskraften för sjö- och järnvägstransporter stärkas. Exempel på sistnämnda är att möjliggöra transporter ex från Jönköpingsregionen till Norge via Älvsborgsbanan.

2.4.4. Näringslivets behov för godstransporter

Projektet har kartlagt och analyserat näringslivets mål och krav för att i ökande grad vilja och kommersiellt kunna använda Älvsborgsbanan för godstrafik och omledningstrafik. Målen och kraven har indelats i krav eller förutsättningar för att använda bandelen samt mål som pekar i riktning mot förutsättningar för ökade transportmängder eller ökad effektivitet. Mål och krav kommer från forskningsdokument, men även från intervjuer och workshops utförda inom ramen för projektet.

Näringslivets krav och mål för sin logistik- och transportverksamhet skiljer sig mellan varuslag, mellan företag och var i förädlingskedjan varan befinner sig. TFK (2010) delade in detta i logistikdriven, kvalitetsdriven och kostnadsdriven transportförsörjning, där järnvägens konkurrenskraft framför allt är stark inom segmentet kostnadsdriven transportförsörjning. Inom segmentet kostnadsdriven

logistik befinner sig till stor del basindustrin där järnvägen är konkurrenskraftig för stora godsvolymer på medellånga och långa avstånd men även under rätt förutsättningar (systemtåg) på korta avstånd (exempelvis mellan ett bruk och en hamn). Järnvägen är även konkurrenskraftig för segmentet kvalitetsdriven logistik på medellånga och långa avstånd där järnvägens traditionella produkter används för transporter på medellånga och långa avstånd mellan leverantör och distributionslager, i form av vagnslaster eller intermodala transporter. Men för att kunna konkurrera med lastbilstrafiken, som i och kring Älvsborgsbanan präglas av hög andel fordonsekipage från Östra Centraleuropa, krävs det att transportsystemets och framför allt järnvägens skaldrift kan utnyttjas på ett optimalt sätt ur ett dörr-till-dörr perspektiv. För att möjliggöra detta krävs:

- Industrispår till avsändare och/eller mottagare. Järnvägen kan vara konkurrenskraftig på avstånd under 100 km om det finns industrispår i respektive ändpunkt – speciellt om industrispåren är elektrifierade och möjliggör heltåg. Saknas industrispår i endera ändpunkten ökar avståndet för konkurrenskraft till 250 km. Industrispår, och dess anslutningar till järnvägens huvudsystem, ansvarar varuägare, kommun eller annan aktör för. Förutsättningarna för och nyttan med industrispår beskrivs av Banverket (2007/b).
- Terminaler och lastplatser i närhet av hamn, varuägare eller annan omlastningspunkt. Platserna ska vara centralt lokaliserade, med goda vägförbindelser, ha elektrifierade anslutningsspår, ha kapacitet för att hantera heltåg, ha goda lagringsytor och hanteringen på platserna ska kunna ske 24/7. Begreppet funktionell terminal/lastplats beskrivs av Banverket (2010) respektive Trafikverket (2015).
- Linjerna ska ha tillräcklig kapacitet för godstrafik (acceptabel framföringstid från avsändningsort till mottagningsort med hög tillförlitlighet) och ska ha tekniska förutsättningar för framförande av godståg utan begränsningar (tillåten vagnvikt, hastighet, största tillåtna axeltryck, tillåten bärighet). Framföringstiden (ledtiden och tillförlitlighet) för transporter på medellånga och långa avstånd styrs av kundkrav (godset skall levereras över natt och det skall komma fram i enlighet med överenskommelse), men även av kostnadsskäl (långa ledtider med dålig tillförlitlighet driver behov av ökad resursmängd för ett upplägg).
- Rangerbangårdar och tågbildningspunkterna ska tillräcklig kapacitet för att möjliggöra tågbildning, tågspplittring, tågsortering samt uppställning av vagnar (väntan på uppdrag).
- Knutpunkterna ska ha tillräcklig kapacitet för att möjliggöra magasinering av tåg som skall från en linje till en annan, de ska ha tillräcklig kapacitet och förutsättningar för att vändning av tåg ska vara möjlig utan kapacitetsrestriktioner på berörd bandel eller annan bandel.

2.4.5. Mål för kommersiell trafik (persontrafik)

Den kommersiella trafiken på Älvsborgsbanan har under ett tiotal år bedrivits av SJ (fd Statens Järnvägar) med förbindelser Uddevalla – Vänersborg – Herrljunga – Stockholm med motorvagnssätt littera X2 under vintertid och stundtals trafik Stockholm Herrljunga – Vänersborg – Uddevalla – Strömstad med motorvagnssätt littera X2 under sommartid. Tidvis har det dessutom funnits direkta förbindelser Borås – Herrljunga – Stockholm med motorvagnar littera X2/X3.

Någon direkt fördel, mer än komforten/bekvämligheten och direktförbindelsen finns i dagsläget inte med direkta tåg Uddevalla – Stockholm via Älvsborgsbanan. Tågen har i riktning Stockholm avgått från Uddevalla kring 05:30 med ankomst till Stockholm kring kl. 09:30. Restiden med direkttåget är 4 timmar, vilket skall jämföras med den snabbaste förbindelsen med Älvsborgsbanan med byte i Herrljunga 3 timmar 50 minuter och en potentiell resa Uddevalla – Trollhättan – Alingsås – Stockholm som skulle kunna köras på motsvarande tid. På sträckan Herrljunga – Stockholm går snabbtågen på 2

timmar 25 minuter till 2 timmar 45 minuter i T19, vilket inklusive en förlängning till Borås motsvarar 3 timmar 20 minuter till 3 timmar 40 minuter.

Restiden har visat sig vara den avgörande faktorn i konkurrensen mellan tåg, bil och flyg. Restiden med flyg är drygt en timme från Trollhättan till Bromma och med bil fem timmar. Forskningen visar att järnvägen vid restider på 3 timmar är lika snabbt som flyget (city-till-city) och dessutom innebär det att resenären kan åka fram och åter samma dag. Om resenären ska flyga så krävs, inklusive matarresor och terminaltid, 3 timmar från Stockholm till nästan vilken stad som helst i Sverige. Forskning (Lundberg, 2011) indikerar att järnvägens empiriska marknadsandel för fjärrresande med snabbtåg är över 50 % då restiden på en viss sträcka är under 3 timmar. Det överensstämmer med Nelldal (2008) som anger att vid introduktionen av snabbtåg på sträckan Göteborg – Stockholm kring år 1990 ökade tågets marknadsandel på sträckan från 40 % till 60 % av den totala tåg-flyg-marknaden. Det berodde på att tåget är bekvämare och man får en ostörd resa jämfört med flyget där resan styckas upp i flera moment. Även pris, turtäthet kan påverka men restiden är den avgörande faktorn.

Konkurrenskraften för järnvägslösningen finns, men skulle genom en sänkning från 4 timmar till 3 timmar 30 minuter förbättras väsentligt. Med stor sannolikhet skulle marknadsandelen för resan öka från 40 % till 50 % om resultaten från forskningen (ibid.) kan användas. Om tåget från Trestad eller Boråsregionen ska kunna ersätta flyget på marknadsmässiga krävs att restiden kan minskas och att utbudet kan kompletteras med fler direkttåg. Men en minskning av restiden med 20 – 30 minuter på sträckan Uddevalla – Herrljunga ställer krav på hastighetshöjande åtgärder Vänersborg – Håkantorp samt ett nytt triangelspår i Herrljunga för att undvika spetsvändningen. En minskning av restiden med 20 minuter på sträckan Borås – Herrljunga ställer krav på hastighetshöjande åtgärder Borås – Herrljunga (hastighetsåtertagande) samt ett nytt triangelspår i Herrljunga för att undvika spetsvändningen. Restiden med dessa åtgärder skulle minska transporttiden Uddevalla – Stockholm mot 3 timmar 30 minuter och Borås – Stockholm till 3 timmar.

2.4.6. Mål för Regional kollektivtrafik

De regionala målen för Älvsborgsbanan är härledda från "Tillväxtstrategi Västra Götalandsregionen" och Västra Götalandsregionens Trafikförsörjningsprogram (2016). De övergripande regionala målen omfattar för det första att erbjuda en ökad tillgänglighet till arbete, utbildning och fritid, samt för det andra den önskvärda regionförstoringen utmynnar i ett ökat resandeutbyte mellan olika delregioner, vilket i sin tur kräver goda kommunikationer och förkortade tidsavstånd.

Trafikförsörjningsprogrammet beskriver en prioritering av förutsättningar och möjligheter med arbets- och studiependling inom regionen är en grundsten för regional utveckling. Den regionala utvecklingen bygger i sin tur på flera element som är ömsesidigt beroende:

- Bostadsbyggande
- Lokalisering av verksamheter
- Kollektivtrafikens utveckling
- Infrastrukturutveckling

Det övergripande målet i Trafikförsörjningsprogrammet för att stödja de regionala målen om en attraktiv och konkurrenskraftig region genom att öka andelen hållbara resor i Västra Götalandsregion i kombination med att kollektivtrafikresandet skall fördubblas (Västra Götalandsregionen, 2016).

Trafikförsörjningsprogrammet bygger på fyra delmål:

- Ökad tillgänglighet för invånarna i Västra Götaland med beslutad strategi Målbild Tåg 2035, Målbild Koll 2035 och Landsbygdsstrategin.
- Attraktiv kollektivtrafik med beslutad Pris- och sortimentsstrategi.
- Alla resenärsgupper beaktas med beslutad Funktionshinderstrategi.
- Minskad miljöpåverkan med beslutad Miljö- och klimatstrategi.

Inom Trafikförsörjningsprogrammet finns ett antal utvecklingsområden till 2020 som omfattar samhällsplanering och kollektivtrafik som en ömsesidig process, hållbart resande - samverkan för att utveckla smartare kombinationer av färdstätt, pris- och betalsystem och informationssystem, principer och strategier för kollektivtrafik i regionens pendlingsnav samt antidiskriminering.

I Trafikförsörjningsprogrammet poängteras även de starkaste pendlingsrelationerna som prioriterade stråk med prioriterade pendlingsnav. Syftet med prioriterade stråk och nav är att koncentrera fler bostäder och verksamheter till dessa stråk/noder och därigenom skapa bättre förutsättningar för en attraktiv och konkurrenskraftig kollektivtrafik. De funktioner som är knutna till Älvsborgsbanan är samtliga knutna till de prioriterade noderna (GMP, Borås, Trestad och Skövde) och för Älvsborgsbanan omfattar det samtliga prioriterade noder men enbart stråken Skövde – Borås – Landvetter - Göteborg och Trestad – Göteborg. De prioriterade stråken och noderna utgör stommen i trafikplaneringen¹¹ och dessa ska präglas av långsiktighet.

All trafikplanering skall präglas av en noga avvägning mellan efterfrågan och utbud. All trafik är lokalt anpassad efter lokala förutsättningar och behov, geografi och hos olika resenärsgupper, vilket gäller både vardagsresor och sällanresor. I grunden gäller att en attraktiv trafik får folk att åka kollektivt för att de vill det – inte för att de måste detta. Kollektivtrafiken måste vara attraktiv – kvalitet, image och känsla. Det gäller att prioritera resenärernas egna upplevelser, dvs erbjuda en attraktiv, enkel och opålitlig förflyttningstjänst. Det innebär:

Att transporttjänsten skall vara smart, trygg och enkel

- Att det ska vara bekvämt att vänta, byta eller befinna sig i fordonet
- Att det skall vara punktlighet och pålitlighet
- Att tjänster som underlättar resan genom mervärden
- Att trafikföretagens bemötande är gott (körsätt, bemötande, kvalitet och trafiksäkerhet)
- Att transporttjänsten erbjuds framkomlighet och prioritet för att nå pålitlighet och punktlighet

Utöver detta skall resan vara enkel genom att det skall vara enkelt, enkelt att köpa biljett och resa kollektivt (Taxesystem och försäljningskanaler) med hänsyn till resenärsguppers behov respektive lokala förutsättningar.

Målsättningen är att tredubblat resandet med kollektivtrafik mellan 2006 till år 2035 och framför allt är det de längre transporterna (transportarbetet) som ska öka marknadsandelen då målsättningen är att öka andelen hållbara resor inte antalet resor. Snabba resor knyter samman regionen och stärka de funktionella arbetsmarknaderna – och därmed kan de långa järnvägsresorna stärka regionen. Järnvägen, med sin hastighet, medför att arbets- och studiependling kan ske på allt längre avstånd. Vad som anges som en övre gräns skiljer mellan forskare, men normalt anges spannet 45-60 minuter

¹¹ Restidskvoter på 0,8 mot bilen eftersträvas.

(75 min för Europa) som en övre gräns (Kottenhoff och Byström 2010). Forskningen indikerar dessutom att regiontågstrafik har en positiv inverkan på regional utveckling, eftersom järnvägen med sin höga medelhastighet på dessa avstånd spelar en viktig funktion för att göra arbetspendling attraktiv. Forskningen visar att det framför allt inom tidsspannet 15-45/60 minuters arbets- och studiependling ökar vid förbättrad restid, vilket innebär att järnvägen med sin snabbare restid kan få människor att pendla på allt längre avstånd och i större omfattning. Det visas ibland annat Skåne där järnvägen med sin snabba undervägsresa på längre avstånd (över 50 km har en marknadsandel över 50 % relativ 25 % på avstånd mellan 20-50 km).

Den långsiktiga ambitionen är att var tredje motoriserade resa ska vara med kollektivtrafik. För att klara detta höga mål krävs en bebyggelse- och infrastrukturutveckling som stödjer den utvecklingen – samtidigt som det sker en successiv utveckling av kollektivtrafikens attraktivitet och kapacitet. Kollektivtrafiken är strukturbildande och samhällsplaneringen samt utvecklingen av kollektivtrafiken behöver långsiktigt gå hand i hand. Med hänsyn till de ekonomiska begränsningar som föreligger för drivande och utveckling av kollektivtrafiken kommer att föreligga krävs en effektiv och stödjande samverkansprocess mellan kollektivtrafikmyndigheter, kommuner och Trafikverket. Bebyggelseplanering skall göras så att det underlättar utveckling av en effektiv och attraktiv kollektivtrafik, att kollektivtrafiken ges högs prioritet och framkomligheten i städerna att gång- och cykelvägar och pendelparkeringar byggs ut – ska ges incitament att resa på annat sätt än med bil.

2.4.7. Målbild Tåg 2035

För att nå de regionala målen, d.v.s. att för det första att erbjuda en ökad tillgänglighet till arbete, utbildning och fritid, samt för det andra den önskvärda regionförstoringen utmynnar i ett ökat resandeutbyte mellan olika delregioner. En delstrategi för att nå de regionala målen är att utveckla tågtrafiken till att bli en ryggrad i ett framtida hållbart transportsystem i Västra Götalandsregionen där tågresandet ska tredubblas. För att det skall kunna nås krävs att tågtrafiken dimensioneras med högre hastighet, högre frekvens och högre kapacitet. Medel att det i sin tur skall kunna uppnås är utökad tågtrafik och utbyggnad av infrastrukturen. Det regionala tågtrafiksystemet utgör ryggraden i kollektivtrafiken och kompletteras med expressbusstrafik där tågtrafiken inte är ett fullödigt alternativ i de långväga regionala förbindelserna¹².

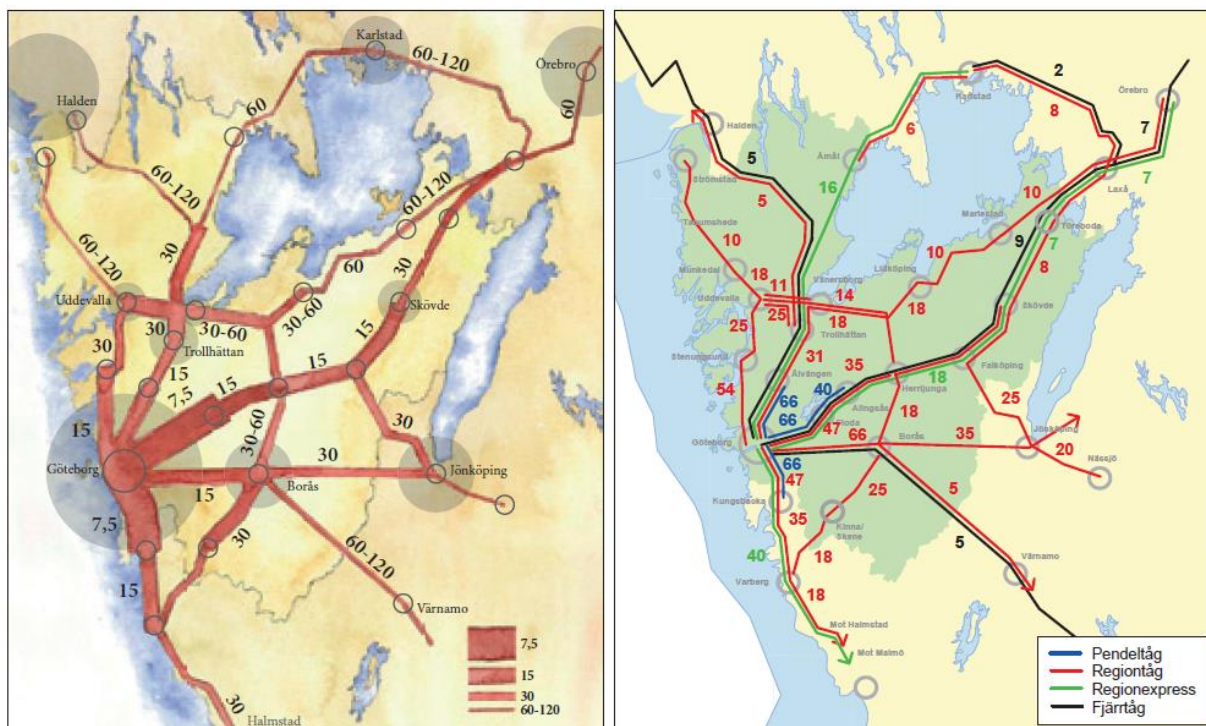
I enlighet med Västra Götalandsregionens Trafikförsörjningsprogram ska Älvsborgsbanan försörja de strategiska noderna och de strategiska stråken. Delvis görs detta redan idag, men strategin är ett ökat fokus på arbets- och studiependling i följande relationer:

- [Strömstad] - Uddevalla – Trollhättan – Göteborg.
- Vänersborg – Trollhättan – Göteborg.
- Uddevalla – Trollhättan – Vänersborg.
- Örebro – Mariestad – Lidköping – Håkantorp – Vänersborg/Vara-Herrljunga – Göteborg.
- Uddevalla – Herrljunga (ej sammanhängande - tågbyte i Herrljunga).
- Herrljunga – Borås - Varberg

¹² Regionen har väldigt lång andel bruttokilometer tåg per invånare. Det beror framför allt på infra-kapaciteten. Målbilden 2035 innebär att man (trots större befolkning) ska ha samma antal resande som Skåne hade 2013.

- Skövde – Falköping – Borås – Landvetter – Göteborg

Trafikutvecklingen förväntas öka successivt och för år 2035 förväntas i nedanstående turtäthet i enlighet med Målbild Tåg 2035:



Figur 4 Den vänstra figuren anger turtätheten i högtrafik och den höga figuren antalet dubbelturer per vardag i enlighet med Målbild Tåg 2035.

Målbild Tåg 2035 delar in de olika funktionerna i turtäthetskategorier och där ingår flertalet av de relationer som trafikerar Älvsborgsbanan i kategori C eller D.

	A	B	C	D	E
Antal dubbelturer per vardagsdygn ¹⁾	66	54	25	14	10
Turtäthet i högtrafik	15	15	30	60	60–120
Turtäthet (mitt på dagen)	15	30	60	120	120
Turtäthet kvällar	30	30–60	60–120	120	120–180
Trafikens öppettider klockslag	04:30–00:00	04:30–00:00	05:00–22:00	05:00–22:00	06:00–20:00
Nattrafik helger	Ja	Ja	Ja	Nej	Nej

Figur 5 Turtäthetskategorier enligt Målbild Tåg 2035.

I enlighet med Målbild Tåg 2035 kommer Älvsborgsbanan att få en förändrad funktion till år 2035. Bandelen kommer att delas in i två delar – en norr om Herrljunga och en söder om Herrljunga – utan genomgående trafik med syfte att optimera knutpunkten Herrljunga. Trafiken längs Älvsborgsbanan delas således upp i två funktioner, vars primära syfte är att knyta an till trafiken på Västra Stambanan (funktion 1 Uddevalla – Herrljunga respektive funktion 5 Herrljunga – Borås) – med frekvensen 1 tåg per timme och riktning (18 dubbelturer per dygn).

Fram till år 2035 innebär det för regiontåget Tvåstad – Göteborg att nuvarande trafikmängd bibehålls och i kombination med annan trafik utvidgas från halvtimmes till kvartstrafik mellan Trollhättan och Göteborg (funktion 2). För den genomgående trafiken Uddevalla – Herrljunga (funktion 1) och Tvåstadspendeln Vänersborg – Göteborg (funktion 2) är målsättningen att utvidga trafiken Uddevalla – Trollhättan – [Göteborg] (funktion 3) och tillsammans skapar de grunden för en Trestadspendel Uddevalla – Vänersborg – Trollhättan med halvtimmesfrekvens respektive en utvidgning av trafiken Trollhättan – Göteborg till fyra tåg per timme (inklusive tåg till och från Karlstad).

Trafiken på Kinnekullebanan omfattas av två skilda upplägg. Det första linjen trafikerar Mariestad – Lidköping – Herrljunga med många uppehåll och har därmed en lokal funktion. Det andra linjen trafikerar Mariestad – Lidköping – Herrljunga – Göteborg med få uppehåll och har därmed en regional funktion (funktion 4). I Målbild Tåg 2035 läggs den första linjen om från att gå till Herrljunga till att gå till Vänersborg och integreras med Tvåstadspendeln från Vänersborg. Detta förutsätter dock åtgärder i knutpunkten Håkantorp, och att kraftförsörjningen¹³ löses utmed hela sträckan (funktion 2b). Direkttågen fortsätter dock att gå via Herrljunga till Göteborg (funktion 4).

Målsättningen med trafiken på södra delen av Älvsborgsbanan är att knyta an stråket Göteborg – Landvetter – Borås – Herrljunga – Falköping – Skövde, vilket dels skapar bättre förbindelser i Herrljunga (till fjärrtrafiken) och dessutom bättre förbindelser mellan Sjuhärad/Landvetter och Skaraborg utan byte (funktion 6). Utöver denna funktion kvarstår ett antal insatståg på sträckan för att möjliggöra halvtimmes trafik på sträckan i högt trafik.

Centrala förutsättningar för en utvecklad regiontågstrafik är (i enlighet med Målbild Tåg 2035):

- Restider som kan konkurrera med biltrafiken (Restidskvot 0,8).
- Frekvens i enlighet med målbilden.
- Taktfast tidtabell och med goda anslutningar till anslutande kollektivtrafik i knut- och bytespunkter.
- Ett pålitligt transportsystem.
- Ett transportsystem tillgängligt för alla resandegrupper (exempelvis funktionshindrade).
- Längre trafikdygn.

Målbild Tåg 2035 anger att tåget ska vara ryggraden i det regionala kollektivtrafiksystemet. En central förutsättning är att tågtrafiken och därmed för den regionala persontrafiken på Älvsborgsbanan är konkurrenskraftig med en tillräckligt hög kostnadstäckningsgrad¹⁴ för att medlen till trafiken inte skall utredas för omprioritering. Ett hållbart transportsystem kräver systematiskt arbete inom flera områden. Det krävs aktivt arbete med kostnadseffektiviteten, jämnare spridning av resandet över dygnet, geografin och ökad prioritering av kollektivtrafikens framkomlighet. Det krävs intäktshöjande marknadsföring. Det handlar om att utveckla trafiken så kostnadseffektivt som möjligt – både gasa och bromsa samtidigt. För att klara trafikekonomin anger Västra Götalandsregionen att busstrafiken i de olika stråken behöver ses över och anpassas till Tågtrafiken.

¹³ Elektrifiering eller hybridfordon.

¹⁴ Över 50 % kostnadstäckningsgrad

2.4.8. Kommunala mål

Kommunerna längs bandelen har förutom krav eller mål om att den trafik som erbjuds längs bandelen skall gagna kommunens invånare att stationsmiljöerna skall vara tillgänglig, attraktiv, trygg och säkra för såväl resenärer som externa aktörer samt att den barriär-, trafiksäkerhets- och omgivningseffekt som järnvägen innebär i flertalet samhällen skall ligga inom beslutade riktlinjer.

Begreppet tillgänglig omfattar att stationen skall vara lokaliserad och anknuten till bostadsområden och verksamhetsområden, d.v.s. till de kundgrupper som använder och/eller förväntas använda järnvägen. Forskningen indikerar att det är stor skillnad mellan andelen arbetspendlare som använder järnvägen inom 1 000 meter från järnvägsstationen respektive över 1 000 meter. Forskning vid KTH anger uppåt 29 % inom 1 km och 9 % över 1 000 meter (Fröidh, 2003) vid oförändrat tågutbud, vilket förändrades till 45 % respektive 20 % vid större förbättringar i tågutbudet (ibid.). En större förbättring i restider i kombination med frekvens kan ge förändringar i färdmedelsfördelning med upp till 25 %¹⁵ för de som bor inom gångavstånd. Utveckling av stationsnära bebyggelse liksom den geografiska tillgängligheten är central (ex tillgängligheten till säkra cykel- och pendelparkeringar).

Begreppet attraktiv trygg och säker station omfattar att stationen skall upplevas som en naturlig del och attraktiv del i de resandes vardag. Det omfattar inte enbart utformningen av och kärnservicen på stationen utan även vilka kringfunktioner som lokaliseras vid och kring stationen. -Det omfattar tillgänglighet till cykel och pendelparkeringar men även tillgången till bussangöring, till affärer och annan kringliggande service som de resande potentiellt kan behöva för sitt dagliga värv.

2.4.9. Övriga aktörers mål: Företagarna

Landvetterbanan är ett förslag från Företagarna. Företagarna föreslår att stråket Göteborg – Borås som i enlighet med gällande plan ska börja byggas under innevarande planperiod ska kompletteras med en ny dubbelspårig förbindelse mellan Borås – Herrljunga. Förslaget kallas Landvetterbanan, med målsättning om att avlasta Västra Stambanan mellan Alingsås – Göteborg samt att säkra resenärerna till Landvetter från orter nordväst och norr om Landvetter. Förslaget angränsar till Västra Götalandsregionens förslag om att knyta samman Boråsregionen och Skövde-regionen via Herrljunga.

2.5. Funktionskrav för Älvsborgsbanan

Intressenterna som är lokaliserade längs eller bedriver trafik på Älvsborgsbanan är i övergripande termer överens om att de önskar eller önskar kunna erbjuda en attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv transportservice på banan ur ett ”hela-resan-perspektiv”. I föregående kapitel har vi för det första konstaterat att tolkningen av attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv skiljer sig mellan intressenterna, skiljer sig mellan kommersiell och av samhället upphandlad trafik, och skiljer sig mellan person- och godstrafik. För det andra konstaterade vi att det inte bara krävs åtgärder i järnvägens huvudsystem för att nå målbilden utan även knutpunkterna och i järnvägens sidosystem. För det tredje konstaterade vi att det krävs åtgärder i samtliga grupperingar och bland samtliga intressenter för att nå önskad målbild. Slutligen innebär attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv transportservice med stor sannolikhet ökad omgivningspåverkan från transportsystemet.

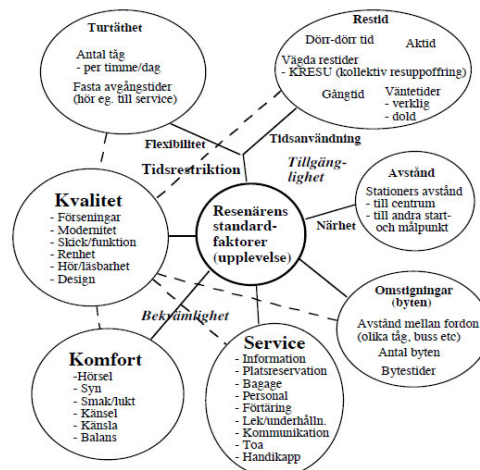
¹⁵ Från 20 – 25 % till 45-50 %

Vi kan även konstatera att det finns mål som är krav, det finns mål som är önskemål och det finns mål som är en förutsättning. För en linje med blandad person- och godstrafik, där persontrafiken syftar till att attrahera såväl arbets- och studiependling som fjärrresande krävs en avvägning av samtliga krav och mål för att förklara under vilka förutsättningar en attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv trafik kan bedrivas samtidigt som bandelen trafikeras av varierande mängd godstrafik. Att förklara denna avvägning för att ta fram krav och mål för Älvsborgsbanan utgör grunden för detta kapitel.

2.5.1. Servicekrav för kommersiell och regional persontrafik

Det finns ett antal intressenter som på kort-, medellång och lång sikt har indikerat intresse av att trafikera Älvsborgsbanan. Den regionalt subventionerade trafiken respektive den kommersiella trafiken skiljer sig på ett antal punkter: Den kommersiell trafik har start eller målpunkt längs Älvsborgsbanan och i princip alltid målpunkten Stockholm. Den kommersiella trafiken har högre krav på kortare restid och mindre krav på frekvens.

De två kundgrupperna har olika målmarknader och därmed olika resebehov att fylla. I övergripande termer omfattar behoven att trafiken skall vara attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv. Kottenhoff (1994) presenterade en omfattande systematisering av faktorer som kan påverka resenärernas attityder, preferenser och val. I generella termer omfattar begreppet attraktiv primärt faktorerna: (1) total restid (väntetider, restider och bytestider) och (2) tillgänglighet. Begreppet enkel omfattar taktfasthet, inte bara inom stråket, utan även i ett vidare perspektiv. Det skall vara enkelt att förstå och memorera en tidtabell, inklusive anslutningsresor. Därutöver inkluderas begreppen pålitlig och kostnadseffektiv. Vi kan konstatera att till resestandard räknas faktorer som har betydelse för resenärernas värdering av trafiksystemets egenskaper. En tidtabell kan enligt Kottenhoff (ibid.) inte räknas som resestandard, men ur den kan ofta ett par relevanta faktorer hämtas. De vanligaste standardfaktorer för tidtabell; (1) Restid, (2) Turtäthet och (3) Byten.



Figur 6 Indelning i standardfaktorer som bedöms ha betydelse för resenärernas upplevelse av resor (Kottenhoff, 1994).

I nedanstående kapitel förklaras innebörden av de begrepp, attraktiv, enkel, pålitlig och kostnadseffektiv, som används i projektet. Detta i form av en kombination av vad som anges av den Regionala Kollektivtrafikmyndigheten i Trafikförsörjningsprogrammet samt dialog med de kommersiella aktörerna. Det inkomna materialet har sedan validerats genom att ställas i relation till forskningsresultat men också genom att ställa de olika kraven i relation till varandra.

2.5.2. Parameteranalys persontrafik

Målsättningen med trafiken på Älvsborgsbanan är att successivt utveckla nuvarande och framtida funktioner på hela eller delar av Älvsborgsbanan till att minst omfatta en miniminivå – en miniminivå som gör det möjligt att se Älvsborgsbanans funktioner för arbets- och studiependling samt för resor på mer udda tider som ett konkurrenskraftigt alternativ. På de sträckor där denna trafik redan etablerats arbetar Västra Götalandsregionen och Västtrafik med att förbättra befintligt utbud med fler fordon för att erbjuda tillräcklig kapacitet i tågen. Som anges i Målbild Tåg 2035 är det angivna utbudet en viljeinriktning från den Regionala Kollektivtrafikmyndigheten och inget åtagande. Trafikeringen avspeglar ett ungefärligt behov av trafik för att resandemålen skall uppnås – såväl för att göra systemet attraktivt och för att få alla resande att få plats på tågen.

Frekvens

Forskningen (Kottenhoff och Byström, 2010) anger att frekvensen värderas högt av tillkommande arbets- och studiependlare respektive fjärresande, och att den undre frekvensen för att kunna attrahera arbets- och studiependlingsresande är en dubbeltur per timme. I Målbild Tåg 2035 har Älvsborgsbanans funktioner klassats i kategorierna C och D. På medellång sikt motsvarar det, förutom mellan Vänersborg – Göteborg, ett tåg per timme och riktning.

För fjärresande till Stockholm erbjuder såväl kommersiella aktörer, som Västtrafik, förbindelser – antingen genom direkttransporter eller genom anslutningsresor via Herrljunga eller Göteborg. I intressentanalyserna indikeras ett önskemål om att öka den kommersiella trafiken (direktgående) från en till ett antal avgångar per dygn, vilket dock skall ställas mot anslutningsresorna via Herrljunga.

Restid och Restidskvot

Kraven på restid¹⁶ skiljer sig mellan arbets- och studiependling samt fjärresande. För fjärresande är det främst ett krav för att hitta en konkurrenskraftig restid på medellånga och långa transportavstånd där järnvägen utgör ett konkurrenskraftigt alternativ till bil och/eller flyg samt dessutom medger resa fram och åter under en arbetsdag. För att vara attraktiv inom arbets- och studiependling gäller en långsiktig kollektiv lösning med en restidskvot på 0,8.

I forskningen anges för arbets- och studiependling normalt en övre gräns på 45-60 min (Kottenhoff och Byström, 2010) – medan den i övriga Europa kan vara 75 min. Järnvägen har, relativt andra trafikslag, genom sin höga medelhastighet en positiv inverkan på regionförstoring genom att den möjliggör pendling på längre avstånd med oförändrad pendlingstid. Det innebär även att järnvägen på längre avstånd har en väsentligt högre marknadsandel än på kortare avstånd. I litteraturen nämns Skåne där järnvägstrafiken har en marknadsandel på 25 % på sträckor mellan 25-50 km och över 50 % på sträckor över 50 km. Järnvägen har således med sin höga underväghastighet inte enbart konkurrenskraft mot bilen utan kan även under rätt förutsättningar medföra att förutsättningarna för arbetsmarknadsförstoring förbättras.

Minskad restid, och förbättrad restidskvot, är ett mål för att uppnå attraktivitet och konkurrenskraft. Det kan ske genom:

- Öka linjehastigheten, vilket kräver upprustning av linjer, kurvvrätningar och andra åtgärder som plankorsningsåtgärder för att tågen skall kunna framföras med högre hastigheter.

¹⁶ Restiden omfattar, förutom restiden med tåget, även vänte- och bytestider samt anslutningstid till/från stationen med bil, bus, cykel eller gång i båda ändpunkterna.

- Ta bort av trångsektorer för att öka linjekapaciteten och hindra att långsammare tåg hindrar snabbare bakomvarande tåg – vilket framför allt omfattar signaltekniska och stationsåtgärder.
- Minska antalet uppehåll genom att differentiera tågproduktionen (skip-stop) eller att slopa de hållplatser som har lägst resandebutbyte. Den sista aspekten indikerar att uppehåll längs en linje behöver analyseras för att inte den samhällsekonomiska nyttan av förändrad tillgänglighet på en mellanliggande ort understiger den samhällsekonomiska kostnaden för de långväga resenärerna – och därmed motverkar regionförstoring.

Det bör konstateras att planering av nätverkssystem är komplicerat med nuvarande lagstiftning – där kopplingar mellan infrastrukturinvesteringar och trafik inte är möjlig i Sverige. Varje tidtabellperiod är unik med nya förutsättningar innebär det att det som fungerar i teorin inte alltid fungerar i praktiken. Det är därmed svårt att genomföra de förändringar som är nödvändiga.

Taktfast tidtabell (Nätverkssystem och taktfasta tidtabeller)

Regionerna anger i sina krav på etablering av trafik på bandelen ett önskemål om en för de resande attraktiv och enkel tidtabell med goda anslutningar i så många riktningar som möjligt. Det omfattar goda och förutsägbara anslutningar till kollektivtrafiken i knutpunkterna. Idealt i ett nätverkssystem, likt det Schweiziska systemet, är att alla tåg ankommer och avgår till och från en knutpunkt ungefär vid samma tidpunkt. När alla tåg och anslutande bussar ankommit till en knutpunkt, tillräcklig bytestid uppnått avgår alla tåg i motsatt riktning. Detta sker på fasta minuttal med 30 eller 60 minuters-intervall. Detta ställer krav på:

- Styva tidtabeller där trafiken ske med jämn frekvens, på samma minuttal. Med hänvisning till Älvsborgsbanan funktion, med anslutningsresande i Herrljunga och med flera parallella transportfunktioner, bör tidtabellen vara koordinerad mellan Älvsborgsbanans funktioner och med andra taktfasta tidtabeller på anslutande linjer (taktfast koordinerad tidtabell). Det ger möjligheten för resenären att betrakta kollektivtrafiksystemet som ett system eller nätverk. Kollektivtrafiken blir därmed ett mer trovärdigt alternativ till bil.
- Hög turtäthet med differentierade tågssystem på huvudlinjerna är nödvändigt eftersom det ideala avståndet mellan knutpunkterna (14, 29 eller 59 minuter) är svårt att uppnå med rimliga infrastrukturinvesteringar.
- Anpassningar i infrastrukturen med hög kapacitet i knutpunkterna.

I Älvsborgsbanans nuvarande funktioner är tidtabellerna inte taktfasta och det är därmed svårt att skapa nätverkseffekten. Kottenhoff och Byström (2010) drar slutsatsen att det är oklokt att inte sträva efter styv tidtabell för arbets- och studiependling vilket bekräftas av Nelldal (2003) och Wardman et al (2004) som anger att taktfast tidtabell genererar resandeökningar mellan 10-15 %. Forskningen visar att de som har störst nytta av fasta avgångstider finns hos lokala och regionala resor utan platsreservation.

Analyserna av trafiken på Älvsborgsbanan kan dessutom, likt Clever (1997) indikera att taktfasta koordinerade tidtabeller kan öka resandemängden på mindre järnvägslinjer genom att det lockar över resenärer som använder övriga delar av järnvägsnätet. Resenären kliver på ett helt system och inte en enskild linje (ibid.). Men vid utveckling av trafik med låg frekvens, bör ökningen av frekvensen prioriteras före övergång till taktfast tidtabell.

Analyserna av trafiken på Älvsborgsbanan indikerar också, likt Lüthi et al (2007), att taktfast koordinerade tidtabeller där många tåg ankommer och avgår från stationer ger resenärsnytta, med hög tillgänglighet och kortare genomsnittliga restider, men genom att många tåg knyts samman i

knutpunkterna ökar belastningen i dessa under kortare tidsperioder. Det senare får till följd att antalet konflikter under dessa tidsperioder ökar och att enskilda störningar kan påverka hela järnvägssystemet. Till nackdelarna med taktfast tidtabell inkluderas även att strukturen låser tidtabellerna och låser därmed tåglägen som skulle vara till större nytta för andra trafikupplägg. Taktfast tidtabell är ett problem vid blandad trafik och på linjer med hög andel godstrafik.

Tidläggning av tåg

I föregående kapitel nämndes att en central faktor i stråket är att öka frekvensen för att kunna attrahera arbets- och studiependling. För att kunna erbjuda olika kundkategorier en attraktiv resa utgående från ett hela resan-perspektiv gäller det inte enbart att ha hög frekvens och avgång på samma minuttal utan även att tågen ankommer och avgår så att resenärsgruppernas totala restidsuppostring kan minimeras. Frågeställningen är komplex och utgående från ett utbud om en dubbeltur per timme, kommer det inte att vara möjligt att anpassa tidtabellen efter alla kundgruppers önskemål om maximal restidsuppostring, d.v.s. att resenären har ett maximalt tidsintervall inom vilket han/hon ska kunna utföra resan. Matchar inte tidsintervallet med resenärens krav/mål måste färdstället uteslutas och ett alternativ väljas. Utgående från infrastrukturen, hur andra tåg är tidlagda (på anslutande linjer) och vilka krav som ställs från näringslivet (ex på arbetstider) ställt i relation till när tåg kan tidläggas, mötas/vändas samt restiden har det visat sig svårt att matcha alla kundgruppens önskemål.

Trafikverket genomför årligen en process för att tilldela kapacitet för tåg och banarbeten inom järnvägen. Lagstiftningen anger att Trafikverket skall tillgodose järnvägsföretagens önskemål i möjligaste mån. I situationer där önskemål om spårkapaciteten inte går att förena används samhällsekonomiska prioriteringskriterier för att fördela kapaciteten. Detta betyder konkret att det inte finns några garantier för att Trafikverket i tåglägestilldelningen kommer att kunna tilldela och erbjuda det utbud som regionerna har fastställt i deras respektive trafikförsörjningsprogram. I Västra Götaland och Östergötland förekommer att kommersiell trafik prioriterats högre än den regionala trafiken, vilket medfört avsteg från fasta minuttal och till längre gångtider för regiontågen.

Tidläggning för byten mellan förbindelser

Järnvägstrafiken på Älvsborgsbanan (funktion 1 och funktion 5) är anpassade för anslutningar till trafiken på Västra Stambanan i Herrljunga. Västra Götalandsregionen har en målsättning av bra anslutningsresor mellan orter på Älvsborgsbanan och till orter längs Västra Stambanan i riktning Stockholm. En övergångstid i Herrljunga bör inte överstiga 10-15 minuter, vilket i sin tur påverkar anslutande tåg på Älvsborgsbanan och därmed andra tågrörelser (mötesmönster).

Forskningen indikerar att flertalet resandegrupper upplever byten som resuppostring. Bytesaspekten omfattar såväl den fysiska ansträngningen som bytet innebär som otryggheten och oron resenärerna känner. Forskningen indikerar att marknadsandelen för tåg minskar med 25 % vid ett byte. Men det är inte hela sanningen, eftersom det är en värdering som missar nätverkseffekten (tillgängligheten). Den första aspekten kan underlättas genom väl utformade knutpunkter (utan avstånd och trappor) som gör att bytet går fort och tryggt. Det innebär att om möjligt bör direkt byte direkt över plattformen möjliggöras (Kottenhoff, 2010). Tydliga hänvisningar och realtidsinformation är två åtgärder för att minska motståndet.

Kottenhoff (2010) drar slutsatsen att upplevelsen (motståndet) av att byte mellan två resor skiljer sig mellan vane- och sällanresenärer. För arbets- och studiependling (vaneresande) är bytesmotståndet väsentligt lägre än för sällanresenärer. För arbets- och studiependling är det snarare nätverket, frekvensen och koordinerade byten som är centrala än direkta förbindelser.

Pålitlig

Pålitlighet berör resenärens trygghet att komma fram till målet utan avvikelser. I forskningen anges pålitligheten som den viktigaste faktorn, och följaktligen anger den trafikutövarna och operatörerna att pålitligheten (punktligheten) är den viktigaste faktorn vid utformning av ett nytt trafikupplägg. Ett pålitligt upplägg har inom studien identifierats som:

- 95 % ska ankomma och avgå inom +/- 5 minuter.
- Tidtabellen skall innehålla erforderlig återhämtningsförmåga (nodtillägg) och vändtiden ska vara minst 10 min vid respektive ändstation (återhämtningsförmåga) i enlighet med praxis inom Västtrafik.
- Tidtabellen ska medge att det finns en mötesstation fri mellan varje planenligt möte (enstaka insatståg kan dock köras).
- Kapaciteten i knutpunkterna skall vara tillräcklig så att den nytillkomna trafiken inte medför följd effekter eller följdförseningar på trafiken på Västra Stambanan, Norge-Vänerbanan och Väst kustbanan.

Forskningen visar att punktlighet värderas som den viktigaste utbudsfaktorn före styv tidtabell (jäma intervall), kortare restid och ökad frekvens – för såväl vane- som sällanresenärer. Forskningen visar Förseningar inom intervallet 5-30 minuter genererar problem för 50 % av de resande (Kottenhoff, 2010) medan förseningar mindre än 5 minuter inte upplevs som problem för varken arbets- och studiependling eller fjärrresande.

Resursinsats och kostnadseffektivitet

Västra Götalandsregionen önskar en ökad trafik på Älvsborgsbanan, som en del av strategin att trefaldiga mängden resande med Järnväg inom Västra Götaland. Det finns olika potential i olika stråk, men generellt omfattar ökningen resande från tre kategorier; (1) överflyttning av bussresande till tåg, (2) överflyttning av bilresande till tåg och (3) nygenererat resande. Trafikökningen som anges av Västtrafik omfattar enbart de resande som använder den upphandlade trafiken och som har Västtrafiks färdbevis. I Målbild tåg omfattas trafiken på Älvsborgsbanan dels av tågen Uddevalla – Herrljunga – Borås med ökning till 4 000 resande per dygn (80 % - funktionerna 1 och 5) Tvåstadspendeln med ökning till 8 000 resande (+ 90 % - funktion 2a och 2b), samt delvis Kinnekullebanan med ökning till 2 800 resande (+ 100 % - funktion 2b).

Utvecklingen av trafiken är en process som tar tid, där ett troligt scenario är att utbudet först ökas och att befolkningen utmed stråket får upp ögonen för att arbets- och studiependling med Älvsborgsbanan är en möjlighet. På längre sikt innebär en utökad taktfast trafik för arbets- och studiependling att attraktiviteten utmed banan ökar och därmed det potentiella resandeunderlaget.

Kostnadsstrukturen i regional persontrafik består av en fast kostnad och en rörlig kostnad. För trafikeringen av Älvsborgsbanan skiljer sig kostnadsstrukturen mellan uppläggen men generellt sätt utgör den fasta kostnaden 1/3 av kostnadsstrukturen och den rörliga kostnaden 2/3 av kostnaden för ett upplägg. Det bör dock poängteras att små justeringar i upplägg, tidtabeller och anslutningar kan få stora effekter för trafikutövarerna. En snävt tilltagen tidtabeller eller en tidtabell med högt kapacitetsutnyttjande kan innebära risk för förseningar, inställda tåg och därmed förlorade intäkter. Att sätta in fler tågsätt för att upprätthålla ett visst trafikupplägg kostar i storleksordningen 4 MSEK per år med oförändrad servicenivå. En avvägning mellan servicenivå och resursinsats är således en del av den regionala kollektiv-trafikmyndighetens vardag – speciellt vid utveckling av trafiken (d.v.s. vid ökad resursinsats).

Trafiken på Älvsborgsbanan hade kring 2010 en kostnadstäckningsgrad på kring 50 %, vilket även motsvarar den kostnadstäckningsgrad den Regionala Kollektivtrafikmyndigheten ställer för att långsiktigt vara villig att upprätthålla trafiken.

Tillgänglighet till kollektivtrafik/järnvägstrafik

Tidigare i kapitlet anges att minskad restid, och förbättrad restidskvot, är ett mål för att uppnå attraktivitet och konkurrenskraft. Järnvägen drar nytta av sin höga underväghastighet, men förutom restiden med tåget så omfattar den verkliga restiden omfattar även vänt- och bytestider samt anslutningstid till/från stationen med bil, bus, cykel eller gång. För att bedöma konkurrenskraften gäller det även att inkludera avståndet mellan bostaden och stationen eller mellan stationen och arbets-/studieplatsen, d.v.s. tillgängligheten, och frekvensen. Forskning vid KTH anger uppåt 30 % inom 1 000 m och under 10 % på avstånd över 1 000 meter (Fröidh, 2003) vid oförändrat tågutbud, vilket kan förändras till 45 % respektive 20 % vid förbättringar i tågsystemet (ibid.). En större förbättring i restider i kombination med frekvens kan ge förändringar i färdmedelsfördelning med upp till 25 %¹⁷ för de som bor inom gångavstånd till transportsystemet.

Resonemanget ovan kan även appliceras på stationens lokalisering i ett samhälle. En centralt belägen station attraherar fler resande än en perifert belägen station. KTH (2018) indikerar att en perifert belägen station har 25-35 % färre resande än de stationer som är centralt belägna. Kollektivtrafiknära bostadsutveckling, i kombination med kollektivtrafik anpassad för arbets- och studiependling kan i kombination med utveckling av anslutande gång- cykel och bilinfrastruktur (inklusive en säker bil- och cykelparkering) kan ge ett uppsving för användning av såväl kollektivtrafik med järnväg.

2.5.3. Parameteranalys godstrafik

Inom ramen för projektet har projektet kartlagt och analyserat näringslivets mål och krav för att i ökande grad vilja och kunna använda Älvsborgsbanan för godstrafik och omledningstrafik. Målen och kraven har indelats i krav eller förutsättningar för att använda bandelen samt mål som pekar i riktning mot förutsättningar för ökade transportmängder eller ökad effektivitet. Målen och kraven kommer dels från strategiska forskningsdokument, men även från intervjuer och workshops utförda inom ramen för ÄVS Älvsborgsbanan.

Näringslivets krav och mål för sin logistik- och transportverksamhet skiljer sig mellan varuslag, mellan företag och var i förädlingskedjan varan befinner sig. TFK (2010) delade in detta i logistikdriven, kvalitetsdriven och kostnadsdriven transportförsörjning, där järnvägens konkurrenskraft framför allt är stark inom segmentet kostnadsdriven transportförsörjning. Inom segmentet kostnadsdriven logistik befinner sig till stor del basindustrin där järnvägen är konkurrenskraftig för stora godsvolymer transportavstånd och under rätt förutsättningar (systemtåg) på korta transportavstånd (exempelvis mellan ett bruk och en hamn). Järnvägen är även konkurrenskraftig för segmentet kvalitetsdriven logistik på långa transportavstånd där järnvägens traditionella produkter används för transporter på medellånga och långa avstånd mellan leverantör och distributionslager, i form av vagnslaster eller intermodala transporter. Men för att kunna konkurrera med lastbilstrafiken, som i och kring Älvsborgsbanan präglas av hög andel fordonssektorn från Östra Centraleuropa, krävs det att transportsystemets och framför allt järnvägens skaldrift kan utnyttjas på ett optimalt sätt ur ett dörr-till-dörr perspektiv. För att möjliggöra detta krävs:

¹⁷ Från 20 – 25 % till 45-50 %

- Parameter: Industrispår till avsändare och/eller mottagare. Järnvägen kan vara konkurrenskraftig på avstånd under 100 km om det finns industrispår i respektive ändpunkt – speciellt om industrispåren är elektrifierade och möjliggör heltåg. Saknas industrispår i endera ändpunkten ökar avståndet för konkurrenskraft till 250 km. Industrispår, och dess anslutningar till järnvägens huvudsystem, ansvarar varuägare, kommun eller annan aktör för. Förutsättningarna för och nyttan med industrispår beskrivs av Banverket (2007/b).
- Parameter: Terminaler och lastplatser i närhet av hamn, varuägare eller annan omlastningspunkt. Platserna ska vara centralt lokaliserade, med goda vägförbindelser, ha elektrifierade anslutningsspår, ha kapacitet för att hantera heltåg, ha goda lagringsytor och hanteringen på platserna ska kunna ske 24/7. Begreppet funktionell terminal/lastplats beskrivs av Banverket (2010) respektive Trafikverket (2015).
- Parameter: Linjerna ska ha tillräcklig kapacitet för godstrafik (acceptabel framföringstid från avsändningsort till mottagningsort med hög tillförlitlighet) och ska ha tekniska förutsättningar för framförande av godståg utan begränsningar (tillåten vagnvikt, hastighet, största tillåtna axeltryck, tillåten bärighet). Framföringstiden (ledtiden och tillförlitlighet) för transporter på medellånga och långa avstånd styrs av kundkrav (godset skall levereras över natt och det skall komma fram i enlighet med överenskommelse), men även av kostnadsskäl (långa ledtider med dålig tillförlitlighet driver behov av ökad resursmängd för ett upplägg).
- Parameter: Rangerbangårdar och tågbildningspunkterna ska tillräcklig kapacitet för att möjliggöra tågbildning, tågsplittring, tågsortering samt uppställning av vagnar (i väntan på nästa uppdrag).
- Parameter: Knutpunkterna ska ha tillräcklig kapacitet för att möjliggöra magasinering av tåg som skall från en linje till en annan, de ska ha tillräcklig kapacitet och förutsättningar för att vändning av tåg ska vara möjlig utan kapacitetsrestriktioner på berörd bandel eller annan bandel.

2.5.4. Utformning järnvägsstation

Älvsborgsbanans funktion består förutom av transportservicen, med stödjande infrastruktur, av stationer (knutpunkter, resecentrum, bytespunkter och andra stationer). En resa till, från eller på Älvsborgsbanan är i många fall trafikslagsövergripande och består av fler delresor med byten mellan tågen och/eller mellan trafikslagen.

En väl fungerande station är en viktig pusselbit i hela resan och skall vara attraktiv, enkel, effektiv och säker. Trafikverkets ansvar och uppdrag är att tillhandahålla konkurrensneutrala och enhetliga resenärsfunktioner anpassade till stationens funktion som nod i transportsystemet. I enlighet med Trafikverkets styrande och stödjande dokument består en station av flera delfunktioner:

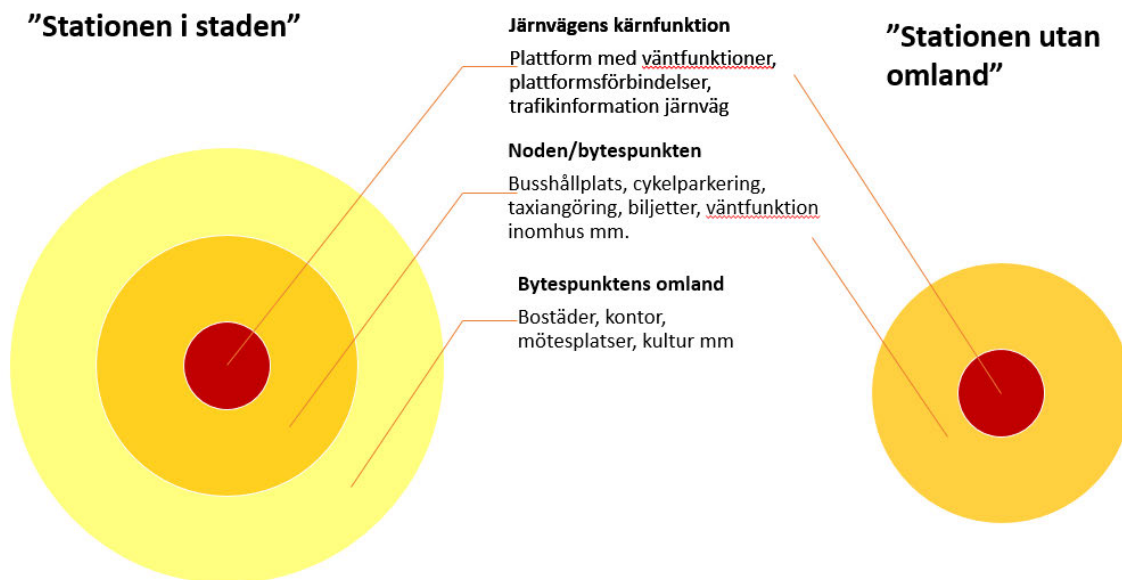
- Stationsanläggning - den fysiska anläggning som finns inom en station och som behövs för att upprätthålla den totala stationsfunktionen.
- Stationsfunktionen - den samlade funktion som en station erbjuder resenären som del av en resa.
- Stationshus - byggnad som ligger i anslutning till en station och inrymmer en eller flera funktioner, exempelvis väntutrymme. Förekommer allt mindre i moderna stationer.
- Bytespunkt - en station med bytesmöjligheter till samma eller övriga trafikslag.
- Resecentrum – en bytespunkt som även har ett utökat serviceutbud utöver service för resan.

För att stationen bäst ska omhänderta den uppgiften och hantera resenärens behov, är den grundläggande uppbyggnaden och utrustningen på stationen viktig.

Trafikverket ansvarar enbart för stationens kärnfunktion. Kärnfunktionen är en begränsad del av bytespunkten, det vill säga plattformar och plattformsförbindelser, utrustning på dessa samt övrig järnvägsteknisk utrustning. En effektiv trafikslagsövergripande bytespunkt kräver alltid funktioner utöver kärnfunktionen. En välfungerande bytespunkt är helt beroende av hur anläggningen i sin helhet utformas ur ett resenärs- och helhetsperspektiv.

Stationerna/Bytespunkter kan man beskriva utifrån deras:

- funktioner
- fysiska anläggningar/utrustningar som upprätthåller dessa funktioner
- fysiska platser i geografin där anläggningar/utrustningar finns.



Figur 7 En effektiv bytespunkt kräver alltid funktioner/anläggningar utöver de Trafikverket ansvar för (järnvägens kärnfunktion). Beroende på bytespunktens placering, resenärslöden etc. kan bytespunktens omland utvecklas i samspel med noden. I vissa fall saknas detta omland. PM: "Trafikverkets arbete med stationsutveckling – Underlag för beslut om inriktningar och åtgärder" (2016-12-08).

I allt väsentligt sammanfaller gränsen för Trafikverkets ansvar för funktioner och anläggning/utrustning med gränserna för Trafikverkets fastigheter. Ett undantag är dynamisk trafikinformationsutrustning, som Trafikverket ansvarar för i resenärslöden även i stationshus. Förenklat gäller att Trafikverkets ansvarsområde är avgränsat till järnvägens kärnfunktion, det vill säga en begränsad del av bytespunkten, och att funktion, anläggning/utrustning och fysisk plats (fastighet) ska sammanfalla. Ett av flera skäl till detta är att Trafikverket i egenskap av fastighetsägare blir funktionellt ansvarig i förhållande till TSD-krav på exempelvis väntfunktioner på plattform oavsett vem som äger utrustningen, bland annat när det gäller krav på tillgänglighet för funktionsnedsatta.

En effektiv trafikslagsövergripande bytespunkt kräver alltid funktioner utöver järnvägens kärnfunktion, ofta på områden som kommunen råder över, såsom angöring för buss och taxi, cykelparkering, parkering, väntsal med mera. Beroende på hur väl bytespunkten fungerar kan stationen också lägga grunden för en utveckling i bytespunktens omland. Potentialen beror på om

det finns förutsättningar i den fysiska miljön att omhänderta nyttorna av den tillgänglighet och de ökade resenärströmmar som en väl fungerande bytespunkt kan generera, och hur detta genomförs.

Stationers basfunktioner

I riktlinjen TDOK 2013:0685 Stationers basfunktioner och klassindelning 2.0 – reviderad 2017 - anges vad som ska finnas inom Trafikverkets ansvarsområden på stationer indelade i olika klasser. Stationerna har här delats in i fem klasser. Indelningen utgår från mängden resande och den aktuella ortens storlek. Med dessa faktorer som bas kan vissa varianter behöva tillämpas för t.ex. stationer med stor andel pendlare eller stor andel turister.

Stationsklass ska bestämmas i tidigt skede i processen för att vara underlag i Åtgärdsvalstudie, Anläggningskrav järnväg, funktionsutredningar, fördjupade utredningar, konkretiseringar, beställningar samt i Krav och Råd. Basfunktioner i tabeller anger miniminivå som ska uppfyllas. Fler funktioner kan aktualiseras av Trafikverket eller genom samverkan med andra aktörer.

Tabell 2 Stationers basfunktioner och klassindelning(TDOK 2013:0685).

Klass	Indelningsgrund	Indikativa kvantitativa gränser	Älvsborgsbanan
1	Landets största stationer i storstad: betjänar alla resenärstyper.		
2	2 Större station: (1) Station med stora resenärströmmar och/eller (2) Station i centrala lägen i större ort	Stora resandeströmmar (Påstigande ÅMD) > 3000	"Stor ort" (tätort > 50 000)
3	Mellanstor station (1) Station med mellanstora resenärströmmar och/eller (2) Station i mellanstor ort	Mellanstora resandeströmmar (Påstigande ÅMD) 1 000 - 3 000	"Mellanstor ort" (tätort 25 000 - 50 000)
4	Liten station: (1) Station med mindre resenärströmmar och/eller (2) Station i mindre ort	Mindre resandeströmmar (Påstigande ÅMD) 250 - 1 000	"Mindre ort" (tätort 5 000 - 25 000)
5	5 Småstation: upprätthåller miniminivå för att kunna resa med tåg. Station med små resenärströmmar och i mindre ort	Små resandeströmmar (Påstigande ÅMD) < 250	"Mindre ort" (tätort < 5 000)

I Trafikverkets dokument kring stationer slår Trafikverket fast att:

- I de fall då det saknas en entydig klasstillhörighet kan beslut om klasstillhörighet normal vägledas av följande:
- Ortsstorlek kan vara vägledande för stationer i orter som är att betrakta som huvudorter i ett större sammanhängande område, trots lägre resenärsmängder.
- Resenärsmängder bör i övriga fall vara vägledande, oavsett orsstorlek.

Vid större ombyggnad eller nybyggnad av en station är det viktigt att ta höjd för stationens potential i form av framtida ökat antal resenärer, både när det gäller utformning i stort och i utbudet av basfunktionerna, t ex omfattning av plattformstak. Både ortens storlek och prognosticerat framtida resande bör beaktas.

Basfunktioner

Stationens uppbyggnad kan också beskrivas med zonindelning, det vill säga förutom plattforms- och förbindelsezoner även en ankomstzon i direkt anslutning till förbindelsen. Dessa zoner är också direkt

kopplade till parkeringszoner och anslutningszoner och ibland till ett stationshus. De sistnämnda delfunktionerna är ansvarsmässigt uppdelade på andra aktörer.

Denna riktlinje omfattar resenärsfunktioner inom Trafikverkets ansvarsområde (enl TDOK 2015:0085) och motsvarar en funktionell miniminivå. Den fortsatta redovisningen är begränsad till funktioner och utrustning främst

- på plattformar
- på plattformsförbindelser, inklusive upp- och nedgångar
- vid informationsknutpunkter
- generellt på stationen.

Säkerhetsaspekter måste alltid beaktas, och lagar och förordningar för anpassning av stationsanläggningen för funktionsnedsatta personer måste alltid genomföras. Dessa anpassningsåtgärder ger alla resenärer en förbättrad komfort samtidigt som de återverkar positivt på den allmänna säkerhetsnivån.

Tabell 3 Stationer och klassindelning

			TSD?	1	2	3	4	5
På plattform	Fasta anläggningsdelar	Plattformstak		X	X	X	X	
		Väntutrymme inkl utrustning	TSD	X	X	X		
		Väderskydd inkl utrustning	TSD	X	X	X	X	X
		Sittplatser	TSD	X	X	X	X	X
		Belysning	TSD	X	X	X	X	X
		Plats för biljettautomat/Kortläsare	TSD	X	X	X	X	X
		Plats för liftar för rullstol	TSD	X	X	X	X	X
				X	X	X	X	X
	Säkerhet	Grindar/avgärnsning vid plattformsslut		X	X	X	X	X
		Avgränsning vid angöring av plattform	TSD	X	X	X	X	X
	Dynamisk trafikinformation	Ur	TSD	X	X	X	X	X
		Högtalare	TSD	X	X	X	X	X
		Plattformsskylt	TSD	X	X	X		
		Flertågsdisplay eller motsvarande för realtidsinformation om tågtrafiken						
			TSD	X	X	X	X	X
		Prator/interaktiv terminal	TSD	X	X	X	X	X
	Fast statisk skyltning	Stationsnamn	TSD	X	X	X	X	X
Spårnummerskylt		TSD	X	X	X	X	X	
Hänvisningsskyltar		TSD	X	X	X			
Vagnsläggesskyltar			X	X	X			
Planskild förbindelse inkl upp-/nedgångar	Fasta anläggningsdelar	Inbyggd om den går över spår		X	X	X		
		Inbyggd trapp- och hisspaket	TSD	X	X	X	X	
		Trappa	TSD	X	X	X	X	X
		Hissar som förbinder planskildheten med markplan och plattform						
			TSD	X	X	X		
		Ramp mellan planskildhet och markplan/plattform om ej trappa + hiss	TSD	X	X	X	X	X
		Rulltrappa	TSD	X	X			
		Plats för biljettautomat/kortläsare		X	X	X	X	X
	Dynamisk trafikinformation	Sittplatser	TSD	X	X	X		
		belysning	TSD	X	X	X	X	X
	Fast statisk skyltning	Flertågsdisplay eller motsvarande för realtidsinformation om tågtrafiken	TSD	X	X	X		
		Entreskylt vid respektive trappa/hiss till plattformarna	TSD	X	X			
		Prator/interaktiv terminal	TSD	X	X			
Informationsknutpunkt	Dynamisk information	Taktil spårnummerskylt	TSD	X	X	X	X	X
		Hänvisningsskylt	TSD	X	X	X	X	X
		Flertågsdisplay eller motsvarande för realtidsinformation om tågtrafiken	TSD	X	X	X	X	X
		Ur	TSD	X	X	X	X	X
		Högtalare	TSD	X	X	X		
	Taktil orienteringstavla	TSD	X	X	X			
	Hänvisningsskyltar till spår, plattform, hiss, med flera järnvägsfunktioner	TSD	X	X	X			
	Mötespunkt för ledsagning	Markeringsskylt för ledsagning	TSD	X	X	X	X	X
Ersättningstrafik	Fast statisk skyltning	Hänvisningsskylt	TSD	X	X	X	X	X
		Hänvisningsskylt till järnvägsfunktioner	TSD				X	X
I stationshuset i resenärslödet	Dynamisk trafikinformation	Ur		X	X	X	X	X
		Högtalare	TSD	X	X	X	X	X
		Flertågsdisplay eller motsvarande för realtidsinformation om tågtrafiken		X	X	X	X	X

2.5.5. Aktivt resande

Infrastrukturen vid och kring stationerna är utformade så att det stimulerar till ett aktivt resande. Det innebär i enlighet med de nationella målen att: Andel anslutande resor med gång, cykel eller kollektivtrafik i tätort ökar med minst med 20 % till år 2030 jämfört med 2015, vilket bidrar till ökad folkhälsa. Målsättningen är att öka andelen pendlare till arbete och studier som får sitt basbehov av motion genom sitt resande.

2.5.6. Tillgänglighet för alla

Personer med funktionsnedsättning har likvärdiga möjligheter som övriga grupper i samhället att resa, oavsett bostadsort och resmål. Transportsystemet tillgodoser utsatta gruppers behov av grundläggande tillgänglighet till arbetsplatser, offentlig och kommersiell service samt kultur/upplevelser. Målsättning: Antal bytespunkter i prioriterat nät som anpassats. Kostnad för att nyttja transport-systemet jmf med inkomst för socioekonomiskt svaga grupper.

2.5.7. Omgivningens krav

Järnvägstrafiken och de åtgärder som kan föreslås påverkar omgivningen (människor, djur och natur, mark, klimat och miljö). Målsättningen är att omgivningspåverkan lokalt, regionalt och globalt vid utveckling av trafik respektive infrastrukturåtgärder ska vara begränsad. Det omfattar primärt att följa Trafikverkets riktlinjer och att Trafikverket, i förekommande fall, har stämt av de åtgärder som föreslås inom studien med Länsstyrelsen. Detta för att kunna identifiera och föreslå rimliga kompensationsåtgärder (ex bullerskydd av intilliggande fastigheter). Den övergripande målsättningen för Älvsborgsbanan bör i övrigt följa de nationella transportpolitiska målen i enlighet med:

- Biologisk mångfald: Andelen landskapsanpassad infrastruktur ska öka med minst 50 % till 2030 jämfört med 2015.
- Buller 2030: Antalet utsatta för trafikbuller över riktvärdena ska minska med 50 % jämfört med 2015 och ingen ska utsättas för buller på mer än 10 dB över riktvärdena.
- Trafiksäkerhet: Minst 50 % färre dödas och minst 25 % färre skadas allvarligt i vägtransportsystemet jämfört med 2020. År 2030 ska minst 50 % färre dödas i bantrafik jämfört med 2020.

Ur Trafiksäkerhetssynvinkel har plankorsningarna längs linjen setts över och förslag på åtgärder lagts för att öka Trafiksäkerheten och uppfylla gällande riktlinjer.

Ärende 4

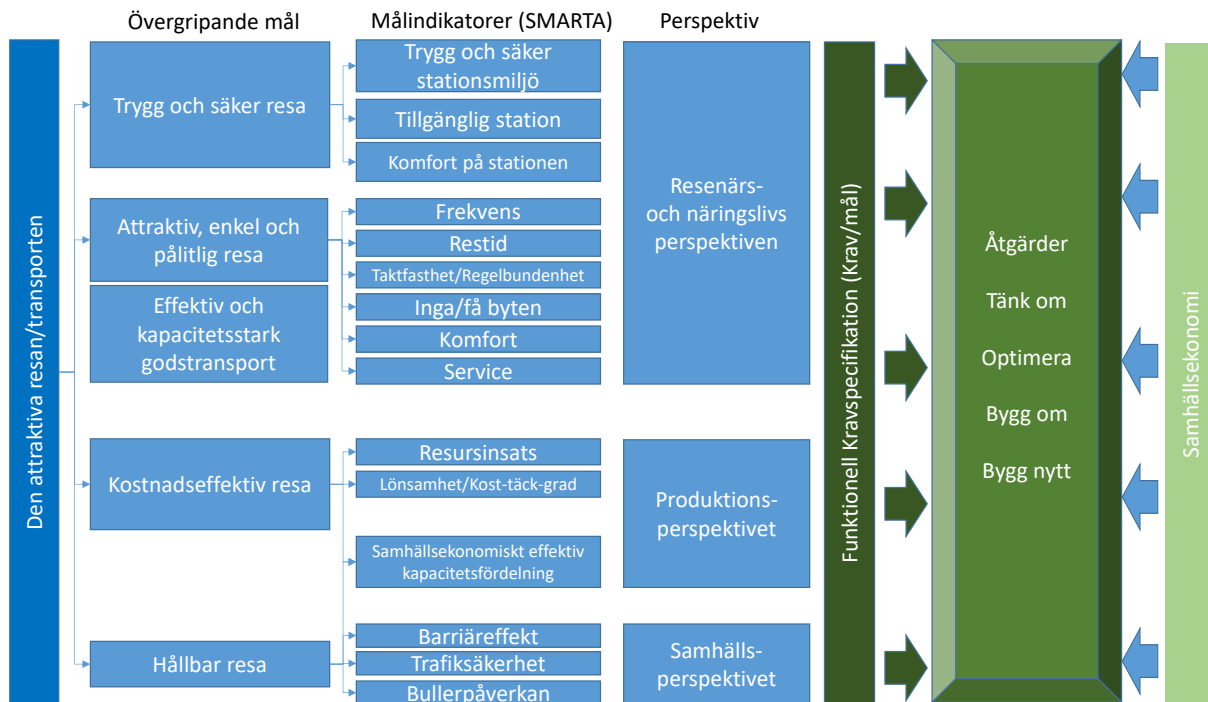
3 Målbild för Älvsborgsbanan

I kapitel 2 konstaterade vi att det i huvudsak finns tre intressentgrupper som har som mål att Älvsborgsbanan ska kunna bidra till attraktiva, pålitliga och kostnadseffektiva resor för resenärer och för näringslivet (se figuren nedan).

Vi kan konstatera att det övergripande målet för funktionen Älvsborgsbanan kan indelas i fem delmål:

- Attraktiva, enkla och pålitliga resor. Det omfattar såväl serviceutbudet på linjen som tillgängligheten till utbudet (ex stationer och bytespunkter). Trafiken på banan ska således ha ett attraktivt serviceutbud (restid, frekvens, regelbundenhet/taktfasthet, pålitliga, få byten och tågen ska ha komfort och rätt service) och dessutom ska banan ha rätt tillgänglighet (stationer och knutpunkter) som medger en för boende utmed banan tillräcklig tillgänglighet till kollektivtrafik med järnväg.
- Trygg och säker miljö: stationer och knutpunkter skall inte enbart vara lokaliserade på rätt ställen (tillgänglighet) utan de ska även ge de resande trygghet och säkerhet såväl under resan som vid knutpunkter/stationer.
- Effektiva och kapacitetsstarka godstransporter: Det omfattar att infrastrukturen ska vara rätt utformad och ha rätt kapacitet så att järnvägsoperatörer och andra transportförmedlare kan erbjuda näringslivet godstransporter med järnväg eller en kombination med järnväg och andra trafikslag där bandelen Älvsborgsbanan används som en del av transportsträckan. Godstransporterna ska kunna erbjudas med tillräcklig tåglängd, vagnvikt och med hastighet samt inom de ramar som näringslivet kräver. I de fall omlastning krävs ska infrastruktur och terminaler medge effektiv hantering med tillräcklig kapacitet (funktionell hantering).
- Trafiken och transporterna ska inte enbart betraktas som attraktiva och effektiva utan trafiken ska även bedömas som konkurrenskraftig av Näringslivet/operatörerna (godstransporter) samt som samhällsekonomiskt motiverad av operatörer/samhälle (persontransporter). För godstransporterna kräver det effektiva, kapacitetsstarka och kostnadseffektiva transporter (transportmarknaden) för att vara ett attraktivt alternativ för näringslivet och lönsamt för operatören, medan det för persontransporter ska vara samhällsekonomiskt motiverat (kostnadstäckningsgrad). Allt under förutsättningen att kapacitetsfördelningen fördelas på ett samhällsekonomiskt effektivt sätt.
- Slutligen innebär all trafik och all infrastruktur påverkan på omgivningen. Uppfyllande av hänsynsmål som barriäreffekt, trafiksäkerhet och buller är viktiga vid trafikering av befintlig infrastruktur eller utbyggnad med ökad kapacitet eller ökad hastighet på en järnväg. I föreliggande studie har dess parametrar främst beaktas genom att befintliga brister ska utredas och i möjligaste mån tas bort eller vid om-/utbyggnad ska Trafikverkets riktlinjer följas.

I nedanstående figur har de övergripande målen summerats ned till funktionskrav som använts då enskilda åtgärder eller åtgärds paket satts samman och analyserats.



Figur 8 Processen från det övergripande målet om att Älvsborgsbanan ska kunna bidra till att resenärer och näringsliv erbjuds attraktiva, pålitliga och kostnadseffektiva resor via målindikatorer som fördelats på de tre olika perspektiven (affärsperspektivet, operatörsperspektivet och Samhället). Tillsammans bildar de funktionskrav och därmed en funktionsspecifikation för en den framtida infrastrukturen och den framtida infrastrukturen på Älvsborgsbanan. Föreslagna åtgärder bedöms utgående från en samhällsekonomisk bedömning som kan ses som en ram för vilka investeringar som kan ses relevanta.

4 Övergripande bristbeskrivning

Bristbeskrivningen utgår från den i föregående kapitel framtagna målbeskrivningen. Målen och målvariablerna är många och ofta överlappande, vilket gör det komplext att bryta ned till funktionsnivå och dessutom bibehålla en stringens i utredningen. Av den anledningen har bristbeskrivningen genomförts utgående från den efterfråge- och trafikeringsanalys som Trafikverket genomfört inom ramen för uppdraget. Utgående från efterfråge- och trafikeringsanalysen har funktionskraven på anläggningen brutits ned med geografisk nivå. I nedanstående beskrivning beskrivs initialt de den förstnämnda kategorin brister och därefter har den brutits ned på geografisk nivå. Åtgärderna som är en funktion av den geografiska nivån beskrivs i kommande kapitel utgående från lokalisering i anläggningen. Utgående från den modell som beskrivs i kapitel 2.7 finns en tydlig nedbrytning – dock inte i detalj redovisad i sammanställningen.

4.1. Efterfråge- och trafikala brister

Trafiken på Älvsborgsbanan omfattar snabbtågs-, regionaltågs och godstrafik. Målen för dessa olika tjänster skiljer sig åt och bristbeskrivningen följer därmed de olika tjänsterna, för att inte enbart trycka på målen utan även målkonflikterna mellan trafikuppläggen.

Nationellt omfattar respektive har trafiken omfattat snabbtågstrafik mellan region-huvudorterna Borås, Uddevalla och Vänersborg och Stockholm/Mälardalen. Trafiken pågår för närvarande mellan Uddevalla/Vänersborg och Stockholm, men har dragits in mellan Borås och Stockholm. Snabbtågen brister i dessa båda stråk gällande attraktivitet både relativt flyget men även gällande bytesresor via Herrljunga. Restiderna skulle behövas sänkas med upp emot 20-30 minuter i respektive stråk för att utgöra ett attraktivt och konkurrenskraftigt alternativ för resenärer. Med hastighetshöjningen skulle marknadsandelen för tåget öka från 45-50 % till upp emot 70 % och därmed bidra till en ökning av frekvensen på sträckan på längre sikt. Bristen utgörs av restider, och frekvens för att nå de nationella målen med attraktivitet, pålitlighet och konkurrenskraft.

Nationellt omfattar trafiken även godstrafik till och från Västkusthamnarna, mellan logistikområdena i Södra och Sydvästra Sverige och Mellansverige och för omledning (ersättning för Västra och Södra Stambanan). Dagens infrastruktur erbjuder dock inte möjligheten att varken kapacitetsmässigt eller standardmässigt erbjuda varuägare eller operatörer effektivt och konkurrenskraftigt alternativ via Älvsborgsbanan. Standarden är för låg, gångtiden för lång, knutpunkterna har för låg kapacitet och slutligen saknar stråket den trafikledningsmässiga standarden för att erbjuda effektivt och konkurrenskraftig godstrafik. Nu rustas såväl Älvsborgsbanan och den anknyttande Viskadalsbanan till modern standard, men knutpunkterna saknar konkurrenskraftig utformning och tillräcklig kapacitet, möteslängderna längs linjerna är för korta och Viskadalsbanan saknar modern trafikledning. Bristerna är trots upprustning för omfattande för att motsvara den trafik som efterfrågas och som skulle gagna näringslivet, framför allt basnäringens, konkurrenskraft på den globala marknaden.

Regionalt utgör trafiken på Älvsborgsbanan basen för arbets- och studiependling i ett flertal relationer. För det första så omfattar trafiken regionaltågstrafik Uddevalla/Vänersborg – Göteborg, för det andra regionaltågs- och anslutningstrafik Uddevalla – Herrljunga, för det tredje anslutande trafik till och från Kinnekullebanan och för det fjärde regionaltågstrafik Borås – Herrljunga. Den huvudsakliga bristen utgörs av att infrastrukturen mellan Uddevalla – Herrljunga inte medger frekvent och taktfast regionaltågstrafik mellan Uddevalla – Herrljunga och med ökande trafik påverkar ökad frekvens såväl regiontågstrafiken som godstågstrafiken Göteborg - Öxnared – Uddevalla. Den lediga kapaciteten mellan Uddevalla – och Vänersborg begränsas. På sträckan

Herrljunga – Håkantorp medför den tidskänsliga trafiken på Kinnekullebanan en risk för störningar på trafiken på Älvsborgsbanan. På sträckan Borås – Herrljunga innebär begränsat antal mötesstationer med plattformsspår att återhämtningsförmågan vid störningar begränsas (punktligheten). Slutligen innebär nuvarande gångtider och byten i Herrljunga att den av VGR önskade restiden Borås – Herrljunga, och därmed arbetsmarknadsförstoringen, inte kan uppnås.

Den trafikala bristen har identifierats utgående från två utredningar. Den första utredningen omfattade en analys av den Regionala järnvägstrafiken i Västsverige (Trafikverket, 2019/a), vilken för Älvsborgsbanan fördjupades med en mer detaljerad analys men utgående från samma trafikering (Trafikverket, 2019/b).

Slutligen innebär lokaliseringen och utformningen av ett flertal knutpunkter och stationer att såväl tillgängligheten till stationer och knutpunkter begränsas, att stationsmiljöerna inte uppfattas som trygga och säkra, som att järnvägen kan betraktas som en barriär och trafiksäkerhetsbrist snarare än en tillgång för arbets- och studiependling. Nedan följer en geografisk nedbrytning

4.2. Geografisk bristbeskrivning

4.2.1. Uddevalla

Bristande tillgänglighet till stationen (bytespunkten) i Uddevalla. Stationen ligger inte centralt i staden och är inte sammanknuten med lokal- och regional busstrafik i en huvudknutpunkt.

Hamninfrastrukturen och infrastrukturen till och från terminalerna är inte utformade i enlighet med Trafikverket definition av den funktionella enheten terminal. Det medför växling med diesel och ofta halvtåg mellan tågbildningspunkten Uddevalla och lastnings- och lossningsplatsen (ex Kuröd och Uddevalla hamn). Terminaltjänsten är inte kostnadseffektiv för trafikutövarna.

Uddevalla hamn står inför en större strukturell förändring när den äldre Inre hamnen exploateras av staden och ska ersättas med utveckling av hamnen vid Sörvik respektive nyutveckling av hamnen i Fröländ. Trafikverket föreslår att Uddevalla Kommun, Uddevalla hamn och Trafikverket, i likhet med ÅVS Järnvägssystemet, gör en gemensam systemöversyn av godsfunktionerna i hamnen och på bangården (Uddevalla C) för att tillsammans skapa en funktionell och konkurrenskraftig anläggning utan att ersätta nuvarande funktioner 1:1 till en väsentligt högre bedömd kostnad.

4.2.2. Uddevalla – Öxnered

Kapacitetsbegränsning på sträckan Uddevalla – Ryr – Öxnered begränsar antalet körbara tåg per timme till 4 persontåg och 1 godståg per timme (högtrafik). För att motsvara Målbild Tåg 2035 skulle trafiken behöva utvecklas till 6 tåg och 1 godståg per timme.

Lutningarna mellan Uddevalla – Ryr medför begränsad vagnvikt från Uddevalla.

4.2.3. Öxnered

Bristande vändkapacitet för godståg från Älvsborgsbanan (bandel 652) med riktning Norge- Vänerbanan (bandel 636).

Bristande plattformslängd i Öxnered för fullängdståg (250 meter) i regiontågstrafiken och bristande trafiksäkerhet i stationsmiljön (plattformsförbindelse).

Bristande tillgänglighet till godstransporter med järnväg – primärt genom att Trestad Center inte är spåranslutet.

4.2.4. Öxnered – Vänersborg

Plankorsningarna ses för närvarande över och en plankorsning (Skaven) kommer att ersättas av en planskild förbindelse. En kvarvarande planskildhet (GC) vid km 24,562 (Sjöviks brygga) bör ses över för att kunna säkerheten och förbereda för höjd hastighet på sträckan.

4.2.5. Vänersborg

Vid stationen vänder regiontågstrafiken Göteborg – Vänersborg och därmed uppstår kapacitetsbehov för vändning och för omloppsnära uppställning. Plattformskapaciteten i Vänersborg och kapaciteten för omloppsnära uppställning i Vänersborgstrakten brister för att Västra Götalandsregionen ska kunna utveckla trafiken i takt med Målbild 2035.

4.2.6. Vänersborg – Håkantorp - Herrljunga

Kapacitetsbegränsning på sträckan Vänersborg - Herrljunga begränsar möjligheterna att skapa taktfast trafikering med ett tåg per timme. För att motsvara Målbild Tåg 2035 skulle hastigheten behöva höjas på sträckan och stationerna skulle behöva utformas för samtidig infart. Ska trafiken utvecklas ytterligare och i enlighet med Målbild Tåg trafik köras mellan Lidköping och Vänersborg krävs ytterligare kapacitetsförstärkning mellan Vänersborg – Håkantorp.

Kapaciteten på Kinnekullebanan brister och riskerar att påverka pålitligheten i Trafiken på Älvsborgsbanan.

Utformningen av järnvägen i Vargön, Grästorp, Vara och Vedum medför bristande tillgänglighet, järnvägen fungerar som barriär i samhällena, stationerna i Vargön, Grästorp och Vedum har bristande attraktivitet, trygghet och trafiksäkerhet för oskyddade trafikanter.

Tillgängligheten till godstransporter med järnväg brister längs hela stråket och standarden och kapaciteten för omlodning brister (mötesstationer med tillräcklig spårlängd).

Längs stråket förekommer bullerstörda miljöer.

4.2.7. Kinnekullebanan (inklusive Håkantorp)

Bristande kapacitet (långt mellan mötesstationerna) och för lång gångtid för persontågen mellan Håkantorp – Lidköping påverkar samordningen mellan trafiken på Kinnekullebanan och Älvsborgsbanan – och därmed även trafikeringen och pålitligheten på Älvsborgsbanan.

Bristande mötes- och vändkapacitet i Håkantorp påverkar samtrafikering mellan Älvsborgsbanan och Kinnekullebanan.

Bristande möjligheter att köra tåg Lidköping – Vänersborg begränsar möjligheterna att köra attraktiva regiontåg Lidköping – Vänersborg – Trollhättan – Göteborg i enlighet md Målbild Tåg 2035.

4.2.8. Herrljunga

Bristande utformning av stationen där anslutande spår från Uddevalla och Borås angör stationen från Öster. Det omöjliggör trafik mellan Västra Stambanan (riktning österut/huvudriktningen) och Älvsborgsbanan utan kräver spetsvändningar. Spetsvändningar för person- och godståg minskar

effektiviteten och konkurrenskraften i trafikuppläggen, som bidrar till högt kapacitetsutnyttjande på anslutningsspåren.

Bristande vändkapacitet och bristande tåglängd för vändande godståg begränsar Älvsborgsbanans funktion som omledningsbana, såväl med nuvarande tåglängd som för Längre Tyngre och Större tåg (LTS).

Bristande kapacitet för omloppsnära uppställning för Kinnekullebanans fordon.

4.2.9. Herrljunga – Borås

Parallella kollektivtrafiksystem (Borgstena – Borås) begränsar Älvsborgsbanans attraktivitet för arbets- och studiependling.

Bristande tillgänglighet till Älvsborgsbanan påverkar attraktivitet för arbets- och studiependling mellan Borås – Fristad.

Bristande infrastrukturkapacitet (Borgstena – Borås) begränsar Älvsborgsbanans funktion för arbets- och studiependling.

Bristande infrastrukturkapacitet (Ljung – Fristad) påverkar rättidigheten på Älvsborgsbanan.

4.2.10. Borås

Bristande tillgänglighet för godstransporter med järnväg - för såväl intermodala enheter som för skogliga produkter .

Bristande trafiksäkerhet i plankorsningarna i norra Borås. Hanteras av investeringsprojektet (FJB).

I övrigt hanteras inga andra brister i Borås.

5 Älvsborgsbanan – linje, trafikplatser

Älvsborgsbanan omfattar bandelarna 651 Uddevalla – Öxnared, bandel 652 Öxnared – Håkantorp, bandel 653 Håkantorp – Herrljunga och bandel 654 Herrljunga – Borås. Trafikeringen på Älvsborgsbanan är dessutom kopplad till Norra Bohusbanan i Uddevalla, Norge-Vänerbanan i Öxnared, Kinnekullebanan i Håkantorp och till Viskadalsbanan i Borås. I nedanstående text beskrivs banan från Uddevalla i Väster till Borås i öster.

5.1. Knutpunkt Uddevalla

Stationen i Uddevalla är en knutpunkt mellan Bohusbanan och Älvsborgsbanan. Stationen har i väster god koppling till hamnen, men för att betjäna Uddevalla med omgivning ligger stationen trots att den geografiskt är centralt lokaliserad inte centralt lokaliserad i förhållande till stadskärnan, till bussterminalen och till huvudstråken genom Uddevalla. Stationen ligger 1 000 m från stadskärnan och 850 meter från busscentralen och inget centralt stråk för gång, cykel eller kollektivtrafik angör.

Inom ramen för ÅVS Älvsborgsbanan har kapaciteten för godsbangården och för personbangården utretts i samverkan med Uddevalla kommun. Utredningarna redovisas i bilaga 1a, bilaga 1b och bilaga 1c. Den huvudsakliga bristen som föreligger i Uddevalla är tidigare nämnd tillgänglighet till stationen för gående, cyklister och kollektivtrafikresenärer. Ett antal idéskisser för att åtgärda detta har tagits fram och kommunicerats med Uddevalla kommun som underlag för översiktsplaner. Trafikverket föreslår att Uddevalla Kommun och Västtrafik driver denna fråga vidare i kommande utredningar. En framtida åtgärd, ett nytt resecentrum i Uddevalla, ställer dock kräver nytt ställverk i Uddevalla. De föreslagna idéskisserna finns i bilaga 1b.

Uddevalla hamn står inför en större strukturell förändring när den äldre Inre hamnen exploateras av staden och hamnverksamheten koncentreras till Sörvik och till den nya hamnanläggningen i Fröländ. Trafikverket har genomfört en funktionsutredning av ny anslutning till hamnen, men dieselväxlingen mellan stationen och hamnen kommer med att fortsätta (Trafikverket, 2018). Den nya anläggningen följer inte definitionen av den funktionella enheten terminal (Banverket, 2010). Trafiken till och från Uddevalla har utvecklats från 400 000 årston år 2010 till 700 000 årston 2018 och bedöms ha potential att öka till över 1 miljon ton på 5-10 års sikt. Trafikverket föreslår av dessa två anledningar att Kommunen, Uddevalla hamn och Trafikverket, i likhet med ÅVS Järnvägssystemet i Halmstad (Trafikverket, 2020), gör en gemensam systemöversyn av godsfunktionerna i hamnen och på godsbangården (Uddevalla C) för att tillsammans utforma en funktionell och konkurrenskraftig järnvägsanläggning utgående från ett helhetsperspektiv.

I övrigt föreslås inga åtgärder i Uddevalla utan den kapacitetsförstärkning som behövs på linjen mellan Uddevalla och Ryr föreslås omfatta en utbyggnad av driftsplatsen Kuröd till en mötesstation. En mötesstation i Kuröd underlättar förutom den potentiellt ökande godstrafiken till Kuröd (framför allt timmer) även att ankommande och avgående tåg kan mötas strax utanför Uddevalla och därmed minskar kapacitetsuttagat inne på Uddevalla central.

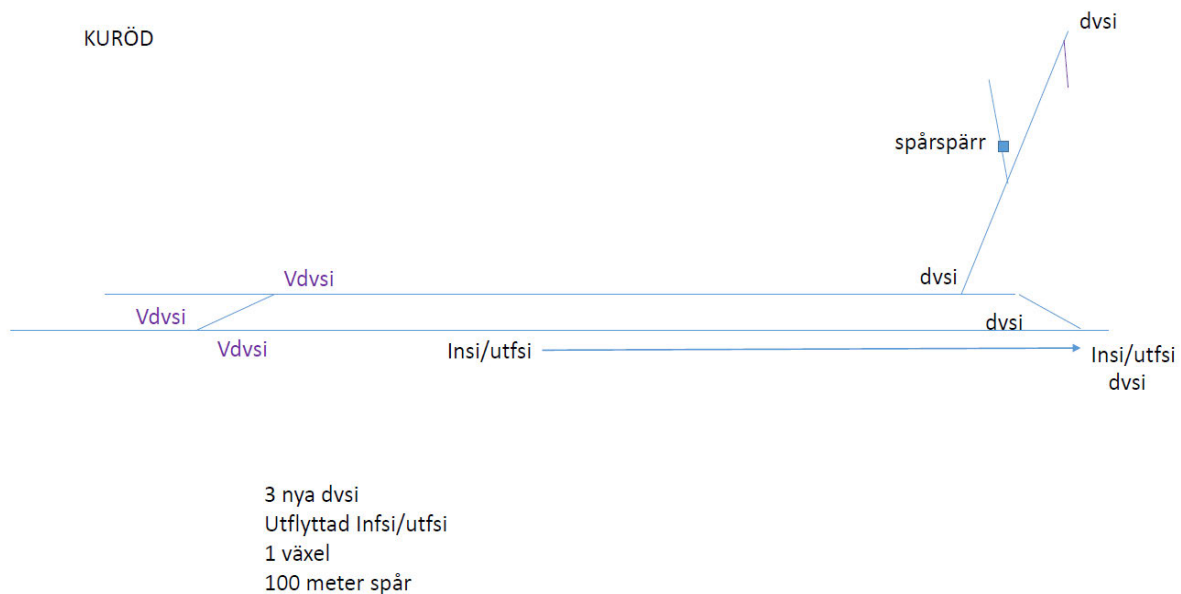
5.2. Bandel 651 Uddevalla – Öxnared

På bandel 651 har det historiskt funnits tre trafikplatser, Ängebacken, Väne-Ryr och Grunnebo. I dagsläget finns enbart Väne – Ryr kvar som mötesstation utan passagerarutbyte. VGR har utrett och avslagit ett förslag till en ny station i Väne-Ryr. Vänersborgs kommun föreslår att en ny terminalvid Trestad center för containrar och skogliga produkter utreds.

5.2.1. Kuröd

Driftsplatsen Kuröd ligger 2,6 km väster om Uddevalla vid industriområdet med samma namn. Industriområdet och industrispåret rustades upp för drygt 10 år sedan och sedan dess förekommer det mer eller mindre regelbunden vagnslast (skrot) och timmertrafik. Det finns planerna att flytta omlastningsterminalen för timmer från Uddevalla hamn till Kuröd, varvid godstrafiken till och från området skulle öka högst markant. I samband med dejtat har Trafikverket lagt ett förslag att bygga ut anslutningen från industrispårsanslutning till en mötesstation genom ytterligare en växel mellan industrispåret och huvudlinjen i öster samt signalreglering av driftsplatsen. Utbyggnaden kan ske antingen när stationen i Öxnered anpassas till ERTMS eller när ställverket i Uddevalla byts.

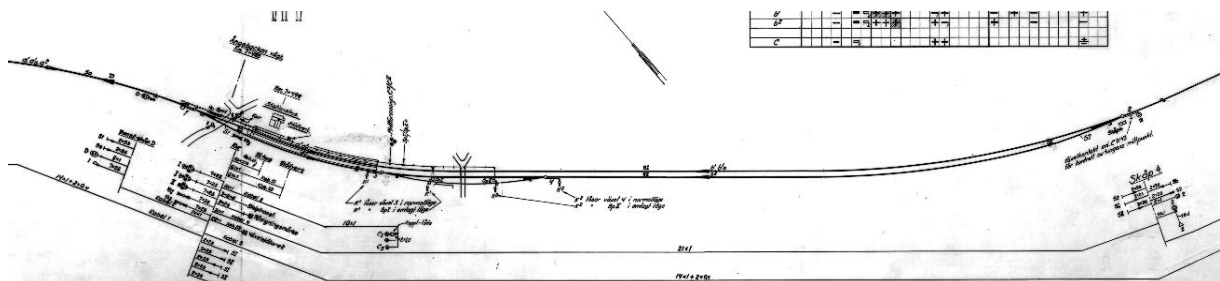
Anpassningskostnaden har beräknats till 50 MSEK och finns beskriven i bilaga 1b.



Figur 9 Förslag utbyggnad till mötesstation Kuröd (Kolla med Göran).

5.2.2. Ängebacken, fd trafikplats

Ängebacken var tidigare en trafikplats på bandel 651 (km 7+499) med mötesspår och plattform. Persontrafiken drogs in 12 maj 1968, stationen avbemannades och mötesspåret revs senare upp. Stationen låg mitt emellan Uddevalla och Ryr och hade ett ca 650 m mötesspår. Ingen åtgärd planeras.

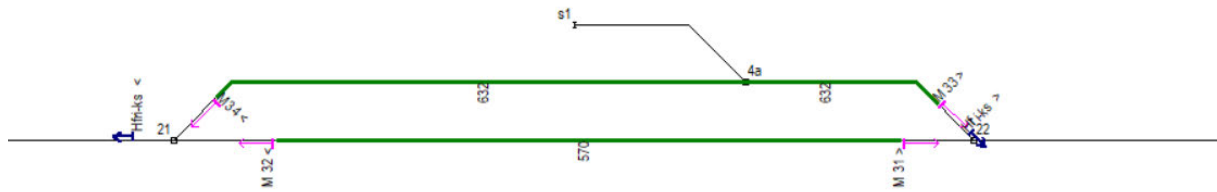


Figur 10 Signalritning från den tidigare stationen i Ängebacken (1960-talet). Stationen hade ett ca 650 meter långt mötesspår.

5.2.3. Ryr, trafikplats/mötesstation

Väne-Ryr (Ryr) är en trafikplats (km 13+700) på sträckan Uddevalla – Öxnared. Trafikplatsen hade fram till 1985 tåguppehåll, men har sedan dess uteslutande fungerat som mötesstation. Stationen har ett mötesspår, med möteslängd 570/630 meter, samt ett kortare BV-stick.

Mötesstationen kommer att utrustas med samtidig infart i samband med ERTMS uppgraderingen på Nordvästra Stambanan (Öxnared) kring år 2026. Inga övriga åtgärder är planerade, men bron över bangården medför att enbart ett av spåren kan användas för de nya timmervagnarna som kan komma att trafikera Älvsborgsbanan inom en snar framtid.



Figur 11 Trafikplatsen (mötesstationen) Ryr på bandel 651 (Källa: BIS, 2019-08-04).

5.2.4. Grunnebo, fd trafikplats

Grunnebo var tidigare station sedermera lastplats/hållplats vid km 18+393. Uppehållen drogs in 1971. Inga åtgärder planerade.

5.2.5. Förslag: ny terminal vid Trestad Center

Vänersborgs Kommun har ett större industriområde vid Trestad Center strax väster om Öxnared station utmed E45/RV44. Inom området finns ett antal större central- och distributionslager, bland annat Vanergruppen, som lagerför kläder för Dressaman, och Ragnsells. Det förstnämnda företaget tar in 5000 – 7000 containrar per år¹⁸, vilket det finns näringslivsintresse att lyfta över på en järnvägslösning, och det sistnämnda företaget använder järnväg till och från sina andra anläggningar i Sverige. Tillsammans motsvarar ett heltåg från Göteborgs hamn tre dagar i veckan, vilket skulle kunna fyllas med exportgods i motsatt riktning. Målsättningen kan vara en *short-distance-dryport* (Roso, 2005) och ett nav där importcontainern möter exportgodset.

Två alternativa lokaliseringar för en terminal har diskuterats inom ramen för projektet:

- Längs Älvsborgsbanan vid km 20-21. En lokalisering som skulle möjliggöra kräva lastbilstransport mellan terminalen och Vanergruppens lager.
- Längs Norge-Vänerbanan strax söder om triangelspåret från Älvsborgsbanan mot Norge-Vänerbanan (sydlig riktning). En lokalisering som skulle möjliggöra direkt inforsling mellan terminalen och Vanergruppens lager. Berört område se figur 12.

I enlighet med Trafikverkets Riktlinjer är det primärt kommunens eller annan extern parts fråga att driva.

¹⁸ Motsvarar

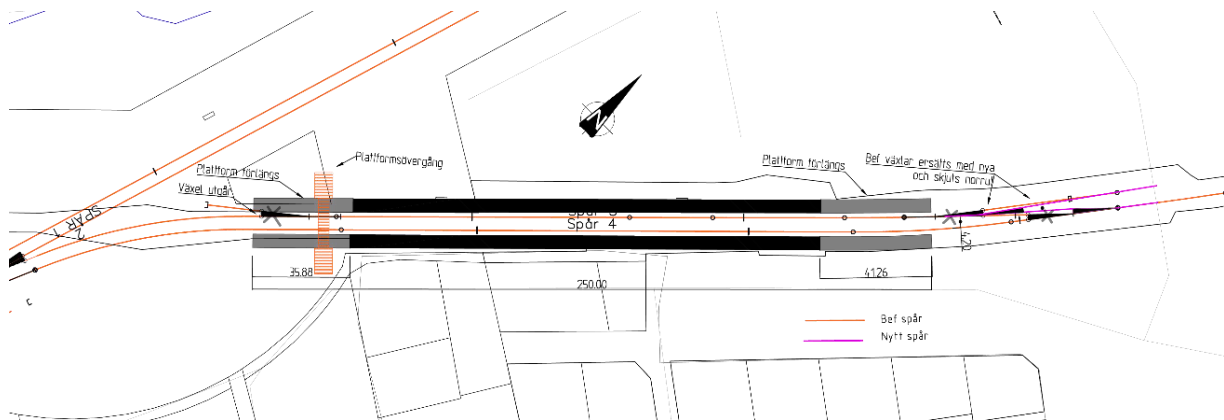
Åtgärd: Förslag ligger att ta fram marknads- och lokaliseringsstudie för en terminal. Målsättningen från Vänersborgs kommun är att på medellång sikt kunna erbjuda företagen vid Trestad Center tillgång till järnvägstransporter.

5.2.6. Knutpunkt Öxnered

Vid knutpunkten Öxnered (Vänersborg Västra) möts Älvsborgsbanan och Norge-Vänerbanan. Stationen byggdes om 2004/2005 med ny anslutning till och från Uddevalla inklusive triangelspår. Stationen har, trots förlängningar, fortfarande korta plattformar och det finns en trafiksäkerhetsrisk som följd av gångfällor över två spår.

Åtgärdsförslag: förlängning av plattformar till 250 meters längd, ny skyddsväxel, ny plattformsovergång samt flyttade växlar i östra änden av stationen. Åtgärden löser de trafikala- och säkerhetsmässiga åtgärdena till en bedömd kostnad av 77-78 MSEK.

Bristen och åtgärden finns beskriven i bilaga 13.



Figur 12 Illustration över Alternativ 1 med flyttade växlar norr om stationen, förlängda plattformar och ny plattformsovergång.

Vänersborgs kommun kommer på medellång- och lång sikt att exploatera området söder om järnvägen. Plankorsningen som ligger öster om stationen upplevs som en barriär, och speciellt vid ökande järnvägstrafik. Ett förslag till åtgärd (planskildhet) har tagits fram av Trafikverket, men det ingår inte i föreslagen åtgärd.

Godstrafiken via Öxnered i nordlig riktning begränsas av att det saknas direkt förbindelse från Älvsborgsbanan (från Vänersborg) och mot Norge-Vänerbanan (riktning norrut). Under nattetid kan lokrundgång ske på stationen i Öxnered, men av kapacitetsskäl är detta inte möjligt under dagtid då godståg från Älvsborgsbanan mot Norge-Vänerbanan får gå vidare till Trollhättan eller Ryr innan riktningsändring sker.

Åtgärdsförslag: Nytt förbigångsspår söder om triangelspåret (och intill föreslaget terminalläge) på Uppspåret. Syftet är att förbättra kapacitetssituationen på Älvsborgsbanan, På Norge-Vänerbanan, möjliggöra vändning av godståg samt att i en framtid ansluta en terminal vid Trestad Center. Åtgärden bedöms kosta 75-135 MSEK (exklusive respektive inklusive ny centralenhet) beskrivs i bilaga 2. Med ny centralenhet ökar kostnaden till 135 MSEK.



Figur 13 Föreslagen lokalisering av förbigångs- och vändspår i Öxnered.

5.3. Bandel 652 Öxnered – Håkantorp

På bandel 652 sträcker sig från Öxnered till Håkantorp via residensstaden Vänersborg och kommunhuvudorten Grästorps. Sträckan trafikeras av tre typer av upplägg; regiontågen Göteborg – Vänersborg, Uddevalla – Herrljunga samt snabbtågen Uddevalla – Stockholm.

Bandelen har fram till dags datum haft den gamla banöverbyggnaden med skarvspår kvar, men spåret har under 2020 bytas ut till skarvfritt spår i makadambädd. Därmed kommer hastigheten kunna återtas och underhållskostnaderna minska. Trafikverket har inom åtgärdsvalsstudien utrett möjligheterna till att höja hastigheten till 140/160 km/tim på hela eller delar av sträckan – med målet om att kunna trafikera sträckan Vargön – Vedum på mindre än trettio minuter och därmed möjliggöra taktfast regionalstågstrafik (ett tåg per 60 minuter).

I nedanstående stycken beskrivs nuvarande funktion och föreslagna åtgärder längs sträckan.

5.3.1. Vänersborgs station

Vänersborg är residensstaden i Västra Götalands län och en knutpunkt i Västtrafiks järnvägsnät. Vid knutpunkten stannar de genomgående snabbtågen Uddevalla – Stockholm, regionaltågen på Älvsborgsbanan och vid knutpunkten vänder regionaltågen Göteborg – Vänersborg. Vändande tåg, i kombination med omloppsnära uppställning, medför kapacitetsrestriktioner på bangården. Trafikverket driver ett separat projekt med inriktning mot att öka kapaciteten på bangården, inklusive uppställningskapaciteten. Utredningen har pågått under ett flertal år utan att nå fram ett slutligt resultat.

Inom ramen får ÄVS Älvsborgsbanan har inga brister kring knutpunkten Vänersborg utretts. Däremot har alternativ till uppställning i Vänersborg (Vargön) utretts (se kapitel 3:4:2).

5.3.2. Vargön

Vargöns station ligger relativt centralt i det vidsträckta samhället Vargön. Själva stationen¹⁹ ligger anonymt undanskymd, och omges av ett flertal anskrämliga tomter. Stationsmiljön kan inte betraktas som attraktiv, trygg och säker, och dessutom är plattformen inte utformad för dubbla motorvagnssätt (117 meter).

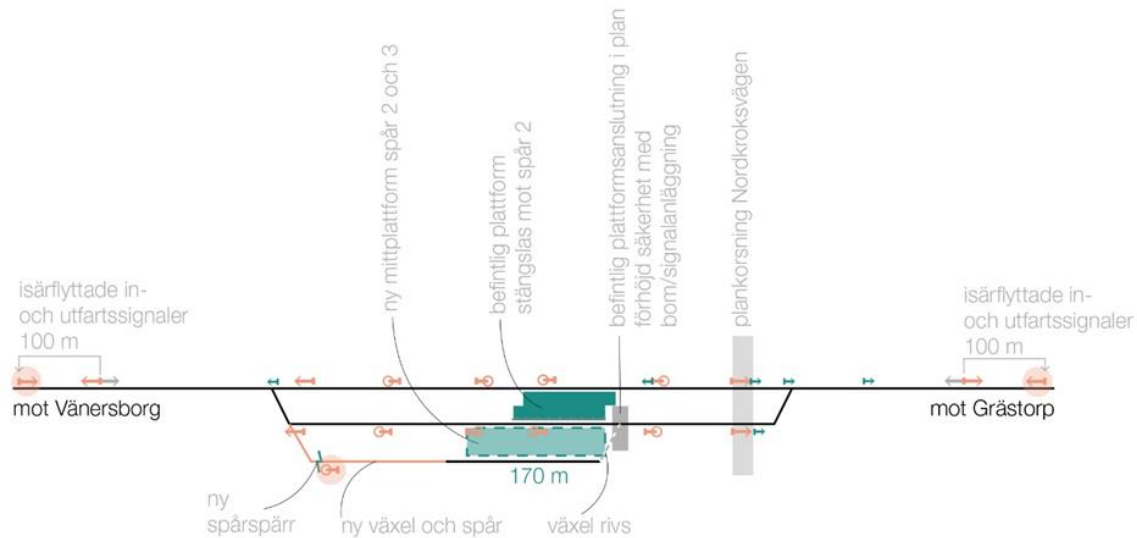
Järnvägen genom Vargön utgör en barriär genom orten, med två vägövergångar i plan samt en mycket smal och liten underfart. Vid järnvägsstationen gör vägen mellan samhället västra och östra del en skarp krök till den plankorsning som ligger vid stationens södra del. Det innebär inte enbart en onödig krök på vägen utan även att resenärer från samhällets östra sida får en omväg till den anonyma stationen på 150 – 200 meter.

På bangårdens västra sida har det tidigare legat en godsbangård som försörjt Vargön Alloys och Vargöns pappersbruk (fd Holmen AB)²⁰. Bangården är i stort riven, men i övrigt är marken orörd. Området är således ett alternativ till en omloppsnära uppställningsbangård istället för att bygga den vid Vänersborg.

Trafikverket rekommenderar att stationen i Vargön byggs ut i två etapper. I den första etappen byggs ett kombinerat vänd- och uppställningsspår (305 meter), inklusive en ny plattform med 250 meters längd mellan spår 2 och spår 3 (se nedanstående figur). Det får till följd att regionaltåg från Göteborg dels kan köras till Vargöns samhälle där de kan vändas och/eller ställas upp under lågtrafiktimmarna. Det möjliggör att Vargön kopplas till Västtrafiks regionaltågssystem med direkta förbindelser till och från Göteborg. Kostnaden för etapp 1 har beräknats till 23,3 miljoner kronor.

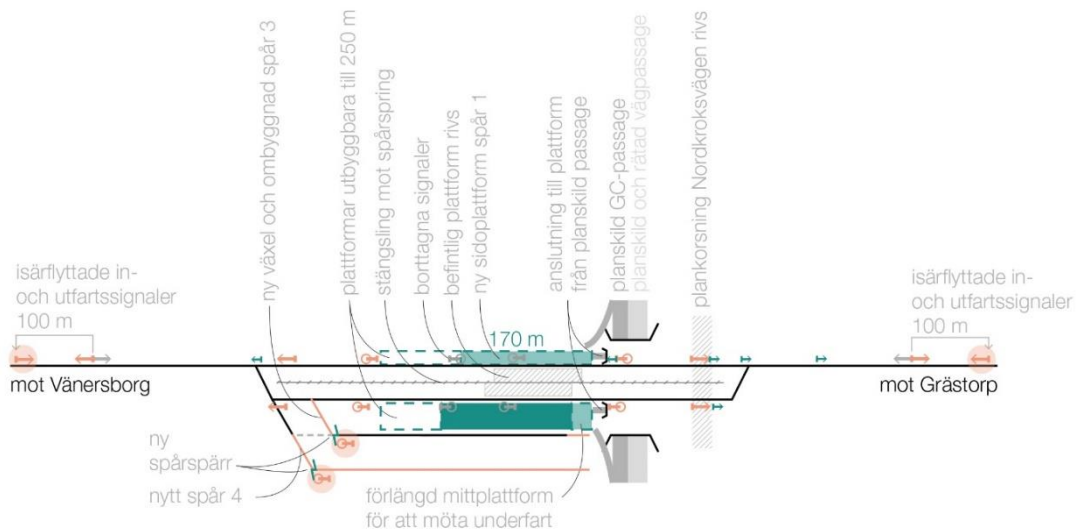
¹⁹ Stationshuset revs år 2011.

²⁰ Pappersbruket nedlades under 2009/2010.



Figur 14 Vargön etapp 1 med ny plattform och nytt uppställnings- och vändspår.

För att förbättra tillgängligheten till stationen i Vargön i kombination med att minska barriäreffekten i Vargön föreslår Trafikverket att i ett senare skede ta bort plankorsningen (Nordkroksvägen) och att ersätta den med en planskildhet invid stationen (se nedanstående figur). I samband med detta föreslås även byggnation av ytterligare ett vändspår.



Figur 15 Etapp 2 med ny pendeltågsstation, förbättrad tillgänglighet inom Vargön samt till och från stationen samt utökad uppställningskapacitet.

Det är en tillgänglighets- och trafiksäkerhetsåtgärd som primärt gynnar regionaltågstrafiken och bygger i praktiken på en utökad trafikering på Älvsborgsbanan samt direkttåg mellan Vargön och Göteborg. Åtgärden, som kostnadsberäknats till 67,2 MSEK, är primärt kopplad till regionaltågstrafiken och tillgängligheten i samhället. I samband med detta kan även gång- och cykelstråken i Vargön förbättras.

Liksom på övriga stationer längs Älvsborgsbanan flyttas in-/och utfartssignalerna isär.

Åtgärderna beskrivs i bilaga 4.

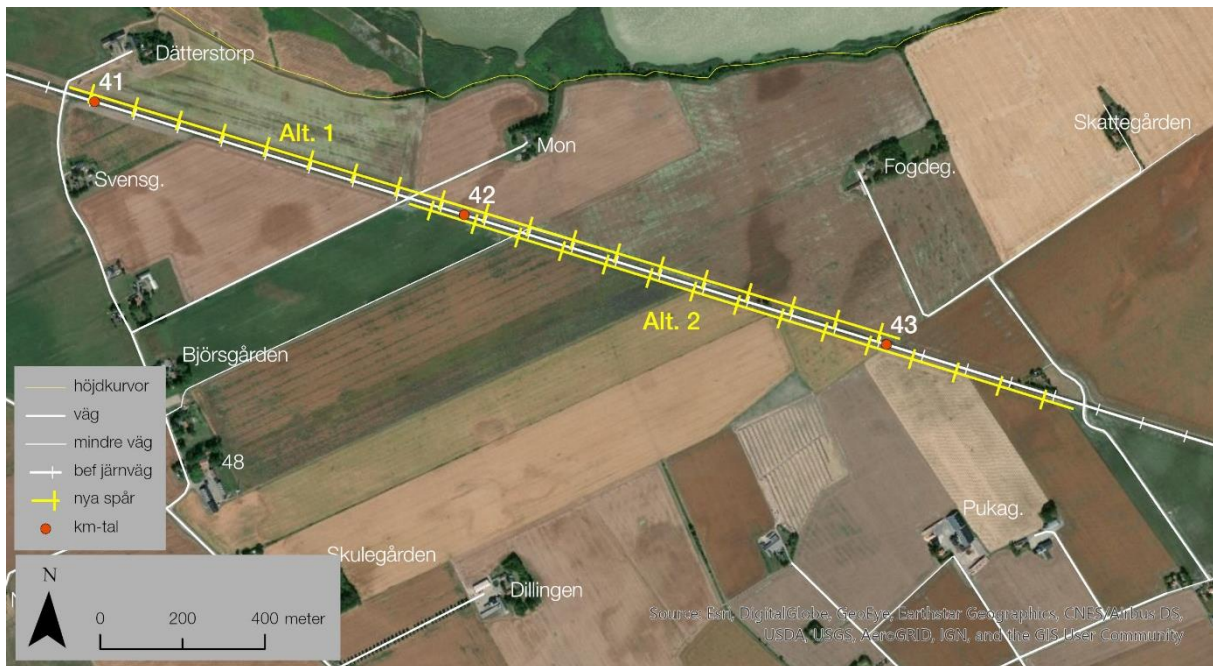
Trafikverket rekommenderar att i ett första skede gå vidare med etapp 1 och att dialogen kring etapp 2 fullföljs med Vänernsborgs kommun och Västtrafik.

5.3.3. Ny mötesstation (Dätterstorp)

Planerad trafikering enligt Målbild 2035 kan behöva en mötesstation mellan Vargön och Grästorp, på sträckan finns idag inga mötesmöjligheter. Trafikverket har utrett fyra olika lokaliseringar, där en lokalisering strax öster om Dätterstorp (km 42-43) rekommenderas. En mötesstation kostnadsberäknas till 85 MSEK.

Åtgärden beskrivs i bilaga 6.

Trafikverket rekommenderar att skjuta på investeringen i mötesspår vid Dätterstorp tills beslut tas om en ökad regional tågstrafik på Älvsborgsbanan (motsvarande Målbild Tåg 2035).



Figur 16 Alt. 1 är 2000 m långt och Alt. 2 är 1700 m.

5.3.4. Salstad

Salstad var tidigare en trafikplats på bandel 652 (km 44+100) med mötesspår och plattform. Stationen nedklassades till håll och lastplats 1963 och persontrafiken drogs in 2 juni 1985. Ingen åtgärd planeras.

5.3.5. Grästorp

Grästorps station ligger mitt i centrum av centralorten och består av ett mötesspår med mittplattform. Stationen har tidigare varit utrustad med plattformsförbindelse dels från norr och dels från söder, men i takt med att Trafikverkets regelverk inte tillåter detta har plattformsförbindelsen mellan stationen och ortens norra del slopats. Det gav upphov till spårspring, vilket på senare år åtgärdades med ett suicidstaket. Järnvägen, och järnvägsstationen har därmed alltmer uppfattats en barriär genom samhället.

Den kvarvarande förbindelsen i centrum omfattar plankorsningen strax väster om stationen. Med ökande tågtrafik kommer bomliggningstiden öka, och redan idag upplevs bomliggningstiden som besvärande, och speciellt vid tågmöten.

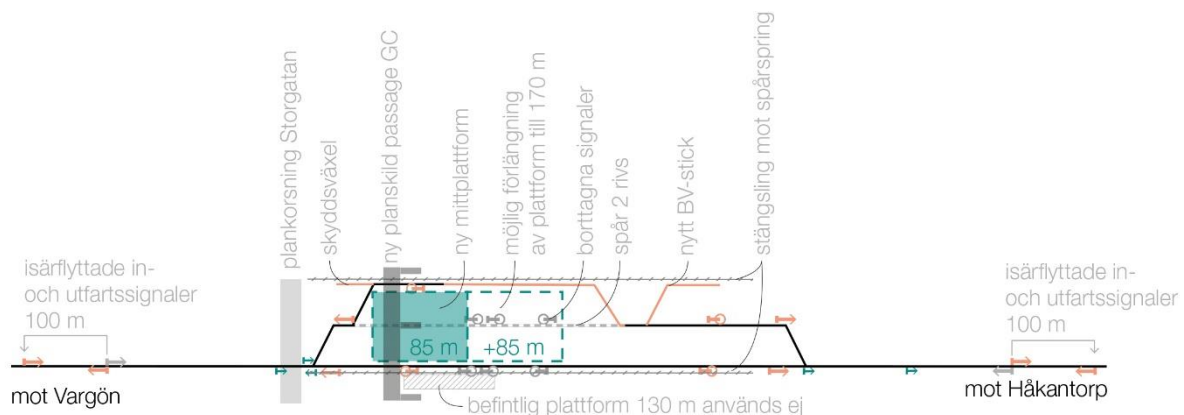
Möten sker inte enbart mellan persontåg utan vid omledningstider även mellan godståg. En trafikal brist för framförandet av godståg på sträckan är att endast 624 m långa tåg kan mötas på stationen. För att öka förutsättningarna vid omledning skulle mötesmöjligheten behöva förlängas till 650 m.

Åtgärdsvalet som beskrivs i bilaga 7 omfattar för det första förbättra stationsmiljön, i kombination med att förbättra både tillgängligheten till stationen, samhället och att åtgärda nuvarande trafiksäkerhetsbrist. Åtgärden omfattar att en ny mittplattform anläggs genom att plattformen läggs på spår 2 fd plats och att nytt spår 2 bestående av spår 3 och spår 2 anläggs. Plattformen flyttas 40 meter västerut (mot plankorsningen) – byggs 85 meter lång (etapp 1) med utbyggnadsmöjlighet till 170 meter (etapp 2). Öster om plattformen byggs spår 3 samman med resten av spår 2. Öster om stationen ersätts även BV-sticket i samma riktning som befintligt och från spår 2.

Plattformen nås antingen från en plattformsförbindelse i plan (ej simultana tågrörelser) eller från en planskild plattformsanslutning i form av en bro med trappor och hiss. Spårområdet kan därmed stängslas på båda sidor för att undvika spårspring.

För att öka förutsättningarna att kunna användas som omledningsbana föreslås bangården förlängas från 644 meter till minst 665 meter. Det innebär att det avvikande huvudspåret förlängs med minst 21 meter och samtidigt byts den östra växeln från en 40-växel till 80 växel. Signaler och baliser anpassas till nya längden och placeras i relation till den nya hinderfrihetspunkten så att mötesmöjlighet för 650 m långa tåg skapas.

Driftplatsgränsen behöver flyttas motsvarande 20 meter i den östra änden, och likt övriga stationer längs Älvsborgsbanan flyttas in-/och utfartssignalerna isär (se figuren nedan). Isärflyttade signaler gör att man kan få kortare avstånd mellan tåg i samma riktning och underlättar sektionering av kontaktledningen.



Figur 17 Den schematiska illustrationen visar hur Grästorp station skulle kunna byggas ut med ny mittplattform.

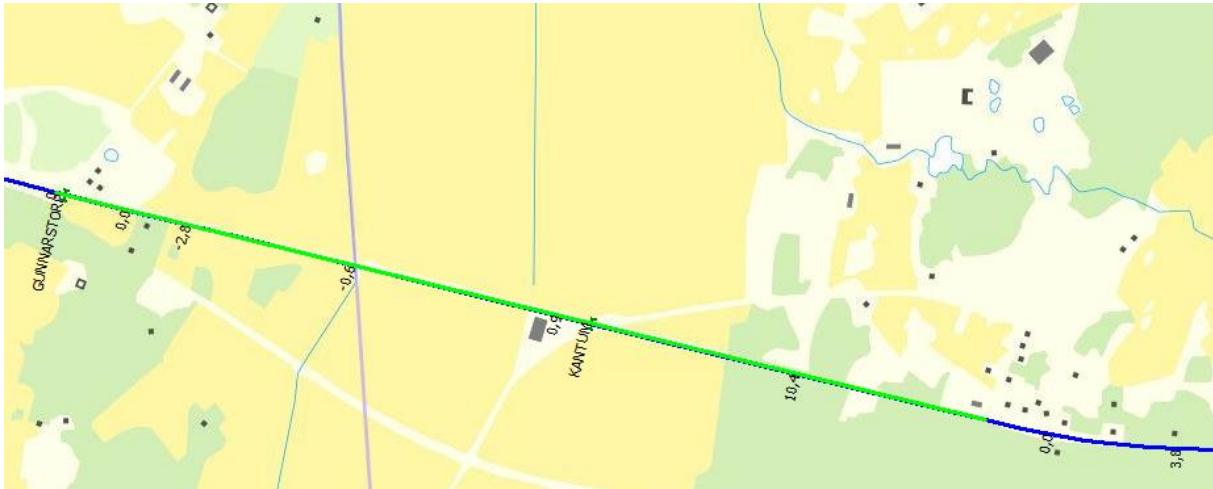
Åtgärderna beskrivs i bilaga 7 och kostnaden beräknas till 20/65 MSEK för persontrafiken och 7 MSEK för godstrafiken.

5.3.6. Flakeberg/Ulvstorp

Planerad trafikering enligt Målbild 2035 kan behöva en mötesstation mellan Grästorp och Håkantorp – en sträcka där det idag inte finns några mötesmöjligheter. Trafikverket har utrett två alternativa lokaliseringar, där en lokalisering mellan Gunnarstorp och Kantum (km 55+800) rekommenderas (alternativ 2). En mötesstation kostnadsberäknas till 79 MSEK.

Åtgärden beskrivs i bilaga 14.

Trafikverket rekommenderar att skjuta på investeringen i mötesspår vid Flakeberg/Ulvstorp tills beslut tas om en ökad regionaltågstrafik på Älvsborgsbanan (Målbild Tåg 2035).



Figur 18 Lokalisering av en framtida mötesstation mellan Gunnarstorp och Kantum (km 55+800).

5.3.7. Hastighetshöjning 140/160 km/tim

Attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv regiontågstrafik anpassad för arbets- och studiependling ställer krav på att trafiken kan utföras taktfast, d.v.s. att trafiken i en viss relation ska lämna en viss station på ett visst minuttal varje timme. För att möjliggöra att Älvsborgsbanan utvecklas till taktfast timmestrafik mellan Uddevalla – Vänersborg – Herrljunga krävs att hastigheten på sträckan Vargön – Håkantorp höjs från 110 km/tim till 140/160 km/tim och att stationerna i Vara och Vedum utrustas med samtidig infart. Syftet är att sträckan mellan Vargön och Vedum skall kunna tillryggaläggas på mindre än 30 minuter. Hastighetshöjningar innebär, trots bytet från skarvspår till skarvfritt spår, att bullernivåerna kring järnvägen höjs. Det får till följd att berörda fastigheter behöver bulleråtgärdas i samband med att hastigheten höjs. Slutligen innebär hastighetshöjningen att plankorsningarna längs sträckan behöver åtgärdas för att motsvara kraven på skyddsalternativ enligt Trafikverkets riktlinjer och regler.

En hastighetshöjning kan genomföras på ett stort antal sätt på sträckan och de olika alternativen redogörs för i bilaga 5

Trafikverket rekommenderar att hastigheten höjs mellan Vargön (km 36+500) och Håkantorp (exklusive Grästorp) för att möjliggöra taktfast timmestrafik. Alternativen (se nedan) möjliggör samtliga att systemmöten inte bara är möjligt i Vargön-Vedum (som är Västtrafiks huvudalternativ) utan även i Öxnered-Håkantorp och Vänersborg-Vara.

- UA1a motsvarar att hela sträckan Vargön – Håkantorp höjs till 160 km/tim. Åtgärden omfattar 9 plankorsningar, 5 spårgeometriska justeringar och bullerskyddståtgärder längs 8750 meter. Kostnaden beräknas till 186 MSEK.
- UA1b motsvarar att hela sträckan Vargön – Håkantorp höjs till 140 km/tim. Åtgärden omfattar 9 plankorsningar, 1 spårgeometrisk justering och bullerskyddståtgärder längs 8 750 meter. Kostnaden beräknas till 164 MSEK.
- UA2a motsvarar att hela sträckan Vargön – Håkantorp förutom inom tätorten Grästorp höjs till 160 km/tim. Åtgärden omfattar 5 plankorsningar, 5 spårgeometriska justeringar och bullerskyddståtgärder längs 6 430 meter. Kostnaden beräknas till 138 MSEK.

- UA2b motsvarar att hela sträckan Vargön – Håkantorp förutom inom tätorten Grästorp höjs till 140 km/tim. Åtgärden omfattar 5 plankorsningar, 1 spårgeometrisk justering och bullerskyddståtgärder längs 6 430 meter. Kostnaden beräknas till 119 MSEK.
- UA3 motsvarar att hela sträckan Vargön – Grästorp höjs till 160 km/tim. Åtgärden omfattar 6 plankorsningar, 3 spårgeometrisk justeringar och bullerskyddståtgärder längs 4760 meter. Kostnaden beräknas till 102 MSEK.
- UA6 motsvarar att hela sträckan Vargön (km 36,5) – Håkantorp (exklusive tätorten i Grästorp) höjs till 160 km/tim. Åtgärden omfattar 7 plankorsningar, 5 spårgeometrisk justeringar och bullerskyddståtgärder längs 3580 meter. Kostnaden beräknas till 85 MSEK.

Det finns således ett flertal alternativ för hur hastigheten på sträckan kan höjas, för att i kombination med stationsåtgärderna i Vara och Vedum möjliggöra taktfast tidtabell längs Älvsborgsbanan. Utifrån dessa två faktorer, taktfasttidtabell med systemmöten och kostnad, är alternativen UA2b, UA3 och UA6 de mest intressanta.

Tabell 4 Föreslagna åtgärder för att möjliggöra systemmöten i Vedum och Vargön.

alternativ	från	till	exklusive	hastighet	kostnadsbedömning
UA2b	(Vargön)	(Håkantorp)	Grästorp	140	119,2 mnkr
UA3	(Vargön)	(Grästorp)		160	102,0 mnkr
UA6	km 36+561	(Håkantorp)	Grästorp	160	85,0 mnkr

Det bör dock tilläggas att sträckan längs Tore Mosse behöver vidare utredas.

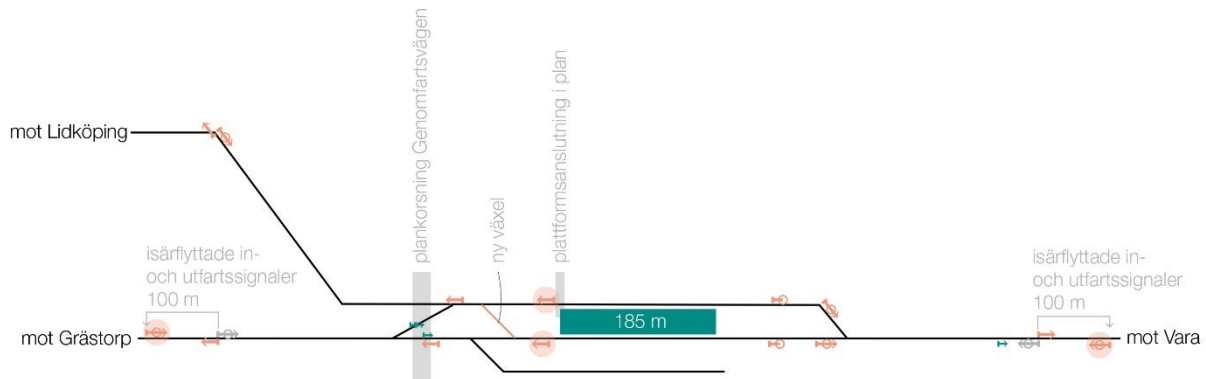
5.4. Bandel 653 Håkantorp – Herrljunga

Bandelen 653 omfattar sträckan från Håkantorp till Herrljunga, vilken dels trafikeras av tågen på Älvsborgsbanan och dels av tågen på Kinnekullebanan. Trafiken på Kinnekullebanan påverkas av att det saknas mötesmöjligheter mellan Vara – Lidköping 34 km. I föreliggande utredning föreslås åtgärder för mötesmöjligheter i Håkantorp (mellan två Kinnekulletåg), men mötesmöjligheter skulle på sikt även behöva återinföras vid Järpås om trafiken på Kinnekullebanan ska kunna betraktas som robust.

5.4.1. Håkantorp

Håkantorp är en knutpunkt strax norr om kommunhuvudorten Vara där Älvsborgsbanan möter Kinnekullebanan. I enlighet med Västra Götalands Målbild Tåg 2035 skulle det vara möjligt att köra persontåg direkt från Vänersborg till Lidköping utan riktningsändring. För detta har det under en lång rad år utretts ett triangelspår mellan banorna strax väster om stationen i Håkantorp. Inom föreliggande studie har idén med ett triangelspår övergivits och ersatts med alternativa tankar på hur trafiken på Kinnekullebanan och Älvsborgsbanan kan harmonieras för att stimulera till resande såväl Lidköping – Herrljunga som Lidköping – Vänersborg. Kostnaderna för anpassning av Håkantorp har dock visat sig höga (se bilaga 8) och av den anledningen har föreslagen åtgärd blivit en extra växelförbindelse mellan spår 1 och spår 2 (se figur nedan) så att mötesmöjligheter mellan ankommande och avgående tåg på Kinnekullebanan möjliggörs. Som tidigare nämnts medför det förbättrad robusthet u trafikeringen av de båda banorna.

De alternativa åtgärderna redovisas i bilaga 8 och föreslagen åtgärds har beräknats till 20 MSEK (befintligt ställverk).



Figur 19 Schematisk skiss för alternativ 1 för Håkantorp station. Norr är till vänster i illustrationen.

Samtidigt som man bygger den nya växelförbindelsen och sätter in de signaler som behövs för denna kan man passa på att flytta isär in- och utfartssignalerna mot stationen på Älvsborgsbanan. Isärflyttade signaler gör att man kan få kortare avstånd mellan tåg i samma riktning och underlättar sektionering av kontaktledningen.

Den södradelen av stationsområdet bör slutligen inventeras avseende trafiksäkerhet (spårspning).

5.4.2. Vara

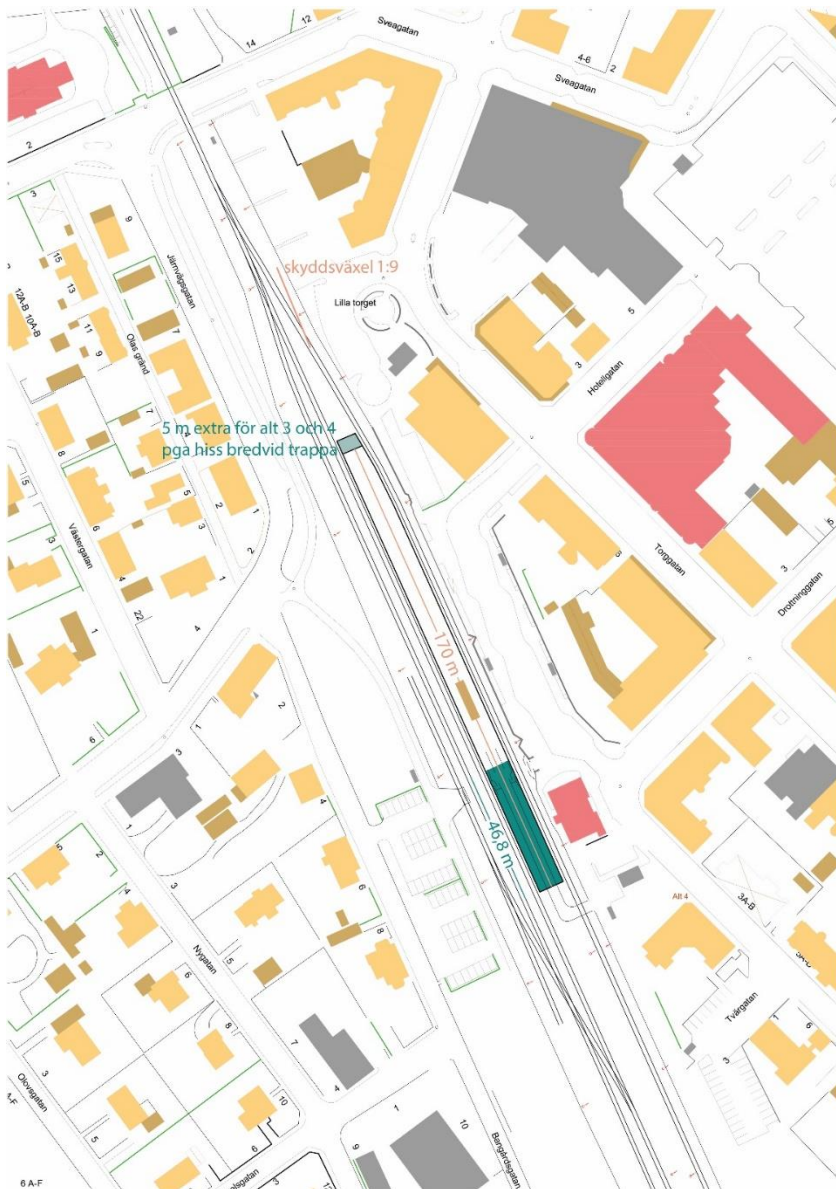
Den fd knutpunkten Vara ligger 69 km från Uddevalla och utgör den trafikala knutpunkten mellan Älvsborgsbanan och Kinnekullebanan, då Älvsborgsbanetågen inte stannar i Håkantorp. Vara saknar samtidig infart, och möten mellan persontåg på stationen leder ofta till långa bomfällningstider (trafiksäkerhetsrisk). Slutligen innebär gångfällan tvärs över järnvägsstationen en trafiksäkerhetsbrist då det saknas varningssystem för tåg kommer.

Stationen hade tidigare omfattande godstrafik, men i samband med dåvarande SJ Gods rationaliseringar under 1990-talet lades godstrafiken ned. I samband med spårupprustningen under 2000-talets första hälft revs de sista industrispåren upp. Intresset för att använda järnvägen finns dock kvar och speciellt för systemtransporter till och från Uddevalla hamn. Men den kapillära infrastrukturen saknas och skulle den kapillära infrastrukturen byggas bör stationen fortsatt vara utformad för att möjliggöra enklare planväxling samt tågbildning.

För att klara samtidig infart i Vara med en plattformslängd om 170 m krävs:

- att mittplattformen förlängs söderut
- att fyra nya stopplyktor installeras kring plattformssändarna
- att en skyddsväxel anläggs i spår 1s norra ände

Samtidighet för 170m erhålls enbart på spår 1 i norrgående riktning. I södergående är det inte spårberoende.



Figur 20 Illustrationsritningen visar förlängning av plattformen söderut samt placering av skyddsväxel i norra änden av spår 1.

Stationsombyggnaden blir dock en betydande ombyggnad vilket medför att plattformsanslutningen som inte klarar dagens säkerhetskrav behöver byggas om. Det krävs alltså en åtgärd för plattformsanslutningen. Bebyggelsen främst på stationens östra sida ligger mycket nära vilket ger relativt lite utrymme för en ny plattformanslutning.

Basalternativet som beskrivs i bilaga 9 bedöms kosta 12-14 MSEK.

Sex olika möjligheter enligt tre olika principer utretts för plattformsanslutning. Principerna är:

- Planpassage från östra sidan
- Planskild passage bro med trappor och hiss
- Planskild passage tunnel med trappor och ramp eller trappor och hiss.

Trafikverket förordar att en ombyggnad av stationen i Vara görs med ställverks flytt eller i samband med uppgraderingen av ställverket (ERTMS) och därmed att parterna är överens om att gemensamt säkerställa en för såväl trafiken som samhället långsiktigt hållbar lösning. Förslaget omfattar

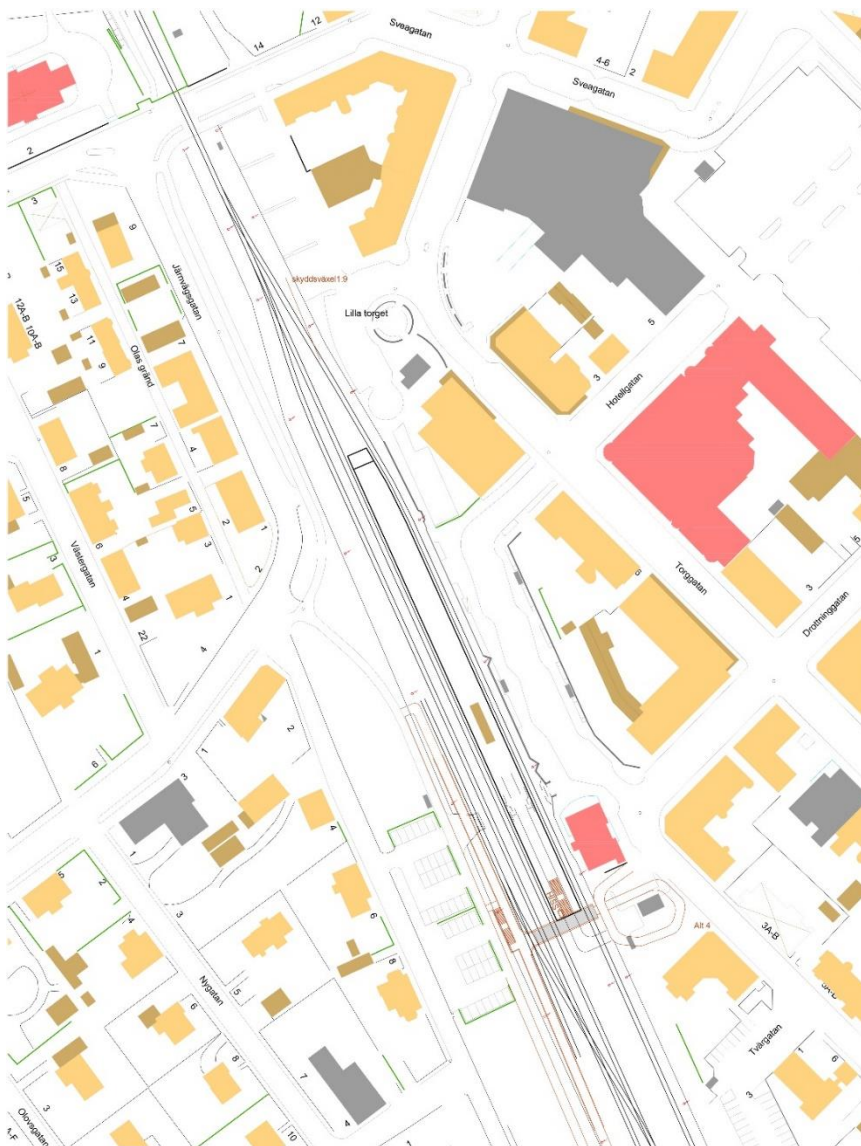
Planskild passage tunnel med trappor och ramp eller trappor och hiss (se nedanstående figur). Alternativet innebär en planskild passage med tunnel som har ramp och tappa på stationsområdets västra sida samt en spiralformad ramp på stationens östra sida, vilket passar väl med kommunens befintliga cykelstrategi längs Drottninggatan.

Det bör poängteras att om parterna väljer att genomföra alternativet innan ställverksbyte så kan det vara komplicerat att gräva i marken intill ställverket eftersom många ledningar antas gå till den byggnaden. Om detta alternativ genomförs innan ERTMS är infört skulle det alltså innebära en flytt av ställverk.

Busshållplatserna påverkas inte.

Den bedömda schablonkostnaden för en planskild passage i form av en tunnel är 25–30 mkr. Om ställverket behöver flyttas har kostnaden för detta bedömts till ytterligare 15–20 mkr och krävs ett nytt ställverk tillkommer en kostnad motsvarande 60–80 mkr.

Den sammanlagda kostnaden för samtidig infart i Vara motsvarar 52-64 MSEK med ställverksflytt och 97-124 MSEK om nytt ställverk krävs.



Figur 21 Illustrationen visar en gång- och cykeltunnel under järnvägen enligt alternativ 4 i Vara.

5.4.3. Vedom

Vedums station ligger mellan Vara och Herrljunga. Stationen utgör slutpunkten på den sträckan Vargön – Vedom som behöver tillryggaläggas på under 30 minuter om taktfast timmestrafik ska kunna erbjudas mellan Uddevalla och Herrljunga. Stationen saknar idag samtidig infart, och är ur ett resandeperspektiv inte utforma logiskt och inbjudande. Genomförd stängsling upplevs av resande som motbjudande då den tolkas som att resande inte får beträda huvudplattformen.

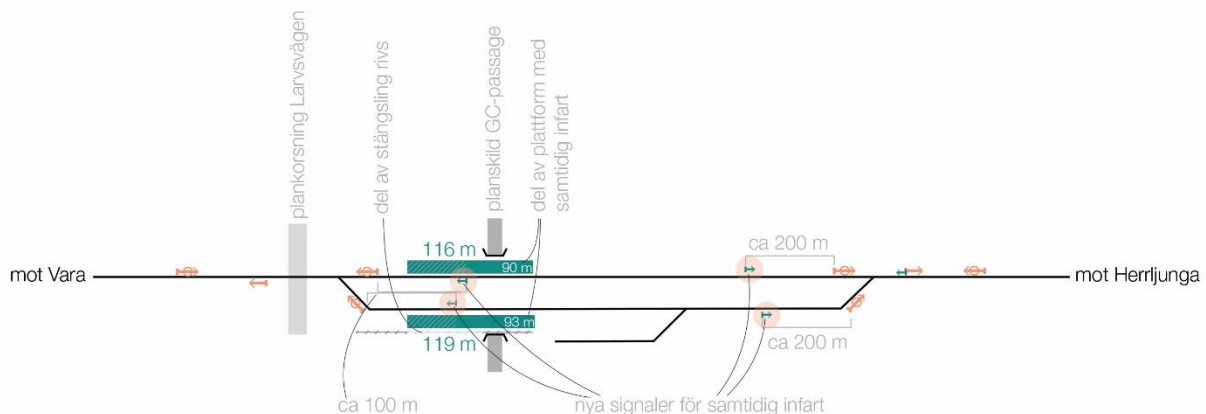
För att tågssystem ska kunna mötas effektivt på Vedums station krävs samtidig infart på spår 1 och 2 samt två plattformslägen à 85 m vardera som kan angöras inom samtidighetssträckan. Detta uppfyller Västtrafiks riktlinjer för Älvsborgsbanan om att plattformar behöver vara minst 85 m långa.

Möten sker inte enbart mellan persontåg utan vid omledningstider även mellan godståg. En trafikal brist är att endast 602 m långa tåg kan mötas på stationen. För att öka förutsättningarna vid omledning skulle mötesmöjligheten behöva förlängas till 650 m.

Utredningen förslår att samtidig infart införs i Vedom under förutsättning att persontågen är upp till 85 meter långa. Ställverket är förberett för samtidig infart men det saknas stopplyktor. Alternativet innebär enligt tidigare utredning att den möjliga tåglängden med hänsyn till plattform och samtidighet blir 90 m för spår 1 och 93 m för spår 2. Det vill säga att alternativ 1 endast innehåller införandet av samtidig infart med hjälp av stopplyktor.

Alternativet har bedömts som enkelt att bygga med motiveringen: Plattformlängden påverkas med ca 25 m, dock understiger den normala tåglängden alltid de 90 m som blir kvar av plattformen. Det bör därför inte vara något problem att införa samtidig infart med hjälp av stopplyktor. Plankorsning finns på driftplatsen, men den påverkar ej den hinderfria längden.

Den förberedelse som är gjord i ställverket bör också kunna ges som skäl till dispens från det Trafikverksinterna utbyggnadsstoppet av relästillverk modell 59 (som det i Vedom är).



Figur 22 Schematisk skiss av alternativ 1 för Vedom station.

Stationen planeras för systemmöten och som en del av detta föreslås att en del av stängslet kring plattform 2 rivas.

Åtgärdsförslagen för Vedom beskrivs i bilaga 2c och den bedömda kostnaden är 16-19 MSEK²¹ (utan ställverksbyte) och ytterligare 55 MSEK om dispens ej beviljas för ställverksbyte.

²¹ Av de 16-19 miljoner kronorna utgör 5-6 miljoner en bangårdsförlängning.

5.5. Knutpunkt Herrljunga

Knutpunkten Herrljunga ligger 90 km från Uddevalla och vid knutpunkten möter Älvsborgsbanan Västra Stambanan (Göteborg – Stockholm). Trafiken på Älvsborgsbanan har tidigare varit genomgående, men för att minska kapacitetsbelastningen på Västra Stambanan har trafiken vid knutpunkten numera delats upp så att persontrafiken på den norra Älvsborgsbanan respektive Kinnekullebanan angör stationen vid plattformarna vid spår 6 och spår 7 och tågen till och från Borås angör stationen vid plattformen vid spår 1, 2 och 3. Persontrafiken på Älvsborgsbanan och Kinnekullebanan, klarar sig med nuvarande anläggning och enbart en viss uppställningskapacitet för motorvagnarna på Kinnekullebanan saknas. Sämre ställt är det för godstrafiken.

5.5.1. Snabbtågs- och Godstrafik på Norra Älvsborgsbanan

Trafiken på Älvsborgsbanan omfattar förutom regiontågstrafiken som vänder i Herrljunga även snabbtåg och godståg som passerar Älvsborgsbanan ut på Västra Stambanan via knutpunkten i Herrljunga. Infrastrukturen är utformad så att det sker genom vändning i Herrljunga-. En manöver som för snabbtågen tar 15-20 min och för godstågen 30-40 min.

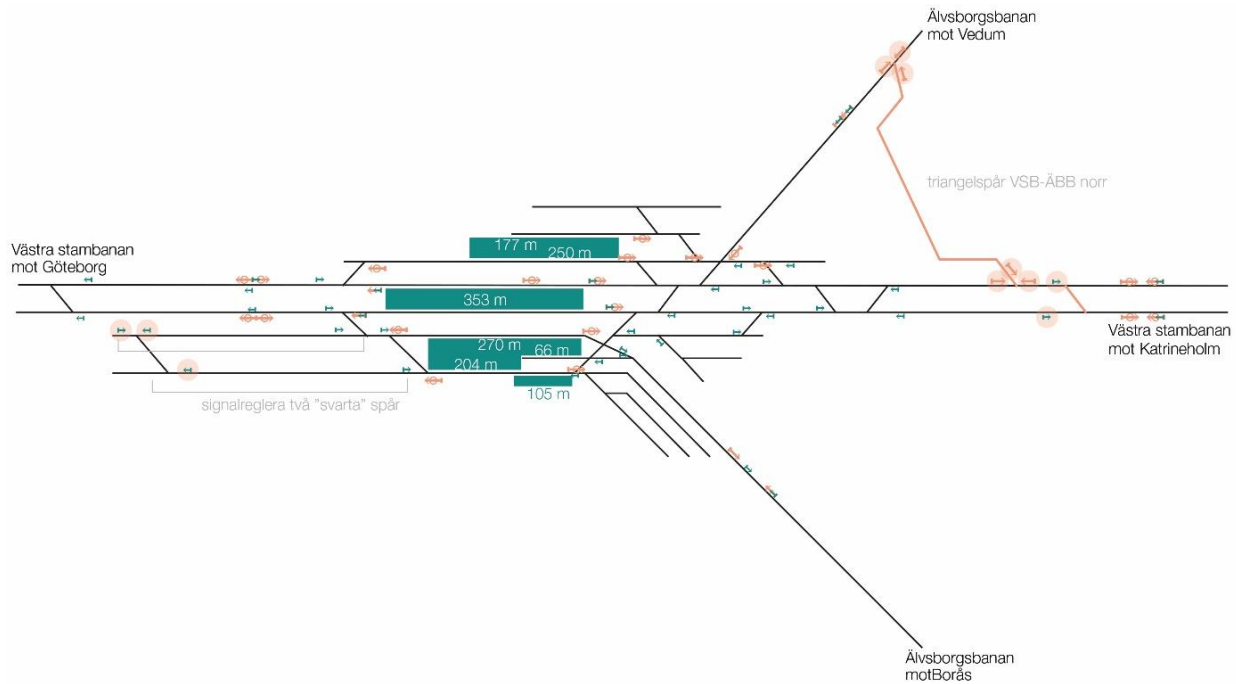
Godstrafiken via Älvsborgsbanan vid Herrljunga är idag begränsad till ett fåtal godståg per vecka, men det finns ett intresse hos järnvägsoperatörerna att öka trafiken via såväl norra Älvsborgsbanan och södra Älvsborgsbanan om rätt förutsättningar fanns. Rätt förutsättningar omfattar rätt banstandard inklusive förbättrade förutsättningar att på ett tids- och kapacitetsmässigt effektivt sätt knyta samman Västra Stambanan (Herrljunga – Falköping) med Norra Älvsborgsbanan.

I dagsläget kan godståg vändas på spår 6 mellan signalerna M34 och M63 (600 m) eller mellan växel 109 och M63 om godståget samtidigt blockerar spår 7. 30 min vändningstid i Herrljunga i kombination med tät och planerat ökande trafik på både Älvsborgsbanan och Kinnekullebanan innebär att dagens konkurrens om tidslotterna kommer att öka. Godstrafiken på Älvsborgsbanan kommer därmed, likt Västra stambanan, alltmer att trängas undan för att enbart gå i lågtrafik.

För att möjliggöra effektiva och konkurrenskraftiga reguljära godstransporter, primärt mellan Mellansverige och Uddevalla hamn, Oslo och för skogsnäringen i Värmland, samt vid omledning för godstrafik till och från godsnoten Göteborg skulle ett triangelspår i Herrljunga från Västra Stambanan (från Falköping) med riktning Vedum inte enbart möjliggöra reguljära tidseffektiva och konkurrenskraftiga godstransporter utan det skulle ge operatörerna alternativa stråk från Mellansverige till hamn vid Västkusten (befintlig trafik), dels reguljärt och dels vid omledningssituationer. En grundläggande orsak, vilken påtalats av samtliga järnvägsoperatörer, är att det med ökande snabbtågs- och regiontågstrafik i praktiken är omöjligt att få tåglägen på sträckan Göteborg – Herrljunga via Västra Stambanan. Det i sin tur begränsar kapaciteten på godsbangårdarna i Göteborg. Att i dessa fall dra godståg via Älvsborgsbanan, och i vissa fall direkt till Uddevalla hamn (systemtåg) skulle ge både varuägare som operatörer nya möjligheter att effektivisera befintliga flöden som att lyfta över nya flöden till transportlösningar via Älvsborgsbanan och via Västkusthamnarna. Ett triangelspår från Falköpingshållet skulle stödja näringslivets transporter.

Ett triangelspår, i kombination med hastighetshöjande åtgärder på Älvsborgsbanan mellan Öxnared och Håkantorp, skulle medföra att restiden på sträckan Uddevalla – Stockholm skulle kunna minskas med 30 minuter till 3 timmar och 30 minuter. Det, i kombination med möjligheter att öka frekvensen, skulle få till att marknadsandelen för järnväg öka från 45 % till 55-60 %.

Åtgärdsvalet för snabbtågs- och godstrafik mellan Västra Stambanan och Älvsborgsbanan beskrivs i bilaga 10. Principerna för ett triangelspår beskrivs i nedanstående figur.



Figur 23 Illustrationen visar schematiskt hur ett triangelspår nordöst om Herrljunga station kan binda samman Västra stambanan med Älvsborgsbanans norra del.

Trafikverket förordar att gå vidare nedanstående förslag som omfattar ett triangelspår strax öster om Herrljunga. Det omfattar ett triangelspår med större radier (R300-400) och därmed högre hastigheter. Triangelspåret har mer än 800 m hinderfri längd och behöver alltså inte gå parallellt med någon av banorna. För att kunna användas som förbigångsspår behöver passagen av Vretavägen byggas planskild.

Kostnaden har bedömts till 115 MSEK.



Figur 24 Illustrationen visar alternativ 2 för triangelspår mellan Västra stambanan och Älvsborgsbanans norra del.

5.5.2. Godstrafik på Södra Älvsborgsbanan (kort sikt)

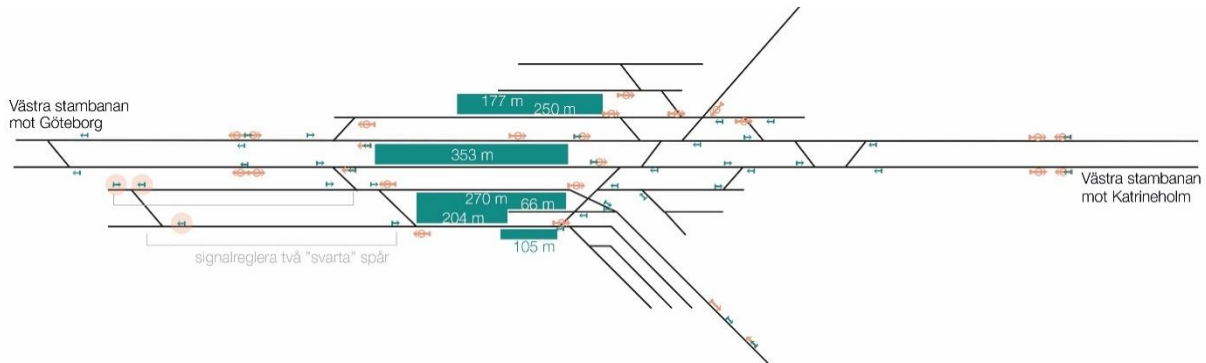
Älvsborgsbanan används i stor omfattning som komplement till Västra Stambanan vid omledning och Västra Stambanan är ett av de stråk som planeras för 750 meter långa godståg. Möjligheterna att vända tåg med såväl 630 meters som 750 meters längd är begränsad.

Åtgärdsförslaget omfattar att förändra den före detta växlingsvallen i Västra änden av bangården. Växlingsvallen föreslår utredningen ändras från växlingsvall till ett rundgångsspår. Det medför för det första att lutningen måste minskas från 10 ‰ till 2 ‰, spåren behöver rustas upp och spåren behöver signalregleras.

Åtgärdsförslaget, som beräknas till 14 MSEK, omfattar:

- Reglering av lutningsförhållande
- Signalreglering av spåren

Åtgärden illustreras schematiskt i nedanstående figur.



Figur 25 Illustrationen visar Herrljunga station som pekar ut de två spår i sydväst som bör regleras avseende lutningsförhållande samt signalregleras.

5.5.3. Snabbtågs-, regionalstågs- och godstrafik på Södra Älvsborgsbanan

Norra delen av Älvsborgsbanan används för regelbunden snabbtågs- och för godstrafik regelbundet och vid omledningar. Den södra delen har tidigare använts för snabbtågstrafik Borås – Stockholm och används vid omledningstrafik. Regelbunden godstrafik saknas, vilket till stor del är en funktion av avsaknaden av omlastningsterminal i Boråstrakten och av bristande underhållet på Viskadalsbanan. I Målbild Tåg 2035 indikeras ett intresse att ha möjligheten köra direktgående persontrafik mellan Borås och Skövde, järnvägsföretagen skulle kunna tänka sig direkttrafik om restiden skulle kunna sänkas nedåt tre tim och det finns intresse att köra godstrafik via Södra Älvsborgsbanan och via Viskadalsbanan om banorna får tillräcklig standard och kapacitet för att trafik med 630 m tåg²².

Ett triangelspår väster om Herrljunga skulle kunna få följande effekter

- Restiden med ett potentiellt snabbtåg Borås – Stockholm skulle sänkas från 3 timmar och 15 minuter till 3 timmar, vilket motsvarar en potential att öka marknadsandelen för järnvägen i stråket Göteborg – Stockholm från 55 % till 70 % under förutsättningen att utbudet finns samt om triangelspår finns/ej finns.

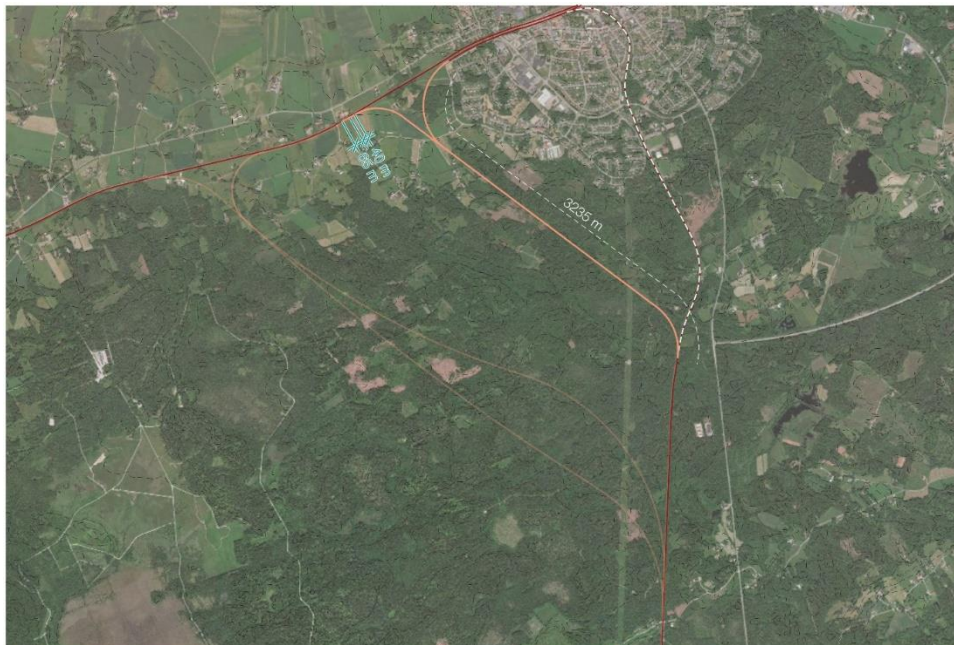
²² Huvudsakliga bristen är bristande standard- och möteslängder på Viskadalsbanan. Standarden på den linjen höjs i samband med spårbytet som är planerat till år 2022. Bristande möteslängder kvarstår.

- Restiden med direkt regionalståg Borås – Skövde skulle kunna sänkas från 95 till 80 min (inklusive uppehåll mellan Herrljunga - Borås) respektive till 70 min med insatståg med ett uppehåll Borås – Herrljunga. Det når inte riktigt målvärdena för att möjliggöra utvidgning av arbetsmarknadsregion (60 min restid), men det skulle skapa attraktiva förbindelser mellan två av regionens centralorter som idag saknar direkta förbindelser. Restidskvoten motsvarar 0,75 – 0,85, d.v.s. konkurrenskraftig restid.
- Godstrafiken skulle reguljärt och vid omledningar erbjudas attraktivare alternativa vägar mellan Mellansverige och hamnar/logistikområden längs hela Västkusten. Gångtidsvinsten genom ett triangelspår är i Storleksordningen 30 minuter och dessutom med i övrigt ekvivalent gångtid som via Stambanan via Göteborg. Det finns större flöden inom såväl automotive, detaljhandel, dagligvaror, skogsindustri som avfall- och återvinning som skulle vara betjänta av ett triangelspår i Herrljunga för att antingen lägga om flöden från Västra och Södra Stambanan till en kombination Västkustbanan och Viskadals-/Älvsborgsbanan eller att få upp nya flöden på järnvägen längs stråk som inte är lika hårt belastade som Stambanorna (kapacitetstidsvinst). Med omledningsförmågan skapas dessutom en redundans i järnvägssystemet som efterlyses av såväl Näringsliv som Järnvägsoperatör.
- Ett triangelspår väster om Herrljunga skulle dessutom minska störningen, minska barriäreffekten av järnvägen samt öka trafiksäkerheten genom Herrljunga.

Åtgärdsvalet för snabbtågs-, regiontågs- och godstrafik mellan Västra Stambanan och Älvsborgsbanan beskrivs i bilaga 10.

Det föreslagna triangelspåret utgår från tidigare berört utdragsspår i västra delen av bangården och ansluter till befintlig Älvsborgsbanan söder om tätorten i Herrljunga. Spåret dras genom lätt terräng utan bebyggelse, men får genom fornminnestätt område. Magasinerings av tåg sker på bangården (inklusive utdragsspåren) och befintlig Älvsborgsbanan rivs genom samhället.

Principerna för föreslaget triangelspår beskrivs i figuren nedan. Kostnaden beräknas till 210 MSEK.



Figur 26 Illustrationen visar beräkningsalternativet för triangelspår väster om Herrljunga station. Streckad vit linje visar var befintlig Älvsborgsbanan rivs. De två svaga korallrosa strecken längre till väster om beräkningsalternativet visar alternativa dragningar som stämmer bättre överens med kommunens föreslagna dragning.

5.5.4. Uppställningsspår för Kinnekullebanan

Kinnekullebanan trafikeras av en egen flotta fordon eftersom linjen inte är elektrifierad. Kinnekulletågen brukar angöra stationen i Herrljunga vid plattformen vid spår 7. Det råder brist på omloppsnära uppställningsspår i och kring Herrljunga.

I spår 7:s förlängning finns en skyddsväxel som kan förlängas till ett uppställningsspår. Spåret kan relativt enkelt förlängas till 100 m genom att stoppbocken flyttas och ytterligare 80 m spår byggs. Spåret förses med spårspärr.

Kostnaden för uppställningsspåret bedöms till 6 miljoner kronor.



Figur 27 Illustrationen visar hur befintlig skyddsväxel kan förlängas till ett uppställnings-/vändspår för tåg till och från Kinnekullebanan.

5.5.5. Summering Herrljunga

Trafikverket rekommenderar åtgärder i Herrljunga på kort-, medellång och lång sikt för att möjliggöra attraktiv snabbtågs-, regionalstågs-, reguljär gods- och omledningstrafik. På kort sikt utbyggnad av spår för omloppsnära uppställning i Herrljunga samt anpassning av spåren på befintlig växlingsvall till vändspår för godstrafik mellan Västra Stambanan och Älvsborgsbanan. Det är två trimningsåtgärder med en kostnad av 6 + 14, d.v.s. 20 miljoner. Det är åtgärder som konserverar nuvarande funktion.

På medellång sikt rekommenderas en utbyggnad av de båda triangelspåren till en kostnad av 325 MSEK. De båda åtgärderna har effekt på det nationella resandet genom väsentligt minskade restider mellan centralorterna Uddevalla, Vänersborg samt Borås och Stockholm och därmed en potentiellt ökande marknadsandel för järnvägen från 50 % upp emot 70 %. Det södra triangelspåret har regionala effekter det regionala resandet och potentiellt på att knyta samman arbetsmarknadsregionerna kring Borås och Skövde. Slutligen har triangelspåren effekter på godstrafiken genom bättre kapacitet, bättre framföringstider samt ökad redundans mellan logistikområdena i Västra- och Sydvästra Sverige och Mellansverige samt för basnäringen i Mellansverige till exporthamnarna utmed Västkusten.

I nedanstående tabell finns en summering av nyttorna med de olika åtgärdsförslagen.

Tabell 5 Bedömning av triangelspår i tabellform.

		Triangel norr	Triangel söder	Kommentarer
Persontrafik (restid)	Regional	Lite/inga.	Främst inklusive arbetsmarknadsförstoring (Borås - Skövde)	Utifrån planerad trafik.
	Nationell	Främst. Permanent intressant för Vänersborg-Uddevalla.	Direkta snabbtåg Borås - Stockholm med bra restider. Koppling till andra nya banor Götalandsbanan och mot Värmland.	Utifrån planerad trafik.
Godstrafik (transporttid)	Nationellt		30	30
Kapacitet		4/h med kolonn.	4/h med kolonn.	2/h utan triangelspår = fördubblad kapacitet vid omledning.
Tåglängd	Magasinerings-möjlighet 750 m tåg	Positivt.	Ej möjligt på triangel men på bangård (a).	
Miljö	Buller	Ringar in i dagsläget järnvägsnära områden till att få störning från mer än ett håll, relativt glesbebyggd område.	Avlastar befintlig miljö. Nytt tillkommande i mer obebyggda områden.	
	Naturvärden	Ej vattenverksamhet.	Ej vattenverksamhet.	Hela området ligger inom "Områden med särskilda restriktioner" - "Område med förbud mot markavvattnings".
	Fastighetspåverkan	Går mellan bostadsfastigheter, intrång i jordbruksmark.	Nybygg i mestadels jordbruks-/skogsmark (enstaka hus). Avlastande i tätortsmiljön.	
	Fornlämningar	Går genom ett relativt fornlämningsrikt område, dock ligger de flesta kända inom bebyggelsekluster och undviks därmed.	Går genom fornminnet område, går kanske att undvika kända punkter.	
Robusthet		Magasinerings positivt.		Bra för robustheten att kunna använda möjligheten till omledning ad hoc.
Punktlighet		Ansluter till dsp i båda ändar.		
Kostnad		Jämförbar med B1.	Mer än dubbelt upp mot B-alternativen.	
Samlat Gods		God effekt med förkortad transporttid, dubbelspår i Öxnered ner mot Göteborg. Kommer åt rätt håll mot Göteborg. Inga ytterligare investeringar nödvändiga. Lokrundgång sker på södra sidan idag. Godstrafik i stråket VSB(Falköping), Uddevalla, Norge och Värmland skulle få väsentligt bättre marknadsförutsättningar för regelbunden trafik (bedömd till 2 heltåg/dag och riktning – en ökning med 2 tåg per riktning och vecka.	Nyttan är förknippad med att järnvägsoperatörerna använder stråket längs Väst kustbanan mellan Logistikområdena i Västra och Sydvästra Sverige samt Mellansverige samt för basnäringens transporter mellan Mellansverige och Väst kusthamn. Det ställer dock även krav på att Viskadalsbanan klarar 630 meter långa godståg. Nyttan på kort och mellanlång sikt	

5.6. Bandel 654 Herrljunga – Borås

Sträckan Borås – Herrljunga är en av Sveriges äldsta järnvägssträckor. Bandelen kommer under år 2021 utrustas med ny banöverbyggnad och med fjärrblockering.

5.6.1. Ljung

Mötesstation mellan Borås – Herrljunga och bildar tillsammans med Fristad mötesstationer om Västtrafik i framtiden önskar köra taktfast halvtimmestrafik på sträckan. Stationen har ett längre mötesspår och utrustas med plattformar vid huvudspår och avvikande huvudtågspår i samband med spårbyte och fjärrblockering under år 2021. Inga övriga åtgärder planerade.

5.6.2. Torpåkra

Mindre hållplats mellan Borås – Herrljunga som i Västra Götalandsregionens utredning föreslås läggas ned. Hållplatsen uppfyller inte riktlinjerna för en hållplats, men Trafikverket bedömer att en dispens från gällande regler bör sökas för att kunna ge hållplatsen en viss upprustning. Trafikverket bedömer dock att den med en viss upprustning på kort- och medellång sikt kan uppfylla nuvarande funktion till gagn för de på orten boende arbetspendlarna. Hållplatsen har ringa betydelse för restiden mellan Borås och Herrljunga – så länge inte taktfast halvtimmestrafik införs på sträckan.

5.6.3. Mollaryd

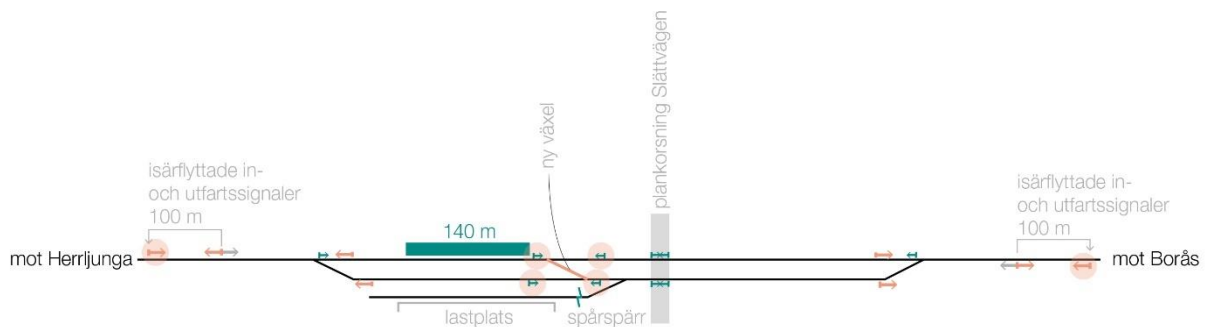
Mindre hållplats mellan Borås – Herrljunga som i Västra Götalandsregionens utredning föreslås läggas ned. Hållplatsen uppfyller inte riktlinjerna för en hållplats, men Trafikverket bedömer att en

dispens från gällande regler bör sökas för att kunna ge hållplatsen en viss upprustning. Trafikverket bedömer dock att den med en viss upprustning på kort- och medellång sikt kan uppfylla nuvarande funktion till gagn för de på orten boende arbetspendlarna. Hållplatsen har ringa betydelse för restiden mellan Borås och Herrljunga – så länge inte taktfast halvtimmestrafik införs på sträckan.

5.6.4. Borgstena

Driftsplatsen Borgstena ligger på den kapacitetsmässigt dimensionerande sträckan på Älvsborgsbanan tolv kilometer söder om Ljung och sju kilometer norr om Fristad. Stationen har en plattform och dessutom ett stickspår som periodvis använts av sågverkskoncernen VIDA. I samband med fjärrblockeringen Borås – Herrljunga byts ställverket och driftsplatsen uppgraderas från linjeplats till station samtidigt som en av växlarna till lastspåret tas bort. Det saknas fortfarande plattform vid spår 2 och därmed mötesmöjlighet mellan persontåg.

Åtgärden som föreslås omfattar att en växel anläggs mellan spår 1 och spår 2 (se nedanstående figur). Vid möten ankommer tåg mot Borås på spår 1 för resandeutbyte och tåg mot Herrljunga ankommer på spår 2. Sedan det södergående tåget lämnat spår 1 kan tågväg läggas från spår 2 till 1 varefter tåget mot Herrljunga kan glida in till plattformen vid spår 1.



Figur 28 Illustrationen visar alternativ 1 för Borgstena station där en växel byggs mellan spår 1 och spår 2 så att det går att komma till plattformen vid spår 1 från båda spår.

Åtgärden bedöms kosta 8 MSEK och åtgärdsvalet beskrivs i bilaga 11. Bedömningen utgår från att den genomförs som fristående åtgärd efter den nu planerade utbyggnaden med fjärrstyrning.

Åtgärdsförslaget innebär att möjligheterna att sända gods till och från Borgstena bibehålls. En utveckling av godstransporterna, och därmed investeringar, kräver dock att ortens större transportköpare aktivt väjer att åter använda järnvägen som leverantör.

5.6.5. Fristad

Mötesstation längs sträckan Borås – Herrljunga och bildar tillsammans med Ljung mötesstationer om Västtrafik i framtiden önskar köra taktfast halvtimmestrafik på sträckan. Stationen har ett längre mötesspår och är utrustad med mellanplattform. Uppgradering sker i samband med spårbyte och fjärrblockering under år 2021. Parallellt pågår projekt att bygga en planskild förbindelse som ökar tillgängligheten från de västra delarna i den vidsträckta orten.

Inga övriga åtgärder planerade.

5.6.6. Frufällan

Tillsammans med Fristad och Sparsör utgör Frufällan förort till Borås med omfattande arbets- och studiependling in mot centralorten. Ett förslag från Borås stad för att Älvsborgsbanan skulle utvecklas

till det centrala alternativet för pendling in mot Borås har diskuterats, men avslagits under projektet då den regionala kollektivtrafikmyndigheten föredrog att köra såväl regionaltågstrafik som omfattande busstrafik parallellt. Sidospåret tas bort, men i övrigt är inga åtgärder planerade.

5.6.7. Nordskogen

Driftsplatsen Nordskogen omfattar anslutning till ett kommunalt ägt industrispår till Nordskogens industriområde. Spåret anlades under 1990-talet och har använts sporadiskt.

Näringslivet i och kring Borås efterfrågar möjligheten till lastning och lossning av gods med järnväg. Det omfattar intermodalt gods till och från Viareds industriområde och det omfattar bulkgoods (avfalls-, energi- och skogsråvara). Det sistnämnda har tidigare hanterats via ett industriområde vid Borås Central, men det är önskvärt att detta flyttas ut från Borås Centrum i samband med exploatering av området.

Åtgärd: förslag att utveckla befintligt industrispår (elektrifiering) och komplettera det med en lastnings- och lossningsterminal för avfalls, energi och skogsråvara (se nedanstående skiss). Åtgärden omfattar förutom en terminal även elektrifiering av anslutande industrispår för att möjliggöra trafikering med ellok till och från såväl terminalen som Stena Recyclings filial.



Figur 29 Förslag till utveckling av det befintliga industrispåret vid Nordskogen till en lastplats för bulkprodukter. Åtgärden omfattar elektrifiering av befintlig anläggning (elektrifiering och spårupprustning) samt förlängning av rundgångsspåret till 350 meters hinderfri längd och anläggande av lastspår med intilliggande hanterings- och lagringsyta.

Åtgärden bedöms kosta 25 MSEK och i enlighet med Trafikverkets riktlinjer (TDOK 2013:0235) behöver förslaget drivas vidare av Borås stad (eller annan intressent).

5.6.8. Borås

Borås Central är knutpunkten mellan Älvsborgsbanan och Kust-till-Kust-banan samt Viskadalsbanan. Borås Central ingår inte i föreliggande ÅVS.

6 Förslag till Åtgärder och Åtgärdspaket

Bristerna (se kapitel 3) med tillhörande åtgärderna (kapitel 4) har i kapitel 5 grupperats i en inriktning för Älvsborgsbanan. Inriktningen byggs upp av ett antal åtgärdspaket, där varje åtgärdspaket innehåller ett antal rekommenderade åtgärder. Varje åtgärdspaket har tagit fram genom en dialog med studiens intressenter, genom modellberäkningar (ex Sampers och BANSEK). Analysen är ett underlag för att bedöma vilken trafikering respektive de åtgärder som kan bedömas som samhällsekonomiskt effektiva.

Åtgärdspaketen beskrivs enligt följande.

- Åtgärdspaket 1: Höjd hastighet mellan Öxnered och Håkanstorp (140 km/h respektive 160 km/tim), inklusive samtidig infart i Vara, Vedum för att möjliggöra
- Åtgärdspaket 2: Kapacitetsförstärkning Uddevalla – Öxnered för att möjliggöra ökad turtäthet mellan Göteborg och Uddevalla.
- Åtgärdspaket 3: Kapacitetsförstärkning Borås – Herrljunga för att öka robustheten i trafiken.
- Åtgärdspaket 4: Långväga nationell godstrafik omfattar kapacitetsförstärkning Herrljunga (Triangelspår), förlängda mötesspår i Vedum och Grästorp samt mellanblocksignaler för att öka kapaciteten för godstrafik – såväl regelbunden som vid omledning.
- Åtgärdspaket 5: Funktionell bangård Öxnered omfattar utveckling av bangården och stationsfunktionen i Öxnered för ökad kapacitet (längre tåg) och ökad trafiksäkerhet (utan plankorsningar och plattformsovergångar).
- Åtgärdspaket 6: Förbigång-, vänd och terminalspår i Öxnered för att öka kapaciteten på Norge-Vänerbanan, möjliggöra vändning av godståg mellan bandel 652 Älvsborgsbanan och Norra Norge-Vänerbanan samt möjliggöra en framtida anslutning till logistikområdet Trestad Center.

Jämförelsealternativ omfattar en reviderad version av Trafikverkets Basprognos. Revideringar omfattar justering av samtidig infart i Vara, Vedum och Ryd samt justering av diverse gångtider för att matcha en hastighet på 110 km/h enligt levererade underlag.

6.1. Fördjupning trafikering, resande och utvecklingsambitioner

Trafiken på Älvsborgsbanan utgörs, som tidigare beskrivits inte av ett trafikupplägg utan flera. De omfattar dels snabbtågstrafik Uddevalla – Stockholm, Regiontågstrafik Uddevalla – Herrljunga – Borås, Regiontåg Uddevalla/Vänersborg – Göteborg och det omfattar Kinnekulletågen Lidköping – Herrljunga – [Göteborg]. Järnvägen har inte samma roll som region- och pendeltågssystemen kring Göteborg utan har en mer undanskymd roll. Busstrafiken i regionen syftar till att försörja arbets- och studiependling och Älvsborgsbanan syftar till att försörja tjänsteresandet. Resandet längs Älvsborgsbanan har under 2000-talet omfattat i storleksordningen 2 000 tjänste- och turism resor per dygn. Resandet längs banan är dock inte tillräckligt för att uppnå den kostnadstäckningsgrad som långsiktigt eftersträvas.

Järnvägen går genom tre f d län och pendlingsflöden över de före detta länsgränserna saknas nästan helt. Det i kombination med att infrastrukturen inte medgett taktfast timmestrafik gör att bandelens trafikförsörjning är begränsad och därmed även antalet resenärer. Järnvägens enda roll mellan Uddevalla – Herrljunga är i praktiken fjärrresande med byte i Herrljunga. Det enda större flödet finns i stråket mellan Lidköping – Grästorp – Vänersborg – Trollhättan, men infrastrukturen i Håkanstorp sätter stopp för försöken att etablera direktgående tåg. Resandepotential finns dock från både

Grästorp och Vargön i pendlingslägen mot Göteborg. Det medför att ambitionen att utveckla trafiken till taktfast timmestrafik kan ses som rimlig. Potentialen utreds i Åtgärdspaket 1.

Västtrafiks ambitioner är att knyta samman Trestadsregionen med frekventa förbindelser och därmed skapa en attraktivt transportalternativ även för arbets- och studiependling. Det inleddes efter 2012 med etableringen av regiontågspendeln Göteborg – Trollhättan – Vänersborg, vilken inom de kommande åren kompletteras med utvidgning av pendeltågstrafiken Göteborg – Trollhättan – Uddevalla. De potentiella effekterna av denna utvidgning analyseras i Åtgärdspaket 2.

Mest undanskymd är trafiken i praktiken på sträckan Borås – Herrljunga. Sträckan fungerar som matarjärnväg till fjärrtågen på Västra Stambanan och det saknas ambitioner att utveckla trafiken. Det förekommer omfattande pendling mellan Borås och Fristad som sköts med busstrafik i 20 minuters frekvens. Järnvägen skulle tidsmässigt kunna konkurrera med bussen om bandelen fick tätare trafikering under högratiken. Att parallellt konkurrera med två alternativa kollektivtrafikupplägg har av andra Regionala Kollektivtrafikmyndigheter setts som mindre önskvärt, men pågår här som på andra ställen inom VGR. Bussen tar nu de stora resandemängderna, och resandet med järnvägen i stråket är begränsat. Utvecklingspotentialen är också begränsad utan större satsning vilket visas i Åtgärdspaket 3. I Målbild Tåg 2035 finns en ambition att knyta samman arbetsmarknadscentrum Borås med arbetsmarknadscentrum Skövde – och därmed stimulera den ex-länsöverskridande pendlingen. Som angetts i kapitel 4.6 skulle ett triangelspår söder om Herrljunga stimulera till mycket bra restider mellan Borås och Skövde samt för resande mellan Skaraborg och flygplatsen Landvetter. Utvecklingspotentialen som en del i ett regionbyggande finns och bör utredas av berörda parter.

Utöver åtgärdspaketen har en godsanalys genomförts för ÅVS Älvsborgsbanan. Det omfattar framför allt godstransporter till Uddevalla/Uddevalla hamn, men även andra godskunder längs stråket (Borås, Vara, Vargön och Trestad) samt omledningstrafik. Godsanalysen har validerats i samverkan med näringslivet och använts för att bedöma effekter av godsåtgärder.

6.2. Befintlig trafik

Resandet längs Älvsborgsbanan omfattar 2 000 resande per vardag, exklusive pendeltågstrafiken till och från Vänersborg. Resandet på sträckan Uddevalla – Herrljunga – Borås är alltså begränsat, men har en större omfattning mellan Vänersborg – Öxnered samt Håkantorp – Herrljunga. Det kan tolkas som att linjen Uddevalla – Håkantorp som saknar taktfast tidtabell och som saknar tillräcklig frekvens i mycket begränsad omfattning används för arbets- och studiependling.



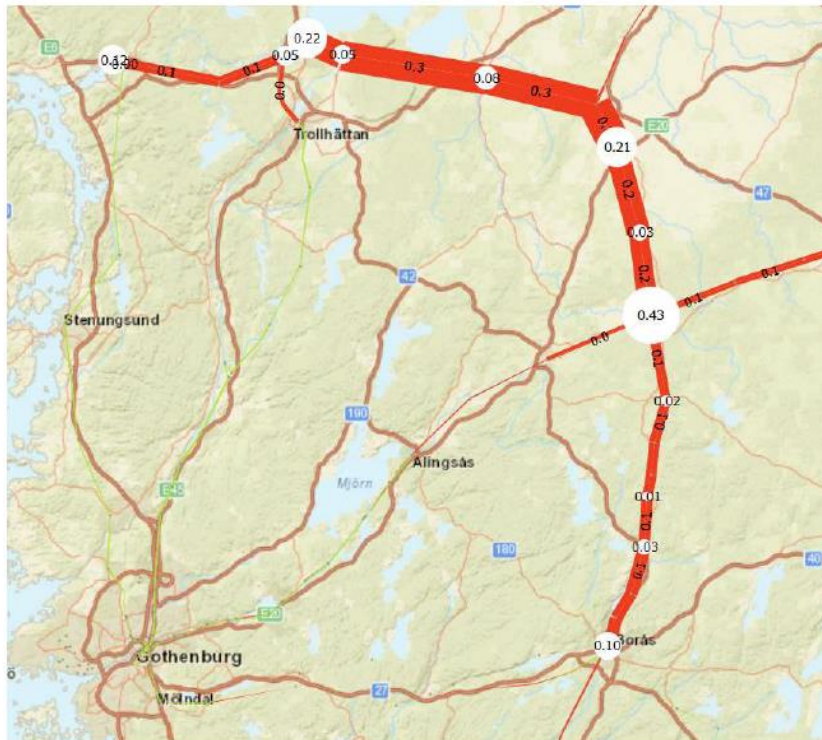
Figur 30 Resenärsflöden samt på- och avstigande inom utredningsområdet i JA. Trafiken på Älvsborgsbanan är begränsad och framför allt är det mellan Vänersborg – Öxnered samt Håkantorp – Herrljunga som trafiken har en viss omfattning.

Den analys som genomförts med analysverktyget Sampers och vi kan dra slutsatsen att Sampers-verktyget fungerar väl för stråk med pendeltågstrafik uppbyggd för arbets- och studiependling, men överskattar resandet på de övriga sträckorna (fjärresandet). Det får till följd att det verkliga resandet är ungefär hälften så stor som i analyserna. Dock stämmer resandevolymerna väl i stråken längs Bohusbanan och Göteborg – Vänersborg, vilket bör beaktas vid utvecklingen av taktfast trafik Uddevalla – Trollhättan – Göteborg. Det innebär att trafiken i det sistnämnda stråket kan utvecklas mer positivt än vad som i Sampers-analysen (se ex Åtgärdspaket 2). I ovanstående analys visas resandet utmed stråket 2040 och det resandet är därmed med största sannolikhet för högt beräknat.

6.3. Åtgärdspaket 1 Hastighetshöjning på Älvsborgsbanan

Järnvägen upprustas för närvarande mellan Öxnered och Håkantorp med uppgradering av banöverbyggnaden. Det ger en möjlighet att höja hastigheten om plankorsningarna kan uppgraderas, om omgivningspåverkan kan begränsas samt om stationer kan uppgraderas med samtidig infart. Därmed skulle trafiken kunna bedrivas med taktfast tidtabell på sträckan Uddevalla – Herrljunga. I nedanstående tabell indikeras att resandet på sträckan ökar i begränsad omfattning (+100-200 resande) om hastigheten ökas. Det bör poängteras att Sampers-modellen inte hanterar effekter som övergång till en taktfast tidtabell, vilket forskningsresultat visar kunna generera upp till 5-10 % mer resande, vilket kan komma att medföra att resandet i de relationer som Västtrafik verkligen satsar på kan få en väsentligt högre resandeutveckling.

Den samhällsekonomiska nyttan med hastighetshöjningen är beräknad till 413 MSEK och investeringskostnaden beräknas till 140 -200 MSEK. Den stora osäkerheten rör möjligheterna till uppgradering av spåret vid Flo Mosse samt att spårbytesprojektet under 2020 enbart byter banöverbyggnaden och inte banunderbyggnaden. Effekterna av detta och effekterna av att Älvsborgsbanan ursprungligen byggdes som smalspårig järnväg behöver vidare utredas.



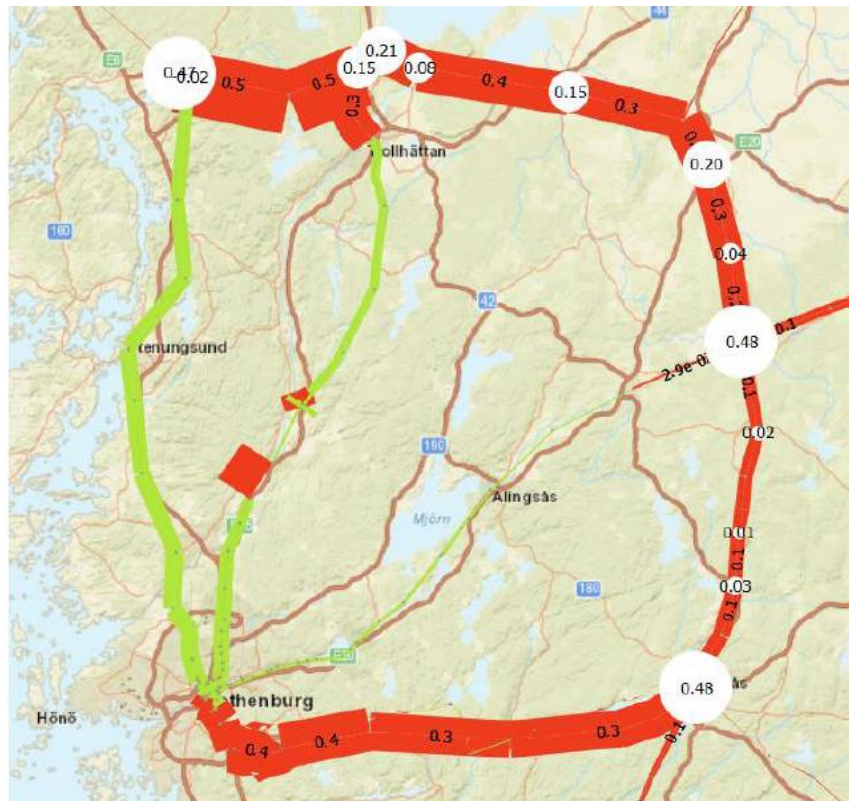
Figur 31 Skillnad mellan flöden i UA1b och JA, 1000 tals resenärer 2040.

Uppgraderingen av infrastrukturen till 140/160 respektive med samtidig infart för att klara den taktfasta trafikeringen är samhällsekonomisk lönsam med en NNK-kvot motsvarande 0,5.

6.4. Trimningsåtgärd 1 Uddevalla – Trollhättan – Göteborg

Den regionala persontrafiken Göteborg – Vänersborg har utvecklats mycket positivt sedan Norge-Vänerbanan byggts ut till dubbelspår och en omfattande regional tågstrafik byggts upp. En utvecklingsinriktning, som beskrivs i Målbild Tåg 2035, är att förbättra pendlingsmöjligheterna inom Trestadsområdet och från Uddevalla till Göteborg. Restiden via Uddevalla är nästan 15 minuter snabbare än via Bohusbanan. I ett första steg kan detta ske genom att förbättra frekvensen längs stråket till 1 tåg per timme och riktning.

Det får till följd att trafiken ökar med omkring 400 resande per dag mellan Uddevalla – Trollhättan, men att det sker minskningar utmed Bohusbanan respektive Norge-Vänerbanan. Det första är en funktion av att tågen Uddevalla – Trollhättan – Göteborg blir attraktivare med halvtimmesstrafik och med kortare gångtid Göteborg – Uddevalla ($\Delta 15$ minuter). Det andra är en funktion av att ytterligare trafik på Norge-Vänerbanan minskar attraktiviteten i pendeltågstrafiken på den sträckan. En viss dold efterfrågan kan ligga inne då ett annat upplägg Göteborg – Trollhättan kan överbrygga de kapacitetstidsmässiga konsekvenserna i analysen UA1c. En ökning av trafiken på sträckan Uddevalla – Trollhättan får således inte ske på bekostnad av restiden på sträckan Uddevalla – Göteborg. Ökningen i resandet mellan Uddevalla och Öxnered motsvarar 400 resande per dygn vid ökad turtäthet Uddevalla – Trollhättan. Den samhällsekonomiska nyttan av utvecklingen är negativ, vilket inte är en funktion av nyttan med ökad pendeltågstrafik Uddevalla – Trollhättan utan enbart att den negativa nyttan med överflyttning från Bohusbanan samt ökad kapacitetsbelastning av Norge-Vänerbanan överstiger nyttorna med den ökande trafiken.

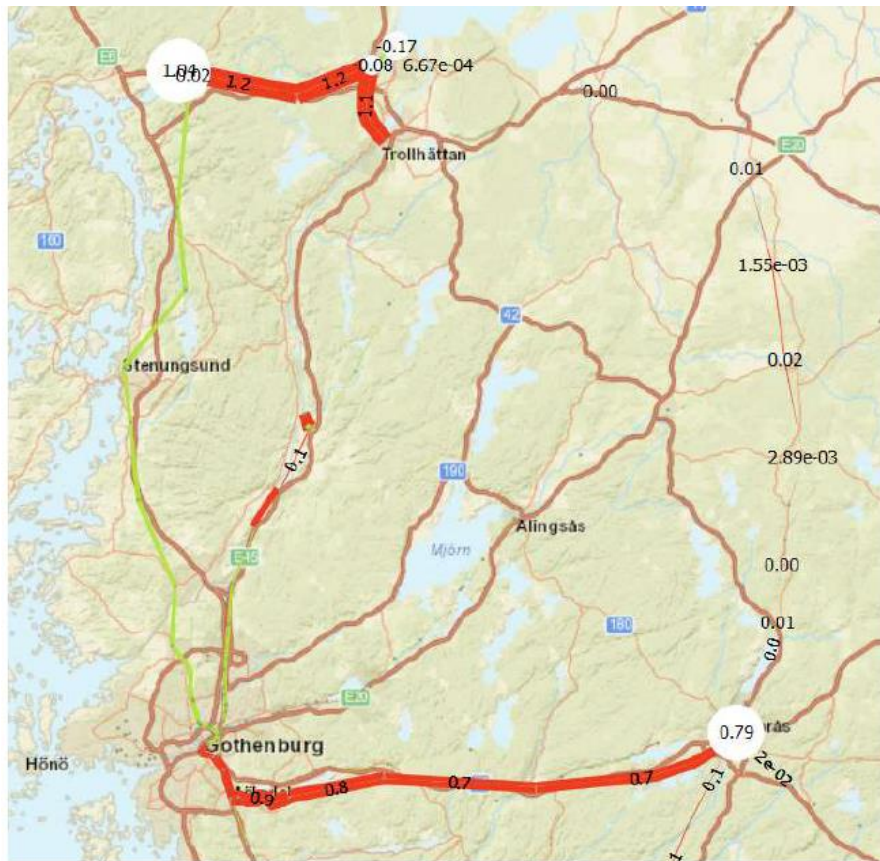


Figur 32 Skillnad mellan flöden i UA1c och JA, 1000 tals resenärer 2040. Den negativa effekten på Norge-Vänerbanan är en funktion av ökat antal tåg på den sträckan.

I steg 2 analyseras en utökad trafikering till och från Uddevalla där Västtrafik ökar trafikeringen Uddevalla – Trollhättan – Göteborg från ett tåg varannan timme till 1 tåg per timme. Det sker genom en begränsad kapacitetsökning (mötespåret Kuröd), vilket medför att antalet resenärer mellan Uddevalla – Trollhättan - Göteborg ökar från 1 400 resande per dag till 2 500 resande per dag. Resandemängden minskar på Bohusbanan och svagt på Norge-Vänerbanan (ökat antal tåg). I likhet med UA1c kan påverkas de samhällsekonomiska nyttorna av att linjen Göteborg – Öxnered blir överbelastad. De negativa effekterna kan dock begränsas på linjen Öxnered – Göteborg genom en anpassning av tidtabellsläggningen på Uddevalla – Göteborg och Karlstad – Göteborg.

Nyttan med utökad kapacitet på sträckan Uddevalla – Öxnered är positiv, men ökad trafikering av stråket Uddevalla – Göteborg via Trollhättan är negativ som följd av ökat kapacitetsuttag Öxnered – Göteborg. Den samhällsekonomiska nyttan med att bygga ut kapaciteten vid Uddevalla station och på sträckan Uddevalla – Öxnered kan således betraktas som tveksam om inte en mer genomgripande analys, inklusive kapacitetshöjande åtgärder Göteborg – Öxnered kompletterar denna utredning.

Nyttan med åtgärden mötesstation Kuröd är samhällsekonomiskt lönsam, vilket beskrivs i kapitel 5:5 Trimningsåtgärd 3).



Figur 33 Skillnad mellan flöden i UA2b och JA, 1000 tals resenärer 2040.

6.5. Åtgärds paket 2 Långväga Nationell Godstrafik

Godstrafiken på Älvsborgsbanan omfattar vagnslaster och systemtåg till Uddevalla, systemtåg från Södra Sverige till Skogsindustrin i Värmland och det omfattar omledningstrafik. Trafiken till skogsindustrin i Värmland kommer under den kommande femårsperioden att öka varvid alternativet att köra via Älvsborgsbanan ökar relativt Värmlandsbanan som dels har högt kapacitetsutnyttjande och dels står inför större reinvesteringsprojekt.

Effektiv och konkurrenskraftig godstrafik utmed Älvsborgsbanan kräver att:

- mötesspår i Grästorps och Vedum förlängs till 650 meter.
- vändningsmöjligheterna i Herrljunga förbättras genom att den före detta växlings-vallen byggs om till ett signalreglerat vändspår för godstrafik med 750 meters längd.
- ett triangelspår i Herrljunga för att göra gångtiden konkurrenskraftig.
- Mellanblocksignaler sätts mellan Vargön och Grästorps och mellan Grästorps och Håkantorp.

De transportrelationer som berörs är Hallsberg – Sävenäs - Uddevalla, Hallsberg – Sävenäs, Falköping – Grums/Skoghall. Transporterna Uddevalla – Hallsberg och Grums – Falköping omfattar 1-2 tåg per vardag och skulle kunna föras över till via Älvsborgsbanan. Godstågen Hallsberg – Sävenäs omfattar 1-2 godståg per dag och riktning (förutom omledning) som utgående från att järnvägsbolagen inte får tidtabellstider under perioden 15:00 – 19:00 ser det som mer attraktivt att ta den längre vägen via Öxnered och Herrljunga om ett triangelspår finns att tillgå i Herrljunga (undvika riktningsbyte).

De transporter som har nytta av åtgärderna på Älvsborgsbanan är:

- Systemtåg med kemiprodukter, byggmaterial och pappers och massa från Mälardalen till Uddevalla hamn. Transporterna omfattar 150 – 200 000 årston och med förväntad utveckling beräknas transporterna omfatta 225 – 300 000 årston år 2040. Det motsvarar ett tåg per riktning och dag sex dagar i veckan. Transporterna avlastar Västra Stambanan närmast Göteborg och Norge-Vänerbanan Göteborg och Öxnered.
- Skogsindustrin i Värmland expanderar för närvarande sin produktionskapacitet och därigenom tas allt större volymer in från Västergötland och Småland. I skrivande stund ankommer 1-2 godståg per vecka från Västergötland till Gruvöns bruk, vilket till år 2040 beräknas öka till 2-3 avgångar per vecka. Transporterna kan med triangelspår, längre mötesspår och upprustad Älvsborgsbanan köras via Herrljunga – Öxnered till Värmland istället för via Laxå och Kil och den hårt belastade Värmlandsbanan.
- Järnvägsoperatörerna anger ett behov av att använda Älvsborgsbanan vid omledning. Detta sker med ojämna mellanrum men ett snitt anges ungefär en gång per månad. Omledningen sker i snitt med 5-7 godståg per tillfälle.
- Snabbtågen Uddevalla – Stockholm kan använda sig av triangeln i Herrljunga och det ger en restidsvinst med 20 minuter per riktning.

Transporterna via Älvsborgsbanan omfattar 2,8 godståg per dygn och genererar en nytt motsvarande 1 590 MSEK över kalkylperioden. Investeringen i triangelspår och förlängning av två mötesspår motsvarar 158 MSEK, vilket ger en NNK-kvot på +6.

Åtgärdspaketet Godstrafik är således samhällsekonomiskt mycket lönsamt.

6.6. Åtgärdspaket 4 Trestad (Göteborg – Vänersborg)

I samband med att Norge-Vänerbanan byggdes ut till dubbelspår etablerades en omfattande pendeltågstrafik i stråket Vänersborg – Trollhättan – Göteborg. Trafiken bedrivs med 2 turer per timme och riktning och kommer när Västlänken invigs att kunna förlängas till tre enheter 225 meter. Bristen i stråket är att stationen i Öxnered inte har plattformskapacitet för att klara 225 meter (170 meter) samt att det saknas tillräcklig plattforms- och omloppsnära uppställningskapacitet i Vänersborg. Ett projekt för att lösa det sistnämnda har pågått under ett stort antal år utan att lösa problematiken. Inom ramen för ÅVS Älvsborgsbanan har ett paket för att möjliggöra 225 m tåg.

- Åtgärden i Öxnered omfattar kapacitetshöjande åtgärd (plattformslängd) och trafiksäkerhetsåtgärder till en kostnad av 77-78 MSEK.
- Åtgärdsförslaget omloppsnära uppställning omfattar en utbyggnad av ny plattform och nytt omloppsnära uppställningsspår i Vargön. Åtgärden har bedömts till 23-24 MSEK och medför dessutom att Vargöns samhälle skulle kunna få direktförbindelser med Göteborg. I ett skede två kan stationen utvecklas till en attraktivare knutpunkt där nuvarande plankorsning ersätts med en planskildhet. Kostnaden för det sistnämnda har beräknats 67-68 MSEK.

Utredningen föreslår att åtgärderna i Öxnered genomförs för att möjliggöra 250 meter långa tåg mellan Göteborg och Vänersborg. Utredningen föreslår även att föreslagen åtgärd i Vargön tas i beaktande som ett kostnadseffektivt alternativ för att såväl bygga omloppsnära uppställning i Vänersborgstrakten som att öka tillgängligheten till järnvägstransporter för boende i Vargön.

Åtgärden motsvarar en samhällsekonomisk nytta på 330 MSEK över kalkylperioden, vilket motsvarar att åtgärden kan betraktas som samhällsekonomisk lönsam/mycket lönsam med en NNK-kvot på 1,5.

6.7. Åtgärdspaket 5 Terminal-, Vänd- och förbigångsspår Öxnered

Godstrafiken mellan Älvsborgsbanan (bandel 652) och Norge Vänerbanan (norr om Öxnered) behöver göra riktningsbyte i Öxnered. Transporterna omfattar 1 godståg per vecka och kommer att utvecklas till 2 godståg per vecka i samband med att bruken i Värmland ökar sin produktionskapacitet. Vändningsmöjligheterna på bangården i Öxnered är begränsade och godstågen kommer att behöva köras ned till Trollhättan och vändas. Tidsvinsten med ett förbigångsspår är 20 minuter och sträckan ToR är 16 km.

Kostnaden för det kombinerade mötes-, vänd- och terminalspåret har beräknats till 135 MSEK. Den samhällsekonomiska nyttan har beräknats i ÅVS Norge – Vänerbanan som samhällsekonomiskt lönsam²³.

6.8. Övriga trimningsåtgärder

Trimningsåtgärd 1 (se även ovan): Driftsplatsen Håkantorps är knutpunkten mellan Kinnekullebanan och Älvsborgsbanan. Sträckan mellan Lidköping och Vara är lång och medför att trafiken på sträckan dras med robusthetsproblem. En mötesmöjlighet i Håkantorps skulle förbättra kapacitetssituationen och därmed robustheten i trafiken. Åtgärden har beräknats till 8 MSEK om utbyggnad får ske i befintligt ställverk (NNK = 1,2).

Trimningsåtgärd 2: Borgstena har beskrivits i kapitel 4 omfattar en ny växelförbindelse som möjliggör att stationen uppgraderas till mötesstation för regiontågen Borås – Herrljunga. Åtgärden bör genomföras i samband med uppgraderingen av linjen Borås – Herrljunga och beräknas då kosta 8 MSEK. Åtgärden är extremt samhällsekonomiskt lönsam (NNK = 12).

Trimningsåtgärd 3: Utveckling av driftsplatsen Kuröd till mötesstation för att möjliggöra ökad trafik och ökad robusthet mellan Uddevalla och Öxnered samt att möjliggöra en ny timmerterminal vid Kuröds industriområde. Åtgärden har beräknats till 50 MSEK och genomförs lämpligen i samband med utbyggnaden av ERTMS på sträckan Öxnered – Ryr. Den samhällsekonomiska nyttan motsvarar 0,1 (samhällsekonomiskt svagt lönsam) utan att inkludera nyttan av terminallokaliseringen vid industriområdet. En terminallokalisering kommer att generera ett tåg till och från Uddevalla med rundvirke framöver.

Trimningsåtgärd 4: Signaltrimningsåtgärd bör genomföras vid stationerna i Vargön, Grästorps, Håkantorps i form av isärflyttade infarts- och utfartssignaler. Isärflyttade signaler gör att man kan få kortare avstånd mellan tåg i samma riktning och underlättar sektionering av kontaktledningen. Kostnaden bedöms till 3,5-4,5 MSEK per driftsplats och utredningen föreslår att det utförs i samband med att åtgärder genomförs längs linjen.

Trimningsåtgärd 5: Omloppsnära uppställning för Kinnekulletågen i Herrljunga. Åtgärden beräknas kosta 6 MSEK.

Trimningsåtgärd 6: Åtgärder för förbättrad tillgänglighet inom Grästorps samhälle – dels för boende och dels för kollektivtrafikresande. Åtgärden bedöms kosta 20 MSEK (om en plattformsförbindelse i plan²⁴ tillåts byggas) eller 65 MSEK om en planskild plattformsförbindelse krävs.

²³ Nyttan som vändspår Älvsborgsbanan är 123 MSEK (BANSEK).

²⁴ Över två spår men utan samtidiga tågrörelser

6.9. Fortsatt utredningsbehov

Näringslivets transporter: Näringslivet i och kring järnvägen efterlyser industrispår eller terminaler där gods kan omlastas från väg till järnväg. Det omfattar framför allt Trestad center, Vara och Borås. ÅVS:n rekommenderar en fortsatt utredning (marknads- och funktionsutredning) för dessa åtgärder. Arbetet bör i enlighet med Trafikverkets riktlinjer drivas av respektive kommun eller av Näringslivet. Det omfattar för Trestad (Vänersborgs Kommun), Vara (Vara Kommun) och Nordskogen (Borås kommun). Om möjligt bör dessa åtgärder koordineras med andra planerade åtgärder i och kring dess driftsplatser (Trestad/Öxnared samt Vara). Medfinansiering till investeringar kan sökas exempelvis från Klimatklivet (Naturvårdsverket) eller från Trafikverkets näringslivspott.

Stråket Borås – Skövde: I utredningen har det konstaterats att det finns en potential att utveckla linjen Borås – Herrljunga med ett triangelspår väster om Herrljunga. Med ett triangelspår skulle på sikt Skaraborg kunna kopplas ihop med Borås och Landvetter - en attraktiv regionförstoring. Linjen Borås – Herrljunga skulle därmed få en med framskjuten roll. Det saknas idag upplägg, beslut och det saknas en upprustad Viskadalsbanan (godstrafik) för att bedöma nyttan av ett triangelspår. Godstrafiken via stråket Varberg – Herrljunga skulle, om Viskadalsbanan uppgraderades för 630 meter långa tåg, kunna lyfta stråket Väst kustbanan – Viskadalsbanan – Älvsborgsbanan – Västra Stambanan (öster om Herrljunga) för att avlasta de hårt belastade bandelarna Södra Stambanan och Västra Stambanan (Göteborg – Herrljunga) för godstrafik mellan logistikområdena i Västra och Sydvästra Sverige och Mellansverige samt för basnäringens exportgods från Mellansverige till Väst kusthamn. Åtgärden bedöms till 215 MSEK, men bedöms inte som planeringsmogen.

Knutpunkten Uddevalla: Uddevalla station är, trots att den geografiskt är centralt lokaliserad, inte centralt lokaliserad i förhållande till stadskärnan, till bussterminalen och till huvudstråken genom Uddevalla. Det har genomförts en funktionsutredning²⁵ om en ny lokalisering av stationen för att överbrygga dessa brister. Den lokaliseringen avslogs av såväl Trafikverket som Västtrafik. Under 2030-talet kommer ställverket att bytas och Trafikverket har i samverkan med Uddevalla Stad och Västtrafik utgående från de nya förutsättningarna genomfört en ny idéstudie kring en framtida knutpunkt i Uddevalla. Utredningen rekommenderar att gå vidare med resultaten från utredning i samverkan med Västtrafik och Uddevalla Stad. I idéstudien har en ny lokalisering och en ny utformning föreslagits där stationen såväl geografiskt som flödesmässigt får en väsentligt mer central lokalisering i Uddevalla stad. Utredningen rekommenderar att frågan drivs vidare i samverkan mellan Trafikverket, Västtrafik och Uddevalla Stad.

Funktionell hamn och godsbangård Uddevalla: Uddevalla hamn står inför en större strukturell förändring när den äldre Inre hamnen exploateras av staden och hamnverksamheten koncentreras till Sörvik och till den nya hamnanläggningen i Fröland. Trafikverket har genomfört en funktionsutredning av ny anslutning till hamnen, men dieselväxlingen mellan stationen och hamnen kommer med att fortsätta (Trafikverket, 2018). Den nya anläggningen följer inte definitionen av den funktionella enheten terminal (Banverket, 2010). Trafiken till och från Uddevalla har utvecklats från 400 000 årston år 2010 till 700 000 årston 2018 och bedöms ha potential att öka till över 1 miljon ton på 5-10 års sikt. Trafikverket föreslår av dessa två anledningar att Kommunen, Uddevalla hamn och Trafikverket, i likhet med ÅVS Järnvägssystemet i Halmstad (Trafikverket, 2020), gör en gemensam systemöversyn av godsfunktionerna i hamnen och på godsbangården (Uddevalla C) för att

²⁵ Utredningen byggde på bibehållet ställverk.

tillsammans utforma en funktionell och konkurrenskraftig järnvägsanläggning utgående från ett helhetsperspektiv.

Ökad regiontågstrafik Göteborg – Trollhättan – Uddevalla: Västtrafik planerar att successivt öka regiontågstrafiken från Göteborg via Trollhättan Uddevalla från dagens trafikvolym till ett tåg per timme och i framtiden två tåg per timme (högtrafik). Utredningen fastslår att den trafikmängden, inklusive taktfast tidtabell Uddevalla – Herrljunga och godstrafiken till och från Uddevalla kräver partiellt dubbelspår mellan motsvarande Öxnered – Grunnebo. Utredningen rekommenderar att gå vidare med utredning av partiellt dubbelspår på sträckan.

7 Forma inriktning och rekommendera åtgärder

Syftet med Åtgärdsvalsstudien Älvsborgsbanan var att utgående från banans nuvarande funktion som fjärr-, region-, gods- och omledningsbana utreda de trafikala och infrastrukturella förutsättningarna för att utveckla järnvägens funktion till att vara attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv för samtliga funktioner. Det ska ske under förutsättningarna att:

- Den föreslagna regiontrafiken – ur ett hela resan perspektiv - bedöms som attraktiv, enkel, pålitlig samt kostnadseffektiv i enlighet med Västra Götalandsregionens Målbild 2035 samtidigt som funktionaliteten för fjärr-, godståg och omledningstrafik på bandelen eller på kringliggande bandelar bibehålls eller förbättras.
- Näringslivets transporter för såväl reguljär godstrafik som omledningstrafik. på samt från/till Älvsborgsbanan bedöms som attraktiv, enkel, pålitlig samt kostnadseffektiv i enlighet med Trafikverkets Nationella mål.

Åtgärdsvalsstudien har utgående från en trafikala och geografisk bristbeskrivning tagit fram såväl åtgärdsförslag som åtgärds paket för att upprätthålla och utveckla Älvsborgsbanans funktion. I utredningen föreslås fyra övergripande åtgärds paket (nationell eller regional plan) samt ett flertal trimningsåtgärder:

Åtgärds paket 1: Taktfast persontrafik på Älvsborgsbanan genom hastighetshöjande åtgärder Vargön – Håkantorp (140/160) samt samtidig infart i Vara och Vedum. Projektet föreslår att åtgärden indelas; Åtgärds paket 1a: hastighetshöjning Vargön – [Grästorp], Åtgärds paket 1b: Hastighetshöjning [Grästorp] – [Håkantorp] samt Åtgärds paket 1c: Samtidig infart Vara och Vedum Åtgärden bedöms som samhällsekonomiskt lönsam (NNK = +0,5).

Åtgärds paket 2: Godsåtgärder Älvsborgsbanan för reguljär och omledningstrafik omfattar triangelspår Herrljunga och förlängda mötesspår i Vedum och Grästorp. Det möjliggör en förändrad godstrafik till och från Uddevalla hamn med heltåg/systemtåg via Älvsborgsbanan: till Uddevalla hamn, till Skogsindustrin i Värmland och för såväl reguljär som omledningstrafik för Västra Stambanan. Potentialen bedöms som stor eller mycket stor, d.v.s. 100 000 årston kan bli 500 000 årston i enbart omflyttad trafik, vilket i sin tur minskar kapacitetsbehovet i Göteborgsområdet. Åtgärden bedöms till 150 MSEK och samhällsekonomiskt mycket lönsam (NNK = + 6,0).

Åtgärds paket 3: Den regionala persontrafiken Göteborg – Vänersborg har utvecklats kraftigt och kan i samband med invigningen av Västlänken komma kräva tåg med längder upp emot 250 meter. I åtgärds paket ingår kapacitets- och trafiksäkerhetsåtgärder i Öxnared (78 MSEK) samt ett förslag till ny plattform och omloppsnära uppställning i Vargön (23 MSEK). Förslaget innebär dels att linjen funktionalitet uppgraderas men även kostnadseffektiva åtgärder för att lösa den långdragna utredningen kring plattformskapacitet och omloppsnära uppställning i Vänersborg. Åtgärden medför dessutom att Vargöns samhälle skulle kunna få direktförbindelser med Göteborg (NNK = +1,5).

Åtgärds paket 4: Ett gemensamt Förbigångs-, Terminal och Vändspår vid Öxnared är ett gemensamt förslag för att lösa brister vid Öxnared station kopplat till Älvsborgsbanans funktioner. Åtgärden beräknas kosta 135 MSEK. Nyttan för vändande tåg på Älvsborgsbanan utgör 123 MSEK och därtill tillkommer nyttan för funktionen förbigångsspår på Norge-Vänerbanan.

Trimningsåtgärder: Utredningen föreslår utöver nämnda åtgärds paket följande trimningsåtgärder.

Trimningsåtgärd 1: Kapacitetshöjning Håkantorp.

Trimningsåtgärd 2: Kapacitetshöjning Borgstena.

Trimningsåtgärd 3: Terminaletablering och kapacitetshöjning Kuröd.

Trimningsåtgärd 4: Signaltrimningsåtgärder Isärflyttade Infarts- och Utfartssignaler (Öxnered – Håkantorp).

Trimningsåtgärd 5: Omloppsnära uppställning för Kinnekulletåget i Herrljunga.

Trimningsåtgärd 6: Ökad tillgänglighet och förbättrad trafiksäkerhet i Grästorp för boende och kollektivtrafikresande.

Fortsatt utredning: Älvsborgsbanan omfattar bandelarna 651, 652, 653 och 654 och har som tidigare beskrivits ett stort antal funktioner. I utredningen har förslag till ett antal åtgärds paket och ett antal trimningsåtgärder föreslagits. Dessa som möjliggör att bandelarnas funktion som fjärr, region-, gods- och omledningsbana utvecklas mot att vara attraktiv, pålitlig och kostnadseffektiv för såväl person- som godstrafik. I utredningen har därutöver fem fördjupningsområden för fortsatt utredning identifierats och föreslagits. Det omfattar:

Fördjupningsutredning 1: Näringslivets transporter: behovet av järnvägstransporter samt terminal-/industrispårssatsningar i och kring banan i Trestad, Vara och Borås.

Fördjupningsutredning 2: Stråkstudie Skövde – Borås för såväl person- och godstrafik. Södra Älvsborgsbanan knyts till Regionförstoring Skövde – Borås/Landvetter samt till godstrafik i stråket mellan Västkusten och Mellansverige.

Fördjupningsutredning 3: Framtida utformning av knutpunkten Uddevalla för ökad tillgänglighet och funktionalitet.

Fördjupningsutredning 4: Funktionell hamn och godsbangård Uddevalla .

Fördjupningsutredning 5: Kapacitetsförstärkning Uddevalla – Trollhättan för regiontrafik med taktfast halvtimmestrafik.

En sammanställning av åtgärderna och hur de bidrar till målen finns i nedanstående tabell.

Tabell 6 Sammanställning av åtgärdspaket och trimningsåtgärder inklusive samhällsekonomisk nytta.

		Ansvarig	Tidshorisont	Attraktiv, pålitlig och enkel resa	Trygg och säker resa	Effektiv och kapacitetsstark godstransport	Kostnads-effektiv resa-/transport	Hållbar resa				
									Trafikal nytta	Kostnad	NNK	Anmärkning
Åtgärdspaket 1 Taktfast Regional Persontrafik	Hastighetshöjning (Bana + PLK + Buller)	VGR	2025-2030	X			X	X	414	120	0,5	Nytta förbättrad trafiksäkerhet väg ej inkluderad
	Samtidig infart Vara och Vedom + stationsåtgärder	VGR	2025-2030	X	X		X			70		Nytta förbättrad trafiksäkerhet väg ej inkluderad
Åtgärdspaket 2 Långväga Snabb- och godstrafik (Reguljär och Omledning)	Vändkapacitet Herrljunga	Trafikverket	2025-2030			X	X		1590	6	6,1	
	Triangelspår norr Herrljunga	Trafikverket	2025-2030	(X)		X	X	(X)		112		
	Mellanblockssignaler bandel 652	Trafikverket	2025-2030	X		X	X	(X)		15		
	Förlängning bangårdar Grästorp och Vedom	Trafikverket	2025-2030			X	X			14		
Åtgärdspaket 3 Trestad (Göteborg - Vänersborg)	Plattformskapacitet + trafiksäkerhet Öxnered	VGR	2030-2035	X	X		X	X	330	78	1,5	Trängselnytta ej beräknad
	Uppställning Vargön	Trafikverket	2025-2030	X			X	X		23		Nyttan beräknad på tomtågskörning
Åtgärdspaket 4 Terminal-, Vänd- och förbigångsspår Öxnered	Förbigångsspår/Vändning Öxnered	Trafikverket	2030-2035			X	X		123	135	-0,4	Ingår i ÄVS NVB, nyttan med potentiell terminal Trestad Center ej medräknad
Trimningsåtgärd 1	Kapacitetsökning Håkantorp	Trafikverket	2025-2030	X		X	X	X	61	20	1,2	
Trimningsåtgärd 2	Kapacitetsökning Borgstena	Trafikverket	2020-2025	X		X	X	X	136	8	1,2	Förutsättning i samband med FJB (annars 20 MSEK)
Trimningsåtgärd 3	Kapacitetsökning Kuröd	Trafikverket	2025-2030	X		X	X	X	78	50	0,1	Kapacitetsnytta Uddevalla C och Godstrafiknytta industrispår ej medräknade
Trimningsåtgärd 4	Signaltrimning bandel 652	Trafikverket	2025-2030	X			X	X		10		Görs i samband med andra åtgärder (se ovan)
Trimningsåtgärd 5	Omloppsnära uppställning Kinnekullebanan	Trafikverket	2025-2030	X			X			6		
Trimningsåtgärd 6	Funktionell och trafiksäker anläggning Grästorp	Trafikverket	2025-2030	X	X			X		20-65		

Ärende 4

Referenser

Banverket (2007/a) Strategiska Kombiterminaler – underlag till Regeringsuppdrag.

Banverket (2007/b) Redovisning av Banverkets Regeringsuppdrag: Utveckling av det kapillära järnvägsnätet F07-339/SA10.

Banverket (2010) Den funktionella enheten terminal

Clever, R. (1997) Integrated Timed Transfer – A European Perspective, Transportation Reserach Record 1571.

Fröidh, O. (2003) Introduktion av regionala snabbtåg – en studie av Svealandsbanans påverkan av resemarknaden, resbeteendet och tillgänglighet, KTH Trafik och Logistik, TRITA-TEC-RR 03-040-2003.

Holmberg (2013) Ökad andel kollektivtrafik – hur? En kunskapssammanställning. Bulletin 286, Lunds Universitet.

Kottenhoff, K. (1994) Tågresenärernas värdering av utrymme och inredning i fjärrtåg och lokaltåg. KTH Trafikplanering, 1994, TRITA-IP- AR 94-11.

Kottenhoff, K. och C. Byström, C. (2010) När resenärerna själva får välja: sammanställning av attityder, perceptioner och värderingar, TRITA-TEC-RR.

KTH (2018) Perifera stationer: resenärernas värderingar av stationslokaliseringen, Järnvägsgruppen KTH

Lundberg, A-I (2011) Konkurrens och samverkan mellan tåg och flyg, del 1: Internationell jämförelse, Rapport TRITA-TEC-RR11-001.

Lundberg, A-I och Nelldal B-L (2011) Konkurrens och samverkan mellan tåg och flyg, del 2: Tidsserieanalys Sverige, Rapport TRITA-TEC-RR11-002.

Lüthi, M. et al (2007), Evaluation of an Integrated Real-Time Rescheduling and Train Control System for Heavily Used Areas, International Seminar on Railway Operations Modelling and Analysis (IAROR) 2007 Conference, Hannover, Germany.

Nelldal, B-L (2003) Elasticity Model for determination of Rail Total Travel Demand, KTH (2003), Publicerad?

Nelldal, B-L. (2008) Höghastighetsbanor i Sverige – Götalandsbanan och Europabanan, Rapport för Banverket, KTH, Stockholm. 2008-05-30.

Nelldal, B-L (2014) Coinco 8MC Höghastighetståg i korridoren Oslo – Göteborg – Köpenhamn – Marknad och Prognoser, TRITA-TSC-RR 14-XXX.

Roso, V. Woxenius, J. och Lumsden, K. (2009) The DryPort Concept: connecting container seaports with the hinterland, Journal of Transport Geography, Vol. 17. No 5, pp. 338-345.

Storhagen et al, (2008) Dagtrans – Intermodal transporter av dagligvaror, TFK-rapport.

TFK (2010) Transportkvalitet i intermodala transportkedjor.

Trafikverket (2010) Funktionella Enheten Terminal, Riktlinjer för Utformning av Terminaler och Industrispår.

Trafikverket 2015:239 Transportbehov och medelsbehov för respektive bandel på det lågtrafikerade järnvägsnätet.

Trafikverket (2016) Demo Lastplats Vetlanda , TRV Fol uppdrag.

Trafikverket (2016) PM: "Trafikverkets arbete med stationsutveckling – Underlag för beslut om inriktningar och åtgärder" (2016-12-08).

Trafikverket (2019) Trafikering Västsverige – en kapacitetsanalys för region- och pendeltågstrafiken i Västsverige 2028.

VGR (2016) Trafikförsörjningsprogram Västra Götalandsregionen.

VGR (2018) Målbild Tåg 2035.

Wardman, M. et al (2004), Consumer Benefits and Demand Impacts of Regular Train Timetables, International Journal of Transport Management, 2(1), 27-37.

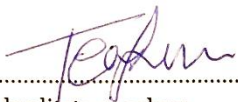
Underlagsrapporter

Bilaga 0	Trafikeringsanalys Älvsborgsbanan
Bilaga 1a	Uddevalla Central
Bilaga 1b	Uddevalla Resecentrum
Bilaga 1c	Godsbangård och Uddevalla hamn (kommunal rapport)
Bilaga 2	Åtgärder för samtidig infart Ryr, Vara och Vedum
Bilaga 3	Förbigångs-, vänd- och framtida terminalspår Öxnered.
Bilaga 4	Vargöns station – ny omloppsnära uppställning och planskildhet
Bilaga 5	Hastighetshöjning Vargön - Håkantorp
Bilaga 6	Ny mötesstation Dätterstorp
Bilaga 7	Grästorps station – mötesstation godståg och förbättrad resecentrum
Bilaga 8	Ny utformning Håkantorp
Bilaga 9	Ny utformning Vara resecentrum
Bilaga 10	Funktionalitet knutpunkten Herrljunga.
Bilaga 11	Mötesstation Borgstena för persontrafik
Bilaga 13	Knutpunkten Öxnered
Bilaga 14	Mötesstation Flakeberg/Ulvstorp

Ärende 4

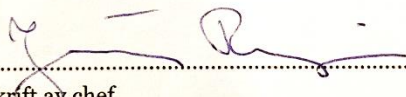
Kvalitetsgranskning

Genomförd:	Ja ☒ Nej ☐ Datum: Klicka här för att ange datum.
Utförd av:	Tea Silic

17/5 
Datum och underskrift av kvalitetsgranskare

Avslut av studie

5/4-2021 
Datum och underskrift av ansvarig för genomförande av åtgärdsvalsstudien

7/4-2021 
Godkänt - datum och underskrift av chef



TRAFIKVERKET

Trafikverket, Region Väs, Göteborg. Besöksadress: Vikingsgatan 5.

Telefon: 0771-921 921. Texttelefon: 010-123 50 00.

Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län

Naturcentrum

Länsstyrelsen i Älvsborgs län

Bevarandeprogram för odlingslandskapets natur- och kulturvärden

- Del 1 Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län
Del 2 Ängar och hagar i Älvsborgs län. Del 1; Sammanfattning
Del 3 Ängar och hagar i Älvsborgs län. Del 2, Katalog

Text och form: Jonas Stenström NATURCENTRUM

Foto och teckningar:

Naturcentrum

Svante Hultengren: 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 32, 36, 38, 39, 41, 49, 52, 59, 61, 66, 68, 71, 72, 74, 78, 92, 93, 95, 99, 101, 121, 125, 128, 131, 132, 141, 144, 147, 148, 153, 155, 156, 162, 165, 168, 171, 196, 208, 216, 220, 222, 225, 228, 239, 243, 250, 260, 263, 267, 277 och 279.

Jonas Stenström: 9, 35, 42, 43, 50, 65, 67, 72 73, 75, 76, 77, 85, 87, 98, 106, 129, 134, 135, 140, 146, 163, 173, 176, 180, 182, 185, 186, 198, 199, 223, 229, 231, 236, 237, 240, 262, 268 och 275.

Arkivbild Älvsborgs länsmuseum

Lennart Andersson: 110, 253 och 269.

Erik Björnånger: 34, 209 och 273.

Gustaf Ewald: 108, 113, 181 och 242.

Rune Grolander: 154.

Anders Ekberg: 212.

Ola Ericson: 103, 114, 138, 255, 258 och 259.

Anna Greta Eriksson: 137.

J-E Gustavsson: 216.

Margareta Hallin: 56.

Åker Hillefors: 28.

Hjelm/Lantz: 166.

Nordiska museet: 13.

Erik Wegraeus: 60.

Wilhelm Ängemark: 94, 104, 251 och 271.

Uppgift om fotograf saknas: 29, 51, 57, 70 84, 122, 145, 152, 169, 179, 195, 257, 276 och 283.

Arkivbild länsstyrelsen i Älvsborgs län

Anders Bohlin: 45.

Harri Sokolov: 123.

Erling Svensson: 174

Uppgift om fotograf saknas: 46, 69, 200 och 273.

Övriga

Carl-Johan Skogh: 1 och 203.

Omslag: Framsida: Skårsberg, Vårgårda. Foto: Tore Hagman/N.

Baksida: Ödenäsdrumlinen, Alingsås. Foto Svante Hultengren.

Tryck: Länsstyrelsens reproavdelning, 1994. Omslag: Landstingets tryckeri, Vänersborg, 1994. Kartor: Centraltryckeriet, Borås 1993.

ISSN 1104-8271

Innehåll

Förord	7
Metodik.....	8
Odlingslandskap i förändring	12
Älvsborgs läns odlingslandskap	16
Ale kommun	25
Alingsås kommun	34
Bengtsfors kommun.....	50
Borås kommun.....	64
Dals-Eds kommun	91
Färgelanda kommun	98
Herrljunga kommun.....	104
Lerums kommun	118
Lilla Edets kommun.....	127
Marks kommun	131
Melleruds kommun.....	163
Svenljunga kommun	174
Tranemo kommun.....	194
Trollhättans kommun.....	208
Ulricehamns kommun.....	216
Vårgårda kommun	251
Vänersborgs kommun.....	267
Åmåls kommun.....	276
Lagar till skydd för odlingslandskapet	285
Rödlistade arter	290
Referenser	295
Ortnamnsregister.....	301

- Bilaga 1. Förteckning över samtliga redovisade odlingslandskap med arealer och klassificering.
- Bilaga 2. Sammanställning av kriterier av avgörande betydelse vid bedömning av bevarandevärdet .
- Bilaga 3. Jordbruksstatistik - Älvsborgs län.
- Bilaga 4. Sammanställning av remissvar på bevarandeprogram för odlingslandskapet i Älvsborgs län.

Förord

Förord

Enligt naturvårdsverkets och riksantikvarieämbetets allmänna råd 91:3 skall varje länsstyrelse upprätta ett program för bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden. Detta program skall utgöra en samlad redovisning av natur- och kulturmiljövårdens bevarandebestånd i odlingslandskapet. Programmet skall vara länsstyrelsens samlade, långsiktiga program för bevarande av dessa värden och skall revideras när så bedöms erforderligt.

Föreliggande program för bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden har tagits fram av länsstyrelsen under perioden 1991-1993. Naturcentrum AB har på uppdrag av länsstyrelsen ansvarat för huvuddelen av arbetet, vilket bedrivits i samverkan med Älvsborgs länsmuseum och länsstyrelsens lantbruks-, kulturmiljö- och miljövårdsenhet. Länsstyrelsens miljövårdsenhet har haft det övergripande ansvaret.

Arbetet påbörjades 1991 genom framtagandet av ett första preliminärt bevarandeprogram, vilket var föremål för en underhandsremiss under hösten 1991. Ett slutligt förslag till bevarandeprogram arbetades därefter fram och remissbehandlades under hösten 1992.

Detta program för bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden är inget i lag reglerat dokument utan skall utgöra en samlad redovisning av natur- och kulturmiljövårdens bevarandebestånd i

odlingslandskapet. Programmet skall vara ett underlag för naturvårds- och kulturmiljövårdsarbetet i länet. Vid precisering av bevarandebestånden i programmet har ingen avvägning gentemot andra, varken allmänna eller enskilda intressen, gjorts.

Bevarandeprogrammet skall ses mot bakgrund av den pågående omställningen inom svenskt jordbruk. För att motverka omfattande nedläggning inom områden med höga natur- och kulturvärden har nya styrmedel, främst landskapsvårdsmedel, ställts till förfogande. Programmet syftar bl a till att ange vilka odlingslandskap i länet som skall prioriteras för olika bevarandeåtgärder.

Till bevarandeprogrammet finns ett åtgärdsprogram som anger vad länsstyrelsen avser vidta för åtgärder under de närmaste budgetåren för bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden. Detta åtgärdsprogram, som finns tillgängligt på länsstyrelsen, är föremål för återkommande revideringar.

Bevarandeprogrammet består av fyra olika delar:

Värdefulla odlingslandskap i Älvsborgs län
Ängar och hagar i Älvsborgs län del 1
Ängar och hagar i Älvsborgs län del 2, katalog
Kartor

Metodik

Genomgång av befintlig kunskap och litteratur

Ett preliminärt urval av områden gjordes med utgångspunkt från befintlig kunskap och litteratur på länsstyrelsen. Efter en första bearbetning av detta material blev resultatet en s.k. akutplan vilken blev föremål för en underhandsremiss.

Fältkontroll

Huvuddelen av de områden som framkom genom den preliminära genomgången och underhandsremissen besiktigades i fält. Totalt har ca 600 områden besökts.

Urval

De odlingslandskap som valts ut har bedömts vara särskilt värdefulla från naturvårds- och kulturmiljösynpunkt. Det innebär dock inte att områden som ej behandlas i programmet saknar sådana värden. Områden som ej finns med i programmet kan ha förbisett eller inte bedömts vara så värdefulla att de bör redovisas i ett regionalt program. Urvalet har gjorts med länet som referensram.

Områden som är tydligt påverkade av exploatering, plantering eller igenväxning har inte

medtagits i redovisningen, ej heller områden vars värden inte nämnvärt skiljer sig från "vardagslandskapet" i Älvsborgs län.

Endast områden som uppfyller minst ett (och oftast flera) av de urvalskriterier som presenteras på sidan 10 har valts ut. De utvalda områdena har alltid bedömts hysa särskilda landskapsmässiga helhetsvärden, förutom de värden som är knutna till särskilda punktojekt.

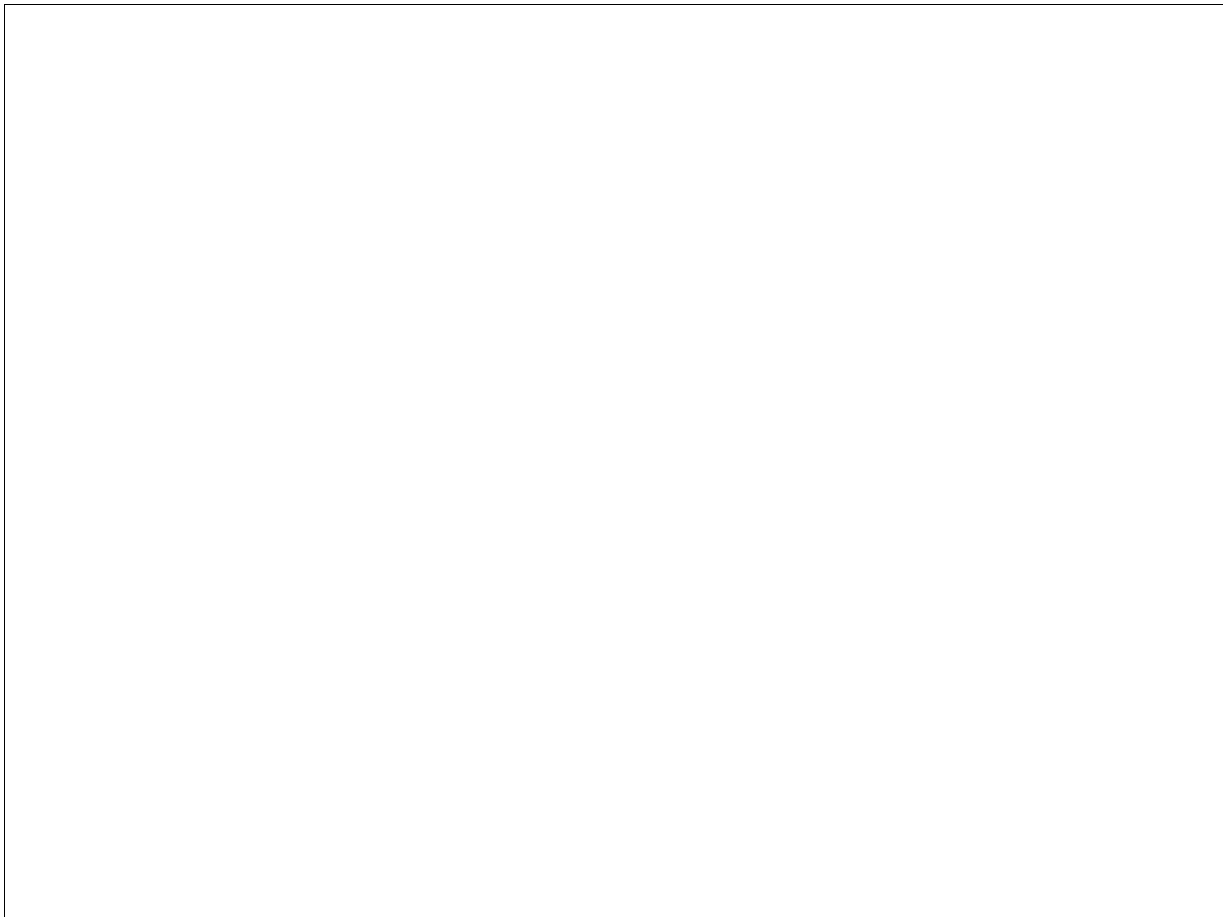
Avgränsning

Avgränsningen av områden har gjorts dels med utgångspunkt från vad som noterats vid fältbesöket, dels med hjälp av ekonomiska kartan i skala 1:20.000. Avgränsningen har i de fall det varit möjligt gjorts med utgångspunkt från naturliga linjer i landskapet, t.ex. gränsen mellan öppen mark och skog, avskärande vägar och vattendrag eller dylikt. Detta har dock inte alltid varit möjligt, och gränsdragningen har då blivit mer konstruerad.

Vid avgränsningen av områden har målsättningen alltid varit att ta med hela gården, byn eller den samlade odlingsbygden. En annan målsättning har varit att samtliga presenterade landskap skall hysa stora natur- och kulturvärden som är beroende av fortsatt hävd.

Material som legat till grund för det preliminära urvalet av områden

- *Områden av riksintresse för naturvård, kulturmiljövård och friluftsliv*
- *Områden i naturvårdsplaner eller kulturmiljöprogram*
- *Kommunala översiktsplaner*
- *Bebyggelseinventeringar*
- *Fornlämningsregistret*
- *Regionala fornvårdsprogram*
- *Resultat från ängs- och hagmarksinventeringen*
- *Ekonomiska kartan*
- *Områden redovisade i länsstyrelsens specialinventeringar*
- *Övrig information från bl.a. LRF-kretsar, hembygdsföreningar, lokala kretsar av naturskyddsföreningen, läns museet, länsstyrelsen, kommuner och enskilda.*



I odlingslandskapet bildar natur- och kulturmiljövärden en helhet.

Gränserna måste revideras

Avgränsning av områden på en karta är en form av generalisering, en förenkling av verkligheten. En avgränsningen ger lätt den falska bilden av att området är homogent. Så är nästan aldrig fallet. Alla områden består av både mer och mindre värdefulla delar. En alltför snäv avgränsning av ett område kan alltid kritiseras för att den inte tar hänsyn till "helheten". Stora områden med vida avgränsningar riskerar å andra sidan snart att bli "urvattnade".

I samband med det konkreta arbetet med att genomföra olika åtgärder från samhällets sida erfordras därför fördjupad genomgång av berörda områdens gränser samt ytterligare precisering av värdena inom berörda fastigheter. Det kan ske i samband med upprättandet av förslag till bildande av naturreservat och naturvårdsområde, vid upprättande av avtalsunderlag inför förhandling om NOLA- eller landskapsvårdsersättning eller om ersättning ur anslaget Vård m.m. av kulturlandskap och fornlämningar.

- | | |
|----------------|---|
| Klass 1 | Odlingslandskap med högsta bevarande värde |
| Klass 2 | Odlingslandskap med mycket högt bevarandevärde |
| Klass 3 | Odlingslandskap med högt bevarandevärde |

Sammanvägd klassificering

Klassificering av bevarandevärdet inom särskilt utvalda områden har gjorts med länet som referensområde. Objekten i bevarandeprogrammet har delats in i tre klasser.

En uppdelning av odlingslandskapet i natur- respektive kulturvärden riskerar att avspegla ett traditionellt synsätt där kulturlandskapets olika element delas upp utan hänsyn tagen till helheten. Det är lätt att man bortser från att huvuddelen av kulturlandskapets element har både ett naturvärde och ett kulturmiljövärde. Kulturvärdena blir hus och fornlämningar och naturvärdena blir arter eller specifika naturtyper. I många fall är det svårt att urskilja vad som är naturvärde respektive kulturmiljövärde eftersom dessa oftast går in i varandra.

Med utgångspunkt från ovanstående har därför en gemensam klassificering av odlingslandskapets bevarandevärde angivits. Det bör observeras att denna inte nödvändigtvis utgör ett "medelvärde" av natur och kulturvärdet.

I den gemensamma klassificeringen ingår även värde för friluftslivet.

Endast värden som är knutna till eller beroende av fortsatt jordbruksdrift har tillmätts betydelse. Detta innebär t.ex. att ett odlingslandskap kring en lövskog, byggnad eller fornlämningsmiljö mycket väl kan ges klass 3 även om det enskilda objektet i annat sammanhang givits värderingen klass 1.

Särredovisning av natur- och kulturvärden

Vid remissbehandlingen av Bevarandeprogrammet har bl.a. från Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket framkommit krav på en särredovisning av natur- och kulturmiljövärdena. Objektens ingående natur- respektive kulturmiljövärden har därför även särredovisats.

Kulturmiljövärde

För kulturmiljövårdens del anges två klasser. Kulturmiljövärdet har bedömts med utgångspunkt i odlingslandskapets totala innehåll av åkrar, betesmarker, odlingsspår, bebyggelse, fornlämningar, ägogränser och andra fysiska lämningar i landskapet.

K1- största betydelse ur bevarandesynpunkt

K2- stor betydelse ur bevarandesynpunkt

Naturvärde

Områdena klassificeras för naturvärden enligt gängse metod i tre klasser med hänsyn till deras bevarandevärden. Naturvärdet har bedömts med utgångspunkt från samtliga ingående hävdberoende arter, naturtyper och biotoper. Koncentrationen av naturvärden tillmäts också betydelse så att t.ex. stora objekt med ett fåtal höga naturvärden ges ett lägre N-värde än små objekt med hög koncentration av värden. Naturvärden som ej är beroende av fortsatt jordbruksdrift har ej ingått i värderingen.

N1- högsta bevarandevärde

N2- mycket högt bevarandevärde

N3- högt bevarandevärde

Kriterier som varit avgörande vid urvalet av områden

Odlingslandskapet

- Älderdomligt odlingslandskap med traditionella brukningsformer. (Lieslätter, utmarksbete, hästar i jordbruket m.m.).
- Område med aktiv lövtäkt.
- Karaktäristiskt och välbevarat skifteslandskap. (Bebyggelse och hägnader är välbevarade alltsedan laga skifte).
- Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. (Stor andel hag- och ängsmark i förhållande till åker. Förekomst av stenmurar, brukningsvägar, vårdträd m.m.)
- Välbevarat herrgårdsskap.
- Småskaligt odlingslandskap.

Naturtyper

- Rikt inslag av slätterängar.
- Betad skog med stark karaktär av utmark.
- Betade strand- eller fuktängar med stor betydelse för fågellivet.
- Mycket biotoprikt odlingslandskap.
- Rikligt med naturliga fodermarker (ogödslade slätter- och betesmarker).
- Viktig rastplats för flyttfågelsträcket.
- Odlingslandskap med rikt inslag av betespräglade lövskogar.
- Odlingslandskap med rikt inslag av åkerholmar.
- Rikt inslag av kultiverade betesmarker med "god" hagmarkskaraktär.

Biologi

- Mycket artrik fauna eller flora knuten till det odlade landskapet.
- Gamla och grova lövträd.
- Rikt fågelliv beroende av fortsatt hävd.
- Förekomst av hotade arter, vegetationstyper eller naturtyper.

Kulturhistoriska spår

- Odlingslandskap där markanvändning och odlingsspår väl belyser jordbrukets historiska utveckling från förhistorisk tid till nutid.
- Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår.
- Synnerligen väl bevarade stenmurar eller stenmurssystem.
- Rik förekomst av hamlade träd.
- Rikligt med små brukade åkermarker.

Fornlämningar

- Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna.
- Välbevarade fornlämningar eller fornåkrar i öppet, exponerat läge.

Bebyggelse

- Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö med anknytning till jordbruket.
- Välbevarad by av oskiftad karaktär.

Friluftsliv och landskapsbild

- Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.
- Stor betydelse för friluftsliv och turism.
- Stor betydelse för närrekreation.

Geologi och landformer

- Genom bete väl exponerat och vackert ravinsystem.
- Odlingslandskap som genom sin öppenhet framhäver intressanta geologiska eller naturgeografiska former.

Övrigt

- Lång agrarhistorisk kontinuitet.
- Märklig eller säregen beskaftenhet.
- Området har vetenskapligt intresse (referensområde i forskningssammanhang).

Landskapsbeskrivningar

Samtliga utvalda områden beskrivs i områdesbeskrivningarna sidan 34 - 291. Områdena är sorterade efter kommuner i bokstavsordning. Samtliga områden är numrerade i löpande ordning inom respektive kommun. Varje område inleds med en "faktaruta".

Resultat från ängs- och hagmarksinventeringen

Förutom särskilt värdefulla odlingslandskap i länet redovisas även samtliga ängs- och hagmarksobjekt i denna rapport. Ängs- och hagmarksobjekten redovisas i tabeller som följer efter landskapsbeskrivningarna för respektive kommun. För vidare information om ängs- och hagmarker hänvisas till rapporterna "Ängar och hagar i Älvsborgs län del 1 och 2".

Observera att de enskilda ängar och hagar som ingår i de beskrivna landskapen inte nödvändigtvis behöver ha högre värde än de ängs- och hagmarker som ligger utanför beskrivna landskap.

Fornvårdsobjekt

Efter redovisningen av ängs- och hagmarks-objekten anges de fornvårdsobjekt som bedömts vara knutna till odlingslandskapet.

Övriga särskilt värdefulla enskilda objekt i odlingslandskapet

Efter landskapsbeskrivningarna till respektive kommun redovisas också andra punktojekt i odlingslandskapet. Det kan t.ex. röra sig om särskilt värdefull bebyggelse eller andra enskilda objekt av stor betydelse, men som inte redovisats i samband med beskrivningen av landskapen eller i ängs- och hagmarksinventeringen.

Observera att redovisningen av punktojekt inte är komplett. Någon fullständig genomgång av denna typ av objekt har inte gjorts inom ramen för arbetet med denna rapport. Den som söker ytterligare information om enskilda objekt i landskapet kan få information från t.ex. länsstyrelsens fornvårdsregister, biologiska specialinventeringar och byggnadsinventeringar.

Förklaring till objektbeskrivningarnas faktarutor

Urvalskriterier.

Här anges de kriterier som varit avgörande för urvalet av områden. Se vidare sidan 10.

Klassificering

Se vidare sidan 9 - 10.

Areal

Avser hela områdets areal inklusive de delar som inte är åker eller betesmark.

Naturlig slåttermark

Avser arealen naturlig slåttermark enligt länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Naturlig betesmark

Avser arealen naturlig betesmark enligt länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Övrig betesmark

Arealen har skattats med utgångspunkt från vad som är mer eller mindre öppen mark men inte åker på gula kartan. Huvuddelen av arealen utgörs av kultiverade betesmarker men det kan också vara frågan om mer eller mindre övergiven åkermark och glesa lövskogar.

Åker

Arealen har uppskattats med utgångspunkt från vad som anges som åker på ekonomiska kartan 1:20 000.

Rödlistade arter

Här anges arter som är hotkategoriklassificerade enligt naturvårdsverkets listor. Endast arter beroende av fortsatt jordbruksdrift har redovisats konsekvent. Vissa arter knutna till odlingslandskapets gränzoner har angivits ibland, dock ej konsekvent. Hotkategori anges inom parentes.

(1) = akut hotad.

(2) = sårbar

(3) = sällsynt

(4) = hänsynskrävande

Enligt definitionen räknas hotkategori 1 och 2 som "hotade arter".

Lagskydd

Här anges om någon form av juridiskt skydd gäller för hela eller delar av området. Följande har angivits: Byggnadsminne, domänreservat, fornlämningslagen, fågelskyddsområde, KML 4 kap., landskapsskydd, naturminne, naturreservat, naturvårdsområde, riksintresse K, riksintresse F, riksintresse N, strandskydd.

Referenser

Här anges de referenser som utnyttjats vid bedömning och beskrivning av områden. Referenslista finns på sidan 297.

Odlingslandskap i förändring

Det odlade, kulturskapade landskapet har dominerat vår bygd åtminstone sedan järnåldern. Under andra världskriget hade vi mer åkermark än någonsin tidigare. Därefter har andelen minskat något. Men den stora förändringen är inte att andelen åkermark minskat utan istället att landskapets innehåll förändrats. Förändringen har gått från mångformighet och småskalighet till ensidighet och storskalighet.

Det variationsrika odlingslandskapet med åkrar, ängar och hagar håller på att försvinna, landskapet där den smala, slingrande, gräsbevuxna körvägen löper fram intill stenmuren, där gravfältet från järnåldern fortfarande syns tydligt på sin kulle och där storspoven fortfarande kan höras ljuda över fälten. Det som fortfarande finns kvar av ett äldre variationsrikt odlingslandskap måste vi slå vakt om. Detta landskap är oersättligt, som en länk till historien och med sina livsmiljöer för djur och växter. När det försvinner, försvinner också en del av vårt kulturarv, och därtill ett mycket stort antal djur och växter.

Men landskapet bevarar inte sig själv. Det brukade landskapet är skapat under odlargenerationers mödor. Fortfarande är det tack vare bonden som vårt land inte är helt skogtäckt. Det är tack vare bönders intresse och vård som många djur och växter fortfarande finner livsrum i ett landskap, där historien ännu kan avläsas.

Den viktigaste åtgärd som stat och kommun kan göra för att främja bevarandet av odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden är att stimulera till fortsatta insatser från lantbrukarna också framgent.

Välbevarat äldre odlingslandskap vid Snaråsatorp.

Läs historien i landskapet

Kulturmiljövårdens intressen i odlingslandskapet inskränker sig inte till vårdens eller intresset för de enskilda lämningarna. Tillsammans visar spåren i landskapet ett historiskt förlopp. Stenåldersboplatser är spår från människans tidiga kolonisation. Gravar från brons- och järnåldern, tillsammans med fornåkrar och odlingsrösen från denna tid, är lämningar från markutnyttjandet under den förhistoriska tidsepoken. Hagmarkerna är rester av den forna ängsmarken, och utgör spår från den långa odlingsepok som började under järnåldern och fortskred fram till skiftesreformerna. Stenmurarna är ett resultat av skiftesreformernas uppodling.

Tillsammans representerar de olika spåren ett historiskt skeende som kan utläsas i landskapet. För förståelsen och upplevelsen av detta skeende är det av största vikt att odlingslandskapet hålls öppet så att spåren fortfarande kan utläsas.

Det ålderdomliga odlingslandskapet

De kulturhistoriska sambanden kan också ses i ett annat perspektiv. Den lilla gården som bevarat grunddragen i ett äldre odlingslandskap åskådliggör på så vis jordbrukets organisation i forna tider. Gården där fortfarande hackslåttmarkerna slås med lie och fältgentianan, som förr var så vanlig, fortfarande växer. Gården med fågatan som mynnar ut i den skog som glesats ut av tidigare betesdrift. De små och flertaliga åkrarna, trädgårdstäppan, de gräsbevuxna brukningsvägarna och de hamlade träden utgör andra inslag som belyser det äldre jordbruket.

De ogödslade grässvålarna

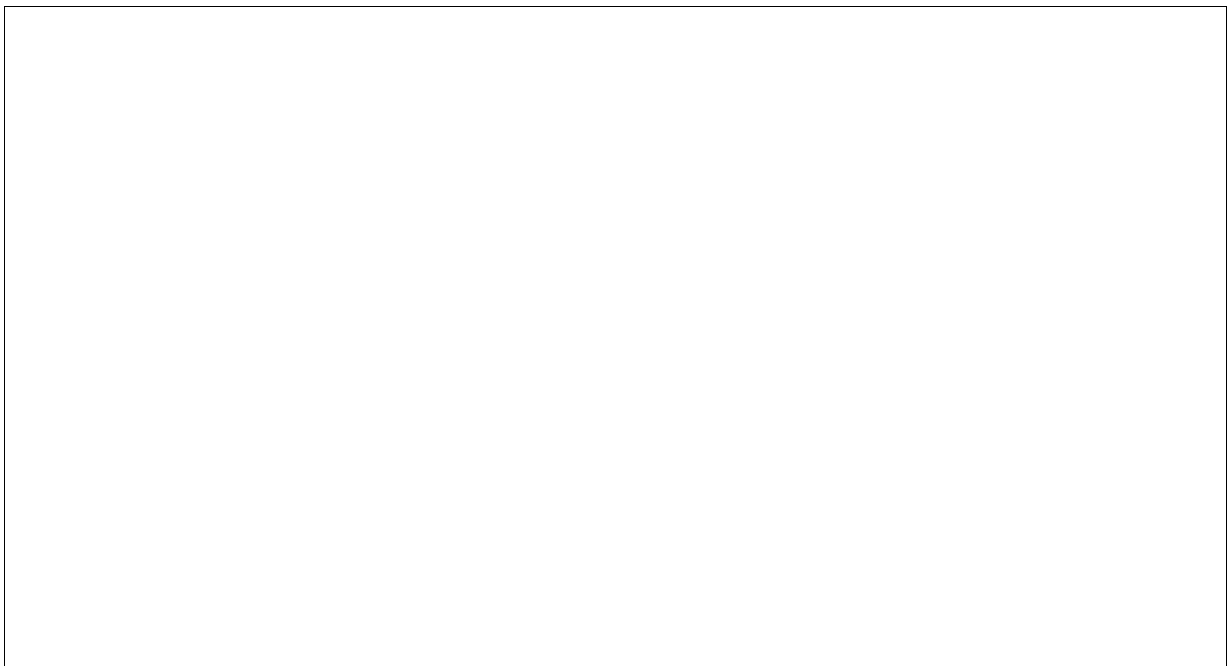
Odlingslandskapets naturvärden är främst knutna till de naturliga fodermarkerna. I de ogödslade slåtter- och betesmarker växer ett stort antal kärlväxter som inte kan leva någon annanstans. En fortsatt hävd och frånvaro av gödsling är en förutsättning för att dessa arter skall kunna leva kvar. De ogödslade grässvålarna är också viktiga för ett mycket stort antal insekter och svampar. Att bevara de ogödslade och kontinuerligt hävdade grässvålarna är idag en av naturvårdens främsta uppgifter i odlingslandskapet.

Fuktängar och strandängar

Betade och slagna strandängar är av synnerligen stor betydelse för många våtmarksberoende fåglar och andra organismer. Härvidlag kan även före detta åkermarker vara av betydelse. Att bevara och utöka slåtter- och betesdriften i strandängsmiljöerna är en annan mycket viktig uppgift för naturvården i odlingslandskapet.

Det variationsrika odlingslandskapet

Odlingslandskapet består i många fall av en mosaik av olika miljöer såsom lövdungar, små dammar, enstaka grova träd, åkerrenar, stenmurar m.m. Detta variationsrika landskap skapar förutsättningar för ett artrikt växt- och djurliv med allt från däggdjur, fåglar och insekter till lavar, svampar och mossor. Det är därför av synnerligen stor vikt för naturvården att bryta den trend som varit hittills. Det ensidiga odlingslandskapet får inte fortsätta att ersätta det variationsrika!



Ett ålderdomligt odlingslandskap så som det kunde se ut i seklets början. Bilden är tagen i Melltorp, Färgelanda på 1920-talet.

Det här landskapet måste vi slå vakt om. Ett variationsrikt odlingslandskap. Åkrarna avgränsas av stenmurar, öppna diken och renar. Den oreglerade ån slingrar sig fram genom landskapet omgiven av betade fuktängar. Landskapet är rikt på arter och biotoper, i form av hagmarker, åkerholmar, alléer, skogsbryn m.m. Kulturhistoriska odlingsspår, den gamla vägen och gravkullen är sådant som bidrar till att skapa en historisk kontinuitet.

Ärende 4



Målsättningen för bevarandearbetet i odlingslandskapet måste vara att ändra färdriktningen på den utveckling som skapar ett allt ensidigare odlingslandskap där det inte längre finns plats för något annat än ensidiga produktionsytor.

Älvsborgs läns odlingslandskap

I korthet kan Älvsborgs läns odlingslandskap delas in i tre huvudområden. Längst i norr ligger Dalslands skogsbygder. Där dominerar skogen och gårdarna ligger glest. I de centrala delarna av länet utbreder sig slättbygderna med goda förutsättningar för rationellt

jordbruk. I den södra länsdelen finns ett variationsrikt odlingslandskap där dalgångarnas och drumlinernas odlingsstråk omväxlar med en variationsrik skogsbygd. Landskapet har stort inslag av betesmarker, lövdungar, odlingsrösen och stenmurar.

Dalslands skogs- och dalbygder

Skogsbygd

Norra Dalsland är en del av länet som man kanske inte i första hand förknippar med jordbruk. Landskapet domineras istället av skogar och sjöar. Här och var avbryts skogslandskapet av enstaka små gårdar och byar, och i den mån jordbruk fortfarande bedrivs är det inte ovanligt att traditionella bruksformer fortfarande lever kvar. Strand i Ämås kommun, Ränsliden i Melleruds kommun och Tjärehyllan i Bengtsfors kommun är några sådana exempel på gårdar där det ålderdomliga odlingslandskapet bevarats.

Större sammanhängande områden med odlingsmarker ligger samlade utmed sjöstränderna. Även om direkta natur- och kulturmiljövärden är ovanliga har denna typ av sjönära odlingslandskap oftast en stor betydelse för landskapsbilden. Som exempel kan nämnas Ärtemark och Nössemark. Lite mer variationsrika odlingslandskap med inslag av hagmarker finns på näset mellan Ramsbyttjärn och Lelång (Bengtsfors kommun) samt vid Sannerud och Äng (Dals Eds kommun).

Ett traditionellt läge för odlingarna i norra Dalsland är det så kallade lidläget. Åkrarna och bebyggelsen är belägen ovanför högsta kustlinjen, på krönet och i sluttningarna av en brant moränrygg, inte sällan i kanten mot en sjö. På de nedre sluttningarna återfinns vidsträckt lövskogar som är rester av forna tiders ängsmarker. Utsikten från krönet är betagande, och det är inte ovanligt att man kan se flera mil. Att lidläget är ett ursprungligt läge för odlingsmarker i norra Dalsland talar inte minst det faktum att man ofta finner förhistoriska gravar i anslutning till dessa områden. Det finns flera sådana exempel i norra Dalsland och vi kan här nämna Stommen i Torrsbogs socken, Olasbyn i Håbols socken och Killingen i Edslesbogs socken.

Dalslands skogsbygder anses vara en s.k. marginalbygd, det vill säga ett område som koloniserats under relativt sen tid i historien. Men det finns spår som visar att människor tidigt levde och verkade även inom dessa delar av länet. Som exempel kan nämnas landskapet kring sjön Iväg med fortsättning norrut mot Håbol Här återfinns gravar och andra lämningar från såväl brons- som järnåldern. Inte

långt därifrån vid Tisselskog finns länets bäst bevarade hållristningar.

Floran på gårdarna i den dalsländska skogsbygden är oftast rik med inslag av arter som vildlin, ormrot, klasefibbla, trollsmultron m.fl. Förklaringen står att finna i dalformationens kalkrika berggrund men också att ängsbruket levat kvar länge och att omläggning av ängsmark till s. k. betesvall inte varit lika omfattande som i de södra länsdelarna.

Dalgångarna

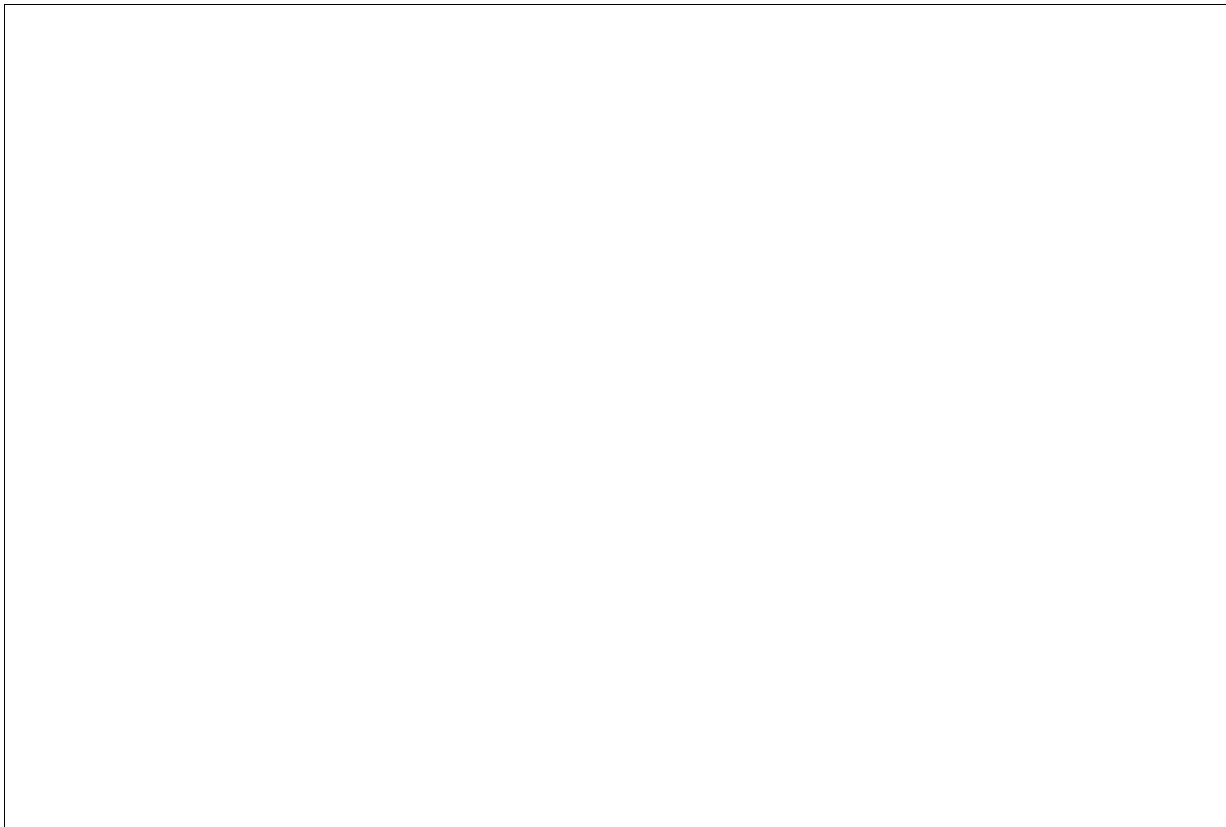
I de södra delarna av Dalsland öppnar sig skogen och de öppna jordbruksmarkerna tar alltmera överhanden. Förutom den rena slättbygden kring Väneren, vilken behandlas i nästa kapitel, är jordbruksmarkerna koncentrerade kring Örekilsälvens, Töftedalsåns, Lerdalsälvens och Valboåns dalgångar. I den relativt stora och flacka Valbodalen utgörs odlingsmarkerna numera till uteslutande del av åkermark. Ängsmarkerna är sedan länge försvunna. De var i princip redan borta i samband med havreodlingens expansion under 1800-talet. Något mera varierat är landskapet kring Örekilsälven. Vattendragets biflöden har på flera ställen skurit ner djupa raviner, vilka ännu utnyttjas som betesmarker även om igenväxning pågår på många håll.

Bebyggelsen i dalgångarna har ofta ett karaktäristiskt läge i anslutning till bergkullar utmed dalgångens sidor. Bebyggelseägena har många gånger lång historisk kontinuitet. Till skillnad från

dalgångarna i södra länsdelen där bebyggelsen är utskiftad utgörs de dalsländska gårdarna inte sällan av oskiftade ensamgårdar som legat på samma plats sedan långt tillbaka.



Ränsliden - ett exempel på odlingslandskap i den dalsländska skogsbygden.



Örekilsälvens dalgång hör till de dalsländska dalbygderna.



Slättbygd utmed Göta älvs dalgång.

Slättbygden

Slättbygden i länet är koncentrerad till de centrala delarna av länet, kring Vänern, Göta älvs dalgång och i gränstrakterna mot Skaraborgs län. Det största sammanhängande området är Dalbosläätten i Melleruds och Vänersborgs kommuner.

Den utpräglade slättbygdens mest karaktäristiska drag är givetvis de vidsträckta, flacka och regelbundna åkrarna. Den utspridda bebyggelsen, som omges av vindskyddande planterade lövträd och som sammanbinds av ett nätverk med små vägar, bildar öar i det annars ensidiga landskapet. I sin mest utpräglade form förekommer detta slättlandskap på delar av Dalbosläätten och på Tunhemssläätten.

Slättbygderna i länet koloniserades tidigt och betraktas därför som centralbygder i länet. Fornlämningar påträffas ofta i riklig mängd. Man bör dock hålla i minnet att det förhistoriska odlingslandskapet troligen hade ett helt annat utseende. Nuvarande uppodlingsgrad är ett resultat av järnplogens intåg och omfattande utdikningar under bl.a. 1800-talet. Det som vi numera ser som åker var troligen extensivt utnyttjade betesmarker eller slättermarker under de tidiga odlingsepokerna. Spår från de förhistoriska epokerna finner vi däremot fortfarande i anslutning till hållmarker och trädgångar. Tack vare att dessa undgått uppodling kan man här

återfinna rikligt med förhistoriska gravar, som ofta syns väl exponerade på höjder i landskapet. De främsta exemplen kan beskådas kring Fölene och S.Härene på gränsen mot Skaraborgs län och vid invid Hunnebergs fot i kanten av Tunhemssläätten.

Även naturvärdena är i många stycken knutna till dessa åkerholmar och trädgångar där flora och fauna kan finna fristad i det för övrigt ensidiga och rationellt brukade landskapet. En annan typ av "öar" i slättlandskapet av betydelse för naturvärden är slättsjöarna. Här skall främst nämnas Hullsjön, men även Tydjesjön, Gösjön och Hästefjordarna är fina exempel på sjöar i slättlandskapen med stor betydelse som rastplatser och häckningsplatser för fågellivet. En viktig förutsättning för dessa områdens värden är att strandzonen hålls öppen genom slåtter eller bete.

Ladrike

En alldeles speciell typ av slättlandskap är de vidsträckta mader som återfinns i stora delar av länet, men som har sin största utbredning i de norra delarna av Sjuhäradsbygden, på gränsen mot Skaraborgs län. Denna typ av marker har ett ursprung som kärr och mossar och har oftast tidigare utnyttjats som slätter- eller betesmark.



Sent uppodlade kärrmarker har ofta ett karaktäristiskt utseende. Öppna diken och enstaka hölador utgör det enda men ändå påtagliga avbrottet mot det öppna och nästan ödsliga slättlandskapet. (Bilderna är tagen över Hössnadalen i Ulricehamns kommun).

Genom utdikningsföretag, under framförallt 1800-talet lades de forna kärrmarkerna om till åker och vall. En förutsättning var bland annat införandet av konstgödsel och växelbruk vilket möjliggjorde odling på de magra torvjordarna. Idag känns dessa utdikade mader oftast igen på det regelbundna mönstret av öppna diken som omger de rektangulärt formade

åkrarna. De fuktiga gräsmarkerna med rikt inslag av öppna diken är betydelsefulla för odlingslandskapets fågelfauna. Storspov, gulärta och tofsvipa kan nämnas som karaktärsfåglar, och ofta syns tornfalk och vråkar hängande i luften på jakt efter smågnagare. Inte sällan syns spår av äldre bruksformer i form av övergivna ängshölador.

Södra Älvsborg - Sjuhäradsbygden

I den södra länsdelen, som i huvudsak motsvaras av Sjuhäradsbygden, finns ett variationsrikt odlingslandskap. Dalgångarnas och drumlinernas odlingsstråk omväxlar med en variationsrik skogsbygd. Landskapet har stort inslag av betesmarker, lövdungar odlingsrösen och stenmurar. Området har fortsättning i västra Småland och det inre av Halland.

Skogsbygd

Den rena skogsbygden dominerar ett stråk väster om Borås och sträcker sig från Vårgårda och Alingsås i norr till länsgränsen mot Halland i söder. En annan utpräglad skogsbygd sträcker sig utmed hela gränsen mot Småland. Även om barrskogarna dominerar finns i dessa delar ett stort antal mindre gårdar och byar. Enligt gängse uppfattning är dessa skogsbygder relativt sent koloniserade och huvuddelen av

bybildningarna har sitt ursprung under medeltiden eller senare. Samtidigt är det just i dessa marginalbygder som det ålderdomliga odlingslandskapet längst levat kvar. Här finns flera exempel på äldre välbevarade odlingslandskap med inslag av hackslåttnar och andra traditionella bruksformer. Som exempel kan nämnas Örsbråten (Alingsås kommun), Skårsberg (Vårgårda kommun), Gantarås, Gåshult (Borås kommun), Botten, Kölvarp, Nockakulla, Vallsås (Marks kommun), Vråna, Brunsered, (Ulricehamns kommun) och Snaråsatorpet (Tranemo kommun). Dessa gårdar är av mycket stort värde för såväl naturvården som för kulturmiljövården.

Sjuhäradsbygdens odlingslandskap är småskaligt och variationsrikt (Gesebol i Borås kommun).

Det kan tyckas lite märkligt att det är i skogsbygden som de värdefullaste odlingslandskapen återfinns. Det kan också tyckas som en paradox att de yngsta (senast koloniserade) landskapen längst bibehåller de ålderdomliga dragen. Det senare förhållandet noterades bl.a. av den kände natur- och

kulturforskaren Carl Fries som konstaterade att "yngst blir äldst längst".

Typiska växter för de magra moränmarkerna är t.ex. stagg, slåttergubbe och knägräs, men här förekommer också riktiga rariteter som vityxne, späd ögontröst och fältgentiana.

Dalgångarna

Bland dalgångarna i den södra länsdelen tilldrar sig Ätraden och Hössnadalen störst intresse för både kulturmiljövården som naturvården. Ätraden torde vara ett av de fornlämningsrikaste områdena i hela landet. Alla förhistoriska perioder är rikt representerade och av fornlämningsbeståndet kan klart utläsas att dalgången varit kontinuerligt bebodd alltsedan bondestenålderns sista skede.

Ätradalens småkuperade landskap ger en mycket tilltalande landskapsbild. Utmed dalens botten slingrar sig Ätran fram omgiven av starrmader och fuktängar. På de torrbackar, kullar och åsar återfinns en särpräglad vegetationstyp - den stäppartade torrängen. Brudbröd, trollsmultron, flentimotej och backsippa tillhör karaktärsarterna och bland de riktiga rariteterna kan nämnas drakblomma och smalbladig lungört. I rikkärr förekommer majviva, rosettjungfrulin, fjällskära, kärrknipprot och axag.

De södra delarna av Ätraden i Svenljunga kommun innehåller inte ett så välbevarat odlingslandskap som de norra delarna. En kombination av rationalisering och nedläggning har lett till att odlingslandskapet numera domineras av ett relativt ensidigt åkerlandskap, även om enstaka fornlämnningar och fläckar av naturliga fodermarker fortfarande finns kvar.

I de sydvästra delarna av länet avbryts skogslandskapet av några tydliga och väl markerade dalgångar utmed Viskan, Surtan och Storån. På många håll uppvisas ett mycket tilltalande landskap. Bebyggelsen är placerad utmed dalgångarnas lövskogsklädda sluttningar. Här återfinns betesmarker och ett system av välbyggda stenmurar som slingrar sig fram i det kuperade landskapet. Från bebyggelsen sträcker sig de flacka åkermarkerna ner mot vattendraget som flyter fram utefter dalgångens botten. Huvudfåran och biflödena har på många ställen skurit ner djupa raviner i de lösa lersedimenten.

Ärende 4



De slingrande vattendragen sätter ofta sin prägel på dalgångarna, som här utmed Surtans dalgång i Marks kommun.

Drumlinerna

Uppodlade drumliner, det vill säga en form av långsträckta moränåsar, finns över hela den södra länsdelen, men koncentrationen är störst utmed ett stråk från Tranemo och Svenljunga kommuner upp genom östra delen av Borås kommun och västra delen av Ulricehamns kommun.

Det öppna drumlinlandskapen medger i de flesta fall en vidunderlig utsikt från åsarnas krön över det omgivande landskapet.

Många drumliner blev uppodlade redan under förhistorisk tid, och idag kan vi återfinna spår efter bronsålderns och järnålderns odlingar i anslutning till flera av dessa. De mest kända områdena är Laggared i Svenljunga kommun samt Månstad och Rösered Tranemo kommun.

Drumlinernas odlingslandskap har oftast en karaktäristisk utformning. Vägen löper fram längs åsens krön, kantad av bebyggelse och odlingsmarker i rektangulära skiften. Skiftesgränser och bebyggelselägen är i de flesta fall en följd av laga skiftesreformen. (Ödenäsdumlinen i Alingsås kommun.)

Drumlinåsarnas nuvarande odlingslandskap är däremot i de flesta fall en effekt av laga skiftesreformerna. Utmed åsens krön löper vägen fram, kantad av den utskiftade bebyggelsen vilken inte sällan får en radbyliknande karaktär. Långsmala åkerskiften avgränsade av tydliga stenmurar löper från husen ner mot de lägre slutningarna där oftast en

lummig lövskog tar vid. Lövskogen är egentligen igenvuxen ängs- och betesmark som numera sällan utnyttjas till annat än extensivt bete. I dessa lövskogar, som undgått skiftesreformernas uppodling, finner man fortfarande spåren av ett förhistoriskt odlingslandskap, i form av odlingsrösen och stensträngar.



Kulturbygderna kring Herrljunga och Vårgårda är rika på ekhagar. Länets största ekhagar ligger vid Siene och Mångsholm. (Bilden visar Mångsholms ekhage).

Kulturbygderna kring Herrljunga och Vårgårda

På gränsen mot Skaraborg finns en variationsrik odlingsbygd som egentligen är en fortsättning av centralbygderna kring Skaraslätten. Bygden är mycket rik på fornlämningar och förhistoriska odlingsspår, som visar på en kontinuerlig bosättning ända från stenåldern. Landskapet uppvisar på många håll en mosaik av åkermarker, hagmarker, odlingsrösen och

stenmurar. Bästa exemplen på dessa omväxlande kulturbygder finns vid Landa, Siene, Algutstorp och Jällby Gårdarna utgörs inte sällan av herrgårdar eller säterier och andelen ekhagar är större än i andra delar av länet. Likaså finns här några av länets största bevarade utmarker nämligen ljunghedarna vid Remmene och Tånga hed.

Ale kommun

21:1 Sandviken

Urvalskriterier: • Välbevarad torpbebyggelse. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Betade strand- och fuktängar med betydelse för fågellivet. • Förekomst av kulturhistoriska odlingsspår.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 45 ha. **Naturlig betesmark:** 2,5 ha (6%). **Övrig betesmark:** 7,5 ha (17%). **Åker:** 25 ha (56%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Längs stranden av Vanderydvattnet väster om Livereds herrgård ligger tre gamla torpställen. De öppna åkrarna och fuktängarna ner mot sjön utgör ett

tilltalande avbrott till omgivningarnas granplanteringar. Längs sjön finns strandängar och betesmarker med kulturhistoriska spår och lämningar.

21:2 Östentorp

Urvalskriterier: • Välbevarad radby. • Karaktäristiskt skifteslandskap.

Klassificering: 3 (K2).

Areal: 50 ha. **Åker:** 40 ha (80%).

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram.

Östentorps by som har den s.k. radbyns karaktär är belägen i övergången mellan Grönåns uppodlade dalgång och Högarebergets skogsmarker. Bebyggelsens lokalisering till dalsidan är typisk för utskiftade byar i uppodlade dalgångar med branta dalsidor. I denna typ av områden är det lämpligaste läget för bebyggelsen längs dalgångens sida med berget i norr.

Odlingsmarkerna delas in i långsmala skiften som sträcker sig tvärs över dalgången. Ett liknande mönster

syns mer eller mindre i många av länets uppodlade dalgångar, men vid Östentorp är det särskilt tydligt framträdande.

Byn har delvis en ålderdomlig prägel genom de många välhållna mangårdarna, som genomgående är uppförda som s.k. dubbelhus från 1800-talets mitt och senare del, samt i mängden rödfärgade ekonomibyggnader i nära kontakt med den gamla byvägen.

21:3 Hajs sjö

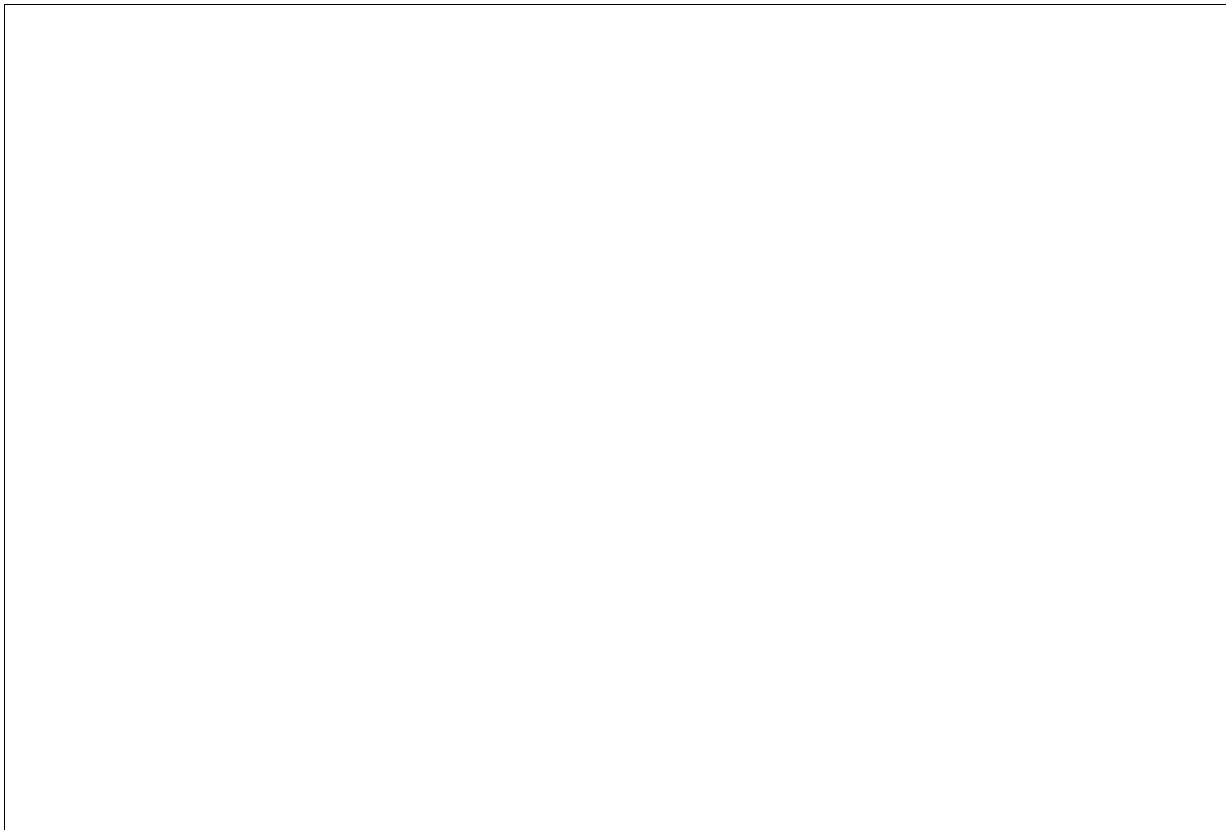
Urvalskriterier: • Område med säregen flora. • Typisk slättsjö med inslag av betade strandängar. • Området är betydelsefullt för fågellivet.

Klassificering: 1-3 (N1).

Areal: 400 ha. **Naturlig betesmark:** 3 ha. **Övrig betesmark:** 17 ha. **Åker:** 375 ha.

Rödlistade arter: Småfläckig sumphöna (4), tornfalk(4).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Ornitologisk inventering av våtmarksbiotoper i Göta Älvs dalgång. • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen.



Hajs sjö är en typisk slättsjö som ligger i det flacka åkerlandskapet mellan Göta älv och riksväg 45.

Hajs sjö, som ligger i kommunens norra del strax öster om älven, är omgiven av en vidsträckt flack åkerslätt. I de omedelbara omgivningarna kring sjön finns vassar och betade strandängar av stor betydelse för fågellivet.

Tyvär är sjön delvis invallad varför betesdjuren inte överallt får tillträde till strandzonen. Vassvegetation

breder också ut sig över stora delar varför vassröjning och utökat bete längs strandzonen vore önskvärt.

I likhet med övriga strandängar längs Göta älv kan man finna en intressant havsstrandvegetation med arter som rödsäv, havssälting och vattenstånds.

21:4 Grönåns dalgång

Urvalskriterier: • Välbevarad klungby av oskiftad karaktär (Färdle). • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna (Frövet). • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Stort gravfält i öppet, exponerat läge (Skepplanda kyrka).

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 1500 ha. **Naturlig betesmark:** 0,5 ha (0,1%) **Övrig betesmark:** 50 ha (4%).

Åker: 1000 ha (67%).

Lagskydd: Riksintresse K, riksintresse F, riksintresse N, strandskydd, KML 4 kap.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen.

Grönån rinner genom en sidodal till Götaälv. På dalens botten finns flackt sluttande åkermarker som står i skarp kontrast till de branta bergiga dalsidorna. Landskapsbildens är storslagen.

I området strax norr om Skepplanda återfinns ett avsnitt med påtagliga kulturhistoriska och biologiska kvalitéer. I en betad hagmark vid Skepplanda kyrka återfinns ett av Götaälvdalens största gravfält med

sammantaget över 60-talet enskilda anläggningar. På höjdslutningarna längs den norra sidan av dalgången vid Frövet finns ett variationsrikt odlingslandskap med små åkrar, betade lövhagar och ett rikt fornlämningsbestånd. På enstaka torrbackar har tidigare noterats kalk- och betesgynnade växter som t.ex. backsmörblomma och backklöver.

21:5 Slereboåns dalgång

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö (delvis). • Förekomst av hotad naturtyp. • Förekomst av naturliga fodermarker. • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.

Klassificering: 1-3 (N1 K2).

Areal: 170 ha. **Naturlig slåttermark:** 1,9 ha (1%). **Naturlig betesmark:** 5 ha (3%).
Övrig betesmark: 35 ha (20%). **Åker:** 75 ha (44%).

Rödlistade arter: Ljungögontröst (4), granspira (4), fältgentiana (4), hasselmus (4).

Lagskydd: Riksintresse N, riksintresse F.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal översiktsplan. • Mulens marker. • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen.

Slereboåns dalgång sträcker sig som ett stråk genom Risvedens stora skogsområde. Utefter dalgången ligger ett pärlband av små gårdar och torp. Området har varit en kronoallmanning som koloniserades under 1500 - 1800-talet. De äldsta gårdarna och torpen är Grandalen, Skantås och Drängedalen vilka omnämns redan under 1500-talet.

Tyvärr är jordbruket numera under visst förfall och igenväxning pågår, men på vissa av gårdarna bedrivs fortfarande ett aktivt jordbruk innefattande traditionella bruksformer som t.ex. lieslätter.

I första hand skall nämnas gården Grandalen. Gårdens odlingsmarker har fram till idag varit mycket välskötta. Dikesrenar och delar av slutningen ner mot sjön har slagits med lie. Flera intressanta och slåttergynnade arter har noterats kring Grandalen. Som exempel kan nämnas granspira, atlantmaskros, kattfot, ormot, nålstarr m.fl.

På den närbelägna gården Skantås finns ytterligare hackslåtmarker och en märklig fågata som löper fram över hällmarker.

Flera andra gårdar inom området är särskilt intressanta bl.a. Slerebo med vackra hagmarker och ett litet avsnitt av en ljunghed vilken hyser den hotade arten ljunögögontröst, kanske en rest från den tid då Risveden var en stor utmarksregion med vidsträckt ljunghed.

Vid Stenkullen återfinns välbevarad torpbebyggelse med hackslåtfragment, och förekomst av fältgentiana.

I de omgivande skogsmarkerna finns ett stort antal spår av äldre odling i form av övergivna gårdar, torp och jordstugor. I omgivningarna förekommer också den hotade hasselmusen, en art som gynnas av en miljö med omväxlande öppna ytor, lövbuskage och små våtmarker. Miljöer som i forna tider varit vanliga i den betade skogen.

21:6 Göta Älv

Urvalskriterier: • Stort område med fukt- och strandängar av mycket stor betydelse för fågellivet. • Område med säregen flora.

Klassificering: 1 (N1 K2).

Areal: 290 ha. **Naturlig betesmark:** 50 ha (17%). **Övrig betesmark:** 150 ha (52%). **Åker:** 60 ha (21%).

Rödlistade arter: Tornfalk(4), gulärta (4), mindre strandpipare (4), brushane (4), småfläckig sumphöna (4), mindre strandpipare (4).

Lagskydd: Riksintresse N, riksintresse K, strandskydd, riksintresse F.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Ornitologisk inventering av våtmarksbiotoper i Göta Älvs dalgång. • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen. • Länsstyrelsens våtmarksinventering.

Göta älvs dalgång genom Ale kommun är i stora stycken exploaterad av vägar och tätorter. Utmed älvkanten väster om riksväg 45 återstår ändå en smal remsa som delvis undgått exploatering. Ner mot älven utbreder sig vidsträckt fuktängar som är av synnerligen stor betydelse för fågellivet, dels för rastande flyttfåglar dels för häckande våtmarksarter.

Av häckande fågelarter som är knutna till betade fuktängar kan nämnas gulärta, ängsbiplärka, tofsvipa, enkelbeckasin och rödbena. Småfläckig sumphöna, brushane och mindre strandpipare har noterats tillfälligt. Ryttlande tornfalkar syns ofta spanande efter byte.

Betetrycket är tyvärr alltför svagt i hela området och förutsättningarna för fågellivet har successivt försämrats. På vissa håll pågår kraftig igenväxning med bl.a. klibbal, sälg och vass, varför ett större antal betesdjur vore angeläget. Tillsammans med vassröjning skulle utökat bete kunna förbättra och

återskapa goda förutsättningar för fågellivet. Särskilt angeläget är att skapa en s.k. "blå bård" där betesmarken möter vattnet.

Närheten till havet med påföljd att bräckt vatten stundom kan strömma upp i älven har givit upphov till intressanta inslag av havsstrandsvegetation i floran.

21:7 Grosjön

Urvalskriterier: • Typisk slättsjö med inslag av betade strandängar. • Välbevarad klungby av oskiftad karaktär. • Området är betydelsefullt för fågellivet. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Väl samlat och karaktäristiskt skifteslandskap i uppodlad dalgång.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 450 ha. **Naturlig betesmark:** 8 ha (2%).

Övrig betesmark: 25 ha (6%).

Åker: 325 ha (72%).

Rödlistade arter: Gulärta (4).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen.

Grosjön är belägen i en bred och flack, nästan helt uppodlad dalgång inramad av skogklädda berggryggar och branter. Landskapet är tilltalande med böljande åkrar och små kullar. Odlingslandskapet inklusive den sänkta slättsjön har huvudsakligen formats efter skiftesreformernas uppodling.

Vid sjöns södra ända finns en äldre bebyggelse med radbyns karaktär.

Grosjön är en typisk slättsjö omgiven av vassar och mindre strandängar. Häckfåglar som är beroende av de betade strandängarna och omgivande fuktängar är bl.a. tofsvipa, rödbena, tornfalk, enkelbeckasin och gulärta. Sjön är också betydelsefull som rastlokal, för flyttande fåglar under vår och höst.

Vinterbild från Grosjön.

21:8 Hälleäckahult

Urvalskriterier: • Förekomst av naturlig fodermark. • Område av betydelse för fågellivet.

Klassificering: 2 (N3 K2)

Areal: 30 ha. **Naturlig betesmark:** 2,5 ha (8 %). **Övrig betesmark:** 5 ha (16 %). **Åker:** 4 ha (13 %).

Rödlistade arter: Granspira (4).

Lagskydd: Riksintresse N, riksintresse F.

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens våtmarksinventering.

Gården Hälleäckahult, som ligger i skogsbygden i den västra delen av kommunen, är ett tidigare komministerboställe. Kring gården finns småbrutna odlingsmarker. I öster gränsar de hävdade markerna till en ekhage, som fortfarande bär spår av tidigare hävd. I söder övergår åkermarken i en sötvattenstrandäng i anslutning till Kappemossen.

Söder om ekhagen återfinns en mycket artrik öppen hagmark med bl. a. darrgräs, smörbollar och granspira. Tyvärr är hagmarken ohävdad och delvis granplanterad. En röjning av granarna och återupptagen hävd är därför nödvändig för att de botaniska värdena skall bibehållas.

21:9 Starrkärr

Urvalskriterier: • Odlingslandskap med bebyggelse och fornlämningar som väl belyser kolonisationsförloppets olika faser. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Förekomst av naturliga fodermarker. • Mycket gamla och grova lövträd.

Klassificering: 2 (N3 K1).

Areal: 175 ha. **Naturlig betesmark:** 28 ha (16%). **Övrig betesmark:** 15 ha (9%). **Åker:** 85 ha (49%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen.

Vid Prästalund ligger Starrkärr - Kilanda hembygdsmuseum med f. d. komminister- och militärboställe samt tiondebod från 1700-talet.

Landskapet kring Starrkärrs kyrka präglas i hög grad av en ekbevuxen moränrygg vid Prästlund. Norr om vägen finns en hagmark med grova vidkroniga ekar som stundom står glest. Söder om vägen är ekskogen planterad och tätare, kanske närmast att betrakta som en lund.

Fornlämningarna i området följer den ekbevuxna moränryggen och ligger samlade i två gravfält Arves hög respektive Starkodders grav, samt några ensamliggande fornlämningar i nordväst. Den vanligaste gravformen är stora runda, ibland höglignande stensättningar. Dessutom förekommer

tioalet domarringar och högar av den äldre järnålderns karaktär. Den s.k. Starkodders grav är en hållkista.

Inom området finns flera äldre välbevarade bebyggelsemiljöer. Förutom kyrkbyn kan nämnas Grunnegårdarna samt en s.k. framkammarstuga från 1700-talet vid Utby.

Kyrkobebyggelsen vid Starrkärr kan följas tillbaka till medeltiden då socknen bildade moderförsamling i Starrkärrs gäll med annexen Kilanda, Nödinge och Östad. Det täta och varierande fornlämningsbeståndet i området tyder dock på att bybildningen skett någon gång mellan brons- och järnålder.

21:10 Kilanda

Urvalskriterier: • Lövskogsrikt odlingslandskap. • Säterimiljö med välbevarad bebyggelse och vacker lindallé. • Fornlämningar i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 325 ha. **Övrig betesmark:** 25 ha (8%). **Åker:** 225 ha (69%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Natur i Älvsborgs län. • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen.

Runt Kilanda kyrka och säteri finns ett småböljande öppet åkerlandskap omväxlande med vackra lövskogsdungar. Fram till gården leder en mycket praktfull och välhållen lindallé med få motsvarigheter i länet.

I lövdungarna återfinns hållkistor från yngre stenålder och järnåldersgravar vilka belyser att området varit betydelsefullt redan under förhistorisk tid. Fräsehemmanet Kilanda har sannolikt medeltida

ursprung och omtalas första gången år 1425.

Odlingsmarkerna kring Kilanda är av betydelse för näringssökande fåglar från den närliggande Kollanda mosse. Här häckar bl.a. ljungpipare, storspov, ängs- och rödbena, grönbena, tofsvipa och gulärla.

21:11 Grunne

Urvalskriterier: • Förekomst av naturlig fodermark. • Genom bete väl exponerat ravinsystem.

Klassificering: 3 (N3) .

Areal: 20 ha.

Naturlig betesmark: 1 ha (5 %).

Övrig betesmark: 12 ha (60 %).

Åker: 4 ha (20 %).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs-

och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Mellan Rished och Grunne har en mindre å skurit ner en djup ravin i de lösa sedimentlagren. I den västra delen av ravinen finns några mindre åkrar, men i övrigt domineras området av betesmarker. Ån kantas av en bård av al, och i övrigt förekommer rikligt med vildapel och nypon i området. Huvuddelen av

betesmarkerna bär tydliga spår av gödsling men fläckvis förekommer dock ogödslad naturbetesmark. Här återfinns rikligt med bl.a. svinrot och darrgräs vilka vittnar om att slänterna tidigare utnyttjats som slåttermark.

21:12 Backa

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 3 (K2).

Areal: 60 ha. **Övrig betesmark:** 8 ha (13%). **Åker:** 35 ha (58%).

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram.

Kring Backa säteri finns ett svagt sluttande öppet åkerlandskap med lövskogslädda impediment. Landskapsbilden är tilltalande.

Manbyggnaden till Backa är uppförd under 1700-

talet. Byggnaden ligger avskild från den kringbyggda fägården. Ekonomibyggnaderna är från 1870-talet.

Inom området finns ett flertal boplatslägen ifrån stenåldern.

21:13 Hållsdammsbäcken - Bräckans väg

Urvalskriterier: • Förekomst av naturliga fodermarker. • Stor betydelse för närrekreation.

Klassificering: 3 (N3).

Areal: 60 ha. **Naturlig betesmark:** 1,5 ha (2,5 %). **Övrig betesmark:** 18 ha (30 %). **Åker:** 21 ha (35 %).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Längs Hållsdammsbäcken finns ett ravinlandskap med omväxlande öppen mark och lövskogspartier. Betesmarkerna i området är till största delen

påverkade av kvävegödsling men i söder finns ett område med naturbetesmark. Vid bäcken finns resterna av en tidigare kvarnbyggnad.

21:14 Vimmesjön

Urvalskriterier: • Stor betydelse för närrekreation. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Förekomst av naturliga fodermarker. • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Området är betydelsefullt för fågellivet.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 55 ha. **Naturlig betesmark:** 2 ha (4%). **Övrig betesmark:** 6 ha (11%). **Åker:** 30 ha (55%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse F.

Referenser: • Byggnadsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Strax väster om Nödinge samhälle utmed Vimmesjöns östra strand finns ett vackert småskaligt odlingslandskap. Invid sjön ligger åkrar och en smal bård med betad strandäng. Söderut sträcker sig en

vacker betad ravin, och skogsbrynet kantas av stenmurar. Bebyggelsen består av en del fritidshus blandat med äldre jordbruksbebyggelse.

21:15 Dalen

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Synnerligen väl bevarade stenmurar.

Klassificering: 3 (K2).

Areal: 15 ha. **Övrig betesmark:** 7 ha (47%). **Åker:** 5 ha (33%).

Referenser: • Byggnadsinventering.

Gården Dalen ligger enskilt belägen i skogsmarken, åkermarker omgivna av stenmurar och glesa ekskogar. gränsande till Alefjäll Kring husen finns öppna betade

21:16 Älmhult

Urvalskriterier: • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Förekomst av naturliga fodermarker. • Tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 20 ha. **Naturlig betesmark:** 3,5 ha (18%). **Övrig betesmark:** 4 ha (20%). **Åker:** 8 ha (40%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse F.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen.

Vid Älmhult finns ett vackert småskaligt odlingslandskap längs Stora Sandsjöns östra strand. Ekhagar och vackra betesmarker med stenmurar ner mot sjön är några av de karaktäristiska inslagen.

På gamla stenmurar i öppet landskap växer vackert färgskiftande lavar, bl. a. gråstenslavar och kartlavar. Genom att mäta lavbålarnas storlek kan man få ett begrepp om hur gamla stenmurarna är.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr.	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Göta Älv	1	Sötvattenstrandäng	51 ha
2	Hajsjön	1	Sötvattenstrandäng	3 ha
3	Björkekärrs äng	3	Hackslåt	0,3ha
4	Vimmesjön	3	Öppen hagmark	1 ha
5	Vimmesjön	3	Sötvattenstrandäng	1 ha
6	Starrkärr	2	Ekhage	28 ha
7	Grunne	3	Blandlövhage	1 ha
8	Grolanda	3	Sötvattenstrandäng	5,5 ha
9	Hult	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,5 ha
10	Hällebäckahult	2	Öppen hagmark	2,5 ha
11	Heden	3	Öppen hagmark	0,5 ha
12	Kungsgården	2	Ekhage	8 ha
13	Harakullen	3	Öppen hagmark	6 ha
14	Hålan	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
15	Grandalen	1	Hackslåt	0,7 ha
			Sötvattenstrandäng	0,7 ha
16	Skantås	2	Hackslåt	0,7 ha
			Blandlövhage	0,7 ha
17	Järnklev	3	Öppen hagmark	1 ha
18	Vassbo	3	Sötvattenstrandäng	2,5 ha
19	Livered	3	Öppen hagmark	9,5 ha
20	Hultet	2	Blandlövhage	5 ha
21	Krobäcken	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
22	Kvarnehålan	3	Öppen hagmark	2 ha
23	Stenkullen	2	Hackslåt	0,5 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
24	Slerebo	2	Annan träd & buskbärande hagmark	3 ha
Ö1	Hållsdammsbäcken	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
Ö2	Näbbet	3	Öppen hagmark	2,5 ha
			Ekhage	1 ha
Ö3	Gurentorp	3	Ekhage	1 ha
Ö4	Ulvstorp	3	Björkhage	1,5 ha
Ö5	Munkagården	3	Björkhage	0,5 ha
Ö6	Ryksbäck	3	Öppen hagmark	0,5 ha
Ö7	Sandåker	3	Sötvattenstrandäng	1,7 ha
Ö8	Boet	3	Öppen hagmark	0,5 ha
Ö9	Järnklev	3	Ospecificerad naturtyp	2 ha
Ö10	Långemaden	3	Hackslåt	0,5 ha
Ö11	Ingelskrogen	3	Björkhage	0,5 ha
Ö12	Hedaberget	3	Hackslåt	1 ha
Ö13	Drängedalen	3	Öppen hagmark	0,5 ha
Ö14	Eket	3	Mosaik	7 ha
Ö15	Värhuvud	3	Mosaik	4 ha

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1. Rapenskår. Fornåkrar, husgrunder, fägator.
2. Skogen. Ödegård. Rikt på kulturhistoriska lämningar.
3. Garnstaden. Övergivna gård. Rikt på kulturhistoriska lämningar. ANKÅ-bidrag har utgått.
4. Rösåsen. Fragment av naturlig betesmark.
5. Ranneberg. Strandängar i anslutning till Kollanda mosse av stort värde för fågellivet.

Alingsås kommun



Gravfältet vid Erska Lunde belyser landskapets historiska kontinuitet.

82:1 Erska

Urvalskriterier: • Stor betydelse för närrekreation. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Välbevarad by av oskiftad karaktär.

Klassificering: 2 (K1).

Areal: 125 ha. **Övrig betesmark:** 10 ha (8%). **Åker:** 75 ha (60%).

Lagskydd: Riksintresse K.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Byggnadsinventering. • Kommunal översiktsplan.

Erska by och Lunde är belägna på en friliggande berg- och rullstensås i Mellbydalens södra del. Det förhistoriska gravfältet som troligen varit begravningsplats för traktens befolkning under yngre järnålder har ett karaktäristiskt terrängläge på krönplatån med vidsträckt utsikt över den omgivande slättbygden. Kyrkans placering i direkt anslutning till gravfältet visar på en vanlig tradition, att placera den

kristna kyrkobyggnaden på samma utmärkande terrängläge som förfäderna valt för begravningsplatsen.

Erska by är belägen strax norr om kyrkan, längs den medeltida vägsträckningen mellan Skara och Lödöse. Byn omtalas i skrift år 1407 och benämns då Risska.

Laga skifte innebar för flertalet byar att gårdarna flyttades ut från sina ursprungliga platser. Erska by utgör i detta fall ett undantag då endast ett par av gårdarna flyttades från sitt ursprungliga läge. En omständighet som till största delen har en naturgeografisk förklaring. Med hänsyn till åkerbrukets avkastning var det en fördel att lokalisera bebyggelsen till den friliggande ås som ej kunde odlas upp.

Av bebyggelsen från tiden före laga skifte återstår idag endast ett fåtal byggnader, men byn har ändå bibehållit sin samlade karaktär. Den nuvarande bebyggelsen härrör huvudsakligen från 1800-talets slut till 1900-talets början.

Den samlade bymiljön med sina välvårdade byggnader och gårdstomter har få motsvarigheter i länet. I gårdarnas omedelbara omgivning finns ett fåtal småbrutna åker- och betesmarker, men de omgivande odlingsmarkerna karaktäriseras huvudsakligen av stora och modernt brukade åkrar. Av hänsyn till kyrkan och bebyggelsemiljön är det dock viktigt att det öppna landskapet bevaras.

82:2

Strömliden - Lund - Boråsen

Urvalskriterier: • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsår och välbevarade stenmurar. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 45 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,7 ha (1,5%).

Naturlig betesmark: 14,5 ha (30%).

Åker: 15 ha (33%).

Lagskydd: Riksintresse N, riksintresse F.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal översiktsplan.

Den gamla körvägen slingrar sig fram genom landskapet vid Lund.

I den västra delen av kommunen, gränsande till Risvedens stora skogsområde, ligger ett antal mindre torp och gårdar med synnerligen välbevarade äldre odlingsmarker.

Vid Lund är odlingsmarkerna som bäst bevarade, även om hävden delvis börjat svikta under senare år. Här återfinns en mosaik av små terränganpassade åkrar, renar och hackslåttor. Floran är rik med typiska arter som svinrot, jungfrulin, kattfot, darrgräs m.fl.

Även vid Boråsen är det småskaliga och välhävda landskapet välbevarat. I gårdsmiljön ingår ett flertal byggnader typiska för den småskaliga torpbebyggelsen.

Vid Strömliden återfinns den för dessa trakter ovanliga sommarfibblan. Annars kanske det i första

hand är stenmurarna som skall framhållas här. Bl.a. finns här en gammal, mycket kraftig mur som markerar gränsen till Älvsborgs läns skogsallmanning.

I Gunnar Arnborgs "Stenmurn" kan man läsa om om Strömliden: " De många vällagda stenmurarna följer terrängen i ett mjukt linjespel eller ligger som strama paralleller till en fjärran horisont. Vägarna till och från inägor och utmarker hör till denna odlingssymfonis huvudtema, såväl följsamt och mjukt som bärande och stabilt. Här och var vilar vägen på meterhöga stenfundament med jämnfina kanter. Såsom utsmyckningar av harmonierna på Strömliden står morellträden. De förhöjer mjukheten i landskapsbilden och lyser varje år till vårfest och skördetack".

82:3 Lo

Urvalskriterier: • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Rikt inslag av kultiverade betesmarker med "god" hagmarkskaraktär.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 150 ha. **Övrig betesmark:** 30 ha (20%). **Åker:** 85 ha (57%).

Lagskydd: Riksintresse N (delvis), strandskydd.

Lo ligger vid den norra änden av sjön Anten. Här finns ett variationsrikt, småbrutet odlingslandskap med ett stort inslag av betade hållmarker vilka ligger som öar i åkermarkerna.

Fuktängar längs ån, betade raviner och stenmurar är andra inslag som bidrar till att skapa variation i odlingslandskapet.

82:4 Långared

Urvalskriterier: • Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Lövskogsrikt odlingslandskap.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 250 ha. **Naturlig betesmark:** 8 ha (3%). **Övrig betesmark:** 20 ha (8%). **Åker:** 125 ha (50%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Långared ligger på en åsrygg ovanför sjön Anten. Odlingsmarkerna består huvudsakligen av betade och brukade åkrar, avgränsade av stenmurar vilka i sin tur ofta kantas av lövträd och buskage.

Norr om kyrkan finns en relativt stor ekhage med grova ekar och hamlade gamla lindar. Hagen är variationsrik med öppna ytor omväxlande med tätare avsnitt. Fornåkrar och odlingsrösen förekommer. Vid Attholmen finns ytterligare några hagmarker.

Blomskägglav växer sällsynt på grenar av grova ekar, ofta i anslutning till odlingslandskap. Den förekommer bl.a. vid Östad (nästa sida).

82:5 Vänga

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Området är av viss betydelse för fågellivet.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 250 ha. **Naturlig betesmark:** 4 ha (2 %).

Övrig betesmark: 10 ha (4%).

Åker: 150 ha (60%).

Referenser: • Byggnadsinventering.

Vänga by ligger på en liten höjd ovanför det omgivande åkerlandskapet. Byn är väl samlad med ett flertal fastigheter från 1800-talets slut och 1900-talets början. I bymiljön ingår också fruktträdgårdar, varierande betesmarker och ett stort antal stenmurar.

Det omgivande odlingslandskapet är ett relativt ensidigt åkerlandskap, som ändå har stora skönhetsvärden. De öppna åkrarna exponerar hela

landskapsrummet, avgränsat av bergsidor och lummiga lövskogar i söder och öster. Mot väster öppnar sig vyerna ut mot Anten. Åt norr sträcker sig ett stort område med skogsbetesmarker.

De öppna åkermarkerna, med inslag av diken, renar och buskridåer är av betydelse för fågellivet. Tofsvipa är en av de arter som förekommer relativt allmänt i området.

82:6 Östad - Vikaryd

Urvalskriterier: • Mycket gamla och grova lövträd. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Betade strandängar med stor betydelse för fågellivet. • Förekomst av naturliga fodermarker. • Lövskogsrikt odlingslandskap. • Välbevarat herrgårdslandskap. • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Förekomst av hotade arter.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 450 ha. **Naturlig betesmark:** 13 ha (3%).

Övrig betesmark: 25 ha (6%).

Åker: 200 ha (50%).

Rödlistade arter: Arthonia spadicea (4), Arthothelium ruanum (3), Blomskägglav (2), Catillaria sphaeroides (2), Gyalecta flotowii (3), Gyalecta ulmi (4), Kort parasitspik (3), Liten parasitspik (1), Stiftklotterlav (4), Vedspik (4), Örtlav (1), Gnorimus variabilis (1).

Lagskydd: Riksentresse N, strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Lavflora och lavvegetation vid Djurgården, Östad säteri. Martinsson 1987.

Mjörn är södra länsdelens största sjö. Vid den norra delen av sjön finns ett utpräglad kulturlandskap kring Östads säteri och Vikaryds gods.

I odlingslandskapet vid Östads säteri ingår, förutom de relativt stora åkrarna, ett stycke betad strandäng och en vacker ekhage ner mot sjön. En lövskog med namnet Djurgården ligger på en kulle öster om säteriet. Som namnet antyder har den tidigare utnyttjats som betesmark. Numera är Djurgården en av länets mest värdefulla lövskogsmiljöer med ett stort antal ovanliga lavar och insekter.

Vid Hjälnäs på andra sidan sjön finns igenväxande hagmarker med grova vidkroniga ekar.

De öppna åkermarkerna ner mot sjön vid Brobacka är av stor betydelse för landskapsbild. Vid Brobacka naturreservat, med jättegrytor och utsiktspunkter, finns ett Naturum. Reservatet besöks årligen av tusentals människor.

I omgivningarna kring Vikaryds gods finns flera betade ekhagar med gamla och grova träd.

De från naturvårdssynpunkt värdefullaste delarna av odlingslandskapet är ekhagarna vid Vikaryd och strandängsmiljöerna runt sjön. Åkermarkerna är främst av betydelse för landskapsbild. Ekhagarna vid Hjälnäs samt Djurgården har numera övergått i lövskogsmiljöer och restaurering är knappast befogad.

82:7 Torstö - Halö

Urvalskriterier: • Välbevarade odlingslandskap på öar i insjö. • Förekomst av naturliga fodermarker.
• Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Förekomst av hotad naturtyp.

Klassificering: 1 (N2 K2).

Areal: 30 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,7 ha (2%). **Naturlig betesmark:** 3 ha (11%). **Åker:** 7 ha (23%).

Lagskydd: Fågelskyddsområde, strandskydd, riksintresse N.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Mjörn är södra länsdelens största sjö med ett 75-tal öar och skär. Sjön är flitigt utnyttjad för friluftsliv av olika slag. På flertalet av sjöns öar har tidigare bedrivits aktivt jordbruk men numera brukas markerna bara på Halö och Torstö. På flera av de övriga öarna har de forna jordbruksmarkerna lämnats till igenväxning och bebyggelsen har ersatts av fritidshus.

Halö domineras i öster av en skogklädd bergrygg, vilken i väster övergår i ett flackare uppodlat landskap, som huvudsakligen hålls öppet genom fårbeta. Ner mot stranden finns en strandäng med högstarrvegetation. På ön finns dessutom rester av en

stenåldersboplats, vilket visar att ön varit befolkad redan för mycket länge sedan.

Torstö anses av många vara en av Mjörns vackraste öar. Den genuina gårdsmiljön med de fortfarande öppna åkrarna omgivna av höga stenmurar bidrar till en varierad och tilltalande landskapsbild. Jordbruket upphörde 1978 men fortfarande slås åkrar och annan mark för att hålla landskapet öppet. En slåttermad är ett av de intressantaste inslagen. Slåttermader har en gång varit mycket vanliga i Älvsborgs län, men är numera en försvinnande naturtyp. Totalt återstår högst 5 hektar hävdad slåttermad i Älvsborgs län.

Det variationsrika landskapet med skog och öppna småskaliga marker skänker Stora Torstö en tilltalande prägel.

82:8 Bryngenäs - Österbodane

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Biologiskt mångformigt område. • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Viktig rastplats för flyttfågelsträcket. • Lövsöksrikt odlingslandskap. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Välbevarat herrgårdsskap. • Mycket gamla och grova lövträd.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 250 ha. **Naturlig betesmark:** 21 ha (8%). **Övrig betesmark:** 10 ha (4%). **Åker:** 70 ha (28%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse N.

Referenser: • Länsstyrelsens lövsöksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Byggnadsinventering.
• Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Strax sydväst om Alingsås har herrgårdarna Bryngenäs och Österbodarna satt sin prägel på landskapet. Godsen omges av stora lövskogar och hagmarker.

Söder om gården Bryngenäs finns en stor och variationsrik ekhage. Hagen är välhävdat av hästar och ger ett tilltalande intryck. Här växer bl.a. gräset parkgröe, en art som sällsynt förekommer kulturspridd i parker.

Söder om Stora Vardsjön finns en ekhage med flera naturligt hävdgynnade arter som jungfrulin och kattfot.

Många av områdets forna hagmarker har idag växt igen till en mer eller mindre tät lövskog. Gamla, grova lindar och lönnar, ofta med spår av hamling, vittnar om att miljön tidigare varit öppnare. De gamla träden är en viktig miljö för flera ovanliga lavar och insekter.

De relativt små åkermarkerna som finns inom området hålls huvudsakligen öppna genom bete. Vid Österbodane har man anlagt ett flertal små dammar i åkermarkerna vilket bidrar till att skapa variation i området.

I den norra delen av området ligger Stora och Lilla Vardsjön omgivna av vassar och fuktängar, vilka är av betydelse för fågellivet bl.a. som rastplats för gäss, häger, änder och sångare.

Bebyggelsemiljöerna kring de båda godsen är

intressanta. I dessa ingår såväl mangårdsbyggnader som ekonomibyggnader och torpställen i en väl bevarad helhet.

Hamlade träd är synnerligen viktiga miljöer för många olika organismer.

82:9 Maryd

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Stor betydelse för närrekreation.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 85 ha. **Naturlig betesmark:** 1 ha (1%). **Övrig betesmark:** 20 ha (24%). **Åker:** 50 ha (59%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Byggnadsinventering. • Länsstyrelsens lövsöksinventering.

Maryd by ligger sydost om Alingsås i en öppen dalgång helt omsluten av skogsmark. Namnet Maryd syftar på de vidsträckta mader som tidigare präglade landskapet i detta område. Byn består av 13 gårdar, varav 7 ligger samlade utefter vägen på norra sidan av dalgången. De öppna odlingsmarkerna utgörs huvudsakligen av åker, men här finns också en liten

hagmark samt lövskogar med hagmarkskaraktär.

Områdets värde motiveras bl.a. genom att det utgör en levande odlingsbygd i ett för övrigt skogbevuxet område. Odlingsmarkerna vid Maryd gränsar till Kroksjöterrängen, ett stort skogs- och sjöområde som är det mest populära friluftsområdet i Alingsås.

82:10 Dammsjöås

Urvalskriterier: • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.
Klassificering: 2 (N3 K2).
Areal: 7,5 ha. **Naturlig betesmark:** 5,5 ha (73%). **Åker:** 2 ha (26%).
Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Dammsjöås är en vacker torpmiljö på krönet av en ås, omgiven av barrskog. Åkrar, ängsmarker och skogsbryn hålls öppna genom bete. Några mindre åkerlappar brukas. Ställvis förekommer björk som

solitärer eller i klungor. Den intakta torpmiljön med stenmurar, odlingsrösen och små åkrar ger ett tilltalande och ålderdomligt intryck.

82:11 Lygnö - Gräskärr

Urvalskriterier: • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Förekomst av hotad naturtyp. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Förekomst av hotad vegetationstyp.
Klassificering: 1 (N2 K2).
Areal: 90 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,25ha (0,03%). **Naturlig betesmark:** 6 ha (7%).
Övrig betesmark: 15 ha (17%). **Åker:** 35 ha (39%).
Rödlistade arter: Gyalecta flotowii (3).
Referenser: • Byggnadsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Lygnö by är vackert belägen på sluttningarna ner mot Lygnösjön. Från byn har man en vacker utsikt ner mot sjön. Vägen slingrar sig fram i det kraftigt kuperade landskapet med små åkrar och hagmarker på ömse sidor. Åkrarna betas eller brukas som vall och för spannmålsodling. Vällagda odlingsrösen ger vissa av åkrarna en ålderdomlig karaktär.

Vid en av gårdarna lieslås renar och restytor mellan åkrarna. Här återfinns en välutvecklad

svinrotäng, en vegetationstyp som idag är försvinnande men som en gång varit mycket vanlig i länets slåtterängar.

I byn ingår äldre bebyggelse från sent 1700-tal och tidigt 1800-tal.

Vid Gräskärr finns ett småskaligt jordbruk med en välbevarad gårdsmiljö. Vid gården finns blockrik hagmark och ner mot den lilla sjön finns ett stycke betad strandäng.

82:12 Hemsjö

Urvalskriterier: • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Välbevarad bebyggelsemiljö med anknytning till jordbruket (vid Ryd). • Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag (i delar av området). • Lång agrarhistorisk kontinuitet.
Klassificering: 3 (N3 K2).
Areal: 550 ha. **Naturlig betesmark:** 4 ha (1%). **Övrig betesmark:** 20 ha (4%). **Åker:** 210 ha (38%).
Lagskydd: Riksstintresse K.
Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Vy över landskapet vid Stora Lygnö, (föregående sida).

Området omfattar ett öppet kulturlandskap med en skiftande karaktär. Här finns allt ifrån ett småskaligt odlingslandskap med stenmurar, hagmarker och lövdungar till mer ensidiga åkerlandskap. En del skogsmarker ingår också.

Inom området finns fornlämningar från hela den förhistoriska tiden omfattande stenåldersboplats, hällkistor, bronsåldersrösen och bygravfält från järnåldern. Huvuddelen av dessa lämningar ligger dock i skogsmark. Parallellt med nuvarande E3:an löper en äldre vägsträckning, den s.k. Kungsvägen, vilken bitvis begränsas av parallella mycket vällagda stenmurar.

Området är som tidigare nämnts relativt heterogent, med såväl skogsmark som relativt rationellt brukad åker. De innehållsmässigt mest värdegulla odlingslandskapen återfinns kring tre

olika värdekärnor vid Pålstorp, Ryd och Hästeryd.

Vid t.ex. Hästeryd och Pålstorp finns igenväxande men variationsrika odlingslandskap med fägator, hamlade askar, betade hagmarker och lövskogar.

Norr om Rydbosjön finns ett väl sammanhållet kuperat odlingslandskap vid Ryds by. Tre av byns gårdar ligger kvar på samma plats där de låg före laga skifte. Den ännu samlade byggruppen bildar en kulturhistoriskt värdefull miljö tillsammans med de gamla vägarna, stenhägnaderna, vårdträden och den betade strandbrinken mot Rydbosjön.

Hemsjö gamla kyrkogård hävdas genom årlig slåtter.



Stenmurar och lövdungar avbryter det öppna landskapet i sluttningarna ner mot sjön vid Färgenäs.

82:13 Färgenäs

Urvalskriterier: • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Odlingslandskap med rikt inslag av betespräglade lövskogar. • Rik förekomst av hamlade träd. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 30 ha. **Övrig betesmark:** 10 ha (33%). **Åker:** 9 ha (30%).

Lagskydd: Riksintresse F, strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Gården Färgenäs ligger på en udde i sjön Stora Färgen. Vällagda stenmurar bildar ett tilltalande linjespel mot de öppna åkrarna ner mot sjön. I omgivningarna kring gården finns betad hag- och skogsmark.

Norr om gården löper en bergrygg ut i sjön. På

denna växer lövskog med bl.a. gamla hamlade lindar. Delar av skogen betas, och i den centrala delen finns en ekhage. Lövskogen har högt värde för naturvärden och är också kulturhistoriskt intressant. Vid Färgenäs har skett tillverkning av lindbast i långa tider.

82:14 Edsås - Skaftared

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Lövskogsrikt odlingslandskap.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 125 ha. **Naturlig betesmark:** 4 ha (3%). **Övrig betesmark:** 15 ha (12%). **Åker:** 45 ha (36%).

Rödlistade arter: Gyalecta flotoi (3), nötkråka (4), Gyalecta ulmi (4).

Lagskydd: Landskapsskydd, riksintresse F, strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Området ligger vid sjön Färgens sydöstra strand. Bebyggelsen ligger högt, och i de mycket branta sluttningarna ner mot sjön finns stora lövskogar omväxlande med öppna marker. Det varierade och kraftigt kuperade landskapet i sjöns närhet ger en

mycket tilltalande landskapsbild.

Flera av lövskogarna är betade och har viss hagmarksprägel. Det bör dock påpekas att många av lövskogarna hyser en fin lundflora med t.ex. tvåblad och desmeknopp. Dessa arter missgynnas av bete.

82:15 Kullabo

Urvalskriterier: • Förekomst av hotad naturtyp. • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 1 (N1 K2).

Areal: 25 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,5 ha (2%). **Naturlig betesmark:** 6,0 ha (24%).

Övrig betesmark: 5 ha (20%). **Åker:** 8 ha (32%).

Rödlistade arter: Fältgentiana (4).

Lagskydd: Riksintresse F.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.
• Kommunal översiktsplan.

Kullabo ligger på höjderna ovanför sjön Färgen. Mot öster utbreder sig mossar och barrskogar.

Vid Kullabo har en gång legat ett gästgiveri. Den gamla vägen mellan Borås och Alingsås går fortfarande över gårdstomten. Kring husen finns små terränganpassade åkrar.

I en svacka mellan några av åkrarna återfinns en liten hackslåttäng med förekomster av fältgentiana, en art som en gång i tiden varit mycket vanlig i länet men som numera tillhör de arter som är hotade till utrotning.

Anledningen till det är att landskapet har omdanats och slåtterängarna försvunnit. Hackslåttängen vid Kullabo är en av ett fåtal kvarvarande äkta slåtterängar i länet. Med äkta avses att den slagits under mycket lång tid och därigenom fått en typisk slåttergynnad flora. Förutom fältgentiana återfinns slåtterfibbla, ängsskallra, svinrot, kattfot, jungfrulin, darrgräs, ängsstarr och loppstarr. Samtliga är idag starkt minskande.

Norr om gården finns en stor hagmark, också den med en rik, hävdgynnad flora.

82:16 Vrån - Björkebacken

Urvalskriterier: • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Förekomst av hotad naturtyp. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Rödlistade arter: Granspira (4).

Klassificering: 1, 3 (N1 K2).

Areal: 25 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,2 ha (1%). **Naturlig betesmark:** 4ha (16%). **Åker:** 13 ha (52%).

Referenser: • Mulens marker. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Variationsrikt odlingslandskap vid Björkebacken.

Vid Vran, som ligger i en skogsbygd med glest mellan gårdarna, bedrivs ett småskaligt jordbruk med små åkrar, hagmarker och en liten slåtteräng. Stenmurar och gamla körvägar bidrar till att skapa en komplett miljö.

Floran i slåtterängen är rik på arter typiska för ogödslade marker. Späd ögontröst, granspira, slåtterblomma, loppstarr och ängsstarr är några av de växter som pryder ängen.

Kring Björkebacken finns ett variationsrikt landskap med flera hagmarker.

82:17

Mysten - Råbockekullen

Urvalskriterier: • Småskaligt och • Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • God förekomst av slåtterängar.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 150 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,7 ha (0,5%).

Övrig betesmark: 15 ha (10%).

Naturlig betesmark: 7 ha (5%).

Åker: 35 ha (23%).

Lagskydd: Naturminne.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län.

På höjderna mellan Ömmern och Sävelången finns ett antal mindre gårdar omgivna av skogsmark. Odlingslandskapet är småskaligt med stenmurar, kultiverade hagmarksbeten, grova gamla hamlade träd och enstaka hackslåttmarker.

Landskapet kring Mysten ger ett nygammalt intryck. Här finns en blandning av äldre och nyare hus. I omgivningarna ligger en vacker välbetad hagmark där bl.a. den starkt hävdgynnade arten kattfot förekommer. I hackslåttängarna, som har slagits kontinuerligt åtminstone sedan sekelskiftet, återfinns en fin slåttergynnad flora med bl.a. svinrot, darrgräs och

nattviol. Hamlade lövträd, nybyggda trädgårdsgårdar och traditionella prydnadsväxter i trädgården är andra inslag i miljön.

Vid Råbockekullen finns ytterligare en slåtteräng med rik flora. Här påträffas bl.a. slåtterfibbla, jungfrulin, tvåblad och brudsporre.

Vid Ormåsa är idag jordbruket nedlagt, men gamla hamlade lövträd och grova vällagda stenmurar på ömse sidor om vägen utgör värdefulla spår av tidigare odling.

Vid Kärret finns stora kultiverade betesmarker. Här växer också en stor fridlyst ek.

82:18

Edshult - Hulskog

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet (Edshult). • Lövskogsrikt odlingslandskap. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 2-3 (N3 K2).

Areal: 90 ha. **Naturlig betesmark:** 1,5 ha (2%).

Övrig betesmark: 15 ha (17%).

Åker: 35 ha (39%).

Lagskydd: Riksintresse F.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Byggnadsinventering. • Kommunal översiktsplan.

Hulskog ligger på en ås ovanför sjön Stora Färgen. I slutningen ner mot sjön finns ett öppet och vackert landskap med betade och brukade åkrar avgränsade av stenmurar och lövträdsrader. Längre upp på åsen ökar inslaget av lövskogar.

Vid gården Edshult är odlingslandskapet särskilt

småskaligt och varierat. Området är mycket tilltalande med en mosaik av små brukade åkrar, stenmurar och hagmarker. Även gårdsmiljön är välbevarad. Här finns såväl boningshus som ekonomibyggnader från slutet av 1700-talet. I de omgivande markerna finns värdefull och vacker bokskog.

82:19 Ödenäs

Urvalskriterier: • Lövskogsrikt odlingslandskap. • Vålövskogsrikt odlingslandskap med rik, hävdgynnad flora. • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet (delvis). • Karaktäristiskt och välbevarat skifteslandskap (delvis). • Förekomst av hotad naturtyp, vegetationstyp och arter.

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 200 ha. **Naturlig slåttermark:** 2 ha (1%).

Naturlig betesmark: 4,4 ha (2%).

Övrig betesmark: 10 ha (5%).

Åker: 60 ha (30%).

Rödlistade arter: Granspira (4), fältgentiana (4), dunmossa (4).

Lagskydd: Landskapsskydd, riksintresse F, riksintresse N.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Ängar. Urban Ekstam.

Ödenäs socken är en skogsbygd med vida barrskogar. Gårdarna är små och ligger utspridda i skogslandskapet. Centrum i socknen utgörs av Ödenäsdrumlinen. Ödenäs finns första gången omnämnt i en tiondelängd från 1396.

Stora delar av bebyggelsen är samlad kring den gamla byvägen öster om kyrkan. Bebyggelsen har radbykaraktär och några av de gamla husen från före laga skifte finns bevarade. Vid Östergården finns mäktiga stenmurar som mäter en bredd upp till 3 meter.

Odlingslandskapet är i stora stycken typiskt för uppodlade drumlinar. På toppen av den jämnt välvda drumlinryggen syns åkrar avgränsade av raka stenmurar. Längre ner på sluttningarna finns lövskog.

Landskapet ger uttryck för de förändringar som skedde i samband med skiftesreformerna. På en karta från 1718 över gårdarna Mellomgården och Östergården upptar ängsmarken 60 hektar på vardera stället. Det är mer ängsmark än vad som finns kvar i hela Älvsborgs län idag! Stenbrytning och uppodling reducerade arealen ängsmark till totalt 27 hektar år 1893. Samtidigt byggdes stenmurarna och åkerarealen ökade. Fram till dagens datum fortsatte ängsmarken att försvinna. Det som inte odlades upp till åker växte igen till lövskog. Denna utveckling har varit likartad på de flesta uppodlade drumlinar i länet.

Vid Ödenäs - Västergården kan man få en inblick i hur dessa drumlinar kunnat gestalta sig före skiftena. På drumlinens sydvästsluttning finns ett landskap där åker omväxlar med lieslagen ängsmark, eller hackslått som den brukar benämnas. En gammal väg kantad av enkla stenmurar löper genom området. De stora raka stenmurarna är här inte lika frekventa som längre upp på drumlinen. Istället är ängen full av små enkla odlingsrösen.

Slätterängen, vilken kallas Bryngels gärde, har med stor säkerhet slagits med lie åtminstone sedan 1849. Den nuvarande ägaren är Alf Bryngelsson som i rakt nedstigande led är 4:e generationen som brukat ängen. Att det är en kontinuerligt hävdad slätteräng visar också det stora antalet slättergynnade arter som förekommer. Späd ögontröst och fältgentiana är några av rariteterna som idag bara återfinns i välhävda slätterängar som slagits under mycket lång tid. De

ogödslade grässvållarna vid Bryngels gärde hyser dock inte enbart ett antal rariteter. De utgör ett helt biologiskt system med en grässvål uppbyggd av specifika kärlväxter och insekter knutna till dessa samt särpräglad och rik flora av bl.a. vaxskivlingar.

På drumlinens nedre sluttningar finns numera lövskogar och igenväxande hag- och ängsmarker. Gamla grova askar med greniga kronor vittnar om tidigare lövtäkt.

Den späda ögontrösten förekommer rikligt vid Bryngelsgärde.

82:20 Örsbråten

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Rik förekomst av hamlade träd. • Förekomst av hotade arter.

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 12 ha.

Naturlig slåttermark: 0,3 ha (2,5%).

Naturlig betesmark: 2,5 ha (21%).

Åker: 4 ha (33%).

Rödlistade arter: Arthonia muscigena (3), Catapyrenium psoromoides (3), Collema nigrescens (2), Collema occultatum (2), Gyalecta ulmi (4), Pannaria mediterranea (2).

Lagskydd: Riksintresse F, riksintresse N, strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Mulens marker. • Kommunal översiktsplan.

Området kring sjön Ören är kraftigt småkuperat och barrskogsdominerat. Örsbråten är ett småskaligt jordbruk i sluttningen ner mot sjön. Miljön kring gården har en ålderdomlig prägel med topphuggna askar och omålade ekonomibyggnader. Den grå ladugården har en "skonke" på framsidan och en "môkeglogg" åt gödselstan på baksidan. Närmast

ladugården finns en s.k. "flôtäng". Det är en slåtteräng som tillförs gödsel från t.ex. en ladugård. Förr slogs ofta dessa "flôtängar" två gånger per år.

Den vackra hagmarken ner mot sjön, den slingrande grusvägen, en fägata, gamla trähägnader och de terränganpassade åkrarna är andra ingredienser som gör Örsbråten till ett stycke levande kulturhistoria.

Odlingslandskap vid Örsbråten. I förgrunden syns den nyslagna "flôtängen". (Bilden tagen 1987).

82:21 Läkarebo - Brandsbo - Djupås

Urvalskriterier: • Stor betydelse för friluftsliv. • Småskaligt odlingslandskap. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 60 ha. **Naturlig betesmark:** 5 ha (8%). **Åker:** 15 ha (25%).

Naturresevat: 1 ha (2%).

Lagskydd: Naturresevat, Landskapsskydd, riksintresse F.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Byggnadsinventering.

Södra delen av Alingsås kommun ligger inom Härskogens fritidsområde. Landskapet domineras av skogar och sjöar. Här och var avbryts skogslandskapet av öppna odlingsmarker kring små torp och gårdar. På de flesta ställena bedrivs inte något egentligt jordbruk men åkermarker och lövdungar hålls fortfarande öppna genom bete.

Vid Läkarebo finns ett ca 1 hektar stort gammalt tallbestånd, vilket är avsatt som naturresevat. Gården är kulturhistoriskt intressant, och de öppna markerna

är av miljömässigt värde.

Vid Brandsbo är odlingslandskapet småskaligt med betade och brukade åkrar. Åkerholmar och skogsbryn har nyligen gallrats.

Vid Djupås finns några torpmiljöer med små brukade och betade åkrar.

Områdenas värde består främst i att de öppna markerna utgör ett tilltalande avbrott mot den omgivande skogsmarken.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Yttre Jordala	3	Ekhage	2,5 ha
2	Järboden	3	Öppen hagmark	2 ha
3	Hålskogen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
4	Gräfsnäs egendom	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,2 ha
5	Bjälrlanda	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
6	Ränne	3	Ekhage	3,5 ha
7	Lund	1	Hackslått	0,5 ha
			Öppen hagmark	3 ha
8	Strömliden	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	8,5 ha
9	Säckegärde	3	Hackslått	0,5 ha
10	Boråsen	2	Hackslått	0,2 ha
			Björkhage	3 ha
11	Långared	3	Öppen hagmark	3 ha
12	Attholmen	3	Blandlövage	4 ha
13	Vallen	3	Öppen hagmark	2 ha
14	Sandhult	2	Hackslått	0,5 ha
15	Ralsbo	2	Blandlövage	2,7 ha
16	Ralsbo	3	Blandlövage	1,5 ha
17	Arlid	3	Ekhage	3 ha
18	Deragården	3	Blandlövage	4 ha
19	Långared	3	Öppen hagmark	1 ha
20	Östads säteri	2	Blandlövage	6 ha
21	Hjällnäs	3	Öppen hagmark	2 ha
22	Vikaryd	2	Blandlövage	5 ha
23	Stora Kampagården	2	Öppen hagmark	12 ha
24	Lilla Kampagården	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	12 ha
25	Stora Halö	2	Sötvattenstrandäng	1 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha

26	Torstö	1	Slättermad	0,7 ha
27	Nolby	3	Ekhage	9,5 ha
28	Stynaborg-Säveholm	3	Blandlövhage	2 ha
29	Näset	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	9 ha
30	Bryngenäset	3	Ekhage	9 ha
31	Lindås	2	Blandlövhage	2,5 ha
32	Nilsagården	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
33	Dammsjöås	2	Blandlövhage	5,5 ha
34	Hästeryd	3	Ekhage	2,5 ha
35	Fagerlid	3	Blandlövhage	4 ha
36	Lygnared	3	Öppen hagmark	1 ha
37	Kullabo	1	Blandlövhage	5 ha
			Hackslått	0,5 ha
38	Gräskärr	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
			Sötvattenstrandäng	1 ha
39	Stora Lygnö	2	Hackslått	0,2 ha
			Blandlövhage	4 ha
40	Björkebacken	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
41	Vrån	1	Hackslått	0,2 ha
			Blandlövhage	2,5 ha
42	Borragården i Hemsjö	3	Ekhage	1,5 ha
43	Kärret	3	Öppen hagmark	2 ha
44	Mysten	2	Blandlövhage	2,5 ha
			Hackslått	0,2 ha
45	Råbockekullen	2	Öppen hagmark	2 ha
			Ekhage	0,5 ha
			Hackslått	0,5 ha
46	Bohus	3	Blandlövhage	1 ha
			Hackslått	0,5 ha
47	Edshult	3	Blandlövhage	1,5 ha
48	Sandvik	3	Blandlövhage	1 ha
49	Ödenäs-Östergården	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,7 ha
50	Ödenäs-Västergården	2	Hackslått	1 ha
			Blandlövhage	0,7 ha
51	Bryngelsgårde-Västergården	1	Hackslått	1 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
52	Västergården	3	Blandlövhage	1,5 ha
53	Örsbråten	1	Hackslått	0,3 ha
			Blandlövhage	2,5 ha

Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

56	Stg 3576	Hög
57	Hemsjö	Ingareds åsar

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1.	Idåsen. Odlingsmarker kring högt beläget torpställe. Utflyktsmål. Naturvårdsområde.
2.	Hällnäs udde. Hagmark med grov ek och lind. Utflyktsmål.
3.	Fjällåsen. Hästbetade hagmarker med artrik flora.

Ärende 4

En gammal körväg löper genom markerna vid Bryngelsgärde, ängs- och hagmarksobjekt 51.

Bengtsfors kommun



Artrik betesmark vid Tassbyn.

60:1 Gummenäs

Urvalskriterier: • Mycket artrik flora. • Välbevarade äldre bebyggelsemiljöer. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Älderdomligt odlingslandskap med traditionella brukningsformer (Tjärehjällen). • Välbevarade fornlämningar i öppet, exponerat läge. • Lång agrarhistorisk kontinuitet.

Klassificering: 1 (N1 K2).

Areal: 175 ha. **Naturlig slåttermark:** 1 ha (0,5%).

Övrig betesmark: 35 ha (20%).

Naturlig betesmark: 8,5ha (5%).

Åker: 65 ha (37%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar), NRL 2: 3.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunalt kulturmiljöprogram.

På näset mellan Ramsbyttjärnet och Lelång ligger de tre byarna Alsbyn, Ramsbyn och Gummenäs. Bygden är mycket vacker med småkuperad terräng och odlingsmarker i nära kontakt med vattnet. Öppna betade åkrar avbryts här och var av enbuskrika hagmarker med rik flora. Särskilt skall nämnas den fina hagmarken vid Tassbyn med sin mycket artrika

gräsvål. Här kan man bl.a. finna den mycket ovanliga fältgentianan som annars företrädesvis påträffas i slåtterängar. I betesmarkerna vid Tassbyn finns också ett gravfält från järnåldern.

På en höjd söder om byarna ligger den lilla jordbruksfastigheten Tjärehjällen. De småskaliga odlingsmarkerna runt gården är mycket välskötta. I

miljön ingår förutom de små åkrarna även hackslåttpartier längs en äldre körväg, en liten slåttermad och en synnerligen vacker björkhage där

arter som kattfot, slåttergubbe och nattviol sticker upp ur den täta, kortsnaggade grässvålen.

60:2 Vårvik

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Förekomst av naturliga fodermarker. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Stor betydelse för friluftsliv och turism.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 50 ha. **Naturlig betesmark:** 1 ha (2%). **Övrig betesmark:** 5 ha (10%). **Åker:** 20 ha (40%).

Lagskydd: KML 4 kap, strandskydd, riksintresse F, NRL 2: 3.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Vårviks kyrka ligger på en liten ö i Västra Silen. Ön är förbunden med fastlandet via en vägbank. Från kyrkan har man en vacker utsikt ut över sjön. De öppna markerna på sluttningen ner mot stranden är betydelsefulla för upplevelsen av landskapet runt

kyrkan.

Strax norr om Vårvik ligger den lilla gården Tarsnäs med välhävdade åkermarker och en vacker hagmark ute på udden.

Vårviks kyrka den 23 september 1928.

60:3 Stommen - Torrskog

Urvalskriterier: • Förekomst av naturliga fodermarker. • Välbevarad fornlämning i öppet, exponerat läge.
• Lång agrarhistorisk kontinuitet.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 80 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,5 ha (0,5%)

Övrig betesmark: 5 ha (6%).

Naturlig betesmark: 4ha (5%).

Åker: 35 ha (44%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Sambandet mellan den öppna odlingsbygden och kyrkan såsom sockencentrum är uppenbar vid Torrskog.

Den kraftiga sluttningen ner mot Lelång består vid Torrskog av morän rik på finjord. Denna jordart har tidigt varit lämplig för uppodling, och landskapet kring Torrskog är en gammal odlingsbygd. Gårdarnas placering i sluttningen ner mot sjön är typisk för norra Dalsland. Från flera platser har man en vacker utsikt över Lelång.

En stor del av de forna ängsmarkerna är igenväxta

och huvuddelen av odlingsmarkerna utgörs av åkrar vilka hålls öppna som vall. Många års slåtter utan plöjning har gjort att åkermarkerna fått en delvis naturaliserad ängsflora.

Betade hagmarker finns endast kring gården Stommen. Här återfinns också en liten hackslåttäng med fin hävdgynnad flora.

60:4 Liane

Urvalskriterier: • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 3 (N2 K2).

Areal: 30 ha. **Naturlig betesmark:** 1,5 ha (5%).

Övrig betesmark: 3 ha (10%).

Åker: 15 ha (50%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Runt Liane finns ett småskaligt odlingslandskap med mindre åkrar omgivna av stenmurar. Centralt i

området ligger en stor hagmark med ogödslad flora.

60:5 Svarttjärn

Urvalskriterier: • Skogsjordbruk av betydelse för den biologiska variationen i skogsbygd. • Stor betydelse för friluftsliv och turism.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 10 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,1 ha (1%). **Övrig betesmark:** 2 ha (20%). **Åker:** 8 ha (80%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse F, riksintresse N, NRL 2: 3.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Svärdlång är länets förnämsta exempel på en s.k. sprickdalsjö. Sjön omges av branta skogiga stränder och är Dalslands i särklass flitigast utnyttjade kanotvatten. Svarttjärn, som ligger vid den norra

änden av sjön besöks av många kanotister på väg till eller från Svärdlång. Till skillnad mot det skogiga landskapet i övrigt finns här ett vackert öppet avsnitt med bebyggelse, små betade åkrar och en hagmark.

60:6 Gårdsjö

Urvalskriterier: • Skogsjordbruk av betydelse för den biologiska variationen i skogsbygd. • Hagmarker och slåtteräng med rik, hävdgynnad flora.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 50 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,9 ha (2%). **Naturlig betesmark:** 1,7 ha (3%).

Övrig betesmark: 5 ha (10%). **Åker:** 18 ha (36%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse F, NRL 2: 3.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Byggnadsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Gårdsjö hör till kommunens mest avlägsna bygder. Byn ligger på en höjd med storslagen utsikt över Östra Silen. Odlingslandskapet består av vall och betade åkrar, men har också ett inslag av betade hagmarker.

Kring Framgården hävdas fortfarande markerna

genom lieslätter. Kring huset och ladugården finns en fin hackslåtting med typiskt slåttergynnade arter som t.ex. kattfot, svinrot, ormröt och darrgräs.

I de östra delarna ligger en björkhage med rik förekomst av klasefibbla.

60:7 Alsbyn

Urvalskriterier: • Rikt inslag av slåtterängar. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Skogsjordbruk av betydelse för den biologiska variationen i skogsbygd.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 30 ha. **Naturlig slåttermark:** 1 ha (3%). **Naturlig betesmark:** 0,5 ha (2%).

Övrig betesmark: 2 ha (7%). **Åker:** 15 ha (50%).

Rödlistade arter: Granspira (4).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse F.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Alsbyn ligger invid Bärsjön i kommunens nordöstra delar där landskapet annars huvudsakligen utgörs av skog och sjöar. Byn ligger med vacker utsikt över Bärsjön. I omgivningarna kring husen finns flera små slätterängar bl.a. ett mycket vackert avsnitt kring en ladugård och jordkällare. Här återfinns en staggång med den hotade arten granspira. Loppstarr, kattfot och klasefibbla är andra arter typiska för dalsländska hackslättängar. Klasefibblan är tydligt anpassad till slätterhävden, och är här mycket mera småvuxen än

vad som är fallet i igenväxningsmiljöer.

Ner mot sjön utbreder sig öppna åkermarker vilka väsentligt bidrar till landskapsbilden. Åkrarna utgörs huvudsakligen av flerårsvall som stundom börjat få naturaliserad ängsflora. Ner mellan åkrarna löper en liten gräsbevuxen väg som är den gamla förbindelsen med närmsta by Kallhem. Kanske kan den slättergynnade ormroten som växer längs vägrenarna ses som ett tecken på att vägen har ett antal år på nacken.

60:8 Kaserna

Urvalskriterier: • Rikligt med naturliga fodermarker. • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Skogsjordbruk av betydelse för den biologiska variationen i skogsbygd.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 25 ha. **Naturlig slättermark:** 0,2 ha (1%).

Naturlig betesmark: 1 ha (4%).

Övrig betesmark: 4 ha (16%).

Åker: 10 ha (40%).

Lagskydd: Strandskydd. riksintresse N, riksintresse F, NRL 2: 3.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Kaserna ligger invid stranden av sjön Svärdlång, vilken är länets förnämsta exempel på en s.k. sprickdalsjö. Sjön som huvudsakligen omges av branta skogiga stränder är Dalslands i särklass flitigast utnyttjade kanotvatten.

Odlingslandskapet kring Kaserna är småskaligt och

området präglas av steniga, kuperade fårbetade björkhagar. Inslaget av betesmark är relativt stort för att vara i denna del av Dalsland där betesdjur oftast saknas. I såväl betesmarkerna som längs en slagen bred vägren återfinns en fin hävdgynnad flora med t.ex. darrgräs, jungfrulin, ormrot och kattfot.

60:9 Solvik

Urvalskriterier: • Skogsjordbruk av betydelse för den biologiska variationen i skogsbygd. • Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 55 ha. **Övrig betesmark:** 3 ha (5%).

Åker: 30 ha (55%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse F (delvis).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Kommunalt kulturmiljöprogram.

I den dalsländska skogsbygden är det långt mellan jordbruken. Vid Solvik finns ett vackert odlingsstråk längs en liten dalgång med branta skogsklädda

bergsidor. Det öppna landskapet utgör en tilltalande kontrast till den omgivande skogsterrängen.

60:10 Lund

Urvalskriterier: • Skogsjordbruk av betydelse för den biologiska variationen. • För Dalsland rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår. • Rik förekomst av hamlade träd. • Representativt odlingslandskap i lidläge.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 50 ha. **Åker:** 25 ha (50%).

Lagskydd: Riksintresse F, NRL 2: 3.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Baksidestexten till gula kartan.

Lund är högt beläget i en brant nordostsluttning mot Svärdlång. Av odlingsmarkerna återstår endast åkrarna vilka slås som vall. I anslutning till dessa växer bl.a. ängsklocka vilken är vanligare längre norrut i landet. Den har troligen kommit hit med vallutsäde i början av

1900-talet.

Bebyggelsen som ligger på små terrasser är spridd uteder hela sluttningen. Hamlade träd, odlingsrösen och stenmurar utgör andra inslag i landskapet.

60:11 Bön - Edsviken

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Åkrar med hotade åkerogräs.

Klassificering: 3 (N2 K2).

Areal: 300 ha. **Naturlig betesmark:** 0,5 ha (0%). **Övrig betesmark:** 15 ha (5%). **Åker:** 185 ha (62%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse F, NRL 2: 3

Referenser: • Natur i Älvsborgs län.

Ärtemarks kyrka ligger på en utskjutande udde i sjön Ärtingen. Närmast kyrkan är udden uppodlad, och man har en vacker utsikt över sjön och byn Bön på andra sidan. Odlingslandskapet är kuperat med öppna åkrar omväxlande med igenväxande hagmarker. Längre söderut ligger

gården Näs på en udde i sjön och utgör ett markant inslag i landskapsbild.

Råglosta, ett åkerogräs som numera är i det närmaste utrotat, växer i åkrarna på ett flertal platser vid Bön. Bland annat hos Heimer Emanuelsson vid Bön som fortfarande handtröskar utsädet genom att slå det mot ladugårdsväggen.

60:12 Djupviken

Urvalskriterier: • Rikligt med naturliga fodermarker. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 2 (N1 K2).

Areal: 30 ha. **Naturlig betesmark:** 5 ha (17%). **Övrig betesmark:** 3 ha (10%). **Åker:** 11 ha (37%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse F, NRL 2: 3.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

I sluttningen ner mot sjön Ärtingen vid Djupviken finns ett tilltalande odlingslandskap. Här finns öppna betade åkrar och björkhagar, men framförallt sätter enebäckarna sin prägel på landskapet. Floran är rik

och kalkgynnad. I betesmarkerna finner man en typisk vegetationstyp för fårbetade marker på kalkrik grund, där stagg, vildlin, ormrot och darrgräs utgör dominerande inslag.

60:13 Laxarby

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 400 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,1 ha.

Naturlig betesmark: 6 ha (2%).

Övrig betesmark: 20 ha (5%).

Åker: 250 ha (63%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse F, NRL 2: 3 (delvis).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Odlingslandskap kring Laxarby kyrka.

Området omfattar Laxarby sockens centrala delar. Från Laxarby kyrka och mot nordost sträcker sig ett vackert odlingsstråk mellan bergen. Öppna åkrar omväxlar med lövdungar, trädridåer och hagmarker på ett behagfullt sätt.

Vid Kaserna finns en gravgrupp från järnåldern, kulturhistoriskt intressant bebyggelse, hagmarker och en liten hackslått med fin hävdgynnad flora.

Söder om Laxarby kyrka ligger Närsbyn med odlingsmarkerna i en brant sluttning ner mot Laxsjön.

60:14 Baldersnäs

Urvalskriterier: • Välbevarat herrgårdslandskap med en imponerande engelsk park. • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 2-3 (N3 K1).

Areal: 165 ha. **Åker:** 30 ha (18%).

Lagskydd: Naturreservat, riksintresse K.

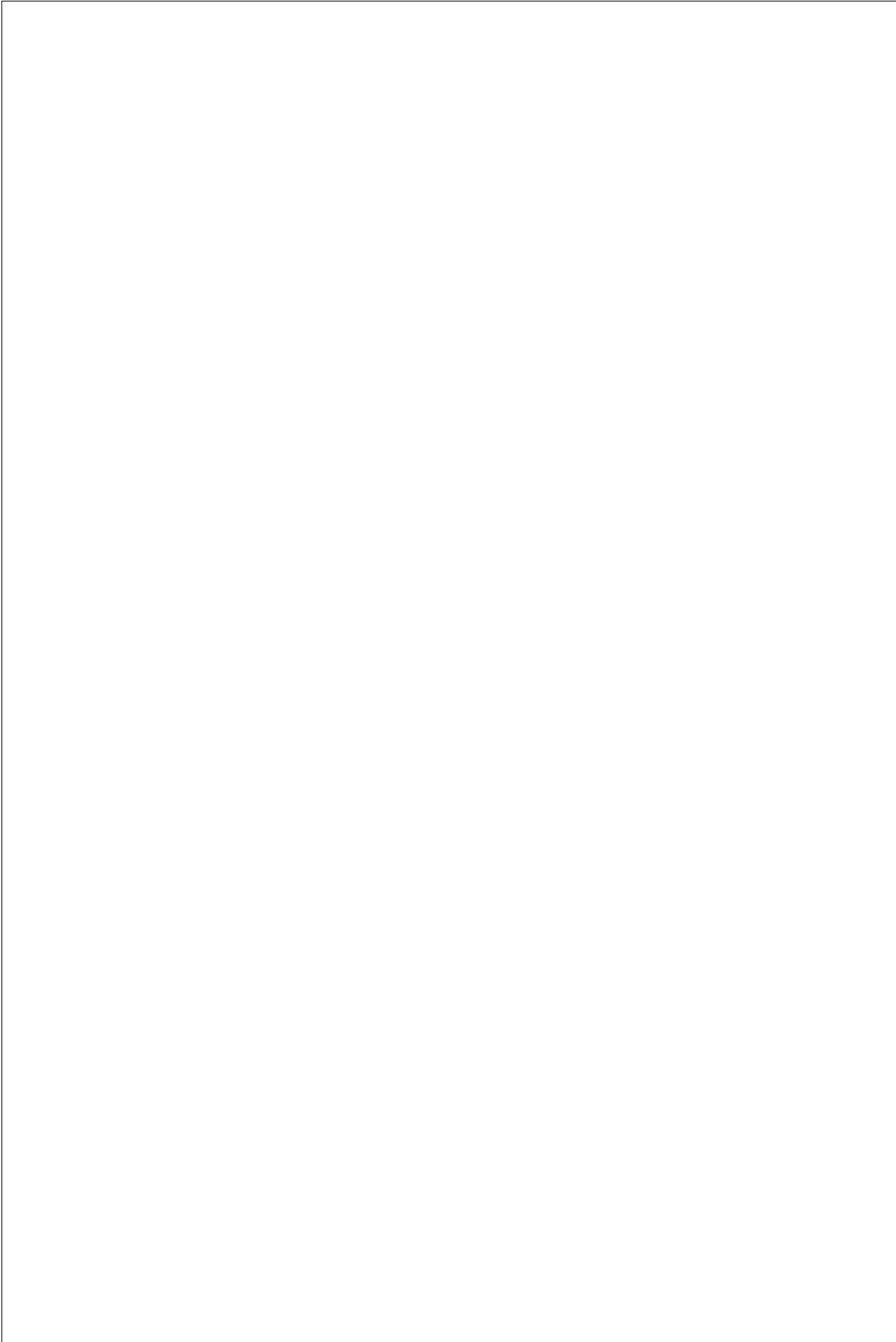
Referenser: • Byggnadsinventering.

Baldersnäs ligger på en halvö i södra delen av Laxsjön. Under 1800-talet omfattade herrgårdens stora parkanläggning 240 olika arter av träd och buskar. Där anlades även 15 km gångar, konstgjorda öar byggdes upp och grottor högs ut i berget. Av denna

anläggning återstår idag endast delar, men fortfarande är växlingen mellan öppna marker och lövlundar intressant och tilltalande.

Baldersnäs är ett mycket omtyckt turist- och utflyktsmål.

Ärende 4



Gammal karta över Baldersnäs ur "Svenska trädgårdskonsten". Stockholm 1930 -1931.

60:15 Skärbo

Urvalskriterier: • Mycket artrik flora. • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.
• Lövskogsrikt odlingslandskap.

Klassificering: 2 (N1 K2).

Areal: 15 ha. **Naturlig betesmark:** 10 ha (67%). **Åker:** 3 ha (20%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse N.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Baksidestexten till gula kartan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Naturinventering av Skärboområdet.

I höjdområdena mellan Laxsjön och Tansjön dominerar barrskogar i ett kuperat landskap. Områdets intressanta geologi har givit upphov till ett stort antal naturtyper med en mosaik av magra hållmarkstallskogar, ängsgranskogar, rikkärr m.m.

Vid Skärbo, i sluttningarna ner mot Stora Skärbotjärnet, finns ett område med kalkhaltig lerskiffer. Den rika berggrunden, vilken skapat förutsättningar för en frodig lövskogsvegetation, torde ha varit anledningen till att en bosättning, senare gårdsbildning, lokaliserades hit. Skärbo och andra högt belägna gårdar torde ursprungligen ha varit platser för fåbodar. Stora delar av området har tidigare varit ängsmarker tillhörande Baldersnäs bolag.

Markerna kring gården betas numera av får. Helt öppna ytor består till största delen av gamla smååkrar med en relativt trivial och svagt gödselpåverkad flora. Jungfrulin, darrgräs och ormrot förekommer sparsamt. De öppna delarna avbryts av mindre trädgångar och hassel-

buketter kring gamla odlingsrösen, vilket ger området ett tilltalande intryck.

Längst i söder i en sluttning ner mot vägen finns ett område med hasselbuskar och enstaka asp. Mellan buskarna finns fortfarande kvar relativt öppen ängsmark. I fältskiktet är vegetationen högvuxen med arter som hundäxing, bergslok, klasefibbla, vårbrodd och hagfibbla. Efter viss röjning och återupptagen slåtterhävd skulle detta avsnitt kunna utgöra ett gott exempel på hur slåttermarkerna en gång gestaltat sig i Skärboområdet.

På grund av den kalkrika berggrunden hyser hela området en rik flora. Av de mera typiska ängsväxterna kan nämnas Sankte Pers nycklar, darrgräs, ormrot, jungfrulin, klasefibbla och gullviva.

I tätare lövdungar dominerar lundflora med bl.a. trolldruva, skogsbingel, tvåblad, blåsippa, vätteros m.m. I omgivningarna finns också rik ängsgranskog.

Vid gården finns flera äldre byggnader.

60:16 Värnebo

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Representativt odlingslandskap för Dalslands skogsbygder.

Klassificering: 3 (K2).

Areal: 30 ha. **Övrig betesmark:** 4 ha (13%). **Åker:** 18 ha (60%).

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Värnebo by och odlingsmarker ligger i ett för Dalsland typiskt lidläge. Den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen ligger spridd utefter den gamla byvägen. Odlingsmarkerna utgörs av åkrar kantade av lövskogar i en brant sluttning. Från de öppna markerna har man en vacker utsikt över det omgivande sjö- och skogslandskapet. Landskapets kvalitéer uppmärksammades redan av herrskapet på Baldersnäs, som stundtals hade picknick med häst och vagn till

Värnebo. Idag är området betydelsefullt för friluftslivet, bl.a. genom att pilgrimsleden löper genom området.

Området utgör ett representativt exempel på det för Dalsland typiska odlingslandskapet i lidläge. I den omgivande skogsbygden finns flera likvärdiga områden. Den kulturhistoriskt intressanta bebyggelsen har varit utslagsgivande vid urvalet av Värnebo.

60:17 Iväg

Urvalskriterier: • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet (delvis). • Rikligt med naturliga fodermarker. • Rikligt med fornlämningar i öppet, exponerat läge. • Lång agrarhistorisk kontinuitet.

Klassificering: 2 (N2 K1).

Areal: 700 ha. **Naturlig betesmark:** 10 ha (1%). **Övrig betesmark:** 25 ha (4%). **Åker:** 300 ha (43%).

Rödlistade arter: Granspira (4).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Sydväst om sjön Iväg finns ett omväxlande åker- och hagmarkslandskap med inslag av skogsdungar. Området har lång historisk kontinuitet som sträcker sig tillbaka till bronsåldern. Här finns rikligt med fornlämningar från såväl brons- som järnåldern. Idag återfinns gravarna ofta väl exponerade och vackert belägna i betade enbuskrika hagmarker vid t.ex. Nacken och Orsbyn.

Särskilt utpräglad är landskapet vid Nacken där det stora antalet enebäckar i förhållande till åkermarkerna på ett pedagogiskt sätt avspeglar förhållandet mellan åker och äng i det gamla bondelandskapet.

Vid Tomten finns ett småskaligt odlingslandskap där markerna in i sen tid hävdats på traditionellt vis. Lieslätter och skogsbete har varit naturliga inslag i jordbruket, och åkermarkerna har plöjts med häst. I betade hagmarker återfinns en fin hävdgynnad flora med bl.a. granspira.

Hagmarker finns som tidigare nämnts också vid Orsbyn och Nacken, men markerna kring Fagersand måste också framhållas. De artrika välbetade gräsmarkerna som ligger så vackert i sluttningen ner mot sjön har både estetiskt och botaniskt stort värde.

Odlingslandskapet vid Iväg är omväxlande med åkrar, hagmarker och lövdungar.

60:18 Tisselskog

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Rikligt med fornlämningar i öppet, exponerat läge.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 350 ha. **Naturlig slåttermark:** 2 ha (0,5%).

Naturlig betesmark: 2,5 ha (0,5%).

Övrig betesmark: 10 ha (3%).

Åker: 150 ha (43%).

Lagskydd: Riksintresse K, riksintresse F, NRL 2: 3, naturreservat, strandskydd.

Referenser: • Byggnadsinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Tisselskog ligger centralt i det dalsländska sjölandskapet och passeras av många turister. Längs stranden på det uppodlade näset vid Högsbyn återfinns hållristningar från bronsåldern, en av Dalslands förnämsta turistattraktioner.

Vid Häljebol ligger en betad hagmark med rik flora, men det uppodlade landskapet för övrigt

utgörs av böljande kuperade åkermarker. En och annan granplantering stör den annars öppna och tilltalande landskapsbilden.

Gullungebyn, eller Högen som den också kallas, bildar en bymiljö av i det närmaste oskiftad karaktär, som på ett väsentligt sätt bidrar till den tilltalande landskapsbilden.

Ute på det uppodlade näset vid Högsbyn finns hållristningar från bronsålder, Dalslands kanske förnämsta turistattraktion.

60:19 Ramdalen

Urvalskriterier: • Stor välhävdad hagmark med rik, hävdgynnad flora. • Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 2 (N1 K2).

Areal: 25 ha. **Naturlig betesmark:** 4 ha (16%). **Övrig betesmark:** 5 ha (20%). **Åker:** 10 ha (40%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse N, riksintresse F, NRL 2: 3

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Byggnadsinventering.



*Landskapet vid Ramdalen
har stora naturvärden.*

Vid Råvarpens västra strand ligger byn Ramdalen. Här går lerskiffern i dagen vilket ger en kalkpåverkad flora i backar och på hällmarker. Det från naturvårdssynpunkt intressantaste området utgörs av en stor fårbetad öppen hagmark. På de torra markerna växer arter som gullklöver, harklöver, vildlin, kattfot

m.fl. I omgivningarna finns rika ädellövskogar. Området hyser en mycket intressant landmolluskfauna.

I Ramdalens by ingår ett flertal äldre byggnader bl.a. en skolbyggnad och lärarbostad från 1870-talet.

60:20 Vättungen

Urvalskriterier: • Kulturhistoriskt värdefull säterimiljö. • Mycket gamla och grova lövträd.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 55 ha. **Övrig betesmark:** 15 ha (27%). **Åker:** 18 ha (33%).

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram.

Vättungens säteri har genom århundraden varit den dominerande egendomen i Bäcke socken såväl genom sin storlek som genom ägarnas maktställning. Under medeltiden tillhörde Vättungen Vadstena kloster. Från det att brukspatron Uggla förvärvade egendomen år 1760 kom gården fram till 1900-talet att vara förknippad med järnbruksdriften vid Bäckefors bruk.

Gården är belägen på en höjd strax väster om Bäckefors lasarett. Fram till gårdsbyggnaden leder en allé. Mangården är omgiven av en trädgårdsanläggning med ädellövträd och gångar. Väster om bebyggelsen utbreder sig ett åkerlandskap av det mera ordinära slaget.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Alsbyn	3	Björkhage	2 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	0,5 ha
2	Tassbyn	1	Öppen hagmark	2 ha
			Björkhage	0,25 ha
3	Gummenäs	2	Björkhage	2 ha
			Annan öppen äng	0,3 ha
4	Tjärehjällen	1	Björkhage	1,5 ha
			Öppen hagmark	0,25 ha
			Hackslått	0,25 ha
			Slätterkärr	0,1 ha
5	Ödegården	2	Öppen hagmark	2,5 ha
			Träd och buskbärande äng	0,5 ha
6	Tömte	3	Öppen hagmark	1,5 ha
7	Liane	2	Öppen hagmark	1,5 ha
8	Herrenäs	3	Öppen hagmark	1 ha
			Björkhage	1,5 ha
9	Kaserna	2	Björkhage	0,9 ha
			Hackslått	0,2 ha
10	Alsbyn	1	Hackslått	1 ha
			Björkhage	0,5 ha
11	Gårdsjö	2	Hackslått	0,5 ha
12	Gårdsjö	2	Björkhage	0,9 ha
13	Suled	3	Blandlövhage	0,8 ha
14	Solsjöbodane	3	Hackslått	0,4 ha
15	Sannerud	2	Öppen hagmark	0,3 ha
16	Hemmanet	2	Hackslått	0,3 ha
17	Kaserna	2	Öppen hagmark	2 ha
			Hackslått	0,1 ha
18	Djupviken	2	Annan Träd och buskbärande hagmark	2 ha
			Björkhage	3 ha
19	Bratterud	2	Björkhage	1,5 ha
20	Krommenäs	3	Björkhage	2,5 ha
			Blandlövhage	1 ha
21	Norra Eke	2	Öppen hagmark	1 ha
22	Skärbo	2	Blandlövhage	9,8 ha
23	Hällan	3	Blandlövhage	2,4 ha
24	Nacken	2	Ekhage	0,8 ha
			Björkhage	3,4 ha
25	Orsbyn	2	Björkhage	3,4 ha
26	Fagersand	2	Öppen hagmark	0,9 ha
27	Björke	2	Björkhage	5,1 ha
28	Huken	2	Öppen hagmark	0,7 ha
29	Häljebol	2	Blandlövhage	1,1 ha
30	Högsbyn	2	Annan öppen äng	2 ha
31	Tomten	2	Björkhage	1 ha
			Öppen hagmark	1,5 ha
32	Asketveten	3	Björkhage	0,5 ha
33	Klockaregården	3	Björkhage	5 ha
34	Böbäcken	3	Björkhage	2 ha
35	Ramdalen	2	Björkhage	4,5 ha
36	Randalen	3	Hackslått	0,2 ha
37	Ödebyn	2	Björkhage	1,6 ha
Ö1	Båtviken	3	Hackslått	0,3 ha
Ö2	Styggebro	3	Hackslått	0,1 ha
Ö3	Bäcken	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,1 ha
Ö4	Gullbrandsbyn	3	Öppen hagmark	0,8 ha

Ö5	Stommen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,7 ha
Ö6	Bön	3	Björkhage	1 ha
Ö7	Tarsnäs	3	Björkhage	1 ha
Ö8	Krokane	3	Mosaik	20 ha
Ö9	Svarttjärn	3	Annan öppen äng	0,1 ha
Ö10	NV om Nolgården	3	Hackslåt	0,2 ha
Ö11	Nolgården	3	Hackslåt	0,3 ha
Ö12	Gårdsjö	3	Björkhage	0,8 ha
Ö13	Suledsälven	3	Öppen hagmark	0,4 ha
Ö14	Kasen	3	Annan öppen äng	0,2 ha
Ö15	Översidan	3	Björkhage	2,5 ha
Ö16	Tormansbyn	3	Björkhage	0,5 ha
Ö17	Brokasen	3	Björkhage	1 ha
Ö18	Skårdalen	3	Björkhage	2,2 ha
Ö19	Glumserudskasen	3	Annan öppen äng	0,7 ha
Ö20	Häljebol	3	Björkhage	0,4 ha
Ö21	Ryssebråten	3	Björkhage	1,2 ha
Ö22	Kårud	3	Blandlövhage	2,2 ha

Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

175	Gummenäs	Hällkista
-----	----------	-----------

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1.	Högelund. Utsiktsplats.
2.	Gottarsbyn. Särskilt värdefull bebyggelsemiljö.

Borås kommun

83:1 Borgstena

Urvalskriterier: • Förekomst av stor naturlig fodermark. • Vålbevarade fornlämningar/fornåkrar i öppet, exponerat läge.
Klassificering: 2 (N2 K2).
Areal: 100 ha. **Naturlig betesmark:** 16,5 ha (17%). **Övrig betesmark:** 5 ha (5%). **Åker:** 25 ha (25%).
Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).
Referenser: • Underlagsmaterial för översiktsplan. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Norr om Borgstena kyrka utbreder sig ett omväxlande odlingslandskap med åkrar och betesmarker. Störst intresse tilldrar sig en stor betesmark med utmarkskaraktär. Området är varierat, med öppna

gräsytor omväxlande med enbuskbevuxna partier. Området hyser bl.a. ett stort gravfält från järnåldern som ligger väl exponerat i den betade marken.

83:2 Örlanda

Urvalskriterier: • Vålbevarad radby. • Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.
Klassificering: 2 (N3 K2).
Areal: 55 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,3 ha (0,5%) **Naturlig betesmark:** 2,5 ha (5%). **Övrig betesmark:** 5 ha (9%). **Åker:** 30 ha (55%).
Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).
Referenser: • Kommunal översiktsplan. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Örlanda ligger utmed ett stråk, med omväxlande öppna odlingsmarker och skog, mellan Borgstena och Fristad. Bebyggelsen vid Örlanda utgörs av en radby med äldre bebyggelse. Den gamla byvägen löper fram mellan husen som ligger tätt tillsammans. Mellan

bebyggelsen och stora vägen finns steniga kultiverade betesmarker med ett varierat trädinslag av äldre ekar, rönnar och björkar. Norr om byn invid vägen ligger ett fornvårdsområde samt en ekhage, vilka bl.a. hyser ett gravfält från järnåldern med rösen och en domarring.

83:3 Uddetorp

Urvalskriterier: • Lövskogsrikt odlingslandskap • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling • Vålbevarad, äldre bebyggelsemiljö.
Klassificering: 3 (N3 K2).
Areal: 80 ha. **Övrig betesmark:** 10 ha (12,5 %). **Åker:** 20 ha (25 %).
Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Gården Uddetorp ligger i ett vackert höjdläge med utsikt över det omgivande landskapet. Kring gården finns öppna betesmarker, hagmarker och lövskogar. Tätt trädskikt och kultivering har tyvärr slagit ut huvuddelen av den naturliga floran, men de lövrika hagarna har ändå stort värde för landskapsbild och

är av betydelse för den biologiska variationen. I en av hagmarkerna finns en fornlämning. Utmed vägen löper mäktiga och välbyggda stenmurar, och upp mot gården står en allé med hamlade askar. Gården har kulturhistoriskt värde.

83:4 Gåshult

Urvalskriterier: • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Förekomst av hotad naturtyp.

Klassificering: 1 (N1 K2).

Areal: 25 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,5 ha (2%). **Naturlig betesmark:** 7 ha (28%). **Åker:** 7 ha (28%).

Rödlistade arter: Fältgentiana (4), ljungögontröst (4).

Lagskydd: Riksintresse N.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Underlagsmaterial för översiktsplan.

Gården Gåshult ligger i de barrskogsklädda höjdområdena norr om Kulsjön. Runt gården finns ett stort inslag av varierande hagmarker. Små åkrar, stenmurar, odlingsrösen och hamlade träd är andra inslag som bidrar till att ge odlingslandskapet en ålderdomlig karaktär.

Betesmarken intill uppfarten till gården är helt ögödslad, välbetad och öppen. Marken är fuktig och sluttande. Genom att djuren släpps in på betesmarken först sent under sommaren efterliknas den gamla slåtterhävden. Växterna hinner blomma och sätta frö innan de betas av. Marken är utan tvekan en av de

mest artrika betesmarkerna i länet.

I Gåshults betesmarker och hackslåttäng återfinns en stor mängd numera ovanliga arter. Först bör nämnas späd ögontröst, ljungögontröst och fältgentiana. Dessutom växer här slåttergubbe, svinrot, slåtterfibbla, vildlin, ängsstarr, kattfot, ormrot, låsbräken m.fl.

Tack vare brukarens arbete och stora intresse har ett stycke levande kulturhistoria och många sällsynta arter fått leva kvar.

Öppen artrik betesmark vid Gåshult.

83:5 Vänga

Urvalskriterier: • Karaktäristiskt och välbevarat skifteslandskap med välbevarade stenmurar. • Förekomst av fornåkrar och hålväg. • Äldre bebyggelsemiljö i radby.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 275 ha. **Naturlig betesmark:** 0,5 ha (0%). **Övrig betesmark:** 30 ha (11%). **Åker:** 150 ha (55%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Underlagsmaterial för översiktsplan. • Jämförande inventering av våtmarker i Västgotadelen av Älvsborgs län. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Byarna Vänga, Vängtorp och Rubbe ligger på en långsträckt drumlin, som till övervägande delen odlats upp. Landskapet är i många stycken karaktäristiskt för uppodlade åsryggar. Bebyggelsen ligger på rad utefter åsens krön, och vällagda stenmurar avgränsar de långsmala ägorna. Vid Vänga ligger bebyggelsen utefter den gamla byvägen ("Vängagatan") som här kantas av stenmurar på ömse sidor. Byvägen ansluter i

öster till en hålväg med ännu äldre ursprung.

Vid Stommen finns en delvis igenväxande hagmark med fornåkrar. Också detta ett typiskt drag för drumliner. De lätta jordarna var ofta lämpliga för de tidiga jordbrukarna varför det inte är ovanligt att man återfinner fornåkrar i anslutning till dessa.

I nordost kring Sävån och Vänga damm finns stora områden med övergivna slåttermader.

83:6 Gantarås

Urvalskriterier: • Förekomst av hotad naturtyp. • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Rikt inslag av slätterängar.

Klassificering: 1,2 (N1 K2).

Areal: 115 ha. **Naturlig slåttermark:** 2 ha (2%).

Övrig betesmark: 30 ha (26%).

Naturlig betesmark: 6 ha (5%).

Åker: 40 ha (35%).

Rödlistade arter: Granspira (4).

Lagskydd: Riksintresse N.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Underlagsmaterial för översiktsplan.

Gårdarna på Gantarås ligger högt belägna i ett svagt sluttande backlandskap omgivet av barrskogar. Gårdsmiljöernas omgivning är mycket tilltalande med flera större och mindre odlingsrösen och stenmurar. Intill vägen som passerar förbi gårdarna växer flera mycket grova askar, vilka bär spår av hamling. Intill husen ligger flera hackslåttängar, och i omgivningarna finns vackra välbetade hagmarker.

Gantarås omnämndes första gången i en tiondelängd från 1546. Enligt den första kartan från 1856 utgjordes en stor del av gårdens gård av lågproduktiva myrmarker och hedar. Många av dagens åkrar var då också ängsmark. Att hackslåttängarna på Gantarås fått leva kvar kan kanske delvis förklaras av att de skulle behöva röjas på mängder med sten för att bli tjänliga som åker. Numera slås Gantarås slätterängar i samband med en årlig slätterkurs som brukar hållas varje år i månadsskiftet juli - augusti.

Hackslåttängarna vid Gantarås hyser en rik flora typisk för kontinuerligt slagna ängar. Ett karaktäristiskt drag är den stora artrikedomen

där ingen växt är dominerande. Sommarfibbla, slätterfibbla, ängsstarr, loppstarr, granspira, slätterblomma och darrgräs är några av de arter som växer i ängarna. Bland rariteterna kan nämnas späd ögontröst vilken omedelbart kommer att försvinna om den årliga slåterhävden upphör.

Loppstarr.

83:7 Vemmenhult

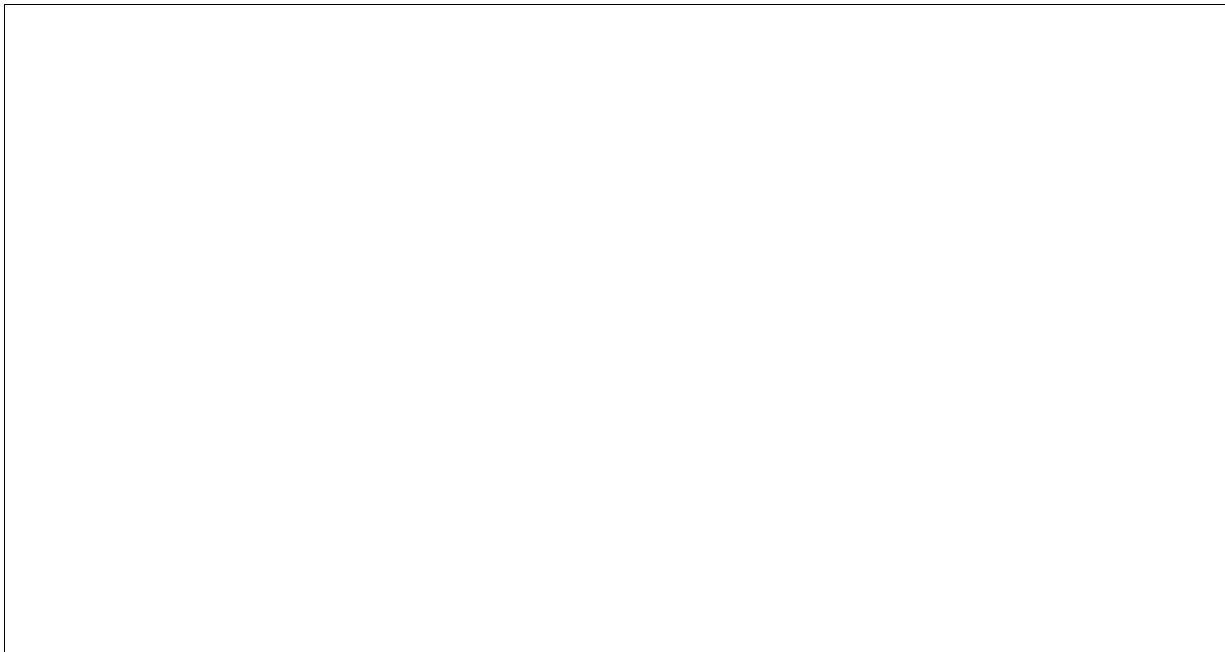
Urvalskriterier: • Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Odlingslandskap med rikt inslag av kultiverade betesmarker och betespräglade lövskogar.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 260 ha. **Naturlig betesmark:** 5 ha (2%). **Övrig betesmark:** 65 ha (25%). **Åker:** 80 ha (31%).

Lagskydd: Riksintresse N (delvis).

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Underlagsmaterial för översiktsplan.



Stenbunden betesmark i vinterskrud vid Vemmenhult.

Vemmenhult och Lövsås ligger i ett kuperat lövskogsrikt landskap med stort inslag av betesmarker. Flera av betesmarkerna innehåller rikligt med odlingsrösen. Kring husen och i kanten av åkrarna

växer hamlade gamla askar och grova sparbanksekar. Söder om vägen ligger en betad hagmark med inslag av naturligt hävdgynnad flora.

83:8 Aplakulla - Hjortsberg

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 2-3 (N3 K2).

Areal: 350 ha. **Naturlig betesmark:** 10,5 ha (3%). **Övrig betesmark:** 50 ha (14%). **Åker:** 155 ha (44%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Vid Hjortsberg finns en tydligt markerad uppodlad dalgång med åkrar och betesmarker. Den lilla byn Aplakulla ligger på en bergkulle längs den norra sidan av dalgången. Husen omges av hagmarker och hamlade lövträd i de branta sluttningarna ner mot dalen.

Hagmarker med inslag av naturligt hävdgynnad flora återfinns också kring Ekhaga och Klinten. Vid det senare området finns en vacker öppen betesmark med inslag av arter som ängsstarr, slåttergubbe, kattfot och darrgräs.

83:9 Arta

Urvalskriterier: • Förekomst av hotad naturtyp. • Karaktäristiskt och välbevarat skifteslandskap. • Lång agrarhistorisk kontinuitet.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 135 ha. **Naturlig betesmark:** 9 ha (7%). **Övrig betesmark:** 15 ha (11%). **Åker:** 60 ha (44%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Landskapet kring Arta är ett typiskt skifteslandskap med raka vällagda stenmurar som avgränsar åkrarna, vilka avbryts av betade glesa björkdungar. Områdets intressantaste del utgörs utan tvekan av ett stycke bevarad ljunghed. Denna ljunghed är en av länets enda kvarvarande ljunghedar, och ligger dessutom i naturlig anslutning till dagens odlingslandskap. Vegetationen är karaktäristisk med ljung, slåttergubbe, svinrot, backtimjan och nattviol. Genom heden löper en

synnerligen väl markerad hålväg med ett flertal gravrösen på ömse sidor vilket belyser att området varit betydelsefullt redan under förhistorisk tid.

Ytterligare fornlämningar återfinns i den stora betade ekskog och ekhage som ligger norr om Svenstorp. Söder om gården Svenstorp finns mycket vackra och vällagda stenmurar kring några betesmarker med stora odlingsrösen och hasselbuketter.

Ljunghed med gammal hålväg vid Ljungagården.

83:10 Långjum - Råstorp

Urvalskriterier: • Rikligt med naturliga betesmarker. • Rikt fornlämningsbestånd i betesmarker.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 200 ha. **Naturlig betesmark:** 25 ha (13%). **Övrig betesmark:** 10 ha (5%). **Åker:** 100 ha (50%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.
• Underlagsmaterial för översiktsplan.

Vid Ledsgården ligger en kulle med ett vackert röjt ekbestånd. Beståndet har viss hagmarkskaraktär och är av stort värde för landskapsbilden. På kullen finns dessutom terrasserade fornåkrar och järnåldersgravar. Ett flertal tydliga fornlämningar återfinns spridda i det omgivande odlingslandskapet, inte sällan väl exponerade i öppna betesmarker.

Från Ledsgården och österut löper en lång och mycket välbevarad fägata.

Betesmarker av skiftande karaktär sträcker sig från ekkullen såväl söderut som norrut, samt återfinns vid Västergården och Storegården. I en åkerkant norr om Ledsgården förekommer den för regionen sällsynta majvivan. Området har sedan lång tid stått under igenväxning, men slåtterhävd av området kommer att återupptas under 1992. I en betesmark längst i norr har brudsporre påträffats.

Odlingslandskapet för övrigt utgörs däremot av relativt stora brukade åkrar.

Glest, betat ekbestånd vid Ledsgården.

83:11 Tärby

Urvalskriterier: • Kyrkomiljö med kulturhistoriskt intressant bebyggelse. • Förekomst av naturliga fodermarker. • Välbevarade fornlämningar i öppet, exponerat läge.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 160 ha. **Naturlig betesmark:** 6,5 ha (4%). **Övrig betesmark:** 10 ha (6%). **Åker:** 75 ha (47%).

Lagskydd: KML 4 kap.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Underlagsmaterial för översiktsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Markerna kring Tärby kyrka utgörs av ett småkuperat och småskuret jordbrukslandskap med åkrar betesmarker och skogsdungar. Området innehåller ett flertal fornlämningar. Bakom kyrkan ligger två betade

kullar med ett stort antal vackra järnåldersgravar. I några hagmarker i den södra delen växer bl.a. backtimjan.

83:12 Hedared

Urvalskriterier: • Karaktäristiskt och välbevarat skifteslandskap med vällagda stenmurar. • Förekomst av hotad naturtyp. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 200 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,3 ha. **Naturlig betesmark:** 5 ha (3%).
Övrig betesmark: 20 ha (10%). **Åker:** 85 ha (43%).

Lagskydd: KML 4 kap.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Underlagsmaterial för översiktsplan.

Markerna kring samhället Hedared är öppna. Landskapsbilden domineras av de många åkrarna, vilka ofta avgränsas av stenmurar. Kring Risa finns vackra hagmarker och mindre avsnitt som fortfarande slås med lie, bl.a. ett litet slåtterkärr. I slåttermarkerna

påträffas en rik flora med nålstarr, ängsstarr, ängsklocka, smörbollar, slåttergubbe, svinrot m.fl.

Invid Hedareds samhälle står landets enda bevarade stavkyrka.

Hedareds stavkyrka. Bilden tagen ca 1915.

83:13 Mölarp

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Mycket artrik flora. • Förekomst av hotad naturtyp. • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Förekomst av fornlämningar i öppet, exponerat läge. • Lång agrarhistorisk kontinuitet.

Klassificering: 1 (N1 K2).

Areal: 10 ha. **Naturlig slåttermark:** 3,5 ha (35%). **Åker:** 2 ha (20%).

Lagskydd: Riksintresse N, naturreservat.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Underlagsmaterial för översiktsplan. • Västkoststiftelsen. 1990: Mölarp. (Broschyr).

Gården Mölarp är omnämnd i Skara Stifts Jordebok av år 1540. Den benämndes då Mölatorp. Kvarnen har varit i bruk ända in på 1960-talet och har sedan renoverats. Numera förvaltas den av Fristad Naturskyddsförening och Hembygdsförening. Kvarnen ingår som en viktig del i den vackra miljön kring Mölarp.

Mölarp ö omges på bägge sidor av Viskan som här har en strid ström med flera forsar. Ån omges av en lummig lövvegetation, och vid kvarnen finns det gamla kvarnfallet kvar.

Själva ön hävdas idag som slåtteräng. Några enstaka hamlade askar ingår i miljön. Floran är mycket rik. Vid en inventering som genomfördes 1985 räknades över 250 arter på ön. Då inkluderades även den lundartade vegetationen längs åns stränder. Bland

slåtter- och betesgynnade arter kan t.ex. nämnas darrgräs, vårfingerört, klasefibbla, sommarfibbla, backtimjan, backstarr, vårstarr, låsbräken, jungfrulin, gullviva, backskafting och backsippa. Växterna i slåtterängen bildar en vegetationstyp som brukar benämnas örtrik ängshavretorräng och som är relativt ovanlig i länet.

Ett ovanligt inslag i floran är några exemplar av silvertistel. Silvertisteln hör egentligen hemma i alperna och har troligen kommit hit med förorenat spannmål under kriget.

Strax sydöst om ön, i anslutning till en mindre åker finns flera fornlämningar. Särskilt att lägga märke till är en hållkista, vanligen kallad "Kungagraven" och ett förhistoriskt gravfält med ca 15 gravanläggningar.

Hela området är ett mycket omtyckt utflyktsmål.

En av länets största slåtterängar ligger på Mölarps ö.

83:14 Värnahult

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 25 ha. **Naturlig betesmark:** 13 ha (32%). **Övrig betesmark:** 2 ha (20%). **Åker:** 3 ha (20%).

Rödlistade arter: Granspira (4).

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Värnahult är en liten skogsgård som ligger enskilt och omgiven av vidsträckta barrskogar. Här finns också två torp, Värnasjöhult och Myrås. Gårdsmiljön kring Värnahult är väl bevarad med flera äldre byggnader, bl.a. en gammal smedja som fortfarande används. Upp mot skogskanten står en gammal sommarladugård som förr användes när djuren gick på bete i skogen. På gårdsplanen växer en hög lönn som klippts till en konisk och särpräglad form.

Odlingsmarkerna utgörs huvudsakligen av mindre åkrar som utnyttjas för slätter eller bete. Långvarig slätter och frånvaro av gödsel och bekämpningsmedel har bidragit till att en naturlig ängsflora med t.ex. rotfibbla och ängsskallra börjat vandra in på de forna åkrarna. Mellan åkermarkerna finns en mosaik av små skogsdungar och fragment av naturlig fodermark där bl.a. granspira växer.

Ängsskallran växer rikligt på Värnahults vallar.

Hövändare och höräfsa vid Värnahult.

83:15 Holmåsa

Urvalskriterier: • Variationsrikt odlingslandskap med flera naturliga fodermarker. • Förekomst av hotade naturtyp, vegetationstyp och art.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 110 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,1 ha .

Naturlig betesmark: 7,5 ha (7%).

Övrig betesmark: 25 ha (23%).

Åker: 30 ha (27%).

Rödlistade arter: Granspira (4).

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Holmåsa by ligger på en höjd ovanför det omgivande odlingslandskapet. I miljön kring byn ingår flera hamlade askar och lindar. I omgivningarna finns ett vackert öppet odlingslandskap som karaktäriseras av öppna åkrar, stenmurar och ett stort antal gallrade lövskogsdungar.

Centralt i området ligger en betad hagmark som i öppna partier hyser en stagghed. Staggheden har en typisk, men idag sällsynt flora, med granspira, hedsäv och borsttåg. Vid Lillasjön norr om Holmåsa by finns betade sötvattenstrandängar. I de blöta delarna av området påträffas kärrull, gräsull och tätört. I områdets östra del finns en liten lieslagen vägren med fin slåttergynnad flora.

83:16 Gingri

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Odlingslandskap som genom sin öppenhet framhäver intressanta geologiska/naturgeografiska former. • Välbevarade fornlämningar i öppet, exponerat läge.

Klassificering: 2 (N3 K1).

Areal: 650 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,5 ha.

Naturlig betesmark: 6,5ha (1%).

Övrig betesmark: 50 ha (8%).

Åker: 475 ha (73%).

Rödlistade arter: Granspira (4).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse K, riksintresse N, naturreservat (Kröklings hage).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Underlagsmaterial för översiktsplan. • Gingri - Mölarp naturinventering.

Utsikt från Gingri.

Gingri by är belägen på en hög drumlinrygg med markerat läge i landskapet. Odlingslandskapet består främst av betade och brukade åkrar. Med några undantag är hagmarkerna endera gödselpåverkade eller igenväxta till lövskogar som dock hyser en rik lundflora.

En stor attraktion vid Gingri är utan tvekan den vidunderliga utsikten österut mot Varnumsjöarna.

Området är geologiskt mycket intressant. När inlandsisen drog sig tillbaka uppdämdes framför isranden en issjö kallad Toarps issjö. Issjön avtappades senare i flera omgångar ner i nuvarande Öresjö. I samband med avtappningarna bröt vattnet genom drumlinen och bildade djupa tappningsrännor, som fortfarande finns kvar som övertvänder dalgångar. Flera av de gamla rännorna är idag täckta av lövskog medan några utnyttjas som betesmarker varvid den intressanta geologin framhävs.

Inom ett ganska begränsat område från Bredgården till kyrkogården finns lämningar som visar på ett kontinuerligt utnyttjande från bronsåldern fram till idag. I åkerkanten vid Bredgården ligger ett stort bronsåldersröse. Några hundra meter västerut ligger ett gravfält från järnåldern i omedelbar anslutning till den gamla kyrkogården. Det senare speglar på ett pedagogiskt sätt förhållandet att man ofta anlade de

kristna kyrkogårdarna i anslutning till de gamla gravplatserna.

Det bör poängteras att naturvärdena kring Gingri inte i första hand är knutna till odlingslandskapet utan snarare till de rika lövskogsmiljöerna. Små avsnitt med naturlig fodermark med opåverkad flora finns dock vid Gunnarp, Nedre Bosgården och i Kröklings hage Längs ån vid Sågfallet finns en betad strandäng.

Stort bronsåldersröse, bevuxet med ekar vid Bredgården.

83:17

Rångedala - Finnekumla

Urvalskriterier: • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Välbevarad radby av oskiftad karaktär. • Lövskogsrikt odlingslandskap med god förekomst av naturliga fodermarker. • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.

Klassificering: 2-3 (N2 K1).

Areal: 350 ha. **Naturlig betesmark:** 27,5 ha (8%).

Övrig betesmark: 25 ha (7%).

Åker: 175 ha (50%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), KML 4 kap.

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Underlagsmaterial för översiktsplan.

Från Rångedala till Finnekumla sträcker sig en tydligt markerad åsrygg. Med undantag för trädgårdsodlingar i den södra delen har odlingslandskapet längs åsen i stora drag bibehållit en ålderdomlig karaktär. Här finns flera välhävdade ek- och björkhagar, ofta belägna på mindre grusavlagringar. Söder om Rångedala finns en stor öppen betesmark med utmarkskaraktär.

Några av betesmarkerna hyser en fin kalkgynnad flora med bl.a. brudbröd, baktimjan och rödkämpar. Även mer sällsynta arter har noterats som t.ex. vårfingerört och backskafting.

Odlingsmarkerna är mycket rika på kulturhistoriska spår. Flera betesmarker hyser rikligt med

odlingsrösen, vilka kan misstänkas vara mycket gamla. Oregelbundna stenmurar löper kors och tvärs igenom landskapet. Ett flertal fågator finns inom området. Hålvägar, fornåkrar och fornlämningar antyder att det rör sig om en mycket gammal kulturbygd. Kring Finnekumla by, där vägen löper fram tätt inpå husen, har bebyggelsen radbykaraktär.

Från Backagården har man en storslagen utsikt över Varnumssjöarna mot norr. Mellan dessa och Finnekumlaåsen ligger de s.k. Sörgårdsmaderna, sent uppodlade åkermarker som vunnits genom sjösänkning. Åt väster utbreder sig Gingri mader. Odlingsmarkerna på Sörgårdsmaderna och Gingri mader är betydelsefulla för fågellivet i området.

83:18 Härskogen

Urvalskriterier: • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Rik förekomst av hamlade träd.

Klassificering: 1-3 (N1 K2).

Areal: 300 ha. **Naturlig slåttermark:** 1,3 ha (0,3%).

Naturlig betesmark: 24 ha (8%).

Övrig betesmark: 75 ha (25%).

Åker: 100 ha (33%).

Rödlistade arter: Fältgentiana (4), granspira (4).

Lagskydd: Riksintresse F.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Området ligger i den nordvästra delen av kommunen i Härskogens stora skogsområde. I det vidsträckta skogsområdet finns ett antal gårdar och mindre byar med synnerligen välbevarade och välskötta odlingsmarker. Kring gårdarna omväxlar välhävdade hagmarker med små åkrar och lövdungar.

Särskilt karaktäristiskt är den stora andelen hagmarker vilka ofta pryds av gamla, hamlade askar. Vid Fagerhult finns en stor ekhage där träden stamkvistats på traditionellt sätt så att ljusinsläppet till marken ökar. I många fall hyser gräsmarkerna en fin, naturligt hävdgynnad flora med arter som kattfot, granspira, slåttergubbe, slåtterfibbla, svinrot och darrgräs.

Vällagda stenmurar, som vid t.ex. Holmared antar väldiga proportioner, utgör andra karaktäristiska inslag.

Landskapet kring Tubbared uppvisar ett stort antal odlingsspår. Hundratalet odlingsrösen syns i en mosaik tillsammans med smååkrar och lövrunnor.

I det ålderdomligt präglade landskapet kring Baggården vid Morjhult återfinns en av länets finaste slåtterängar. Ängen ligger i en fuktig sluttning med enstaka träd. Grässvålen utgörs av en mycket artrik svinrotäng. Av de närmare hundratalet växter som växer i ängen skall fältgentiana och späd ögontröst framhållas. Detta är arter som för mindre än hundra år sedan var allmänna över hela landet, men som idag hotas av utrotning.

Vid Tolla finns ytterligare en slåtteräng.

Slåtter vid Baggården, Morjhult.

83:19 Sörbo - Brämhult

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.
• Förekomst av naturliga fodermarker. • Stor betydelse för närrekreation.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 150 ha. **Naturlig betesmark:** 7 ha (5%). **Övrig betesmark:** 7 ha (5%). **Åker:** 75 ha (50%).

Referenser: • Underlagsmaterial för översiktsplan. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Brämhults kyrka och bygden runt den ligger högt och med utsikt åt sydväst. Landskapet mellan Brämhult och Sörbo är tilltalande med björk- och ekhagar,

stenmurar, öppna betesmarker och små vägar. Längs vägen vid Brämhult växer en rad med mycket gamla almar.

83:20 Gesebol - Lindedalen

Urvalskriterier: • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet (Lindedalen). • Förekomst av strandängar och välhåvade hagmarker med rik, hävdgynnad flora.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 150 ha. **Naturlig betesmark:** 6,5 ha (4%). **Övrig betesmark:** 25 ha (17%). **Åker:** 55 ha (37%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Byn Gesebol vid nordöstra stranden av Gesebols sjö är delad i två hälfter genom Gesebolsån. Den slingrande ån omges av breda starrmader, som närmare sjön övergår i myrmarker. Den så kallade Bastumaden har tidigare utnyttjats för slåtter men hålls idag öppen genom bete. Dessa betade strandängar är av stor betydelse för fågellivet och enligt uppgift skall

enkelbeckasin och ljunpipare häcka inom området.

I skogsmarken strax norr om Gesebol vid Lindedalen ligger två gårdar väl samlade på en höjd. Husen omges av hamlade träd och stora ekar. I slutningarna syns små terränganpassade åkrar och vackra, trädbevuxna hagmarker med rik flora.

83:21 Nolåns dalgång

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 900 ha. **Naturlig betesmark:** 1,5 ha **Övrig betesmark:** 50 ha (6%). **Åker:** 700 ha (78%).

Lagskydd: KML 4 kap.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län.
• Underlagsmaterial för översiktsplan.

Nolån är ett av tillflödena till Storån som så småningom rinner ut i Lygnern. Längs dalgången syns ett öppet, tilltalande, böljande och småkuperat odlingslandskap. Åkrarna, vilka till stor del utnyttjas som betesmark omväxlar med lövdungar och smala

buskridåer. Längs dalens botten slingrar ån fram omgiven av lövvegetation. Bebyggelsen ligger upptryckt efter dalgångens västra sida på ett sätt som är karaktäristiskt för denna typ av odlingsbygder.

83:22 Rölle - Säggröd

Urvalskriterier: • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Förekomst av hotad naturtyp. •		
Klassificering: 1 (N1 K1).		
Areal: 90 ha.	Naturlig slåttermark: 1 ha (1%).	Naturlig betesmark: 9ha (10%).
Övrig betesmark: 10 ha (11%).	Åker: 30 ha (33%).	
Lagskydd: Naturvårdsområde.		
Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län.		

Den som passerar förbi Rölle längs bilvägen reflekterar säkert över det vackra landskapet. De extremt blockrika markerna och de vackra öppna ekhagarna utgör ett vackert ansikte ut mot vägen.

De som stannar till en stund och vandrar längs sjuhäradsleden kommer att finna ett av kommunens mest värdefulla odlingslandskap. Vackra välbetade hagar, småskalig odling, fornåkrar och hackslått med rik flora är några av ingredienserna. Hackslåtten gles ställda och våltuktade hasselbuketter utgör ett gott exempel på hur de lövbevuxna ängarna en gång sett ut, långt ifrån de hasselskogar som idag felaktigt kallas för lövängar. Ett annat tecken på att det verkligen rör sig om gammal hackslåttäng är den mycket sällsynta spåda ögontrösten som här växer tillsammans med

sommarfibbla, kattfot, jungfrulin och andra slåttergynnade arter.

Norr om Rölle, vid Säggröd finns ytterligare en hackslått med fin flora och nyligen tuktade askar.

I hagmarkerna finner man ett stort antal små övertorvade odlingsrösen. Här och var syns smala skrangliga stenmurar.

Miljön kring gården är välbevarad och där de äldre husen och ekonomibyggnaderna ligger väl samlade. Gräsbevuxna gårdsplaner och små körvägar bidrar till helhetsintrycket.

Ask och andra ädla lövträd är vanliga i odlingsmarkerna och längre västerut vidtar stora ädellövskogar med en rik lundflora.

83:23 Hunghult - Upptrost - Koerhult - Flyxhult mfl

Urvalskriterier: • Variationsrika äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Riklig förekomst av hagmarker med rik och hävdgynnad flora.

Klassificering: 1-3 (N2 K2).

Areal: 500 ha. **Naturlig slåttermark:** 1,5 ha (0,3%). **Naturlig betesmark:** 33 ha (7%).

Övrig betesmark: 130 ha (26%). **Åker:** 85 ha (17%).

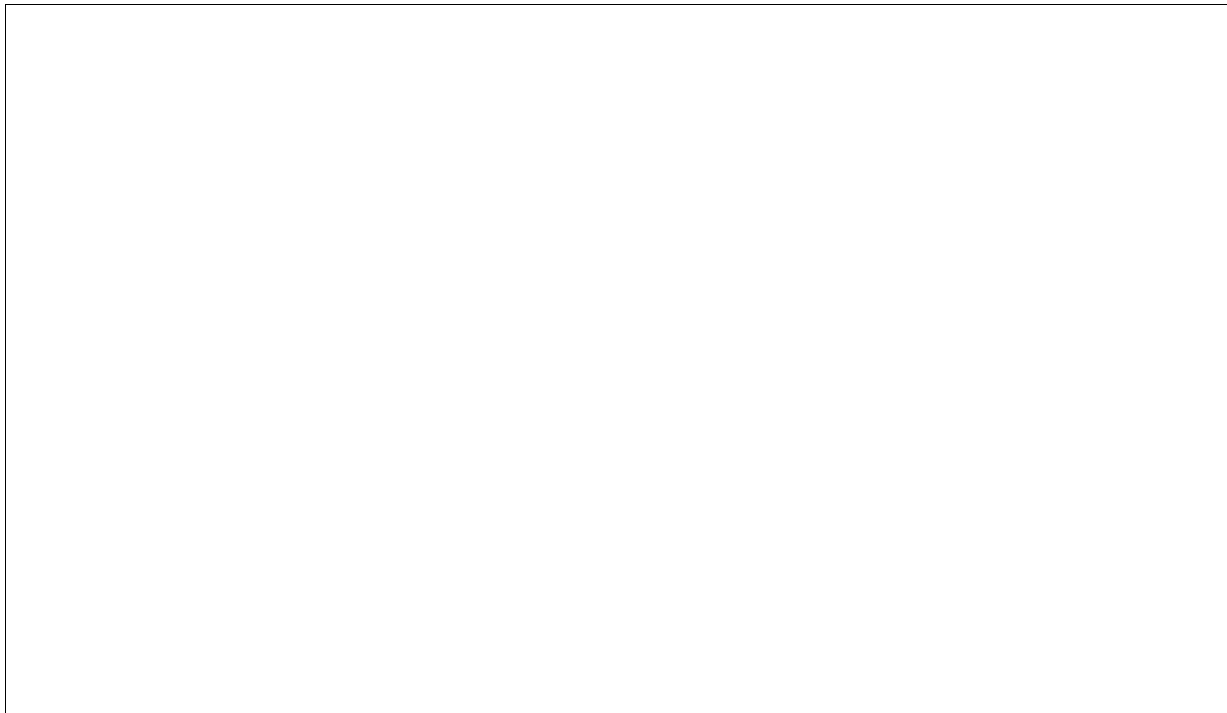
Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Underlagsmaterial för översiktsplan.

Landskapet sydväst om Borås karaktäriseras av vidsträckta barrskogar omväxlande med mossar och skogssjöar. Här och var öppnar sig skogen kring mindre gårdar och byar med kulturmarker i väl hävd. Bebyggelsen och odlingsmarkerna ligger ofta i typiska höjdlägen. Omgivningarna kring gårdarna präglas av hagmarker, små åkrar, odlingsrösen, stenmurar och gamla körvägar vilket ger odlingslandskapet ett ålderdomligt intryck.

Det småskaliga landskapet framträder tydligt vid Upptrost där åkrarna bildar ett gytter tillsammans med åkerholmar, lövdungar och renar. På de otaliga renarna

mellan åkrar, längs vägar och stenmurar växer slåttergubbe, svinrot och andra naturligt hävdgynnade arter. Hävdgynnad flora med t.ex. jungfrulin, slåtterfibbla, kattfot och låsbräken påträffas också i de många hagmarkerna som finns omkring gårdarna inom området. Här skall kanske Alvared, Koerhult, Lönnhult och Flyxhult framhållas i första hand.

Kulturhistoriskt intressant bebyggelse finns bl.a. vid Riddarebolet, Hunghult, Upptrost, Flyxhult och Koerhult. Områden med åkrar och betesmarker där värdena framför allt är knutna till landskapsbilden är Stora Bosnäs, Vikhult, Hulu och Övre Näs.



Odlingslandskap vid Västra Hunghult (föregående sida).

83:24 Draered

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Lövskogsrikt och småskaligt odlingslandskap.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 135 ha. **Övrig betesmark:** 25 ha (19%). **Åker:** 55 ha (41%).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Underlagsmaterial för översiktsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Vid Ammarp och Tittebo finns kulturhistoriskt intressant bebyggelse omgiven av ett kulturlandskap med äldre, terrasserade åkrar samt lövdungar och beteshagar med ädla lövträd. Kring husen står några

grova askar varav åtminstone en bär spår av lövtäkt. Söder om vägen fortsätter betesmarkerna. Här finns också ett område med fornåkrar.

83:25 Hagadalen

Urvalskriterier: • Lövskogsrikt beteslandskap. • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Förekomst av hotade arter.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 35 ha. **Naturlig betesmark:** 6 ha (17%). **Övrig betesmark:** 10 ha (29%). **Åker:** 5 ha (14%).

Rödlistade arter: Grynlav (2), blylav (2), västlig njurlav (4), Gyalecta flotowii (3), almlav (4).

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Oceaniska lavar i Sverige och deras tillbakagång.

Gården Älmås, som idag tjänstgör som friluftsgård, ligger i slutningen ner mot vägen mellan Transås och Målsryd. Gården omges av en mosaik av öppna betes- och kulturmarker omväxlande med odlingsrösen, hasselbuketter och

små dungar av ädla lövträd. Många av träden bär spår av hamling.

Längre västerut finns betesmarker av öppnare karaktär med fin hävdgynnad flora. Här växer bl.a. backtimjan, jungfrulin, darrgräs, slättergubbe och svinrot.

83:26 Berget - Kakås - Stuvered

Urvalskriterier: • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 75 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,6 ha (1%). **Naturlig betesmark:** 4,5 ha (6%).

Övrig betesmark: 20 ha (27%). **Åker:** 30 ha (40%).

Rödlistade arter: Granspira (4).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Vägen mellan Målsryd och Ruered löper fram i en dalgång med omväxlande öppna odlingsmarker och skog. Gårdarna Berget - Kakås och Stuvered ligger inom ett relativt begränsat område.

Jordtäcket i området är tunt och berget går ofta i dagen som enstaka hållar eller större åkerholmar. Vid Kakås syns tydligt hur åkrarna fått anpassas till topografin där de slingrar fram mellan åkerholmarna. Längs vägen vid Stuvered syns en vacker välbetad ekkulle i en åker.

Vid Berget slås ett stort område kring den gamla ladugården med lie. Marken är stenig och hackslått

bidrar i hög grad till att ge området en ålderdomlig prägel. Hela miljön kring husen är intressant med gamla körvägar, fågata, hamlade askar och en stenmur på över 5 meters bredd.

Även vid de andra gårdarna ingår hamlade askar och odlingsrösen i miljön. Vägen fram till Kakås löper tvärs igenom ladugården på ett säreget vis. Vid samtliga tre gårdar finns hagmarker med fin flora. Backtimjan är något av karaktärsart inom området och vid Berget förekommer bl.a. den i landet sällsynta granspiran.

Hackslått kring gårdsbebyggelsen vid Berget.

83:27 Kärret

Urvalskriterier: • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Förekomst av hotad naturtyp.

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 20 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,5 ha (2,5%). **Naturlig betesmark:** 6 ha (30%).

Åker: 7 ha (35%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Vid Kärret finns ett litet skogsjordbruk som i många stycken bedrivs på ett traditionellt sätt. Skörden binds med självbindare och hängs på tork på hässjor, varför åkrarna får ett karaktäristiskt utseende på eftersommaren. Inklämt mellan två åkrar ligger ett litet slåtterkärr med en typisk flora av bl.a. kärrspira, ormröt och darrgräs. Söder om vägen utbreder sig en stor hagmark. Grässvålen är här också mycket representativ för ogödslade hagmarker inom de magra

skogsbygderna. I fältskiktet syns en s.k. rödvensgräshed med karaktäristiska arter som ljung, rödven, blodrot, kattfot, jungfrulin och svinrot.

Markerna runt gården är ett unikt stycke levande kulturhistoria, där också stenmurar, små bruksvägar och odlingsrösen utgör självklara inslag. Jordbruket drivs idag av en ung brukare varför man åtminstone kan ha en förhoppning om att det får fortleva.

83:28 Knapphestra

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Stor betydelse för närrekreation.

Klassificering: 3 (K2).

Areal: 100 ha. **Övrig betesmark:** 20 ha (20%). **Åker:** 40 ha (40%).

Referenser: • Underlagsmaterial för översiktsplan.

Strax öster om Dannike vid Knapphestra ligger tre små gårdar i en trång dalgång inne i skogen.

Odlingsmarkerna består av åker och vall på utdikade kärrmarker längs ån.

83:29 Björnåsa by

Urvalskriterier: • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 60 ha. **Naturlig betesmark:** 3,5 ha (6%). **Övrig betesmark:** 15 ha (25%). **Åker:** 18 ha (30%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Kring Björnåsa by finns ett öppet avsnitt i barrskogen. Byn är belägen på en liten höjd, omgiven av ett småskaligt odlingslandskap med små åkrar, odlingsrösen, stenmurar, gamla körvägar och hagmarker. Åker och hagmarker betas av hästar, men

hävden är tyvärr dålig och igenväxning pågår. Detta i kombination med nyare bebyggelse gör att området delvis håller på att förlora sin annars så ålderdomliga prägel.

83:30 Öd

Urvalskriterier: • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Förekomst av gamla och grova lövträd.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 50 ha. **Naturlig betesmark:** 5,5 ha (11%). **Övrig betesmark:** 10 ha (20%). **Åker:** 15 ha (30%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Underlagsmaterial för översiktsplan.

Vid Öd finns ett odlingslandskap som behållit många spår och karaktärsdrag av ett äldre odlingslandskap. Främst skall den stora andelen hagmark i förhållande till åkermark framhållas. Den avspeglar på ett tydligt sätt fördelningen mellan äng och åker i det gamla jordbrukslandskapet.

Markerna präglas också av stora odlingsrösen. En gammal gräsbevuxen väg löper genom inägomarkerna ner mot sjön. Åkrarna är små och smala och kantas

stundom av vällagda vallmurar.

Betet av hagmarkerna är tyvärr något svagt varför igenväxning pågår och trädskiktet tätnar. I öppna partier kan ännu t.ex. slättegubbe och svinrot återfinnas. Många av de gamla och grova träden är betydelsefulla för fågellivet.

I fuktigare partier påträffas den relativt ovanliga arten vattenstånd.

83:31 Roppered

Urvalskriterier: • Lövskogsrikt odlingslandskap. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 55 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,25 ha (1%). **Naturlig betesmark:** 4 ha (7%).
Övrig betesmark: 5 ha (9%). **Åker:** 8 ha (15%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Strax väster om Aplared, längs vägen mot Hökhult finns ett landskap som består av små åkrar omväxlande med betade lövskogar och hagmarker. Vid Lillagärdet finns en liten slåtteräng i kanten av en åker. Här växer bl.a. rika bestånd av vitblommig

jungfrulin.

På en kulle längs vägen mot Roppered syns en mycket vacker björkhage med rika bestånd av slättegubbe och ett flertal kulturhistoriska odlingsspår.

83:32 Drösphult

Urvalskriterier: • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 40 ha. **Naturlig betesmark:** 2,5 ha (6%). **Övrig betesmark:** 10 ha (25%). **Åker:** 15 ha (38%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Vägen genom Drösphult kantas av väldiga stenmurar på bägge sidor. Längs murarna växer en vacker allé med ek, ask, alm och lönn. På några av träden påträffas lunglav.

På ömse sidor om vägen finns betade åkermarker och lövdungar med hasselbuketter.

En stor U-formad ladugård utgör ett intressant inslag i bebyggelsen.

83:33 Gränd

Urvalskriterier: • Vålövade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 170 ha. **Naturlig betesmark:** 13 ha (8%). **Övrig betesmark:** 15 ha (9%). **Åker:** 70 ha (41%).

Rödlistade arter: Granspira (4).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Underlagsmaterial för översiktsplan.

Byn Gränd ligger på toppen av en mäktig drumlin, vars jämnt välvda ytformer kontrasterar starkt mot omgivningarnas brutna terräng. Från vägen som går genom byn har man en vidsträckt utsikt mot nordväst och från andra delar av byn ser man åt motsatt håll med Lyssjön i förgrunden. I den västra sluttningen

finns stora betesmarker, bl.a. en intressant hagmark med flera ingående naturtyper, välutvecklade vegetationstyper samt ett större antal idag ovanliga och intressanta ängsväxter. Här växer den västliga arten granspira. Dessutom påträffas ormröt, darrgräs, svinröt, rödkämpar m.fl.

Öppet beteslandskap vid Gränd.

83:34 Håhult

Urvalskriterier: • Karaktäristiskt och välbevarat skifteslandskap • Kulturhistoriskt intressant bebyggelse.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 85 ha. **Naturlig betesmark:** 1 ha (1%). **Övrig betesmark:** 30 ha (35%). **Åker:** 20 ha (24%).

Referenser: • Underlagsmaterial för översiktsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Den lilla byn Håhult ligger på en liten drumlinrygg och har ett isolerat läge i skogslandskapet. Hela drumlinen är uppodlad vilket medger vida utblickar över nejden. Odlingsmarkerna utgörs av åkrar

avgränsade av stenmurar, och en relativt stor andel kultiverade betesmarker. Ner mot åsens sluttningar finns lövskogar med grova, vidkroniga ekar.

83:35 Häggårda

Urvalskriterier: • Stor betydelse för friluftsliv. • Lövskogsrikt beteslandskap.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 15 ha. **Naturlig betesmark:** 3,5 ha (23%). **Övrig betesmark:** 7 ha (47%). **Åker:** 2 ha (13%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Häggårda ligger i ett småkuperat landskap som huvudsakligen täcks av barrskog. Skogen öppnar sig här och var runt enstaka byar och skogsgårdar. Kring Häggårda finns gamla kulturmarker som idag hålls öppna genom bete. Ek- och björkhagepartier omväxlar

med smala betade åkerpartier. Flera odlingsrösen bidrar till att ge området sin karaktär.

Många av träden har en intressant lavflora med bl.a. blylav, skrovellav och lunglav vilka gynnas av den halvöppna, lövrika miljön.

83:36 Ljushult

Urvalskriterier: • Hagmarker med mycket gamla och grova ekar. • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår. • Förekomst av hotad naturtyp. • Förekomst av hotad art.

Klassificering: 1, 3 (N2 K2).

Areal: 45 ha. **Naturlig betesmark:** 5,5 ha (12%). **Övrig betesmark:** 15 ha (33%). **Åker:** 8 ha (18%).

Rödlistade arter: Blomskägglav (2).

Lagskydd: Naturreservat.

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Landskapet i Ljushults socken kännetecknas av höga kullar och djupa dalsänkor. Barrskog dominerar i stort, men lövskogar förekommer också i anslutning till gårdarna. Kring komministerbostället Backa utbreder sig ett litet, men tilltalande, kulturlandskap med kuperade åkrar och välbetade ekhagar. I hagmarkerna finns flera spår av äldre odling i form av odlingsrösen och små åkrar. I den södra delen av området ligger ett naturreservat med en gammal ekhage. Området har mycket stort värde framförallt genom förekomsten av

synnerligen gamla och grova träd.

På flera av de gamla träden inom området förekommer sällsynta och ovanliga lavar som t.ex. jättelav, lunglav, almlav och blomskägglav. Den senare anses vara en art som är tydligt knuten till det gamla odlingslandskapet.

Vid Ljushults kyrka finns ytterligare hagmarker och betade lövskogar. Bebyggelsen i kring kyrkan är kulturhistoriskt intressant.

83:37 Seglora

Urvalskriterier: • Betade fuktängar med betydelse för fågellivet. • Välbevarad bebyggelsemiljö. • Stor betydelse för turism. • Vålhövdade hagmarker med rik, hävdgynnad flora (Tranhult).

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 125 ha. **Naturlig betesmark:** 16,5 ha (13%). **Övrig betesmark:** 5 ha (5%). **Åker:** 55 ha (44%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar), KML 4 kap.

Referenser: • Baksidestexten till gula kartan. • Underlagsmaterial för översiktsplan. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Kring Seglora finns ett odlingslandskap med i det närmaste pastoralt utseende. Vackra stenvalvbroar korsar Viskan som omges av vackert beteslandskap med betade småkullar och strandavsnitt. Den 60 meter långa stenvalvbron vid Segloraberg är kulturhistoriskt mycket värdefull och räknas bland landets vackraste. Seglora är dessutom kulturhistoriskt intressant ur en annan aspekt. Den berömda Seglora kyrka på Skansen har en gång flyttats från denna plats.

Sydväst om Segloraberg utbreder sig stora, betade fuktängar utmed Viskans stränder. Dessa marker är betydelsefulla för fågellivet.

Vid Tranhult passerar Viskan en smal dalgång innan den når ut i Seglorabygdens bredare dalgång. Längs åns sluttningar finns vackra betesmarker med enbuskar och smala åkermarker. Norr om Tranhult finns ett naturreservat med lövskog och klippbranter.

Vackra stenvalvbroar korsar Viskan vid Seglora.

83:38 Häggåns dalgång

Urvalskriterier: • Förekomst av välhävdade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Stort välhävdat område med fukt- och strandängar av stor betydelse för fågellivet.

Klassificering: 2-3 (N2 K2).

Areal: 175 ha. **Naturlig betesmark:** 36 ha (20%). **Övrig betesmark:** 40 ha (23%). **Åker:** 55 ha (31%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Underlagsmaterial för översiktsplan.

Mellan Fritsla och Kinnarumma flyter Häggån fram med ett lugnt slingrande lopp. I norr och söder kantas dalgången av barrskogsklädda åsar.

Utefter hela sträckan kantas ån av betade strandängar, fuktängar och lågt liggande vallar omväxlande med lövbårder. De betade strandnära markerna är av stor betydelse för våtmarksberoende fåglar.

Längs en torr strandbrink strax öster om Kinnarumma finns en välbetad torräng, med ett av

länets rikaste bestånd av backsippa. Strax norr därom, på Göllingstorps inägor, finns en stenmur som enligt traditionen byggts av ryska krigsfångar.

Fägatan vid Krokstorp-Flenstorp är mycket välbevarad och närmare 200 meter lång. Intressant är också en slåttermad vid Ågården, där naturskyddsföreningen nyligen återupptagit slåtterhävden. Här växer bl.a. kärrspira, slåtterblomma, kärrsälting och knagglestarr, samtliga typiska arter för slåttermader.

Betade fuktängar utmed Häggån.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Eskilsred	3	Ekhage	10,5 ha
2	Bua	3	Öppen hagmark	1,5 ha
3	Liagärde	3	Öppen hagmark	4 ha
4	Seglora	3	Sötvattenstrandäng	12,5 ha
5	Tranhult	2	Blandlövhage	1 ha
			Sötvattenstrandäng	2 ha
			Öppen hagmark	1 ha
6	Kinnarumma	3	Sötvattenstrandäng	22 ha
7	Abborrås	1	Björkhage	4 ha
8	Storagården	1	Öppen hagmark	2,5 ha
			Sötvattenstrandäng	3,5 ha
9	Hunghult	3	Björkhage	5,5 ha
			Öppen hagmark	1 ha
10	Alvared	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
11	Skrimhult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
12	Ågården	3	Öppen hagmark	1 ha
			Björkhage	0,5 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
13	Hessered	3	Öppen hagmark	1 ha
14	Koerhult	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
			Öppen hagmark	1,5 ha
15	Flyxhult	2	Öppen hagmark	5 ha
16	Årbo	3	Öppen hagmark	3,5 ha
17	Göllingstorp	3	Ekhage	4 ha
18	Häggårda	3	Blandlövhage	3,5 ha
19	Backa	2	Öppen hagmark	3 ha
			Ekhage	2,5 ha
20	Björryd	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
21	Hökhult	3	Öppen hagmark	1,5 ha
22	Östra Håhult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
23	Lillagärdet	2	Ekhage	2 ha
			Hackslått	0,25 ha
24	Roppered	3	Björkhage	2 ha
25	Västra Gränd	2	Öppen hagmark	5 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
			Björkhage	2,5 ha
26	Berg	3	Öppen hagmark	2,5 ha
27	Kyrkbyn	2	Öppen hagmark	1,5 ha
28	Hultet	3	Öppen hagmark	2,5 ha
29	Råssa	3	Öppen hagmark	1,5 ha
30	Låddekärrsbo	3	Blandlövhage	3,5 ha
31	Eneslund	3	Öppen hagmark	2 ha
32	Östra Hunghult	3	Öppen hagmark	2,5 ha
33	Häljabäcken	3	Öppen hagmark	8,5 ha
34	Yttre Näs	3	Blandlövhage	7 ha
35	Slottsarbete	2	Annan öppen äng	1,5 ha
36	Öd	3	Öppen hagmark	2 ha
			Björkhage	3,5 ha
37	Nygården	3	Öppen hagmark	9 ha
38	Germundared	3	Blandlövhage	1 ha
39	Berget	2	Hackslått	0,5 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	0,75 ha
40	Ingelsbo	3	Blandlövhage	1,5 ha
41	Harekulla	3	Öppen hagmark	1,5 ha
42	Björnåsen	3	Öppen hagmark	3,5 ha
43	Kakås	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
			Hackslått	0,1 ha
44	Stuvered	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
45	Hagadalen	3	Öppen hagmark	1 ha
46	Älmås	3	Blandlövhage	4 ha

47	Pålsbo	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
48	Tubbare	1	Öppen hagmark	3,5 ha
			Björkhage	2,5 ha
			Slätterkärr	0,5 ha
49	Erikslund	2	Öppen hagmark	2 ha
50	Gesebol	2	Sötvattenstrandäng	1,5 ha
			Öppen hagmark	3,5 ha
51	Långhult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	5 ha
52	Slätten	3	Öppen hagmark	1 ha
			Ekhage	3 ha
53	Rölle	1	Öppen hagmark	1 ha
			Blandlövhage	4 ha
			Hackslått	1 ha
54	Hagalund	2	Öppen hagmark	1,5 ha
55	Åleviken	3	Blandlövhage	1,5 ha
56	Tubbare	3	Ekhage	3,5 ha
57	Tolla	2	Hackslått	0,2 ha
			Slättermad	2 ha
58	Morjhult	1	Hackslått	1 ha
			Björkhage	1 ha
			Öppen hagmark	1,5 ha
59	Högåsen	2	Björkhage	1 ha
			Öppen hagmark	0,5 ha
60	Stenshult	3	Ekhage	3 ha
61	Basgårde	2	Blandlövhage	1,5 ha
			Björkhage	1,5 ha
62	Lindedalen	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
63	Flathult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha

Vilande betesdjur i hagmark vid Åleviken (ängs- och hagmarksobjekt 55).

64	Holmared	3	Öppen hagmark	2 ha
			Ekhage	1,5 ha
65	Holmared	3	Öppen hagmark	2 ha
66	Näs	3	Blandlövhage	2 ha
67	Sandhem	3	Hackslått	0,2 ha
68	Borhult	3	Björkhage	1,5 ha
69	Sörbo	3	Öppen hagmark	3 ha
			Björkhage	2 ha
			Ekhage	2 ha
70	Stora Mada	2	Öppen hagmark	5 ha
71	Kronogården, Bredared	2	Öppen hagmark	4 ha
72	Smedsgården, Bredared	3	Björkhage	3 ha
73	Lermad och Slättholmen	3	Öppen hagmark	3 ha
74	Kobacka	3	Ekhage	3,5 ha
75	Äspered	3	Ekhage	4 ha
76	Gullestorp	3	Öppen hagmark	ha
			Ekhage	1,5 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
77	Fagerhult	2	Ekhage	1,5 ha
			Öppen hagmark	1 ha
78	Greveås	3	Björkhage	1 ha
79	Risa	2	Hackslått	0,2 ha
			Slätterkärr	0,1 ha
80	Haraldsgården, Hedared	3	Öppen hagmark	2 ha
81	Skattegården, Hedared	3	Öppen hagmark	1,5 ha
82	Abborrasjön	3	Björkhage	1,5 ha
			Öppen hagmark	1 ha
83	Ingeshult	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
84	Värnahult	3	Mosaik	13 ha
85	Råryd	3	Björkhage	1 ha
			Öppen hagmark	0,2 ha
86	Holmåsa by	2	Öppen hagmark	3,5 ha
			Björkhage	2,5 ha
			Hackslått	0,1 ha
			Sötvattenstrandäng	1,5 ha
87	Sköttning	3	Blandlövhage	1 ha
88	Ekhaga	3	Öppen hagmark	1 ha
			Blandlövhage	1,5 ha
89	Aplakulla	3	Blandlövhage	1 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
90	Tången	2	Öppen hagmark	1 ha
			Björkhage	1,5 ha
91	Mölarps ö	1	Hackslått	3,5 ha
92	Kröklings hage	3	Träd- och buskbärande äng	2 ha
93	Äspered	3	Blandlövhage	3 ha
94	Ekenäs	3	Öppen hagmark	4 ha
			Blandlövhage	2 ha
95	Ödekyrkogården	3	Annan öppen äng	0,5 ha
96	Bräckås	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	4 ha
97	Tärby	3	Blandlövhage	2 ha
98	Smedagården	3	Öppen hagmark	3 ha
99	Gäros	3	Öppen hagmark	1,5 ha
100	Ön	3	Björkhage	4,5 ha
101	Finnekumla och Rångedala	2	Blandlövhage	13 ha
102	Rångedala	2	Annan öppen utmark	8 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
103	Rångedala	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
104	Häljared	2	Slätterkärr	1 ha
105	Gantarås	1	Öppen hagmark	2,5 ha
			Björkhage	1 ha
			Hackslått	2 ha

106	Klangatorpet	3	Öppen hagmark	1,5 ha
107	Mellomgårde	3	Öppen hagmark	2,5 ha
108	Stennabben	2	Öppen hagmark	1,5 ha
			Hackslått	0,1 ha
109	Gåshult	1	Hackslått	0,5 ha
			Öppen hagmark	5 ha
			Björkhage	1 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
110	Gamsen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	5 ha
111	Vemmenhult	3	Björkhage	5 ha
112	Klinten	2	Öppen hagmark	2,5 ha
			Ekhage	1,5 ha
			Björkhage	1,5 ha
113	Torpet	2	Björkhage	1 ha
114	Sevred	3	Björkhage	2,5 ha
115	Vänga	3	Björkhage	0,5 ha
116	Ödegärdet	2	Björkhage	3,5 ha
117	Sibbarp	3	Björkhage	1,5 ha
118	Ljungagården	2	Ljunghed	4,5 ha
			Öppen hagmark	1,5 ha
119	Frälsegården	2	Ekmark	18 ha
120	Västergården-Längjum	3	Blandlövhage	4 ha
121	Storegården-Längjum	3	Öppen hagmark	2,5 ha
122	Skrivaregården	2	Öppen hagmark	1 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
123	Annestorp	3	Öppen hagmark	1,5 ha
124	Laryd	3	Öppen hagmark	2,5 ha
125	Gunnagården	2	Ekhage	3,5 ha
			Öppen hagmark	3,5 ha
126	Mosstomt	3	Öppen hagmark	1,5 ha
127	Brännebo	3	Öppen hagmark	1 ha
128	Avelstomten	3	Öppen hagmark	3 ha
129	Örlanda	3	Träd- och buskbärande äng	0,3 ha
			Öppen hagmark	1 ha
			Ekhage	1,5 ha
130	Näs	3	Hackslått	0,2 ha
131	Borgstena	2	Annan öppen utmark	12 ha
			Betad skog	1 ha
132	Karlstorp o Lindstorp	3	Blandlövhage	3,5 ha
133	Holmen	3	Öppen hagmark	1 ha
134	Tämta kyrkoruin	3	Annan öppen äng	0,4 ha
Ö1	Självared-nord	3	Ospecificerad naturtyp	1 ha
Ö2	Självared-syd	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,7 ha
Ö3	Hagabo	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,5 ha
Ö4	Källnäs	3	Ekhage	1,2 ha
Ö5	Aranäsholms kapell	3	Ekhage	0,6 ha
Ö6	Lillastugan, Skrimhult	3	Blandlövhage	0,7 ha
Ö7	Almhult	3	Ospecificerat klass 4-objekt	0,3 ha
Ö8	Nordgården, Fagerhult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,5 ha
Ö9	Mellomgården, Fagerhult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,5 ha
Ö10	Dröspult	3	Öppen hagmark	2,5 ha
Ö11	Hembygdsgården, Bollebygd	3	Ekhage	1 ha
Ö12	Upptröst-Sydost	3	Öppen hagmark	3,2 ha
Ö13	Gatekullen, Björkhult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
Ö14	Östergårdshagen	3	Björkhage	2,2 ha
Ö15	Rydalyckan, Senåsa	3	Ekhage	4 ha
Ö16	Bygd	3	Ekhage	1 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1,7 ha
Ö17	Skattegården, Skänstad	3	Ekhage	1 ha

Ö18	Fattabo	3	Annan träd- & buskbärande hagmark Hackslått	1 ha 0,1 ha
Ö19	Laggaregården	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,5 ha
Ö20	Hulegårde	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
Ö21	Västergården, Ebbared	3	Öppen hagmark	2,5 ha
Ö22	St. Hyberg	3	Öppen hagmark	1,2 ha
Ö23	Tångagårdshagen-väst	3	Blandlövhage	2,5 ha
Ö24	Risa-sydväst	3	Öppen hagmark	1,3 ha
Ö25	Gravryd	3	Ekhage	2,2 ha
Ö26	Torbjörnstorpe	3	Ekhage Annan träd- & buskbärande hagmark	0,7 ha 0,7 ha
Ö27	Fristad prästgård	3	Öppen hagmark	3,7 ha
Ö28	Lilla Sik	3	Björkhage	1 ha
Ö29	Åspered	3	Blandlövhage	1,5 ha
Ö30	Nedre Bosgården	3	Öppen hagmark	2 ha
Ö31	Vevelhult	3	Öppen hagmark	1,5 ha
Ö32	Kvarbo	3	Ekhage	0,7 ha
Ö33	Farstorp	3	Öppen hagmark Ekhage	1 ha 1 ha
Ö34	Älgarås	3	Öppen hagmark	2,5 ha
Ö35	Brandhålan	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,2 ha

Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

102	Kil	Resta stenar
103	Hyberg	Gravfält
108	Gunnagården	Gravfält
161	Bosgården	Gravfält
182	Örebro	Domarring
196	Tröjenborgen	Labyrint
212	Bockaryds skans	Befästningsanläggning

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1.	Esstorp. Enbuskrik hagmark. Rikligt med kattfot.
2.	Ruered. Betesmark. Lokal för vattenstånd.
3.	Töllsjö. Betad strandäng.
4.	Högaråsen. Slätteräng kring gammalt torpställe. Darrgräs, svinrot, jungfrulin, slättergubbe m.fl.
5.	Karlagården. Slätteräng med darrgräs, jungfru Marie nycklar, grönvit nattviol och jordtunga. Hamlade askar. Rik lavflora.
6.	Kvarnen - Ågårdsängen. Slättermad. Slätterblomma, kärrsälting och kärrspira.
7.	Fagerhult. Slätteräng. Vattenstånd. Bårdlav.
8.	Lönnhult. Hagmark. Darrgräs, låsbräken, slättergubbe, svinrot och rotfibbla.
9.	Snärjeslätt. Slätteräng. Ängsklocka, borsttåg, ängshavre, backstarr, backtimjan och backnejlika.
10.	Avelstomten. Välbevarad, äldre bebyggelse.
11.	Sundholmen. Öppet betat landskap kring slottsruin.
12.	Råbacka. Torp. Fägata. Odlingsrösen och stenmurar.
13.	Hägnagårde. Slätterhävdad gravfält. Förekomst av slättergubbe. Stenmurar. Äldre bebyggelse. Utgör mindre del av naturreservat.

Dals - Eds kommun

04:1 Dalen

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Skogsjordbruk av betydelse för den biologiska variationen i skogsbygd.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 35 ha. **Övrig betesmark:** 15 ha (43%). **Åker:** 10 ha (29%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse N, riksintresse F, NRL 2: 3.

Referenser: • Byggnadsinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal översiktsplan.

Byn Dalen ligger vackert vid Stora Le. De centrala delarna av byn sköts ännu som jordbruksmark, men stora delar av de forna ängsmarkerna är igenvuxna till en lövskog. Området har en betydelsefull landskapsbild, inte minst för båturlästerna längs Stora Le.

04:2 Nössemark med omgivningar

Urvalskriterier: • Skogsjordbruk av betydelse för den biologiska variationen i skogsbygd. • Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. • Stor betydelse för turism.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 650 ha. **Naturlig betesmark:** 1,5 ha (0%). **Övrig betesmark:** 40 ha (6%). **Åker:** 300 ha (46%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse F, riksintresse N, NRL 2: 3.

Referenser: • Byggnadsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal översiktsplan.

Sjön Stora Le sträcker sig igenom den vidsträckt skogsbygden i nordvästra Dalsland. Stränderna kantas av skog, och på de fåtal gårdar som funnits har jordbruket i många fall avvecklats. Kring Nössemark finns trots allt ännu en någorlunda väl sammanhållen odlingsbygd. Det småkuperade odlingslandskapet utgör ett tilltalande avbrott i den annars relativt enhetliga skogsbygden. Eftersom hö för försäljning till norska travbanor är den viktigaste jordbruksprodukten utgörs odlingsmarkerna huvudsakligen av vall.

Markerna är ovanligt välhåvade för att vara i denna del av Dalsland.

Bebyggelse, som ofta är belägen i typiska höjdlägen, sätter en tydlig prägel på landskapsbild. Karaktäristiskt för husen är träarkitekturen och snickarglädjen, som är mycket starkt utpräglad i denna gränsbygd mot Norge.

Vid Rörviken, Nössjö och Sämsjön samt på andra sidan Stora Le finns mindre byar med öppna strandnära odlingsmarker som skapar en tilltalande landskapsbild. Här och var är dock hävden sviktande och igenväxning pågår.

04:3 Bomarken

Urvalskriterier: • För Dalsland rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår. • Skogsjordbruk av betydelse för den biologiska variationen i skogsbygd.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 40 ha. **Övrig betesmark:** 10 ha (25%). **Åker:** 15 ha (38%).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Större delen av nordvästra Dalsland utgörs av ren skogsbygd. Vid Bomarken bedrivs fortfarande visst jordbruk. Odlingsmarkerna, vilka huvudsakligen består av vall med inslag av lövträdsbevuxna

betesmarker, ligger högt i ett typiskt så kallat lidläge i sluttningarna ner mot Stora Le. Odlingslandskapet kring Bomarken är ganska rikt på odlingspå i form av kraftiga odlingsrösen och stenmurar.

04:4 Rävmarken

Urvalskriterier: • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Vålövade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Förekomst av hotad naturtyp. • För Dalsland rik förekomst av kulturhistoriska odlingspå.

Klassificering: 2 (N1 K2).

Areal: 25 ha. **Naturlig betesmark:** 5 ha (6%). **Övrig betesmark:** 10 ha (40%). **Åker:** 5 ha (20%).

Lagskydd: Riksintresse N, riksintresse F, NRL 2: 3.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal översiktsplan.

Sjön Stora Le sträcker sig igenom den vidsträckt skogsbygden i nordvästra Dalsland. Stränderna kantas av skog, och på de fåtal gårdar som funnits har jordbruket i många fall avvecklats. Vid Rävmarken finns ännu några gårdar där odlingsmarkerna hålls i hävd. I ett typiskt så kallat lidläge i sluttningarna ner mot sjön vid gården Sten finns åkrar och betesmarker inramade av stenmurar, som här vidtar proportioner man inte är van vid i Dalsland. En stenmur mäter en bredd på flera meter.

Betesmarkerna ner mot sjön är rika på odlingsrösen. Floran är rik och typisk för ogödslade, kontinuerligt hävdade marker i Dalsland. I gräsvålen återfinns ett mycket gott exempel på en så kallad staggäng, en vegetationstyp som domineras av stagg men där också ett flertal kalkgynnade arter som t.ex. vildlin och loppstarr förekommer. Kattfot, slättegubbe, ormrot, darrgräs utgör andra vanliga inslag.

Lite längre österut vid Rävmarken finns ett litet slätterängsfragment insprängt mellan vägen och en gammal åker.

Odlingsmarkerna vid Sten ligger i sluttningen ner mot sjön. Detta så kallade lidläge är karaktäristiskt för norra Dalsland.

04:5 Sannerud - Äng

Urvalskriterier: • Variationsrikt äldre odlingslandskap med inslag av traditionella bruksformer.
• Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. • Mycket artrik flora. • Förekomst av hotad naturtyp.

Klassificering: 1 (N1 K2).

Areal: 200 ha. **Naturlig slåttermark:** 1 ha (0,5%).

Naturlig betesmark: 23 ha (11%).

Övrig betesmark: 20 ha (10%).

Åker: 30 ha (15%).

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.
• Byggnadsinventering.

Vid Sannerud och Äng finns ett stort område med småskaliga odlingsmarker. Även om stora delar av de forna ängsmarkerna vuxit igen till lövskog finns det fortfarande kvar ett flertal vackra och blomsterrika hagmarker och mindre hackslåttängar. Odlingsspår i form av stenmurar, hamlade träd, hasselbuskage och odlingsrösen förekommer i mycket större antal än på de allra flesta andra håll i Dalsland. Kring några av gårdarna är den ålderdomliga karaktären av odlingsmarkerna mycket välbevarad.

Här som på många andra håll i norra Dalsland innehåller berggrunden basiska jordarter vilket kan utläsas av florán. I omedelbar anslutning till bebyggelsen vid Suckan finns en av

Dalslands finaste slåtterängar. Klasefibblan, karaktärsart för många dalsländska ängar, växer i rika bestånd. Till skillnad från de exemplar man oftast finner i igenväxningsmiljöer är klasefibblan i ängen vid Suckan småväxt, en typisk anpassning till långvarig slåtterhävd. Loppstarr, darrgräs, vildlin och ormrot är några av de typiska arter som växer här samt i övriga slåtter- och hagmarker vid Sannerud och Äng.

Även om jordbruket kring Sannerud och Äng är under avveckling finns här fortfarande kvar mycket stora natur- och kulturvärden. Samtidigt hyser området också stora värden knutna till lövskogsmiljöerna. En skötselplan, som skall vara vägledande för hur ekonomiska insatser kan styras inom området, bör snarast upprättas.

Odlingsmarkerna kring Sannerud och Äng har behållit många karaktärer typiska för ett ålderdomligt odlingslandskap.

04:6 Håbol

Urvalskriterier: • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • För Dalsland rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 1-2 (N2 K1).

Areal: 500 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,2 ha.

Övrig betesmark: 70 ha (14%).

Naturlig betesmark: 20 ha (4%).

Åker: 165 ha (33%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Byggnadsinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunal översiktsplan.

I den kuperade och av sprickdalar uppbrutna terrängen nordost om Dals-Ed ligger ett flertal vackra småjordbruk omslutna av gammelskog. Det mest framträdande gårds- och bymiljöerna är Gäserud, Håbol och Olasbyn. Längs den trånga dalgången mellan Bölesjön och Vångsjön rinner Gäserudsälven fram kantad av bitvis branta, kuperade åker- och betesmarker omväxlande med små fuktängar och sumpskogspartier. Håbol är socknens centrum, och längre norrut ligger mindre gårdar och byar vid Bön, Olasbyn och Åsnebyn. Markerna hålls överlag i god hävd och kring de flesta gårdarna finns fortfarande betade hagmarker med fin ogödslad flora. Odlingsrösen, små åkrar och gamla grova lövträd är andra vanliga inslag i landskapet.

Hela området är rikt på fornlämningar vilket belyser dess historiska kontinuitet. Fornlämningarna ingår ofta naturligt i det odlade landskapet genom att de ligger i betade hagmarker.

Bebyggelsen i området är i huvudsak från 1800-talets senare hälft och framåt i tiden. Den s.k. Gäserudsstugan, som är ett av de äldsta bevarade husen i Dalsland, består av ett boningshus från 1600-talet och ladugård samt stolpbod från senare hälften av 1700-talet.

Olasbyn ligger i ett utpräglad lidläge ovanför högsta kustlinjen, ett karaktäristiskt läge för jordbrukets tidiga etablering i Dalsland. I hagmarkerna vid Olasbyn återfinns idag gravhögar och fornåkrar bestående av ett tiotal terrasserade åkerstycken.

Gäserudsstugan är en av Dalslands äldsta bevarade byggnader.

04:7 Uddalen

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Biologiskt mångformigt område.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 75 ha. **Naturlig betesmark:** 49 ha (65%). **Åker:** 15 ha (20%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Uddalen ligger i den kuperade skogsterrängen väster om Örekilsälvens dalgång, högt beläget med god utsikt över den omgivande nejden.

Kring Uddalen finns stora och varierade betesmarker med estetiska och landskapsmässiga värden. Området är mosaikartat med åkrar och öppna raviner omväxlande med tätare lövdungar, betade smååkrar och betad granskog.

Genom Uddalen rinner ett vattendrag som bitvis faller nerför vackra vattenfall.

De öppna betesmarkerna är mycket välbetade med en tät, kortsnaggad grässvål och inslag av arter som svinrot, slåttergubbe och slåtterblomma. Betesmarkerna hyser också flera kulturhistoriska spår och lämningar i form av husgrunder och stenmurar. Området betas bl.a. av fjällkor.

04:8 Gesäter

Urvalskriterier: • Genom bete väl exponerat och vackert ravinsystem. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Rikt fornlämningsbestånd. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 2-3 (N2 K2).

Areal: 1600 ha. **Naturlig betesmark:** 45 ha (3%). **Övrig betesmark:** 100 ha (6%). **Åker:** 900 ha (56%).

Lagskydd: Riksintresse K, riksintresse N, NRL 2: 3, KML 4 kap. strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Örekilsälvens dalgång en naturinventering. • Kommunal översiktsplan.

Kring Gesäter, där Örekilsälven och Töftedalsälven flyter samman är landskapet bitvis dramatiskt, med branta klippstup, barr- och lövskogar omväxlande med jordbruksbebyggelse och odlingsmark. Odlingslandskapet är kraftigt sönderskuret av djupa och branta raviner längs åarnas tillflöden. Gesäter räknas till södra Sveriges bäst utbildade ravinsystem med stort pedagogiskt värde på grund av landskapets öppenhet. I flertalet av ravinerna återfinns hagmarker som i fläckar hyser en fin hävdgynnad flora.

Gårdarna ligger företrädesvis invid ådalgångens lermarker. I regel består bebyggelsen av enstaka husgrupper, varav flera är av stort kulturhistoriskt värde. Bygden räknas som en s.k. ensamgårdsbygd, det vill säga att gårdarna låg spridda redan under perioden före skiftesreformerna.

I de omgivande skogsmarkerna finns spridda fornlämningar från brons- och järnålder.



Örekilsälven vid Gesäter.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Nössemark	3	Öppen hagmark	1,5 ha
2	Sten	1	Öppen hagmark	4,6 ha
3	Rävmarken	2	Hackslått	0,5 ha
4	Sannerud	2	Blandlövhage	16,6 ha
5	Nygård	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,7 ha
6	Lindhögen och Ängshögen	2	Hackslått	0,5 ha
			Blandlövhage	4,3 ha
7	Suckan	1	Hackslått	0,5 ha
8	Taxån	3	Björkhage	1 ha
			Hackslått	0,3 ha
9	Åsnebyn	2	Öppen hagmark	3,4 ha
10	Bötorpet	3	Öppen hagmark	1 ha
11	Olasbyn	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
12	Gäserud	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
			Öppen hagmark	1 ha
13	Högkil	2	Björkhage	1 ha
			Hackslått	0,2 ha
14	Östra Torp	3	Öppen hagmark	2,5 ha
15	Bön	3	Björkhage	1,3 ha
16	Lundby	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,7 ha
17	Prästehökessäter	3	Öppen hagmark	1,6 ha
18	Mellbyn	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
19	Ödegården	3	Blandlövhage	0,7 ha
			Öppen hagmark	1,2 ha
20	Uddalen	2	Mosaik	48,8 ha
21	Delefors	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,4 ha
22	Torp	3	Öppen hagmark	0,5 ha
23	Sextondelen	3	Blandlövhage	1,8 ha
24	Hultet	3	Blandlövhage	0,5 ha
25	Kolsäter	3	Öppen hagmark	2,1 ha
26	Näs	2	Blandlövhage	6 ha
27	Ängarna, Kolsäter	2	Öppen hagmark	10 ha
			Blandlövhage	2 ha
28	Backen, Näs	2	Öppen hagmark	13 ha
Ö1	Borgamon	3	Hackslått	0,2 ha
Ö2	Smedkas	3	Annan öppen äng	0,5 ha
Ö3	Vångsjön	3	Sötvattenstrandäng	1 ha
Ö4	Lebo	3	Öppen hagmark	2,5 ha
Ö5	Hagen	3	Öppen hagmark	1 ha
Ö6	Björbyn	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,5 ha
Ö7	Borvekasen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
Ö8	Röstorp	3	Öppen hagmark	1,5 ha
Ö9	Kolsäter	3	Öppen hagmark	2,5 ha
Ö10	Haga	3	Öppen hagmark	1,5 ha
Ö11	Östra Fjälla	3	Öppen hagmark	5 ha

Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

44	Kung Rings hög	Gravfält
45	Ullerön	Gravfält
46	Hindalebyn I	Gravfält
85	S:a Ångområdet	Gravfält
86	Jaren	Gravfält

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1. Furustad. Naturresevat med lundflora. Rikligt med brudsporre. Åkermarker hålls öppna genom slåtter.
2. Liden. Slåtterhävdad löväng.

Färgelanda kommun

07:1 Lerdal

Urvalskriterier: • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Förekomst av naturliga fodermarker. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Representativa bebyggelselägen för Dalslands odlingsbygder.

Klassificering: 2-3 (N3 K2).

Areal: 1000 ha. **Naturlig betesmark:** 20 ha (2%). **Övrig betesmark:** 80 ha (8%). **Åker:** 650 ha (65%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunal översiktsplan.

I den nordvästra delen av kommunen rinner Lerdalsälven genom en bred dalgång, som kantas av skogsklädda bergsidor. På dalgångens botten finns flacka åkermarker vilka stundom avbryts av branta raviner längs älvens biflöden. Ravinavsnitten har ett förflutet som slåtterängar men hävdas numera som betesmark eller är igenväxande.

Gårdarna ligger i karaktäristiska höjdlägen, ofta i anslutning till bergkullar och hållmarker. Hållmarkskullarna har under lång tid utnyttjats som betesmarker, och här återfinns stundom fina grässvålar med typiska torrängar och gräshedrar. Slåttergubbe, kattfot, ormrot, svinrot, darrgräs och jungfrulin är arter som förekommer. I klippspringor och kring hållmarker kan man påträffa den mycket sällsynta berglöken.

Utsikt över Lerdalsälvens dalgång.

07:2 Gässbo

Urvalskriterier: • Förekomst av naturliga fodermarker. • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Förekomst av äldre bebyggelsemiljöer. • Fornlämningar i betad hagmark.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 95 ha. **Naturlig betesmark:** 2,5 ha (3%). **Övrig betesmark:** 10 ha (11%). **Åker:** 55 ha (58%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal översiktsplan.

Från Bäckenas och upp till Gässbo sträcker sig en liten dalgång genom skogsmarken. I den norra delen uppträder ett variationsrikt odlingslandskap, med för

regionen ganska små åkrar, enbuskrika hagmarker och inslag av äldre bebyggelse.

07:3 Häresjön

Urvalskriterier: • Variationsrikt och mycket välhävdad äldre odlingslandskap med välbevarad helhet (Runserud). • Betade strandängar vid Häreholm. • Förekomst av hagmarker.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 150 ha. **Naturlig betesmark:** 15 ha (10%). **Övrig betesmark:** 15 ha (10%). **Åker:** 75 ha (50%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal översiktsplan.

Utmed Häresjöns västra strand ligger ett småskaligt, välbevarat odlingslandskap vid Runserud.

Häreholm ligger vid Häresjöns södra ända. Gården omges av grova lövträd, och ner mot sjön finns ett avsnitt välbetad strandäng. På en liten kulle i söder ligger en fornlämning, den s.k. Björnhögen.

Längs den västra stranden dominerar barrskog men runt Runserud öppnar sig landskapet med åkrar och

hagmarker i god hävd. Längs sjöstranden ligger en mycket vacker björkhage med rik, hävdgynnad flora t.ex. kattfot, Jungfru Marie nycklar, svinrot, slättergubbe och ormröt. Längre västerut, uppe i skogen, finns ett stort beteslandskap med åkermarker, björkpartier, små ängsrester och gamla torpställen.

07:4 Milleryr

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelse. • Vällävdad betesmark med rik, hävdgynnad flora.

Klassificering: 3 (N2 K2).

Areal: 90 ha. **Naturlig betesmark:** 2 ha (2%). **Övrig betesmark:** 2 ha (2%). **Åker:** 50 ha (56%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Byggnadsinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Kring Bodane, Milleryr och Önne finns ett svagt kuperat, öppet odlingslandskap. Gårdarna ligger på gränzonen mellan den mer öppna Valbobygden och skogslandet in mot Bohuslän. De värdefullaste delarna i landskapet återfinns i avsnittet kring Milleryr och Bodane. Här finns bl.a. en betad ravin med rika

förekomster av sommarfibbla. I närheten växer klasefibbla. Vid Milleryr finns en jordbruksfastighet med bostadshus och ladugård från mitten av 1800-talet.

07:5 Valbodalen

Urvalskriterier: • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Karaktäristiska bebyggelselägen med lång kontinuitet.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 1100 ha. **Naturlig betesmark:** 2,5 ha (0%). **Övrig betesmark:** 75 ha (7%). **Åker:** 700 ha (64%).

Lagskydd: Riksintresse K, strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal översiktsplan. • Baksidestexten till gula kartan.

Stora delar av Färgelandas odlingslandskap ligger inom den vackra Valbodalen som omnämndes redan av Carl von Linné. Linné beskriver bl.a. att andelen uppodlad åker under mitten av 1700-talet var relativt liten. Odlingsmarkerna utgjordes istället i huvudsak av slätterängar och gemensamma, stora betesmarker. Sedan dess har mycket hänt. Under 1800-talets havreexpansion bröts ängsmarkerna upp till åker, och 1900-talets rationaliseringar har skapat ett allt mer ensidigt åkerlandskap. Tyvärr syns också på vissa håll ett nästa steg i "utvecklingen" - nedläggning och igenplantering.

Ett karaktärsdrag för Valbodalen odlingslandskap, som fortfarande kan utläsas på många

håll, är bebyggelsen i sina karaktäristiska krönlägen. På samma platser finner man ofta fornlämningar från järnåldern vilket antyder att gårdslägena kan ha en mycket lång kontinuitet.

Ett representativt avsnitt av Valbodalen, där dessa karaktäristiska bebyggelselägen mycket tydligt kan utläsas i landskapet, är mellan Näsbole och Åttingsåker. Den slingrande ån i kombination med de karaktäristiska bebyggelselägena i det öppna landskapet ger en tilltalande landskapsbild.

I den södra delen vid Ödegården finns ett småskaligt avsnitt med hagmarker och betade raviner.

07:6 Rådaneshjön

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Förekomst av naturliga fodermarker. • Mycket gamla och grova lövträd.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 95 ha. **Naturlig betesmark:** 2 ha (2%). **Övrig betesmark:** 8 ha (9%). **Åker:** 57 ha (55%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), naturminne.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Byggnadsinventering. • Kommunal översiktsplan.

Landskapet kring Rådanefors präglas av de många sjöarna. Sjöarna omges delvis av öppna åkermarker vilka bidrar till den tilltalande landskapsbilden. Vid

Rådanefors finns en herrgårdsbyggnad från 1793 omgiven av grova ekar. I omgivningarna finns lövskogar med mycket höga naturvärden.

07:7 Ellenösjön

Urvalskriterier: • Betade strandängar med stor betydelse för fågellivet. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 2 (N1 K2).

Areal: 425 ha. **Naturlig betesmark:** 35 ha (8%). **Övrig betesmark:** 35 ha (8%). **Åker:** 200 ha (47%).

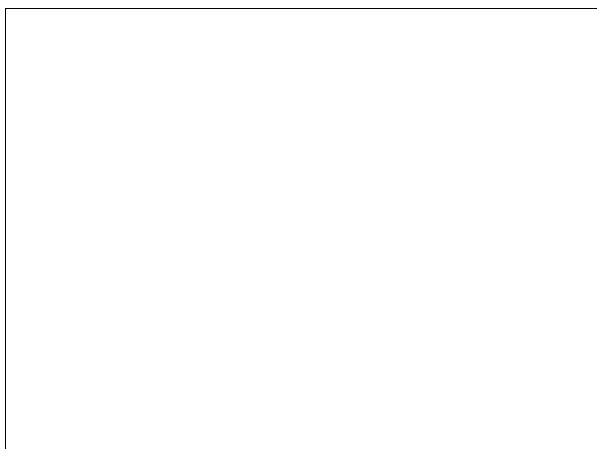
Lagskydd: KML 4 kap., strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

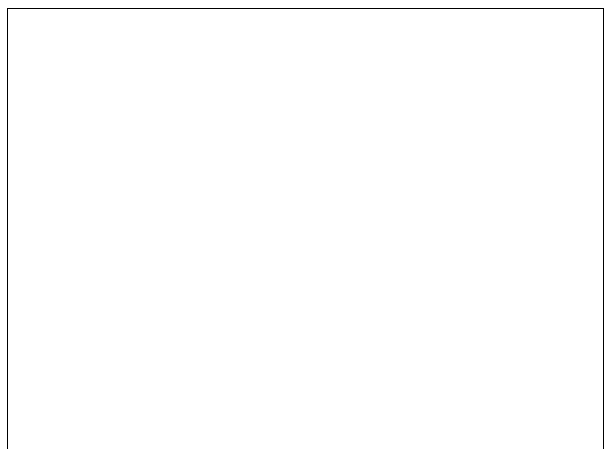
Ellenösjön ligger i en öst-västlig dalgång, genom vilken Valboån rinner till Örekilsälven. På nordsidan är stränderna flacka, och över stora områden utbreder sig betade strandängar. Strand- och fuktängar återfinns också längs nordsidan vid Stuveryr och vid Valboåns utlopp i väster.

Sydsidan av sjön är delvis brant. Den lilla halvön vid Sjödalen består av hävdad betesmark och mindre lövdungar.

Strandängarna och intilliggande åkermark är betydelsefulla för häckande gulärta och tofsvipa. Årta och rödbena har åtminstone under tidigare år häckat vid sjön. Sjön och dess omgivning är också viktiga som rastlokal för andra vadare och änder.



De öppna åkermarkerna kring Rådanefors är viktiga för landskapsbilden.



Ellenösjöns betade strandängar har stor betydelse för fågellivet.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Lommelanda	3	Öppen hagmark	2,5 ha
2	Liden	3	Björkhage	1 ha
3	Lerkvilla	2	Öppen hagmark	2,5 ha
			Björkhage	1 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
4	Bergön	2	Öppen hagmark	1,5 ha
			Björkhage	1 ha
5	Hålet i Höghult	3	Öppen hagmark	0,5 ha
6	Bläsön	3	Öppen hagmark	0,5 ha
7	Åsen	2	Öppen hagmark	2,5 ha
8	Bräcke	3	Öppen hagmark	1,5 ha
9	Timmerliden	3	Öppen hagmark	0,6 ha
10	Gässbo	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,5 ha
11	Ånnerud	3	Öppen hagmark	5 ha
12	Lövås	3	Blandlövhage	1,4 ha
13	Rud	3	Öppen hagmark	0,6 ha
14	Runserud	2	Björkhage	3,2 ha
			Mosaik	11 ha
15	Björstad	3	Öppen hagmark	1,2 ha
16	Tångelanda	3	Ljunghed	1,7 ha
17	Illesäter	3	Öppen hagmark	4,4 ha
18	Bodane	2	Öppen hagmark	2,1 ha
19	Häreholm	3	Sötvattenstrandäng	3 ha
20	Skallsjö	2	Öppen hagmark	3,1 ha
21	Tingskullen vid Rösäter	2	Ljunghed	1,5 ha
22	Bäckerböle	2	Öppen hagmark	0,6 ha
23	Norra Kylsäter	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,4 ha
24	Nysäter	3	Björkhage	2 ha
25	Lillesäter	3	Blandlövhage	0,6 ha
26	Stigen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
27	Boda	3	Öppen hagmark	6,4 ha
28	Uppsal	3	Öppen hagmark	0,9 ha
29	Högen	3	Öppen hagmark	5,2 ha
			Blandlövhage	5,3 ha
30	Ödeborg	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	13,6 ha
31	Ryk	3	Öppen hagmark	0,6 ha
32	Ödeborg	3	Sötvattenstrandäng	10 ha
33	Rådanefors	3	Öppen hagmark	2 ha
34	Håmule	3	Öppen hagmark	4,6 ha
35	Stuveryr	2	Sötvattenstrandäng	3 ha
			Ekhage	0,6 ha
36	Ellenö	2	Sötvattenstrandäng	11,4 ha
			Blandlövhage	4 ha
37	Åserud	2	Blandlövhage	12,3 ha
38	Rålund	3	Blandlövhage	1,6 ha
39	Hoverängarna	3	Öppen hagmark	2 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	0,5 ha
Ö1	Stommen	3	Öppen hagmark	0,7 ha
Ö2	Låkö	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,7 ha
Ö3	Låkö	3	Öppen hagmark	0,2 ha
Ö4	Grönås	3	Öppen hagmark	0,1 ha
Ö5	Bodane	3	Öppen hagmark	4 ha
Ö6	Flatebyn	3	Björkhage	1,5 ha
Ö7	Härslätt	3	Blandlövhage	1 ha
Ö8	Viteberg	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,7 ha
Ö9	Högsäter	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,6 ha
Ö10	Kaserna	3	Mosaik	6,5 ha
Ö11	Tenarsrud	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,4 ha
Ö12	Horntveten	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,5 ha
Ö13	Hällan	3	Öppen hagmark	0,4 ha

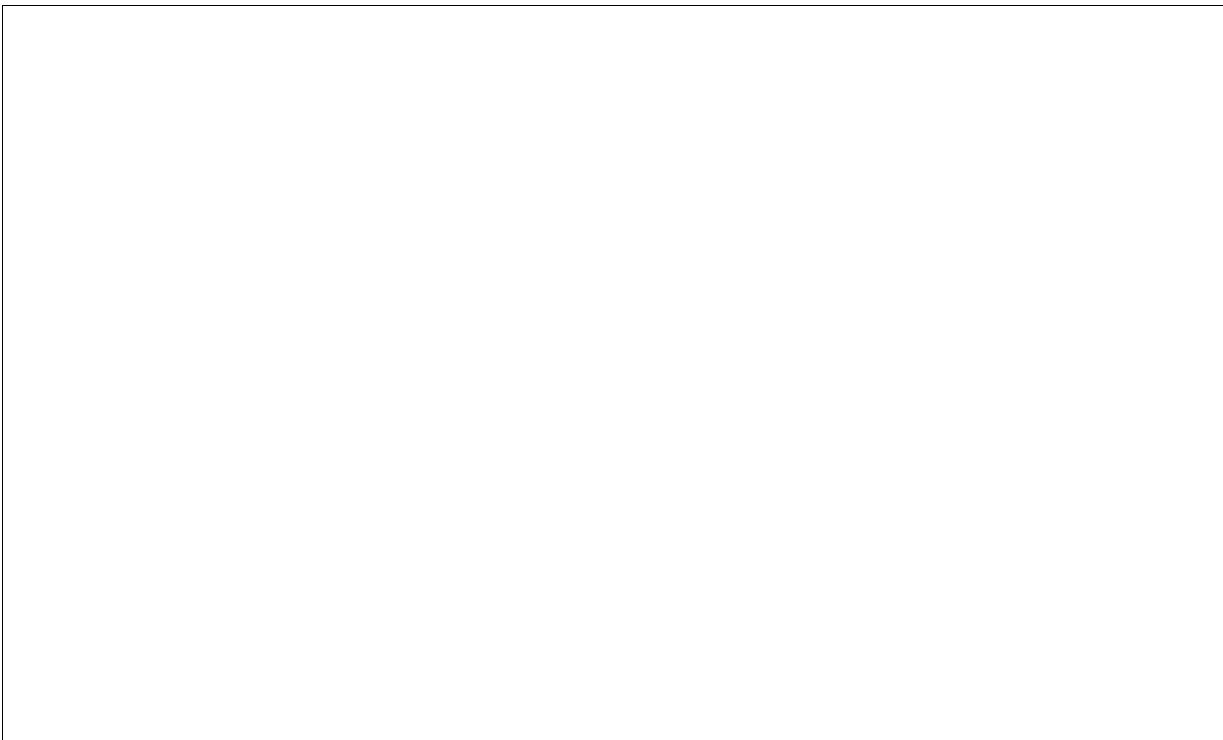
Ö14	Dyrtoorp i Färgelanda	3	Ekhage	0,7 ha
Ö15	Sommarhult	3	Öppen hagmark	6,5 ha

Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

11	Rösäter	Gravfält
48	Kyrkan	Gravfält
50	Tångelanda	Gravfält
52	Rågärd	Gravfält

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1.	Vinnsäter. Mycket välbevarad Dalslandsstuga. Ladugård med halmtak.(K1)
2.	Järbo kyrka.



Modell av gården vid Vinnsäter. Modellbyggare Göran Hellgren, Älvsborgs länsmuseum.

Herrljunga kommun

66:1 Fölene

Urvalskriterier: • Välbevarade fornlämningar i öppet, exponerat läge. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Området är av betydelse för den biologiska variationen i slättbygden. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 2 (N3 K1).

Areal: 150 ha. **Naturlig slåttermark:** 2 ha (1%).

Naturlig betesmark: 1 ha (1%).

Övrig betesmark: 15 ha (10%).

Åker: 100 ha (67%).

Lagskydd: Riksintresse K, KML 4 kap., KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Byggnadsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Väster om Herrljunga är Nossans dalgång bred och flack. Odlingslandskapet är öppet, och stora ytor täcks av åkermark. Fölene kyrka och by utgör ett tilltalande avbrott i det för övrigt ensidiga åkerlandskapet.

I områdets södra del ligger ett av länets största gravfält från järnåldern. Gravfältet består av närmast 200 fornlämningar. Dessa utgörs av högar, domarringar, resta stenar, treuddar och stensättningar. Gravfältet ligger mycket vackert på en trädbevuxen kulle invid Nossan. På motsatta sidan av ån finns en betad grusås med bl.a. före-

komst av backsippa.

Fölene kyrka är delvis av medeltida ursprung. Kring kyrkan ligger kyrkbyn som efter laga skifte har glesats ut. I norra delen ligger Törestorpsgårdarna med flera äldre, välbevarade byggnader och även en stensättning.

Där Nossan passerar Fölene bro faller den över en låg bergtröskel och bildar en liten stenig fors. Ån kantas delvis av klibbalskog. Utmed forsen ligger Fölene kvarn samt äldre bebyggelse bl.a. bestående av en f.d. diversehandel och mejeri. Över Nossan går en stenbro i två valv.

Gravfältet vid Nycklabacken ligger i ett karaktäristiskt höjdläge i terrängen.

66:2 Bråttensby

Urvalskriterier: • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Rikt fornlämningsbestånd.

Klassificering: 2 (N2 K1).

Areal: 75 ha. **Naturlig betesmark:** 1 ha (1%). **Övrig betesmark:** 20 ha (27%). **Åker:** 30 ha (40%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), KML 4 kap.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Längs Nossans dalgång mellan Herrljunga och Södra Härene domineras landskapet av stora åkrar. Bråttensby kyrka ligger i kanten av detta slättlandskap. I omgivningarna kring kyrkan finns ett kuperat, småskaligt landskap med hagmarker, stenmurar och

små åkrar. Betesmarkerna hyser stundom en fin torrbacksflora med backsippa, kattfot och ängshavre.

Inom området finns fornåkrar och ett flertal fornlämnningar.

66:3 Remmene

Urvalskriterier: • Stort ljunghedsområde med välutvecklade gräsmarker. • Förekomst av hotad art. • Förekomst av hotad naturtyp. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna.

Klassificering: 1-3 (N1-3 K1).

Areal: 600 ha. **Naturlig betesmark:** 50 ha (8%). **Övrig betesmark:** 50 ha (8%). **Åker:** 225 ha (38%).

Rödlistade arter: Ljungögontröst (4), cypresslumner(2), ljunpipare (4).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal översiktsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Ljungheden på Remmene skjutfält är en rest av de stora hedar, som förr bildade de s. k. Svältorna, ett väldigt ljunghedsområde skapat av människan genom nedhuggning av skogen, djurens bete samt ljungränning. Ljungen brändes för att på så vis förbättra betet för djuren, men detta skapade också förutsättningar för speciella arter knutna till ljunghedssamhället. Mosippa, cypresslumner, ljungögontröst och ljunpipare är exempel på arter som förr var vanliga i det vidsträckta ljunghedslandskapet men som idag är försvinnande i länet.

Området hålls inte längre öppet genom böndernas ljungränning utan istället tack vare militärens aktiviteter. Upprepade bränder förnygrar ljungen och skapar förutsättningar för den sällsynta floran.

Området är numera kanske inte riktigt att betrakta som ett odlingslandskap, men såsom länets enda större kvarvarande representant av den förr så vanliga och kulturskapade ljungheden har Remmene skjutfält utan tvekan ett berättigande i detta bevarandeprogram. Området har med stor säkerhet också lång historisk kontinuitet. För detta talar inte minst det stora antalet fornlämnningar såväl norr om själva skjutfältet som söderut vid Hjälmyrd samt vid Jällby. I anslutning till själva ljungheden i Samuelstorpområdet samt i slutningarna ner mot sockenkyrkan finns ett stort och varierat fornlämningsbestånd. Området röjer spår av

mänsklig verksamhet sedan allra äldsta tid. Här finns bl.a. ett tiotal mäktiga bronsåldersrösen, resta stenar, en runsten vid kyrkan, domarringar och mycket annat.

Mycket talar för att ljungheden såsom kulturskapad naturtyp har åtskilliga år på nacken - mycket äldre än såväl granskogen som det åkerdominerade odlingslandskapet. Man har bl.a. i Danmark daterat de äldsta ljunghedarna till tidigare delen av bronsåldern. De trakter i sydvästsverige som förr var "ljungens rike" sammanfaller också med dem där bronsåldersbosättningen var som tätast. Förklaringen till detta är snart funnen. Ljungen trivs bäst på lätta, sandiga jordar som kunde bearbetas med bronsåldersbondens primitiva redskap, och här bestod skogen kanske också av relativt gles lätttröjd ek- björk- och bokskog av hedtyp. Hur gammal ljungheden vid Remmene är kan vi bara ana men fornlämningarna ger ju vissa indikationer!

Ljungheden ansluter till odlingslandskapet kring Remmene kyrka som ligger på gränsen mellan utmarken och det nuvarande slättlandskapet kring Nossan. I denna gränzon är odlingslandskapet variationsrikt med stenmurar och lövdungar. Vid Tåbol finns rester av en "svinatå", en allmänning där traktens folk förr hade sina grisar. Detta förklarar varför området blivit styckat i så små bitar. Här syns idag små åkerlyckor kringgårdade av enkel- och dubbelmurar vilket ger området ett särpräglat

utseende.

Vid Eket låg förr fyra torp. De gamla åkerlyckorna kantas av stora, vällagda stenmurar som ibland bildar fågator. I de omgivande skogsmarkerna finns som

tidigare nämnts ett rikt bestånd av fornlämningar, samt på ett flertal ställen, rester av gammal odling t.ex. Slätteryd och Lilla Ryd.

66:4 Stenunga

Urvalskriterier: • Rikt fornlämningsbestånd i betad hagmark och i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Förekomst av hotad naturtyp. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 220 ha. **Naturlig betesmark:** 21,5 ha (10%). **Övrig betesmark:** 40 ha (18%). **Åker:** 110 ha (50%).

Rödlistade arter: Granspira (4).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal översiktsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Majas hage vid Stenunga by.

Genom Stenunga rinner Nossan fram med ett slingrande, oreglerat lopp. Längs ån finns rester av mader och fuktängar samt vackra partier med en kvarn och en gammal stenvalvbro.

Odlingslandskapet är omväxlande med stora natur- och kulturvården. Först skall framhållas det gammaldags landskapet i och kring Stenunga by med Hulegårdarna, Kärrgårdan, Lofsgården, Aflagården och Spånggården. Här finns beteshagar, steniga betesmarker och stenmurar som ibland bildar fägator. Här ligger "Majas hage", med sin steniga, tuviga men synnerligen välbetade grässvål. Den som kommer hit i rätt tid kan få se tuvorna lysa rött av backtimjan. Backsippa, kattfot, tätört, ängsstarr och granspira är andra viktiga inslag i den välbetade betesmarken. Ett glest trädskikt med varierat trädslagsinslag ger det historiskt riktiga utseendet på hagmarken, långt ifrån den typ av betesskog som idag ofta kallas hagmark. Genom betesmarken löper ett system av gårdesgårdar som troligen avgränsar ett flertal äldre gården med

såväl ängsmark som åkermark. Fortfarande syns spåren av de gamla åkrarna i betesmarken.

Väster om ån är det variationsrika stenmurslandskapet inte lika utpräglat som vid Stenunga by, men här finns ändå flera intressanta områden. I sydväst höjer sig de så kallade Bäcklingsbackarna över landskapet. I torrbackarna växer delvis en rik flora med brudbröd, flentimotej, axveronika, backsippa, låsbräken m.fl. Området hyser också flera kulturhistoriska spår i form av äldre åkermark, husgrunder, odlingsrösen och tre registrerade fornminnen. Ytterligare fornlämningar ligger såväl i skog som i betesmarker i omgivningarna.

Vid Orraholmen finns en betesmark som utgör en rest av ett större hedlandskap. Heden hyser flera karaktäristiska arter som mosippa, backsippa, kattfot, låsbräken, slätterfibbla, slättergubbe m.fl. Vid Orraholmen finns flera föreningsgårdar, och området är mycket betydelsefullt för friluftslivet.

66:5 Kärtared

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Förekomst av hagmark med rik, hävdgynnad flora.

Klassificering: 3 (N2 K2).

Areal: 25 ha. **Naturlig betesmark:** 4,5 ha (3%). **Åker:** 15 ha (60%).

Referenser: • Byggnadsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Kärtareds by är belägen på en åsrygg i skogslandskapet öster om Stenunga. Byn har en långsträckt form och bebyggelsen ligger samlad på båda sidor om grusvägen. Husen omges av små åkrar

och stenmurar. Längre ner på sluttningen finns en betad hagmark med fin, hävdgynnad flora. Den norra delen av hagen är dock i behov av röjning.

66:6 Källunga

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Området är betydelsefullt för fågellivet.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 300 ha. **Naturlig betesmark:** 5 ha (2%). **Övrig betesmark:** 20 ha (7%). **Åker:** 180 ha (60%).

Rödlistade arter: Storspov (4), tornfalk(4).

Lagskydd: KML 4 kap.

Referenser: • Byggnadsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

I omgivningarna kring Källunga kyrka dominerar öppna åkermarker landskapet. Helgesgårdarna är belägna strax nordost om kyrkan. Bebyggelsemiljön består av en enhetlig gårdsbebyggelse där man- och fägårdarna i de flesta fall är skilda av byvägen. Ladugårdarna bildar ett nästan gemensamt fasadliv mot vägen.

Kulturmärkena mellan Ramlamossen och Källunga by innefattar dels åkrar på mark som vunnits genom dikning, dels betesmark med glest ställda ekar och enbuskar.

Våthultsmaderna ligger söder om Ramlamossen, utmed vägen mellan Skölvne och Mjälldrunga. Under

början av 1900- talet uppfördes lador, s.k. madlador på Våthultsmaderna, en för varje skifte. Liknande områden med madlador har tidigare funnits i stora delar av länet och finns fortfarande t.ex. vid Eriksberg i Herrljunga kommun, Månstad i Tranemo och vid Gingri i Borås kommun. Våthultsmaderna utgör ett väl samlat och pedagogiskt exempel på denna typ av ladike. Tyvärr är hävden idag alltför svag, och igenväxning pågår.

Gräsbevuxna sankmarker kallades i äldre tider för mader. Högvuxet starrhö gav oftast en kvantitativt god ängsskörd även om näringsinnehållet var sämre än på fastmarken. En mycket stor andel av de gamla

maderna i länet dikades ut under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, och ersattes av kärrodlingar. Dessa kärrodlingar, eller "tegar" som de ofta kallas har nästan alltid en rektangulär form och avgränsas av öppna diken.

Odlingssmarkerna kring Källunga är viktiga för fågellivet. Markerna utnyttjas bl.a. som näringslokaler för ljunpipare och häckningslokaler för storspov och tornfalk.

66:7 Jällby

Urvalskriterier: • Rikligt med naturliga fodermarker. • Mycket rikligt med fornlämningar i öppet, exponerat läge. • Lång agrarhistorisk kontinuitet.

Klassificering: 1 (N3 K1).

Areal: 250 ha. **Naturlig betesmark:** 15 ha (6%). **Övrig betesmark:** 15 ha (6%). **Åker:** 135 ha (54%).

Lagskydd: Riksintresse K, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Känn Sjuhäradsbygden. Del 1. Arkeologi. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Genom Jällby socken löper en rullstensås, Kvinneadsåsen. Kyrkan och gårdarna i kyrkbyn ligger på åsen, som här består av två parallella ryggar. Söder om bebyggelsen utbreder sig ett öppet odlingslandskap, och norr därom finns vackra hagmarker med vidkroniga ekar. Hagmarkerna har mycket stor betydelse för landskapsbilden, även om floran delvis är utarmad av kultivering och alltför tätt trädskikt. Fläckvis återfinns ändå arter som svinrot, slåttergubbe, ängshavre, backsippa och axveronika.

I hagmarksområdena och på impediment

finns ett flertal fornlämningslokaler. Dessa består av ensamliggande gravar, en hällkista, rösen och stensättningar. Fyra gravfält finns i området. Fornlämningsbilden tyder på ett långt mänskligt utnyttjande av området. Det äldsta guldföremålet vi hittills känner till i Sverige kommer från hällkistan i Jällby socken.

Bebyggelsen i den östra delen av området uppvisar en i det närmaste oskiftad bystruktur med enskilda, väl bevarade jordbruksfastigheter. Jällby kyrka är en av Västergötlands få bevarade medeltida timmerkyrkor.

"Tre hällar å rad". Foto från Nolgården, Jällby 1924.

66:8 Ölanda

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Flera fornlämningar i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna • Väl bevarade stenmurar/stenmurssystem.

Klassificering: 3 (K2).

Areal: 100 ha. **Övrig betesmark:** 10 ha (10%). **Åker:** 55 ha (55%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Byggnadsinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Ölanda ligger i ett öppet odlingslandskap sydost om Hudene by. Bynamnet kommer troligen av ö i betydelsen "upphöjning i sank mark", samt ö av land i betydelsen terräng. Byn låg före laga skifte 1853 och 1855 samlad på en höjd vid Vimleån.

Områdets tydligaste karaktärsdrag är de mycket kraftiga stenmurarna som löper från byn och

ner mot vägen. I områdets utkanter, på impediment och i betade lövskogar, återfinns ett flertal fornlämningar bestående av resta stenar, stensättningar och en domarring. Alldeles invid vägen ligger fastigheten Ölanda 22:1 med välbevarade äldre byggnader, bl.a. två bostadshus och smedja.

66:9 Gate, Håkantorps och Sträte

Urvalskriterier: • Lövskogsrikt och variationsrikt odlingslandskap.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 300 ha. **Naturlig betesmark:** 8 ha (3%). **Övrig betesmark:** 25 ha (8%). **Åker:** 125 ha (42%).

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Norr om Eriksberg finns ett variationsrikt odlingslandskap med stenmurar och stort inslag av lövskog kring Gate, Håkantorps och Sträte. Området

har stora skönhetsvärden och naturvärden som dock huvudsakligen är knutna till lövskogsmiljöerna.

66:10 Mosslanda

Urvalskriterier: • Rikligt med restaurerbara hagmarker. • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår.

Klassificering: 2 (N3 K1).

Areal: 100 ha. **Naturlig betesmark:** 12 ha (12%). **Övrig betesmark:** 15 ha (15%). **Åker:** 45 ha (45%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Byn Mosslanda ligger väl samlad i en västsluttning med utsikt över Nossans dalgång. Ett flertal ektominerade lövhagar finns i området. Många av dessa är tyvärr igenväxta, och i andra fall är fältskiktet tydligt kvävegödelselpåverkat. De grova, solitära ekar som förekommer talar ändå för lång kontinuitet som

öppen mark. Landskapsbilden är tilltalande, och många kulturhistoriska spår i form av odlingsrösen och stenmurar finns i området.

Söder om Västgårde finns en igenväxande grusås med rester av torrängsflora. Baksippa har förekommit och brudbröd växer fortfarande kvar.

66:11 Skölvene

Urvalskriterier: • Värdefull bebyggelse i öppet landskap. • Mycket gamla och grova lövträd. • Fornlämningar och fornåkrar i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 40 ha. **Övrig betesmark:** 12 ha (30%). **Åker:** 15 ha (38%).

Lagskydd: Naturminne.

Referenser: • Byggnadsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Landskapet kring Skölvene är huvudsakligen dominerat av skog. Kring kyrkan återfinns dock ett avsnitt med öppna, små åkrar som har stor betydelse för landskapsbilden. I omgivningarna finns ekskog och

rester av ekhagar med mycket grova ekar varav flera är naturminnen. I de gamla ekhagarna finns också flera fornlämningar och fornåkrar.

66:12 Eriksberg

Urvalskriterier: • Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. • Mycket rikt fågelliv beroende av fortsatt hävd. • Förekomst av rödlistade arter. • God representant för odlingslandskap på uppodlade mossmarker ("ladrike").

Klassificering: 3 (N2 K2).

Areal: 1450 ha. **Naturlig betesmark:** 1 ha (0%). **Övrig betesmark:** 150 ha (12%). **Åker:** 925 ha (58%).

Rödlistade arter: Storspov (4), tornfalk(4), raphöna (4), ljungpipåare (4), kungsörn (4).

Lagskydd: KML 4 kap.

Referenser: • Byggnadsinventering. • Ladornas och fåglarnas rike. Borås Tidning, 15:e april 1990. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal översiktsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Känn Sjuhäradsbygden. Del 5 Medeltiden. Borås.

Eriksbergs gamla kyrka.

Området från Eriksbergs kyrka och slättmarkens "madmarker" fram till Broddarp är ett mycket intressant fågelområde som upptäckts av ornitologer under senare år. Det som framförallt gör området intressant är den stora andelen ej täckdikad åkermark. De öppna diken stycker upp odlingsmarkerna på ett karaktäristiskt vis. En annan faktor av betydelse för fågellivet är den stora andelen gräsmark i form av betad åkermark och slättervall. Översvämningssmarker längs Lidan samt närheten till Eriksbergsmossen är ytterligare förklaringar till varför vi kan räkna detta område som ett av länets viktigaste "odlingslandskap av betydelse för fågellivet".

Eriksbergsområdet hyser länets idag kanske största population av tornfalk. År 1990 häckade inte mindre än 4 par. Storspov och tofsvipa är två andra typiska "odlingslandskapsfåglar" som idag visar en minskande trend i länet men som hyser goda populationer vid Eriksberg. En ovanlig förekomst som noterats är orrspel med inte mindre än 30 tuppår på åkermarkerna!

Rapphönan som är beroende av ett variationsrikt slättlandskap, har också noterats i området. Huruvida det rör sig om en stationär stam eller utplanterade exemplar är dock osäkert. Nämnas bör ändå att arten är typisk för den typ av "slättlandskap" med buskridåer, trädlösa åkerholmar och dikesrenar som finns vid Broddarp - Eriksberg. Hornuggla, rapphöna, ljungpipare, kungsörn och fjällvråk är arter som kan noteras mer eller mindre regelbundet.

Ur kulturhistorisk synvinkel utgör området ett gott exempel på ett odlingslandskap bestående av relativt sent uppodlade kärrmarker. Som ett

viktigt karaktärsdrag i detta landskap ingår de grå ladorna vilka tidigare utnyttjades till förvaring av vinterfoder. De fortfarande öppna diken är ett annat karaktärsdrag.

Eriksbergs nya kyrka uppfördes 1884. Kyrkan som ligger på en höjd ger ett mycket mäktigt intryck, då den kan skådas från mycket långt håll i det slättområde som finns söder om kyrkan.

Strax norr om Eriksbergs nya kyrka ligger en romansk stenkyrka vilken troligen uppfördes år 1190. Som kurios kan nämnas att det idag är den gamla kyrkan som används. Detta torde vara det enda stället i länet där den nya kyrkan står oanvänd medan den gamla utnyttjas för gudstjänster m.m.

Eriksbergs socken brukar förknippas med Erikska kungaätten, och enligt den västgötska kungakronikan skall Knut Eriksson ha dött i Eriksberg. Detta hör till de äldsta uppgifterna från länet om en tidig medeltida kungamakt. Den gamla kyrkan i byn, samt framför allt det mycket påkostade relikskrinet, vittnar också om platsens betydelse.

Hallanda säteri ligger på en grusås, längs vilken också landsvägen löper. I omgivningarna finns hagmarker och steniga betesmarker med ett varierat lövträdsinslag. Säteriet är en värdefull kulturmiljö med mycket gamla anor.

Kring Ladås och Klackholmen finns välhävda ek och björkhagar där floran dock är trivialiserad av gödsling.

Området är relativt nyupptäckt. Framtida undersökningar bör närmare utreda vilka delar som är mest värdefulla samt om angränsande områden har lika stort värde.

66:13 Grude - Kippe

Urvalskriterier: • Betad skog med god karaktär av utmark. • Synnerligen väl bevarade stenmurar/ stenmurssystem. • Småskaligt odlingslandskap med äldre inslag. • Kyrka i öppet landskap.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 65 ha. **Naturlig betesmark:** 0,5 ha (1%). **Övrig betesmark:** 15 ha (23%). **Åker:** 30 ha (46%).

Lagskydd: KML 4 kap.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal översiktsplan. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Gården Kippe ligger i västra delen av Grude. Mot öster finns öppna odlingsmarker och i väster kommer skogen. Omgivningarna runt gården består av relativt små åkrar omgivna av stenmurar.

Från gården löper en gammal skogsväg fram till en liten åker ute i skogen. Åkern omges av utomordentligt stora och vällagda stenmurar. Ett torp fanns tidigare på platsen.

Längs skogsvägen har skogen en speciell prägel, till vissa delar påminnande om gammal betad

utmarksskog med glest stående tallar och granar i varierande ålder, omväxlande med björk och enbuskar. Träden står glest, så ljuset kan strila ner i öppna gläntor längs vägen. Fältskiktet på marken har tydlig betesprägel, stundtals med väl utvecklad grässvål. I ett litet öppet avsnitt i skogskanten växer bl.a. backtimjan.

Närmare vägen ligger Grude 1700-talskyrka vackert belägen i ett öppet åkerlandskap. Mot norr finns en stor, igenväxande hagmark.

66:14 Fröstorp - Björkelund

Urvalskriterier: • Förekomst av naturlig fodermark • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna.
Klassificering: 3 (N3 K2).
Areal: 38 ha. **Naturlig betesmark:** 4,5 ha (12 %). **Övrig betesmark:** 6 ha (16 %). **Åker:** 22 ha (58 %).
Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Gårdarna Fröstorp och Björkelund ligger längs en mindre ås omgiven av flacka åkermarker. Invid gården Djupatorp i den norra delen av området finns en mycket vacker, enbuskrik hagmark där hävden beklagligt nog har upphört. Mellan Silverbäcken och

Kronogården finns en mindre åker kringgårdad av delvis välhävdad naturbetesmark.

Området är rikt på fornlämningar med stensättningar, gravfält och en runsten.

66:15 Hov

Urvalskriterier: • Stor betydelse för närrekreation. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Lövskogsrikt odlingslandskap.
Klassificering: 3 (N3 K2).
Areal: 150 ha. **Naturlig betesmark:** 2 ha (1%). **Övrig betesmark:** 20 ha (13%). **Åker:** 75 ha (50%).
Rödlistade arter: Granspira (4).
Lagskydd: , KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse K.
Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Vid Hovs kyrka finns ett öppet odlingslandskap på krönet av en åsbildning.

Mellan Hov och Lystorp är landskapet mera småbrutet med ekhagar och lövholmar. Lövskogspartierna hyser ett flertal fornlämningar i

form av rösen, stensättningar och resta stenar. Flera stigar löper genom området som flitigt utnyttjas som närströvsområde av Annelunds befolkning.

Söder om vägen vid Örekulla ligger en betad hagmark med fin flora av bl.a. granspira och ängsstart.

66:16 Sämsholm

Urvalskriterier: • Förekomst av naturliga fodermarker. • Lövskogsrikt odlingslandskap. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Intressanta fornlämningar i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna.
Klassificering: 3 (N3 K2).
Areal: 200 ha. **Naturlig betesmark:** 27 ha (14%). **Övrig betesmark:** 10 ha (5%). **Åker:** 100 ha (50%).
Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).
Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Byggnadsinventering. • Känn Sjuhäradsbygden. Del 1. Arkeologi. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Kärnan i detta område är den ekklädda kullen nordost om gården Säm. Skogen betas och har hagmarkskaraktär även om trädsiktet är alldeles för tätt. På kullen ligger bl.a. ett gravfält och fornåkrar.

Ytterligare hagmarker finns vid Brastorp och ner mot Sämsholm. Utmed Vimleån vid Sämsholm löper små åsryggar som i öppna avsnitt uppvisar en välutvecklad och artrik fårsvingeltorräng. Här återfinns arter som brudbröd, flentimotej, backsippa, jungfrulin och getvåpling.

Landskapet som helhet är dock delvis förstört av

granplanteringar och grustäcker.



Gammal bild från utgrävningen av Skogsbokistan.

Det bäst bevarade odlingslandskapet återfinns vid Skogsbo. Terrängen är svagt kuperad med, små lövdungar, holmar, stenmurar och renar vilka avbryter slätter- och betesvallarna. Bebyggelsemiljön vid Skogsbo är välbevarad och består av två gårdar. På en av gårdarna finns en ryggåsstuga kvar på ursprunglig plats från tiden för skiftet. Förutom denna finns flera

välbevarade byggnader från olika tider, bl.a. de övriga bostadshusen, smedjan och vissa ekonomibyggnader.

En av länets mest berömda hällkistor, Skogsbokistan, ligger vackert i kanten av en liten åker. Kistan, som har en längd av 9 meter, grävdes ut i början på 1900-talet.

66:17 Svalered

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 25 ha. **Övrig betesmark:** 10 ha (40%). **Åker:** 10 ha (40%).

Referenser: • Byggnadsinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Svalered är belägen på en mindre höjd, sydväst om Eriksbergsmossen och Lidans dalgång. Norr om byn finns ett skogsområde, och i söder och öster breder ett öppet odlingslandskap ut sig.

Gårdarna är av mellansvensk typ, fritt placerade i terrängen med skilda man- och fägårdar. Förutom

gårdarna byggs miljön upp av vägen som slingrar sig genom byn och välbevarade stenhägnader i åker och betesmark.

Strax öster om Östergården finns ett hagmarksområde med gamla träd och stor trädslagsblandning.

66:18 Molla

Urvalskriterier: • Mycket rikligt med fornlämningar i öppet, exponerat läge. • Vålövadade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Rikligt med restaurerbara hagmarker. • Förekomst av hotad vegetationstyp/-typer. • Förekomst av hotad naturtyp. • Odlingsskapskaps som genom sin öppenhet framhäver intressanta geologiska/naturgeografiska former. • Variationsrikt äldre odlingsskapskaps med välbevarad helhet.

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 200 ha. **Naturlig slåttermark:** 1,5 ha. (1%)

Naturlig betesmark: 4 ha (6%).

Övrig betesmark: 35 ha (%).

Åker: 100 ha (50%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Gravhögar vid Molla avtecknar sig som pucklar på toppen av grusåsarna.

Kring Molla by finns ett odlingslandskap med få motsvarigheter i landet. Ett system av grusåsar avtecknar sig mot det öppna landskapet och skänker området en speciell karaktär.

Åsarna har bildats för 10.000 år sedan när inlandsisen höll på att dra sig tillbaka. Under isen forsade mäktiga isälvar fram. Dessa förde med sig grus och sten som avsattes vid iskanten. Efter hand som isen avsmälte bildades långa grusåsar vid mynningen.

Flera av åsarna kring Molla är välbetade eller lieslagna varför de rundade formerna framträder

tydligt, och belyser det geologiska bildningssättet. På många av dem avtecknar sig gravhögar som pucklar på krönet, vilket ger dem ett säregnet intryck.

På de välhävda åsarna i den centrala delen av byn, återfinns en intressant flora av torrängsväxter, som t.ex. brudbröd, backsippa, backtimjan, axveronika och flentimotej. Det finns också ett stort antal svagt betade kullar och åsar med tätt trädskikt, men där rester av ängsflora ändå finns kvar. I dessa områden vore det värdefullt med gallring och intensifierad hävd. Floran är för övrigt rik i hela området, längs slagna vägkanter såväl som i igenväxande hagmarker.

66:19 Hägdene

Urvalskriterier: • Velhävdade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Rikligt med restaurerbara hagmarker.
• Odlingslandskap som genom sin öppenhet framhäver intressanta geologiska/naturgeografiska former.
• Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.

Klassificering: 1-2 (N2 K1).

Areal: 300 ha. **Naturlig betesmark:** 13 ha (4%). **Övrig betesmark:** 20 ha (7%). **Åker:** 120 ha (40%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Området kring Flaberg och Hägdene har samma karaktärer som Molla men kanske inte lika utpräglat. Odlingslandskapet är mycket lövrikt, och i slutningarna finns flera betade ekhagar. Mer eller

mindre öppna hagmarker förekommer också, med en rik flora och inslag av torrängsarter som brudbröd och flentimotej. I området finns rikligt med kulturhistoriska spår bl.a. ett järnåldersgravfält.

66:20 Mollaryd

Urvalskriterier: • Förekomst av naturlig fodermark. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 60 ha. **Naturlig betesmark:** 2 ha (3 %). **Övrig betesmark:** 3 ha (5 %). **Åker:** 32 ha (53 %).

Referenser: • Byggnadsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Landskapet söder om Mollaryd präglas till stor del av stora grustäcker. Väster om vägen återfinns dock fortfarande ett tilltalande odlingslandskap. Större delen av området hävdas numera genom bete, och i slänterna återfinns på flera ställen rika förekomster av backsippa. Öster om vägen ligger en mycket vacker

ljungbevuxen kulle vars västra del utgörs av ett järnåldersgravfält. Hävden har tyvärr upphört och tall och björk har börjat vandra in. Rójning och bränning av ljungen och ett återupptaget bete är nödvändigt för att naturvärdet skall kunna bibehållas.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Mollaryd	2	Ljunghed	2 ha
2	Stålarp	2	Öppen hagmark	1 ha
			Hackslåt	0,5 ha
3	Galtholmen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,5 ha
4	Myresjö	2	Hackslåt	0,5 ha
5	Bodagärde	3	Öppen hagmark	0,5 ha
6	Vesene	3	Öppen hagmark	2,5 ha
7	Molla by	2	Öppen hagmark	1 ha
			Hackslåt	1,5 ha
8	Kartäcker, Flaberg, Ulvstorp	3	Björkhage	9 ha
9	Kärret, Hägdene	3	Ekhage	4 ha
10	Hästhagen, Od	3	Ekhage	4 ha
11	Skattegården, Holmåkra	3	Öppen hagmark	2,5 ha
12	Rönnegärde	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
13	Ljung	3	Björkhage	3,5 ha
14	Djupatorp	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	4,5 ha
15	Örekulla	2	Öppen hagmark	2 ha
16	Sämsholm	3	Björkhage	2 ha
17	Åsen	3	Ekhage	5 ha
18	Bastorp	3	Öppen hagmark	2,5 ha
			Ekhage	1 ha
19	Vimleån	2	Blandlövhage	16,5 ha
20	Högsättra	3	Ekhage	2,5 ha
21	Remmene skjutfält	1	Ljunghed	50 ha
22	Kampelycke	3	Öppen hagmark	1 ha
23	Jällby	2	Ekhage	13 ha
24	Jällby (söder	3	Öppen hagmark	1 ha
25	Backagården, S. Björke	3	Ekhage	2 ha
			Öppen hagmark	0,5 ha
26	Lundagården	3	Ekhage	9,5 ha
27	Klastorp	3	Öppen hagmark	1 ha
28	Mosslanda	3	Ekhage	12 ha
29	Åsbogärde	2	Öppen hagmark	1 ha
30	Källunga	3	Blandlövhage	5 ha
31	Slätterna	3	Öppen hagmark	4 ha
32	Äckrorna	3	Ekhage	8 ha
33	Björnarp	3	Blandlövhage	5 ha
34	Västergården, Eggvena	3	Öppen hagmark	6,5 ha
35	Brättensby	2	Öppen hagmark	1 ha
36	Ekeberget	3	Blandlövhage	1,5 ha
37	Nycklabacken	3	Träd- och buskbärande äng	2,0 ha
38	Mossagården, Fölene	3	Öppen hagmark	0,5 ha
39	Vreta	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,5 ha
40	Bäcklingsbackarna	2	Öppen hagmark	6 ha
41	Orraholmen	1	Öppen hagmark	4 ha
			Blandlövhage	3 ha
42	Kärragården-Hulegården	1	Annan träd- & buskbärande hagmark	6,5 ha
43	Stenunga	3	Slättermad	2 ha
44	Åbacken	3	Öppen hagmark	4,5 ha
45	Kärtared	2	Blandlövhage	4,5 ha
46	Blaskhall	3	Björkhage	6 ha
47	Hultet	3	Ekhage	11 ha
			Öppen hagmark	3 ha
48	Vithatt	3	Ekhage	7,5 ha
49	Hagen, Källeryd	3	Blandlövhage	7 ha
Ö1	Trädet, Molla	3	Öppen hagmark	3 ha
Ö2	Hägdene	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
Ö3	Sandske sand	3	Sötvattenstrandäng	3 ha
Ö4	Grude	3	Öppen hagmark	1 ha
Ö5	Hov	3	Blandlövhage	3 ha
Ö6	Ollestad	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	5 ha

Ö7	Ladås, Eriksberg	3	Björkhage	4 ha
Ö8	Svensgården, Fölene	3	Ekhage	3 ha
Ö9	Vreta, Herrljunga	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	5 ha
Ö10	Bergagärde, Herrljunga	3	Öppen hagmark	1,5 ha
Ö11	Johannesberg, Tostared	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,5 ha
Ö12	Ballaberget, Källeryd	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha

Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

58	Herrljunga	Hög stensättning
65	Remmene skjutfält	Rösen
70	Nycklabacken	Gravfält
91	Brudföljet	Gravfält
115	Mollaryd I	Gravfält
116	Mollaryd II	Gravfält
117	Molla	Gravfält
118	Hägdene	Gravfält
119	Mollungen	Hällkista
120	Od kyrkan	Gravfält
124	Jällby	Gravfält, hällkista m.m.
125	Ljung	Gravfält
153	Odins flisor	Gravfält
211	Sämsholm	Gravfält

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1. Attorp. Vålövad hagmark med delvis naturlig flora.
2. Axelfors. Hagmark.

Lerums kommun

24:1 Skäfthult

Urvalskriterier: • Stor betydelse för friluftsliv. • Kraftiga stensträngar i och mellan åkrarna. • Småskaligt odlingslandskap.
Klassificering: 2 (N2 K1).
Areal: 12 ha. **Övrig betesmark:** 3 ha (25%). **Åker:** 7 ha (58%).
Rödlistade arter: Kort parasitspik (3).
Lagskydd: KML 2 kap., riksintresse N, riksintresse F.
Referenser: • Kommunal översiktsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen.

I den norra delen av kommunen, långt in i Risvedens skogsområde, ligger den lilla gården Skäfthult. De småskaliga odlingsmarkerna runt huset består av betade åkermarker och en ekhage som gränsar mot skogen. I och mellan åkrarna finns ett stort antal långsmala stensträngar. Denna form av ålderdomliga

lämningar är numera mycket ovanliga i det fortfarande brukade landskapet.

Invid Skäfthultssjön finns ett ängskärr med rik förekomst av gotlandsag.

24:2 Östad

Urvalskriterier: • Tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Rikligt med kulturhistoriska spår från olika tidsepoker i anslutning till de brukade markerna • Välbevarade fornåkrar i öppet, exponerat läge. • By med spår av äldre bystruktur. • Ekhage gamla och grova ekar.
Klassificering: 3 (N3 K2).
Areal: 200 ha. **Övrig betesmark:** 15 ha (8%). **Åker:** 110 ha (55%).
Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), KML 4 kap. riksintresse K, riksintresse N.
Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Byggnadsinventering. • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen.

Östad kyrka och by ligger på höjderna ovanför Mjörn i anslutning till en skogklädd grusås. De lätta sand- och grusjordarnas betydelse för de tidiga jordbrukarna belyses bl.a. av ett större antal fornåkrar samt två stora gravfält från järnåldern. Huvuddelen av lämningarna ligger tyvärr idag i skogsmark, men ett område med fornåkrar strax norr om kyrkan hålls fortfarande öppet. Här kan man se fornåkrar begränsade av breda jordfyllda stensträngar och terrasser.

Norr om kyrkan utbreder sig ett tilltalande odlingslandskap med böljande, kuperade åkrar avgränsade av lövbevuxna och delvis betade raviner. Här och var sträcker sig vidkroniga sparbanksekar ut över åkermarkerna. På en del av träden växer rikligt med lunglav.

I jordeboken 1550 omfattar Östad hela 18 gårdar vilket belyser områdets betydelse under medeltiden. Byn har av hävd varit delad i två avdelningar, den egentliga byn kring kyrkan och överbyn bestående av 7 säterigårdar (se vidare område 3 i Alingsås kommun.)

24:3 Huvden

Urvalskriterier: • Förekomst av hagmark och strandängar. • Viktig rastplats för flyttfågelsträcket.

Klassificering: 3 (N2).

Areal: 40 ha. **Naturlig betesmark:** 8 ha (20%) **Övrig betesmark:** 2 ha (5%). **Åker:** 22 ha (55%).

Lagskydd: Riksintresse N, strandskydd.

Referenser: • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens våtmarksinventering.

Gården Huvden ligger på en bergig udde vid Mjörn. Mitt på udden finns en stor, hårt betad lövskogshage. På båda sidor om denna finns grunda vikar med leriga, sankta stränder. Genom invallning har åkermark

vunnits ur sjön. Området är av betydelse som rastplats för flyttfågel, framförallt tättingar, andfåglar och rovfåglar. Härvidlag är även åkermarkerna i norr av viss betydelse.

24:4 Vite mosse

Urvalskriterier: • Område som bevarat karaktär av hedlandskap. • Förekomst av hotad art och vegetationstyp.

Klassificering: 1 (N1 K2).

Areal: 70 ha. **Övrig betesmark:** 70 ha (100%).

Rödlistade arter: Alkonblåvinge (2).

Lagskydd: Riksintresse N, riksintresse F, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens våtmarksinventering.

Landskapet kring Vite mosse på Vättlefjäll präglas av en småkuperad, starkt bergbunden terräng. Fram till senare delen av 1800-talet ingick området i det ljunghedslandskap som breddade ut sig på utmarkerna Vättlefjäll, Alefjäll och Risveden. Sedan betet och svedjningen upphörde beskogades hedarna under decennierna kring sekelskiftet. Återbeskogningen stoppades tillfälligt av en större brand som drog över Vite mosse år 1912. Drygt 60 år senare drog ånyo en brand över området, som på så sätt i stora drag bevarat

den gamla karaktären av hedlandskap.

Efter den senaste branden har en stor del av området varit föremål för beskogningsåtgärder. De centrala delarna har dock lämnats orörda.

Hedvegetationen domineras av arter som ljung och blåtåtel. Västliga arter som klockljung, klockgentiana och tuvsäv är karaktäristiska inslag. I området finns goda populationer av nattskär och trädlärka samt spelplatser för orre. Den hotade fjärilsarten alkonblåvinge har en rik förekomst i området.

24:5 Lärjeåns dalgång

Urvalskriterier: • Tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling • Genom bete väl exponerat och vackert ravinsystem.

Klassificering: 3 (N3).

Areal: 86 ha. **Naturlig betesmark:** 18 ha (21%). **Åker:** 65 ha (76 %).

Lagskydd: Riksintresse N, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens våtmarksinventering.

Från Målöga och söderut har Lärjeån skurit sig ner i en djup ravin. Ravinslänterna utgörs till största delen av betesmarker som dock bär tydliga spår av

kvävegödsling. Ravinen omges av större, sammanhängande åkermarker.

24:6 Stora Lundby

Urvalskriterier: • Hagmarker med gamla och grova ekar. • Kyrka och välbevarad, äldre prästgårdsmiljö.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 90 ha. **Naturlig betesmark:** 5,5 ha (6%). **Övrig betesmark:** 5 ha (6%). **Åker:** 40 ha (44%).

Lagskydd: KML 4 kap., KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal översiktsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen. • Kommunalt kulturmiljöprogram.

Omgivningarna kring Stora Lundby kyrka präglas i hög grad av ekhagarna med kraftiga, vidkroniga träd. Tillsammans med kyrka och prästgård från 1700-talet

bildar hagarna och de öppna åkrarna en väl sammanhållen miljö av högt värde.

24:7 Hjällsnäs

Urvalskriterier: • Karaktäristiskt och välbevarat skifteslandskap i fullåkersbygd. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Fullåkersbygd med rikt inslag av åkerholmar och öppna diken. • Förekomst av hotad art.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 300 ha. **Åker:** 250 ha (83%).

Rödlistade arter: Vaktel (2).

Lagskydd: Riksintresse K, KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Kommunal översiktsplan.

I anslutning till en stor grusavlagring vid Hjällsnäs finns resterna av en av Västergötlands största forntida gravplatser. Området är tyvärr idag svårt sargat av täktverksamhet.

I anslutning till gravplatserna finns resterna av Hjällsnäs by, som till stora delar utskiftades i samband med laga skifte på 1850-talet. Öster om byn utbreder sig ett öppet, åkerdominerat odlingslandskap med utskiftad jordbruksbebyggelse i karaktäristiska lägen invid åkerholmar och bergknallar. Området utgör ett gott exempel på en fullåkersbygd med vacker land-

skapsbild och kulturhistoriska kvalitéer. Området har också vissa biologiska värden genom sin betydelse för fågellivet samt flora knuten till åkerholmarna. Odlingslandskapets häckfåglar inskränker sig framförallt till mindre krävande arter som tofsvipa och sånglärka. Vakteln är en annan typisk, men i landet numera mycket sällsynt, slättbygdsfågel som noterats vid Hjällsnäs under senare år. Åkrarna är också mycket fågelrika under sträck- och rasttider.

Platsen för slottet Sjöborg finns på en väl avsatt kulle i områdets nordligaste delar.

24:8 Hunsered

Urvalskriterier: • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Mycket biotoprikt odlingslandskap. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Välbevarade fornåkrar i hagmarkerna. • Rikligt med naturliga fodermarker.

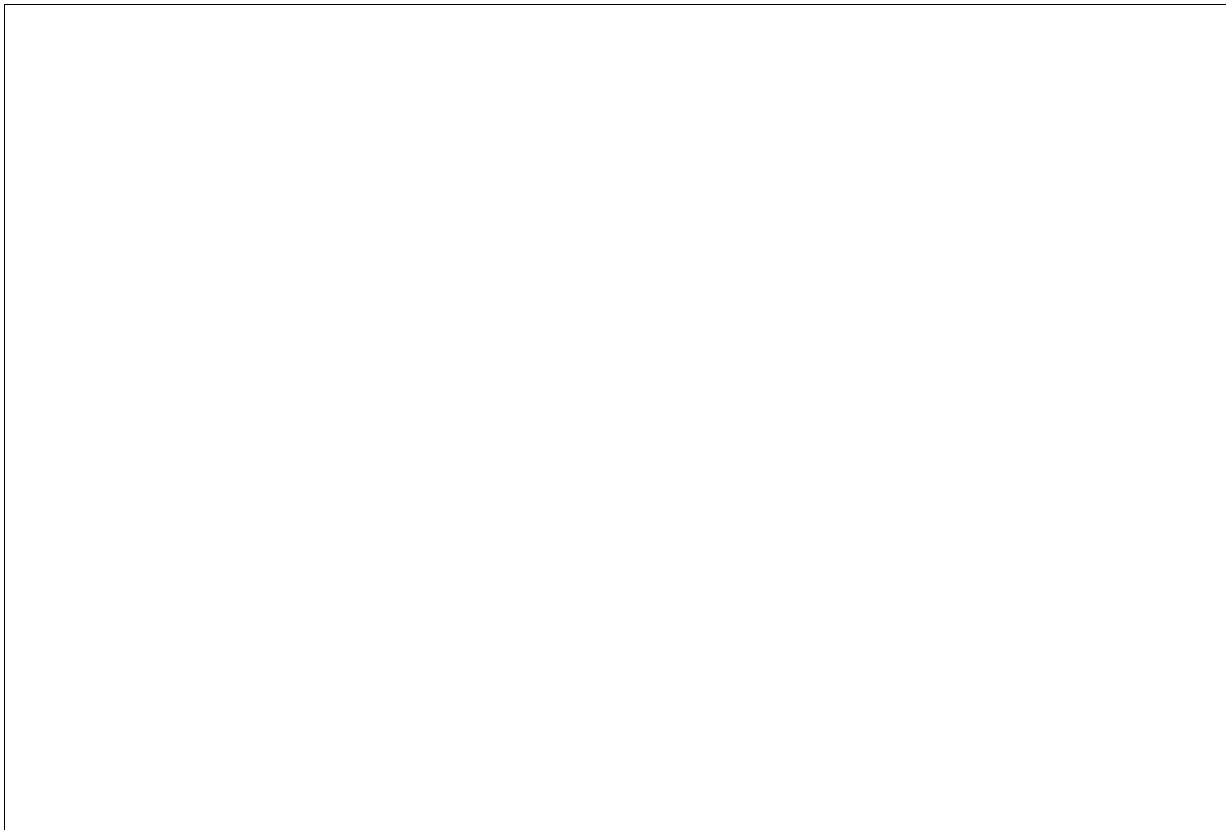
Klassificering: 1 (N2 K2).

Areal: 70 ha. **Naturlig betesmark:** 14,5 ha (20%). **Övrig betesmark:** 15 ha (21%). **Åker:** 25 ha (36%).

Rödlistade arter: Gulärta (4).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse N, strandskydd.

Referenser: • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län.



Vid Hunsered finns en stor, betad strandäng.

I den östra delen av Hjällsnäs odlingsbygd ligger gården Hunsered i sluttningen ner mot Mjörn. Strax söder om gården utbreder sig ett tilltalande och variationsrikt kulturlandskap med vackra betade hagmarker och små åkrar. Området övergår mot öster i en stor hedeekskog som delvis betas. Betesmarkerna hyser bitvis en rik flora med naturligt hävdgynnade arter som kattfot, slåtterfibbla, svinrot och

slåttergubbe. Inom området förekommer också registrerade fornåkrar.

Nere vid sjön ligger en stor, betad strandäng som västerut övergår i ett stråk med fuktäng mellan åkrarna. Strandängen är viktig för rastande och häckande fåglar. Det finns bl.a. äldre uppgifter om häckande rödbena, gulärta och grönbena.

24:9 Olstorp

Urvalskriterier: • Område med intressant flora och fauna knuten till odlingslandskapets småbiotoper.

• Värdefull bebyggelsemiljö.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 80 ha. **Övrig betesmark:** 10 ha (13%). **Åker:** 45 ha (56%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Kommunal översiktsplan. • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen.

Olstorps by där två gårdar ligger kvar i den gamla bykärnan omges av ett åkerdominerat odlingslandskap. Mot utkanterna finns en del betade hagmarker, bl.a. en vacker tallhage med hålvägar vid Silvervallen. På åkerholmar vid husen och på

uppstickande hällar i åkermarkerna förekommer en intressant flora med bl.a. arter som brudbröd, stor fetknopp och krussilja. Vid gårdarna finns dammar med rikt grodliv. I söder löper en välbevarad fågata.

24:10 Nääs - Öijared

Urvalskriterier: • Välbevarat herrgårdsskapslandskap. • Synnerligen värdefulla bebyggelsemiljöer. • Fornlämningar och fornåkrar i betade hagmarker. • Odlingslandskap med bebyggelse och fornlämningar som väl belyser kolonisationsförloppet olik faser.

Klassificering: 1,3 (N3 K1).

Areal: 300 ha. **Naturlig betesmark:** 23 ha (9%). **Övrig betesmark:** 35 ha (12%). **Åker:** 110 ha (37%).

Lagskydd: Byggnadsminne, KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse K, riksintresse N, strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Utredning inför fördjupad översiktsplan för Nääs. • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen.

Nääs slott och dess omgivningar präglar landskapet kring den nedre delen av sjön Sävelången. Slottet ligger högt på en udde i sjön omgiven av betesmarker och en stor engelsk park med ädellövträd. Fram till slottet leder en vacker lindallé. I omgivningarna, framförallt i väster, finns stora ekhagar med grova och vidkroniga träd. Inom vissa delar har hagmarkerna tyvärr tillåtits att växa igen och det vore synnerligen värdefullt för helhetsmiljön att återskapa dessa till sitt forna utseende.

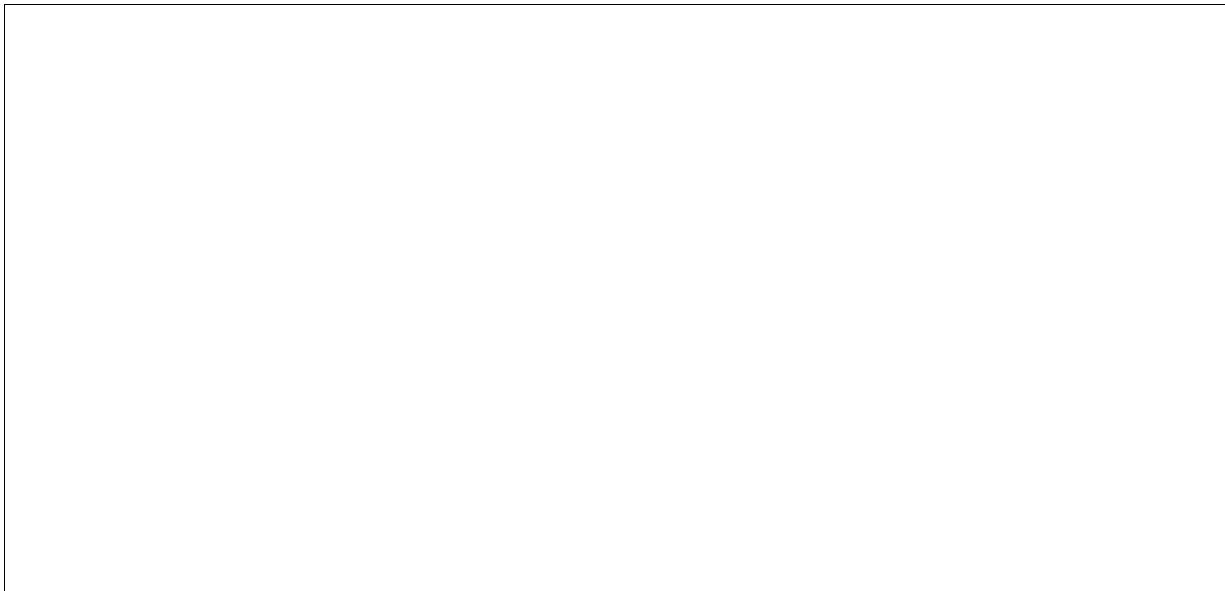
Omgivningar kring Nääs har tidigt utnyttjats av människan. Äldst är de många lämningarna efter den äldre stenålderns kustbundna boplatser utmed så gott

som hela strandzonen längs sjön. Dessutom finns lämningar från såväl yngre stenålder, järnålder och bronsålder. Nääs by omtalas i olika handlingar från mitten av 1500-talet.

Nääs slott fick sannolikt sin första huvudbyggnad under 1600-talet och har senare tillbyggt och ombyggt i olika omgångar.

Till Öijared hör ett flertal torp och arrendegårdar av vilka kan nämnas Lilla och stora Håvared samt Pålstorp. I omgivningarna kring dessa återfinns ett flertal fornlämningar och fornåkrar. Fornåkrarna vid Håvared räknas som länets bästa exempel på s.k. ryggade åkrar.

Nääs slott.



Kulturlandskap vid Håvared.

24:11 Aspenäs - Sävesbo

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 246 ha. **Övrig betesmark:** 25 ha (10%). **Åker:** 125 ha (50%).

Referenser: • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen. i. • Natur i Älvsborgs län.
• Kommunal översiktsplan.

Odlingslandskapet från Aspenäs till Sävesbo har stora skönhetsvärden. Öppna, böljande åkrar avbryts av lövskogsklädda bergknallar och mjuka, branta ravinslutningar. Det öppna landskapet utnyttjas bl.a. som jaktmarker för berggrov. Längs ån finns rester efter två kvarnar, källor, stensatta stigar, hållbroar m.m.

Vid Västra Sävesbo återfinns en väl samlad äldre bebyggelsemiljö med flera man- och ekonomibyggnader. På åkerholmar i omgivningarna har låsbräken och backtimjan tidigare påträffats.

24:12 Gullringsbo - Stålebo

Urvalskriterier: • Odlingslandskap med rikt inslag av betespräglade lövskogar. • Mycket gamla och grova hagmarksträd.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 225 ha. **Övrig betesmark:** 75 ha (33%). **Åker:** 30 ha (13%).

Lagskydd: Landskapsskydd, riksintresse N.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen.
• Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Kommunal översiktsplan.

Slutningarna och ravinerna på Aspens sydsida är klädda med lövskogar omväxlande med små, öppna åkermarker kring Gullringsbo, Götebo och Stålebo. Lövskogarna är mestadels betade och har stundom en god hagmarkskaraktär med hasselbuketter, gamla och grova ekar och lövträd. Den naturliga ängsfloran har tyvärr försvunnit och på grund av alltför stor beskuggning ersatts av en lundflora. Lövskogarna hyser också en rik svampflora varav vissa arter kan

sägas vara typiska för betade marker, t.ex. ängsvaxskivling. Området är ett av länets större sammanhängande områden med betade lövskogar, och har härvidlag mycket högt värde. Inför framtiden vore det värdefullt att upprätta en skötselplan med avsikt att peka ut områden där hagmarkskaraktären bör förstärkas, områden som bör bibehålla karaktären av betad lövskog eller lund samt vilka delar som bör lämnas åt fri utveckling.

Landskapet har också stora kulturhistoriska värden. En mycket gammal grusväg löper genom lövskogsområdet ner mot Aspen. Hällkistan vid Jeriko är gammal gränspunkt för gränsen mellan Lerum och

Partille. Många av byggnaderna inom området har stort kulturellt och arkitektoniskt värde. Det påstås också att Viktor Rydberg inspirerades till sin dikt "Tomten" efter ett besök i området.

24:13 Kolboryd

Urvalskriterier: • Stor betydelse för närrekreation. • Lövskogsrikt odlingslandskap med • Mycket gamla och grova lövträd. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 50 ha. **Naturlig betesmark:** 1,5 ha (3%). **Övrig betesmark:** 10 ha (20%). **Åker:** 15 ha (30%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse F.

Referenser: • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal översiktsplan. • Natur i Älvsborgs län.

Vid Kolboryd invid Lilla Stamsjöns strand ligger ett vackert odlingslandskap. Miljön har herrgårdskaraktär, där ekhagar och betade lövlundar omväxlar med öppna

åkermarker. Längs vägen löper några välbevarade stenmurar.

24:14 Härskogen

Urvalskriterier: • Välbevarade bebyggelsemiljöer. • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår. • Småskaligt odlingslandskap. • Förekomst av naturliga fodermarker. • Stor betydelse för friluftsliv och turism.

Klassificering: 2-3 (N3 K2).

Areal: 300 ha. **Naturlig betesmark:** 12 ha (4%). **Övrig betesmark:** 50 ha (17%). **Åker:** 100 ha (33%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse F, landskapsskydd, strandskydd.

Referenser: • Remissomgång för naturvårdsplaneringen i Göteborgsregionen. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal översiktsplan. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

I den södra delen av kommunen ligger Härskogens stora skogsområde. Området fortsätter även in i Härryda, Alingsås och Borås kommuner.

I den vidsträckta barrskogsmiljön saknas större sammanhängande jordbruksområden, men enskilda små brukningsenheterna utgör viktiga inslag i landskapet. De öppna markerna kring skogsgårdarna är av stor betydelse för landskapsbild och naturvård. Bebyggelsen är ofta av kulturhistoriskt intresse.

Av odlingslandskapen i Härskogen skall området kring Västra Viebo och Västra Råbo nämnas i första hand. I sluttningarna ner mot Gärdsjön finns ett stort och mycket tilltalande beteslandskap. Markerna karaktäriseras av ett antal stora och mindre odlingsrösen i en mosaik

med små äldre åkermarker, spridda lövträd och smådungar.

Ett annat intressant område är landskapet kring Sävthult. Området är beläget på en drumlinrygg med de karaktärsdrag som är typiska för denna typ av områden. Längs den svagt välvda toppen av drumlinen ligger brukade åkrar omgivna av kraftiga och väl lagda stenmurar vilka kantas av grova ekar och almar. I väster finns en tallskog med god karaktär av gammal betesskog. Dessutom mynnar en fägata trattlikt ut i skogen.

Välbevarade torpställen med omgivande odlingslandskap finns bl.a. vid Hallabron och Kolabotten. Vid Stensjöhall finns en liten slåtteräng som hävdas genom naturskyddsföreningens försorg.

Större, sammanhängande odlingslandskap med åkermarker, enstaka hagmarker, betad lövskog och stenmurar återfinns bl.a. kring Bävseryd, Brunstorp - Slätthult och Bocksmossen - Högsboholm.

Vid Tvärsjödalen finns ett bevarat odlingslandskap kring en skogsgård med anor från 1500-talet.

Härskogsområdet rymmer dessutom ett stort antal

mer eller mindre övergivna odlingsmiljöer där lövskogar och lundvegetation växt upp på de forna odlingsmarkerna. Här är det av stor betydelse att skogsbruket visar särskild hänsyn.

Härskogenområdet ansluter till områden i Borås och Alingsås kommuner.



Jungfru Marie nycklar är skogsbyggens orkidé. Den påträffas här och var i anslutning till de småskaliga odlingslandskapen i Härskogen.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Västra Viebo	3	Blandlövhage	9 ha
2	Lerån	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
			Öppen hagmark	55 ha
3	Lergraven	2	Ekhage	12 ha
4	Sävhult	3	Betat skog	3 ha
5	Aggetorp	3	Öppen hagmark	3 ha
			Ekhage	1 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	0,5 ha
6	Lundby	3	Ekhage	5,5 ha
7	Stora Håvared	3	Ekhage	3 ha
8	Hunsered	2	Sötvattenstrandäng	12 ha
			Blandlövhage	2,5 ha
9	Gethult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
10	Sjötorp	2	Öppen hagmark	2 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
			Sötvattenstrandäng	4 ha
11	Kolboryd	3	Ekhage	1,5 ha
12	Näås	2	Ekhage	20 ha
Ö1	Bocksmossen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
Ö2	Lärjeån	3	Öppen hagmark	18 ha
Ö3	Huvden	3	Ekhage	4 ha
			Sötvattenstrandäng	4 ha

Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

95	Näås slott	slott
----	------------	-------

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1.	Skepplaskog. Kulturhistoriskt värdefull bebyggelsemiljö.
2.	Kullagården. Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö.
3.	Skysjönäs. Betat kulturlandskap med stenmurar och odlingsrösen.
4.	Granås. Igenväxande marker kring skogstorp. Smörboll, granspira och slättergubbe.
5.	Grohögen. Gruskulle med rikt backsippebestånd. Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse.
6.	Oryd. Bäckravin med backsippa, nattviol och slättergubbe.
7.	Skallsjö kyrkoruin. Torrängsflora med bl.a. backtimjan och slättergubbe.
8.	Stensjöhult. Slätteräng vårdad av Lerums Naturskyddsförening. Nattviol och Jungfru Marie nycklar.

Lilla Edets kommun

62:1 Stora Näset

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö.
Klassificering: 3 (K2).
Areal: 44 ha. **Åker:** 11,5 ha (26 %).
Lagskydd: Strandskydd.
Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram (preliminär).

Gården Stora Näset ligger vackert vid Öresjös södra strand, omgiven av relativt små åkermarker. Den välbevarade gårdsmiljön består av ladugård och

boningshus från 1800-talet omgivna av gamla och grova lövträd.

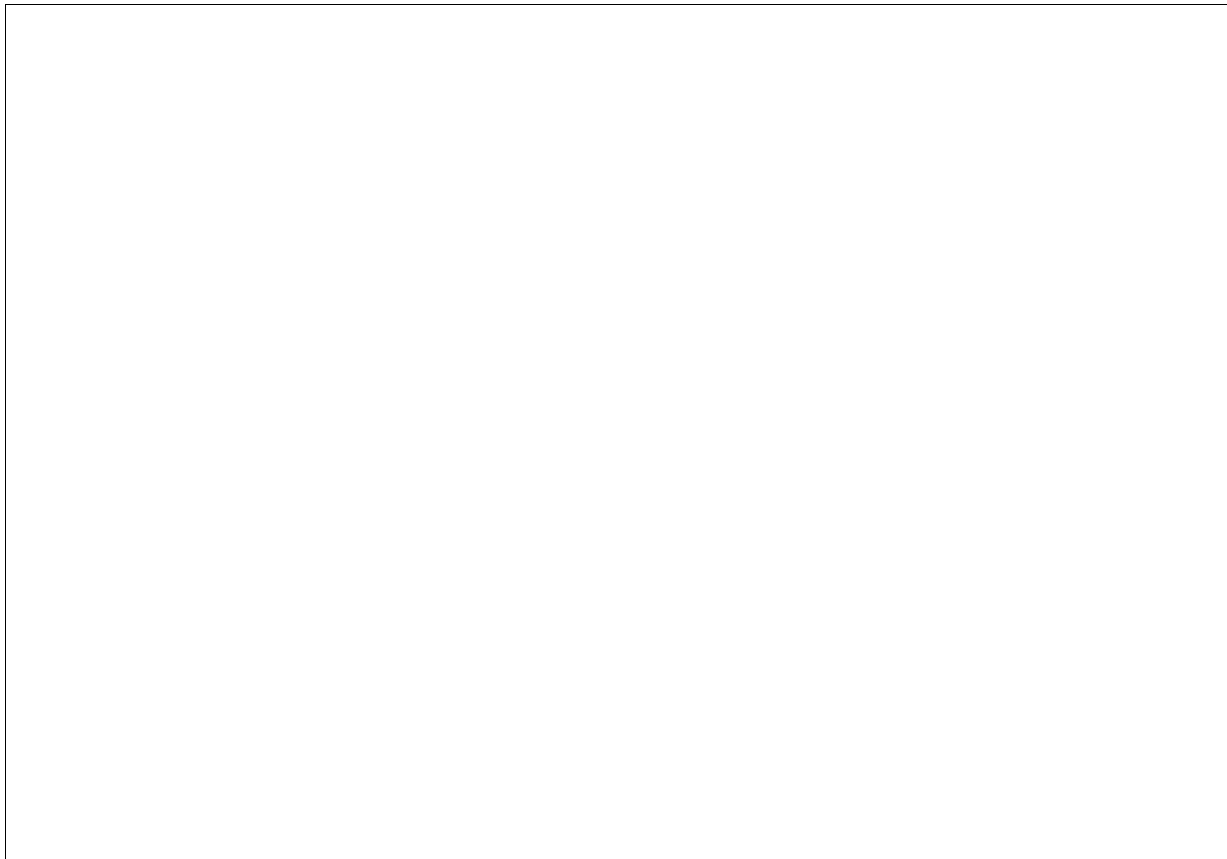
62:2 Göta älvs dalgång

Urvalskriterier: • Storslagen och tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Genom bete väl exponerat och vackert ravinsystem (Intagan). • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Viktig kommunikationsled för flyttfågelsträcket.
• Odlingslandskap som genom sin öppenhet framhäver intressanta geologiska/naturgeografiska former.
Klassificering: 2-3 (N3 K2).
Areal: 2400 ha. **Naturlig betesmark:** 23 ha (1%) **Övrig betesmark:** 150 ha (6%). **Åker:** 1600 ha (67%).
Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse F, riksintresse N, strandskydd, riksintresse K (Tösslanda).
Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Byggnadsinventering.
• Kommunalt kulturmiljöprogram (preliminär).

Göta älvs dalgång har en särställning bland Älvsborgs läns odlingslandskap. Inte för att här finns speciella arter eller naturtyper knutna till odlingslandskapet. Inte heller för att landskapet skulle ha någon särdeles ålderdomlig prägel. Nej, det som är speciellt med Göta älvdalen är istället den storslagna landskapsbilden. Göta älv, Sveriges största vattendrag med en medelvattenföring på 550 m³/ sek, flyter sakta fram i en bred, sedimentfylld dalgång kantad av branta bergsidor. Längs dalgångens botten, på ömse sidor om älven, ligger öppna åkermarker, vilka medger utblickar över det storslagna landskapet. Mellan Lödöse och Älvängen breder en vidsträckt, plan åkerslätt ut sig, och åkrarna ligger nästan i nivå med älvens yta. Norr om Lilla Edet har älven istället skurit sig ner i leravlagringarna och utbildat en djup, relativt trång fåra

med strandbrinkar på upp till 20 meters höjd. Det har utbildats markanta och särpräglade former med höga, erosionsskadade strandbrinkar, raviner och skredärr. På få ställen i landet är dessa skredformer så välutbildade som i Göta älvs dalgång norr om Lilla Edet.

Göta älvdalen har också en annan särställning som dock inte omedelbart låter sig avläsas i landskapet. Dalgången har i alla tider utnyttjats som en viktig kommunikationsled, och området har varit en viktig centralbygd. Redan under stenåldern då de första människorna invandrade till vårt land följde man älven in i landet. Stenåldersfynd, fornborgar och de många fornlämningarna vittnar om betydelsen under historisk och förhistorisk tid. De nuvarande åkrarna utgjordes tidigare av kärr och sankängar vilka var av betydelse som slåtter- och betesmarker.



Göta älvs dalgång från Hjärtum och norrut.

Strandängarna som idag finns vid Nödinge, Alafors och Hajs sjö kan ge en viss uppfattning om hur landskapet då kan ha sett ut.

De första åkerbruket bedrevs högt upp på sluttningarna, på den typ av lättare sandjordar som t.ex. finns vid Hjärtum och Åsbräcka. Dagens åkerlandskap på de tunga lerjordarna är däremot en produkt av mer sentida uppodling i samband med att järnplogen kommit till allmän användning.

Det kanske vackraste, bäst bevarade och sammanhållna odlingslandskapet återfinns idag utefter ett stråk från Lilla Edet - Hjärtum upp till Intagan, innefattande miljöerna kring Slumpåns mynning och Åsbräcka. Utmed detta avsnitt återfinns också äldre jordbruksbebyggelse, dels i form av slott och säterier från 1600- 1800-tal, dels i form av ett större antal utskiftade gårdar från 1800-talet. Den värdefullaste enskilda bebyggelsemiljön utgörs av Tösslanda gård och säteri.

(Se vidare objekt 3 och 6 i Ale kommun.)

62:3 Dykärre

Urvalskriterier: • Välbevarad torpmiljö.

Klassificering: 3 (K2).

Areal: 3,5 ha. **Åker:** 3,5 ha (100%).

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram (preliminär).

Strax öster om Lilla Edets tätort ligger detta lilla hemman om 3,5 hektar. Bebyggelsen består av ett mycket litet boningshus, ladugård samt tre uthus samlade kring en liten kulle, omgiven av vall och

betad åkermark. De öppna diken vittnar om att åkrarna brutits upp på gammal kärrmark, vilket kan förklara namnet.

Vid Dykärra ligger ett mycket litet torpställe med omgivande odlingsmarker.

62:4 Stora Kalvshult - Dunevallen

Urvalskriterier: • Förekomst av naturliga fodermark. • Äldre jordbruksbebyggelse.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 57 ha. **Naturlig betesmark:** 5,7 ha (10%). **Åker:** 27 ha (47%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Byggnadsinventering.

Stora Kalvshult består av två tätt liggande gårdar med välbevarade ekonomibyggnader på gränsen mellan Lilla Edets och Trollhättans kommuner. Norrut mot Dunevallen sträcker sig ett öppet, småböljande åkerlandskap omgivet av skog. Vid Dunevallen ligger

en betad hagmark med relativt opåverkad ängsflora. Vidare norrut längs vägen sträcker sig ett avsnitt med betad skogsmark, små stenmurar och enstaka fornlämningar.

62:5 Brännera

Urvalskriterier: • Äldre jordbruksbebyggelse. • Särpräglad landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

• Förekomst av naturliga fodermark.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 88 ha. **Naturlig betesmark:** 28 ha (32%). **Övrig betesmark:** 17 ha (19%). **Åker:** 27 ha (31%).

Lagskydd: Riksintresse N.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Brännera är en gammal folklig benämning på dalgången utmed Kärra å, öster om Vårdåseberget. Dalgången ligger inträngd mellan mycket branta bergssidor och bebyggelsen, som delvis består av äldre gårdar, ligger upptryckt längs den västra bergskanten.

Längs ån finns betade raviner som fläckvis hyser en flora med naturligt hävdgynnade arter som ängsskallra, bockrot, brudbröd och stagg. Ravinerna är tyvärr delvis igenväxande varför en intensifierad hävd vore önskvärd. Inom området finns äldre broar av sten, lämningar av gamla träbroar, stenmurar och en offerkälla.

62:6 Sörheden

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Stor betydelse för närrekreation. • Genom bete väl exponerat och vackert ravinsystem med relativt opåverkade grässvålar.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 60 ha. **Naturlig betesmark:** 18 ha (30%). **Övrig betesmark:** 5 ha (8%). **Åker:** 30 ha (50%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Gårdaån rinner fram genom en dalgång, som är djupt nedskuren i leran, strax öster om Lödöse samhälle. Ån meandrar kraftigt, och erosionen i sedimenten har gett upphov till ett vackert kuperat ravinlandskap, som hålls öppet genom betesdrift. Ravinerna har under forna tider utnyttjats som slåtterängar. Genom att

marken kultiverats och gödslats har den ursprungliga slåtterfloran utarmats, men fortfarande återfinns ändå relativt rika bestånd av arter som ängsskallra och smörbollar. Ett stort värde ligger i den mycket tilltalande landskapsbilden och områdets närhet till Lödöse samhälle.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Marieström	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
2	Säckejärren	3	Öppen hagmark	13 ha
3	Vesten och Stenarsröd	3	Öppen hagmark	5 ha
4	Delsbo, Hjærtum	3	Björkhage	5 ha
5	Högsbo, Hjærtum	3	Öppen hagmark	2 ha
6	Röd	3	Öppen hagmark	2,5 ha
7	Uttersåker	3	Ekhage	4,5 ha
8	Rudet, Åsbräcka	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	8 ha
9	Åsbräcka	2	Öppen hagmark	25 ha
10	Åby	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,5 ha
11	Lunden	3	Blandlövhage	6,5 ha
12	Kärråån	2	Öppen hagmark	28 ha
13	Stora Kalvshult	3	Öppen hagmark	2,5 ha
14	Ekedalen	3	Öppen hagmark	2,5 ha
15	Lunnevik	3	Ekhage	15 ha
16	Ale-Skövde kyrka	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	7,5 ha
17	Kattunga	3	Öppen hagmark	2 ha
18	Lödöse	3	Öppen hagmark	18 ha

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1. Kvambäcken. Hagmark med kulturhistoriska lämningar.
2. Lilla Näset. Högt belägen äldre gård omgiven av ett igenväxande odlingslandskap. Gamla lövträd. Lunglav och nattviol. Strövmråde.

Marks kommun

63:1 Hästebacka

Urvalskriterier: • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 12 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,1 ha (1%).

Naturlig betesmark: 3,5 ha (29%).

Övrig betesmark: 3,5 ha (29%).

Åker: 3 ha (25%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

Hästebacka ligger i en nordlöpande svacka ner mot Yttre Ingsjön. Gården omges av små åkrar, steniga beteshagar och lieslagna slänter. På en ås norr om husen ligger en vacker och tilltalande björkhage med enbuskar och några mycket grova björkar. Den

snaggbetade grässvålen domineras av fårsvingel och stenmåra. Hagmarker sträcker sig även söderut från gården. Närmare bebyggelsen finns några små åkerslänter som slås med lie, där det bl.a. växer darrgräs, svinrot, rödklint, vårstarr och slåttergubbe.

63:2 Ubbhultsdrumlinen

Urvalskriterier: • Odlingslandskap som genom sin öppenhet framhäver intressanta geologiska/naturgeografiska former. • Området har vetenskapligt intresse. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Rödlistade arter: Granspira (4).

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 150 ha. **Naturlig betesmark:** 2 ha (1%).

Övrig betesmark: 10 ha (7%).

Åker: 55 ha (37%).

Lagskydd: Riksintresse N, domänreservat.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Utefter den svagt välvda Ubbhultsdrumlinen utbreder sig ett öppet odlingslandskap.

Från Gingsjön sträcker sig en serie moränrygggar mot sydväst. Huvuddelen av den totalt 11 kilometer långa geologiska bildningen ligger i Älvsborgs län.

Större delen av ryggarna är uppodlade och bebyggelse ligger spridd utefter hela höjdråket. I den nordöstra delen är odlingslandskapet i relativt dålig hävd, och ett flertal granplanteringar stör landskapsbilden. Sydväst om Ubbhults kapell finns dock ett öppet, välhävdad odlingslandskap som medger

utblickar över den omgivande skogsmarken. Flera välbevarade stenmurar och fägor löper mellan åkrarna ner mot den lägre liggande skogsmarken. I detta avsnitt finns också hagmarker samt en del betad skogsmark. Vid Kråkered återfinns ett rikkärr med bl.a. tätört och den enda kända lokalen för ängsnycklar i kommunen. Vid Oxsjöns östra spets finns en hagmark med bl.a. granspira, klockgentiana och kattfot.

63:3 Grimmered

Urvalskriterier: • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Förekomst av hotad naturtyp. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 25 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,2 ha (1%). **Övrig betesmark:** 12 ha (48%). **Åker:** 6 ha (24%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Lygnersvider är ett kuperat och barrskogsklätt område av sprickdalstyp. De stundom djupa sprickorna i landskapet hyser ofta mindre myrar eller sjöar.

Vid Grimmered avbryts den barrskogsklädda terrängen av öppna odlingsmarker. Här finns en äldre, välbevarad gårdsmiljö. En del av gårdstomten brukas fortfarande som slåtteräng och i den välhävdade grässlåken återfinns bl.a. sommarfibbla, en art som är relativt ovanlig i länet.

De omgivande markerna består av smala, oregelbundna åkrar avbrutna av stenmurar, odlingsrösen och gallrade lövdungar. Odlingsmarkerna kantas av ljusa och röjda skogsbryn vilka bidrar till att ge landskapet ett välhävdad intryck. Större delen av betesmarkerna är påverkade av kultivering, men fläckvis förekommer fragment med naturlig ängsflora. Huvuddelen av området betas av får.

I en betesmark öster om sjön växer bl.a. hedsäv och låsbräken.

Odlingslandskap utmed Storåns dalgång (nästa sida). I förgrunden syns en stor, betad ravin.

63:4 Storåns dalgång

Urvalskriterier: • Riklig förekomst av hagmarker med rik och hävdgynnad flora. • Välbevarad radby av oskiftad karaktär.

Klassificering: 2-3 (N3 K2).

Areal: 1100 ha. **Naturlig betesmark:** 37 ha (3%). **Övrig betesmark:** 60 ha (5%). **Åker:** 600 ha (55%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse N.

Referenser: • Baksidestexten till gula kartan. • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

Storåns dalgång är en fortsättning på det långa dalstråk i vilket sjön Lygnern är belägen. I den sedimentfyllda dalbotten med åkermarker har Storån stundom skurit ner djupa raviner i de lösa sedimenten. Vissa av dessa raviner hålls idag öppna genom bete och hyser en rik flora med t.ex. slåtterfibbla, sommarfibbla, svinrot, jungfrulin och darrgräs.

Tyvärr måste sägas att det variationsrika odlingslandskapet i Storåns dalgång är på väg att försvinna. Igenväxning pågår på många håll, och i vissa områden återstår bara lövskogar och relativt stora åkermarker.

Vid Storåns utlopp i Lygnern finns ett strandängs- och kärrområde av värde som häcknings- och rastlokal för våtmarksberoende fåglar. Utmed Storåns nedre lopp har ett flertal stenåldersboplatser återfunnits och längs den östra sluttningen också en gravhög. I övrigt är området tämligen fornlämningsfattigt.

Utmed en markant åsbildning längs dalgångens östra sida ligger nuvarande Sättila tätort som i norr gränsar till Hede by. Byn har radbyns karaktär, och boningshusen är uppförda utmed den forna bygatan medan ekonomibyggnaderna ligger något längre in, gränsande mot den kuperade skogsbygden i öster.

63:5 Stora och Lilla Hålsjön

Urvalskriterier: • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Rik förekomst av hamlade träd. • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Förekomst av hotade arter.

Klassificering: 1-3 (N2 K2).

Areal: 250 ha. **Naturlig betesmark:** 50 ha (20%). **Övrig betesmark:** 24 ha (10%). **Åker:** 80 ha (32%).

Rödlistade arter: Örtlav (1), hasselsnok (4), stiftgelélav (2), kort parasitpik (3), almlav (4).

Lagskydd: Strandskydd, naturminne, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan. • Natur i Älvsborgs län. • Mulens marker.

Landskapet kring Hålsjöarna är storkuperat. De branta sluttningarna längs nordänden av Stora Hålsjön domineras av lövskogar. I övrigt är barrskogarna förhärskande utmed sjöarnas stränder. Här och var avbryts skogsterrängen av öppna odlingsmarker kring små gårdar. På många av dessa hålls åkrar och betesmarker fortfarande i väl hävd.

Ett av kommunens allra vackraste odlingslandskap återfinns vid Freabygd. Gården är högt belägen på en rullstensås, den s.k. "Getaryggen" och utsikten ner över sjön är betagande. På ett antal mindre åsar och kullar runt gården finns flera björkhagar, omgivna av små slingrande åkrar och betesvallar. Mosaiken av björk-klädda kullar och åkrar ger området ett mycket

tilltalande intryck. Björkarna som tidigare har topphuggits för att ge lövfoder, har numera kronor med fyra huvudgrenar vilket ger dem ett särpräglat utseende.

Gården Dragered ligger på det smala näset mellan Lilla och Stora Hålsjön. Här finns vackra, välhävda hagmarker vilka röjts och gallrats på ett föredömligt sätt. På höjderna norr om Dragered ligger Stora Hökhult högt beläget och med en fantastisk utsikt över det omgivande landskapet. De starkt lutande markerna runt gården utgörs av fårbetade åkrar och betesmarker vilka stundom hyser en fin ängsflora med kattfot, darrgräs, jungfrulin, svinrot och rotfibbla.



Odlingslandskap vid Freabygd (se föregående sida).

Längs väständer av Lilla Hålsjön vid Lillasjö finns betade åkermarker med åkerholmar, lövdungar och stenrösen samt ett gammalt torpställe med välbevarade enkelstugor. Området ligger mycket vackert invid en badplats vid sjön.

Stora Hålsjöns norra strand domineras av lövskogar kring Eskilsred och Liagärde, men här finns också öppna åkermarker vilka huvudsakligen brukas som vall. Kombinationen av öppna marker omväxlande med lövskogar samt förekomst av gamla och grova vårdträd runt husen har skapat goda förutsättningar för

ett stort antal sällsynta lavar. Inom området finns också hasselsnok.

Vid Läpparehult finns ett mer öppet och välhävdad odlingslandskap. I de beteshävdade, blockrika markerna förekommer fornåkrar i form av små terränganpassade odlingsytor. På de torra markerna växer bl.a. backsippa.

Området ansluter till område nr 9 i Borås kommun. Eventuellt bör hela detta skogsområde i Marks och Borås kommuner ses som en helhet med ett flertal välbevarade skogsgårdar.

63:6 Häggåns dalgång

Urvalskriterier: • Förekomst av välhävdade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Stort välhävdat område med fukt- och strandängar av stor betydelse för fågellivet.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 375 ha. **Naturlig betesmark:** 40 ha (11%). **Övrig betesmark:** 50 ha (13%). **Åker:** 155 ha (41%).

Rödlistade arter: Pannaria mediterranea (2), gulärta (4).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

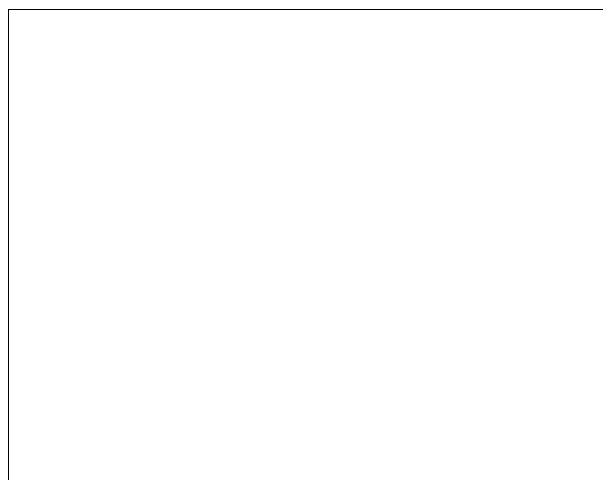
Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Mellan Fritsla och Kinnarumma flyter Häggån fram med ett lugnt slingrande lopp. Utefter hela sträckan kantas ån av betade strandängar, fuktängar och lågt liggande vallar omväxlande med lövbårder. Det ur naturvårdssynpunkt värdefullaste avsnittet är Tyngsryds och Ramslätts mader. Framförallt det senare området är betydelsefullt för hävdgynnade fågelarter. Enkelbeckasin, grönbena, gulärta och ängsbiplärka är arter som har häckat inom området.

Tyngsryds mader står sedan lång tid tillbaka utan hävd och är idag närmast att betrakta som ett sakta igenväxande kärr. Ramslätts mader utgörs av betade mader och fuktängar. Tyvärr har omfattande dikningsarbeten delvis förstört området.

I omgivningarna finns intressanta rester av ett försvinnande gammalt kulturlandskap. Kring den gamla officerbostaden vid Stänge står en ridå av gamla lönnar, almar och askar vilka hyser en rik och ovanlig lavflora. Här förekommer bl.a. annat lunglav, skrovellav och den hotade arten Pannaria mediterranea. I markerna växer

bl.a. ängsklocka och ängsstarr. Norr om Ramslätt, i kanten mot åkermarkerna, finns en mycket fin, gles, bläddad skog med god karaktär av gammal betesskog.



Gulärta.

63:7 Årenäs

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Lövskogsrikt odlingslandskap. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 25 ha. **Övrig betesmark:** 7 ha (28%). **Åker:** 7 ha (28%).

Lagskydd: Riksintresse F, riksintresse N, strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Den stora sjön Lygnern är av riksintresse för friluftslivet och naturvården. Sjön omges huvudsakligen av kuperad skogsmark med varierande löv- och barrinlag.

Gården Årenäs ligger mycket vackert vid sjön och utgör det enda välhävdade odlingslandskapet längs

den nordvästra stranden. Öppna åkermarker med grova stenmurar i den branta sluttningen ner mot sjön skapar en landskapsbild med få motsvarigheter i länet. I omgivningarna finns betade ädellövskogar med rik lundflora.

63:8 Buarås

Urvalskriterier: • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Småskaligt odlingslandskap.
Klassificering: 3 (N3).
Areal: 20 ha. **Övrig betesmark:** 5 ha (25%). **Åker:** 5 ha (25%).
Lagskydd: Riksintresse N, riksintresse F.
Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Även Buarås ligger längs Lygnerns strand inom riksintresse för naturvård och friluftsliv. Odlingslandskapet består av kuperade, små åkermarker som numera hålls öppna genom bete.

Områdets värde betingas framförallt av dess betydelse för friluftslivet. Odlingsmarkerna gränsar till ett domänreservat med värdefull lövskog.

63:9 Svedjorna

Urvalskriterier: • Förekomst av naturlig fodermark. • Välbevarade stenmurar. • Tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.
Klassificering: 2 (K2).
Areal: 12 ha. **Övrig betesmark:** 4 ha (33 %). **Åker:** 2 ha (17 %).

Gården Svedjorna ligger inramad av granskog och nyligen gjorda hyggen strax väster om Melltorps by. Här finns ett mycket välbevarat, äldre odlingslandskap som nästan helt inramas av synnerligen vackra

stenmurar. Mellan åkermarkerna och intill skogskanten finns på flera ställen mycket välhävdade naturbetesmarker. Stagg och revfibbla är karaktäristiska arter i de opåverkade grässvålarna.

63:10 Ginkalunda

Urvalskriterier: • Välbevarade förläggaregårdar med omgivande kulturlandskap.
Klassificering: 3 (N3 K2).
Areal: 125 ha. **Naturlig betesmark:** 4 ha (3%). **Övrig betesmark:** 20 ha (16%). **Åker:** 50 ha (40%).
Lagskydd: Strandskydd.
Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

Kulturlandskapet mellan Ginkalunda och Stämmemad präglas av Viskans dalgång med odlingsmarker insprängda mellan lövskogsklädda små bergryggar. Maderna närmast ån har tidigare använts för slätter, och ännu återfinns små partier med betade strandängar.

Säteriet Ginkalunda Andersgården omnämns i skriftliga källor redan på 1300-talet.

Bebyggelsemiljöerna kring såväl Stämmemad som Smedsgården är mycket välbevarade och faller väl in i det omgivande odlingslandskapet. Smedsgården ligger kvar på den gamla platsen för Ginkalunda by. Mangårdsbyggnad, lillstuga och ladugård är samtliga uppförda i början på 1830-talet.

63:11 Häggåns dalgång

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Fullåkersbygd med rikt inslag av åkerholmar och lövdungar. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 2-3 (N3 K1).

Areal: 850 ha. **Naturlig betesmark:** 20 ha (2%). **Övrig betesmark:** 30 ha (4%). **Åker:** 500 ha (59%).

Rödlistade arter: Blomskägglav (2).

Lagskydd: Riksintresse K, byggnadsminne, strandskydd.

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Gula kartan 6C: 51 och 6C: 62.

Utmed Häggåns dalgång mellan Fritsla och Kinna kännetecknas landskapet av relativt stora åkrar omväxlande med åkerholmar och lövdungar. Dalgångens jordbruksbebyggelse ligger huvudsakligen högt placerad i avsatser ner mot Häggån. I bebyggelsen ingår många välbyggda och välbevarade förläggaregårdar. Dessa utgör tillsammans ett minne över den textila verksamheten i Mark under 1800-talet då den bedrevs som hemindustri. Förläggarnas gårdar bildade centrum för det mycket stora antalet väverskor som fanns på gårdar, i torp och backstugor. Stugorna är idag i de flesta fall borta, men förläggaregårdarna finns kvar.

Stenåldersboplatser och det medeltida Kinnaborg indikerar ådalens betydelse under förhistorisk och tidig historisk tid.

Förläggaregårdarna och textilindustrins etablering i dalgången förstärker dalgångens betydelse som ekonomiskt resursområde långt in i vår tid.

Basterås uppfördes på mitten av 1700-talet och är därigenom en av de äldsta förläggaregårdarna. Runt gården betas idag stora områden, alltifrån gamla åkrar, öppna ek- och björkhagar till mera sluten skog. De välbetade hållmarkskullarna omväxlande med små åkertegar ger området ett mycket tilltalande intryck. Fläckvis påträffas rik flora med bl.a. slättergubbe, nattviol, backtimjan, kattfot, backsippa och ängsmysgräs.

Även kring gården Salgutsered, vid Klockedal och Finabo finns hagmarker med flora knuten till naturlig fodermark. Här finns också brynvegetation med t.ex. stor blåklocka, vippärt, backvial och bergmynta. I lövskogsmiljöerna växer bl.a. gulsippa och desmeknopp.

Smedsgården vid Ginkalunda.

63:12

Abborrås - Eneberg - Botten mfl

Urvalskriterier: • Förekomst av hotade arter. • Förekomst av hotad naturtyp. • Betad skog med mycket stark karaktär av utmark. • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella brukningsformer. • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Välbevarad by av oskiftad karaktär. • Biologiskt mångformigt område. • Riklig förekomst av hagmarker med rik och hävdgynnad flora.

Klassificering: 1-2 (N1 K1).

Areal: 450 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,35 ha.

Naturlig betesmark: 40 ha (9%).

Övrig betesmark: 85 ha (19%).

Åker: 65 ha (14%).

Rödlistade arter: Pannaria mediterranea (2), blomskägglav (2), blylav (2), granspira (4), fältgentiana (4), hasselmus (4).

Lagskydd: Riksintresse K (Botten), KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Botten ett värdefullt kulturlandskap. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • På bôggda. Utdöingsbygd. Dan Korn.

I den nordöstra delen av Marks kommun i Skephults socken ligger ett stort område med skogsmark omväxlande med välbevarade odlingsmarker kring ett antal mindre torp och gårdar. Skephult nämns år 1419, och till byn räknas sedan 1540 två gårdar av vilka en sannolikt blivit utflyttad från kyrkbyn till sin nuvarande plats NO om kyrkan.

I byn finns förhistoriska lämningar, den s.k. Griftakullen med resta stenar och en stensättning, samt två stensättningar, vilket vittnar om byns ursprung i järnåldern. I socknens nordöstra del vid sjöarna finns flera stenåldersboplatser registrerade. Merparten av socknarna i gården nämns under 1500-talet, varför det med tanke på den ringa mängden förhistoriska gravar är rimligt anta att trakten koloniserades gradvis under århundradena kring övergången mellan järnålder och

medeltid. Ensamgårdar eller små byar karaktäriserade denna bygd där ensädet troligen var den förhärskande brukningsformen.

På gårdarna och byarnas utmarker finns ett stort antal torp av vilka flertalet torde vara från 1800-talet.

Botten

Den kanske mest kända delen av området är byn Botten, vilken ju bland annat finns beskriven i Dan Korns böcker. Det har också gjorts TV-program från området. Odlingslandskapet kring Botten har bevarat många av de typiska karaktärer som fanns i ett äldre, idag försvinnande kulturlandskap. En viktig anledning till detta är brukarnas intresse och inställning.

Betesdjur vid Botten.

Traditionella bruksformer har fått leva kvar, vilket är en viktig orsak till att landskapet bevarats. Lien används fortfarande till att slå hackslåt och den steniga vallen. Skörden binds på ett traditionellt vis, och oxar användes i jordbruket så sent som 1987. Även skogsmarken vid Botten kan sägas utgöra en del av kulturlandskapet. Den så kallade Anghagen består av en ljus och luckig barrskog med grova träd och stort inslag av lövträd. Området har avverkats genom plockhuggning och utgör ett gott exempel på hur många skogar såg ut i vårt land innan det moderna skogsbruket slagit igenom. Att området fått bevara sina värden skall vi framförallt tacka Arne i Botten för, som bl.a. myntat uttrycket "den som har huvet me sig i skogen behöver ingen skogsbruksplan". Byn består numera av tre mangårdsbyggnader samt ekonomibyggnader. Gårdarna ligger väl samlade omgivna av odlingsmarkerna. Det gör att området har drag som påminner om en oskiftad by. Huvuddelen av byggnaderna är uppförda under den senare delen av 1800-talet. En av mangårdsbyggnaderna är från 1730. Denna är tyvärr idag i mycket dåligt skick, men åtgärder för restaurering har påbörjats.

En annan av mangårdsbyggnaderna har under senare år renoverats på ett mycket föredömligt sätt så att den gamla karaktären bevarats och återskapats.

Vägen fram till gårdarna har kvar sin ursprungliga sträckning. Inom området finns flera stenmurar, såväl i anslutning till den idag brukade marken som ute i skogen. Gärdesgårdarna är vackra och välbyggda.

Huvuddelen av det som var åker under 1800-talet brukas fortfarande. Även om många av de mindre åkrarna har övergått till betesmark under senare år syns fortfarande spåren tydligt i terrängen.

De äldsta åkrarna återfinns på de torrare moränmarkerna, där ett stort antal stenar, block och rösen är utmärkande drag. Flera av dessa marker har dock röjts från sten de senaste åren. Sydost om vägen finns kärrodlingar, som är av yngre ursprung än åkrarna på moränmark. Ett utmärkande drag för kärrodlingarna är de öppna diken som grävs upp ungefär vart tredje år. På vissa av dessa kärrodlingar odlas fortfarande havre vart tredje - fjärde år, vilket måste anses som relativt ovanligt. På de flesta andra håll har man övergått till vallodling eller bete på denna typ av marker.

De steniga åkermarkerna ner mot sjön utnyttjas numera som betesmark. Öppna, gräsbevuxna ytor står i kontrast mot stora och kraftiga odlingsrösen, vilket skänker området en speciell karaktär.

Av de ursprungliga slåttermarkerna (hackslåt) återstår endast mindre delar framförallt mellan åkrarna samt runt husen. Även om endast mindre delar återstår är slåttermarkerna stora med dagens mått mätt.

Eneberg

Några kilometer sydväst om Botten ligger Eneberg, en liten skogsgård som också bevarat mycket av det gamla artrika och variationsrika odlingslandskapet. Runt gården finns en mosaik av betesvall, öppna hagmarker och björkhagar.

Även på denna gård har traditionella bruksformer bevarats. Någon traktor finns inte utan lien används vid skörd och slåtter. Den enda maskinen är en jordfräs som bl.a. används för att ta upp små havrelyckor.

Betesskogen

Från Eneberg och norrut mot Skårhult sträcker sig ett stort skogsområde som till stora delar fortfarande betas. Utan tvekan kan man säga att området är ett av länets absolut bästa exempel på gammal utmarksskog. Skogen innehåller flera små gläntor och kärr där man bl.a. kan återfinna slåttergubbe, loppstarr, tätört och slåtterblomma. Ett rikt inslag av gamla björkar och enbuskar är andra karaktäristiska drag för den betade skogen. Många av björkarna har dubbla stammar vilket kan förklaras med att toppen betats av i ung ålder. Granarnas grenkappor löper ofta ända ner till marken, typiskt för granar i en relativt ljusöppen miljö. Skogen betas av nordsvenska hästar och fjällkor. För framtiden är det av stor betydelse att betet fortsätter och gärna utökas ytterligare samt att blädningsbruket av skogen får fortgå.

Skogens samband med övrig mark är uppenbar. Skogen är skiftad och tillhör idag Skårhults och Backens ågor, men före skiftena var den sannolikt samfälld.

Abborrås

På sluttingarna ner mot Stora Abborrsjön ligger den lilla gården Abborrås omgiven av synnerligen vackra och välbetade björkhagar. Hagmarkerna har gallrats och utökats på ett föredömligt sätt under de senaste åren. Den täta fårbetade grässvålen i kontrast mot de steniga moränmarkerna skänker området en mycket tilltalande karaktär. Tack vare att djuren släpps på de botaniskt finaste ängsmarkerna först när blomningen är klar har den sällsynta fältgentianan återupptäckts inom området. Den noterades senast för ett 30- tal år sedan av Westfeldt. Granspira, låsbräken och stora mattor med kattfot är andra inslag i den välhävda grässvålen.

Skephults kyrkby

Skephults kyrkby med kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och angränsande odlingslandskap vid Backen, är socknens centrum. I närheten av kyrkan växer mosippa, en art som tidigare varit mycket vanligare i de stora hedlandskap som bredde ut sig i stora delar av Sjuhäradsbygden under 1700 - 1800 talen.

Tyvik

Kring Tyvik finns varierande betesmarker där omfattande röjningsåtgärder och utökat bete bidragit till att den hävdgynnade floran har ökat under senare år. Området är biologiskt mångformigt och variationsrikt med inslag av såväl lövskogsarter som typiska, hävdgynnade arter. Korallrot, loppstarr, grynlav, skrovellav, hasselmus och vattenfladdermus är några av inslagen.

Vällingbacka

Vällingbacka uppvisar en mosaik av gamla betade åkrar och väldiga odlingsrösen. Här löper också ett

avsnitt av Skephultsåsen där bl.a. backsippa förekommer.

Nedre Borghult

Vid Nedre Borghult finns en välbevarad bebyggelsemiljö och hagmarker med fin flora ett betat kärr. I kanten av en betad ekskog återfinns blomskägglav på ekgrenar som sträcker sig ut över de intilliggande åkrarna. Denna särpräglade och idag sällsynta lav hör hemma i det gamla odlingslandskapets ek- och björkhagelandskap.

63:13 Torrås

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Förekomst av traditionella bruksformer.

Klassificering: 2-3 (N2 K2).

Areal: 75 ha. **Naturlig betesmark:** 1 ha (1%). **Övrig betesmark:** 25 ha (33%). **Åker:** 30 ha (40%).

Lagskydd: Riksintresse N, riksintresse F.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Vid Torrås finns ett mycket välhävdad odlingslandskap med utsikt över Lygnern. Åkrarna, med sina oregelbundna former, kantas av vällagda stenmurar och avbryts av gallrade lövdungar och åkerholmar.

Det välhävdade småskaliga odlingslandskapet

avspeglar på ett tydligt sätt hur odlingsmarkerna kunde gestalta sig i äldre tider. Äldre bruksformer har bevarats, så t.ex. binds skörden fortfarande med självbindare.

Vid Torrås torkas säden ännu på så kallade "riar".

63:14 Surtans dalgång

Urvalskriterier: • Variationsrikt, välhävdad och välbevarad odlingslandskap i stor, uppodlad dalgång. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Förekomst av välhävdade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Genom bete väl exponerat och vackert ravinsystem. • Synnerligen väl bevarade stenmurar och stenmursystem i delar av området.

Klassificering: 2-3 (N3 K2).

Areal: 2000 ha. **Naturlig betesmark:** 40 ha (2%). **Övrig betesmark:** 165 ha (8%).

Åker: 1200 ha (60%).

Lagskydd: Riksintresse N, strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal naturvårdsplan.

Surtans dalgång är öppen, bred och sedimentfylld. Dalgångens botten domineras av öppna åkermarker i vilka Surtan på många ställen skurit ner djupa raviner i de lösa lersedimenten. Ravinlandskapet är ett av länets mest välhävdade och bäst exponerade, och de betade ravinerna bidrar i hög grad till att skapa en tilltalande landskapsbild. Vid t.ex. Hajom har landskapet ett nästan pastoralt utseende med gamla stenbroar och böljande betade ravinsidor.

De betade ravinbrinkarna har i de flesta fall utsatts för kultivering varför den gamla ängsfloran utarmats,

men inom vissa avsnitt återfinns en rik flora med bl.a. sommarfibbla, slätterfibbla, vildlin, darrgräs, backsippa och brudbröd.

Dalgången har tydligt markerade sluttningar där bebyggelsen är belägen. Landskapet kring gårdarna är här mycket tilltalande med betesmarker, lövskogar, vårdträd och ett rikt inslag av välbevarade stenmurar. Utmed sluttningarna till Surtans dalgång kan man återfinna några av länets bästa exempel på det s.k. "stenmurslandskapet".

Avsnitt utmed Surtans dalgång.

63:15 Trantorp - Ekedalen

Urvalskriterier: • Variationsrikt odlingslandskap med inslag av stenmurar, kultiverade hagmarksbeten, lövdungar och naturliga fodermarksfragment.
Klassificering: 3 (N3 K2).
Areal: 45 ha. **Naturlig betesmark:** 1 ha (2%). **Övrig betesmark:** 15 ha (33%). **Åker:** 20 ha (44%).
Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).
Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Ett representativt område för denna del av länet. Barrskogslandskapet öppnar upp sig kring några små gårdar. Odlingsmarkerna är småkuperade, och andelen

betesmark är stor. Kraftiga stenmurar, lövdungar, halvglesa ekhagar och småfragment med opåverkad ängsflora är karaktäristiska inslag.

63:16 Gunnerhulu

Urvalskriterier: • Igenväxande odlingslandskap som fortfarande bevarat en stor del av sina biologiska kvalitéer.
Klassificering: 3 (N2).
Areal: 20 ha. **Naturlig betesmark:** 4 ha (20%). **Åker:** 5 ha (25%).
Rödlistade arter: Ädellav(4).
Lagskydd: Strandskydd.
Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

Gunnerhulu är en skogsgård omgiven av ett igenväxande men varierat och artrikt odlingslandskap. Kring gården finns ett flertal intressanta biotoper och naturtyper. Främst bör nämnas strandängarna längs Ljungaån samt ett betat skogsskifte söder om gården. På grova ekar, ask och i hasselrika lövdungar väster

om gården är lavfloran stundom rik, här återfinns bl.a. lunglav och ädellav.

Hävdén har upphört, men områdets biologiska kvalitéer knutna till odlingslandskapet finns delvis kvar. En återupptagen hävd vore därför värdefullt.

63:17 Tostared

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Område med välbevarade stenmurar/stenmurssystem. • Lövskogsrikt odlingslandskap.
Klassificering: 3 (N3 K2).
Areal: 550 ha. **Övrig betesmark:** 35 ha (6%). **Åker:** 180 ha (33%).
Lagskydd: Riksintresse N, riksintresse F, strandskydd.
Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

Lygnerns södra strand domineras i första hand av stora lövskogar med höga naturvärden i de branta sluttningarna ner mot sjön. Lövskogarna avbryts av

öppna åkermarker och stenmurar vilket skänker området en tilltalande landskapsbild.

63:18 Bönhult

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Lövskogsrikt odlingslandskap.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 30 ha. **Övrig betesmark:** 5 ha (17%). **Åker:** 18 ha (60%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Baksidestexten till gula kartan.

Från Bönhult, som ligger på en höjd ovanför Fotskäl, har man en vidunderlig utsikt över odlingsmarkerna kring Surtans dalgång. Bebyggelsen har bykaraktär, och de omgivande och välhävda markerna uppvisar stor variationsrikedom. Markerna kring byn domineras av åkermarker med inslag av gamla körvägar och

stenmurar. I sluttningarna ner mot Fotskäl finns stora, tidigare betade lövskogar med ett rikt bestånd av fornåkrar, stensträngar, odlingsrösen samt en välbevarad hålväg. Vid den så kallade Pustastenen brukade man förr i tiden vila sig utefter den branta stigningen upp till Bönhult.

63:19 Rygga

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 85 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,1 ha. **Övrig betesmark:** 15 ha (20%). **Åker:** 30 ha (40%).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

Utefter Lillån som rinner fram mellan Gallåsen och Öjeråsdumlinen finns mindre jordbruk med småbrutna odlingsmarker. Området kring Rygga kvarn skall i första hand framhållas. De gamla åkrarna hävdas numera som vall och omges av välbevarade

stenmurar. Flera odlingsrösen förekommer i området. Rester av den gamla kvarnen står kvar utefter ån. Gårdsmiljön och mjölnarens hus är fortfarande välbevarade.

63:20 Dala - Syltered - Skogum

Urvalskriterier: • Rikligt med naturliga fodermarker. • Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 225 ha. **Naturlig betesmark:** 27 ha (12%). **Övrig betesmark:** 20 ha (9%). **Åker:** 75 ha (33%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Området ligger i sluttningen ner mot Viskan strax väster om Skene. Ett biflöde till Viskan har skurit ner djupa raviner i de lösa sedimenten, vilket bidragit till att skapa ett kuperat och variationsrikt landskap. Inom området finns ett stort antal naturbetesmarker som delvis har en fin flora med t.ex. backtimjan, ormrot, slåttergubbe och brudbröd.

Omgivningarna kring Skogum är kulturhistoriskt intressanta. I en stor betesmark återfinns synnerligen intressanta och välbevarade stenmurssystem med vallmurar och enkelmurar samt gamla körvägar och jordtäckta odlingsrösen. Runt gården växer grova lövträd.

63:21 Assbergsravinerna

Urvalskriterier: • Väl hävdade hagmarker med rik, hävdgynnad flora • Genom bete väl exponerat och vackert ravinsystem
• Område av stor betydelse för närrekreation.

Klassificering: 1 (N1).

Areal: 90 ha. **Naturlig betesmark:** 10 ha (11%). **Övrig betesmark:** 25 ha (28%). **Åker:** 20 ha (22%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Viskadalen naturinventering.

Landskapet vid Assberg, öster om Skene är ett av länets allra vackraste och innehållsrikaste exempel på ett betat ravinlandskap. Topografin är markerad och höjdskillnaden mellan överytan och ån i ravinens botten är stor. De västra ravinarmarna är välbetade och uppvisar vackra klövestigar och en stundom bländande örtrikedom

med arter som vädsklint, rödklint, brudbröd, klasefibbla och prästkrage jämte vildlin och darrgräs. I ravinens botten växer några stora tuvor av den östliga tuvstarren som här har en av sina västligaste utposter i landet. Området ligger i omedelbar anslutning till Skene tätort och har mycket stor betydelse för närrekreation.

Assbergs raviner ligger i omedelbar närhet till Skene tätort och är av stor betydelse för rekreation.

63:22 Örby

Urvalskriterier: • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Ekharar med mycket gamla och grova lövträd. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 2 (N2 K1).

Areal: 125 ha. **Naturlig betesmark:** 3,5 ha (3%). **Övrig betesmark:** 20 ha (16%). **Åker:** 65 ha (52%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län.

Kulturlandskapet kring Örby kyrka inrymmer en väl sammanhållen bebyggelse- och fornlämningsmiljö med lång historisk kontinuitet. Bebyggelsen är koncentrerad kring kyrkan som ligger på en markant åsbildning i norr. Odlingssmarkerna i sluttningarna ner mot sjön består av öppna åkrar omväxlande med hagmarker med gamla och grova ekar.

Området är rikt på fornlämningar vilka tyvärr numera huvudsakligen ligger i relativt täta lövskogar och igenväxande hagmarker. Fornlämningsbeståndet består av ett domarringsgravfält, gravgrupper, ensamliggande rösen, stensättningar samt ett område med fornåkrar. Rester av en förmodad storhög ligger centralt i området och markerar betydelsen under

förhistorisk tid. Fornlämningarnas ålder sträcker sig tidsmässigt under hela den förhistoriska perioden vilket tyder på lång bebyggelsekontinuitet i området.

Bebyggelsen närmast kyrkan utgörs idag av en väl sammanhållen bebyggelsemiljö. Inom miljön återfinns Prästgården från 1784 och den f.d. folkskolan från tidigt 1900-tal. Vidare ingår Bosgården från mitten av 1700-talet samt ytterligare enskilda byggnader.

Vid Ljungåns utlopp har ett litet sanddelta byggts upp. Norr om detta ligger gamla mader vilka idag växer igen med klipbal, björk, sälg och pors. Området är en skyddsvärd häcknings- och rastlokal för vadarfåglar. Här växer också den ovanliga och vackra klockgentianan.

Örby folkskola ingår i miljön kring Örby kyrka.

63:23 Kölvarp

Urvalskriterier: • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Lättöverskådligt och pedagogiskt exempel på äldre odlingslandskap. • Förekomst av hotad art. • Välbevarad fornlämning i öppet, exponerat läge.

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 15 ha. **Naturlig betesmark:** 3 ha (20%). **Övrig betesmark:** 2 ha (13%). **Åker:** 7 ha (47%).

Rödlistade arter: Hedfryle (3), granspira (4).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan. • Kommunalt kulturmiljöprogram.

Mellan Haratången och Hanatorp är finns ett höglänt skogs- och myrdominerat landskap. Vid gården Grind går en liten väg söderut mot Kölvarp. Vägen slingrar fram några hundratal meter genom björk- och blandskog innan den når de öppna och småskaliga markerna kring torpet Kölvarp.

Torpet omges av små åkrar, betade kullar och björkhagar på stenig moränmark. Landskapsbilden ger på många sätt ett ålderdomligt och

behagligt intryck. De gamla åkrarna och omgivande hackslåtmarker slås med lie. Ängsfloran företräds av arter som granspira, slåttergubbe, svinrot och kattfot. I fuktheden i norr växer dessutom hedfryle.

Inom området finns en fornlämning, övertorvade gamla odlingsrösen, hamlade träd och husgrunder. Hela området omges av en nära nog cirkelrund stenmur.

Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer vid Kölvarp.

63:24 Svänasjö - Björkesbacka

Urvalskriterier: • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Betad skog med god karaktär av utmark.

Klassificering: 2-3 (N2 K1).

Areal: 70 ha. **Naturlig betesmark:** 10,5 ha (15%). **Övrig betesmark:** 20 ha (29%). **Åker:** 2 ha (3%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Baksidestexten till gula kartan. • Stenmur'n. Gunnar Arnborg.

Svänasjö och Björkesbacka ligger i den vidsträckt skogsbygden i kommunens östra del. Svänasjö utgjorde i äldre tid en egen socken innan denna införlivades i Örby socken vid mitten av 1500-talet. Vid östra stranden av Svänasjö finns fortfarande rester av en medeltida kyrkplats. Ett hundratal meter söderut ligger Svänasjö gamla byplats varifrån en fägata leder ner till sjöstranden.

Det omgivande odlingslandskapet utgörs av betade åkermarker stundom avbrutna av odlingsrösen med väldiga proportioner. Helhetsbilden störs tyvärr av angränsade granplanteringar och av att markerna delvis står under igenväxning.

Vid Björkesbacka finns en gammal och välbevarad bebyggelsemiljö med bostadshus uppfört 1784, kokhus, källare och stall från 1800-talet. Odlingsmarkerna som numera hålls öppna genom bete består av ett otal små terränganpassade åkrar omväxlande med betade lövskogspartier. Vid Björkesbacka bedrivs inte längre något aktivt jordbruk men det är ändå av stort kulturhistoriskt värde att

området fortfarande hålls öppet. Ett citat ur Gunnar Arnborgs bok "Stenmurn" får belysa detta. "Där på Björkesbacka är den pedagogiska åskådligheten fulländad för att visa exempel på gammal boende- och jordbruksmiljö. Icke minst säger alla odlingsrösen oss, hur det i allmänhet såg ut under flera hundra år i stora delar av vårt land före plogens tid, innan begynnande mekanisering och rationalisering i bygd och natur. Det finns inte många sådana platser kvar som Björkesbacka. Av tusenden och åter tusenden odlingsrös har i bästa fall blivit stenmurar, och inget ont i det. Men dessförinnan fanns stenrösen och de små oregelbundna tegarnas långa kulturepok, som vi har en rest av t. ex. vid 1700-tals huset på Björkesbacka. Sådana områden får inte längre vara rättslösa".

Många av de gamla träden i området hyser en rik lavflora med arter som t.ex. lunglav och skrovellav.

Området mellan Svänasjö och Björkesbacka utgörs idag av ren skogsmark i vilken bl.a. en hålväg och fornåkrar kan återfinnas.

Det gamla skogshemmanet Björkesbacka ligger inbäddat i lummig lövskog i den vidsträckt skogsbygden i kommunens västra delar.

63:25 Desarehult

Urvalskriterier: • Välbevarade fornlämningar/fornåkrar i öppet, exponerat läge. • Synnerligen väl bevarade stenmurar/stenmurssystem. • Välbevarade äldre åkrar i stor betad ekhage. • Odlingslandskap där markanvändning och odlingsspår synnerligen väl belyser jordbrukets historiska utveckling.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 135 ha. **Naturlig betesmark:** 10 ha (7%). **Övrig betesmark:** 30 ha (22%). **Åker:** 65 ha (48%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse N, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Vid Desarehult längs Viskans dalgång finns ett kulturhistoriskt intressant odlingslandskap som belyser landskapets utveckling i dalgångarna.

På höjderna finns järnåldersgravar, ett uttryck för den tidiga bosättningen. I slutningen ner mot Viskan finns en stor, betad ekhage med fossila åkrar som är terrasserade och ibland avgränsade av stensträngar. Åkrarna ligger inom minst fyra välavgränsade gården i hagen som avgränsas av enkla stenmurar. I gränsen mellan nuvarande åker och kultiverad betesmark övergår dessa enkla stenmurar till dubbelmurar av ansenliga dimensioner, ett uttryck för

skiftesreformernas nyodling. Här och var syns också stora stentippar av sentida ursprung.

Bebyggelsen ligger idag på krönet omgiven av relativt stora åkrar. Ner mot Viskan, på de tyngre lerjordarna, finns öppna åkrar och betesvallar avbrutna av betade raviner - den gamla ängsmarken. Genom hagen går gamla körvägar, som i många fall fortfarande löper genom de moderna åkrarna ända fram till bebyggelsen.

Inom området finns dessutom ytterligare hagmarker och fragment med ogödslad flora.

63:26 Öresten

Urvalskriterier: • Stort fornåkersområde i öppet och exponerat läge. • Odlingslandskap där markanvändning och odlingsspår synnerligen väl belyser landskapets historiska utveckling. • Vällävdad hagmark med mycket gamla och grova lövträd.

Klassificering: 1 (N2 K1).

Areal: 130 ha. **Naturlig betesmark:** 13,5 ha (10%). **Övrig betesmark:** 20 ha (15%). **Åker:** 70 ha (54%).

Lagskydd: Riksintresse K, KML 2 kap. (fornlämningar), domänreservat.

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

Kulturlandskapet vid Öresten präglas bl.a. av Slottsbergets markanta profil intill Slottsån. På denna klippa uppfördes under 1360-talet en bevakningsanläggning och gränzburg utmed "gamla landsvägen". Betecknande för gränzområdet mellan Sverige och Danmark var dels kriget mellan de bägge länderna dels den omfattande gränshandeln. Fästningen har omväxlande varit i dansk respektive svensk besittning.

På fästningsklippan växer idag en tät ekhage. Kraftig gallring och intensifierat bete vore värdefullt. Den gamla fästningen skulle då framträda ännu tydligare.

Områdets betydelse för en tidig bosättning styrks bl.a. av en fångstgrop och en äldre boplats i kanten av borgområdet.

I den närbelägna ekhagen Lunden, med grova och vidkroniga hagmarksekar, finns ett fossilt

åkerlandskap av stora mått. Långsmala forn-åkrar med höga terrasser och övertorvade odlingsrösen vittnar om odling under förhistorisk tid. Floran i hagen är mestadels påverkad av gödsling, men i anslutning till odlingsrösen växer rikligt med kattfot och i den södra delen finns ett fuktigt parti där bl.a. klockgentiana återfinns. Norr om Lunden finns ett betat lövskogsparti som borde restaureras.

Dagens brukade åkrar är stora och enhetliga, och har främst betydelse för den öppna landskapsbilden. På ett litet impediment i åkermarkerna återfinns en av länets största skålgropsförekomster med 260 skålgropar.

Bebyggelsen kring Öresten består av högre ståndsbebyggelse med tidstypiska drag. Bostadshuset med den numera rivna flygelbyggnaden uppfördes kring sekelskiftet 1900.

63:27 Två skyttlar

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Lövskogsrikt odlingslandskap. • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 225 ha. **Naturlig betesmark:** 22 ha (10%). **Övrig betesmark:** 80 ha (36%). **Åker:** 60 ha (27%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

I sluttningarna ner mot Östra Öresjön finns ett lövskogsrikt odlingslandskap. Området är ett välfrekventerat friluftsområde med ett flertal vandringsleder och fina utsiktspunkter.

Huvuddelen av lövskogarna är betade även om trädskiktet mestadels är alldeles för tätt. Här och var är hagmarkskaraktären god, och hävdgynnad flora förekommer. I hagmarkerna finns gamla stenmurar och rikligt med odlingsrösen med oregelbundna former. Odlingslandskapets gamla körvägar utnyttjas numera som promenadvägar.

Kring Ramsholmenutbreder sig ett öppet, välhävdat och vackert odlingslandskap vid Dräggsjöns strand. Stora odlingsrösen skapar vackra avbrott mot de välbetade fårbetesmarkerna. Skogen och Kvarnholmen är några små torpställen med kraftigt kuperade odlingsmarker och dikade tegodlingar ner mot sjön.

Vid Klev och Sund finns ett öppet odlingslandskap som möjliggör utblickar ner mot sjön. Åkrarna är omväxlande med ett stort antal åkerholmar. På delvis betade åkerholmarna återfinns rikligt med hamlade lindar och en lönn.

Lundens ekhage vid Öresten. Lagg märke till de långsmala fornåkrarna med terrasskanter.

63:28 Åsen Uddared

Urvalskriterier: • Förekomst av hamlade träd. • Förekomst av hagmarker med rik, hävdgynnad flora.
• Rikligt med restaurerade hagmarker. • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.
• Förekomst av rödlistad art.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 85 ha. **Naturlig betesmark:** 6,5 ha (8%). **Övrig betesmark:** 20 ha (24%). **Åker:** 32 ha (38%).

Rödlistade arter: Hedfryle (3).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

Kring Åsen och Uddared finns ett variationsrikt odlingslandskap med stort inslag av betesmarker, stenmurar och odlingsrösen. I första hand skall de kuperade betesmarkerna kring Åsen framhållas. Det är sällan man ser så mycket välhävdad naturbetesmark som här. Under senare år har en omfattande restaurering påbörjats. Större delen av marken har dock tidigare utsatts för kvävegödsling varför floran utarmats. Här finns dock partier med fin

hagmarksflora vilken förbisets i samband med ängs- och hagmarksinventeringen. Inom området växer bl.a. den hotade arten hedfryle.

Kring Uddared och Ålbäck finns ytterligare hagmarker med ogödslad flora samt äldre bebyggelse, bl.a. en välbevarad framkammarstuga med nyckelhålskvist. Den stora hagen med hasselbuketter och grova askar, öster om vägen, är full av odlingsrösen och små, äldre terränganpassade åkrar.

63:29 Strixbol

Urvalskriterier: • Rik förekomst av hamlade träd. • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Rikt inslag av kultiverade betesmarker med "god" hagmarkskaraktär. • Slätter av vägkanter, renar och restytor. • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 30 ha. **Naturlig slättermark:** 0,1 ha.

Naturlig betesmark: 6 ha (20%).

Övrig betesmark: 9 ha (30%).

Åker: 11 ha (37%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal naturvårdsplan.

Byn Strixbol ligger mitt inne i skogsbygd helt omgiven av barrskogar. De öppna odlingsmarkerna med flera välbetade björkhagar står i skarp kontrast till

den omgivande skogen. Odlingsrösen, stenmurar, hamlade björkar och de välskötta markerna ger området en god karaktär av ett äldre skogsjordbruk.

63:30 Fagerhult

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelse • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling • Variationsrikt äldre odlingslandskap med väl bevarad helhet. • Rik flora och välutvecklade gräsmarker.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 40 ha. **Övrig betesmark:** 12,5 ha (31 %).

Åker: 12,5 ha (31 %).

Rödlistade arter: Läderlappslav (2), allémossav (3).

Fagerhult och Kappelabo bildar ett gemensamt odlingslandskap i den kuperade skogsterrängen norr om Öxabäck. Området har en väl bevarad helhet med små åkrar omväxlande med ett flertal betesmarker. De naturliga fodermarkerna är opåverkade och

välhävdade. I områdets södra del ligger en liten slätteräng ner mot den s.k. "fiskodlingen". I övriga delar finns små partier med hackslätt samt slagna väg- och dikesrenar. I en hagmark finns en grov lönn med de båda hotade lavarna stiftgelélav och allémossav.

63:31 Getabo

Urvalskriterier: • Karaktäristiskt skifteslandskap med utskiftad bebyggelse och väl bevarade stenmurar/stenmurssystem. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 125 ha. **Naturlig betesmark:** 4 ha (3%). **Övrig betesmark:** 20 ha (16%). **Åker:** 65 ha (52%).

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Getabo åskådliggör på ett pedagogiskt sätt det odlingslandskap som skapades i samband med skiftesreformerna. Andelen gammal ängsmark i förhållande till åkermarken är liten och området karaktäriseras av ett stort antal vällagda stenmurar, vilka avgränsar ägor. De flesta stenmurarna är lagda som dubbelmurar med raka kanter av uthuggna stenar. Här och var syns rejält stora odlingsrösen - stentippar.

I 1500-talets jordeböcker upptas i Getabo by tre gårdar. Vid laga skifte vid 1800-talets mitt sprängdes den ursprungliga bykärnan varvid endast Storegården kom att kvarligga på den ursprungliga byplatsen. Idag är bebyggelsen utspridd kring de tre gårdarna Storegården, Mellangården och Lillegården.

Vid Magerhult finns ett vackert landskap med kuperade lövträdsbevuxna hagmark.

63:32 Gunbjörntorp - Sävsered

Urvalskriterier: • Förekomst av hotad naturtyp. • Betad strandäng med stor betydelse för fågellivet. • Variationsrikt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 300 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,2 ha. **Naturlig betesmark:** 26 ha (9%).
Övrig betesmark: 65 ha (22%). **Åker:** 85 ha (28%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

I omgivningarna kring Store mosse finns flera intressanta odlingslandskap. Kring Strömma, Stora Backa och Hallstorp syns kraftigt kuperade betesmarker med stor betydelse för landskapsbilden. Torestorpsån kantas av betade strandängar där ett intensifierat bete skulle vara önskvärt.

Norr om Store mosse ligger flera gårdar med småbrutna odlingsmarker. Vid Sävsered finns vackra ekhagar i sluttningarna ner mot sjön, och vid Gunbjörntorp finns en fin hackslåttäng och ett flertal betesmarker med hävdgynnad flora i form av t.ex. kattfot, backtimjan, slåttergubbe, svinrot, låsbräken, sommarfibbla m.fl. Betesmarkerna är mycket rika på odlingsrösen.

63:33 Veselången

Urvalskriterier: • Stort välhävdat område med fukt- och strandängar av mycket stor betydelse för fågellivet. • Viktig rastplats för flyttfågelsträcket.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 2200 ha. **Naturlig betesmark:** 18 ha (1%). **Åker:** 1700 ha (77%).

Rödlistade arter: Mindre strandpipare (4), årta (4), brushane (4), gulärta (4), havsörn (2), sångsvan (4), kungsörn (4), sädgås (4).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse N.

Referenser: • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan. • Fågellokal i Sverige.

Från Horred och söderut rinner Viskan fram med ett lugnt lopp i en bred dalgång. Dalgångens tydligt markerade löv- och granklädda bergsidor står i skarp kontrast mot de flacka och lågt liggande odlingsmarkerna runt ån.

Odlingsmarkerna består av utdikad sjöbotten. Utdikningen av sjön Veselången är ett i raden av stora dikningsföretag som genomfördes under 1800-talets uppodlingsperiod.

Markerna närmast ån översvämmas årligen vilket i kombination med betesdrift och slåtter ger goda förutsättningar för ett flertal våtmarksfåglar. Tofsvipa, enkelbeckasin, rödbena, gulärta, ängsbiplärka, årtå och mindre strandpipare häckar troligen inom området som också är en mycket viktig rastplats och

övervintringslokal för gäss, rovfåglar och sångsvan.

Norrut mot Öxnevalle är odlingslandskapet en ren fullåkersbygd, men här finns ändå vissa inslag av gräsmarker i form av betad åkermark av betydelse som rastplats för gäss.

Det bör observeras att Viskan och Surtan utefter hela sitt lopp är kraftigt kvävebelastade. Eventuella landskapsvårdsåtgärder bör alltid kombineras med åtgärder för att minska jordbrukets kväveläckage till vattnet. En lämplig åtgärd är t.ex. att återskapa större andel översvämmade marker. Om detta kan göras så att samtidigt den betade och slagna strand- och fuktängsarealen ökar blir det positivt både ur vattenvårdssynpunkt och för våtmarksberoende fåglar.

63:34 Istorp

Urvalskriterier: • Välbevarad by av oskiftad karaktär.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 75 ha. **Naturlig betesmark:** 4 ha (5%). **Övrig betesmark:** 6 ha (8%). **Åker:** 35 ha (47%).

Lagskydd: KML 4 kap. KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse N.

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Miljön kring Istorps kyrka.

Bebyggelsemiljön i Istorps kyrkby ger ett ålderdomligt intryck med en relativt välbevarad bykärna. På den gamla byplatsen finns numera fyra gårdar varav Prästgården till sina äldsta delar härrör från 1789.

Vid Kulla finns kvar rester av ett äldre odlingslandskap. Betade, steniga hållmarker med ask

och ek samt stenmurar utgör ett trevligt avbrott i den för övrigt ensidiga åkerbygden. På en ekkulle finns några fornlämningar.

Söder om byn utbreder sig den skogbevuxna utmarken. Här återfinns en liten hagmark och torpställets lyckåkrar, vilka numera slutat brukas och istället börjat växa igen.

63:35 Vallsås

Urvalskriterier: • Område med aktiv lövtäkt av betydande omfattning. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.

Klassificering: 1 (N2 K1).

Areal: 45 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,2 ha (0,5%).

Naturlig betesmark: 6 ha (13%).

Övrig betesmark: 10 ha (22%).

Åker: 20 ha (44%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

Vallsås ligger med brant sluttande odlingsmarker på ömse sidor om vägen. På sluttningarna finns hagmarker, små åkrar och kultiverade betesmarker. Enkla stenmurar och odlingsrösen är andra karaktäristiska element.

Det som gör Vallsås unikt är framförallt att det är ett av länets enda områden där aktiv lövtäkt fortfarande ingår som en naturlig del av jordbruket. Söder om

gårdarna finns en stor hagmark med ett flertal topphuggna askar. Det är av stort kulturhistoriskt värde att traditionen med lövtäkt fortsätter vid Vallsås. Vägrenar och småpartier runt gården slås fortfarande med lie. Här återfinns fläckvis en rik, hävdgynnad flora med loppstarr, svinrot, darrgräs m.fl.

Ner mot sjön syns tegodlingar med öppna diken, ett uttryck för uppodlingen efter skiftena.

Vallsås by omgiven av lövträdsbevuxna betesmarker.

63:36 Berg - Rökås

Urvalskriterier: • Mångformigt och lövskogsrikt odlingslandskap • Rikligt med restaurerbara hagmarker.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 400 ha. **Naturlig betesmark:** 1 ha (0%). **Övrig betesmark:** 80 ha (20%). **Åker:** 90 ha (23%).

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal naturvårdsplan.
• Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Baksidestexten till gula kartan.

Längs Sandsjöns södra strand finns ett vackert beteslandskap med små åkrar, enebäckar och björkkullar. Området har nyligen röjts genom AMS försorg.

Vidare söderut ner mot Älekulla sträcker sig ett lövskogsrikt odlingslandskap med relativt stor andel betesmarker. Inom området finns ett flertal betesmarker som har förbisetts i samband med ängs- och hagmarksinventeringen bl.a. vid Rökås. Här finns

en vackert kuperad hagmark med nyligen hamlade lindar samt en välbevarad stenvalvbro. Längs vägen finns hackslåtfragment med slåttergubbe.

Vid Lundabo finns en välbevarad gårdsanläggning med stort miljö- och kulturhistoriskt värde.

På Brastorp Lillegården finns en mycket gammal grov tall, den s.k. tandvärksfuran, som i äldre folktro haft botande kraft.

63:37 Öxabäcks kyrkby

Urvalskriterier: • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap kring kyrkby.

Klassificering: 3 (K2).

Areal: 25 ha **Övrig betesmark:** 5 ha (20%) **Åker** 10 ha (40%)

Lagskydd: KML 4 kap.

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram.

Kring Öxabäcks kyrka och kyrkby finns ett tilltalande odlingslandskap med små åkrar och stenmurar. Av byn återstår idag två gårdar från sekelskiftet. I miljön

ingår också en sockenstuga som omnämns i protokoll redan på 1600-talet. Sitt nuvarande utseende har den dock fått på 1900-talet.

Öxabäcks kyrka.

63:38 Älekulla

Urvalskriterier: • Slåtter av vägkanter, renar och restytor. • Variationsrikt och välbevarat skifteslandskap. • Odlingslandskap med rikt inslag av röjda och betade åkerholmar. • Förekomst av hotad naturtyp. • Förekomst av välhåvdade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Karaktäristiskt och välbevarat skifteslandskap. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet (Lunden).

Klassificering: 1-3 (N2 K2).

Areal: 425 ha. **Naturlig slåttermark:** 1 ha (0,2%)

Naturlig betesmark: 8 ha (2%).

Övrig betesmark: 85 ha (20%).

Åker: 150 ha (35%).

Rödlistade arter: Granspira (4).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan. • Byggnadsinventering. • Baksidestexten till gula kartan.

Omgivningarna kring Älekulla bildar en väl sammanhållen och välbevarad odlingsbygd omgiven av vidsträckta skogsmarker. Åker och betesmarker hålls fortfarande i mycket god hävd. Lövdungar och åkerholmar gallras kontinuerligt vilket ger området en mycket tilltalande prägel. Ett annat uttryck för de välskötta odlingsmarkerna är slåtter av vägrenar och restytor. Landskapet genomkorsas av ett flertal vackra stenmurar.

Vid Lunden återfinns om inte länets största, så åtminstone länets längsta slåtteräng. I en brant

sluttning som slingrar fram mellan några terränganpassade åkrar bedrivs fortfarande hackslått. Grässvålen innehåller en mycket förnämlig slåtterängsflora med rika förekomster av ängsstarr, slåttergubbe, svinrot, kattfot m.fl. Omgivningarna, med betade hagmarker och små brukade åkrar, bidrar till att ge en helhet i området.

Anabäckshult, Rössås, Killingsås, Abborrhult och Karlabo är mindre gårdar med småskaliga och välhåvdade odlingsmarker som ligger utspridda i skogsmarken runt Älekulla.

Odlingslandskap vid Lunden. Lägg märke till de långsträckta slåtterängarna utmed åkrarnas kanter.

63:39 Nockakulla

Urvalskriterier: • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Förekomst av hotad art. • Förekomst av hotad naturtyp. • Förekomst av hotad vegetationstyp/-typer. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Rödlistade arter: Hedfryle (3), granspira (4), fältgentiana (4).

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 20 ha. **Naturlig slåttermark:** 1,2 ha. (6%). **Naturlig betesmark:** 3 ha (20%).

Övrig betesmark: 5 ha (25%). **Åker:** 10 ha (50%).

Referenser: • Baksidestexten till gula kartan. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

Vid Nockakulla ligger tre gårdar väl samlade, samtliga med äldre byggnader. Gårdarna ligger på en kulle ca 190 m över havet och tillhör sålunda de högst belägna jordbruken i hela socknen. Det väl samlade och välhåvade odlingslandskapet inrymmer flera ålderdomliga inslag som t.ex. hackslåttängar, små terrasserade åkrar, odlingsrösen, stensträngar, stenmurar och hamlade träd.

Hackslåttängarna tillhör utan tvekan länets förnämsta och bäst bevarade. Den idag sällsynta och kraftigt slåttergynnade arten fältgentiana förekommer tillsammans med t.ex. granspira, kattfot, loppstarr och

låsbräken. Längs en lieslagen gammal bruksväg i den östra delen av området växer hedfryle och granspira i mycket rikliga bestånd. Norr om gårdarna ligger en stor och vacker beteshage som går under benämningen "söapina" (sö = får). I hagmarken finner man spår efter gamla terrasserade små åkrar. Senare uppbrutna åkrar med öppna, lieslagna diken finns också inom området.

Landskapet kring Nockakulla är utan tvekan ett av de bäst bevarade exemplen på ett äldre, idag försvinnande odlingslandskap i länet. Det är av största vikt att området bevaras i sin helhet.

Småskaligt odlingslandskap vid Nockakulla.

63:40 Dal - Dunkared

Urvalskriterier: • Rikt inslag av kultiverade betesmarker med "god" hagmarkskaraktär. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 3 (N3).

Areal: 75 ha. **Naturlig betesmark:** 5,5 ha (7%). **Övrig betesmark:** 20 ha (27%). **Åker:** 35 ha (47%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Vägen från Älekulla mot Hallandsgränsen löper fram genom ett skogsdominerat och kuperat landskap. Vid Dal finns kraftigt kuperade betesmarker med hållmarker utefter Lundaboån. Markerna är tydligt påverkade av kultivering men har stor betydelse för

landskapsbilden.

På andra sidan vägen runt Svartasjö finns små åkrar och igenväxande hagmarker med inslag av hävdgynnade arter som t.ex. slättergubbe, darrgräs, kattfot, svinrot, Jungfru Marie nycklar m. fl.

63:41 Vivhult

Urvalskriterier: • Vålbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Slätter av vägkanter, renar och restytor. • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Förekomst av hotad naturtyp. • Vålbevarad, äldre bebyggelsemiljö.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 15 ha. **Övrig betesmark:** 5 ha (33%). **Åker:** 9 ha (60%).

Referenser: • Baksidestexten till gula kartan. • Kommunal naturvårdsplan.

De öppna kulturmarkerna vid Vivhult ligger i stranden ner mot Högsjön. Landskapet karaktäriseras av åkrar omväxlande med betesmarker med enstaka träd av apel, bok och oxel. Kring odlingsrösen och hägnader står smådungar av träd och buskar.

Ett viktigt inslag utgörs av den lieslagna och välskötta gårdsmiljön med flera äldre byggnader bl.a.

en omålad ladugård. Mellan vägen och sjön finns en liten hackslåttäng, och vägrenen brukar också slås med lie.

Tyvärr har djurhållningen på gården upphört, och stor risk finns för att landskapet växer igen.

Brun kärnhök ses stundom jaga över odlingsmarkerna.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Veselången	2	Sötvattenstrandäng	17 ha
2	Backa	2	Hackslått	0,2 ha
			Öppen hagmark	1 ha
3	Bostebygd	3	Hackslått	0,1 ha
			Björkhage	1 ha
4	Hökås	2	Öppen hagmark	1 ha
5	Nockakulla	1	Hackslått	1,2 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
6	Måkåsen vid Högsjön	3	Hackslått	0,2 ha
			Öppen hagmark	0,5 ha
7	Sjölid	3	Öppen hagmark	1,5 ha
8	Spelebo o Dunkared	3	Öppen hagmark	2 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
9	Övre Skårebo	3	Hackslått	0,1 ha
10	Istorp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
11	Bålabygd	2	Hackslått	0,4 ha
12	Vallsås	1	Öppen hagmark	3 ha
			Blandlövhage	3 ha

13	Lunden i Älekulla	1	Hackslått	0,2 ha
			Hackslått	1 ha
			Björkhage	1,5 ha
14	Björnås	2	Ekhage	0,5 ha
15	Rössåsvägen	3	Blandlövhage	2,5 ha
16	Rössås	3	Öppen hagmark	1,5 ha
17	Holmen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,5 ha
18	Anabäckshult	3	Björkhage	5 ha
19	Mörka Tjärn	3	Öppen hagmark	1,5 ha
20	Nabbared	3	Sötvattenstrandäng	1 ha
			Öppen hagmark	1 ha
			Blandlövhage	1 ha
21	Mjösjön	2	Ljunghed	2,5 ha
22	Hinnaredhult	3	Blandlövhage	1 ha
23	Hyltenäs	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
24	Hjortnäs festplats	3	Öppen hagmark	2 ha
25	Getabo	3	Öppen hagmark	1,5 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
26	Sandsjön	3	Sötvattenstrandäng	2 ha
27	Lerbäck	3	Hackslått	0,1 ha
28	Sävsered	2	Blandlövhage	7 ha
29	Nedre Kärre	3	Ekhage	3 ha
30	Gunbjörntorp	2	Hackslått	0,1 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
31	Slätthult	3	Öppen hagmark	2 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
32	Backa	3	Öppen hagmark	4 ha
			Ekhage	1 ha
			Björkhage	1 ha
33	Strömma	2	Sötvattenstrandäng	6 ha
34	Bockshult	3	Ekhage	2 ha
			Hackslått	0,1 ha
35	Långås	3	Annan öppen äng	1,5 ha
36	Rygga kvarn	3	Hackslått	0,1 ha
37	Surteby	3	Öppen hagmark	2 ha
38	Törestorp	3	Öppen hagmark	0,5 ha
39	Västergården, Hulatorp	2	Ekhage	1 ha
			Öppen hagmark	1,5 ha
40	Säter Lekvad	3	Öppen hagmark	3,5 ha
41	Binkaryd	2	Öppen hagmark	3 ha
42	Desarehult	3	Björkhage	1 ha
43	Spångadalen	3	Öppen hagmark	3 ha
44	Hult m.fl.	3	Blandlövhage	18 ha
45	Uddared	3	Öppen hagmark	1,5 ha
46	Ålbäck	3	Öppen hagmark	1 ha
47	Lindhult	3	Öppen hagmark	1 ha
48	Björkesbacka	3	Blandlövhage	7 ha
49	Grankilen	3	Björkhage	1,5 ha
			Hackslått	0,1 ha
50	Kleven m.fl.	3	Björkhage	4,5 ha
51	Strixbol	3	Hackslått	0,1 ha
			Björkhage	6 ha
52	Hede	2	Öppen hagmark	1,5 ha
53	Storegården	1	Öppen hagmark	3,5 ha
54	Mjällby	2	Öppen hagmark	2,5 ha
			Blandlövhage	2,5 ha
55	Uddatorp	2	Öppen hagmark	9 ha
56	Ranagården	3	Öppen hagmark	1 ha
			Blandlövhage	1,5 ha
57	Dalagården i Mjällby	3	Öppen hagmark	1 ha
58	Sörvilgården	2	Öppen hagmark	0,5 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
59	Dala, Syltered o Berghem	2	Öppen hagmark	4,5 ha
			Björkhage	5,5 ha
60	Skogum	3	Blandlövhage	3 ha

			Öppen hagmark	1 ha
61	Dala	3	Blandlövhage	9 ha
62	Persgården	3	Blandlövhage	0,5 ha
63	Skrålabäcken	3	Öppen hagmark	3,5 ha
64	Assberg	1	Öppen hagmark	7 ha
			Blandlövhage	3 ha
65	Velingsborg	3	Öppen hagmark	14 ha
66	Örby	3	Ekhage	3,5 ha
67	Örestens hage	2	Ekhage	8 ha
68	Fagersberg	2	Öppen hagmark	2,5 ha
			Betad skog	1 ha
69	Kölvarp	2	Björkhage	2 ha
			Öppen hagmark	1 ha
70	Hunnaryd	3	Björkhage	1 ha
71	Ekåsen	3	Öppen hagmark	0,5 ha
72	Blåsås	3	Öppen hagmark	1,5 ha
73	Hede	3	Öppen hagmark	0,5 ha
74	Getakulla	3	Öppen hagmark	1 ha
75	Mölnebacka	3	Öppen hagmark	2,5 ha
76	Gunnerhulu	2	Sötvattenstrandäng	4 ha
			Mosaik	1 ha
77	Freabygd	2	Björkhage	3 ha
78	Stämmemad	3	Sötvattenstrandäng	3,5 ha
79	Basterås	2	Blandlövhage	8 ha
80	Skårhult	2	Björkhage	1,5 ha
81	Lammåsen	3	Hackslåt	0,05 ha
82	Lindåsen	3	Blandlövhage	4,5 ha
83	Nedre Borghult	2	Blandlövhage	1,5 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	0,5 ha
84	Eneberg	2	Hackslåt	0,3 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	6 ha
			Betad skog	2 ha
85	Tyvik	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
			Björkhage	2,5 ha
			Mosaik	2 ha
86	Backen	2	Öppen hagmark	2 ha
87	Grimmered	3	Hackslåt	0,1 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
88	Grimmered (söder)	2	Hackslåt	0,2 ha
89	Gunnlered	3	Ekhage	2 ha
90	Hulta	3	Öppen hagmark	3,5 ha
91	Smedagården	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
92	Härkila	2	Öppen hagmark	2 ha
93	Härkila o Hede	3	Blandlövhage	14 ha
94	Björlanda	3	Ekhage	1 ha
95	Västergården	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,5 ha
96	Härsjön	3	Sötvattenstrandäng	1 ha
97	Stora Hökås	2	Öppen hagmark	3 ha
98	Vikmans	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
99	Anseredssjön	3	Sötvattenstrandäng	4 ha
100	Finabo	2	Blandlövhage	2 ha
101	Häggån	3	Sötvattenstrandäng	3 ha
102	Tyngsryd o Ramslåt	2	Sötvattenstrandäng	40 ha
103	Botten	2	Mosaik	12,5 ha
104	Hästebacka	3	Hackslåt	0,1 ha
			Björkhage	3,5 ha
105	Östergärdet	2	Blandlövhage	3,5 ha
106	Grönered	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
			Öppen hagmark	1 ha
Ö1	Torse	3	Ekhage	4,5 ha
Ö2	Toften	3	Björkhage	0,5 ha
Ö3	Kulla, Istorp	3	Ekhage	2 ha
Ö4	Storegården, Källeberg	3	Blandlövhage	2 ha
Ö5	Hjortholmen	3	Mosaik	8 ha
Ö6	Brännared	3	Ekhage	3,5 ha

Ö7	Tranhult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,5 ha
Ö8	Björnås	3	Öppen hagmark	1 ha
			Björkhage	1 ha
Ö9	Yttre Höghult	3	Öppen hagmark	1 ha
Ö10	Töcknarås	3	Ospecificerad naturtyp	1,5 ha
Ö11	Apelås - Trindekulle	3	Björkhage	1,5 ha
Ö12	Vasatorpet	3	Öppen hagmark	1 ha
Ö13	Lönebo	3	Blandlövhage	2,2 ha
Ö14	Sund	3	Mosaik	12 ha
Ö15	Haga, Röllese	3	Öppen hagmark	0,3 ha
Ö16	Storegården, Getabo	3	Öppen hagmark	0,3 ha
Ö17	Enebacken	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,2 ha
Ö18	Hägnen	3	Björkhage	0,2 ha
Ö19	Lundsboån	3	Björkhage	0,5 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	0,5 ha
Ö20	Lilla Bredhult	3	Hackslätt	0,1 ha
Ö21	Sörgården, Vågerse	3	Öppen hagmark	0,3 ha
Ö22	Prästetorp	3	Blandlövhage	0,7 ha
Ö23	Huledal	3	Öppen hagmark	1 ha
Ö24	Lund, Björketorp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,7 ha
Ö25	Desarehult	3	Ekhage	6,5 ha
Ö26	Klev	3	Björkhage	1,5 ha
Ö27	Bergahagen, Sund	3	Öppen hagmark	2,7 ha
Ö28	Nabben, Lindhult	3	Björkhage	1,7 ha
Ö29	Falghult	3	Öppen hagmark	1 ha
Ö30	Uddared	3	Blandlövhage	4 ha
Ö31	Svänasjö	3	Blandlövhage	3,5 ha
Ö32	Tosthult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,7 ha
Ö33	Björkliden	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,5 ha
Ö34	Bårred	3	Öppen hagmark	0,5 ha
Ö35	Kullen, Fotskäl	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,5 ha
Ö36	Kronogården, Höga	3	Björkhage	2,5 ha
Ö37	Hukebacka, Uddatorp	3	Öppen hagmark	1,2 ha
Ö38	Öresten	3	Ekhage	5,5 ha
Ö39	Hede, Örby	3	Björkhage	2 ha
Ö40	Ekedalen, Brättingstorp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,7 ha
Ö41	Västergården, Gunnbo	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,2 ha
Ö42	Gussryd	3	Öppen hagmark	0,7 ha
Ö43	Smälteryd	3	Ekhage	3,5 ha
Ö44	Östergården, Torrås	3	Ospecificerad naturtyp	0,7 ha
Ö45	Intäkten, Grebbeshult	3	Ekhage	5 ha
Ö46	Gunnared	3	Björkhage	5 ha
Ö47	Stenbacken, Häggån	3	Ospecificerad naturtyp	0,7 ha
Ö48	Kinna gård	3	Öppen hagmark	1 ha
Ö49	Skepared	3	Björkhage	0,8 ha
Ö50	Nedre Hässlehult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,7 ha
Ö51	Brunnsåker, Skephult	3	Mosaik	3,3 ha
Ö52	Gunnagården, Ubbhult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
Ö53	Torp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	6,5 ha
Ö54	Önnered, Härsjön	3	Öppen hagmark	0,5 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	0,5 ha
Ö55	Surtan vid Hyssna	3	Öppen hagmark	3,3 ha
Ö56	Torsered	3	Blandlövhage	1,3 ha
Ö57	Ekebo, Dragered	3	Ekhage	2 ha
Ö58	Änghagen, Svenshult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,5 ha
Ö59	Skämningared	3	Blandlövhage	1,5 ha
Ö60	Edeslätt, Finabo	3	Ekhage	4 ha
Ö61	Östergården, Håvet	3	Ekhage	3,5 ha

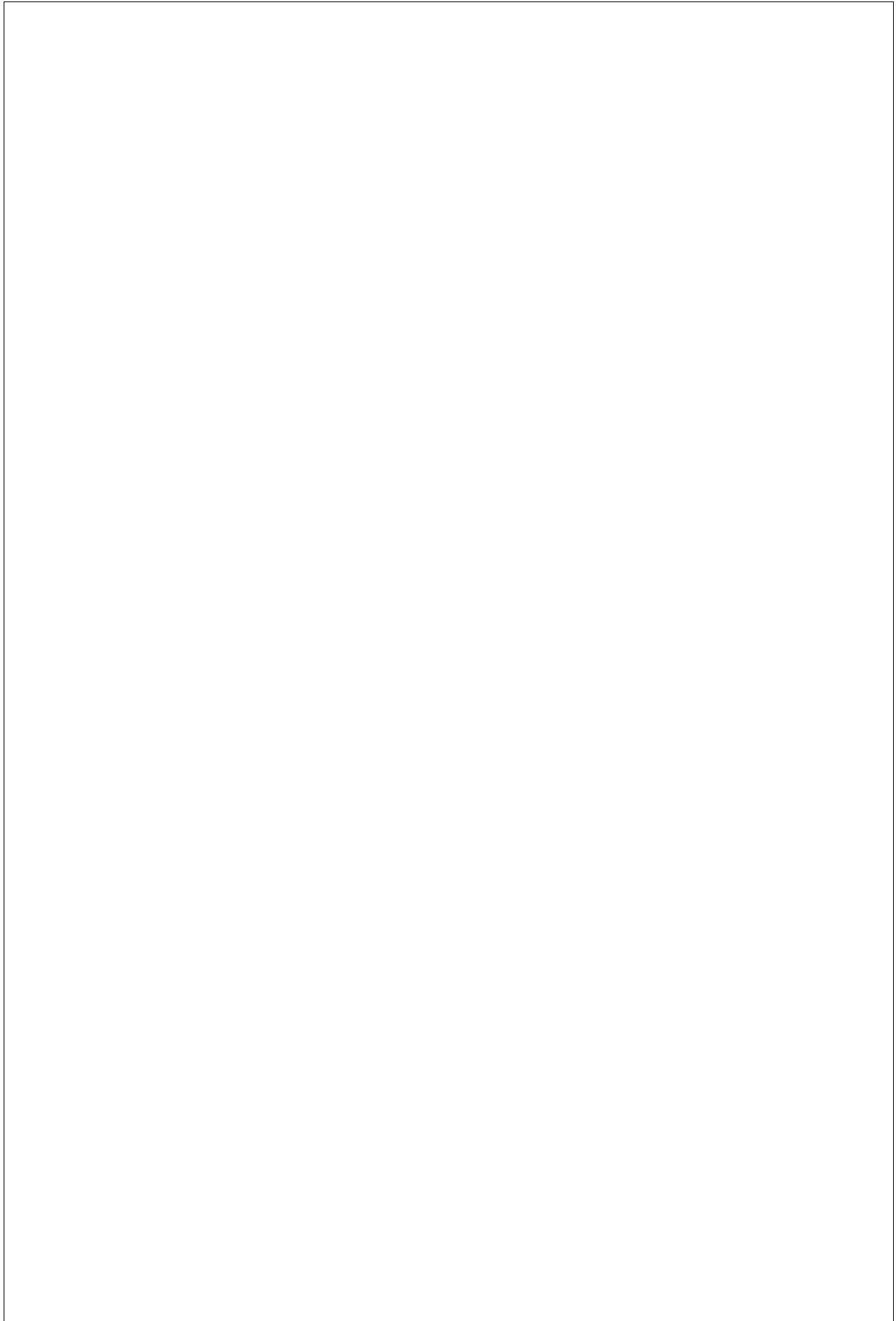
Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

158	Desarehult	Gravfält
162	Kolebäcksugnen	Hyttlämning
218	Stora rör	Röse

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1. Kråkered. Rikkärr. Tätört och ängsnycklar.
2. Oxsjön. Strandäng, hagmark. Granspira, klockgentiana och kattfot.
3. Grimmered. Hagmark. Jungfrulin, låsbräken och hedsäv.
4. Åsen. Naturliga fodermarker. Hedfryle m.fl.
5. Ramnås. Liten betad äng. Låsbräken, Jungfru Marie nycklar, nattviol, jungfrulin, slåttergubbe, fältgentiana (införd), m.fl.
6. Svansjövik. Betad strandäng. Fin fågellokal. Rödlånke, dvärglin, åkerkulla och fyrling.
7. Enebacken. Öppen torpmark. Backnejlika, grönvit nattviol, ängshavre och slåttergubbe. Røjning och slåtter påbörjat 1991. Fin omgivande barrskog.
8. Vällingbacka. Skephultsåsen. Litet parti med kattfot, jungfrulin, backsippa, slåtterfibbla och svinrot.
9. Finabo. SO om ÅH 100. Kalvhagen och Solänge kvarn. Betad lövskog med grova ekar och björkar. Lokal för myskgräs.
10. Attared. Betad ekskog med fornåkrar.
11. Hyssna. Melltorps radby och Hyssna gamla kyrka.
12. Östergården - Östergården. Litet område med fuktängar. Viss betydelse för fågellivet.

Ärende 4



Blommande slåttergubbar.

Melleruds kommun

61:1 Ränsliden

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Mycket artrik fauna. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Rik förekomst av hamlade träd.

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 35 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,2 ha (1%). **Naturlig betesmark:** 6 ha (18%).

Övrig betesmark: 5 ha (14%). **Åker:** 12 ha (34%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse F, riksintresse N, NRL 2: 3

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal översiktsplan.

Byn Ränsliden har ett för Dalsland typiskt läge i de branta sluttningarna ner mot sjön Rännen, ett så kallat lidläge. Odlingslandskapet är som intressantast kring gårdet och Tegen. Här finns små, fortfarande brukade åkrar i terrasser ner mot sjön, och en mycket stor andel hagmarker som så sent som på 1960-talet hävdades som slåtterängar. Kring husen och i betesmarkerna står ett stort antal hamlade träd. Tillsammans med fägatan som går upp mot skogen, åkrarnas öppna diken, odlingsrösen och den äldre bebyggelsen bildar detta ett komplett odlingslandskap, som är så nära ett äldre odlingslandskap man idag kan komma. Ur den

synvinkeln är Ränsliden Dalslands kanske bästa exempel, och området har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

Det faktum att de gamla ängsmarkerna slagits med lie in i sen tid och fortfarande hålls öppna som hagmarker i kombination med basiska bergarter har lett till att en synnerligen rik flora bevarats inom området. I de betade hagmarkerna återfinns grässvålar med rika förekomster av brudsporre, kattfot, svinrot, slåtterfibbla, ormrot m.fl. På många av de gamla och knotiga träden återfinns en intressant lavflora med bl.a. lunglav, skinnlav och slanklav.

Den smala slingrande vägen löper fram tätt mellan husen vid Ränsliden.

61:2 Hallersbyn mfl

Urvalskriterier: • Välbevarade bebyggelsemiljöer med anknytning till jordbruket.

Klassificering: 3 (K2).

Areal: 350 ha. **Naturlig betesmark:** 2,5 ha (1%). **Övrig betesmark:** 25 ha (7%). **Åker:** 190 ha (54%).

Lagskydd: Riksintresse K.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Byggnadsinventering.
• Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunal översiktsplan.

Mellan Dals-Långed och Dals Rostock ligger en rad äldre bymiljöer i gränzonen mellan skog- och odlingsbygd. I väster gränsar byarna mot Kroppefjälls branta sluttningar och mot öster öppnar sig dalgången mellan sjöarna Erve och Näsölen. Det odlade och brukade landskapet skapar en öppen landskapsbild kring de kulturhistoriskt intressanta bebyggelsemiljöerna.

Bebyggelsemiljöerna utgörs av relativt väl sammanhållna byar. Boningshusen är representativa för den dalsländska bebyggelsen under 1800-talets senare hälft. Bland husen ingår ett flertal s.k. Dalslandstugor. I Tångebyn ligger även en parstuga i två plan från 1760-talet. Många byggnader, såväl boningshus som uthus, täcks av skiffertak.

61:3 Stora Liane

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 15 ha. **Övrig betesmark:** 3 ha (20%). **Åker:** 7 ha (47%).

Lagskydd: Riskintresse F, riksintresse N, NRL 2: 3, strandskydd.

Referenser: • Byggnadsinventering. • Kommunal översiktsplan.

Vid Stora Liane ligger en välbevarad bebyggelsemiljö i ett vackert läge invid Åklångs västra strand. Bebyggelsen innehåller flera byggnader från 1870 - 1880 talen bl.a. en timrad parlog.

Bebyggelse och kulturmarker ligger i det typiska

lidläget, som är vanligt i Dalsland. Odlingsmarkerna består av betade åkermarker i den branta sluttningen ner mot sjön. I miljön ingår också en björkhage med ett särpräglad läge på en smal grusås invid strandkanten.

61:4 Östebo

Urvalskriterier: • Igenväxande odlingslandskap som fortfarande bevarat en del av sina biologiska kvalitéer knutna till de hävdade markerna. • Mycket artrik flora.

Klassificering: 3 (N2 K3).

Areal: 50 ha. **Övrig betesmark:** 10 ha (20%). **Åker:** 10 ha (20%).

Lagskydd: Riksintresse K, Riksintresse N, Riksintresse F, strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Östebo ligger på ett av Svansfjordens många näs. Landskapet på Udden består av omväxlande lövskogar och små delvis övergivna åkermarker omväxlande med bebyggelse av nyare och äldre slag. Huvuddelen av området har tidigare betats. På 1890 års karta anges huvuddelen av de nuvarande lövskogarna som

slåtteräng. Dessa lövskogar hyser numera en rik lundflora med bl.a. vårärt och lundviol samt flera ovanliga lavar. I gränzonen mot öppen mark och längs vägarna återfinns fortfarande en hävdgynnad flora, som gynnats av den kalkrika marken. Här växer Sankt Pers nycklar, gullviva, kattfot och mycket annat.

61:5 Ryrhalvön

Urvalskriterier: • Biologiskt mångformigt område. • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Rik förekomst av hamlade träd. • Rikt inslag av slåtterängar. • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Mycket artrik flora.

Klassificering: 1 (N1 K2).

Areal: 200 ha. **Naturlig slåttermark:** 8 ha (4%).

Naturlig betesmark: 13 ha (6,5%).

Övrig betesmark: 50 ha (25%).

Åker: 12 ha (6%).

Lagskydd: Strandskydd, naturreservat, riksintresse N, riksintresse F.

Referenser: Ryr - Botanisk inventering av ett skifferområde i Dalsland. • Baksidestexten till gula kartan.

• Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

På Ryrhalvön finns länets största samlade område med slåtterängar. Den kalkrika marken i kombination med slåtterhävden har givit upphov till ett landskap som i blomsterprakt har få motsvarigheter i landet. Erling Svensson har i baksidestexten till Gula kartan gjort denna utmärta beskrivning av området:

"Dalslands blomstrande hjärta, ja, så kan den blomsterrika halvön mitt i detta sjörika landskap beskrivas. Från naturvårdssynpunkt är Ryrhalvön med angränsande uddar ett av landskapets allra värdefullaste områden som med sina löv och blomsterrika marker bildar en skarp kontrast till de ytterst magra kvartsitryggarna som finns inom synhåll.

Ryrhalvön kännetecknas av ett småbrutet

kulturlandskap som med ryggar av kalklerskiffer givit förutsättning för ett flertal naturtyper, alla med artrik flora. Här finns hållmarker, hållmarksrika stränder med eller utan växtlighet, fuktstråk mellan ryggarna, torrängar och kalkhedar som har sina motsvarigheter på Kinnekulle och på Öland. Här finns en artrik buskvegetation, torr och fuktig lövlund, även fuktig granskog. Den rika floran har under lång tid gynnats och anpassats till regelbunden hävd i kulturmarkerna. Harehalsen dit man strövar utmed den gamla fälgatan förbi "stora berget" har som utmarker en betad skog. Under 1940-talet fanns, inklusive några hästar, 61 kor som betade halvöns marker. Då fanns inga får. 1990 finns 20-tal får, men inga kor.

Odlingslandskap på Ryrhalvön.

De gamla slåttermarkerna har varit igenväxta sedan 1950-talet. Tack vare kalkrikedomen har floran överlevt till 1975 då slåtterhävd återupptogs inom ramen för att naturreservatet upprättades år 1971.

Reservatet omfattar 8 områden om tillsammans 79 hektar, innefattande olika marktyper såsom betesmark, torräng och slåtteräng. Syftet med reservatet är att bevara delar av ett äldre kulturlandskap med den

mångskiftande och rika, kalkgynnade växtligheten. Vård sker i form av slåtter, bete och skonsamt skogsbruk.

År 1984 startade kartograf Bror Hebenius ett byalag för att ta hand om slåtterhävden på Ryrhalvön. Årligen i slutet av juli är långt över 100-talet personer i verksamhet med liar, slåttermaskin, röjsåg och räfsor".

61:6 Skållerud

Urvalskriterier: • Representativt och välhävdat småbrukarlandskap i södra Dalsland. • Kulturhistoriskt intressant kyrkobyggnad.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 110 ha. **Övrig betesmark:** 15 ha (14%). **Åker:** 55 ha (50%).

Lagskydd: Riksintresse F, NRL 2: 3, KML 4 kap, KML 2 kap. (fornlämningar).

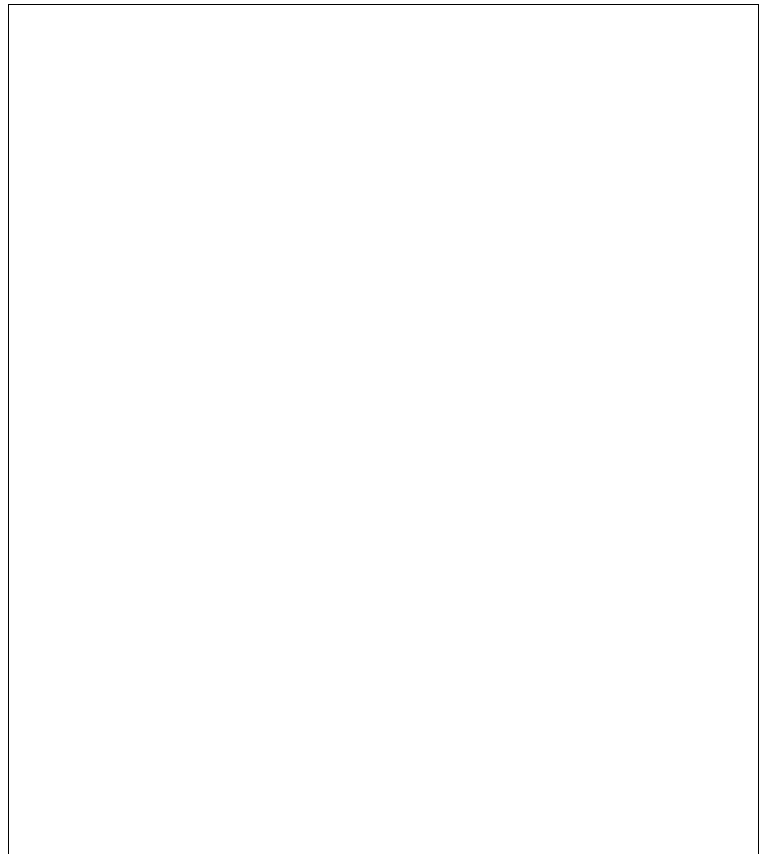
Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Byggnadsinventering. • Kommunal översiktsplan.

De till nord-sydliga ryggar sammanveckade bergarterna inom Dalformationen ger ofta kulturlandskapet ett karaktäristiskt utseende. Gårdarna ligger företrädesvis på åsarnas och kullarnas krön omgivna av böljande odlingsmarker. Ett typiskt sådant område finns vid Backen invid Skålleruds kyrka.

Skålleruds kyrka är belägen på en lövskogsbevuxen höjd invid sjön Nären. Den är en av Dalslands äldsta och bäst bevarade träkyrkor. Genom sitt öppna läge bildar kyrkobyggnaden ett mycket värdefullt inslag i landskapsbilden.

Mellan kyrkan och sjön ligger en gles lövskog med rik vårflora.

Skålleruds kyrka i vinterskrud.



61:7 Svankila

Urvalskriterier: • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Igenväxande odlingslandskap som fortfarande bevarat en del av sina biologiska kvalitéer knutna till slätter och beteshävd.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 50 ha. **Naturlig betesmark:** 1 ha (2%). **Övrig betesmark:** 20 ha (40%).

Lagskydd: Riksintresse N, riksintresse N, NRL 2: 3, strandskydd.

Referenser: • Byggnadsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal översiktsplan.

På Svankilahalvön finns ett omväxlande odlingslandskap med åkrar, igenväxande hagmarker och kulturhistoriskt intressant bebyggelse. Tack vare den kalkrika marken har en hel del av den kulturgynnade floran bibehållits trots upphörd hävd.

Hävdgynnad flora återfinns företrädesvis i öppnare delar som inte varit åker, t.ex. en liten

torräng nära udden i nordväst samt i en ekhage invid vägen. Här växer arter som kattfot, nattviol, brudsporre, brudbröd, gullviva, svinrot m.fl. Andra delar har mer antagit lundkaraktär med arter som nässelklocka, underviol, vårärt, skogsstarr och skogsnycklar.

61:8 Famshed - Källsviken

Urvalskriterier: • Rikligt med naturliga fodermarker och betad lövskog. • Äldre bebyggelsemiljö. • Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 120 ha. **Naturlig betesmark:** 5 ha (4%). **Övrig betesmark:** 20 ha (17%). **Åker:** 35 ha (32%).

Lagskydd: Riksintresse N, riksintresse N.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal översiktsplan.

Famshed och Källsviken ligger mycket vackert på Näset mellan Kabbosjön och Teåkerssjön. I slutningarna ner mot sjöarna finns flera vackra hagmarker och betade lövskogar, vilka delvis hyser fin flora samt väsentligt bidrar till den tilltalande landskapsbilden.

På flera av träden växer sällsynta och hotade lavar.

I bebyggelsemiljön vid Källsviken ingår bl.a. flera äldre hus med skiffertak.

61:9 Framnäs

Urvalskriterier: • Förekomst av naturliga fodermarker. • Rikt fornlämningsbestånd i betad hagmark.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 140 ha. **Naturlig betesmark:** 1,5 ha (1%). **Övrig betesmark:** 15 ha (11%). **Åker:** 100 ha (71%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Framnäs gård ligger vackert vid Närens strand. Söderut utbreder sig ett relativt ensidigt åkerlandskap, men på udden kring gården är naturen mer omväxlande och har ett större inslag av betesmarker.

Gården omges av ekar, och en allé löper fram mot husen. Vid stranden finns ett stycke betad strandäng, och söder om husen ligger en stor hagmark med ett flertal fornlämningar. Norr om gården utbreder sig gamla ängs- och hagmarker som numera är ohävdade.

61:10 Holm - Gösjön

Urvalskriterier: • Typisk slättsjö med betade strandängar av mycket stor betydelse för fågellivet.
• Välbevarade fornlämningar i betade hagmarker. Kulturhistoriskt intressant kyrko- och säteribebyggelse.

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 475 ha. **Övrig betesmark:** 50 ha (11%). **Åker:** 260 ha (55%).

Rödlistade arter: Gulärta (4), storspov (4).

Lagskydd: Riksintresse K, riksintresse N, riksintresse F.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Jämförande inventering av våtmarker i Dalsland. • Kommunal översiktsplan.

Området Holm - Gösjön ligger på gränsen mellan Dalboslätten och Dalslands norra skogsbygder. I områdets södra del ligger Bergs gård med ett öppet och dominerande läge i terrängen. De nuvarande man- och ekonomibyggnaderna, som omges av en äldre trädgårdsanläggning, härrör från 1900-talets början. Gården har dock ett mycket äldre ursprung och räknas bland Dalslands äldsta säterier. Den har bl. a. tillhört Karl XIV, Oskar I och släktena Stake, Reuter, Ribbing och Svinhufud.

I betade hagmarker strax öster om Holmsåns natursköna meanderslingor ligger ett flertal fornlämningar vilka vittnar om områdets betydelse redan under förhistorisk tid. I betesmarkerna återfinns bl.a. två gravfält från yngre järnåldern.

Under medeltiden fanns inom området två kyrkor. Av Östanå kyrka, som övergavs 1557 återstår idag endast grundmuren. Holms kyrka däremot, är fortfarande välbevarad och belägen i områdets sydvästra del.

Norr om säteriet ligger Gösjön, en grund och näringsrik slättsjö, känd som en av Dalslands främsta

fågelsjöar. Under vår och höst översvämmas de låglänta markerna söder och väster om sjön. Detta tidvis översvämmade madområde är en mycket viktig rastlokal för sträckande vadare, änder, sångsvanar och gäss. Som häcklokal hyser sjöns omgivning ett flertal arter som är beroende av de betade fuktängarna. Som exempel kan nämnas rikligt med tofsvipa, gulärta, enkelbeckasin, storspov och snatterand. Årta och brushane har tidigare häckat inom området.

Bland speciellt intressanta växter knutna till slättsjömiljön kan nämnas dvärgigelknopp, trubbnate, plattstarr, slokstarr och dvärgmåra.

Fuktängarna står idag under viss igenväxning då betesdriften har minskat. Det vore av synnerligen stort värde att intensifiera betet runt sjön gärna i kombination med slåtter i vissa delar.

I samband med "omställning 90" har ett avsnitt av fuktängen längs 45:an grävts upp och vattenfyllets för att "läggas om till våtmark". Denna typ av åtgärder på fuktängarna, som ju redan är våtmarker, är synnerligen olämpliga och kan allvarligt skada områdets naturvärden.

Gösjön är en av Dalslands förnämsta fågellokal.

61:11 Kolungen

Urvalskriterier: • Odlingslandskap i slättbygd med flera välbevarade äldre karaktärsdrag. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Området är betydelsefullt för fågellivet. • Mycket biotoprikt odlingslandskap.

Klassificering: 2 (N2 K1).

Areal: 500 ha. **Naturlig betesmark:** 27 ha (5%). **Övrig betesmark:** 20 ha (4%). **Åker:** 350 ha (70%).

Rödlistade arter: Gulärta (4).

Lagskydd: Riksintresse K, byggnadsminne.

Referenser: • Byggnadsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Jämförande inventering av våtmarker i Dalsland.

Ekholmens säteri har såväl panel som tak av skifferplattor.

Sjön Kolungen ligger i en grund sänka nedanför Kroppefjäll och omges av jordbruksmarker. Längs den västra stranden finns flera vackra hagmarker med vidkroniga ekar. Söder om Ekholmens säteri skjuter en stor udde ut i sjön. Hela udden är uppodlad, och på yttersta spetsen står en hage med grova ekar. Östsidan av sjön är brantare, men en bit ifrån stranden återfinns flera hagmarker och betade skogar i anslutning till gårdsbebyggelsen.

Gunnarsnäs kyrka och Ekholmens herrgård, monumentalt belägna norr om sjön, utgör socknens historiska centrum.

Hällans slättby är delvis ett resultat av 1800-talets utflyttningar. Byn omfattar 4 gårdar varav två ligger kvar på den gamla byplatsen där de med sina relativt många gårdsbyggnader ännu återger väsentliga drag

av den ursprungliga byformation. Bebyggelsemiljön kring Hällan ger ett genuint intryck som tillsammans med herrgården, kyrkan och äldre bebyggelsemiljöer längs östra stranden väl smälter in i det variationsrika odlingslandskapet runt sjön. Tillsammans bildar detta en enhet, som tydligare än på de flesta andra håll, avspeglar ett äldre odlingslandskap inom Dalslands slättbygger.

De betade markerna runt sjön är delvis påverkade av kvävegödsling, men fläckvis återfinns en naturlig flora med svinrot, Jungfru Marie nycklar, slåttergubbe, kattfot m.fl.

Odlingslandskapet med inslag av betade strandängar är också betydelsefullt för fågellivet. Av arter som är knutna till odlingslandskapet kan bl.a. gulärta och tofsvipa nämnas.

61:12 Örsjön

Urvalskriterier: • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Fornlämningar i anslutning till de brukade markerna. • Välbevarade äldre bebyggelselägen och miljöer.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 475 ha. **Naturlig betesmark:** 1,5 ha (0,3%). **Övrig betesmark:** 25 ha (5%). **Åker:** 280 ha (59%).

Lagskydd: Riksintresse N, strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Jämförande inventering av våtmarker i Dalsland. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunal översiktsplan.

Örsjön är en långsmal sjö på gränsen mellan slätt- och skogsbygd i kommunens västra del. Längs sjöns östra strand finns en utpräglad odlingsbygd, medan den västra stranden karaktäriseras av ett landskap med små odlingsmarker omväxlande med barr- och lövskogar längs Kroppefjälls sluttningar. Området är rikt på fornlämningar, och här finns flera bebyggelsemiljöer

av stort miljömässigt värde.

Mellan Åsmule och Gunvarbyn har Storåns lopp bidragit till att bilda omväxlande och intressanta naturmiljöer där öppna marker omväxlar med rika lövskogar. Längs ån växer bl.a. Dalslands enda bestånd av safsa.

61:13 Ör

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Förekomst av naturliga fodermarker. • Mycket gamla och grova lövträd. • Mycket biotoprikt odlingslandskap.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 300 ha. **Naturlig betesmark:** 5 ha (2%). **Övrig betesmark:** 10 ha (3%). **Åker:** 160 ha (53%).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Jämförande inventering av våtmarker i Dalsland. • Kommunal översiktsplan.

Kring Örsjöns utlopp är landskapet vackert med flera intressanta naturtyper.

Storön består av kalklerskiffer och hyser fina bestånd av krissla och ängsruta. Längs stranden finns en hage med gamla och grova ekar, och längst ut på

udden står två synnerligen grova ekar som det enligt tradition "krävs tre man för att famna". Götesjön är en intressant fågelsjö i vars närhet det finns ett kärr med plattstarr, vattenblink och blomvass.

61:14 Bolstad - Gestad - Grinstad

Urvalskriterier: • Förekomst av hotad art. • Betade fuktängar med stor betydelse för fågellivet.
• Representativt odlingslandskap huvudsakligen format under "havreexpansionen" i Dalsland.

Klassificering: 3 (N2 K2).

Areal: 2400 ha. **Naturlig betesmark:** 7 ha (0,5%) **Övrig betesmark:** 50 ha (2%). **Åker:** 2000 ha (83%).

Rödlistade arter: Storspov (4), vaktel (2).

Lagskydd: KML 4 kap.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal naturvårdsplan. • Byggnadsinventering. • Kommunal översiktsplan.

Även om Dalboslätten är länets mest utpräglade slättbygd, består den inte av ett enhetligt, platt åkerlandskap. Snarare rör det sig om ett flertal mindre slättlandskap, sinsemellan avgränsade och avbrutna av barrskogspartier och mossar.

All odlingsbar mark har tagits i anspråk för åkerbruk. Detta skedde i samband med den omfattande nyodling som skedde under den s.k. havreexpansionen vid mitten av 1800-talet.

Gestad, Bolstad och Grinstad är tre angränsande socknar på Dalboslättns östra delar. Landskapet utgör ett för kulturmiljövården representativt exempel på det fullåkerslandskap som skapades i samband med havreexpansionen. De stora åkrarna avbryts nästan enbart av den utskiftade bebyggelsen med planterade träd och alléer. De tre kyrkorna och deras lägen skapar en kontaktlänk bakåt i historien.

Helåkersbygder tillhör normalt inte den typ av miljöer som naturvården slår vakt om. Det beskrivna området innehåller dock en för slättbygd representativ fågelfauna, med inslag av lite ovanligare arter. En viktig förutsättning för fågelfaunan inom området är de bågiga åarna Dalbergsån och Lillån. Den senare kantas till viss del av lågt liggande, betade fuktängar. Längs ån förekommer arter som storspov, gulärta, enkelbeckasin, tofsvipa och buskskvätta. Även för länet ovanligare arter som grönbena har noterats under häckningssäsong.

En annan sällsynt art som börjat noteras inom området under senare år är vakteln. Denna fågel, som är typisk för utpräglade åkerbygder, kan ha gynnats av att det förekommer sent slagna klöverbullar inom området.

Vid Gestad, Bolstad och Grinstad finns ett typiskt slättlandskap med utskiftade gårdar och regelbundna, stora åkrar.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Gärdet, Ränsliden	1	Blandlövhage	6 ha
			Hackslått	0,2 ha
2	Benebo	2	Blandlövhage	7,5 ha
3	Ryr	1	Blandlövhage	6 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	5 ha
			Träd- och buskbärande äng	8 ha
4	Rönningen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
5	Kärr	3	Öppen hagmark	2 ha
			Ekhage	0,5 ha
6	Svankila	3	Ekhage	1 ha
7	Framnäs	3	Blandlövhage	1,5 ha
8	Kläppesnäs	3	Blandlövhage	4,5 ha
9	Famshed-Källsviken	3	Blandlövhage	5 ha
10	Södra Bäckebo	3	Ekhage	4,5 ha
11	Hällan-Karlslund	3	Blandlövhage	9,5 ha
12	Ekholmen	3	Blandlövhage	9,5 ha
13	Östevatten	3	Blandlövhage	3 ha
14	Bodane	2	Blandlövhage	1,5 ha
15	Örs prästgård	3	Ekhage	5 ha
16	Assarebyn-Örnäs-Bön	3	Öppen hagmark	11 ha
Ö1	Sörgården, Teåker	3	Öppen hagmark	0,5 ha
Ö2	Tångebo	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
Ö3	Kabbo	3	Blandlövhage	0,7 ha
			Sötvattenstrandäng	0,7 ha
Ö4	Backa	3	Björkhage	0,8 ha
Ö5	Vedbyholm	3	Blandlövhage	1 ha
Ö6	Högsbyn-Blikserud	3	Blandlövhage	0,5 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	0,5 ha
Ö7	Åsnebyn	3	Blandlövhage	0,5 ha
Ö8	Vrångebäck	3	Ospecificerad naturtyp	1,5 ha
Ö9	Hälleback o Västergården	3	Blandlövhage	4 ha
Ö10	Åtorp	3	Öppen hagmark	1 ha

Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

1	Dalaborg	Borgruin
2	Kårebyhögen	Hög
5	Bergs kullar	Gravfält
82	Brannerud - Karis	Hällkistor
84	Holmsån	Gravfält

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1. Mjölkudden. Igenväxande marker med rik, hävdgynnad flora. Bl.a. slätterfibbla, kattfot, jungfrulin, gråbinka, St Pers nycklar, skogsknipprot, nattviol, brudsporre, gullviva, trollsultron, vippärt, hällebräcka, svartoxbär, vägtorn, skogstry, olvon, hartmannstarr och jättestarr. Fältgentiana vissa år.
2. Kvarnkasetjärnet SV. Rik kärrvegetation. Troligen gammal slättermark.
3. Anolfsbyn. Översilad fuktäng med rik flora av slätterblomma, hartmannstarr, trindstarr, knagglestarr m. fl.
4. Tonsberg. Hagmarker runt Storån. Sommarfibbla och grönvit nattviol.
5. Högesjö. NV. Sluttning mot sjön. Rikligt med gullviva.
6. Harehalsen. Hagmarker.
7. Bodane. "Tvillinggård bestående av två spegelvända gårdsbildningar jämte varandra.
8. Bredgården. Åkerholme med bl.a. stort bestånd av backnejlika och förekomst av vildlin. Båda är ovanliga på Dalboslätten.

Grönvit nattviol växer i fuktiga betesmarker och i igenväxande åkrar.

Svenljunga kommun

65:1 Läggared

Urvalskriterier: • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår i anslutning till den nuvarande odlingsmarken. • Området har vetenskapligt intresse. • Karaktäristiskt och välbevarat skifteslandskap. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.

Klassificering: 2 (N3 K1).

Areal: 400 ha. **Naturlig betesmark:** 13 ha (3%). **Övrig betesmark:** 80 ha (20%). **Åker:** 120 ha (30%).

Lagskydd: Riksintresse K.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Det nuvarande odlingslandskapet vid Läggared utgör ett bra och typiskt exempel på en uppodlad drumlin. Bebyggelsen ligger i rad längs den raka vägen utmed åsens krön. Grova lövträd står runt husen och i kanten av åkrarna. Vällagda, raka stenmurar avgränsar ägorna och bidrar till att ge området ett tilltalande intryck. Den odlade marken, som till övervägande del består av vall och åker, kantas av lummiga lövskogar.

I de lummiga lövskogarna finns ett fossilt odlingslandskap med kanske över 3000 år på nacken! De tydligaste exemplen på detta fossila

odlingslandskap finner man i en gles, betad ekskog i områdets norra del.

Vid Veka har det levande odlingslandskapet en mera ålderdomlig prägel med ett stort inslag av hagmarker. Enebackar, björkhagar och glesa tallhagar återfinns i riklig mängd även om hävden i vissa är rätt svag.

Vid Mölnared står en grov, gammal hamlad ask mitt i en hålväg.

Längs vägen upp mot Skedskamma finns små åkrar och hagmarker. Väster om åkerlandskapet kring Skedskamma finns ett stort, betat område med omväxlande lövskog och öppnare marker. Området är bl.a. en värdefull lavbiotop.

2000-årig stenmur runt en av de gamla odlingsytorna i Läggared.

65:2 Krukatorpet

Urvalskriterier: • Småskaligt odlingslandskap. • Odlingslandskap med rikt inslag av betespräglade lövskogar. • Förekomst av hotad naturtyp.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 45 ha. **Naturlig betesmark:** 0,5 ha (1%). **Övrig betesmark:** 20 ha (44%). **Åker:** 15 ha (33%).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

I omgivningarna kring Bålatorp, Krukatorpet och Perstorp finns stora områden med glesa, betade lövskogar, vilka avbryts av små åkrar. Strax intill huset vid Krukatorpet ligger en liten hackslåt kantad av nytuktade lönnar. Vegetationen i

hackslåtten domineras av en svinrotäng - en vegetationstyp typisk för kontinuerligt hävdade slåtterängar på frisk mark. Förutom svinrot förekommer här slåttergubbe, darrgräs, slåtterfibbla, nattviol m.fl. hävdgynnade arter.

65:3 Snärsbo

Urvalskriterier: • Variationsrikt odlingslandskap. • Förekomst av naturlig fodermark. • Tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 70 hektar **Naturlig betesmark:** 0,8 ha (1%). **Övrig betesmark:** 10 ha (14%). **Åker:** 15 ha (21%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Ett litet och varierat odlingslandskap med omväxlande lövdungar, öppna betesmarker, hagmarker och mindre åkrar. Större delen av området är mycket välhävdad.

Ett flertal odlingsrösen och bevarade stenmurar förekommer.

65:4 Roasjö

Urvalskriterier: • Välbevarade fornlämningar i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Värdefull äldre bebyggelse.

Klassificering: 2 (N3 K1).

Areal: 200 ha. **Naturlig betesmark:** 10 ha (5%). **Övrig betesmark:** 25 ha (13%). **Åker:** 85 ha (43%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse K, strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Den nuvarande vägen löper på åsryggen öster om Roasjön och Ramnasjön. Landskapet utmed sjön är vackert. Vägen slingrar sig fram mellan den äldre bebyggelsen, som väl smälter in i det omgivande odlingslandskapet. Här finns starkt kuperade betesmarker omväxlande med, träddungar och åker.

Vid Roasjö har isälvarna avsatt en serie grusavlagringar vilka syns som åsar och raviner i landskapet. Området är geologiskt intressant.

Vid Roasjö kyrka och Roasjö by finns bebyggelse och fornlämningar knutna till krön och sluttningar längs den åsbildning som sträcker sig i nordsydlig riktning. Åsbildningens betydelse för en tidig bosättning och som kommunikationsled framträder klart. De förhistoriska hålvägarna har haft ungefär

samma sträckning som den nutida vägen.

Roasjö kyrka uppfördes 1690 och bestod då av ett enskeppigt, rektangulärt långhus. På samma plats har troligen tidigare funnits en äldre träkyrka. Bakom kyrkan finner man idag ett varierat odlingslandskap med åkrar och kultiverade betesmarker. Vårdträd och andra grova lövträd utgör tilltalande inslag.

Det fornlämningsrika området vid Högarör ligger öster om Roasjö kyrkby i en gles och gallrad tallskog. Här finns ett flertal rösen, domarringar, stensättningar och terrasserade fornåkrar. I omgivningarnas skogsområden ligger ett flertal hålvägar, den längsta är 230 m lång.

Västgötaleden passerar området.

65:5 Kolarp

Urvalskriterier: • Välbevarad radby av oskiftad karaktär. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 110 ha. **Naturlig betesmark:** 11 ha (10%). **Övrig betesmark:** 25 ha (23%). **Åker:** 55 ha (50%).

Rödlistade arter: Fältgentiana (4).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunalt kulturmiljöprogram.

Längs vägen norr om Svenljunga ligger den lilla Kolarpsjön. Sjön hyser bl.a. en skrattmåskoloni.

Omedelbart öster om sjön ligger byns bebyggelse väl samlad längs den slingrande byvägen. Bebyggelsen har närmast karaktären av en oskiftad radby.

Väster om byn vidtar ett öppet odlingslandskap ned mot Ätran. Åker omväxlar med kultiverade

betesmarker. Några stenmurar bidrar till att skapa variation i landskapet.

Lite längre ner mot ån finns några hagmarker med ogödslad flora. Tidigare har fältgentiana, klockgentiana, backsippa och mosippa rapporterats från området, men eventuellt har dessa försvunnit p.g.a. igenväxning.

Klockgentiana.

65:6 Guttorp

Urvalskriterier: • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Betad skog med god karaktär av utmark. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 1 (N2 K1).

Areal: 75 ha. **Naturlig betesmark:** 2 ha (3%). **Övrig betesmark:** 25 ha (33%). **Åker:** 15 ha (20%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Känn Sjuhäradsbygden. Del 1. Arkeologi.

Vid Guttorp, söder om Roasjö, finns ett välbevarat, äldre odlingslandskap rikt på naturliga fodermarker.

Om Roasjö bevarat spår av det förhistoriska odlingslandskapet, kan man säga att landskapet vid Guttorp bevarat många av de drag som varit karaktäristiska för de senaste tusen årens odlingslandskap. Här finns en liten hackslått kring en gammal jordkällare. En betad, gles tallskog utgör ett gott exempel på hur de äldre odlingslandskapets

betade utmarksskogar en gång kunde sett ut. Skogsbetet fortsätter långt söder om byn. Granskogen längs vägen uppvisar här flera öppna gräsbevuxna gläntor, ett typiskt drag för den gamla betade utmarksskogen. Byns gamla ängsmarker återfinns numera som betade grusåsar, hagmarker och steniga, kultiverade beten. Gamla gräsbevuxna körvägar och stenmurar är andra ingredienser i landskapet.

65:7 Ullasjö

Urvalskriterier: • Viktig rastplats för flyttfågelsträcket. • Typisk slättsjö med omgivande jordbrukslandskap.

Klassificering: 3 (N2).

Areal: 55 ha. **Övrig betesmark:** 8 ha (15%). **Åker:** 20 ha (36%).

Rödlistade arter: Gulärta (4).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län.

Ullasjö är kommunens mest näringsrika sjö. Den är mycket fiskrik och utgör en förnämlig rastplats för flyttfågel. Här har t.ex. observerats årtä, skedand, bläsand, brunand, alfågel, svarthakedopping, bergand och sjöorre.

Häcksfågelfaunan utgörs bl.a. av skäggdopping och gulärta.

Runt sjön finns kultiverade betesmarker som betas av hästar.

65:8 Amundtorp - Hulåkra

Urvalskriterier: • Representativt odlingslandskap på moränrygg.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 250 ha. **Naturlig betesmark:** 7 ha (3%). **Övrig betesmark:** 20 ha (8%). **Åker:** 125 ha (50%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Gårdarna Amundtorp, Murte och Hulåkra ligger på en drumlinliknande höjdräckning från vilken man har en vidsträckt utsikt över de omgivande skogs- och myrmarkerna.

Odlingslandskapet är typiskt för odlade moränryggar.

Gårdarna ligger på rad utefter vägen som följer åsryggens krön. På sluttningarna finns åker och vall. De forna ängsmarkerna har för länge sedan växt igen till en lummig lövskog som gränsar mot åkrarna.

65:9

Kärrsgärde, Mansås, Pärekkulla mfl

Urvalskriterier: • Lövskogsrikt odlingslandskap • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Rikligt med stenmurar. • Vålbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 250 ha. **Naturlig betesmark:** 12 ha (5%). **Övrig betesmark:** 13 ha (5%). **Åker:** 65 ha (26%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunalt kulturmiljöprogram.

I den östra delen av Ullasjö socken, den s.k. "skogsboroten", är terrängen kuperad och består till stora delar av skog och myrmarker. I sydost märks en koncentration av ensamgårdar där Kärrsgärde omges av gårdarna Pärekkulla, Ulvshult, Mansås, Ringhestra, Rydshult m.fl. Odlingslandskapet är småskaligt.

Hagmarker med grova ekar och björkar avlöses av små åkrar omgivna av vålbevarade stenmurar.

Flera av gårdarna inom området har en vålbevarad, äldre bebyggelse. Mellan Fjärhestra och Rydshult står en grov, gammal hamlad ask.

65:10

Björstorp

Urvalskriterier: • Tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Vålbevarad, äldre bebyggelsemiljö.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 75 ha. **Övrig betesmark:** 20 ha (27%). **Åker:** 15 ha (20%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Gårdarna Stora och Lilla Björstorp ligger vackert i ett kuperat landskap med små sjöar, bergbranter och lövskogklädda kullar. Äldre bebyggelse, enstaka

åkerholmar och dammar bidrar till att göra landskapet intressant.

65:11

Revesjö

Urvalskriterier: • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Vålbevarad, äldre bebyggelsemiljö.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 190 ha. **Naturlig betesmark:** 2 ha (1%). **Övrig betesmark:** 40 ha (21%). **Åker:** 50 ha (26%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse K, strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Den centrala bygden i Revesjö socken domineras av några få stora gårdar, som ligger samlade runt Kyrkesjön. Bebyggelsemiljön omfattar bl.a. kyrkan, den intilliggande skolan samt Revesjö Stom med sin praktfulla gårdsbebyggelse. Revesjö omnämns första gången 1368. Bebyggelsen kring kyrkan har lång kontinuitet och har bevarat karaktären av äldre kyrkby i skogsbygden.

Det nuvarande odlingslandskapet kataktäriseras av åker, vall och kultiverade hästbeten omväxlande med lövskogar. I lövskogarna finns områden med vålbevarade fornlåkrar. De tydligaste exemplen återfinns i en stor betad hedekskog vid Hultet. De terrasserade åkerytorna och de långa smala bandparcellåkrarna omges av låga sten och jordvallar.

65:12 Änglarp

Urvalskriterier: • Välbevarade fornlämningar/fornåkrar i betade hagmarker. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 85 ha. **Naturlig betesmark:** 11 ha (13%). **Övrig betesmark:** 14 ha (16%). **Åker:** 45 ha (53%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Änglarp ligger vid väg 154 söder om Svenljunga. Från vägen syns flera kullar med betade hagmarker i ett öppet odlingslandskap. Kraftiga ekar och enbuskar är tydliga inslag i flera av hagmarkerna. Många arter som är typiska för ogödslade, välhåvdade marker, förekommer i området, om än i ganska små mängder. Slåttergubbe, svinrot, backtimjan och ängshavre är några exempel. Flera hagmarker är dock i behov av

röjning, gallring och intensifierad hävd för att hagmarkskaraktären och den hävdgynnade floran skall kunna bevaras.

Hagmarkerna hyser rikligt med kulturhistoriska lämningar såsom fornåkrar, rösen, stensättningar och husgrunder.

Från stora vägen till Månsagården går en vacker björkallé.

Stommen i Revesjö uppfördes 1793 och fick sitt nuvarande utseende 1874.

65:13 Gnipebo

Urvalskriterier: • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella brukningsformer. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår i form av odlingsrösen och vällagda stenmurar. • Välbevarad fornlämning i öppet, exponerat läge.

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 25 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,4 ha (2%).

Naturlig betesmark: 5,5 ha (22%).

Övrig betesmark: 6 ha (24%).

Åker: 8 ha (32%).

Lagskydd: Naturminne, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Mulens marker.

Gammalt möter nytt. Vid Gnipebo är kontrasten fullständig. En stor 400 kV kraftledning sätter ner sina väldiga stålben i de små hackslåtmarkerna där det magra ängshöet under århundraden slagits med lie. Gårdagens samhälle formades av djuren och mänsklig hand. I dagens samhälle kommer energin från kol, olja och vattenkraft.

Vi skall inte närmare gå in på utvecklingens för- eller nackdelar, bara konstatera att bortsett från kraftledningen så har ett unikt stycke svenskt odlingslandskap bevarats vid Gnipebo.

Åkerholmar är ett känt begrepp för de flesta. Men att dessa i det gamla odlingslandskapet så gott som alltid utnyttjades som slåttermark är kanske inte lika

självklart för alla. Vid Gnipebo får man en känsla av hur dessa lieslagna åkerholmar en gång i tiden satte sin prägel på odlingslandskapet. Att det verkligen rör sig om holmar i landskapet vittnar de namn som slåtterängarna vid Gnipebo har fått - "Kärlekens ö", "Uppe i gärdet" och "Ute i gärdet".

Men det är inte bara de välhävdade åkerholmarna med odlingsrösen som sätter sin prägel på landskapet vid Gnipebo. Här finns också skogsbete, betade hagmarker och vällagda stenmurar.

Gnipebo är känt sedan 1540, men namnet har förhistoriska anor. Ett gravröse och fornåkrar från järnåldern visar att området under lång tid varit boplats för människor.

Odlingslandskap vid Gnipebo.

65:14 Skrötås

Urvalskriterier: • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 25 ha. **Naturlig betesmark:** 5,5 ha (22%). **Övrig betesmark:** 5 ha (20%). **Åker:** 5 ha (20%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Ett småskaligt, kuperat odlingslandskap med terrasserade åkrar och gamla körvägar. hagmarker, steniga betesmarker, stengärdesgårdar,

65:15 Örsås

Urvalskriterier: • Rikligt med fornlämningar i öppet, exponerat läge. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö.

• Hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Lång agrarhistorisk kontinuitet.

Klassificering: 2 (N2 K1).

Areal: 110 ha. **Naturlig betesmark:** 2 ha (2%). **Övrig betesmark:** 23 ha (21%). **Åker:** 50 ha (45%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse K, strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunalt kulturmiljöprogram.

Örsås kyrka är belägen i ett s.k. isälvsdelta mellan Assman och Ätran. Landskapet kring kyrkan präglas tydligt av geologin. Den plana sandslätten brukas huvudsakligen som åker, men den avbryts också av små gruskullar och åsar, glest bevuxna med enbuskar, björk och tall. Vissa av kullarna utnyttjas som betesmark och hyser en fin gräsheds- och torrängsflora med arter som slättergubbe, låsbräken, backtimjan, ängshavre och backsippa.

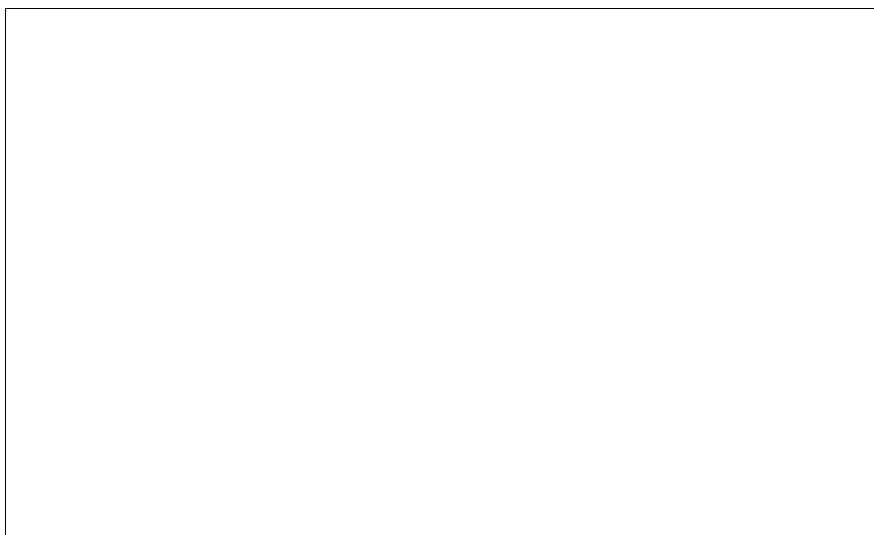
På kullarna finns också flera stensättningar, rösen och fornåkrar. Lämningarna ligger inom ett avsnitt av ett större område med fornåkrar,

som tidigare hört till Örsås by innan den skiftades.

Örsås kyrka invigdes 1860 då den ersatte en äldre kyrka som stått på samma plats sedan 1400-talet. Förutom kyrkan finns flera äldre byggnader inom området bl.a. det gamla stomhemmanet som nu är hembygdsgård. Här finns två bostadshus varav det äldre troligen uppförts på 1700-talet. Det är en låg ryggåsstuga av framkammartyp med ålderdomligt bevarat utseende.

Västgötaleden passerar området.

Ryggåsstuga vid kyrkan. Bilden är tagen 1932 då stugan fortfarande var bebodd.



65:16 Röstorp

Urvalskriterier: • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Lång agrarhistorisk kontinuitet.
Klassificering: 3 (K2).
Areal: 135 ha. **Naturlig betesmark:** 1 ha (1%). **Övrig betesmark:** 25 ha (19%). **Åker:** 35 ha (26%).
Lagskydd: Strandskydd.
Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Längs Röstorp vid Assman finns ett stort fornlämningsområde. Fornlämningarna ligger huvudsakligen i skogsmark samt i dungar och igenväxande hagmarker längs vägen och ån. Hösten 1991 påträffades dessutom gravar, från bronsåldern

och från äldre järnåldern, i närheten av det vidsträckta fornåkersområdet. Längs vägen utmed ån finns en del äldre bebyggelse. Odlingslandskapet är svagt hävdad. Västgötaleden passerar området.

65:17 Tittebo

Urvalskriterier: • Vålövade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Mycket artrik flora. • Förekomst av hotad vegetationstyp/-typer.
Rödlistade arter: Granspira (4).
Klassificering: 1 (N1 K2).
Areal: 50 ha. **Naturlig betesmark:** 4 ha (8%). **Övrig betesmark:** 10 ha (20%). **Åker:** 20 ha (40%).
Lagskydd: Strandskydd.
Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Gårdarna vid stora Tittebo ligger strödda i en sydvästvänd sluttning. Kring bebyggelsen finns steniga betesmarker, betade lövdungar och åkrar vilka ibland kantas av välbyggda terrasser. En vacker lönnallé leder upp mot ett av husen. Äldre bebyggelse, odlingsrösen, en skvaltkvarn och några fornlämningar förekommer också.

En närmare titt på några av de öppna hagmarkerna visar att de har en mycket rik flora, i synnerhet ett område i nordost, som under 1991 tyvärr var ohävdad. I den fuktiga sidvallen växer flera arter som normalt endast återfinns i välövade och kontinuerligt slagna slåtterängar. Slåttergubbe, darrgräs, ängsstarr, kattfot, slåtterblomma, granspira och svinrot är några av de hävdgynnade arter som förekommer rikligt. Brudsporre, klockgentiana och sommarfibbla har tidigare noterats. Det är av synnerligen stor vikt att hävden återupptas. Området utgör ett lämpligt objekt som slåtteräng för t.ex. en hembygdsförening.

Om omgivningarnas betade lövdungar gallrades och betades bättre skulle snart Stora Tittebo utgöra ett av länets bästa exempel på ett värdefullt odlingslandskap.

Sommarfibbla.

65:18

Å

Urvalskriterier: • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Oskiftad äldre bebyggelsemiljö.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 20 ha. **Övrig betesmark:** 13 ha (65%). **Åker:** 5 ha (25%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Byggnadsinventering.

Bebyggelsen vid Å är högt belägen uppe på en liten ås. De båda fastigheternas byggnader ligger tätt vilket ger intryck av en ålderdomlig bystruktur. En äldre vägsträckning passerar mellan gårdstomterna vilkas gränser delvis markeras av stenmurar. Vägen följer kanten av en liten oregelbunden åker, som i sin tur

omges av ett varierat hagmarkslandskap. Hagmarkerna är välhåvdade och estetiskt mycket tilltalande, med grova, gamla hamlade björkar och aspar fulla av bohål. Ner mot ån finns ett betat strandängsparti där dock hävden är något för svag. Strax öster om gården finns en liten damm.

65:19

Fornebo

Urvalskriterier: • Tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling • Välbevarat stenmurssystem.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 23 hektar **Övrig betesmark:** 7 ha (30 %). **Åker:** 7 ha (30 %).

Gården Fornebo ligger mycket vackert på en höjd. Runt husen utbreder sig ett odlingslandskap med

välbevarade stenmurar, öppna diken, fristående vårdträd och hagmarker.

65:20

Ätrans dalgång, Flenstorp - Östra Frölunda

Urvalskriterier: • Förekomst av naturlig fodermark. • Varierat och biotoprikt odlingslandskap, • Rik förekomst av fornlämningar. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Området är betydelsefullt för fågellivet.

Klassificering: 3 (N2 K2)

Areal: 650 ha. **Naturlig betesmark:** 8 ha. (1,2%). **Övrig betesmark:** 65 ha. (10%).
Åker: 195 ha. (30%).

Lagskydd: Strandskydd, naturminne (Kungseken), KML 2:a kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.
• Byggnadsinventering.

Från Flenstorp till Frölunda slingrar sig Ätran fram genom sedimentlager som en gång avsatts i en issjö. Längs dalsidorna är landskapet till stor del granskogsklätt men vid Flenstorp, Boda och Vallen sträcker sig den öppna odlingsmarken upp på dalslutningarna. I dalbotten längs Ätran utbreder sig ett mosaikartat landskap med åkermarker, mader och betesmarker omväxlande med lövskogspartier och korvsjöar. Landskapets omväxlande karaktär gör att florin är ovanligt rik med flera ovanliga arter, bl.a.

kan nämnas förekomsten av backruta. I lövskogspartier återfinns dessutom flera sällsynta lavararter. Även fågellivet är rikt i området.

Ätrans dalgång har tidigt utgjort ett viktigt kommunikationsstråk, och längs den västra stranden av Ätran går "Ätrastigen", den uråldriga handels- och färdvägen mellan Halland och Västergötland. Den långa odlingshistorien återspeglas i fornlåterrika områden som vid Vallen och Bullsäng.

65:21 Borryd och Ågärde

Urvalskriterier: • Vålövadvade hagmarker med rik, hlvadvgnnad flora. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med vlvbevarad helhet.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 50 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,8 ha (2%).

Naturlig betesmark: 7 ha (14%).

Övrig betesmark: 15 ha (30%).

Åker: 12 ha (24%).

Referenser: • Lånsstyrelsens ångs- och hagmarksinventering. • Natur i Ålvsborgs län. • Lånsstyrelsens lövskogsinventering.

Det är inte bara den lilla hackslåtmarken med klasefibbla och den vackra vlvhåvade björkhagen med slåttergubbe, ångstarr och ångshavre som gör Borryd och Ågärde till ett värdefullt odlingslandskap. Här finns en vlvbevarad helhet i landskapet, även om vissa av hagmarkerna har ett alldeles för tått trådsåikt för att utgåra riktigt goda exempel på tidigare decenniernas odlingsmarker. Grova björkar med flera

armar vittnar om att lövtåkt varit betydelsefull. Den kraftiga stenmur som bildar gråns mellan de båge fastigheterna vid Borryd kantas av stora sparbanksekar, som fått sina speciella våxtsått genom att våxa upp i en ljusöppen miljö. Terrasserade trådgårdar och smala åkrar är andra inslag i landskapet.

65:22 Enesbo

Urvalskriterier: • Fårekomst av naturlig fodermark. • Varierat odlingslandskap. • Tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 3 (N3) .

Areal: 35 hektar **Naturlig slåttermark:** 0,2 ha. (0,6%) **Naturlig betesmark:** 0,5 ha (2 %)

Övrig betesmark: 6 ha (17 %).

Åker: 6 ha (17 %).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Lånsstyrelsens ångs- och hagmarksinventering. • Lånsstyrelsens lövskogsinventering.

Kring sjön Enhangen ligger gårdarna Enesbo och Kartsnås. Odlingslandskapet är småskaligt med hagmarker, små åkerteåar och en hackslåtång. Hagmarkerna och hackslåtången vid Enesbo är till

stårsa delen vlvhåvade, och här fårekommer arter som slåttergubbe och slåtterfibbla. Vid Kartsnås finns flera hamlade, äldre askar vilka hyser en mycket värdefull lavflora.

65:23 Hiå

Urvalskriterier: • Vlvbevarad, äldre bebyggelsemiljå. • Fårekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 40 ha. **Naturlig betesmark:** 5 ha (13%).

Övrig betesmark: 7 ha (18%).

Åker: 20 ha (50%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Natur i Ålvsborgs län. • Lånsstyrelsens ångs- och hagmarksinventering.

Långs en långstråckt morånrygg vid Hiå finns flera vlvbevarade gårdsmiljåer med äldre bebyggelse.

Insåag av enstaka lövtråd och stenmurar bidrar till att skapa variation i landskapet.

65:24 Öbranstorp

Urvalskriterier: • Förekomst av naturliga fodermarker och hackslåttfragment. • Rikt inslag av kultiverade betesmarker med "god" hagmarkskaraktär. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 50 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,8 ha (2%). **Naturlig betesmark:** 2,5 ha (6%).

Övrig betesmark: 22 ha (44%). **Åker:** 20 ha (40%).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Byn Öbranstorp ligger väl samlad på en höjd, med fin utsikt över det omgivande, vackra odlingslandskapet på båda sidor om den uppdämda Mjöaån. Stora delar utgörs av steniga, kultiverade betesmarker i ett kuperat landskap. Många av betesmarkerna bär spår av kvävegödsling och har därför inte klassificerats som naturlig fodermark, men de har ändå mycket stora värden för helhetsbilden. Flerstädes står små

björkdungar i anslutning till odlingsrösen ute i betesmarkerna.

I området finns dessutom hagmarker med hävdgynnad flora, små hackslåttfragment och vällagda stenmurar.

Kring Getås har landskapet likartad karaktär, men hävden är sämre.

Betad hagmark vid Öbranstorp.

65:25 Boderås

Urvalskriterier: • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Välbevarade fornlämningar i öppet, exponerat läge.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 45 ha. **Naturlig betesmark:** 8 ha (18%). **Övrig betesmark:** 12 ha (27%). **Åker:** 15 ha (33%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Markerna kring Boderås uppvisar flera av de drag som är typiska för ett äldre, idag försvinnande odlingslandskap. Särskilt framträdande är den stora andelen hagmarker med äldre lövträd. Flera gamla lindar visar spår av lövtäkt, och många träd är fulla av bohål för olika fåglar. Fältgentiana har tidigare rapporterats växa i markerna.

På toppen av en kulle ligger ett stort gravröse. Gamla körvägar, en hålväg, små terrasserade åkrar och välbevarade, äldre gårdsmiljöer är andra ingredienser som bidrar till att ge landskapet ett helhetsvärde.

Vid Bäckagärde har landskapet liknande karaktär som vid Boderås, men hävden är sämre och många marker håller på att växa igen.



Gravröse vid Boderås.

65:26 Skäremo

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Välbevarad fornlämning i öppet, exponerat läge.
• Lättöverskådligt och pedagogiskt exempel på äldre odlingslandskap.

Klassificering: 2 (N3 K1).

Areal: 65 ha. **Övrig betesmark:** 20 ha (31%). **Åker:** 40 ha (62%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län.
• Kommunalt kulturmiljöprogram.

Den första anblicken som möter en besökare till Skäremo är en talldunge mitt ute i åkermarken. Vid närmare betraktelse syns tre resta stenar i dungen. Stenarna kallas för Odens flisor. Här finns också en kvadratisk stensättning.

En stenåldersboplats vid sjöns äldre strandlinje vittnar om att området tidigt bebotts av människor.

Sjön omges av sandavlagringar. På den plana sandslätten breder åkrarna ut sig ner mot stranden. Här finns också en betad fuktäng som utgör en god biotop för bl.a. tofsvipa. Ovanför åkermarkerna vidtar

bebyggelsen, som ligger grupperad utefter den slingrande byvägen, vilken kantas av grova lindar och ekar. Byn är väl sammanhållen och har vissa drag av oskiftad by. Byggnadernas ålder varierar, men flertalet är uppförda vid mitten av 1800-talet.

Norr om vägen vidtar de gamla ängsmarkerna, idag utnyttjade som betesmark. Markerna är steniga, och inslaget av glest ställda björkar skänker dem en god hagmarkskaraktär, trots att floran är utarmad av kultivering.

65:27

Dräggved, Kvarnagärde, Börttegärde

Urvalskriterier: • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Lövkogsrikt odlingslandskap • Småskaligt odlingslandskap.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 90 ha. **Naturlig betesmark:** 4 ha (4%). **Övrig betesmark:** 10 ha (11%). **Åker:** 30 ha (33%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövkogsinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Utmed Dräggvedsånen finns ett vackert och variationsrikt odlingslandskap. Igenväxande hagmarker omväxlar med små åkrar. Längs ånen finns flera kvarnar. Området är rikt på odlingsrösen och fornlämningar.

65:28

Vränglarp

Urvalskriterier: • Betade fuktängar med stor betydelse för fågellivet.

Klassificering: 3 (N2).

Areal: 150 ha. **Övrig betesmark:** 20 ha (13%). **Åker:** 110 ha (73%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län.

Fuktängar längs Ätran som till stora delar är ohävdade. Vissa delar, framförallt mot norr, betas fortfarande. Ett återupptaget och intensifierat bete vore värdefullt då området tidigare ansetts vara en av länets viktigaste vadarelokaler. Vid besök i juli 1991 noterades storspov.

65:29

Håcksvik

Urvalskriterier: • Betade fuktängar med stor betydelse för fågellivet.

Klassificering: 3 (N2).

Areal: 125 ha. **Naturlig betesmark:** 14 ha (11%). **Övrig betesmark:** 20 ha (16%). **Åker:** 35 ha (28%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län.

Håvsjön ligger strax norr om Håcksvik, inramad av barrskog. Mellan skogen och vattnet finns en smal remsa med sötvattenstrandäng. Strandängen har varit ohävdad under senare år men igenväxningen har ännu inte gått särskilt långt. Vegetationen domineras av pors-blåttåtelufukthet och gräs-lågstarräng. Området har, åtminstone tidigare, haft en hög täthet av vadarerevir med bl.a. enkelbeckasin, grönbena och

skogssnäppa.

Norr om kyrkan finns kultiverad betesmark och åker. Söder om samhället vidtar ett område med betade, sandiga brinkar. Det hårda hästbetet gör att markens runda former framträder på ett behagfullt sätt. Det finns också flacka partier med ohävdad tuvtåteläng, vilka vid intensifierad hävd skulle kunna ha betydelse för fågellivet.

65:30 Ingärdebo

Urvalskriterier: • Mycket gamla och grova lövträd. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 30 ha. **Naturlig betesmark:** 5 ha (17%). **Övrig betesmark:** 10 ha (33%). **Åker:** 10 ha (33%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.
• Byggnadsinventering.

Vid Ingärdebo finns en värdefull bebyggelsemiljö. Byggnaderna tillsammans med trädgårdar, vårdträd, små dammar, stenhägnader och hagmarker gör området till ett tilltalande och väl bevarat

odlingslandskap. De vackra och kuperade hagmarkerna domineras av grova ädellövträd. Mellan gårdarna leder slingrande stigar och småvägar som fortsätter vidare i flera riktningar.

65:31 Kättarpsån

Urvalskriterier: • Värdefullt område för fågellivet.

Klassificering: 3 (N3).

Areal: 100 ha. **Naturlig betesmark:** 3 ha (3%). **Övrig betesmark:** 10 ha (10%). **Åker:** 50 ha (50%).

Rödlistade arter: Gulärta (4), storspov (4).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Längs Kättarpsån utbreder sig ett flackt odlingslandskap som till stor del domineras av åkermark och kultiverad betesmark. Vid Tranebäck finns dock en björkhage och en öppen hagmark med arter som ängsstarr, stensåra och revfibbla. Markerna

utmed ån översvämmas ofta vilket skapar sankmarker värdefulla för fågellivet. Enligt "Natur i Älvsborgs län" häckar storspov och gulärta i området, två arter som är starkt bundna till hävdade fuktängar.

65:32 Trollås

Urvalskriterier: • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Rikt inslag av igenväxande slåtterängar. • Rik förekomst av hamlade träd.

Klassificering: 2 (N2 K1).

Areal: 25 ha. **Naturlig slåttermark:** 1,5 ha (6%). **Naturlig betesmark:** 1,5 ha (6%).
Övrig betesmark: 3 ha (12%). **Åker:** 6 ha (24%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunalt kulturmiljöprogram.

Trollås var för ett 15-tal år sedan länets kanske finaste och bäst bevarade exempel på ett äldre odlingslandskap. Här fanns en väl samlad by med äldre byggnader och småskalig odling där mycket små åkrar omväxlade med välhävda hackslåtmarker. Träden i ängarna topphögs för att ge lövfoder åt djuren och för att inte skuggan av kronorna skulle ge sämre ängshö.

Idag är endast två av de äldre husen bebodda. De övriga ligger inbäddade i lummig grönska och omgivna av nedrasade trädgårdsgårdar. Liljekonvalj, lundslok, stenbär och andra lundväxter har tagit över efter ängsväxterna. Ännu något år står någon "förskrämd" svinrot och slättergubbe kvar i skuggan.

Trollås var ett stycke levande kulturhistoria, en levande fornlämning som på ett omedelbart sätt åskådliggjorde de grundläggande dragen i det äldre odlingslandskapet. Idag växer de forna åkrarna och ängarna igen, och snart återstår endast en lövskogslund.

Kanske kan Trollås fortfarande räddas. Men det blir arbetsamt och mycket kostsamt.

Vi måste låta Trollås bli ett varnande exempel. Det finns flera "Trollås" kvar i länet, där markerna fortfarande brukas på ett traditionellt sätt. Ränsliden i Melleruds kommun, Skårsberg i Vårgårda och Vråna i Ulricehamn är några exempel. Dessa områden får inte gå samma öde till mötes.

65:33 Boda

Urvalskriterier: • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 110 ha. **Naturlig betesmark:** 7 ha (6%). **Övrig betesmark:** 13 ha (12%). **Åker:** 40 ha (36%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Vid Boda och Sandhem längs Ätrons dalgång, kataktäriseras landskapet av flera betade grusåsar med

torrängsflora. Dammar och enstaka odlingsrösen utgör andra element i odlingslandskapet.

65:34 Rösarp

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 50 ha. **Naturlig betesmark:** 17 ha (34%). **Åker:** 25 ha (50%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunalt kulturmiljöprogram.

Byn Rösarp ligger vackert i slutningen ner mot Rödassjön, väster om Kalvsjön. Bebyggelsen har radbyns karaktär. Odlingsmarkerna uppvisar en

mosaik av åker, vall och steniga välhävda betesmarker med ett stort inslag av olika lövträd. Inom området finns rikligt med odlingsrösen samt en fågata.

65:35 Fegen

Urvalskriterier: • Förekomst av naturliga fodermarker. • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 175 ha. **Naturlig betesmark:** 8 ha (7%). **Övrig betesmark:** 50 ha (29%). **Åker:** 80 ha (46%).

Lagskydd: Riksintresse N, naturvårdsområde, strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Fegen, Kalvsjön. Kulturlandskap. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.
• Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Byggnadsinventering.

Fegen uppvisar flera karaktäristiska drag för näringsfattiga sjöar i sydvästra Sverige. Sjön är relativt djup, långsmal och omges av barrskogsklädda stränder. Den har en representativ fågelfauna med arter som fiskgjuse och storlom. Den långsmala formen i kombination med ett stort antal smala vikar, uddar och näs har gjort sjön till en tämligen välutnyttjad kanotled.

De små odlingsmarkerna vid Näs, Sandhuset, Joarsbo, Övre Backa och Yttre Backa utgör tilltalande avbrott i den för övrigt ensidiga barrskogsvegetationen

runt sjön. Landskapet vid Näs och Joarsbo, med vackra hagmarker, skall särskilt framhållas.

På udden vid sjöns norra ända ligger säteriet Gammalsjö. Miljön består av ett flertal äldre byggnader och en naturpark med ädla lövträd som skänker området en herrgårdsprägel. Odlingsmarkerna består av åkrar och slagna fuktängar. Gården har rika traditioner, och första kända ägare är Erik Oxenhuvud som bodde här under 1500-talet. På Kummeludden återfinns ett rösegravfält daterat till brons-järnålder. Gravfältet består av 6 rösen och 29 stensättningar.

65:36 Bökenäs

Urvalskriterier: • Förekomst av naturlig fodermark. • Tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 3 (N3 K2)

Areal: 40 hektar **Naturlig betesmark:** 1 ha (2,5 %). **Övrig betesmark:** 9 ha (22,5 %). **Åker:** 14 ha (35 %).

Lagskydd: Strandskydd

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Odlingslandskapet vid Bökenäs ger ett vackert intryck med hagmarker och åkrar som sluttar ner mot Kalvsjön. Längst i norr gränsar en gles delvis betad bokskog. Området innehåller flera välbevarade

stenmurar. Hagmarkerna är till största delen gödselpåverkade förutom en mindre blandlövhage där vissa partier har kvar en naturlig flora med arter som slättergubbe, stenmåra och ängsvädd.

65:37 Svanabo

Urvalskriterier: • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet • Tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 3 (N3 K2)

Areal: 40 hektar **Övrig betesmark:** 8 ha (20%). **Åker:** 11 ha (27,5%).

Lagskydd: Strandskydd.

Svanabo ligger invid Nordre Svansjön. Här finns ett välbevarat odlingslandskap med odlingsrösen, välbevarade stenmurar, äldre brukningsvägar och

fristående vårdträd. Mitt i området ligger några mycket steniga och välhävda hagmarker.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Påtebo Veka	2	Blandlövhage	4,1 ha
2	Deragården, Hillared	2	Öppen hagmark	2,3 ha
3	Lockryd	3	Öppen hagmark	1,5 ha
4	Picke	3	Björkhage	5,2 ha
5	Granhallatorp	2	Blandlövhage	2,5 ha
6	Krukatorpet	2	Hackslåt	0,6 ha
7	Lilla Snärsbo	2	Öppen hagmark	0,8 ha
8	Ryasjö	3	Öppen hagmark	0,9 ha
9	Sjöbo	3	Blandlövhage	2,2 ha
10	Billeberg	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,6 ha
11	Rosenlund, Roasjö	3	Öppen hagmark	3,5 ha
12	Holmarp	3	Öppen hagmark	0,9 ha
13	Åsen	3	Blandlövhage	3,6 ha
14	Kolarp	3	Blandlövhage	2,5 ha
			Björkhage	6,2 ha
			Öppen hagmark	2,4 ha
15	Mårtenstorp	3	Öppen hagmark	1,9 ha
16	Guttorp	3	Blandlövhage	1,2 ha
17	Reaskäl, Östergården	3	Björkhage	2,4 ha
18	Haga	3	Björkhage	1,2 ha
			Öppen hagmark	1 ha
19	Grimstorp	2	Öppen hagmark	5,8 ha
20	Ebbarp	3	Öppen hagmark	2,3 ha
21	Kilagården, Landbogården	2	Blandlövhage	10,9 ha
22	Hagen-Skönbäck	3	Öppen hagmark	1,5 ha
23	Amundtorp	3	Blandlövhage	3,7 ha
24	Påvarp	3	Blandlövhage	1,5 ha
25	Klovarp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,4 ha
26	Ringaberg	3	Öppen hagmark	0,7 ha
			Björkhage	0,9 ha
27	Mansås-Kärsgårde	3	Blandlövhage	3,7 ha
28	Ringhestra	3	Björkhage	0,8 ha
29	Fjärhestra	3	Öppen hagmark	1,1 ha
30	Backagården, Revesjö	3	Öppen hagmark	1,2 ha
31	Övergården, Karkashult	3	Öppen hagmark	2 ha
32	Skallamoga	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,1 ha
33	Örsås	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,9 ha
34	Bullsäng	2	Blandlövhage	1 ha
35	Hulan	3	Björkhage	3,3 ha
36	Gnipebo	1	Hackslåt	0,4 ha
			Blandlövhage	5,4 ha
37	Åstarp	3	Öppen hagmark	1,2 ha
			Björkhage	0,3 ha
38	Hagen, Röstorp	3	Blandlövhage	0,6 ha
39	Tittebo	1	Öppen hagmark	1,7 ha
			Blandlövhage	1,9 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	0,7 ha
40	Arnås	3	Annan träd- och buskbärande hagmark	1,8 ha
41	Svensås	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,8 ha
42	Kvarnen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,3 ha
43	Hiå	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	4,6 ha
44	Ulvås	3	Öppen hagmark	0,7 ha
45	Stackebo	3	Öppen hagmark	0,9 ha
46	Vallen	3	Öppen hagmark	0,9 ha
			Ekhage	1,5 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
47	Ågårde	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,5 ha
48	Borryd	2	Blandlövhage	1,6 ha
			Hackslåt	0,8 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
49	Enesbo	3	Blandlövhage	0,4 ha

			Hackslått	0,2 ha
50	Björklida	3	Blandlövhage	3,5 ha
51	Boderås	2	Blandlövhage	8,3 ha
52	Ararp	3	Öppen hagmark	1,4 ha
53	Börtegärde-Kvarnagärde	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	4 ha
54	Öbranstorp	2	Öppen hagmark	0,9 ha
			Björkhage	1,6 ha
			Hackslått	0,8 ha
55	Snärsås	2	Öppen hagmark	0,6 ha
			Blandlövhage	3,3 ha
56	Moghult	3	Öppen hagmark	3,1 ha
57	Älmhult	3	Blandlövhage	1,3 ha
58	Stora Skog	2	Blandlövhage	7,8 ha
59	Kattarp	3	Blandlövhage	9,8 ha
60	Siggebo	3	Ekhage	3,1 ha
61	Holmarna, Mölneby	3	Blandlövhage	1,8 ha
62	Skeppås	3	Ekhage	2,1 ha
63	Ängahuset	3	Öppen hagmark	2,1 ha
64	Stockhult	3	Blandlövhage	5,3 ha
65	Karlsbo	3	Blandlövhage	2,2 ha
66	Skärjebo	3	Blandlövhage	2,1 ha
67	Källenas	3	Blandlövhage	2 ha
68	Bäck	3	Hackslått	0,2 ha
69	Nygård-Vallen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,8 ha
70	Boda	2	Blandlövhage	5,8 ha
			Öppen hagmark	0,7 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	0,5 ha
71	Yttre Skåpanäs	3	Blandlövhage	1,4 ha
72	Hässelhult	3	Blandlövhage	1,5 ha
73	Rösarp	3	Öppen hagmark	17 ha
74	Grötshult	3	Öppen hagmark	1,9 ha
75	Joarsbo	3	Blandlövhage	4,6 ha
Ö1	Böshult	3	Blandlövhage	6 ha
Ö2	Hagalund, Veka	3	Öppen hagmark	3 ha
Ö3	Hagalund	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
Ö4	Stora Snärsbo	3	Blandlövhage	1,2 ha
Ö5	Stora Apelnäs	3	Blandlövhage	3 ha
Ö6	Lilla Apelnäs	3	Öppen hagmark	2 ha
Ö7	Ringestena	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,7 ha
Ö8	Brostorp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
Ö9	Myrledet, Skepphult	3	Öppen hagmark	6,5 ha
Ö10	Backa	3	Ekhage	2 ha
Ö11	Rydshult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
Ö12	Pärekulla	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,5 ha
Ö13	Strömsborg-Hällbäcksås	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,8 ha
Ö14	Öja	3	Öppen hagmark	1,3 ha
Ö15	Reaskäl-Mellangården	3	Öppen hagmark	1,5 ha
Ö16	Baskered	3	Öppen hagmark	7,5 ha
Ö17	Redslared	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
Ö18	Lunnaholm	3	Öppen hagmark	2,7 ha
Ö19	Ryd	3	Öppen hagmark	1,8 ha
Ö20	Hultet, Revesjö	3	Öppen hagmark	1 ha
Ö21	Råhult, Revesjö	3	Öppen hagmark	2,3 ha
Ö22	Tommared	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,2 ha
Ö23	Bergagärde	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,2 ha
Ö24	Axelforshed	3	Öppen hagmark	1,2 ha
Ö25	Granåsen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,5 ha
Ö26	Risa	3	Björkhage	1,2 ha
			Blandlövhage	1,2 ha
Ö27	Ugglebo	3	Blandlövhage	2,7 ha
Ö28	Ölebo	3	Öppen hagmark	3 ha
Ö29	Skrötås	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	5,5 ha
Ö30	Strömsås	3	Öppen hagmark	1 ha
Ö31	Högshult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
Ö32	Hestra, Ulvås	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	6,5 ha

Ö33	Gullskog	3	Öppen hagmark	3,5 ha
Ö34	Klackhult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,2 ha
Ö35	Tokabo - Kvarnåsen	3	Öppen hagmark	2 ha
Ö36	Ångasjö	3	Ekhage	1,5 ha
			Blandlövhage	1,5 ha
Ö37	Håcksvik	3	Öppen hagmark	14 ha
Ö38	Tranebäck	3	Björkhage	1,5 ha
			Öppen hagmark	1,5 ha
Ö39	Äskås	3	Öppen hagmark	1 ha
Ö40	Sandhuset	3	Björkhage	1,7 ha
Ö41	Näs	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
Ö42	Trollås	3	Träd- och buskbärande äng	1,5 ha
			Öppen hagmark	1,5 ha
Ö43	Källhult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
Ö44	Lilla Ingärdebo	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	5 ha
Ö45	Tånghult	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	4 ha
Ö46	Mellantorpet, Skåpanäs	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,3 ha
Ö47	Åsen	3	Öppen hagmark	1,5 ha
Ö48	Bäck, Tovhult	3	Öppen hagmark	2 ha
Ö49	Bökenäs	3	Blandlövhage	1 ha
Ö50	Yttre Sånabo	3	Öppen hagmark	1,2 ha
Ö51	Frackebo	3	Öppen hagmark	1 ha
			Ekhage	1 ha

Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

126	Roasjö	Rösen, hålväg
173	Lomåsen	Domarring
213	Mårdaklevs skans	Skans

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1.	Vänebo - Gyltebacka. Betat lövskogsområde. Intressant lavflora.
2.	Handbynäs. Vacker ek- och askhage. Intressant lavflora. Smörbollar och grönvit nattviol.
3.	Eriksberg. Betad hagmark. Nattviol, stenmåra, jungfrulin, darrgräs och rödklint.
4.	Kårte. Välbevarad äldre, väl samlad bebyggelsemiljö.
5.	Nedergården, Redslared. Äldre bebyggelse samt hagmark med fornåkrar.
6.	Holsljunga, Strandängar vid Bya, Ljung och Lillasjön av stort värde för fågellivet.

Tranemo kommun

52:1 Fägerhult

Urvalskriterier: • Välbevarade fornåkrar i öppet, exponerat läge. • Förekomst av hamlade träd och stenmurar. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 100 ha. **Naturlig betesmark:** 5 ha (5%). **Övrig betesmark:** 15 ha (15%). **Åker:** 50 ha (50%).

Rödlistade arter: Kornknarr (4).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Fägerhult ligger på en höjd i sluttningarna ner mot Ätran. Runt husen finns mindre åkrar, kantade av öppna diken och stenmurar. Enstaka, hamlade askar förekommer. I sluttningarna ner mot ån finns hagmarker, där dock hävden börjar bli allt för svag. Ännu längre ner breder plana kärrodlingarna ut sig

längs Ätran. Här finns betade fuktängar och en strandremsa med sötvattenstrandäng. Kornknarr har noterats i området.

Närmare byn ligger några ekkullar i vilka man återfinner en grupp fornåkrar.

52:2 Hovsnäs-Torpa

Urvalskriterier: • Mycket gamla och grova lövträd. • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Välbevarat herrgårdslandskap. • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår.

Klassificering: 2 (N2 K1).

Areal: 225 ha. **Naturlig betesmark:** 22,5 ha (10%). **Övrig betesmark:** 30 ha (13%). **Åker:** 100 ha (44%).

Rödlistade arter: Grå jordlav (3), liten sönderfallslav (1), skuggorangelav (2).

Lagskydd: Riksintresse K, riksintresse F, riksintresse N, KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Byggnadsinventering. • Känn Sjuhäradsbygden. Del 5 Medeltiden. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Torpa stenhus räknas som ett av landets bäst bevarade renässansslott. Byggnaden uppfördes ursprungligen under 1400-talets slut och fick sitt nuvarande utseende omkring 1550.

Landskapet norr om slottet kataktäriseras av ekhagar med grova ekar. I ekhagens nordöstra del finns ett relativt öppet avsnitt med flera fornlämningar och en kalkgynnad flora med bl.a. brudbröd, backnejlika och backtimjan. Huvuddelen av området betas av hjortar. Flera ekhagar samt ett stycke fuktäng ner mot sjön är ohävdad.

Strax söder om Torpa stenhus ligger herrgården Hovsnäs på ett smalt näs ut i Torpasjön. Landskapet

kring herrgården kataktäriseras av hagmarker i sluttningen ner mot sjön. I hagarna växer grova ekar, björkar och hasselbuketter omväxlande med mer eller mindre öppna ytor. De flertaliga odlingsrösen sätter sin prägel på hagmarkerna. Floran är relativt trivial med inslag av stor blåklocka och grönvit nattviol, men hagmarkerna har stort landskapsmässigt värde och bidrar till att ge helhet åt herrgårdsmiljön. Hovsnäs ägs idag av Borås kommun och området är avsatt för friluftslivet.

Hela området kring Hovsnäs och Torpa är rikt på fornlämningar i form av resta stenar,stensättningar, domarringar, högar och rösen.

52:3 Rösered

Urvalskriterier: • Rikligt med fornåkrar och mycket gamla odlingsrösen i öppet, exponerat läge. • Odlingslandskap där markanvändning och odlingsspår synnerligen väl belyser jordbrukets historiska utveckling. • Synnerligen väl bevarade stenmurar/stenmurssystem. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Området har vetenskapligt intresse.

Klassificering: 1 (N3 K1).

Areal: 115 ha. **Naturlig betesmark:** 1 ha (1%). **Övrig betesmark:** 25 ha (22%). **Åker:** 60 ha (52%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Bebyggelsen kring Rösered ligger i ett typiskt höjdläge med gårdarna utspridda längs vägen. Odlingsmarkerna utbreder sig mot nordväst i en moränslutning vilket medger vida utblickar över den omgivande skogsmarken. Landskapet är tilltalande med omväxlande, stora betesmarker med odlingsrösen, ekhagar och långa vållagda stenmurar.

Ur odlingshistorisk synpunkt är Rösered ett av landets mest intressanta områden. Man kan här tydligare än på många andra håll följa människans odlingsspår från bronsålder fram till idag. I nuvarande skogsmark finns rester av bronsåldersbondens åkrar i form av ett stort antal odlingsrösen utspridda i terrängen. Vi kan anta att bronsåldersbönderna bedrev någon form av svedjebruk där man efterhand övergav

gamla områden för att uppsöka nya. I de nuvarande betesmarkerna återfinns järnålderns åkrar i form av fossil åkermark omgivna av sten- och jordvallar (s.k. stensträngar) med terrasseringar och odlingsrösen. Dessa åkrar är mera tydligt organiserade än bronsålderns mer utspridda röjningsrösen, vilket kan tyda på reglerade ägoförhållanden.

Nuvarande åkrar, omgivna av stenmurar är en effekt av senare uppodling, kanske framförallt i samband med skiftesreformerna. De allra sist upptagna åkrarna utgörs av utdikade mader vid åsens fot.

Ett mycket intressant inslag i miljön är en stenmur vilken daterats till järnåldern! Muren löper delvis parallellt med vägen och utgör troligen den gamla gränsen mellan inägor och utmark.

Torpa stenhus.

52:4 Månstad

Urvalskriterier: • Vålövade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Mycket rikligt med fornlämningar i öppet, exponerat läge. • Odlingslandskap där markanvändning och odlingspår synnerligen väl belyser jordbrukets historiska utveckling. • Området har vetenskapligt intresse. • Mycket gamla och grova lövträd (Oppensten Skårtebo).

Klassificering: 1-3 (N2 K1).

Areal: 1250 ha. **Naturlig betesmark:** 38 ha (3%).

Övrig betesmark: 200 ha (16%).

Åker: 575 ha (46%).

Rödlistade arter: Storspov (4).

Lagskydd: Naturreservat (Skårtebo), riksintresse K, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.
• Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Månstad är en parallell till Röseredsområdet, ett exempel på en lång historisk utveckling, vilket belyses av ett stort antal odlingspår. Området är rikt på lämningar från bronsålder och framåt. På sedvanligt sätt finner man de äldsta odlingspåren på de höglänta markerna. De sist upptagna odlingsarna utgörs av de utdikade maderna kring Sämån.

Månstad kyrka är belägen på en långsträckt moränrygg i områdets nordvästra del. Odlingslandskapet uppvisar karaktäristiska drag för denna typ av uppodlade åsryggar. Den skiftade bebyggelsen ligger i rad utefter åsens krön och omges av grova vårdträd. Flera av de enskilda husen har stort kulturhistoriskt värde. Mäktiga stenmurar avskiljer ägorna. Närmare kyrkan präglas landskapet av ett stort antal hagmarker med fin flora och rikligt med äldre odlingspår i form av fornåkrar och odlingsrösen.

Kring Korrebo och Björnarp är landskapet småskaligt och varierande. Även här återfinns betesmarker med fornlämningar, odlingsrösen och fossil åkermark.

I söder, vid kanten av de uppodlade madmarkerna, ligger resterna av Oppenstens fästning, på en höjd, 30 meter över omgivningarna. En vandringsled löper längs den gamla "Oxabanen" invid foten av fästningen.

Den angränsande gården Ladugården har fått sitt namn genom att hemmanet varit ladugård till Oppenstens fästning. Landskapet kring gården präglas idag av vackra ekhagar med grova ekar. Den hävdgynnade floran är rik med bl.a. slåttergubbe, svinrot och backsippa, och i markerna syns också ett flertal övertorvade odlingsrösen. Skogsmarken mellan gården och fästningen har tidigare varit betad, och det vore värdefullt om betet återupptogs och området gallrades.

Det forna prästbostället Skårtebo är naturreservat. Mangårdsbyggnaden är från 1800-talet och i välbevarat skick. Kulturlandskapet runt Skårtebo präglas framför allt av ekhagarna med grova vidkroniga träd. Betet är dock alltför svagt, och igenväxning pågår.

Markerna längs Sämån, på dalens botten består idag av plana åkermarker, vilka dikats ur gammal kärrmark. Eftersom bebyggelsen ligger högre upp på sluttningarna ger den plana åkerslätten ett nästan ödsligt intryck, endast avbruten av öppna diken och enstaka gamla ängshölador. Ur historisk synvinkel utgör dessa delar en fortsättning på en kontinuerlig historisk utveckling, men de fuktiga åkrarna är också betydelsefulla för fågellivet. Bland annat storspov häckar i området.

Slåttergubbe i blom. På ömse sidor om den centrala blomman ("slåttergubben") syns de bågiga "drängarna" som knoppar.

52:5 Nittorps by

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Välbevarade stenmurar. • Hagmarker med rik, hävdgynnad flora.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 300 ha. **Naturlig betesmark:** 6,5 ha (2%). **Övrig betesmark:** 70 ha (23%). **Åker:** 90 ha (30%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Byggnadsinventering.

Nittorps by ligger på en uppodlad moränplatå som i norr, söder och väster är omgiven av stora skogs- och mossområden. I öster sluttar landskapet i sin helhet ner mot Jälmån, som delvis omges av skog, delvis av åkrar och fuktängar. Bebyggelsen är huvudsakligen från sekelskiftet och ligger delvis grupperad på ett radbyliknande sätt utmed byvägen. Ågorna avgränsas av mäktiga stenmurar. Rikligt med fornlämnningar, till

allra största delen gravfält och spridda rösen, återfinns på åsar och kullar i den östra delen av området.

Ruinen av Nittorps gamla kyrka återfinns i en betad hagmark strax öster om byn. Här växer också en rik torrängsflora med bl.a. backsippa, backtimjan, slätterfibbla och ängshavre. Storspov och hornuggla häckar i området.

52:6 Ljungsarp - Björstorp

Urvalskriterier: • Vålbevarade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Rikt inslag av kultiverade betesmarker med "god" hagmarkskaraktär. • Välbevarade bebyggelsemiljöer med anknytning till jordbruket. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna.

Klassificering: 2-3 (N2 K2).

Areal: 230 ha. **Naturlig betesmark:** 12 ha (5%). **Övrig betesmark:** 30 ha (13%). **Åker:** 100 ha (43%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Byggnadsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Från höjderna väster om Stomsjön erbjuds man en vacker utsikt över sjön och Ljungsarps kyrka. Sluttningen är lövrik, med flera hagmarker.

Markerna ner mot kyrkan brukar ofta utnyttjas av grågäss.

Norrut mot Björstorp går ett smalt, uppodlat åsstråk

med äldre bebyggelse. I anslutning till bebyggelse och odlingsmarker finns ett tiotal enstaka fornlämnningar av vilka de flesta utgörs av mycket vållagda rösen. Här och var syns kultiverade hagmarksbeten med spridda lövträd.

52:7 Bragnum

Urvalskriterier: • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 3 (N3).

Areal: 275 ha. **Naturlig betesmark:** 14 ha (5%). **Övrig betesmark:** 20 ha (7%). **Åker:** 165 ha (60%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Bragnum ligger på en stor ås med utsikt över nejden. Åkrarna är ganska stora och omges av enstaka stenmurar. En del solitära lövträd växer

i åkermarkerna bl.a. en stor ek med väldig och rund krona vid Svenstorp. I området finns också några stora hagmarker, vilka är svagt hävdade.

52:8 Grälåsa

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Betad skog med god karaktär av utmark. • Rikt inslag av kultiverade betesmarker med "god" hagmarkskaraktär. • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Småskaligt odlingslandskap.

Klassificering: 1 (N2 K1).

Areal: 100 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,1 ha (0,1%).

Naturlig betesmark: 0,1 ha (0,1%).

Övrig betesmark: 25 ha (25%).

Åker: 25 ha (25%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Vid Grälåsa har ett äldre odlingslandskap bevarats på ett mycket tydligt sätt. Åkrarna är små, smala och "oräkneliga" till antalet. Mellan åkrarna finns de gamla steniga hackslåttmarkerna, numera hävdade genom bete. Lieslätter förekommer fortfarande om än i begränsad omfattning.

Inslag av ek och björk skänker betesmarkerna en god hagmarkskaraktär. Enstaka stenmurar och gräsbevuxna körvägar utgör andra inslag i landskapet. Djuren fortsätter även att beta i den omgivande skogsmarken varför den bibehållit en god utmarksprägel. Här finns stora granar med ljusluckor mellan.

Att andelen steniga marker är stor i förhållande till andelen stenmurar bidrar till områdets ålderdomliga karaktär. Det mest välbevarade landskapet finner man kring Yttre Grälåsa.

Vid Krokagården har sentida stenröjning bidragit till att skapa mer regelbundna former även om småskaligheten består. Här är dock hävderna i hagmarkerna något sämre.

Strax norr om Krokagården finns dock en fin hage med äldre, terrasserade åkrar och odlingsrosen, omväxlande med betade åsar. Floran i hagmarken är påverkad av kultivering, men här och var återfinns ängsväxter som stenmåra, slåttergubbe, kärrsälting, svinrot, jungfru Marie nycklar och en gul, svartnade vaxskivling.

Byn omnämns första gången i äldre jordeboken år 1542. Den omfattade då två skattehemman om vardera ett mantal. Förhistoriska gravar saknas sånär som på ett röse och enstensättning vid Anneberg i NO. En stenåldersboplats med fynd av flint- och skifferföremål vittnar om neolitiskt bosättning.

Betesmark med backsippor vid Nygårdssjön - Gisslarp (nästa sida).

52:9 Gisslarp - Hornhult

Urvalskriterier: • Förekomst av hotad vegetationstyp/-typer. • Stort och historiskt värdefullt fornåkersområde i öppet och exponerat läge. • Vålövade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Älderdomligt odlingslandskap med traditionella brukningsformer (Hornhult).

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 175 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,4 ha.

Naturlig betesmark: 16 ha (9%).

Övrig betesmark: 10 ha (6%).

Åker: 70 ha (40%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Känn Sjuhäradsbygden. Del 1. Arkeologi. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Gisslarp ligger på en höjdrygg väster om Nygårdssjön. De sluttande odlingsmarkerna ner mot sjön bildar ett vackert avsnitt där hagmarker, öppna åkrar, gårdsbebyggelse, sjön och kraftiga stenmurar bygger upp landskapet.

I en hagmark, på krönet av sluttningen, finns ett system av långsträckta fornåkrar avgränsade av stensträngar och terrasser. Genom beteshävd exponeras det fossila odlingslandskapet på ett mycket pedagogiskt sätt.

På andra sidan sjön finns hagmarker med rik flora.

Längs den torra, välbetade strandbrinken växer bl.a. backsippa, backtimjan, knölsmöbromma, kattfot och vårfingerört.

Strax öster om kyrkan finns igenväxande fuktängar.

Vid Nygård växer den sällsynta mosippan, en art som förr var mycket vanligare i de utbredda hedlandskap som täckte stora delar av utmarkerna.

Vid Hornhult har odlingslandskapet en ålderdomlig prägel med hagmarker och små hackslåttängar på åkerholmar rika på odlingsrösen.

52:10 Lagmanshaga

Urvalskriterier: • Rikligt med naturliga fodermarker. • Stor betydelse för fågellivet.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 75 ha. **Naturlig betesmark:** 6,5 ha (9%).

Övrig betesmark: 12 ha (16%).

Åker: 25 ha (33%).

Rödlistade arter: Kornknarr (4), mindre hackspett (4), mindre flugsnappare (4), granspira (4).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Odlingsmarkerna vid Västeråns utlopp i Lagmanshagasjön utgör ett tilltalande avbrott i denna mosse- och barrskogsrika del av länet. I sluttningen ner mot sjön finns betade hagmarker som närmare stranden planar ut i en betad mad.

Området är betydelsefullt för fågellivet och besöks ofta av ornitologer. Bland fågelfaunan kan nämnas kornknarr, tofsvipa, mindre flugsnappare, grågås och mindre hackspett. Samtliga utom den senare är mer eller mindre beroende av det odlade landskapet.

Hagmarkerna hyser en typisk flora med bl.a. stenmåra och slåttergubbe. Vid åkanten växer ängsmyskgräs och längs vägen mot skjutbanan förekommer backsippa. Inom området växer dessutom granspira.

Tofsvipa.

52:11 Algutstorp

Urvalskriterier: • Stort område med fukt- och strandängar av mycket stor betydelse för fågellivet. • Rikligt med restaurerbara hagmarker. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna.
• Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.

Klassificering: 1, 3 (N1 K1).

Areal: 250 ha. **Naturlig betesmark:** 8 ha (3%). **Övrig betesmark:** 75 ha (30%). **Åker:** 70 ha (28%).

Rödlisterade arter: Gulärla (4), storspov (4).

Lagskydd: Riksintresse K, strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län.

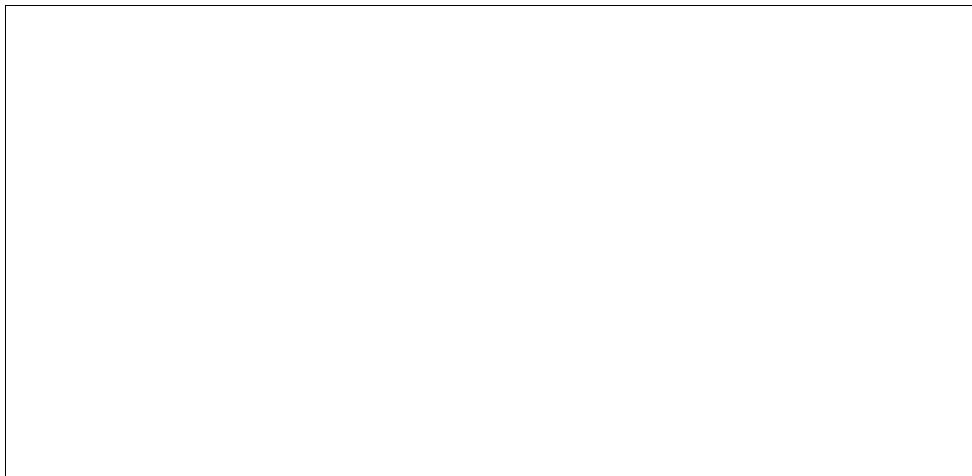
Vid Algutstorp flyter Jälmån sakta fram. Ån har undgått den uträtning som annars är så vanlig i jordbruksbygder. Det slingrande vattendraget omges av väldiga starrmader, vilka under sekelskiftet utgjorde byns slåttermark. Maderna har senare nyttjats som betesmark men verkar idag vara övergivna och igenväxande.

Maderna är mycket betydelsefulla för våtmarksberoende fågelarter. Häckning har konstaterats bl.a. för årta, grönbena, storspov, gulärla, ängsoplärka, enkelbeckasin, skogssnäppa, tofsvipa och buskskvätta.

Kring byn finns flera kullar och åsar, vilka sticker upp som öar ur odlingsmarken och ger området en speciell prägel. Vissa kullar betas, andra är igenväxande.

I området finns ett flertal fornlämningar registrerade. Rösen och stensättningar återfinns såväl i anslutning till Algutstorps som Tyggestorps byar. I båda byarna har registrerats fossil åkermark med röjda ytor, terrasseringsvallar och odlingsrösen.

Området har potentiellt mycket höga värden för såväl naturvärden som för kulturmiljövärden. Dessa håller dock snabbt på att försvinna genom igenplantering av åkermark och upphörd betesdrift. Återupptaget bete eller slåtter av starrmaderna är en förutsättning för att naturvärdena inte skall gå förlorade.



Betade fuktängar utmed Jälmån. Bilden är tagen för 10 - 20 år sedan. Idag är markerna längs ån betydligt mer igenvuxna.

52:12 Lilla och Stora Hestra

Urvalskriterier: • Rikligt med naturliga fodermarker. • Förekomst av hotad naturtyp. • Småskaligt odlingslandskap.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 50 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,1 ha. **Naturlig betesmark:** 6 ha (12%).
Övrig betesmark: 10 ha (20%). **Åker:** 20 ha (40%).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Landskapet nordost om Tranemo domineras av barrskogar och mossmarker. Gårdar med odlingsmarker är orienterade på höjdlägen i terrängen. Odlingslandskapet vid Lilla Hestra är småskaligt. Utefter vägen ligger flera välbetade hagmarker samt

en liten hackslått med intressant hävdgynnad flora, som t.ex. låsbräken, slätterfibbla och kattfot. Vid Stora Hestra är odlingslandskapet något storskaligare med inslag av kraftiga stenmurar. Hela området ligger på en ås i skogslandskapet.

52:13 Assman

Urvalskriterier: • Betade fuktängar med betydelse för fågellivet.

Klassificering: 3 (N3).

Areal: 130 ha. **Naturlig betesmark:** 8 ha (6%). **Övrig betesmark:** 40 ha (31%). **Åker:** 20 ha (15%).

Lagskydd: Riksintresse K, strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Längs Assman norr om Uddebo utbreder sig områden med fuktängar. Stora delar är igenväxande, och högrötsfuktäng är den dominerande vegetationstypen,

men här och var återfinns också välhävda avsnitt. Gulärla, rörhöna, storspov, vattenrall, årtä och mindre hackspett har noterats i området.

52:14 Kallsebo

Urvalskriterier: Riklig förekomst av hagmarker med hävdgynnad flora. Område med aktiv lövtäkt sedan mycket lång tid. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingspår.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 165 ha. **Naturlig betesmark:** 13 ha (8%). **Övrig betesmark:** 15 ha (9%). **Åker:** 50 ha (30%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Vid Kallsebo finns en stor andel av naturliga fodermarker, som tillsammans med stenmurar och en stor mängd odlingsrösen ger odlingslandskapet en ursprunglig prägel. I hagmarkerna finns grova lövträd av björk, ek, ask och lind. Vissa träd bär spår av lövtäkt. Huvuddelen av hagmarkerna hålls väl hävdade och flera naturligt hävdgynnade arter såsom Jungfru Marie nycklar, grönvit nattviol, slättergubbe, darrgräs, ormrot, svinrot, backtimjan, kattfot och slätterfibbla förekommer, om än i mindre bestånd.

På "Linnekullen" finns några mycket grova, topphuggna lindar. Träden toppas fortfarande med

några års mellanrum. Enligt gammal tradition skall de gamla träden ha planterats av Johan v. Schwartzenhoff som var ägare av Kallsebo från 1730 till sin död på 1770-talet. Att området varit slätteräng skvallrar bl.a. förekomsten av svinrot. Området hävdas dock idag med röjsnöre varför floran börjat bli utarmad och gräsen tar överhand över örterna.

Kallsebo omnämns första gången i äldsta jordeboken 1542. Registrerade fasta fornlämningar utgörs av en stensättning i Humlegärde samt ett stort antal kolningsgropar framförallt nordväst om byn.

52:15

Skogsbygden sydost om Tranemo

Urvalskriterier: • Riklig förekomst av hagmarker med hävdgynnad flora. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. Vackra och vällagda stenmurar (Mossebo). • Synnerligen välbevarat äldre odlingslandskap med traditionella bruksformer kring 1800-talstorp (Snaråsatorp). • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö (Stjärnebo). • Förekomst av hotade arter.

Klassificering: 2 (N1 K2).

Areal: 500 ha. **Naturlig slåttermark:** 1,5 ha (0,3%).

Naturlig betesmark: 26 ha (5%).

Övrig betesmark: 150 ha (30%).

Åker: 180 ha (36%).

Rödlistade arter: Purpurbrun jordtunga, (4) rosenfingersvamp (3), sepiavaxing, (2), ljus lervaxskivling (3).

Lagskydd: Riksintresse N, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Byggnadsinventering. • Jordstjärnan 13(1), sid 23-38, 1992. • Baksidestexten till gula kartan.

Söder och öster om Tranemo utbreder sig vidsträckt skogsmarker. Småsjöar, bergkullar, mossmarker och barrskog dominerar landskapet. Här och var öppnar sig barrskogen kring små byar, gårdar och torp. De flesta gårdarna uppvisar samma karaktäristiska drag - ett småskaligt odlingslandskap med hagmarker, små åkrar, stenmurar och odlingsrösen.

Många av dessa torp och smågårdar håller sina odlingsmarker i ovanligt god hävd. Mycket av hagmarkerna finns kvar, och på många av gårdarna odlas fortfarande spannmål. Det sistnämnda börjar bli allt mer ovanligt i skogsbygderna, där istället åkrarna numera oftast hålls öppna som vall eller betesmark.

Området har varit befolkat, åtminstone sporadiskt, sedan sen stenålder, men dagens gårdar är troligen ett resultat av ny- och återkolonisation under medeltid och 1600-tal. Området utgör från historisk synpunkt ett bra exempel på en marginalbygd, som tas i anspråk under expansionsfaser, vilket också de senare torpen som är upptagna under 1800-talet bekräftar.

Mossebo

Mossebo är socknens centrum och har troligen koloniserats först. En kilometer norr om kyrkan har en hållkista grävs ut, och norr om Kvihult finns en domarring i skogen.

Från Mossebo kyrka upp mot Hällhult sträcker sig en uppodlad åsrygg. Åker, vall och kultiverade beten inramas av vällagda stenmurar. I de öppna skogsbrynen och längs åkerrenarna påträffas ängsflora med bl.a. svinrot och slättegubbe.

Vid Hällhult medger de öppna sädesfälten en vacker utsikt över den omgivande barrskogen.

I en glänta i skogen mellan Hällhult och Lilla Arnås står en mycket gammal, ihålig ek som har fått bli bostad för ett flertal olika organismer, alltifrån svartmyror och fåglar, till vårfryle och svavelticka. Formen på kronan skvallrar om att eken en gång växt upp i en öppnare miljö. Vid lilla Arnås finns en äldre, välbevarad liten stuga, stora odlingsrösen och hamlade björkar.

Gården Stommen invid kyrkan, är ett frälsehemman med kulturhistoriskt intressanta byggnader.

Hässlås - Larsabo - Stackebo.

Dessa gårdar omnämns första gången omkring 1550, och vi kan anta att de har medeltida ursprung.

Från Stackebo, mot Larsabo och vidare upp till

Hässlås löper idag en mindre väg fram genom terrängen. Runt gårdarna finns varierande odlingsmarker med rikt inslag av hagmarker. Hagarna är kuperade och ligger oftast vackert utspridda. De bästa exemplen finns vid Larsabo där den goda hävden och det glesa trädskiktet möjliggjort för bl.a. slättegubbe, darrgräs och backtimjan att leva kvar i den forna ängsmarken. Längs vägkanter och åkerrenar finner man också rester av gammal ängsflora, som t.ex. slättefibbla. Även vid de andra gårdarna finns vackra hagmarker med mer eller mindre välbevarad flora. Området hyser också flera kultiverade betesmarker med hagmarkens karaktär. Vissa av betesmarkerna ges en speciell prägel av grova lindar och ekar samt av välbetade hassel- och häggbuskar.

Stenmurar och små och smala åkrar är andra faktorer som bidrar till att ge området karaktären av ett äldre odlingslandskap.

Järnhestra och Trollabo.

Vid Trollabo finns ett småskaligt odlingslandskap och äldre bebyggelse. Runt husen finns små hackslättfragment med bl. a. slättegubbe. De små åkrarna omges av ett system med vällagda stenmurar.

Vid Järnhestra ligger hagmarker insprängda mellan åkrarna vilket gör landskapet tilltalande.

Passjö - Lilla Skillerås - Lilla och Stora Snarås - Valhyltan - Stjärnebo

Alla dessa små gårdar ligger utefter samma lilla väg, en väg som tidigare förband Stjärnebo och Snarås. Äldre bebyggelse, hagmarker, små åkrar, odlingsrösen, breda stenmurar och gamla, topphuggna träd är karaktärsdrag typiska för dessa skogsgårdar.

Hagmarkerna som omger gården Valhyltan är kuperade och får en alldeles speciell karaktär av alla stora stenblock som ligger kvar i marken. På gamla ekonomiska kartan är hagmarkerna markerade som slätteräng. Valhyltan är ett bra exempel på att slätterängarna i dessa trakter såg ut som allt annat än dagens åker. Slätterängarna kallades ju också mycket riktigt för hackslätt - man gick mellan stenarna och "hackade med lien".

Snaråsatorp

Snaråsatorp är något alldeles speciellt. Att det är ett torp antyder namnet och det är väl inget speciellt med

det, gamla torpställen finns det gott om i länet, men på inget annat ställe har de gamla odlingsmarkerna runt torpen bevarats på ett så förnämligt sätt som vid Snaråsatorp. Här finns ett tiotal små åkrar, i en mosaik med hackslåttmarker, inom ett område som inte är större än 2-3 hektar. Hela området är öppet, med några enstaka träd som står i anslutning till de stora odlingsrösen.

Markerna runt huset har slagits med lie till bara för något år sedan. Idag betas området.

Att slåtterängarna verkligen är äkta slåtter-ängar vittnar floran om. Svinrot, slåttergubbe, darrgräs och jungfrulin, typiska indikatorarter för slåtterängar, är karaktärsarter vid Snaråsatorp.

Snaråsatorp är unikt såtillvida att det är ett av de få ställen där vi fortfarande, på ort och ställe, kan se hur odlingslandskapet såg ut runt 1700-

och 1800-talens torp. Ett levande fotografi, som är över 100 år gammalt.

Åsvedjan

Detta område ligger i omedelbar anslutning till Snaråsatorp. Åsvedjan, som i likhet med Snaråsatorp är ett torp under Snarås, är numera sommarbostad. I sluttningen ner mot Musån finns torpets gamla ängsmarker kvar, idag betade som hagmark.

Kopparhemmet

Kopparhemmet är däremot en äldre gård, ett krononybygge från 1632.

Vid Kopparhemmet finns fortfarande ett levande jordbruk där äldre brukningsformer lever kvar. Här finns en brant hackslåttmark och även en liten slåttermad nere vid Musån. Vid ån finns också rester av en kvarn och en liesmedja. De små och smala åkrarna brukas med häst - traktor finns ej på gården!

Tjuvahemmet

Vid Tjuvahemmet bedrivs numera inte något aktivt jordbruk, men landskapet är fortfarande öppet. Här finns några fina grusåsar som betades till för några år sedan. Även om igenväxningen påbörjats, återstår en fin flora med backsippa, backtimjan, slåttergubbe och bockrot.

Området kring Snaråsatorp, Åsvedjan, Kopparhemmet och Tjuvahemmet har så stora natur- och kulturmiljövärden att det måste säkerställas för framtiden. Åtminstone Snaråsatorp bör avsättas som odlingsreservat. En förutsättning är givetvis att detta kan göras i samförstånd med brukarna.

Snaråsatorp.

52:16 Övre Lida - Yttre Älvshult

Urvalskriterier: • Fornlämningar i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna • Förekomst av naturliga fodermarker. • Förekomst av hotad naturtyp. • Representativt och vackert odlingslandskap på uppodlad drumlinrygg.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 300 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,1 ha (0,03%). **Naturlig betesmark:** 18,5 ha (6%).

Övrig betesmark: 25 ha (8%). **Åker:** 135 ha (45%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

En uppodlad drumlin där vägen löper fram på höjdryggens krön. På ömse sidor om vägen finns odlingsmarkerna, i många fall avgränsade av stenmurar och trädridåer.

På en öppen, betad gruskulle vid Karlsro återfinns viss hävdgynnad flora. Här finns också en fornlämning. Området hyser också flera fornåkrar.

Vid Hylte finns flera hagmarker som dock mist huvuddelen av sin flora genom gödsling och insådd.

Vid Högalid finns en liten hackslått.

Kornknarr har noterats i området.

52:17 Rude

Urvalskriterier: • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Riklig förekomst av hagmarker med rik och hävdgynnad flora. • Förekomst av hotad naturtyp.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 35 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,1 ha (0,2%). **Naturlig betesmark:** 5 ha (14%).

Övrig betesmark: 5 ha (14%). **Åker:** 10 ha (29%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Hagarna vid Rude ger gården ett vackert ansikte ut mot den lilla vägen som löper förbi. Hagmarkerna är mestadels välhävdade och hyser en flora med bl.a. jungfrulin, darrgräs och slåttergubbe. Insprängt mellan

hagarna finns mindre åkrar där man odlar vall, havre och råg. Äldre bebyggelse förekommer också i området.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Fägerhult	3	Öppen hagmark	4 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
2	Torpa	2	Öppen hagmark	5,5 ha
			Ekhage	6 ha
3	Rådde	2	Öppen hagmark	11 ha
4	Ömmesala	3	Öppen hagmark	1,5 ha
5	Hovsnäs	3	Blandlövhage	7 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	4 ha
6	Hökåsen	3	Öppen hagmark	3 ha
7	Fröjdelund	3	Öppen hagmark	3 ha
8	Horshaga	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
9	Knogrum	1	Öppen hagmark	1,5 ha
10	Lid	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
11	Algrena	3	Öppen hagmark	2 ha
			Sötvattenstrandäng	2 ha
12	Ryd	3	Öppen hagmark	5,5 ha
13	Vägabo	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
14	Mörkö	2	Öppen hagmark	4,5 ha
			Björkhage	1 ha
15	Bragnum	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	5 ha
			Öppen hagmark	6 ha
16	Svenstorp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
17	Tingarör	3	Öppen hagmark	1 ha
18	Nabborna-Varred	3	Hackslätt	0,5 ha
19	Nolhagen	3	Öppen hagmark	1 ha
20	Bruntorp	3	Öppen hagmark	4 ha
			Björkhage	5 ha
21	Månstad	3	Öppen hagmark	4 ha
22	Skårtebo	3	Blandlövhage	1,5 ha
			Öppen hagmark	2 ha
23	Stålated	3	Öppen hagmark	5 ha
24	Hackered o Skogsered	3	Öppen hagmark	10 ha
25	Tommared	3	Öppen hagmark	2 ha
26	Nittorps By	2	Öppen hagmark	4,5 ha
27	Kumbo	3	Öppen hagmark	4 ha
28	Södra Björstorp	3	Öppen hagmark	5 ha
29	Norra Björstorp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
30	Kindsboda	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
31	Grimmared	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
32	Sibbarp	3	Ekhage	1 ha
			Öppen hagmark	9 ha
33	Slätte	3	Öppen hagmark	2 ha
34	Bron	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
35	Oppensten-Ladugården	2	Öppen hagmark	4 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	4 ha
36	Åsarp	3	Öppen hagmark	2,5 ha
37	Tyggestorp	3	Öppen hagmark	3 ha
38	Västra Ryda	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,5 ha
39	Gisslarp	2	Björkhage	5 ha
40	Nygårdssjön	1	Öppen hagmark	2 ha
			Blandlövhage	1,5 ha
41	Nygården	2	Öppen hagmark	2,5 ha
42	Hornhult	2	Hackslätt	0,4 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	4,5 ha
43	Sjögården	2	Öppen hagmark	2,5 ha
			Blandlövhage	1,5 ha
			Björkhage	1 ha
44	Lagmanshaga	3	Blandlövhage	5 ha
			Sötvattenstrandäng	1,5 ha
45	Övrabo	3	Öppen hagmark	1 ha
46	Hestra	3	Öppen hagmark	2 ha

47	Lilla Hestra	2	Blandlövhage	1 ha
			Blandlövhage	3 ha
			Hackslått	0,1 ha
48	Kronan	2	Öppen hagmark	2 ha
			Hackslått	0,1 ha
49	Assman	2	Sötvattenstrandäng	8 ha
50	Ljungsåsa sjö	3	Sötvattenstrandäng	6,5 ha
			Öppen hagmark	1,5 ha
51	Algutstorp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
52	Algutstorp, Moamaden	3	Öppen hagmark	2 ha
53	Sannelund	3	Öppen hagmark	2 ha
54	Gumpebo	3	Öppen hagmark	1 ha
55	Kallsebo	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	6 ha
56	Enegärde	3	Öppen hagmark	2 ha
57	Humlegärde	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
58	Bredhult	2	Öppen hagmark	3 ha
59	Björkered	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
60	Berg	3	Öppen hagmark	4 ha
61	Valhylltan	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
62	Kopparhemmet	1	Hackslått	0,3 ha
			Slåttermad	0,1 ha
			Öppen hagmark	1 ha
63	Åsvedjan	3	Öppen hagmark	2 ha
64	Snaråsatorp	1	Hackslått	1 ha
			Öppen hagmark	1,5 ha
65	Lilla Snarås	3	Öppen hagmark	2 ha
66	Larsabo	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	5 ha
67	Fåglabo	3	Hackslått	0,2 ha
68	Hylte	3	Öppen hagmark	5 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
69	Hunnabo	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
70	Högalid-Ambjörnarp	2	Hackslått	0,1 ha
71	Åsgärde	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	4 ha
72	Stjärnebo	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
73	Lilla Skillerås	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
74	Passjö	3	Öppen hagmark	2 ha
75	Grälebo	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
			Björkhage	1,5 ha
76	Järnhestra	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	4,5 ha
77	Remmen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,5 ha
78	Källåsen	3	Hackslått	0,1 ha
79	Yttre Böttnebo	3	Öppen hagmark	4 ha
80	Fagerås	3	Blandlövhage	3 ha
81	Arvered	3	Öppen hagmark	2,5 ha
82	Stora Perstorp	3	Öppen hagmark	2 ha
83	Bygget	3	Öppen hagmark	1 ha
84	Aggarp	3	Öppen hagmark	2 ha
85	Nygården	3	Blandlövhage	2 ha
86	Björstorp	3	Hackslått	0,2 ha
87	Hallabo	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	5 ha
88	Rude	2	Öppen hagmark	1 ha
			Blandlövhage o hackslåttfragment	4 ha
89	Ekedal	3	Blandlövhage	1 ha
Ö1	Lilla Udda	3	Öppen hagmark	1,5 ha
Ö2	Högalid, Dalstorp	3	Björkhage	1 ha
			Öppen hagmark	0,5 ha
Ö3	Stakagården, Länghem	3	Annan öppen äng	0,2 ha
Ö4	Yttre Holm	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,5 ha
Ö5	Rösered	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
Ö6	Backa	3	Öppen hagmark	1,5 ha
Ö7	Åkerhult	3	Öppen hagmark	1,5 ha
Ö8	Märsagården, Knestorp	3	Öppen hagmark	2 ha
Ö9	Gunnarsbo	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
Ö10	Boda	3	Ospecificerad naturtyp	2,5 ha
Ö11	Lyckås	3	Öppen hagmark	1,5 ha

Ö12	Långelycke	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
Ö13	Grälåsa	3	Hackslått	0,1 ha
			Ekhage	0,1 ha
Ö14	Gästarp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
Ö15	Gunnarstorp	3	Öppen hagmark	1 ha
Ö16	Lövåsen	3	Annan träd- och buskbärande hagmark	1,5 ha
Ö17	Mjällbo, Uddebo	3	Öppen hagmark	2 ha
			Blandlövhage	2,5 ha
Ö18	Skummenäs vid Visen	3	Blandlövhage	3 ha
Ö19	Nabben	3	Öppen hagmark	2 ha
Ö20	Hyddan	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
Ö21	Övre Älvshult	3	Öppen hagmark	2 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
Ö22	Korsgården	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
Ö23	Yttre Lida	3	Öppen hagmark	3 ha
Ö24	By, Ambjörnarp	3	Björkhage	2 ha
Ö25	Stora Falle	3	Öppen hagmark	2 ha
Ö26	Stägelhult	3	Blandlövhage	1 ha
Ö27	Abborrhult	3	Blandlövhage	0,5 ha

Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

130	Dalstorp	Gravfält
131	Dalstorps kyrka	Gravfält
132	Högarör	Röse
133	Plogarna	Gravfält
134	Uddebo	Treudd
177	Svenstorp	Runsten

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1.	Grytteredssjön - Norra delen. Betade fuktängar ner mot sjön.
2.	Åkerhult. Hagmark med grova askar.
3.	Limmareds säteri. Kultiverad, stenig betesmark med glest ställda, mycket grova ekar. Tilltalande landskapsbild.
4.	Berg. Betesmark med mycket rik svampflora. (Jordstjärnan. 13 (1), sid 23-38, 1992.)
5.	Sällersås. Väster om Bragnum. Förekomst av större vattensalamander. Vacker ekhage.
6.	Boda. Betad kulle med terrasserade fornåkrar. Gullviva och nattviol.
7.	Ljungsarp. Askåker. Betad björkhage ner mot sjön. Backsippa.
8.	Hulared. Ryttersberg. Beteshagar. Fornåkrar.

Trollhättans kommun

81:1 Gräsviken

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Stor betydelse för friluftsliv. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 30 ha. **Naturlig betesmark:** 3,7 ha (12%). **Åker:** 20 ha (67%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.
• Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

Vid en vik i Öresjös norra del ligger byn Gräsviken. Den omfattar tre gårdar varav två ligger inom miljön. Bebyggelsemiljön är mycket välbevarad med mangårdsbyggnader och ett flertal ekonomibyggnader, vilka tillsammans bildar en i det närmaste oskiftad bystruktur.

Söder om gårdarna utbreder sig ett småkuperat odlingslandskap med åkrar, betad hagmark samt ett litet avsnitt med strandäng utmed sjön. Betesmarkerna

är de kvarvarande delarna av ett tidigare mycket större hagmarksområde.

Värdefulla inslag i kulturlandskapet är bevarade stenmurar samt fägatan som leder från gårdsbebyggelsen ner till betesmarken. På de flacka, gräsbevuxna stränderna bedrevs förr slåtter men numera hålls de öppna genom bete. Längs stranden finns spår efter en stenåldersboplats.

Hullsjön är en av Västsveriges finaste fågellokal. Den omgivande jordbruksslätten katalyseras av de utskiftade gårdarna.

81:2 Hullsjön - Tunhem

Urvalskriterier: • Typisk slättsjö med betade strandängar och omgivande slättlandskap. • Området är betydelsefullt för fågellivet (huvudsakligen Hullsjön). • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Mycket gamla och grova lövträd (Västra Tunhem). • Välbevarat skifteslandskap med karaktäristiska bebyggelselägen (kring Hullsjön). • Förekomst av hotade arter.

Klassificering: 1-3 (N1 K1).

Areal: 2825 ha. **Naturlig slåttermark:** 5 ha (0,2%).

Naturlig betesmark: 40 ha (2%).

Övrig betesmark: 111 ha (4%).

Åker: 2000 ha (73%).

Rödlistade arter: Gulärta (4), svarthalsad dopping (2), storspov (4), raphöna (4), kornknarr (4), tornfalk (4), vaktel (2), ärta (2), brun kärrhök (4).

Lagskydd: Landskapsskydd, riksintresse K, riksintresse N, naturreservat, KML 2 kap. (fornlämningar), byggnadsminne, strandskydd.

Referenser: Skötselplan för naturreservatet Hullsjön. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

• Natur i Älvsborgs län. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

Hullsjön och Tunhemsslätten är ett av länets bästa exempel på slättlandskap med stora kvalitéer såväl för naturvärden som för kulturminnesvärden. Dessutom erbjuder området en enastående landskapsbild med få motsvarigheter i landet. Landskapets stora skönhetsvärden betingas framförallt av kontrasten mellan den plana slätten och Hunnebergs branta klippstup.

Västra Tunhem och Hullsjöbygden blev centrum under forntiden tack vare att det var gynnsamt att leva här. På de sankta markerna längs Göta älv och Hullsjön fanns bete till boskapen. De lättare jordarna nedanför Halle- och Hunneberg passade dåtidens bönder som brukade jorden med träårder. På berget fanns gott om jaktvilt och virke.

Hullsjöns betydelse under förhistorisk tid belyses bl.a. av ett flertal stenåldersboplatser. Järnålderns gravplatser i form av stensättningar och högar återfinns i riklig mängd längs sjöns västra sida. Områdets betydelse har fortsatt in under medeltiden. Jordeboken upptar vid medeltidens slut hela 6 gårdar i Hullsjö. Bebyggelsen låg ursprungligen tätt gyttrad på Hullsjö bytomt, men i och med laga skiftet splittrades byn och gårdarna flyttade ut till sina nuvarande lägen på impediment i åkermarken. Som vindskydd planterades träd, vilka idag får gårdarna att framstå som gröna öar i landskapet. Till flera av gårdarna löper vackra alléer. Träden och gårdarnas lägen skapar ett speciellt mönster i landskapet, karaktäristiskt för utskiftade gårdar i slättbygd.

Hullsjö gamla kyrkplats ligger invid sjöns västra strand.

Hullsjön är att betrakta som länets kanske förnämsta fågelsjö. Sjön omges av vassar samt betade och slåtterhävade mader. För att förbättra hävden av markerna runt sjön har omfattande restaureringsåtgärder genomförts under senare år. På så vis har förutsättningarna för många känsliga våtmarksfåglar förbättrats. Drygt 230 fågelarter har observerats och antalet häckande arter är ca 70. Under vår och höst rastar stora mängder svanar, änder och vadare. Häckande arter som är beroende av de hävade strandängarna är bl.a. storspov, enkelbeckasin, ängsbiplärka och tofsvipa. Småfläckig sumphöna häckade troligen i sjön under 1990 och svarthalsad dopping har tidigare noterats. I omgivningarna kring sjön häckar tornfalk. Vid Nygård hördes spelande vaktel under häckningstid. Under 1990 observerades också spelande dvärgbeckasin och dubbelbeckasin vid Hullsjön, vilket måste anses som en sensation.

Landskapet vid den östra foten av Hunneberg kring

västra Tunhems kyrka är utan tvekan en av landets mest värdefulla kulturmiljöer. Fornlämningarnas storlek och antal visar att området måste ha varit en av Västsveriges mest betydelsefulla platser redan under forntiden. Man vågar anta att platsens funktion som bygdens centrum har en obruten tradition från forntidens slut fram till 1800-talet. Huvuddelen av bebyggelsen är från 1700- och 1800-talen. Tillsammans utgör bebyggelsen inom området en utomordentligt väl bevarad helhet, där man kan få en mycket tydlig bild av den svenska landsbygds utveckling och utseende före 1900-talet. I omgivningarna kring kyrkan och prästgården finns ekhagar med glest ställda, mycket grova ekar. Bland dessa kan man finna länets allra äldsta ekar.

Landskapet kring Hullsjön och Västra Tunhem sträcker sig över två kommuner. Beskrivningen återges i sin helhet både under Vänersborgs och Trollhättans kommuner.

81:3 Assarebo

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Odlingslandskap som genom sin öppenhet framhäver intressanta geologiska/naturgeografiska former. • Förekomst av naturliga fodermarker. • Märklig eller säregen beskaffenhet.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 36 ha. **Naturlig betesmark:** 8 ha (22%). **Övrig betesmark** 4 ha (11%). **Åker:** 16 ha (44%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse N, riksintresse F.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Göta älvs stränder består vid Assarebo av höga brinkar utskurna i de leriga sedimenten. De branta betesmarkerna ner mot älven har ett säreget utseende

med få motsvarigheter i landet. I betesmarkerna återfinns stundom en naturligt hävdgynnad flora med arter som darrgräs och jungfrulin.

81:4 Velanda säteri

Urvalskriterier: • Förekomst av naturliga fodermarker. • Stor betydelse för närrekreation. • Välbevarade fornlämningar/fornåkrar i öppet, exponerat läge. • Välbevarad säterimiljö med ekhagar och bebyggelse.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 75 ha. **Naturlig betesmark:** 1 ha (1%). **Övrig betesmark:** 5 ha (7%). **Åker:** 50 ha (67%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Kring Velanda säteri finns ett omväxlande landskap med oregelbundna åkrar omväxlande med "öar" av ekdunar. Bakom säteriet ligger en välbetad ekhage och en vacker parkanläggning med anlagda dammar.

Bebyggelsen på Velanda säteri med man- och fägård samt arbetarbostäder speglar 1800-talets byggnadstradition och sociala skiktning på en större gård. Velanda omnämns troligen första gången 1345,

men lär då ha legat någon kilometer väster om nuvarande plats. Gravfältet från yngre järnåldern visar att området varit betydelsefullt långt tidigare.

81:5 Lerumsån - Visslaån

Urvalskriterier: • Rikligt med naturliga fodermarker. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Välbevarade fornåkrar i öppet, exponerat läge. • Åkrar med hotade åkerogräs.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 425 ha. **Naturlig betesmark:** 17 ha (4%). **Övrig betesmark:** 40 ha (9%). **Åker:** 225 ha (53%).

Rödlistade arter: Råglosta (1), klätt (1), tornfalk(4).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Mellan Visslaåns och Lerumsåns sammanflöden finns ett odlingslandskap med stora kvalitéer. Området är representativt för ett variationsrikt odlingslandskap som varit typiskt för stora delar av mellanbygden i landskapet öster om Göta älvdalen. Ett av de typiska dragen är de medelstora åkrarna avbrutna av hällmarkskullar, vilka tidigare i stor utsträckning utnyttjats för bete. Ett annat typiskt drag är betesmarkerna längs vattendragens sluttningar. Längs de bägge åarna finns flera fastigheter med mycket vackra och välbetade hagmarker, stundom avbrutna av mindre oregelbundna åkrar.

Betesmarkerna hyser i många fall en fin, hävdgynnad flora med inslag av arter som brudbröd, ängshavre, kattfot och slättegubbe. I betesmarken vid Björvadet finns fornåkrar. Området innehåller flera hagmarker som ej redovisats i hagmarksinventeringen. Det variationsrika odlingslandskapet med omväxlande öppna och halvöppna marker, ger förutsättningar för en representativ fågelfauna med t.ex. stenskvätta, buskskvätta, törnskata, hämpling och tornfalk. De hotade och mycket sällsynta åkerogräsen råglosta och klätt sås årligen med utsäde på fastigheten Öventorp.

81:6 Kuleskog

Urvalskriterier: • Småskaligt odlingslandskap. • Representativt odlingslandskap för sent uppodlad skogsbygd.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 40 ha. **Övrig betesmark:** 5 ha (13%). **Åker:** 10 ha (25%).

Referenser: • Kommunal naturvårdsplan.

Kuleskog är en vidsträckt skogsallmänning i kommunens östra del. Kring Lindebacken, Östängen och Öjan har skogen karaktär av gammal, blådad bondeskog med luckor och olikåldrig skog.

Vid Lindebacken lever fortfarande jordbruket. De långsmala åkrarna, upptagna ur gammal kärrmark, kantas av breda och djupa diken. Lindebacken är ett

typiskt och välskött exempel på en sent uppodlad gård i en utmarksregion.

På angränsande torp och gårdar är markerna mer stadda i igenväxning, men den småskaliga karaktären kan fortfarande skönjas och en del av den gamla ängsfloran lever kvar.

81:7 Slumpån

Urvalskriterier: • Välbevarade bebyggelsemiljöer med anknytning till jordbruket. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Genom bete väl exponerat och vackert ravinsystem. • Mycket gamla och grova lövträd (Kalltorp).

Rödlistade arter: Granspira (4).

Klassificering: 2-3 (N3 K2).

Areal: 2200 ha. **Naturlig betesmark:** 60 ha (3%). **Övrig betesmark:** 400 ha (18%).

Åker: 1100 ha (50%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse K, riksintresse N, KML 4 kap. KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Landskapet mellan Göta älv och Sjuntorp präglas i hög grad av Slumpån som skurit sig ner i de lösa lersedimenten och utbildat ett ravinlandskap med få motsvarigheter i landet. Ravinerna är mestadels betade, men omfattande kultivering och gödsling har slagit ut merparten av den naturliga ängsfloran. Det omgivande åkerlandskapet kataktäriseras av relativt stora åkrar avbrutna av enstaka, skogsklädda kullar. Sammantaget ger detta ett landskap med stora estetiska värden.

Området som helhet utgör en förhistorisk centralbygd med anknytning till andra områden längs Götaälvdalen. Den tidiga betydelsen visas av det rika fornlämningsbeståndet i form av rösen och

stensättningar från järn- och bronsålder. Området är också mycket rikt på fornåkrar. Fornlämningarna är mestadels belägna på skogsklädda kullar och mot kanterna av ravinerna.

Landskapet är som bäst utvecklat och exponerat kring Torpa och Åsbräcka, där Slumpån mynnar i Göta älv. Ravinlandskapet kännetecknas av ett flertal större och mindre skredärr, av branta flodbrinkar och av vackert upp trampade klövdjurstigar. Även om betesmarkerna till övervägande del är tydligt påverkade av gödsling återfinns enstaka botaniskt intressanta partier med bl.a. backsmörblomma och backsmultron.

Landskapsbild från Sjuntorp 1923. I förgrunden syns arbetarebostäder "egna hem" till Sjuntorps fabriker. I bakgrunden syns ravinlandskapet som då var betydligt mer välbetat än idag.

På höjden vid Åsbräcka ligger en kyrkby som på ett bra sätt avspeglar en äldre bystruktur runt en kyrka. Andra värdefulla bebyggelsemiljöer är bl.a. Torpa f.d. säteri och Flundrevalla gårdsmiljö. I hagmarkerna kring Järshögen och Flundrevalla återfinns lämningar i form järnåldersgravfält och fornåkrar. Förutom området kring Åsbräcka - Torpa skall även följande

speciellt värdefulla miljöer nämnas: Rommele kyrkby med närmast oskiftad bystruktur. I miljön ingår bl.a. en av Sveriges största prästgårdar, vilken är uppförd 1703. Bebyggelsemiljöer och odlingslandskap vid Gubbelunden. Kalltorps ekhage med grova sparbanksekar och förekomst av den hotade arten granspira.

81:8 Koberg

Urvalskriterier: • Välbevarat herrgårdsskapslandskap. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 100 ha. **Naturlig betesmark:** 2 ha (2%). **Åker:** 50 ha (50%).

Lagskydd: Riksintresse K, strandskydd.

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Trots omfattande granplanteringar i omgivningarna finns det kvar ett stycke odlingslandskap runt Kobers gods. Miljön kring godset är tilltalande med ekskogar

och en parkanläggning med alléer. Ner mot stranden finns ett litet stycke betad strandäng.

81:9 Dalens Ström - Lagmansered

Urvalskriterier: • Välbevarad bebyggelsestruktur i form av arrendegårdar. • Välbevarade fornlämningar/ fornåkrar i öppet, exponerat läge (Lagmansered). • Småskaligt odlingslandskap med små åkrar och öppna diken (Dalen). • Stor betydelse för friluftsliv och rekreation.

Klassificering: 2 (N3 K1).

Areal: 250 ha. **Naturlig betesmark:** 8,5 ha (3%). **Övrig betesmark:** 15 ha (6%). **Åker:** 130 ha (52%).

Rödlistade arter: Klotgräs (4).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse K.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

Ytterligare ett avsnitt av landskapet kring Kobers gods som ännu förskonats från granplanteringar kan man finna mellan Dalen och Lagmansered. Jordbruksmarken består huvudsakligen av relativt stora åkrar. De röda stugorna som sätter sin prägel på landskapet är arrendegårdar, vilka samtliga tillhör Kobers gods och har en enhetlig utformning. Vid Dalen är odlingslandskapet mera småskaligt. Kring gården finns välskötta marker med små åkrar, öppna diken och gallrade lövdungar. I strandkanten

ner mot Dalens damm växer det sällsynta klotgräset. Omgivningarna kring Dalens ström är kulturhistoriskt intressanta med dammanläggningar, en gammal restaurerad kvarn samt äldre bebyggelse med rester av odlingsmark. Området är ett omtyckt utflyktsmål. Området kring Lagmansereds kyrka har också stora kvalitéer. Landskapsbilden präglas i hög grad av en stor hagmark med kulturhistoriska spår i form av resta stenar och fornåkrar.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Gräsviken	3	Öppen hagmark	1,5 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	2,2 ha
2	Edsäter	3	Blandlövhage	1,1 ha
3	Jonstorp	2	Blandlövhage	4,8 ha
4	N om Edsäter	3	Öppen hagmark	1,1 ha
5	Svenäcker	3	Blandlövhage	7,8 ha
6	Åkerström	2	Blandlövhage	16,75 ha
7	Assarebo	2	Blandlövhage	8,5 ha
8	Tranebo	9	Övriga naturtyper	
9	Velanda säteri	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	12,2 ha
10	Lerumsån (Enered)	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
			Öppen hagmark	1 ha
11	Visslaån-Lerumsån	2	Öppen hagmark	1,4 ha
12	Björvadet	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,75 ha
13	Tippekulle	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,6 ha
14	Hullsjöns sydmarker	2	Sötvattenstrandäng	34,7 ha
			Hackslått	0,5 ha
15	Malöga	2	Öppen hagmark	7,9 ha
16	Hagaliden	3	Öppen hagmark	2,3 ha
17	Lerumsån-Jutegården	3	Öppen hagmark	2,75 ha
18	Håsten	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,8 ha
19	Högarna	3	Blandlövhage	0,75 ha
20	Västbjörke	3	Öppen hagmark	2 ha
21	Hönsebo	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,2 ha
22	Ljungliden	3	Björkhage	2,25 ha
23	Gården Sålebo	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,7 ha
24	Bockhagen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,5 ha
25	Strömstorp	3	Blandlövhage	2 ha
26	Snippetorp	3	Öppen hagmark	3,2 ha
27	Krösslätt	3	Björkhage	1,4 ha
28	Kulehede	3	Blandlövhage	2,75 ha
29	Koberg	3	Sötvattenstrandäng	2 ha
30	Sjöhult	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,2 ha
31	Boryd-Mullbobacken	2	Ekhage	7,5 ha
32	Övre Snuggebo	3	Blandlövhage	0,9 ha
33	Vasslättekärr	2	Öppen hagmark	1,9 ha
34	Granslätt	3	Blandlövhage	3,25 ha
35	Finneviken	2	Ekhage	2 ha
36	Rågvä	2	Öppen hagmark	3 ha
37	Ängarna	3	Björkhage	1,5 ha
			Ekhage	2,4 ha
38	Upphärad	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,9 ha
39	Frälsegården	2	Öppen hagmark	2,1 ha
40	Dunevallen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,2 ha
41	Tokebäcken	2	Öppen hagmark	3,9 ha
42	Kalltorps ekhage	1	Öppen hagmark	11,3 ha
43	Skattetorp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	9,8 ha
44	Ängunneryr	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	5,1 ha
45	Järshögen	3	Ekhage	1,15 ha

Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

23A	Hullsjö	Gravfält
23B	Hullsjö Klockemot	Kyrkoruin
28	Vårvik	Gravfält
61	Lagmansered	Kyrkoruin
89	Sjökullen	Hällkista
167	Ålstad	Gravfält
168	Ålstads högar	Gravfält
181	Skälsbo	Domarringar

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1. Skälsbo. Igenväxande hagmarker. Naturvårdsplan. Trollhättans kommun 1992.
2. Slumpåns mynning. Öppen hagmark. Naturvårdsplan. Trollhättans kommun 1992.
3. Igenväxande kulturmarker med rik flora vid Grandalen. Naturvårdsplan. Trollhättans kommun 1992.
4. Ekhage vid Karstorp. Naturvårdsplan. Trollhättans kommun 1992.
5. Öppen betesmark vid Fräsegården. Naturvårdsplan. Trollhättans kommun 1992.

Ulricehamns kommun

84:1 Kärråkra

Urvalskriterier: • Förekomst av naturliga fodermarker. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Värdefull byggnad i öppet landskap.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 90 ha. **Naturlig betesmark:** 5,5 ha (6%). **Övrig betesmark:** 20 ha (22%). **Åker:** 40 ha (44%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Kärråkra kyrka ligger på den södra delen av en smal rullstensås. Runt kyrkan finns backar och slänter med torrängsflora samt ett litet rikkärr. Markerna är för närvarande ohävdade, och den hävdgynnade floran håller på att försvinna.

Mot norr sträcker sig en stor, delvis igenväxande

hagmark, som är rik på fornåkrar och delvis hyser en betesflora med backtimjan, brudbröd, ormrot och darrgräs.

De öppna markerna runt kyrkan är betydelsefulla för landskapsbilden, även om hävden idag är relativt svag i området.

84:2 S Vånga

Urvalskriterier: • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Karaktäristiskt skifteslandskap med stort inslag av stenmurar.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 225 ha. **Naturlig betesmark:** 4,2 ha (2%). **Övrig betesmark:** 40 ha (18%). **Åker:** 130 ha (58%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan.

Den östra delen av Södra Vånga jämte södra delen av Kärråkra och norra delen av Möne har tillsammans utgjort en centralbygd under forntiden. Den gamla kyrkoruinen vid Borstena bildar centrum i området.

Landskapet kataktäriseras numera av små till medelstora åkrar och kultiverade betesmarker avbrutna av lövdungar och små åkerholmar. Markerna genomkorsas av ett stort antal stenmurar som troligen har sitt ursprung i skiftesreformernas uppodling.

I området ligger två gravfält vars samband till den under medeltiden uppförda kyrkan är uppenbar. Gravfältet vid Mjälén är vackert beläget i en betad hagmark på en höjdrygg i landskapet. I området som helhet finns ett stort antal fornlämningar i form av rösen, stensättningar och domarringar.

Vid Rosendal ligger en liten hagmark med små inslag av naturligt hävdgynnad flora.

84:3 Klacke

Urvalskriterier: • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 3 (N2).

Areal: 75 ha. **Naturlig betesmark:** 11 ha (15%). **Övrig betesmark:** 10 ha (13%). **Åker:** 22 ha (29%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Mellan gårdarna Övre och Yttre Klacke finns flera ganska stora hagmarker. Dessa är delvis gödslade men hyser också en fin, hävdgynnad flora med arter som

slåttergubbe, kattfot, jungfrulin, ormrot och slåtterfibbla.

84:4 Danstorp - Häljared

Urvalskriterier: • Odlingslandskap med rikt inslag av åkerholmar. • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Rikt inslag av kultiverade betesmarker med "god" hagmarkskaraktär.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 160 ha. **Övrig betesmark:** 35 ha (22%). **Åker:** 65 ha (41%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Längs vägen mellan Danstorp och Häljared utbreder sig ett småskaligt odlingslandskap med oregelbundna åkrar, vilka avbryts av ett stort antal odlingsrösen. Inom området finns rikligt med betesmarker, som

visserligen är påverkade av gödsling, men där den steniga marken och inslaget av enbuskar och glest stående lövträd ändå skänker dem en god hagmarkskaraktär.

84:5 Målarp

Urvalskriterier: • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Vålövade hagmarker med rik, hävdgynnad flora.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 30 ha. **Naturlig betesmark:** 6 ha (20%). **Övrig betesmark:** 15 ha (50%). **Åker:** 1 ha (3%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Kring Målarp finns ett välbevarat, äldre odlingslandskap med stenmurar, odlingsrösen, äldre åkermark och hamlade träd. Norr om gården ligger en stor blandlövha, som så sent som 1960 till stora delar hävdades genom lieslätter. Den stora och

variationsrika hagmarken hyser ett flertal hävdgynnade växter. På torr mark återfinns brudbröd, backtimjan, jungfrulin, slåtterfibbla, slåttergubbe och ormröt. I ett fuktigt avsnitt i den sydvästra delen växer slåtterblomma, kärrspira, loppstarr och ängstarr.

84:6 Sölvarp - Skålarp

Urvalskriterier: • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Förekomst av välövade hagmarker med rik, hävdgynnad flora.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 150 ha. **Naturlig betesmark:** 9,5 ha (6%). **Övrig betesmark:** 15 ha (10%). **Åker:** 70 ha (47%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Lidans övre del slingrar fram genom skogsbygd i nordvästra delen av kommunen. Odlingslandskapet är småskaligt med stenmurar, små åkrar, betad skog, åkerholmar och hagmarksfragment.

Längs ån ligger en rad gårdar, och på några platser

har vattenkraften utnyttjats för kvarndrift. Vid Skålarp finns en gammal kvarndamm omgiven av lövskog, hagmark och fuktängar. Väster om Sölvarp ligger några betade hagmarker med bl.a. rikliga förekomster av slåtterblomma.

84:7 Trälunda

Urvalskriterier: • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 125 ha. **Naturlig betesmark:** 10 ha (8%). **Övrig betesmark:** 25 ha (20%). **Åker:** 45 ha (36%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Gårdarna vid Trälunda ligger på en höjd norr om Viesjön. Miljön kring byn är välbevarad, och vissa delar av marken slås fortfarande med lie. I sluttningarna ner mot sjön är landskapet småskuret med åkrar, betesmarker och talrika stenmurar. Vissa av betesmarkerna hyser en fin,

hävdgynnad flora med kattfot, brudbröd, backtimjan, slåttergubbe och svinröt. På de sankar, uppodlade maderna nere vid sjön finns betade fuktängar. I den betade skogen mellan Trälunda och Sjöarp återfinns många gamla åkerlappar som bildar små gläntor i skogen.

Ärende 4



Stenig betesmark vid Trälunda.

84:8 Ätradalen

Urvalskriterier: • Mycket artrik flora. • Förekomst av hotade naturtyper, vegetationstyper och arter. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Stor betydelse för friluftsliv och turism.

• Rikligt med fornlämningar i öppet, exponerat läge. • Odlingslandskap som genom sin öppenhet framhäver intressanta naturgeografiska former. • Odlingslandskap där markanvändning och odlingsspår synnerligen väl belyser jordbrukets historiska utveckling. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Riklig förekomst av hagmarker och slätterängar med rik och hävdgynnad flora. • Stora områden med fukt- och strandängar av stor betydelse för fågellivet. • Mycket biotoprikt odlingslandskap. • Marker med mycket lång kontinuitet i hävden.

• Området har vetenskapligt intresse. • Rikligt med restaurerbara hagmarker, rikkärr och torrängsfragment.

Klassificering: 1-3 (N1 K1).

Areal: 3375 ha.

Naturlig slåttermark: 6,5 ha (0,2 ha).

Naturlig betesmark: 106 ha (3%).

Övrig betesmark: 370 ha (11%).

Åker: 1325 ha (39%).

Rödlistade arter: Smalbladig lungört (2), vingvial (4), drakblomma (2).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), naturreservat, riksintresse K, riksintresse N, strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Torrängar och rikkärr i Ätradalen. • Rikkärr och örtrika fuktängar i Ulricehamns kommun.

Ätradalen norr om Ulricehamn är en starkt markerad sprickdalgång. Där den är djupast nedskuren, närmast Ulricehamn, är dalsidorna branta och barrskogsklädda. Längre mot norr blir dalgången flackare med

uppodlade eller lövskogsklädda dalsidor. Hela dalgången präglas av ett omväxlande jordbrukslandskap som bitvis har ålderdomlig prägel.

Långsträckta grusåsar och små kullar sätter sin prägel på topografin i Ätradalen. Dessa marker har både en mycket intressant flora och är också historiskt intressanta eftersom mycket tyder på att just dessa lätta sandjordar odlades upp först av de tidiga kolonisatorerna i området.

Geologi

Den senaste inlandsisen förde bort stora mängder lösmaterial ur dalgången, och när isen avsmälte för ca 12 000 år sedan bildades den långa sjö som senare fått namnet Åsunden. I begynnelseskedet sträckte den sig ända upp till nuvarande Dalum. Efter istiden sjönk Åsundens yta. Åtran arbetade sig ner genom dalsedimenten till dagens nivå och en erosionsdal av växlande bredd bildades. Åtrans meandrande lopp med avsnörda korvsjöar på många ställen visade att en stabil fas hade inträtt.

Dalbotten är uppfylld av sandiga issjösediment. Moränåsarna sätter sin prägel på topografin framför allt i den norra delen. Grusmaterialet i moränen är kalkhaltigt och har transporterats av inlandsisen från Falbygdens kambrosiluriska bergartserie.

Flora och fauna

Genom kalkinnehållet får åsarna, kullarna och terrassbrinkarna en artrik flora med ett stort inslag av sällsynta växter som drakblomma, trollsmultron, smalbladig lungört och vingvial. Dessutom förekommer backsippa, gullviva samt blodnäva och brudbröd i stor mängd. Den särpräglade vegetationen på de torra grusåsarna går ibland under benämningen "stäppartad torräng". Dessa grusåsar var troligen de första delar som odlades upp i dalgången någon gång för ca 4000 år sedan och de har sedan i många fall hållits kontinuerligt öppna fram till idag.

Förekomsten av naturbetesmarker med lång kontinuitet i hävden är stor i dalgången. Större, sammanhängande hagmarker utmärker dalgångens västra sida mellan Dalum och Blidsberg. Längs Åtrans meanderlopp finns betade fuktiga mader, torrare raviner och terrassbrinkar med en värdefull flora. Rikkärr med förekomst av sällsynta växter förekommer i svackor intill grusåsar och som enstaka rikkärr utbildade i dödishålor. Utmed Åtrans meandrande lopp och vid korvsjöarna finns ofta strandkantskärr. För fågellivet viktiga sankängar och strandområden finns från Timmele norrut till länsgränsen. Vadare, ånder, sångare och rovfåglar är rikt representerade.

Historia

Åtradalen torde vara ett av de fornlämningsstäta områdena i hela landet. Alla förhistoriens olika perioder är rikt representerade, och av fornlämningsbeståndet kan klart utläsas att hela Åtradalen varit kontinuerligt bebodd alltsedan bondestenålderns sista skede. Tydligt och pedagogiskt kan man också se den växlande markanvändningen under de olika perioderna. Mycket generellt kan man säga att stenåldersbefolkningen bodde nära ån, medan man under bronsåldern utnyttjade de högt belägna markområdena på båda sidor om ådalen. Järnåldern innebar ett expansionskede då den mark som fortfarande odlas i ådalen togs i anspråk. I hela området finns fossil åkermark och stora arealer med röjningsrösen och odlingsterrasser, som ställvis kan vara stenskodda. Dessa ytor utnyttjas numera huvudsakligen som betesmark men vissa är igenplanterade. Det mest omfattande området med fornåkrar är beläget vid Ubbarp i Vist socken (se vidare område 35). Ett annat väl bevarat

fornåkerssystemen, är beläget i öppna betesmarker strax öster om Kölaby.

Åtradalen, i hela sin längd, har alltid varit en naturlig kommunikationsled och det är mycket troligt att de första människorna som invandrade efter istiden kom denna väg. Hålvägarna påvisar dalens betydelse i senare skeden av forntiden.

Det första kända spåret av mänsklig aktivitet i området är en pilspets av flinta från Knätte socken (Åtrans norra lopp) daterad till omkring 8 000 f. Kr. Så tidigt fanns ingen stadigvarande befolkning utan pilen har använts av ett kringströvande fångstfolk.

Från yngre stenåldern (neolitikum) har ett antal boplatser registrerats och gravar (hällkistor) finns i alla socknarna i området. Ett stort antal lösfynd, i första hand yxor, har också gjorts. Man kan av detta dra slutsatsen att det fanns en fast befolkning redan under yngre stenåldern. Bronsåldern är rikt representerad med många rösen, av vilka en del är av avsevärd storlek. Länets största röse "Högsberget", med en diameter av 43 m. finns vid Björnarp i Blidsbergs socken. Bronsålderns lämningar representeras också av hällristningar.

Stensättningen var den vanligaste gravformen under äldre järnåldern och förekommer i ådalgången både solitärt och i gravfält. De ensamliggande stensättningarna är alltid belägna i höjdlägen och ofta på åkerimpediment. Utmärkande för Åtradalen är stråk med rösen och stensättningar. Inte sällan har anläggningarna monumental karaktär och är belägna på krön och avsatser med milsvid utsikt. Ett sådant stråk av rösen och röseliknande stensättningar utbreder sig från Konungarör i Brunn, över Torlunda, Ek och Yttre Vång i Timmele, Övre Vång, Silarp och Vedåsla i Dalum via Björnarp till Humla i socknen med samma namn.

Den yngre järnålderns gravformer: domarringar, skeppssättningar, resta stenar och högar finns i hela området. Den senare gravformen - högen - är framför allt företrädd i gravfält. Ett 50-tal höggravfält med över 700 enskilda anläggningar är registrerade i detta område.

Fjorton runstenar finns inom området. De flesta står nu på kyrkogårdar, och endast en enda tycks stå på ursprunglig plats utmed den urgamla ridvägen. Varje socken har ursprungligen haft åtminstone en runsten.

Åtradalen har administrativt tillhört Redvägs härad och innehåller åtta socknar inklusive Ulricehamn. Före reformationen fanns ytterligare två. Tre kyrkor är byggda under medeltiden medan de övriga är nyuppförda på 1800-talet. Nästan alla kyrkorna ligger i anslutning till ett bygravfält från yngre järnåldern, vilket visar att befolkningen efter kristendomens införande fortsatte att gravlägga sina anhöriga på nära nog samma plats som deras hedniska förfäder vilade sedan generationer tillbaka.

Vid kyrkbyarna växte efter hand upp handels- och marknadsplatser, på samma platser där vi numera ser moderna tätorter. Under medeltidens expansionskede bebyggdes dalsidorna och även höjdpartierna på båda sidorna av ådalen. Utgårdar anlades. Säteribildning

förekom under 15-1600-talen om än i blygsam omfattning i jämförelse med andra landskap. Områdets karaktär av gränsbygd och kommunikationsled mellan Sverige och Danmark avspeglas i anläggandet av Ulricehamns stad samt ett antal nu raserade borgar.

84:9 Ormestorp

Urvalskriterier: • Rikt inslag av slätterängar.

Klassificering: 2 (N1 K2).

Areal: 13 ha. **Naturlig slättermark:** 1,2 ha (9%). **Naturlig betesmark:** 2 ha (15%). **Åker:** 7 ha (54%).

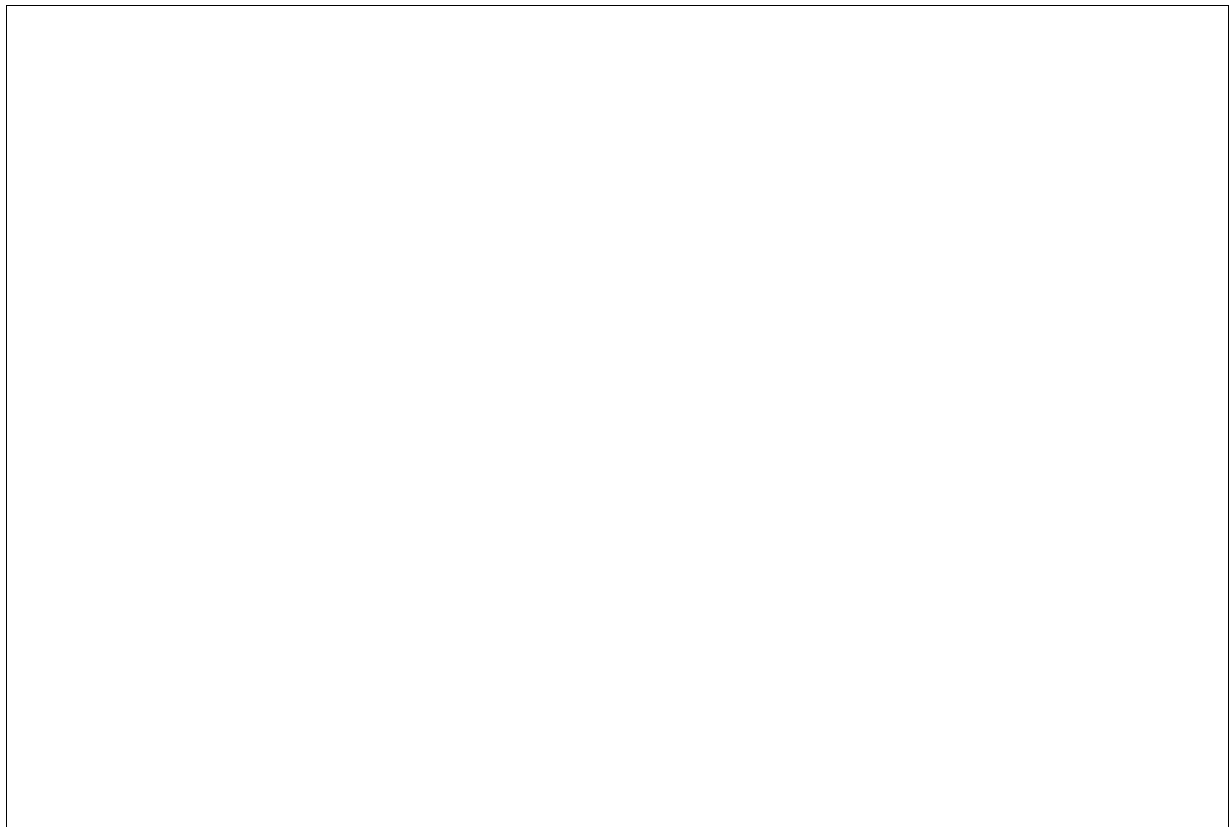
Rödlistade arter: Fältgentiana (4).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

• Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan.

Ormestorp är en liten gård som ligger omgiven av skogsmark, öster om Åtradalen. Vid ett hastigt besök kan man lätt få uppfattningen att odlingslandskapet inte nämnvärt skiljer sig från många andra smågårdar i skogsbygd i länet. Här finns åker och betesmarker,

omgivna av sten murar och skog. Vid en närmare betraktelse upptäcker man dock att i kanten av åkrarna återfinns ett flertal mindre slätterängar. Ängarna har en flora som är representativ för kontinuerligt slagen hackslåttmark på mager morän.



Ormrot växer i hackslåttmarkerna vid Ormestorp.

84:10 Kölingared

Urvalskriterier: • Välbevarat herrgårdsskapslandskap. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 200 ha. **Naturlig betesmark:** 16 ha (8%). **Övrig betesmark:** 35 ha (18%). **Åker:** 50 ha (25%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan.

Runt herrgården Kölingsholm finns ett vidsträckt och varierat hagmarksområde. En mosaik av små och oregelbundna åkrar med stora odlingsrösen och stenmurar bidrar till att ge området ett tilltalande intryck och förstärker det kulturhistoriska värdet. Gamla vidkroniga ekar tillsammans med flera andra trädslag återfinns i det delvis glesa trädskiktet. Bitvis övergår hagmarken i ren lövskog, men huvuddelen är röjd och gallrad i syfte att utveckla och återskapa hagmarkskaraktären.

I miljön kring herrgården ingår också grova och vackra vårdträd samt två vällagda stenmurar som kantar vägen.

Söderut längs Tidan finns mindre, betade fuktängsavsnitt, och vid Stockarp och Stensered ligger ytterligare hagmarker. Landskapet längs sjön är tilltalande med steniga betesmarker och stora odlingsrösen. Vid Stensered finns också flera välbevarade, små torpstugor.

84:11 Brängesås

Urvalskriterier: • Rikligt med naturliga fodermarker. • Småskaligt äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 25 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,2 ha (1%). **Naturlig betesmark:** 3 ha (12%).

Övrig betesmark: 7 ha (28%). **Åker:** 10 ha (40%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Jordstjärnan, 13(1), sid 23-38, 1992.

Som en kontrast mot de otaliga granplanteringarna norr om sjön Brängen känns de öppna gläntorna kring Brängesås befriande. Det variationsrika odlingslandskapet med sina små åkerlappar och välhävande björkhagar utgör ett exempel på en idag försvinnande landskapstyp där kornas bete också bidrar till att ge skogsmarken ett ljusare och mer tilltalande intryck än omgivningarnas täta granskog och planteringar.

Vid Lyckorna återfinns ett mindre hackslåttfragment mellan de små åkermarkerna. Floran är rik med arter som darrgräs, slåttergubbe, slåtterfibbla, ormrot m.fl.

Väggkanten vid Brängesås hyser en mycket rik svampflora, typisk för gamla väggkanter som ej utsatts för större påverkan under mycket lång tid.

Darrgräs

84:12 Vråna

Urvalskriterier: • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella brukningsformer. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Rikligt med små brukade åkermarker. • Förekomst av hotad naturtyp och art.

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 15 ha. **Naturlig slättermark:** 1,4 ha (3%). **Naturlig betesmark:** 6 ha (40%). **Åker:** 4 ha (27%).

Rödlistade arter: Granspira (4).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan. • Jordstjärnan, 13(1), sid 23-38, 1992.

Den lilla gården Vråna ligger ensligt belägen i skogsbygderna i kommunens nordöstra delar. Det småskaliga odlingslandskapet utgör ett stycke levande historia. Här används fortfarande hästen och lien i jordbruket. Vi kan få en uppfattning om hur landskapet en gång har gestaltat sig kring torp och smågårdar i länet.

Det finns tiotusentals torp och smågårdar i skogsbygderna runt om i länet. På de flesta av dessa har de forna ängsmarkerna buskat igen till en tät lövskog. Om några odlingsmarker finns kvar är det oftast åkermark som odlas som vall eller betas. Det är ovanligt att man fortfarande odlar spannmål på de små åkerplättarna, vilket är fallet vid Vråna. Vid Vråna bedrivs också fortfarande hackslåt, d.v.s. lieslåtter av de steniga och magra moränmarker som aldrig odlats upp till åker. Dessa hackslåtmarker överensstämmer såväl utseendemässigt som innehållsmässigt med hur hackslåtmarkerna en gång gestaltat sig på torp och smågårdar i skogs- och mellanbygd. Här växer slättergubbe, backtimjan, sommarfibbla, ormrot, kattfot och slätterfibbla, alla typiska arter för slätterängar på stenig morän. De slagna vägrenarna hyser en rik flora av svampar ur släktet *Inocybe* (trådingar).

Den som idag fortfarande brukar dessa marker gör det troligen på grund av en ovilja att se landskapet växa igen. En inställning som varit förhärskande under brukargenerationer. Bonden har alltid vetat att det är mycket svårt att få tillbaka marker som lämnats till igenväxning. Därför brukade man ofta förr mer än vad som behövdes för den årliga hushållningen, för att på så vis ha mark i reserv om det skulle behövas.

Hackslåtmarkerna är en del av det gamla odlingslandskapet som fortfarande finns bevarat vid Vråna. De små odlade åkrarna är en annan del. Stenmurarna, trädgårdsgårdarna, odlingsrösen, de vackra hagmarkerna, de hamlade träden och bebyggelsen är ytterligare delar i den helhet som kan ge oss en bild av ett idag försvinnande landskap. Det är viktigt att förstå att om vi idag tillåter att Vråna och ett tiotal liknande gårdar runt om i länet får försvinna, så förlorar vi inte bara alla de sällsynta växter som är knutna hit, vi förlorar också möjligheten att i verkligheten få uppleva det landskap som våra förfäder skapade och levde med. Om vi vill bevara dessa pärlor till framtiden, vilket borde vara en självklarhet, måste vi också ta tillvara den kunskap om brukartraditioner som fortfarande finns kvar hos många äldre bönder.

84:13 Hällstad

Urvalskriterier: • Vålövade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Vålbevarade fornlämningar i öppet, exponerat läge. • Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.

Klassificering: 2-3 (N3 K2).

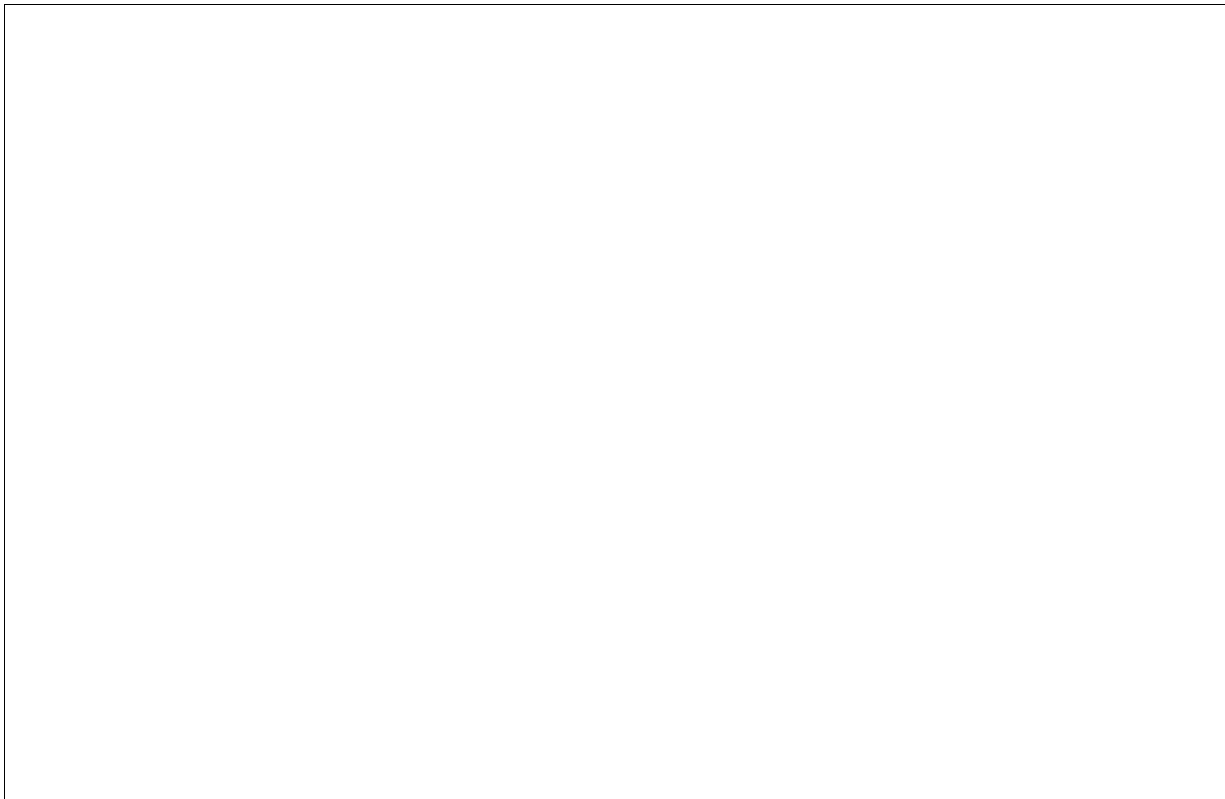
Areal: 685 ha. **Naturlig betesmark:** 19 ha (3%). **Övrig betesmark:** 80 ha (12%). **Åker:** 250 ha (36%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan. • Rikkärr och örtrika fuktängar i Ulricehamns kommun.

Längs vägen mellan Hällstad och Väby utbreder sig ett variationsrikt, småkuperat odlingslandskap med åkrar, gallrade åkerholmar, steniga betesmarker och stenmurar. Här och var ligger hagmarker med relativt opåverkad flora. Det förekommer blandlövskog, öppen hagmark, en betad strandäng och ett litet

rikkärr. Det senare ligger vid Pjukarp, där återupptagen slätterhävd vore önskvärd för att den rika floran inte skall försvinna. Den lilla strandängen som ligger vid Lilla Björken är mycket våldad, och här återfinns kalkgynnade arter som t.ex. rosettjungfrulin och gräsull.



Gräsull.

Vid Väby ligger ett antal fornlämningar på kullar eller som rösen i åkrarna. Här står också en runsten. Öster om vägen ligger ett flertal fornlämningar längs några betade grusåsar. Gravtyperna i kombination med otaliga lösfynd återspeglar en obruten bosättning

alltsedan stenåldern. Runstenen ger en antydning om att centrum för bygden under järnålderns senare del var Väby, vilket Väby forna kyrka (övergiven under 1500-talet) också vittnar om.

84:14 Odlingslandskap söder om Lönern

Urvalskriterier: • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Lövskogsrikt odlingslandskap.

Klassificering: 2-3 (N2 K2).

Areal: 235 ha. **Naturlig betesmark:** 25 ha (11%). **Övrig betesmark:** 30 ha (13%). **Åker:** 85 ha (36%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan. • Rikskart och örtrika fuktängar i Ulricehamns kommun.

Landskapet längs sjön Löners sydsida är mycket vackert med lövskogar och kulturmarker. Kring Ingared i den norra delen finns steniga betesmarker omväxlande med åkrar i slutningen ner mot sjön. Betesmarkerna hyser en hävdgynnad flora med bl.a. slåttergubbe, backtimjan och jungfrulin. Väster om dessa betesmarker finns en igenväxande hagmark med fornkärrar och gravar i form av rösen och stensättningar.

Enligt tradition har avrättningar skett på Galgbacken inom området.

På strandremsan norr om landsvägen ligger Ingareds ödekyrkogård samt en domarring och ett röse.

I den sydvästra delen finns stora, delvis gallrade och betade lövskogar samt en större, öppen hagmark i slutningen ner mot sjön. Längre upp på höjderna ligger gården Lillås, som omges av fina, betade hagar.

84:15 Åstorp

Urvalskriterier: • Förekomst av naturliga fodermarker. • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 185 ha. **Naturlig betesmark:** 5 ha (3%). **Övrig betesmark:** 50 ha (45%). **Åker:** 40 ha (22%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Längs Stora Björkens västsida finns en rad gårdar med småskaliga odlingsmarker. Tyvärr är hävden relativt dålig och igenväxning pågår på flera håll. Landskapet som helhet är kanske bäst bevarat vid Åstorp där vackra lövträdsbevuxna hagmarker avbryts av små

åkrar. Floran i hagmarkerna är dock trivial.

Vid Djupedal finns några torra, steniga betesmarker, som innan betesdriften upphörde kunde räknas bland de vackrare hagmarkerna i kommunen, med bl.a. våldiga kuddar av backtimjan.

84:16 Brunstorp - Snugge

Urvalskriterier: • Förekomst av hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Rikt inslag av kultiverade betesmarker med "god" hagmarkskaraktär. • Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 150 ha. **Naturlig betesmark:** 5,5 ha (4%). **Övrig betesmark:** 40 ha (27%). **Åker:** 55 ha (37%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan.

Kring Snugge och Brunstorp är det öppna landskapet småkuperat och omgivet av skog. Odlingsmarkerna uppvisar en mosaik av betesmarker och åkrar, som oftast avgränsas av stenmurar. Betesmarkerna är i många fall gödslade även om de utseendemässigt i många stycken överensstämmer med hagmark. På några ställen växer en mera opåverkad och delvis

kalkgynnad flora. Ängsstarr, slätterfibbla, backtimjan, ormrot, majviva, rosettjungfrulin och slätterblomma är några av de växter som återfinns här. Vid Rönnekullen ligger en fin hagmark med flera fornlämningar. Omgivningarna är också rika på fornlämningar, varav flertalet ligger i igenväxande hagmark eller i skogsmark.

84:17 Yttre Vång

Urvalskriterier: • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Rikt inslag av kultiverade betesmarker med "god" hagmarkskaraktär.

Klassificering: 2 (N3 K1).

Areal: 135 ha. **Naturlig betesmark:** 4,5 ha (3%). **Övrig betesmark:** 25 ha (19%). **Åker:** 70 ha (52%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse K.

Referenser: • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Byn Yttre Vång ligger högt på den välvda höjdsträckning som bildar Åradalens västra sida. Här öppnar sig skogslandskapet, med åkrar och steniga betesmarker, runt ett tiotal gårdar med varierad och väl bibehållen bebyggelse. Några av gårdarna är fortfarande belägna på den gamla bytomten, medan andra har flyttats i samband med laga skiftet. Stenmurarna inom området kan troligen ses som ett resultat av uppodling i samband med skiftena, medan de steniga betesmarkerna med inslag av odlingsrösen

kan tolkas som ett mera ursprungligt drag. Betesmarkerna är i de flesta fallen påverkade av kvävegödsling, men det glesa trädsiktet med enstaka lövträd i kombination med den steniga marken skänker dem ändå en god hagmarkskaraktär. Inom mindre delar återfinns också hagmarker med mer opåverkad flora.

Området är rikt på fornlämningar från järnåldern och har under förhistorisk tid sannolikt utgjort en mindre centralbygd. Stenålder och bronsålder är rikt företrädda i det närbelägna Övre Vång, och det förefaller mycket

troligt att befolkningen bröt ny mark vid Yttre Vång under järnålderns inträde.

Nära platsen för den kyrka som övergavs vid tiden för reformationen finns ett höggravfält från vikingatid,

vilket visar på den förhärskande seden att man efter kristendomens införande fortsatte att begrava de döda på en kyrkogård som nära nog var en direkt fortsättning på hedendomens bygravfält.

84:18 Äspås

Urvalskriterier: • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Små brukade åkermarker. • Stor betydelse för friluftsliv.

Klassificering: 3 (N3).

Areal: 30 ha. **Övrig betesmark:** 13 ha (43%). **Åker:** 11 ha (37%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering (komplettering).

Äspås ligger omgivet av barrskog i ett vackert kuperat landskap på höjderna öster om Åtradalen. Odlingslandskapet utgörs av betade hagmarker med en fin, hävdgynnad flora, omväxlande med små, brukade

åkerlappar. Stenmurar och odlingsrösen utgör andra inslag. Genom området löper en vandringsled.

84:19 Hössnadalen

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Förekomst av hotade arter. • Mycket artrik flora. • Förekomst av hotade naturtyper. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Stort och historiskt värdefullt fornlämningsområde i öppet och exponerat läge. • Odlingslandskap där markanvändning och odlingsspår synnerligen väl belyser jordbrukets historiska utveckling. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Riklig förekomst av naturliga fodermarker med rik och hävdgynnad flora. • Stort område med fukt- och strandängar av mycket stor betydelse för fågellivet. • Viktig rastplats för flyttfågelsträcket.

• Mycket biotoprikt odlingslandskap.

Klassificering: 1-2 (N1 K1).

Areal: 1550 ha. **Naturlig slåttermark:** 5,5 ha (0,4%). **Naturlig betesmark:** 26,5 ha (2%).

Övrig betesmark: 175 ha (12%). **Åker:** 865 ha (56%).

Rödlistade arter: Drakblomma (2), smalbladig lungört (2), Gyalecta ulmi (4), gulärta (4), storspov (4), kornknarr (4), vingvial (4).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse K, naturreservat, riksintresse N, strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan. • Torrängar och rikkärr i Åtradalen. • Rikkärr och örtrika fuktängar i Ulricehamns kommun.

Hössnadalen är högt belägen och utgör upp-
rinningsområde för Åtran. Från Hössna och norrut till
Vinsarp är dalgången bred och flack. Dalbotten, som
täcks av issjösediment, har tidigare varit madmark,
men har nu till största delen utdikats och uppodlats.
Dalsidorna täcks av morän och issjösediment, och
längs dalens västra sida ringlar en rullstensås som
antar formen av

kullar. Utmed dalsidorna ligger gårdsbebyggelsen
omgiven av lövträd och steniga hagmarker. Moränen
och gruset är kalkhaltigt och har skapat förutsättningar
för en ovanligt artrik flora med många sällsyntheter.
Från högt belägna platser har man vidsträckt
utblickar över det mosaikartade och välskötta
kulturlandskapet.

Flora och fauna

Dalgångens största botaniska värden är knutna till torrängarna, fuktängarna och de soligena rikkärren. Söder om Knätte kyrka finns ett flertal markanta åskullar i åkerlandskapet. Två av de mest karakteristiska är naturreservat, och torrängarna med stäppängsvegetation hävdas här årligen med slåtter. Till åskullarnas särpräglade vegetation hör drakblomma, smalbladig lungört, krissla, trollmultron, ängsvide samt rikligt med backsippa. Väster och söder om åskullarna finns fuktängar och rikkärr. Fuktängen närmast Knätte kyrka äger en rik vegetation av fjällskära, majviva och ängsnycklar. Rikkärren längre söderut nedanför Lund, utgörs av källkärr med förekomst av fjällskära, kärrviol, samt ett flertal typiska rikkärsmossor.

Söder om Hössna kyrka finns en koncentration av odikade källkärr och fuktängar. I kärren växer rikligt med axag, kärrknipprot, majviva, rosettjungfrulin och näbbstarr. Det finaste kärret ligger i betesmarkerna sydost om prästgården. Här finns de flesta av Åtradalens rikkärss- och kalkfuktängsarter representerade. Söder om kärret vidtar ett vidsträckt beteslandskap med terrasserade fornåkrar. Här finns också ett par

ensamliggande stensättningar samt en 200 m lång hålväg. Området har stora skönhetsvärden, och det förhistoriska kulturlandskapet framträder storslaget. Området är ett ypperligt pedagogiskt exempel på hur odling, bosättning och vägar kunde gestalta sig under förhistorisk tid.

I bäckdalgången mellan Oset och Önnarp finns på södra sidan en högrötsfuktäng som delvis har restaurerats och avsatts som naturreservat. Fuktängen hävdas genom årlig slåtter. Vegetationen är frodig med midsommarblomster, älgört och brudborste. Till områdets rariteter hör kåltistel och fjällskära. De igenvuxna delarna av dalgången domineras av gråal, björk och säl. Denna del av Åtrans källflöde har en rik förekomst av flodpärlmussla.

Kring byarna Köpmanstorp och Långsered finns välhävda och vackra naturbetesmarker. I hagmarkerna står grova solitärer av ek, ask, alm och säl. Askarna har rik påväxt av lavar med bl.a. lunglav. I slutningen mellan Rosenlund och Långsered finns betade marker med bl.a. förekomst av fjällskära. Över hela området påträffas fornåkrar med tydliga terrasskanter samt stenmurar och odlingsrösen. Bland fornlämningarna dominerar rösen och stensättningar.

Hössnadalen. Dalens botten utgörs av relativt sent uppodlade madmarker. Dessa fuktiga marker med öppna diken är av stor betydelse för fågellivet.

Ner mot Vinsarpasjön finns stora områden med igenväxande mader och fuktängar som även fortsätter söder om landsvägen vidare mot Böne. Delar av de forna maderna är igenväxta med sumplövskog bestående av klibbal, gråal och olika Salix-arter. Längre söderut har de fuktiga markerna istället odlats upp till åker. Maderna och fuktängarna är betydelsefulla för fågellivet. I de ohävdade delarna är återupptaget bete eller slåtter önskvärt från naturvårdssynpunkt. Inom området har häckning noterats för bl.a. storspov, enkelbeckasin och gulärta. Dessutom har kornknarr noterats. Området är attraktivt för rovfåglar med bl.a. rastande fjällvråk och blå kärrhök. Vinsarpssjön nyttjas som rastplats av sjöfågel, bland annat har bläsand, brunand och svarthakedopping noterats.

Historia

Landskapet kring Hössnadalen belyser på ett pedagogiskt sätt en lång, historisk utveckling. De sandiga gruskullarna utgör de tidigaste jordbrukarnas odlingsmarker. På moränmarkerna uppe på dalsidornas sluttningar finner vi spår efter järnålderns åkrar, och inom samma områden återfinns flera av dagens bybildningar. Kyrkorna visar att områdets betydelse fortsatt under medeltiden. Slutligen belyser den flacka, uppodlade dalbotten den omfattande uppodling av madmarker som skedde under 1800-talet.

Från historisk synpunkt tilldrar sig områdena kring Vinsarps säteri ett särskilt intresse. Säteriet är naturskönt beläget vid SV stranden av Vinsarpasjön. Förste kände godsherre var riksrådet Ambiörn "till Vinzatorp" omkring år 1225. Gården låg ursprungligen vid östra sidan av sjön i Böne socken, men flyttades till sin nuvarande plats "vid pass 1471". I samband härmed uppfördes ett fast stenhus: "Vinsarps torn". Huset är byggt på en valvslagen källarvåning och har ovanpå denna en huvudvåning med riddarsal. 1671 uppfördes den nuvarande säteribyggnaden efter ritningar av Erik Dahlberg och i tidstypisk arkitektur. "Vinsarps torn", säteribyggnaden och övriga byggnader omges av en välanlagd och välkött parkanläggning.

Söder om säteriet, i sluttningarna ner mot Vinsarpssjön, utbreder sig ett tilltalande beteslandskap med glest ställda lövträd. Fornåkrar med sina karaktäristiska odlingsrösen och terrasser förekommer inom stora delar av detta område, som en indikation på en trakt som varit bebyggd under förhistorisk tid. Fornåkrarnas areal är osedvanligt stor, men trots detta - efter tolkning av fornlämningsbeståndet - tycks inte någon större befolkning ha levt här under forntiden och bebyggelseexpansionen synes ha upphört vid järnålderns inledning för att återuppträda under medeltiden. Såväl fasta forn lämningar som lösfynd tyder på att den första bebyggelsen skedde under yngre stenåldern.

I sluttningarna ner mot Vinsarpssjön utbreder sig ett beteslandskap rikt på historiska odlingsspår.

84:20 Nåtared

Urvalskriterier: • Förekomst av naturlig fodermark. • Tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.
Klassificering: 3 (N3 K2).
Areal: 100 ha. **Övrig betesmark:** 20 ha (20 %). **Åker:** 28 ha (28 %).
Rödlistade arter: Granspira (4).
Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).
Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Byn Nåtared ligger mycket vackert på en ås norr om Knätte. Gårdarna ligger på åschrönet och omges av ett omväxlande odlingslandskap med åkermark, hagmarker och lövskogsdungar. I områdets centrala

del finns en mycket välhävdad, hästbetad, enbuskrik hagmark. I övriga hagmarker är hävden svag, och en successiv igenväxning pågår.

84:21 Marbohemmet

Urvalskriterier: • Rikt inslag av slåtterängar. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.
Klassificering: 1 (N2 K2).
Areal: 25 ha. **Naturlig slåttermark:** 1,25 ha (5%). **Naturlig betesmark:** 3 ha (12%).
Övrig betesmark: 2 ha (8%). **Åker:** 12 ha (48%).
Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Marbohemmet ligger vackert utmed sjön Jogens västra strand. Kring gården finns små smala åkrar, omväxlande med björkbevuxna grusåsar och kullar. Åsbildningarna är en del av den stora Ambjörnarpsåsen som fortsätter ner till Liared.

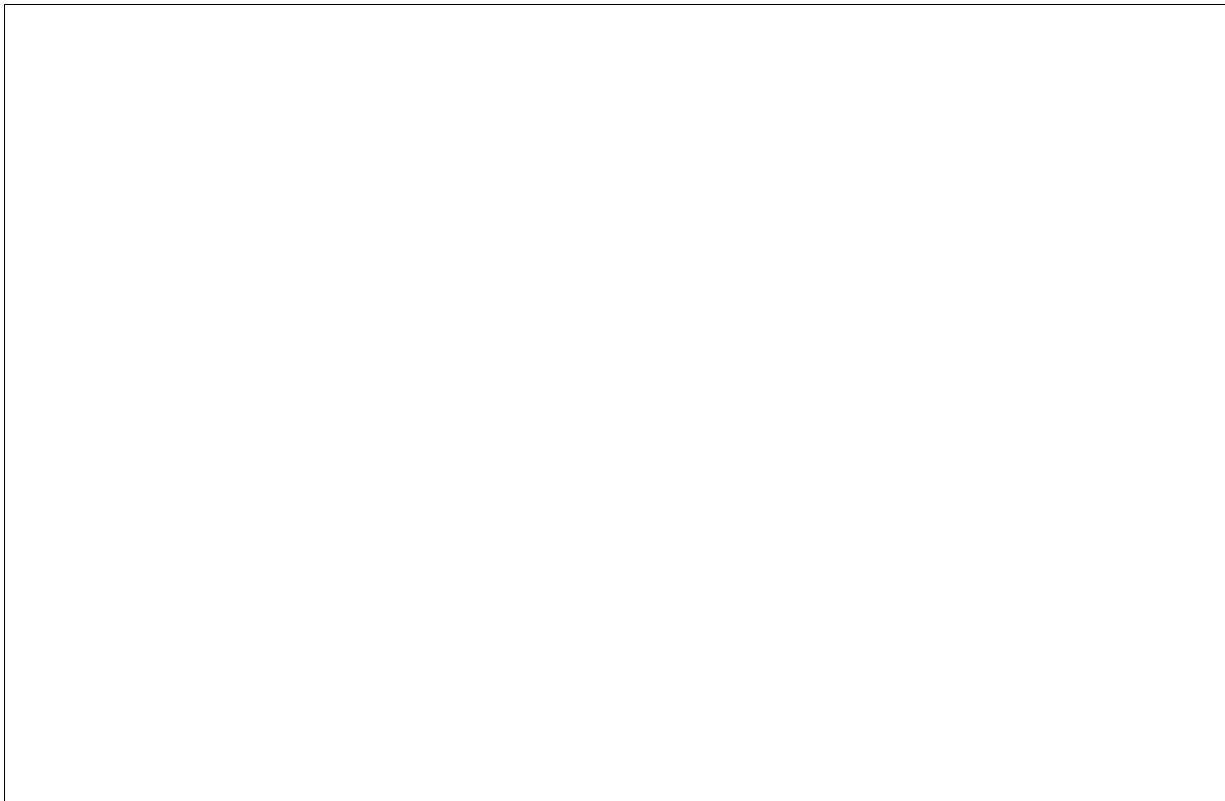
Grusåsarna hävdas till stor del genom lieslätter, och hävden förstärker åsarnas rundade former. På de torra slåttermarkerna återfinns en örtrik ängshavretorräng med slåtterfibbla, darrgräs, ängshavre, gullviva och vädsklint.

84:22 Askåsen - Hulegårde

Urvalskriterier: • Förekomst av välhävdade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Förekomst av hotad naturtyp. • Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.
Klassificering: 2 (N2 K2).
Areal: 60 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,75 ha (1%). **Naturlig betesmark:** 5 ha (8%).
Övrig betesmark: 20 ha (33%). **Åker:** 15 ha (25%).
Lagskydd: Strandskydd.
Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan.

Odlingsmarkerna kring Askåsen består av färbetad åkermark och en öppen hagmark i den branta sluttningen ner mot sjön Brängen. Hagmarken har en

atrik, hävdgynnad flora med bl.a. jungfrulin, darrgräs, sommarfibbla och ormröt.



Välbetad hagmark vid Hulegårde.

Askåsen är ett passande namn på denna lilla gård som ligger högt och med fin utsikt över sjön. Vid husen står två nyhamlade askar, och i sluttningen öster om skogen finns en lövskog med stort inslag av askar. Skogen är uppvuxen på gammal ängsmark och innehåller också några små, övergivna åkerlappar. Lövskogen utgör gräns mot gården Hulegårde i sydväst. Vid Hulegårde återfinns en liten hackslått där det växer en stor och grov hamlad ask. I fältskiktet finner man en svinrotäng med darrgräs,

ängsstarr, loppstarr och ormrot. Närmare sjön ligger en hagmark som tillhör kommunens allra vackraste. Den utgör ett mycket gott exempel på hur den svenska hagmarken såg ut under en tid då igenväxning ännu inte var ett allmänt begrepp. Ett fåtal grova och glest stående björkar pryder denna småkuperade hagmark vid sjöns strand. Ur den kortsnaggade grässvålen sticker slåttergubbarna upp i hundratal tillsammans med flera andra örter, typiska för välbetade marker.

84:23 Krösebacken

Urvalskriterier: • Vällävdade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 12 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,3 ha (2,5%). **Naturlig betesmark:** 4 ha (33%). **Åker:** 7 ha (58%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Krösebacken är en liten skogsgård i den östra del av kommunen. Landskapet kring gården kataktäriseras av vackra och vällävdade hagmarker med ett glest trädskikt omväxlande med små åkrar. Områdets värde betingas framförallt av den stora andelen vällävdad

hagmark med fin, hävdgynnad flora, men miljön innehåller också odlingsrösen, stenmurar och betad skog. Invid vägen finns dessutom ett liten lieslagen hackslåttäng.

84:24 Härna

Urvalskriterier: • Välbevarade fornlämningar/fornäkrar i öppet, exponerat läge. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Stor betydelse för fågellivet.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 275 ha. **Naturlig betesmark:** 2,5 ha (1%) **Övrig betesmark:** 25 ha (9%). **Åker:** 125 ha (45%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan. • Rikkärr och örtrika fuktängar i Ulricehamns kommun.

Landskapet kring Härna är relativt typiskt för stora delar av mellanbygden i den södra länsdelen. Odlingsmarkerna består huvudsakligen av åker och vall, vilka avgränsas av raka stenmurar. Större delen av de forna ängsmarkerna har växt igen eller har odlats upp till åker i samband med skiftesreformerna.

Området har dock lång historisk kontinuitet. Under stenåldern var Viskan betydligt större och stridare. Söder om kyrkbyn fanns en utbildad sjö vid vars stränder en stenåldersbefolkning var bosatt, vilket bl.a. framgår av ett antal lösfynd av flinta. Under bronsåldern flyttade man högre upp och bosatte sig på höjdryggen. Genom gravtyperna kan man konstatera en kontinuerlig bosättning i området sedan dess.

Huvuddelen av de förhistoriska odlingsspåren i form av odlingsrösen och fornlämningsåterfinns idag i skogsmark. På en åkerholme i områdets norra del ligger ett stort gravröse, den så kallade Kungshögen, tillsammans med runstenen Kungsstenen.

Den forna, stora sjön har idag ersatts av de tre mindre sjöarna Örsjön, Gärdsjön och Agnsjön, vilka har förbindelse med Varnumsjöarna. Sjöarna, som omges av vassar och svagt betade fuktängar, är betydelsefulla för fågellivet.

Strax nordväst om Gärdsjön finns ett litet parti med rikkärrsvegetation där rikliga bestånd av majviva utgör ett av de intressantare inslagen.

84:25 Tissås - Hökerums gård

Urvalskriterier: • Rikligt med naturliga fodermarker. • Rik förekomst av kulturhistoriska spår och fornminnen. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt beteshävd. • Stor betydelse för närrekreation. • Välbevarat herrgårdslandskap.

Klassificering: 2 (N1 K2).

Areal: 150 ha. **Naturlig betesmark:** 40 ha (27%). **Övrig betesmark:** 30 ha (20%). **Åker:** 45 ha (30%).

Rödlisterade arter: *Gyalecta ulmi* (4).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), naturminne, riksintresse K, strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan. • Rikkärr och örtrika fuktängar i Ulricehamns kommun.

Norr om Hökerums gård finns en stor, välbetad hagmark med en vacker liten damm i mitten. Glest stående, vidkroniga ekar och björkar präglar hagmarkens utseende.

Vid Tissås, längs landsvägen mot Fänneslunda, vidtar nästa stora hagmarksområde. Här finns allt ifrån helt öppna ytor med gammal åker till tätare lövdungar och avsnitt med enstaka grova solitärträd av ek, ask, lönn och björk. Vid vägkanten står en mycket grov, gammal ek som är naturminne. Strax intill denna återfinns ett litet källkärr med intressant flora. Där

växer bl.a. kärrknipprot, slätterblomma, ormrot och ängsstarr.

Inom hagmarkerna finns ett stort antal kulturhistoriska spår och fornminnen i form av stenmurar, odlingsrösen, högar, gravrösen, stensättningar, en rest sten, bebyggelselämningar och träd med spår av lövtäkt.

Hagmarkerna utgör genom sin lättillgänglighet och öppenhet fina strövområden och har dessutom stor betydelse för landskapsbild.

84:26 Vädersholm - Lida - Säby

Urvalskriterier: • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår. • Synnerligen väl bevarade stenmurar/stenmurssystem. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Mycket biotoprikt odlingslandskap. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Välbevarat herrgårdslandskap.

Klassificering: 1 (N2 K1).

Areal: 200 ha. **Naturlig betesmark:** 24 ha (12%). **Övrig betesmark:** 45 ha (23%). **Åker:** 50 ha (25%).

Rödlistade arter: Granspira (4).

Lagskydd: Riksintresse K, strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan. • Rikkärr och örtrika fuktängar i Ulricehamns kommun.

Öster om Hökerums samhälle finns ett variationsrikt odlingslandskap kring Säby och Lida. Inom området har gjorts en mängd flintfynd, vilket visar att människor har vistats här sedan stenåldern. Gravar i form av stensättningar, rösen och domarringar antyder en fast bosättning under bronsålder och äldre järnålder.

Omgivningarna kring herrgården Säby kataktäriseras av flera vackra och välbetade hagmarker. Betesmarkerna är kuperade och har ett rikt och varierat inslag av olika lövträd. Ek omväxlar med grov björk, rönn, asp och hasselbuketter. Trädskiktet är huvudsakligen för tätt för att den hävdgynnade floran skall kunna utvecklas, dock återfinns små bestånd av bl.a. slättegubbe, brudbröd och backtimjan. Denna typ av hagmarker är däremot ofta viktiga för fågellivet. I hela området förekommer rikligt med röjningsrösen och små slingrande åkrar, inte sällan med tydliga odlingsterrasser. Det förekommer dessutom rösen, stensättningar och två gravfält. De många fornlämningsarna visar på en oavbruten tradition åtminstone från bronsåldern.

Vid herrgården löper två vällagda stenmurar på ömse sidor om vägen. För övrigt bör det relativt begränsade inslaget av stenmurar, i kontrast till de steniga markerna med mycket röjningsrösen, ses som ett ålderdomligt uttryck.

I den östra delen av hagmarkskomplexet ligger den lilla sjön Agnsjön, vars västra strand är kantad av en sjömad, som åtminstone tidigare varit betad. Här återfinns kärrvegetation med knaglestarr, trindstarr, slätterblomma och kärrsälting samt rikkärrsmossorna spjutmossa, guldspärrmossa och stor skedmossa.

Kring Nordlycke finns ytterligare hagmarker och en slätteräng, vilka ej redovisas i ängs- och hagmarksinventeringen. Invid en damm växer bl.a. den hotade arten granspira.

Norr om landsvägen, vid Lida, ligger två gårdar vid Lida, på höjdslutningen ovanför sjön. I gårdsmiljön

ingår bl.a. en gammal ekonomibyggnad. Planen runt byggnaden slås fortfarande som hackslått vilket förstärker den ålderdomliga miljön. Odlingsmarkerna närmast husen utgörs av terränganpassade åkrar, avbrutna av de gamla ängsmarkerna vilka numera nyttjas som betesmark. Även om de forna ängsmarkerna huvudsakligen är påverkade av gödsling, uppvisar ändå förhållandet mellan åker och äng en ursprunglig karaktär. Flera fågator finns i omgivningarna, bl.a. en som leder bort från ladugården och mynnar trattlikt mot skogen. Fågatan belyser på ett pedagogiskt sätt dess ursprungliga funktion för att föra djuren från gården ut till betesmarkerna.

Norr och öster om gårdsbebyggelsen utbreder sig ett beteslandskap med få motsvarigheter i länet. Området utgörs av en mosaik av små åkrar och hagmarker avgränsade av ett system med vällagda och stora stenmurar, vilka ofta är uppemot 1,5 meter höga och 3 - 4 m breda. Gärdesgårdarna avgränsar ett flertal gårdar som i många fall innehåller såväl gammal ängsmark som åkermark. De forna ängsmarkerna hyser ett varierat lövinslag. De är visserligen påverkade av gödsling men ogödslade partier med stagg och slättegubbe förekommer också.

Söder om vägen, i slutningen ner mot sjön Mogden, vidtar ett mera ordinärt odlingslandskap, även om stenmurarna stundom antar väldiga proportioner. Mellan åkrarna finns fornlämningsarna belägna i lövdungar och igenväxande hagmarker.

Nere vid sjön, närmare Hökerum, vidtar ett annat beteslandskap med bl.a. en stor, vacker björkhage, strandängar och Vädersholms borggruin. Hela området har tidigare varit betat, men idag pågår igenväxning i stora delar. Borggruinen, som utgör resterna av en medeltida stormansborg, är vackert belägen på en udde ut i sjön. En av kommunens första kända stenåldersboplatser finns vid Vädersholm, och anses ha varit bebodd under senmesolitikum (ca 5 000 f. Kr.).

84:27 Alarp

Urvalskriterier: • Fornlämningar i öppet, exponerat läge. • Mycket artrik flora. • Vällävdade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Förekomst av hotad art.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 65 ha. **Naturlig betesmark:** 16 ha (25%). **Övrig betesmark:** 10 ha (15%). **Åker:** 18 ha (28%).

Rödlistade arter: Smalbladig lungört (2).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Rikkärr och örtrika fuktängar i Ulricehamns kommun. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan.

Alarp ligger i slutningen strax öster om Bredsjön och Alarpsmossen. I söder och öster breder barrskogen ut sig.

Odlingslandskapet är variationsrikt med ett rikt inslag av betesmarker. Här finns allt ifrån kraftigt gödslade betesmarker till avsnitt med rik och opåverkad flora. Nere vid sjön återfinns en fin betad strandäng med en vällävdad gräs-lågstarräng där bl.a. vildlin och slätterblomma växer. Längre västerut finns en idag ohävdad lerstrand och en strandmad med bl.a.

förekomster av rosettjungfrulin. I betesmarkerna, strax öster om sommarstugorna vid Bredsjön, växer smalbladig lungört.

Områdets värde konstitueras främst av den fläckvis förekommande rika floran men här finns också kulturhistoriska spår och formminnen i form av odlingsrösen, stenmurar, äldre åkermark, bebyggelselämningar, bronsåldersrösen, en domarring och resta stenar.

84:28 Bjättlunda - Ek

Urvalskriterier: • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Odlingslandskap med kulturhistoriska spår och lämningar som synnerligen väl belyser den historiska utvecklingen.

Klassificering: 2 (N3 K1).

Areal: 275 ha. **Naturlig betesmark:** 1,5 ha (0,5%) **Övrig betesmark:** 50 ha (18%). **Åker:** 110 ha (40%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan.

Området sträcker sig utmed väg 835 väster om Äträdalen. Landskapsbilden är typisk för denna del av kommunen: ett småkuperat odlingslandskap, med relativt stor andel kultiverade betesmarker, omväxlande med medelstora åkrar och vallar, vilka ofta avgränsas av stenmurar.

Området är mycket fornlämningsrikt, och innehåller inte mindre än fem gravfält belägna i glesa ekskogar på bergkullar i landskapet. Totalt är 114 gravanläggningar och 50 hällristningar registrerade. Förhistoriska ortnamnsformer är en annan indikation på områdets ålder och tidigare funktion som kultplats.

Ett av gravfälten ligger vid Ek, Östergården. Där påträffas också en hällkista. Fornlämningsområdet har under senare tid delvis betats och slagits med lie av Timmele hembygdsförening. Öster om gården löper Annestorps gamla bygata och fädre med stenmurarna på fädrens båda sidor kvar.

Ett av gravfälten innehåller 10 rösen och 15 stensättningar. Två rösen är av betydande storlek (Höga rör, 25 m i diameter och 2 meter högt). I

Bjättlunda återfinns den enda skeppsättningen i Ulricehamns kommun.

Vid Bjättlunda, Storegården återfinns också märken efter Bjättlunda gamla rundby.

Hällkistan tyder på att den första bebyggelsen funnits vid Ek. Bosättningen synes ha fortsatt under bronsåldern, om vilket mångfalden av rösen vittnar, och pågått under järnålderns första skede. Av allt att döma har befolkningen omkring år 0 övergivit området och börjat uppodla jorden vid Bjättlunda ca 1000 m västerut. Här ligger tre högggravfält som varit begravningsplatser fram till kristendomens införande då Bjättlunda kyrka uppfördes och ny kyrkogård anlades.

Det är mycket sällsynt att man så tydligt som här kan följa olika bebyggelsefaser och människans aktivitet, från förhistorien oavbrutet in i historisk tid. Området har därför stort pedagogiskt värde. De nuvarande odlingsmarkerna är av stor betydelse för upplevelsen av de förhistoriska lämningarna.

84:29 Rosered

Urvalskriterier: • Småskaligt odlingslandskap. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 13 ha. **Naturlig betesmark:** 1 ha (8%). **Övrig betesmark:** 7 ha (54%). **Åker:** 2 ha (15%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Byggnadsinventering.

Den lilla gården Rosered ligger avskilt långt inne i skogen öster om Ätradalen. Fram till huset leder endast en liten körväg med gräs i mitten.

Omgivningarna till gården utgörs av steniga betesmarker samt en betad skog. En vandringsled går genom området.

84:30 Liared

Urvalskriterier: • Odlingslandskap där markanvändning och odlingsspår väl belyser jordbrukets historiska utveckling. • Förekomst av hotad naturtyp. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 2 (N3 K1).

Areal: 475 ha. **Naturlig betesmark:** 13 ha (3%). **Övrig betesmark:** 100 ha (21%). **Åker:** 160 ha (34%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan.

Lindås by ligger på en höjdrygg i landskapets östra del. Uppe på höjden finns ett böljande landskap med oregelbundna åkrar, vilka avbryts av små kullar och grusåsar. Detta variationsrika landskap står i skarp kontrast till den flacka, uppodlade dalbotten som utgörs av utdikade mader längs Lidan. Vid Lindås återfinns ett flertal fornlämningar, och i en stor igenväxande hagmark väster om Liared förekommer två fornåkersområden. Också dessa ligger på höjderna ovanför dalgången.

Landskapet beskriver en typisk utveckling för byar över högsta kustlinjen. De äldsta odlingsmarkerna ligger högst upp, och de yngsta utgörs

av de lågt liggande sankmarkerna. Ett stycke fortfarande betad gammal utmark med en typisk flora av slättergubbe, backtimjan och kattfot utgör ett annat värdefullt element i det historiska perspektivet.

De lågt liggande åkrarna längs dalbotten brukas idag som vall eller betesmark. De betade fuktängarna är betydelsefulla för fågellivet.

Norr om Liareds kyrkby ligger Glabbersred med flera stora, betade hagmarker med inslag av opåverkad, hävdgynnad flora.

Öster om Glabbersred finns stora områden med igenväxande mader och fuktängar.

84:31 Brunsered - Lilla Rydet

Urvalskriterier: • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella brukningsformer. • Rikt inslag av slätterängar. • Förekomst av hotad naturtyp. • Mycket artrik flora.

Klassificering: 1 (N1 K2).

Areal: 65 ha. **Naturlig slättermark:** 3 ha. (5%). **Naturlig betesmark:** 11 ha (17%).
Övrig betesmark: 15 ha (27%). **Åker:** 17 ha (31%).

Rödlistade arter: Ljungögontröst (4), granspira (4), fältgentiana (4).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan.

s

Slätterängarna vid Brunsered lockar många intresserade botanister.

I över tusen år var ängen det kanske viktigaste markslaget i det gamla bondelandskapet. Ängen är åkerns moder heter det i ordspråket, och så var det faktiskt. Den som hade mycket ängsmark fick mycket vinterfoder till djuren. Den som hade mycket vinterfoder kunde hålla många djur stallade över vintern. Den som kunde hålla många djur på vintern fick mycket gödsel. Den som fick mycket gödsel fick bra skörd på åkrarna. Basen i det här var således ängsmarken. På 1600- och 1700-talet var det inte ovanligt att man hade fem gånger så mycket ängsmark som åkermark på många gårdar i Sjuhäradsbygden. I och med konstgödselns och den odlade fodervallens införande försvann behovet av de naturliga ängsmarkerna, och idag finns endast småfragment kvar på ett fåtal gårdar i länet.

Förhållandet mellan åker och äng vid Brunsered och Lilla Rydet är kanske inte 1:5, men med sina totalt 3 hektar slätteräng kan man ändå säga att området tydligt återspeglar viktiga grunddrag i ett äldre odlingslandskap. Små åkrar, talrika odlingsrösen, stenvägar och äldre körvägar samt betad skog är andra inslag som bidrar till att göra bilden komplett.

Slätterängarna vid Brunsered och Lilla Rydet ser verkligen ut som ängarna gjort tidigare. Öppna och välhåvade endast innehållande ett fåtal träd och buskar. Ljungögontröst, fältgentiana, granspira och många andra växter, som idag är på stark tillbakagång på grund av förändrad markanvändning under det senaste århundradet, återfinns i slätterängarna

84:32 Gravsjö

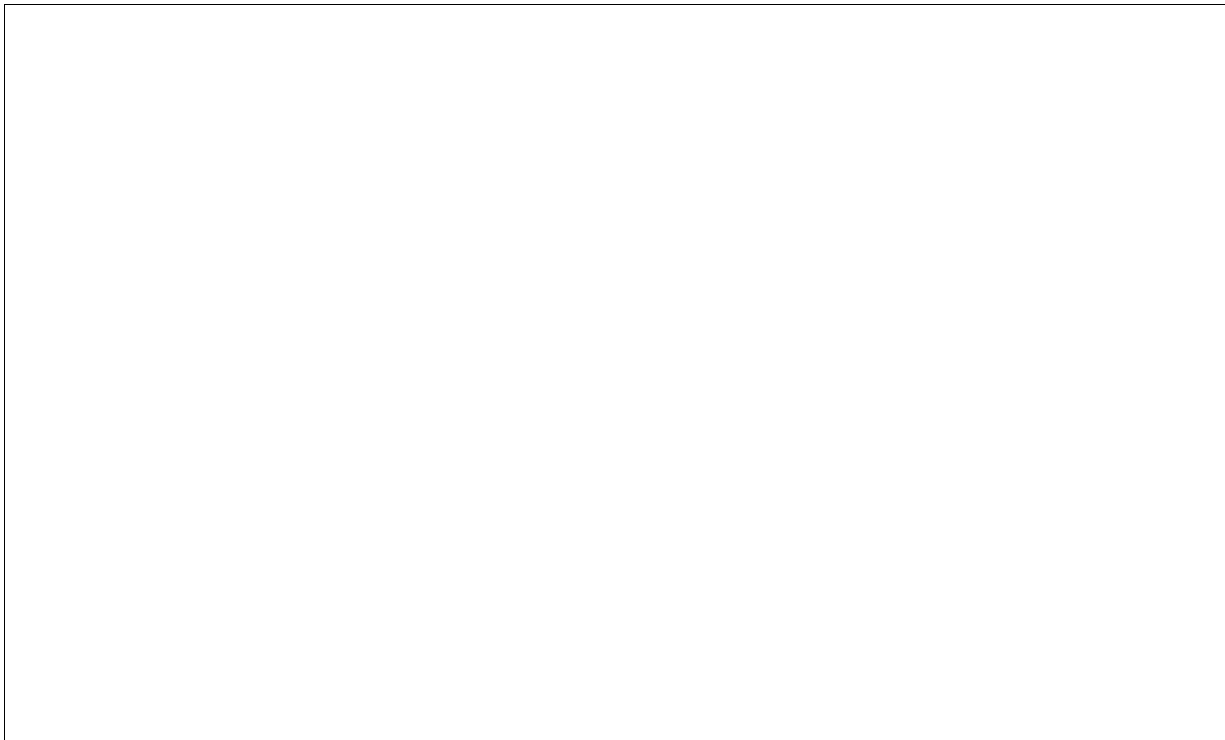
Urvalskriterier: • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Mycket artrik flora.
• Förekomst av hotad naturtyp.

Klassificering: 1 (N1 K2).

Areal: 25 ha. **Naturlig slättermark:** 0,5 ha (2%). **Övrig betesmark:** 7 ha (28%). **Åker:** 10 ha (40%).

Rödlistade arter: Granspira (4).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.



Odlingslandskap vid Gravsjö.

Vid Gravsjö i kommunens östra delar finns ett litet skogsjordbruk, som kanske är mest känt för sin mycket artrika slåtteräng. Ängen ligger i en fuktig slänt utmed vägen och är närmast att betrakta som en sidvallsäng, d.v.s. en äng med rörligt näringsrikt ytvatten. Slåtterängen lär vara den som hyser flest arter per kvadratmeter i Älvsborgs län. Granspira, tätört, slåtterblomma, ängsstarr och loppstarr är några

av de förekommande arterna.

Slåtterängen faller väl in i omgivningarna, med mycket små, odlade åkrar och hagmarker. Gamla, gräsbevuxna körvägar leder fram till de olika åkrarna som ligger utspridda i terrängen. Även den omgivande skogsmarken är betad, vilket förstärker helheten i området.

84:33 Varnumsjöarna

Urvalskriterier: Fågelsjöar med inslag av betade fukt- och strandängar av betydelse för fågellivet.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 385 ha. **Naturlig betesmark:** 14 ha (4%).

Övrig betesmark: 20 ha (5%).

Åker: 205 ha (53%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Rödlistade arter: Gulärla (4).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan. • Rikkärr och örtrika fuktängar i Ulricehamns kommun.

Varnumsjöarna bildar ett pärlband av små sjöar längs Viskans övre lopp. Sjöarna är näringsrika och stränderna är rikligt bevuxna med vass och starrarter. Bland de mer anmärkningsvärda arterna märks smalfräken och mossviol.

Sjöarna är utmärkta rastlokaler för änder och svanar. Till de årligt häckande fågelarterna hör knölsvan, skäggdopping, kricka, knipa, sothöna, enkelbeckasin, storspov och gulärla. De tre sistnämnda är beroende av betade strand- och fuktängar. Gulärlan har minskat

kraftigt inom området under senare år på grund av minskad betesdrift i de strandnära delarna.

I den södra delen av området är odlingslandskapet relativt småskaligt. Åker och kultiverade betesmarker dominerar, men här finns också inslag av stenmurar och mindre hagmarker. Flera åkrar och betesmarker går långt ner mot Viskan och är av betydelse för fågellivet. Norrut, vid Fänneslunda gård, är landskapet mer ensidigt och domineras av stora åkermarker. Men även här finns fuktängar och enstaka hagmarker.

84:34 Romsås

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Lövskogsrikt odlingslandskap • Karaktäristiskt och välbevarat skifteslandskap (delvis).

Klassificering: 3 (N2).

Areal: 225 ha. **Naturlig betesmark:** 10 ha (4%). **Övrig betesmark:** 15 ha (7%). **Åker:** 125 ha (56%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Byn Romsås och gårdarna kring Björnkällan är högt och vackert belägna på två stora åsar. Från odlingsmarkerna erbjuds vidsträckta utblickar över Viskans dalgång och mot sjön Tolken.

Den stora andelen betade lövskogar, med en ljus och öppen prägel, utgör ett karaktäristiskt inslag i landskapet. Hagmarker med ädla lövträd av ek och ask förekommer också. Framför allt skall framhållas en vacker hagmark vid Änga, med glest stående, gamla hamlade björkar och askar.

Från Romsås by och mot sydväst sträcker sig ett öppet odlingsstråk längs en av åsryggarna. Här uppvisas ett typiskt odlingslandskap för uppodlade moränryggar i länet. Husen ligger på rad utefter vägen som löper på åsens krön. Vinkelrätt mot vägen sträcker sig spikraka stenmurar, vilka avgränsar de långsmala skiftena med åkermark. Mönstret är ett resultat av skiftesreformernas uppodling och ägofördelning.

84:35 Ubbarp

Urvalskriterier: Stort och historiskt värdefullt fornåkersområde. • Förekomst av naturliga fodermarker. • Rikt fornlämningsbestånd. • Lång agrarhistorisk kontinuitet.

Klassificering: 2 (N3 K1).

Areal: 60 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,2 ha.

Övrig betesmark: 20 ha (33%).

Naturlig betesmark: 6 ha (10%).

Åker: 18 ha (30%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse K.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan. • Natur i Älvsborgs län.

Ubbarps säteri ligger strax norr om Ulricehamn. I omgivningarna kring säteriet ligger ett omfattande fornlämningsområde innehållande gravar från alla förhistoriska perioderna. Från yngsta stenålder finns en hällkista och från bronsåldern åtskilliga rösen. En treudd, resta stenar, stensättningar och högar är lämningar från järnåldern. Ubbarp är centrum för ett betydande fornåkersområde som omfattar mer än 60 hektar. Fornåkersområdet är ett av de största i Sverige och besitter därmed ett speciellt värde. Det består av minst 90 terrasserade åkerytor och minst 200

odlingsrösen. Terrasskanterna är ibland upp till 2,5 meter höga.

Huvuddelen av fornåkrarna och gravarna återfinns i en delvis betad lövskog som omger säteriet. Men här finns också något öppnare betesmarker samt en liten hackslått med inslag av naturlig ängsflora. De delar som betas utnyttjas framför allt som betesmark, ridterräng och rasthagar för ridhästar. Därmed finns risk för förslitning och skador på terrasskanter och övriga lämningar.

84:36 Kinnared - Rearsred

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 250 ha. **Naturlig betesmark:** 18 ha (7%). **Övrig betesmark:** 40 ha (16%). **Åker:** 95 ha (38%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Vid Kinnared utbreder sig ett omväxlande, småkuperat odlingslandskap med åkrar, vackra välhävdade hagmarker, stenmurar och odlingsrösen. I den östra delen finns en lång, slingrande rullstensås av getryggstyp. I den norra delen avbryts åkrarna av ett flertal små åkerholmar. Längs Ätran, som rinner i kanten av byn, finns små betade fuktängsavsnitt.

Hagmarkerna är relativt välhävdade även om viss buskröjning vore befogad. Många hävdgynnade arter återfinns, bl.a. stagg, slåttergubbe, svinrot,

slåtterfibbla, ängsskallra, jungfrulin, ormrot, backsippa och smörboll.

Strax öster om Kinnared ligger den lilla byn Rearsred med tre väl sammanhållna hus i ett öppet beteslandskap. På de betade, gamla åkrarna syns väldiga odlingsrösen, vilka ger området en speciell karaktär. Mot norr utbreder sig en stor blandlövhage med grova, askar, lindar och almar, som i de öppna delarna hyser en rik, hävdgynnad flora. På en av de hamlade, gamla askarna växer almlav.

Gyalecta ulmi, almlav växer på gamla hamlade askar vid Rearsred.

84:37 Gullered

Urvalskriterier: • Mycket biotoprikt odlingslandskap. • Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Betade strandängar med stor betydelse för fågellivet. • Lövskogsrikt odlingslandskap • Mycket artrik flora. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 175 ha. **Naturlig betesmark:** 38,5 ha (22%). **Övrig betesmark:** 15 ha (9%). **Åker:** 75 ha (43%).

Rödlistade arter: Granspira (4), gulärla (4).

Lagskydd: Riksintresse K, KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Torrängar och rikkärr i Ulricehamns kommun. • Rikkärr och örtrika fuktängar i Ulricehamns kommun.

Norr om Gullered utbreder sig ett synnerligen vackert jordbrukslandskap. I sluttningarna ner mot Nordsjön syns ett rutnät med åkrar avgränsade av diken. Små glesa lövdungar och trädbårder skapar ytterligare variation i landskapet. Dungarna är viktiga tillhåll för ormråk som ofta ses jaga i omgivningarna. Nere vid sjön finns mader och fuktängar som sträcker sig ända upp till Sjöryd.

Väster om Gullered finns stora områden med gles

betad lövskog med ek, ask, asp och björk. I vissa delar är träden grova. Här finns också en stor kultiverad betesmark med två små kärr. I anslutning till dessa återfinns en rik, hävdgynnad flora med bl.a. granspira, kattfot, ormrot, slätterblomma, tätört, ängsstarr och loppstarr. I ett annat litet kärr vid Kalabo växer Kung Karls spira, en art som är mycket sällsynt i länet.

I Gullered by ingår några kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

Odlingslandskap vid Gullered.

84:38 Tissered - Tuskan

Urvalskriterier: • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag (Tuskan).

Klassificering: 3 (K2).

Areal: 100 ha. **Övrig betesmark:** 25 ha (25%). **Åker:** 35 ha (35%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan.

På ömse sidor om landsvägen vid Tissered ligger ett av kommunens mäktigaste fornlämningsområden med terrasser som i många fall är stensatta, röjningsrösen, ryggade åkrar och bassängåkrar. Området innehåller också förhistoriska gravar. Huvuddelen av fornlämnarna ligger i skogsmark, men en mindre andel ligger i

kanten mot en betesmark. Det nuvarande odlingslandskapets värde konstitueras främst av att det utgör en fortsättning på ett långt och kontinuerligt markutnyttjande inom området.

Vid Tuskan finns ett småskaligt odlingslandskap med små åkrar och betade hagmarker.

84:39 Fornabo - Hand

Urvalskriterier: • Förekomst av naturliga fodermarker. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Mycket gamla och grova lövträd. • Förekomst av hotade arter.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 30 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,5 ha (2%). **Naturlig betesmark:** 2,5 ha (8%).

Övrig betesmark: 10 ha (33%). **Åker:** 15 ha (50%).

Rödlistade arter: Almlav (4), ädellav (4), jättelav (1), kupig skrynkelav (1), vingvial (4).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan.

Gårdarna Fornabo och Hand ligger högt beläga i skogsområdet öster om Tolken. Från de öppna odlingsmarkerna har man en fin utsikt över sjön och det omgivande landskapet. Odlingslandskapet har bevarat en ålderdomlig prägel med hagmarker, relativt små åkrar, vällagda stenmurar och ett stort antal odlingsrösen.

I sydvästslutningen av Fornabo återfinns vackra hagmarker, dock med ett relativt tätt trädsikt. De gamla och grova ädellövträden är dock mycket betydelsefulla för fågelfaunan och för sällsynta lavar.

Vid Hand finns en lieslagen hackslåttmark. I anslutning till denna växer den storvuxna vingvialen, en art som är knuten till kulturmarker.

84:40 Marbäck - Påbo

Urvalskriterier: • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag (delvis). • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna (Marbäck). • Rikt inslag av kultiverade betesmarker och lövskogar med "god" hagmarkskaraktär.

Klassificering: 3 (N3 K1).

Areal: 850 ha. **Naturlig slåttermark:** 1 ha. **Naturlig betesmark:** 9 ha (1%).

Övrig betesmark: 90 ha (11%). **Åker:** 315 ha (37%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse K, riksintresse N, byggnadsminne.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Källebacka herrgård är byggnadsminnesförklarad.

Från Marbäck till Påbo sträcker sig en kraftig ås med ett varierat odlingslandskap. Landskapet är i stora stycken småskaligt, med en stor variation av åker, lövskog och betesmarker. Många av lövskogarna är glesa och betade.

Inom området finns en stor andel betesmarker. Även om flertalet bär spår av kultivering har de en god hagmarkskaraktär, t.ex. steniga marker med ett glest trädskikt. Enstaka hagmarker är redovisade i ängs- och

hagmarksinventeringen, men ytterligare kan ha förbisetts.

Landskapet vid Åsundens strand kataktäriseras av ekkullar omväxlande med betade åkrar. På kullarna finns ett flertal fornlämningar. Området genomkorsas av en vandringsled och är betydelsefullt för friluftslivet.

Vid Källebacka finns en välbevarad herrgårdsmiljö.

84:41

Kimmarebo - Tokared

Urvalskriterier: • Förekomst av naturlig fodermark. • Tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 55 ha. **Naturlig betesmark:** 1,5 ha (3%) **Övrig betesmark:** 20 ha (36 %). **Åker:** 25 ha (45 %).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Kimmarebo och Tokared ligger i den sydöstra delen av kommunen strax väster om Komosse. Längs Jälmån finns ett småskaligt odlingslandskap med

delvis välhåvade betesmarker, åkerholmar och stenmurar.

84:42 Tvärredslund

Urvalskriterier: • Välbevarade fornlämningar i öppet, exponerat läge. • Stor betydelse för friluftsliv.
• Tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 2 (N3 K1).

Areal: 75 ha. **Övrig betesmark:** 15 ha (20%). **Åker:** 25 ha (33%).

Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse N.

Referenser: • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Odlingssmarkerna vid Tvärredslund är vackert belägna i slutningen ner mot sjön Åsunden. Åkrarna, vilka omges av mäktiga stenmurar, präglas också av ett

antal monumentala gravrösen från bronsåldern. I norr ligger en gles, delvis betad lövskog med ett flertal fornåkrar.

84:43 Högagärde

Urvalskriterier: Delvis välbevarat herrgårdslandskap. • Förekomst av naturlig fodermark. • Viktig rastplats för flyttfågelsträcket.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 30 ha. **Naturlig betesmark:** 8 ha (27%). **Övrig betesmark:** 8 ha (27%). **Åker:** 10 ha (33%).

Lagskydd: Riksintresse K, riksintresse N, riksintresse F, strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län.

Långegrund vid Högagärde är en värdefull fågellokal.

Herrgården Högagärde ligger invid det smala Fästersondet mellan Åsunden och yttre Åsunden. I omgivningarna finns en stor blandlövhage med grova lövträd. Hagen är delvis betad och hyser en hävdgynnad flora med darrgräs, slåttergubbe, svinrot och nattviol. Vissa delar är dock igenväxande eller har

i det närmaste karaktären av park. På en del av träden förekommer sällsynta lavar.

Det smala näset Långegrund kantas av en betad strandäng med högstarrvegetation. Betetrycket är dock allt för svagt och igenväxning pågår. Långegrund är en värdefull rastlokal för bl.a. vadare.

84:44 Gällstad

Urvalskriterier: • Älderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer (Närarp). • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag (delvis). • Vålövade hagmarker med rik, hävdgynnad flora. • Rikt fornlämningsbestånd som inom vissa områden sätter sin prägel på landskapet. • Förekomst av hotade naturtyper.

Klassificering: 2 (N2 K1).

Areal: 1100 ha. **Naturlig slåttermark:** 2 ha (0,2%).

Naturlig betesmark: 21 ha (2%).

Övrig betesmark: 100 ha (9%).

Åker: 400 ha (36%).

Lagskydd: Riksintresse K, riksintresse N, strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan. • Mulens marker.

Landskapet norr och väster om Gällstad består av ett antal mindre delområden som var för sig uppvisar helt olika karaktär. Här finns allt ifrån välbevarade äldre odlingsmiljöer och landskap präglade av förhistoriska lämningar, till relativt ointressanta åkerlandskap.

Kring Närarp och Boarp utbreder sig ett kuperat, småbrutet kulturlandskap med åkrar och betesmarker omväxlande med björkhagar, ekbackar och igenväxande hagmarker. Vid Närarp är detta landskap som tydligast. Där finns en välbevarad helhetsmiljö med små brukade åkrar, grova lövträd, vällagda stenmurar och gamla, välbevarade byggnader. En kontinuerligt lieslagen hackslåt med rik, slåttergynnad flora bidrar till att göra miljön komplett. I den vackra och våldade hagmarken som ligger strax väster om Närarp återfinns tydliga fornåkrar vilka styrker den historiska kontinuiteten. Floran representeras bl.a. av jungfrulin, slåttergubbe och kattfot.

Vid Berga längs riksväg 157 utbreder sig ett böljande öppet landskap där åkrarna avbryts av ekkullar med ett flertal fornlämningar. Söder om Gällstad utgör ekhagarna vid Ekero ett tilltalande blickfång för passerande bilister. Hagmarken är visserligen påverkad av kultiveing men de grova, glest stående ekarna i den ljusöppna miljön skapar en hagmarkstyp som är relativt ovanlig i länet. I hagmarken återfinns också ett flertal fornåkrar.

I den västra delen av området kan fyra värdekärnor urskiljas, nämligen herrgårdsmiljön med hagmarker kring Attorp, hackslåtmarker och betade strandängar vid Vegby, Götåkra radby, samt området kring det stora gravfältet vid Kummelberg. Från naturvårdssynpunkt skall de två förstnämnda områdena framhållas. Här återfinns naturliga fodermarker med en ganska rik flora bl.a. backtimjan, backsippa, slåttergubbe, flentimotej och brudbröd.

Vid tolkning av det förhistoriska materialet kan man klart utläsa att socknen haft en fast stenåldersbefolkning som i första hand utnyttjat ytorna intill Sämsjön. Under bronsåldern sökte man sig till högre belägna platser, och odling tycks ha skett framförallt i socknens norra delar vid bl.a. Attorp, Götåkra och Tostarp. Det var säkert fråga om en ganska talrik befolkning. Fornåkrar återfinns idag över hela socknen men de största sammanhängande fornåkerssystemen återfinns norr om Attorp och norr om Götåkra samt vid Ågården.

Under äldre järnålder tycks man ha fortsatt att odla de arealer som använts under bronsåldern. Senare under yngre järnålder överges emellertid denna jordbruksmark och man tar i anspråk denna jordbruksbygd, som huvudsakligen brukas än idag. Det stora gravfältet vid Kummelberg antyder en tät befolkning med fast organisationsstruktur.

84:45

Nyarp

Urvalskriterier: • Småskaligt odlingslandskap. • Rik förekomst av ovanligt stora odlingsrösen.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 25 ha. **Naturlig betesmark:** 3 ha (12%). **Övrig betesmark:** 4 ha (16%). **Åker:** 11 ha (44%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Vid Nyarp finns ett vackert, småskaligt odlingslandskap. Små åkrar avbryts av enstaka åkerholmar med mycket stora odlingsrösen. Rösenas storlek gjorde att man vid fornminnesinventeringen förväxlade dessa med järnåldersgravar.

Hela området, inklusive åkrarna hävdas idag genom bete. På åkerholmarna är dock hävden allt för svag och igenväxning pågår.

84:46

Gunntorp - Bohestra

Urvalskriterier: • Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Förekomst av naturliga fodermarker.

• Förekomst av hotad naturtyp.

Klassificering: 2-3 (N2 K2).

Areal: 120 ha. **Naturlig slåttermark:** 1 ha (0,8%). **Naturlig betesmark:** 4 ha (3%).

Övrig betesmark: 18 ha (15%). **Åker:** 48 ha (40%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Bohestra och Gunntorp ligger strax väster om myrkomplexet Komosse. De öppna markerna kring gårdarna omges av vidsträckt barrskogar.

Odlingsmarkerna kring Bohestra är småkuperade. Huvuddelen utgörs av åker, vilka brukas som vall eller betas. Stenmurar kantade av diverse lövträd, glesa lövdungar och åkerrenar bidrar till att skapa variation i landskapet. Invid vägen ligger en liten lieslagen slåttermark där den slåttergynnade arten svinrot

förekommer i rika bestånd. Slagna vägrenar och åkerrenar hyser också en relativt opåverkad flora.

Landskapet kring Gunntorp har en liknade karaktär som Bohestra men något mindre variationsrikt och med större åkrar. Här påträffas också några hagmarker som dock till större delen är kvävegödslade samt delvis igenväxande.

Mellan Gunntorp och Bohestra finns en gles, betad skog med viss karaktär av utmarksbete.

84:47

Finnekumla

Urvalskriterier: • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Rikligt med välbevarade fornåkrar.

Klassificering: 3 (K2).

Areal: 125 ha. **Övrig betesmark:** 25 ha (20%). **Åker:** 30 ha (24%).

Lagskydd: Riksintresse N, strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Kulturhistorisk redovisning inför översiktsplan.

Området sträcker sig från Finnekumla kyrka och 2 km söderut, längs slutningen ner mot Sämsjön. Längs vägen växer en fin allé med bl.a. ask, lind och ek.

Odlingslandskapet närmast vägen består huvudsakligen av åkermarker. Närmare sjön vidtar

lövskogar och igenväxande hagmarker, i vilka man kan återfinna ett omfattande system med fornåkrar. Fornåkrarna som har tydliga terasskanter utbreder sig ställvis utefter hela den forntida strandlinjen.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Härbjörnarp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,6 ha
2	Övrap	3	Öppen hagmark	1,5 ha
3	Bosgården	3	Öppen hagmark	0,9 ha
4	Näset, Toarp	3	Blandlövhage	8,5 ha
5	Nyfors	3	Hackslått	0,3 ha
			Ekhage	0,7 ha
			Björkhage	1,2 ha
6	Vrångestorp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	6,6 ha
7	Högagärde	2	Blandlövhage	8 ha
8	Fästered	3	Öppen hagmark	2,2 ha
9	Ekedal, Vegby	3	Öppen hagmark	1,1 ha
10	Yttergården, Vegby	2	Hackslått	1 ha
			Slättermad	0,5 ha
11	Yttregården, Götåkra	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,5 ha
12	Berga	3	Ekhage	7 ha
13	Attorp	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	4,8 ha
			Ekhage	3,2 ha
14	Hjortsbacka	3	Öppen hagmark	1,3 ha
15	Närap	2	Hackslått	0,5 ha
16	Börjelund	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,2 ha
			Ekhage	0,9 ha
17	Skogen, Grönahög	1	Hackslått	0,15 ha
			Björkhage	3,3 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	0,6 ha
18	Äspered	3	Öppen hagmark	1,1 ha
19	Kvarnared	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,2 ha
20	Solberga	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,3 ha
21	Högsberg	3	Björkhage	1,4 ha
22	Gunntorp	3	Björkhage	2,7 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	0,75 ha
			Träd- och buskbärande äng	0,7 ha
23	Bohestra	2	Hackslått	0,3 ha
24	Ingeshult	3	Björkhage	0,8 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1,2 ha
25	Visnaholmen	3	Björkhage	1,75 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
26	Skog, Hulu	1	Hackslått	0,9 ha
27	Arnungared	3	Öppen hagmark	3,25 ha
28	Högryd	3	Öppen hagmark	0,8 ha
29	Korpebo	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,25 ha
30	Källebacka	3	Ekhage	1,4 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	0,75 ha
31	Tittås	3	Öppen hagmark	1,5 ha
32	Ulveskog	3	Blandlövhage	1,2 ha
33	Pedersbo	2	Hackslått	0,5 ha
34	Stensered	3	Blandlövhage	3 ha
35	Nygården	3	Hackslått	0,2 ha
36	Tormestorp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,75 ha
37	Lilla Boarp	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
38	Boared	3	Öppen hagmark	1,4 ha
39	Kimmarebo	3	Öppen hagmark	1,3 ha
40	Stensered	3	Öppen hagmark	3,4 ha
41	Hand, Tvärred	3	Öppen hagmark	2,4 ha
			Hackslått	0,5 ha
42	Hagadal	3	Öppen hagmark	0,8 ha
43	Matsered	3	Öppen hagmark	1,1 ha
44	Onsered	3	Hackslått	0,25 ha
45	Östenborg	3	Öppen hagmark	1 ha
46	Vasared	3	Öppen hagmark	1,5 ha
47	Bredgården	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,2 ha
48	Palmelund	2	Björkhage	1,25 ha

49	Hjortåsen	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,4 ha
50	Kinnared	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	12,5 ha
51	Bondabo	3	Öppen hagmark	2 ha
52	Bäcken	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,2 ha
53	Rävsered	3	Öppen hagmark	3,6 ha
54	Kronodal	3	Öppen hagmark	1,5 ha
55	Lilla Östergården	3	Öppen hagmark	1,7 ha
56	Ånga	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	3,6 ha
			Blandlövhage	4,5 ha
57	Övergården	3	Öppen hagmark	1,5 ha
58	Bredaslätt	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,75 ha
59	Mastunga	3	Öppen hagmark	1,5 ha
60	Långsered	3	Öppen hagmark	1,3 ha
61	Öndared	2	Ekhage	1,5 ha
62	Kälkared	3	Blandlövhage	1,25 ha
63	Hede	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,3 ha
64	Bäckered	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,1 ha
65	Gäla	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2 ha
66	Ubbarp och Övragärde	3	Blandlövhage	4,5 ha
			Öppen hagmark	1,1 ha
			Hackslätt	0,2 ha
67	Knallen	3	Öppen hagmark	1,5 ha
68	Rearsred	2	Blandlövhage	4,5 ha
69	Åkerby	3	Öppen hagmark	3,5 ha
70	Hössna kyrka	1	Öppen hagmark	9 ha
71	Valaredsbygget	3	Öppen hagmark	7,25 ha
72	Gullered	1	Öppen hagmark	15 ha
			Blandlövhage	16 ha
73	Nordsjön	3	Öppen hagmark	3,5 ha
			Sötvattenstrandäng	2 ha
74	Önnarp	1	Hackslätt	2,9 ha
75	Liared	2	Öppen hagmark	3,25 ha
76	Norra Hästhagen	2	Öppen hagmark	8,25 ha
77	Gravsjö	1	Hackslätt	0,5 ha
78	Brostugan	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	4,1 ha
79	Brunsered	1	Hackslätt	2,3 ha
			Betad skog	5,6 ha
			Öppen hagmark	4,4 ha
80	Lilla Rydet	1	Hackslätt	0,75 ha
			Öppen hagmark	0,8 ha
81	Stora Blekhult	3	Öppen hagmark	0,75 ha
82	Slätten	2	Hackslätt	0,6 ha
83	Vilanda	3	Öppen hagmark	2 ha
84	Hov, Fänneslunda	3	Blandlövhage	8 ha
85	Lövåsen	3	Öppen hagmark	3 ha
86	Prästås	3	Öppen hagmark	2,5 ha
87	Tångabo	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
88	Agnsjön	3	Blandlövhage	2,4 ha
89	Bondarp	3	Öppen hagmark	1,3 ha
90	Charlottenberg	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,4 ha
91	Hökerum	2	Blandlövhage	23,75 ha
92	Kärragärde	3	Betad skog	2,2 ha
93	Hökerums gård	3	Blandlövhage	11,1 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	3,7 ha
94	Vädersholm	3	Björkhage	8,6 ha
			Öppen hagmark	2,8 ha

95	Säby	2	Ekhage	8,5 ha
			Öppen hagmark	3,9 ha
96	Brunstorp	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,2 ha
97	Snugge	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	4,25 ha
98	Alarp	2	Öppen hagmark	16 ha
99	Bjättilunda	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
100	Yttre Vång	3	Öppen hagmark	2 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	2,5 ha
101	Lena	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	4,1 ha
102	Annestorp	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	8,25 ha
			Öppen hagmark	2,1 ha
103	Timmele	3	Träd- och buskbärande äng	4 ha
104	Timmele	3	Sötvattenstrandäng	5,5 ha
105	Blankered	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	5,5 ha
106	Rosared	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,2 ha
107	Redvägsborg	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,25 ha
108	Marbohemmet, Böne	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,25 ha
109	Lund	3	Öppen hagmark	3,75 ha
110	Knätte kullar	1	Hackslått	2,5 ha
111	Knätte	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,75 ha
			Öppen hagmark	1,75 ha
112	Marbohemmet, Kölingared	2	Hackslått	1,25 ha
			Björkhage	2,8 ha
113	Glabbersred	3	Blandlövhage	4,25 ha
			Ekhage	5,4 ha
114	Ekenäs	2	Öppen hagmark	1,25 ha
115	Krösebacken	2	Hackslått	0,3 ha
			Öppen hagmark	3,5 ha
116	Hulegårde	1	Hackslått	0,75 ha
			Björkhage	4 ha
117	Bredstorp	3	Öppen hagmark	3,25 ha
118	Djupedal	3	Öppen hagmark	4,6 ha
119	Myrarp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	4,5 ha
120	Lilla Björken	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,3 ha
121	Påvagården	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,6 ha
122	Östrabo	3	Öppen hagmark	1 ha
123	Hällstads Bygdegård	3	Blandlövhage	4,7 ha
124	Prästegården, Hällstad	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,4 ha
125	Hov	3	Öppen hagmark	7,75 ha
126	Björkåsen	3	Öppen hagmark	2,5 ha
127	Övre Vång	3	Hackslått	0,5 ha
128	Lundagården	3	Blandlövhage	4,7 ha
129	Dalum (söder)	1	Hackslått	1,25 ha
			Öppen hagmark	7 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	4,75 ha
130	Dalum (öster)	1	Öppen hagmark	3 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	4,75 ha
131	Vedåsla	3	Öppen hagmark	3 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	3,8 ha
132	Kässeberg	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,1 ha
133	Baktrågen (nordväst)	1	Hackslått	0,9 ha
134	Baktrågen (norr)	2	Öppen hagmark	5,75 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	3,25 ha
			Ekhage	2 ha
135	Ormestorp	1	Hackslått	1,2 ha
			Öppen hagmark	2 ha
136	Hästabetet	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,9 ha
137	Vinsarp	3	Öppen hagmark	3,5 ha
			Björkhage	0,5 ha
138	Karlshemmet	1	Öppen hagmark	3,75 ha
139	Baggekuilla	3	Öppen hagmark	12 ha
140	Ingared	2	Öppen hagmark	13,2 ha
141	Stensered	3	Öppen hagmark	1 ha
142	Stensered	3	Björkhage	2,25 ha
143	Stockared	3	Blandlövhage	5,25 ha

144	Kölingsholm	3	Blandlövhage	5 ha
145	Kråkdammen	3	Blandlövhage	8,5 ha
146	Starhester	3	Öppen hagmark	5 ha
			Björkhage	3,25 ha
147	Askåsen	3	Öppen hagmark	1,25 ha
148	Brängesås	3	Hackslått	0,2 ha
			Björkhage	3,2 ha
149	Skrikebo	3	Blandlövhage	2,1 ha
150	Vråna, Kölingared	1	Hackslått	1,4 ha
			Björkhage	5 ha
151	Sölvarp	3	Öppen hagmark	2,5 ha
152	Rosendal	3	Öppen hagmark	4,2 ha
153	Kärråkra	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	5,5 ha
154	Skogen, Kärråkra	3	Öppen hagmark	2,25 ha
155	Klacke	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	11,25 ha
156	Trälunda	2	Öppen hagmark	9,5 ha
157	Blidsberg	2	Annan träd- & buskbärande hagmark	9 ha
158	Påarp	3	Öppen hagmark	8,5 ha
159	Målarp	2	Blandlövhage	5,5 ha
160	Lundby	3	Öppen hagmark	6,25 ha
161	Tummarp	1	Öppen hagmark	1,75 ha
162	Kölaby	1	Annan träd- & buskbärande hagmark	6 ha
163	Trädet	3	Öppen hagmark	1,4 ha
164	Ryninga Västergården	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,5 ha
165	Långäckran	2	Björkhage	1,25 ha
166	Knape-Nöre	2	Öppen hagmark	3,75 ha
Ö1	Nyarp	3	Öppen hagmark	3,75 ha
Ö2	Stommen, Grönahög	3	Öppen hagmark	3 ha
Ö3	Sjögared, Gullered	3	Öppen hagmark	4 ha
Ö4	Brogården, Varnum	3	Sötvattenstrandäng	1 ha
Ö5	Köpmanstorp, Knätte	3	Blandlövhage	3 ha
Ö6	Knektakvarn, Humla	3	Blandlövhage	5 ha

Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

129	Kummeliberg	Gravfält
136	Redvägsbrunn	Gravfält
139	Bjättlunda II	Gravfält
140	Kycklingekullen	Gravfält
142	Borred	Gravfält
157	Blidsberg	Gravfält
160	Grovare	Kyrkoruin
165	Dalums kyrka	Kyrkomiljö
184	Nabbviken	Rösen
198	Tomta	Rest sten

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1. Danstorp. Träd och buskbärande hagmark. Kl 1. Ingvar Claesson. Kompletterande inventering av ängar och hagar i Dalum, Blidsberg och Böne socknar. Länsstyrelsen (ej publ.)
2. Dungahagen. Öppen hagmark. Kl 2. Ingvar Claesson. Kompletterande inventering av ängar och hagar i Dalum, Blidsberg och Böne socknar. Länsstyrelsen (ej publ.)
3. Horsäckrasjön, Tingavallakärret. Hackslått, slåtterkärr. Kl 1. Ingvar Claesson. Kompletterande inventering av ängar och hagar i Dalum, Blidsberg och Böne socknar. Länsstyrelsen (ej publ.)
4. Öppen hagmark norr om Dalums kyrka. Kl 2. Ingvar Claesson. Kompletterande inventering av ängar och hagar i Dalum, Blidsberg och Böne socknar. Länsstyrelsen (ej publ.)
5. Öppen hagmark norr Krutbrännaregården. Kl 2. Ingvar Claesson. Kompletterande inventering av ängar och hagar i Dalum, Blidsberg och Böne socknar. Länsstyrelsen (ej publ.)
6. Öppen hagmark vid Krutbrännaregården. Kl 1. Ingvar Claesson. Kompletterande inventering av ängar och hagar i Dalum, Blidsberg och Böne socknar. Länsstyrelsen (ej publ.)
7. Öppen hagmark norr om Storegården. Kl 2. Ingvar Claesson. Kompletterande inventering av ängar och hagar i Dalum, Blidsberg och Böne socknar. Länsstyrelsen (ej publ.)
8. Hackslått vid Nöre. Kl 2. Ingvar Claesson. Kompletterande inventering av ängar och hagar i Dalum, Blidsberg och Böne socknar. Länsstyrelsen (ej publ.)
9. F. d. slåtterkärr vid Horsamossen - Långåsen. Kl 2. Ingvar Claesson. Kompletterande inventering av ängar och hagar i Dalum, Blidsberg och Böne socknar. Länsstyrelsen (ej publ.)
10. Trovås - Gylteskog. Naturlig fodermark.
11. Nåtared. Betesmark med bl.a. granspira.
12. Kommunens största bestånd av hamlade askar. Lövtäkt förekommer fortfarande. Förekomst av almlav (4).
13. Sjöryd. Rik förekomst av granspira i ohävdad hagmark.

Ätradalen är rik på småkullar och små torrängsfragment där man kan återfinna en rik flora, ibland med inslag av rariteter som smalbladig lungört och drakblomma.

Vårgårda kommun

27:1 Hagö

Urvalskriterier: • Biologiskt mångformigt område. • Förekomst av naturlig fodermark. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 35 ha. **Naturlig betesmark:** 2 ha (6 %). **Åker:** 7 ha (20 %).

Lagskydd: Riksintresse N.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunal översiktsplan.

Byn Hagö ligger på en bergknalle omgiven av Lärkemossen och Fåglumsmossen. Utsikten över Lärkemossen från byn är mycket tilltalande. Bebyggelse och odling har funnits på Hagö åtminstone sedan 1600-talet.

Tyvär har en stor del av de tidigare hävdade markerna börjat växa igen under senare år. I en sydbrant mot Lärkemossen återfinns dock en delvis öppen betesmark som är floristiskt mycket rik. Här har påträffats arter som vädtklint, darrgräs, låsbräken och brudbröd.

27:2 Södra Härene

Urvalskriterier: • Rikligt med fornlämningar i öppet, exponerat läge. • Slättbygd med rikt inslag av åkerholmar. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Stor betydelse för turism.

Klassificering: 2-3 (N3 K1).

Areal: 450 ha. **Naturlig betesmark:** 19 ha (4%). **Åker:** 325 ha (72%).

Lagskydd: Riksintresse K, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Byggnadsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunal översiktsplan. • Fåglar i Södra Älvsborg. 1/88.

Vid södra Härene finns Nordens största hällkista belägen på den s.k. Jätteskallen.

Odlingslandskapet i Nossans dalgång mellan Vårgårda och Herrljunga tillhör länets mest fornlämningsrika områden. Sambandet mellan fornlämningar, äldre kyrkbyar och mer sentida jordbruksbebyggelse är påfallande och återspeglar en kontinuerlig utveckling av bondelandskapet.

Det värdefullaste avsnittet utgörs av områdets centrala delar där fornlämningarna verkligen sätter sin prägel på landskapet. Lundskullen höjer sig över de omgivande åkrarna och exponerar tydligt länets kanske finaste gravfält. Gravfältet består av en hällkista, resta stenar, högar och stensättningar.

Inte långt från Lundskullen ligger Södra Härene medeltida kyrkoruin också den vackert exponerad i landskapet. Vid den yngre kyrkan finns nordens största hällkista belägen på den s.k. Jättekullen.

I enstaka hagmarker och på åkerholmar i det omgivande landskapet återfinns spridda ensamliggande fornlämningar. I norra delen av området ligger

Ribbingsbergs säteri med bl.a. mangårdsbyggnader från 1760-talet. Bebyggelsen i övrigt utmed dalgången består av enstaka kulturhistoriskt intressanta fastigheter där även en kvarn ingår.

Åkermarkerna har vunnits genom att de forna sankmarkerna runt Nossan dikats. Fortfarande översvämmas ibland de lågt liggande markerna, framför allt i samband med snösmältningen eller vid ihållande regn. Som mest har ca 150 hektar översvämmats, huvudsakligen norr om Tumberg. Under dessa perioder blir dalgången intressant som rastlokal för flyttande fåglar, främst sångsvanar och gäss men även en del änder. I samband med översvämningar under högsommaren brukar även artrikedomen av rastande vadare vara stor. Nästan samtliga i Sverige förekommande vadararter har iakttagits. Bland häckfåglarna kan nämnas storspov och tofsvipa. Hornuggla och kornknarr förekommer mer eller mindre regelbundet.

27:3 Algutstorp

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Förekomst av hotad naturtyp. • Förekomst av hotad art. • Förekomst av hotad vegetationstyp/-typer. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Stort, välhållat utmarksområde med välutvecklade gräsmarker. • Variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Mycket gamla och grova lövträd. • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingspår.

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 400 ha. **Naturlig betesmark:** 46,5 ha (12%). **Övrig betesmark:** 50 ha (13%). **Åker:** 160 ha (40%).

Rödlistade arter: Ljungögontröst (4), alkonblåvinge (2).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse K, riksintresse N.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Mulens marker. • Kommunal översiktsplan.

Kulturlandskapet på den markerade moränryggen mellan Algutstorps kyrkby och Ambjörntorp kännetecknas av öppna åkrar, hagmarker och betade lövskogar. Kring Algutstorp och Hägrunga finns flera vackra ekhagar med grova och vidkroniga träd. Fornåkrar och odlingsrösen utgör intressanta inslag i hagmarkerna, och tyder på att området har lång kontinuitet som jordbruksbygd. Hela området är rikt på fornlämningar. I en betesmark vid Kilatorp finns en hällkista och ett gravfält. I de odlade åkrarna förekommer högar och resta stenar. Bebyggelsen består av utskiftade gårdar och flera byggnader är från slutet av 1800-talet.

Nordost om Algutstorps kyrka sträcker sig en stor och vacker ekskog norrut mot Tånga hed. Skogen, som delvis är betad, innehåller ett stort system med fornåkrar.

Tånga hed är en kvarleva av Västsveriges utbredda

hedlandskap. Stora delar av heden har under senare tid användts som militärt övningsfält. Den intressantaste delen utnyttjas numera som betesmark. Här finns en speciell naturtyp, en s.k. blåtåteluktheden. I denna typ av marker brukar man kunna finna den vackra blåa klockgentianan, som också mycket riktigt växer på Tånga hed. På klockgentianans blad lägger en mycket sällsynt fjäril, alkonblåvingen, sina ägg. Alkonblåvingen är helt beroende av klockgentianan för sin fortlevnad. Om området växer igen försvinner blåtåteluktheden. Om luktheden försvinner kan inte klockgentianan överleva. Om klockgentianan försvinner kan inte alkonblåvingen fortplanta sig.

Andra delar av heden har mer karaktär av ljunghed. Här växer bl.a. mosippa, backsippa och ljungögontröst. Sedan början av 1970-talet har ljungheden bränts i naturvårdande syfte.

27:4 Landa

Urvalskriterier: • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår. • Lång agrarhistorisk kontinuitet.
• Lövskogsrikt odlingslandskap. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Biologiskt mångformigt område. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö.

Klassificering: 1-2(N2 K1).

Areal: 350 ha. **Naturlig betesmark:** 40 ha (11%). **Övrig betesmark:** 20 ha (6%). **Åker:** 120 ha (34%).

Lagskydd: Riksintresse N, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Byggnadsinventering.
• Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Kommunal översiktsplan.

Kring Stora och Lilla Landa finns ett mycket vackert och variationsrikt odlingslandskap med en mosaik av små åkrar, lövdungar och steniga betesmarker. Ånskån och Lillån bildar kontrasterande miljöer med forssträckor och dammar omgivna av al och asp. Längs Kyllingsåns grunda dalgång utbreder sig kärr och mader utmed två kilometer av åns lopp. Maderna har använts för slätter så sent som till 1940-talet.

Odlingslandskapet är rikt på kulturhistoriskt intressanta odlingsspår, alltifrån hundratalet odlingsrösen, vilka kan vara åtskilliga tusen år gamla, till stenhägnade fägator och terrasserade fornåkrar. Betesmarkerna i området är dels lövhagar dels öppnare marker där floran tyvärr till stor del är utslagen av kultivering. I en stor, öppen betesmark söder om stora

Landa återfinns dock fläckar med rik kalkgynnad flora som t.ex. flentimotej, brudbröd, klasefibbla och backsippa. I odlingsrösen växer strandveronika.

Fornlämningsbilden visar att området börjat utnyttjas redan under stenåldern, med en kontinuerlig utveckling genom bronsåldern och järnåldern fram till våra dagar.

Landa träkyrka belägen mitt i byn, uppfördes troligen på 1600-talet. Bebyggelsen följer bygatan, och de små och medelstora gårdsbrukens byggnader återspeglar ännu på många håll byggnadstraditionen och byggnadssättet såväl före som efter laga skiftet. Vid Stora Landa finns flera stugor av ålderdomlig typ och en skiftesverksladugård med vasstak.

Kring Olstorp finns herremansbebyggelse omgiven av småbrutna odlingsmarker och ädellövskog.

Ladugård med vasstak vid Stora Landa.

27:5 Brotorp

Urvalskriterier: • Området är av betydelse för den biologiska variationen i slättbygden. • Genom bete väl exponerat och vackert ravinsystem.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 150 ha. **Naturlig betesmark:** 0,5 ha (0,3%). **Övrig betesmark:** 45 ha (30%). **Åker:** 90 ha (60%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Mellan Alingsås och Vårgårda finns en utpräglad slättbygd utmed Sävåns dalgång. Vid Brotorp avbryts de stora åkrarna av ett system med raviner som skurit sig djupt ner i sedimenten. De betade och mestadels helt trädfria ravinerna har stor betydelse för landskapsbilden. Marken är tydligt påverkad av kvävegödsling, men fläckvis återfinns en mer opåverkad flora. På ett ställe växer bl.a. backsmörblomma, en art som är relativt ovanlig i länet.

I norra delen av området ligger Lena gamla kyrkby. Bebyggelsen utgörs av ett tiotal gårdar bl.a. Lena prästgård. Det är kommunens bästa exempel på bybildning, som genom de enskilda gårdarna och deras

placering i landskapet är av stort kulturhistoriskt värde.

Laga skiftet genomfördes i omgångar på 1850- 60-talen, och dagens åkrar är helt präglade av denna jordregleringsreform. Ravinerna däremot utgör med stor säkerhet resterna av de gamla ängsmarkerna vilka mycket väl kan ha haft ett liknade utseende långt före skiftesreformen.

Det är också värt att notera hur de naturgeografiska förutsättningarna satt sin prägel på landskapet. Dalgången är gammal havsbotten och jordarten utgörs därmed av finkorniga leror. Detta är förklaringen till att här inte finns en stenmur så långt ögat når. En markant skillnad mot kommunens östra delar.

27:6 Siene

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Mycket gamla och grova lövträd. • Rikt fornlämningsbestånd i skogs och hagmark. • Odlingslandskap där markanvändning och odlingsspår synnerligen väl belyser jordbrukets historiska utveckling. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Odlingslandskap med rikt inslag av betespräglade lövskogar. • Mångformigt odlingslandskap. • Välbevarat herrgårdsskapslandskap.

Klassificering: 1 (N2 K1).

Areal: 800 ha. **Naturlig betesmark:** 102 ha (13%). **Övrig betesmark:** 25 ha (3%). **Åker:** 275 ha (34%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse K.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Kommunal översiktsplan.

Kulturlandskapet vid Siene, på ömse sidor om Sävåns, visar spår efter en lång historisk utveckling. På Horlaåsens kullar och ryggar finns en av länets största fornlämningskoncentrationer med närmare 200 fornminnen. Här finns också kyrkby, herrgårdsbebyggelse och äldre jordbruksgårdar. De småbrutna odlingsmarkerna skapar tillsammans med ek- och björkhagar en tilltalande landskapsbild.

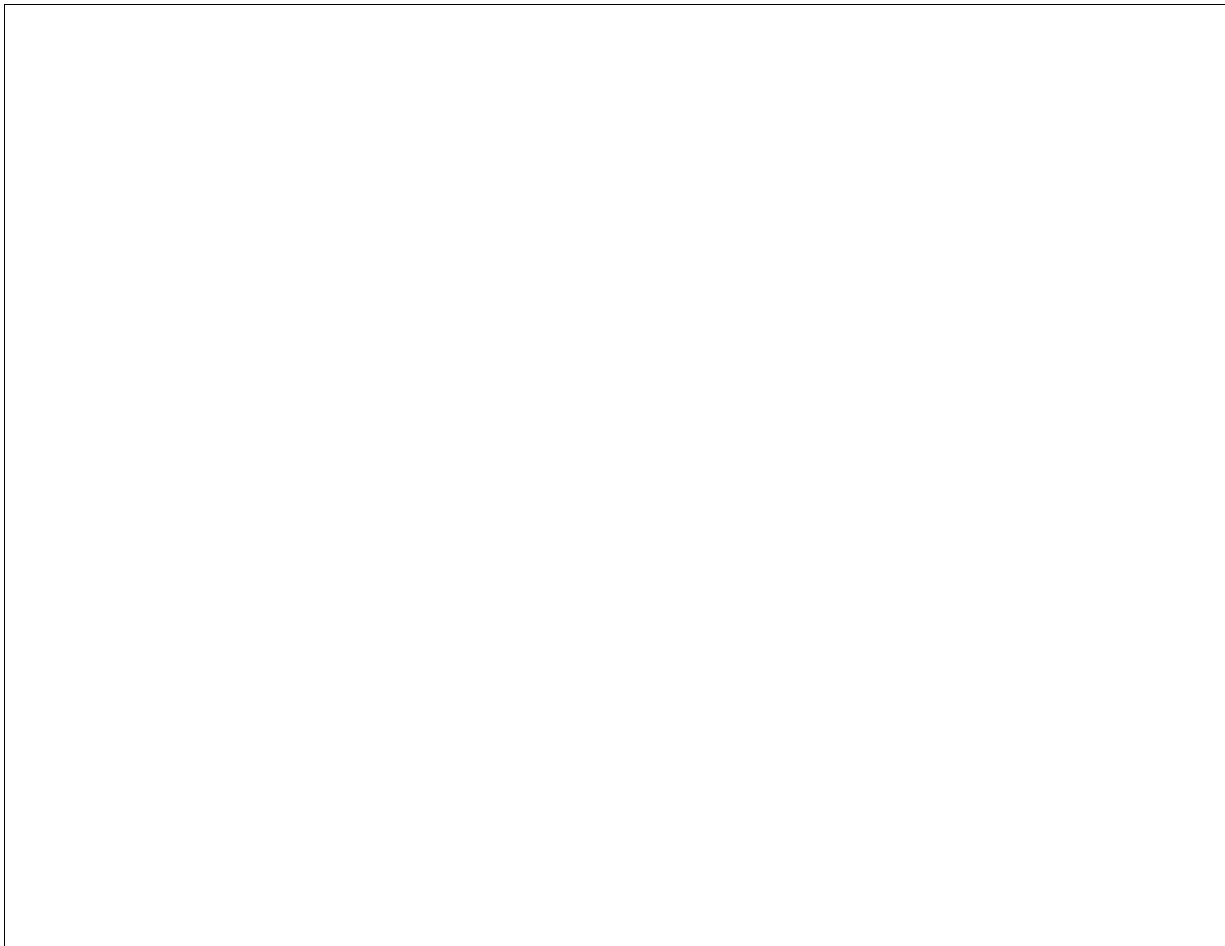
Gravfälten som härrör från bronsåldern har en varierad sammansättning, typisk för fornlämningsbeståndet i Sävåns och Nossans dalgångar.

I anslutning till gravfälten och de betade ekhagarna vid bl.a. Siene Klockaregården förekommer talrika

åkerterrasser, ryggade åkrar och odlingsrösen vilket gör Siene till ett av landets mest välbevarade odlingslandskap med rötter i forntiden.

Kyrkbyn, som på 1500-talet upptog 10-talet hemman med underlydande torp, laga skiftades åren 1866 - 1869. Tydligast avspeglas skiftets verkningar i bebyggelsens och den äldre byggnadstraditionens upplösning.

Den norra delen av området präglas av herrgårdsmiljöerna kring Lagmansholm och Mångsholm. Mångsholms vidsträckta ekhagar utgör ett väsentligt inslag i miljön. Längs Sävåns finns en betad strandäng.



Kulturlandskap vid Siene kyrka.

27:7 Kvinnestad

Urvalskriterier: • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Karaktäristiskt och välbevarat skifteslandskap med raka stenmurar och utskiftad bebyggelse (Uddetorp).

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 300 ha. **Naturlig betesmark:** 7 ha (2%). **Övrig betesmark:** 20 ha (7%). **Åker:** 125 ha (42%).

Lagskydd: Riksintresse K, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal översiktsplan.

Kulturlandskapet öster om Kvinnestadssjön är småbrutet med oregelbundna åkrar avbrutna av åkerholmar. Här finns spår och fornlämningar som återspeglar ett långt historiskt utnyttjande. Inte mindre än 4 gravfält är belägna i igenväxande hagmarker i anslutning till de odlade åkrarna. I en öppen hagmark finns terrassavgränsade åkrar vilka benämns som fornåkrar på ekonomiska kartan. Detta är egentligen felaktigt då en jämförelse med gamla ekonomiska kartan visar att de brukades så sent som 1890.

Fornlämningsbilden tyder på ett intensivt utnyttjande av området under förhistorisk tid. På en markant åsbildning som skjuter ut mot Kvinnestadssjön finns lämningar efter en medeltida borg.

På en ås vid Uddetorp finns öppna åkrar avgränsade av mycket kraftiga stenmurar. Norr och söder om Kvinnestad finns ett igenväxande odlingslandskap med små åkrar och stenmurar omväxlande med lövskog. Området söder om sjön är betydelsefullt för friluftslivet. Norr om Skinte finns en fägata.

27:8 Äne

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Förekomst av naturliga fodermarker.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 100 ha. **Naturlig betesmark:** 7,5 ha (8%). **Övrig betesmark:** 12 ha (12%). **Åker:** 40 ha (40%).

Lagskydd: Riksintresse K, riksintresse N. KML 2 kap.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunal översiktsplan.

Kulturlandskapet vid byn Äne ligger runt en kraftig grusås. Åsen har varit hagmark men håller idag på att växa igen. På åsen och på några andra ställen i byn finns ett tätt fornlämningsbestånd, som troligen

förlägger bybildningen vid Äne till järnålder, men med skikt som sträcker sig ner i bronsålder.

Nuvarande gårdsbebyggelse i Äne är genomgående uppförd under 1800-talets senare hälft.

27:9 Hol

Urvalskriterier: • Välbevarade utskiftade bebyggelselägen. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Karaktäristiskt skifteslandskap i slättbygd.

Klassificering: 3 (K2).

Areal: 900 ha. **Naturlig slåttermark:** 2,5 ha.

Naturlig betesmark: 1,5 ha.

Övrig betesmark: 20 ha (2%).

Åker: 725 ha (81%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse K.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Byggnadsinventering. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal översiktsplan.

Vid Hol, på krönet av ett mäktigt isälvsdelta och med exponering mot Sävdaåns breda uppodlade dalgång, ligger ett av Västergötlands mest spektakulära fornlämningsområden. Här finns monumentala storhögar, gravfält och länets största sammanhängande område med fornåkrar.

Med undantag av Store hög, som ligger i ett öppet, exponerat läge på krönet av åsen, återfinns huvuddelen av fornlämningarna i skogsmark.

Fornlämningarna visar att bygden tidigt varit ett

viktigt center. Områdets betydelse in i historisk tid visas bl.a. av en ovanligt stor bybildning redan 1546. Hol tillhör vid denna tid en av de största gårdarna i Vårgårda.

Den omgivande slättbygdens stora åkrar är till största delen ett resultat av de stora skiftesreformerna i Hol, åren 1800 - 1845. Bebyggelselägena är i stort bevarade sedan skiftena. Det öppna landskapet utgör därför ett bra exempel slättbygd med utskiftade ensamgårdar.

27:10 Ramnaklev

Urvalskriterier: • Förekomst av naturliga fodermarker. • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 50 ha. **Naturlig betesmark:** 8,5 ha (17%).

Övrig betesmark: 10 ha (20%).

Åker: 20 ha (40%).

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Det viktigaste karaktärsdraget för odlingslandskapet kring Ramnaklev är en serie björkhagar som sträcker sig genom området. I björkhagarna finns stenmurar,

odlingsrösen och en fägata. Fläckvis förekommer naturligt hävdberoende flora, t. ex. kattfot och backsippa.

27:11 Ornunga - Asklanda

Urvalskriterier: • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Karaktäristiskt och välbevarat skifteslandskap med långa och raka stenmurar.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 600 ha. **Naturlig betesmark:** 20 ha (3%). **Övrig betesmark:** 30 ha (5%). **Åker:** 300 ha (50%).

Lagskydd: Riksintresse K, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Odlingslandskapet kring Ornunga och Asklanda utbreder sig utefter en odlad moränhöjd, vackert belägen ovanför Ornungasjön. Odlingsmarkerna består huvudsakligen av åkrar avgränsade av stenmurar. Enstaka hagmarker förekommer också, av vilka främst skall nämnas en stor ekhage vid Asklanda, där dock trädskiktet är alltför tätt.

Ornunga och Asklanda kyrkbyar representerar de små bygdeenklaver som med början under yngre

brons- och järnålder växte fram i Sjuhäradsbygdens höglänta skogsmarker. Bortsett från enstaka beskogade fornlämningar av sten- och bronsåldertyp, är flertalet fornminnen belägna i eller i anslutning till inägomarken från historisk tid. Tillsammans med de förhistoriska ortnamnen och de tidigmedeltida kyrkorna berättar dessa om en lång och kontinuerlig utveckling där sockenbildningen direkt anknyter till förhistoriska bygder.

Ornunga gamla kyrka.

27:12 Holtsäckra

Urvalskriterier: • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Förekomst av naturliga fodermarker. • Rik förekomst av kulturhistoriska odlingsspår. • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö.

Klassificering: 1 (N2 K1).

Areal: 15 ha. **Naturlig slåttermark:** 1 ha (7%). **Övrig betesmark:** 2 ha (13%). **Åker:** 5 ha (33%).

Lagskydd: Riksintresse K.

Rödlistade arter: Granspira (4)

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Kommunal översiktsplan.

Mellan Ornungasjön och mossarna öster därom finns en odlingsbygd med småskalig prägel. Vid Holtsäckra har odlingslandskapet en mycket ålderdomlig karaktär. En fägata, flera stenmurar och otaliga odlingsrösen sätter sin prägel på landskapet. Vägrenar och småytor

slås med lie, och här återfinns arter som t.ex. backsippa, svinrot och slåttergubbe. I en öppen hagmark med stagghed växer den hotade arten granspira.

Gårdsmiljön är välbevarad.

Stenmurar och otaliga odlingsrösen sätter sin prägel på markerna vid Holtsäckra.

27:13 Yxnås

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Rikt inslag av slåtterängar. • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella brukningsformer. • Åkrar med hotade åkerogräs.

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 20 ha. **Naturlig slåttermark:** 1,5 ha (8%). **Övrig betesmark:** 2 ha (10%). **Åker:** 4 ha (20%).

Rödlistade arter: Klätt (1).

Lagskydd: Naturreservat, riksintresse K, riksintresse N.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal översiktsplan.

Kulturlandskapet vid Yxnås representerar ett idag försvinnande småbruks- och torplandskap. Odlingslandskapet med åkrar, hackslåttängar och betesmarker, omfattar inägorna till torpen Brännås och

Yxnås. Dagens odlingslandskap vid Yxnås motsvaras i allt väsentligt av de småskaliga odlingsytor som redovisas i 1800-talets skifteshandlingar.

De små och oregelbundna åkrarna vid Yxnås bidrar till att ge landskapet en ålderdomlig karaktär.

Ängsmarkerna som under en tid varit igenväxta har efter omfattande restaureringsåtgärder återskapats, men de har ändå förlorat mycket av sin slättergynnade flora.

Intressant flora finner man däremot i de mycket små, brukade åkrarna. Här odlas traditionella grödor såsom långsträig råg, havre och lin. Dessutom förekommer ett flertal åkerogräs, som innan vår tids utsädeskontroll och giftanvändning, växte i många åkrar. Klätt, råglosta, åkerskallra och linogräs är några arter som förekommer vid Yxnås.

Åkrarna brukas med gamla metoder av den

intresserade brukaren. Häst används vid vallskörden och vid harvningen. Sådden sker för hand och vid skörden används lie. Bland djuren ingår fjällkor.

I inägomarken förekommer rikligt med stenmurar och odlingsrösen. Genom hemägorna löper också den hägnade fågata som från Kärtared tidigare bar ut på det gemensamma betet på utmarken.

I omgivningarnas lövskogar och bergsbranter växer en intressant lund- och torrbacksflora med arter som hässlebrodd, trolldruva, backskafting, krissla, sötvedel, backvicker och blodnäva.

27:14

Kärtared

Urvalskriterier: • Förekomst av hotade naturtyper. • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Stort område med fukt- och strandängar.

Rödlistade arter: Ljungögontröst (4).

Klassificering: 1,3 (N1 K1).

Areal: 200 ha. **Naturlig slättermark:** 0,7 ha (0,4%)

Naturlig betesmark: 15 ha (8%).

Övrig betesmark: 30 ha (15%).

Åker: 75 ha (38%).

Lagskydd: Riksintresse N.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Mulens marker.

• Länsstyrelsens våtmarksinventering. • Biotoper i det nordiska kulturlandskapet. • Kommunal översiktsplan.

Utmed Sävåån uppströms Vårgårda finns ett varierat kulturlandskap med förekomst av idag sällsynta och kulturpräglade naturtyper som ljungshed och slätterhävda mader. Mellan byarna Kärtared och Horla kantas Sävåån av plana, vidsträckt mader som översvämmas regelbundet. Till skillnad från många andra vattendrag i länet är denna del av Sävåån orörd av diknings- och sänkningsföretag.

Madslåttern utmed Sävåån är dokumenterad i 1700-talets geometriska kartor. Under början av 1900-talet ersattes lieslåttern med maskinslätter. Kring 1920 slogs maderna med hästdragna tvåspanns slättermaskiner. Redan 1930 såg man den första traktordragna slättermaskinen.

Så sent som på 1930-talet slogs fortfarande alla mader längs den slingrande ån mellan Horla och Kärtared. Efter andra världskriget blev man mindre beroende av madhöet som vinterfoder och slåttern ersattes av betesdrift.

För närvarande maskinslås några hektar av den forna maden. Ytterligare ett tiotal hektar betas. Planer finns på att successivt utvidga hävden till att om möjligt omfatta hela den forna slättermaden, för att Kärtared tillsammans med torpstället Yxnås skall ingå i ett större odlingslandskap med ålderdomlig prägel.

Bland utpräglad hävdberoende arter på slättermaden märks ängsstarr, trådtåg, klockgentiana och slätterblomma.

Brinkarna ner mot ån vid Kärtared betas. Här återfinns en sällsynt naturtyp, en välväddad ljungshed där ljungbränningen vart femte år ingår i den traditionella skötseln. Ljungbränningen är en förutsättning för att rariteter som ljungögontröst skall kunna leva kvar.

Ängsstarr

27:15 Vaselid

Urvalskriterier: • Förekomst av naturliga fodermarker. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.
Klassificering: 2 (N3 K2).
Areal: 25 ha. **Naturlig betesmark:** 3 ha (12%). **Övrig betesmark:** 3 ha (12%). **Åker:** 13 ha (52%).
Rödlistade arter: Almlav (4).
Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Gårdarna vid Vaselid ligger i en sluttning ner mot sjöar och våtmarker. Omgivningarna är i huvudsak skogsklädda. Odlingsmarkerna kring Vaselid är välskötta. Betesmarkerna är steniga och välbetade med

ett fåtal träd och buskar. Slagna vägkanter och restytter, hamlade träd, vällagda stenmurar och odlingsrösen är andra ingredienser som bidrar till helhetsintrycket.

27:16 Grindsbacken - Anhult

Urvalskriterier: • Förekomst av naturliga fodermarker. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.
Klassificering: 2 (N2 K2).
Areal: 100 ha. **Naturlig betesmark:** 4,5 ha (5%). **Övrig betesmark:** 10 ha (10%). **Åker:** 45 ha (45%).
Rödlistade arter: Granspira (4).
Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).
Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Sluttningen ner mot sjön Säven består av åkrar, lövdungar och betesmarker. Landskapsbilden är mycket tilltalande med god utsikt över sjön. På en utskjutande udde växer ett glest, vackert ekbestånd.

Norr om udden finns rester av en delvis igenväxande slåtteräng där granspira och tätört noterats tidigare. Söder om udden finns en vacker ekhage.

27:17 Östtorp

Urvalskriterier: • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Förekomst av hotad naturtyp.
Klassificering: 1 (N1 K1).
Areal: 4 ha. **Naturlig slåttermark:** 1,5 ha (38%). **Åker:** 2 ha (50%).
Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal översiktsplan.

Det lilla torpet Östorp ligger ensligt beläget omgivet av barrskog och myrmarker. Miljön kring gården ger ett genuint intryck. Enstensväg löper fram till huset från väster, och i omgivningarna finns flera hamlade träd.

Odlingsmarkerna är småskaliga. Störst intresse tilldrar sig en fortfarande hävdad slåttermad utefter en bäck. Området är unikt i det avseendet att här finns en

slåttermad som fortfarande hävdas genom lieslätter. Slåttermaden uppvisar karaktäristisk vegetation med vattenklöver, kråklöver, kärrviol, ältranunkel, brunven, stjärnstarr, hundstarr och hirsstarr samt inslag av t.ex. kärrspira, tätört, spindelblomster och korallrot. Av de riktigt ovanliga arterna kan nämnas tidigblommande slåtterblomma - en exklusiv slåtterängsart.

27:18 Ljungås mfl

Urvalskriterier: • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag. • Förekomst av naturliga fodermarker.
Klassificering: 2-3 (N2 K2).
Areal: 50 ha. **Naturlig slåttermark:** 3 ha (6%). **Övrig betesmark:** 15 ha (30%). **Åker:** 15 ha (30%).
Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Torpet Ljungås ligger på en höjd omgivet av barrskog och igenväxande odlingsmarker. Gårdsmiljön bär en ålderdomlig prägel. Åkermarkerna är små och oregelbundna. Här och var återfinns stenmurar och odlingsrösen. De forna ängsmarkerna som ligger mellan åkrarna slogs med lie fram till 1960-talet, men sedan dess har igenväxning pågått. Dock återfinns fortfarande ett litet källkärr med bl.a. slåtterblomma,

jungfru Marie nycklar samt ängsstarr. Den omgivande skogen har delvis prägel av gammal bläddad betesskog.

På angränsande smågårdar vid Lunden och Kamparås finns också ett småskaligt odlingslandskap med stenmurar och gamla träd.

Området ingår i ett större stråk med välbevarade äldre smågårdar, som sträcker sig från Stora Färgen i väster till Säven i öster.

27:19 Skårsberg

Urvalskriterier: • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer. • Mångformigt odlingslandskap med rikt inslag av slåtterhävdade åkerholmar. • Betad skog med stark karaktär av utmark.
• Rikligt med små brukade åkermarker. • Synnerligen väl bevarade stenmurar/stenmurssystem.
Klassificering: 1 (N1 K1).
Areal: 25 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,2 ha (1%). **Naturlig betesmark:** 4 ha (16%). **Åker:** 5 ha (20%).
Rödlistade arter: Granspira (4), ljugögontröst (4).
Lagskydd: Riksintresse N.
Referenser: • Mulens marker. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal översiktsplan.

Hö på tork vid Skårsberg.

Skårsberg, ett gammalt torp under Skanterna i Skogsbygdens socken, är i många stycken unikt. Unikt i det avseendet att odlingsmarkerna här uppvisar flera av de karaktärsdrag som varit vanliga i forna tider men som i stort sett försvunnit från det moderna odlingslandskapet. Det öppna, välhävda landskapet kring Skårsberg och Nyebro, med sina terränganpassade åkrar och lieslagna åkerholmar, återspeglar på ett tydligt sätt ett av de kanske viktigaste karaktärsdragen i det forna odlingslandskapet - välhävdan. I det gamla bondelandskapet var varje kvadratmeter betydelsefull för hushållningen, inget fick gå till spillo. De områden, som inte brukades som åker, slogs med lie för att ge vinterfoder till djuren, och detta oavsett om det var friska, frodiga marker eller magra hållmarker.

Ett annat viktigt inslag i det gamla bondesamhället var att djuren gick på skogen och betade. Betad skog är något som också finns kvar vid Skårsberg även om djuren också går i hagmark.

Mellan Skårsberg och Nyebro finns vidsträckta starrmader längs ån. De är numera övergivna, men har tidigare haft stor betydelse för att ge vinterfoder till djuren.

Odlingsrösen, stenmurar, trägrindar, gamla körvägar och fädrev bidrar till att skapa en komplett miljö kring Skårsberg. Denna levande odlingsmiljö som har få motsvarigheter i länet finns bevarad tack vare nedärvd kunskap och enträget, hårt arbete från dagens brukare Hilding Max och hans dotter. Detta landskap som är en återspeglning av det gamla bondelandskapet måste bevaras även för framtiden.

Odlingslandskapet vid Skårsberg är väl sammanhållet. De öppna markerna omges av barrskog, som stundom har karaktär av gammal betesskog.

27:20 Vangklev

Urvalskriterier: • Småskaligt odlingslandskap.
Klassificering: 3 (N3 K2).
Areal: 40 ha. **Övrig betesmark:** 5 ha (13%). **Åker:** 13 ha (33%).
Lagskydd: Riksintresse N.
Referenser: • Kommunal översiktsplan.

Fjällåsen, Sjötorp och Mellomtorp är namnen på några av de små skogstorp som ligger i skogsområdet mellan Skårsberg och Lida. Här finns smågårdar i typiska höjdlägen. Landskapet är kuperat, och

odlingsmarkerna utgörs av små oregelbundna åkrar. På Fjällmossen syns resterna av gamla torvtäcker, och vägen över mossen kantas av en rad med tall och björk på ett karaktäristiskt sätt.

27:21 Lida

Urvalskriterier: • Förekomst av hotad art. • Förekomst av hotad vegetationstyp/-typer. • Förekomst av hotad naturtyp. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet (kring Storegården).
Rödlistade arter: Granspira (4), alkonblåvinge (2).
Klassificering: 1 (N1 K2).
Areal: 40 ha. **Naturlig betesmark:** 3,5 ha (9%). **Övrig betesmark:** 6 ha (15%). **Åker:** 25 ha (63%).
Lagskydd: Strandskydd.
Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Lida ligger strax söder om Sandsjön. Omgivningarna är barrskogsrika med enstaka skogstorp. Kring byn öppnar sig landskapet med betesmarker och små åkrar, avbrutna av ett otal små åkerholmar. Flera gårdsmiljöer är välbevarade.

I bäcken som rinner genom odlingsmarkerna finns lämningar efter en kvarn, och delar av bäckfåran är

stensatt. Odlingsrösen och stenmurar är vanligt förekommande i hela området.

Landskapet i sin helhet är bäst bevarat kring Storegården. Utmed ån finns en betad fukthed där den vackra blåa klockgentianan växer. Här förekommer också den mycket sällsynta alkonblåvingen, vilken är helt beroende av klockgentianan för sin fortplantning.

27:22 Nabben

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Synnerligen väl bevarade stenmurar och odlingsrösen. • Småskaligt och variationsrikt odlingslandskap med äldre inslag.
Klassificering: 3 (N3 K2).
Areal: 8 ha. **Naturlig betesmark:** 2 ha (25%). **Åker:** 4 ha (50%).
Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Nabben är ett torp under hemmanet Anhult. I likhet med övriga gårdar som ligger i Skogsbygdens socken, omges odlingsmarkerna av vidsträckta skogar. Nabbens värde ligger främst i det estetiskt tilltalande

kulturlandskapet. Stenmurar, talrika odlingsrösen och en genuin gårdsmiljö sätter sin prägel på landskapet. Torpgrunder och en äldre körväg är andra kulturspår som förekommer.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Östtorp	1	Slåttermad	0,5 ha
			Hackslått	1 ha
2	Lunden	2	Hackslått	1 ha
3	Ljungås	2	Hackslått	1,7 ha
			Slåtterkärr	0,3 ha
4	Vägskalet, Uddabo	3	Björkhage	1,7 ha
5	Björso	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	5 ha
6	Höghult	3	Björkhage	1,5 ha
7	Skårsberg	1	Hackslått	0,2 ha
			Öppen hagmark	1 ha
			Betad skog	3 ha
8	Nyebro	1	Hackslått	0,5 ha
9	Sandbacken	2	Öppen hagmark	2 ha
			Hackslått	1 ha
10	Mjösjön, Lida	1	Sötvattenstrandäng	2 ha
11	Lida	3	Öppen hagmark	1,5 ha
12	Nabben	3	Mosaik	4,5 ha
13	Yxnås	1	Hackslått	1,5 ha
14	Kärtared	1	Slåttermad	0,7 ha
			Sötvattenstrandäng	15 ha
			Ljunghed	0,3 ha
15	Gräsbacken	3	Ekhage	1,5 ha
16	Klevhult	3	Öppen hagmark	2,5 ha
17	Torpet, Skogsbygden	1	Hackslått	0,2 ha
18	Mellomgårdessjön	2	Hackslått	0,5 ha
19	Osdal	3	Ekhage	0,5 ha
20	Långareds Damm	3	Betad skog	1,7 ha
21	Svenstorp	3	Ekhage	1,5 ha
22	Ärred	3	Blandlövhage	1,5 ha
23	Grindsbacken	3	Hackslått	1 ha
24	Lillegården	3	Blandlövhage	2 ha
25	Åspenäs	3	Ekhage	1,5 ha
26	V om Västergården, Vaselid	3	Öppen hagmark	0,5 ha
27	Vid Västergården, Vaselid	3	Ekhage	0,5 ha
			Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
28	Ö om Västergården, Vaselid	3	Ekhage	0,7 ha
29	Sjötorp	3	Blandlövhage	3,5 ha
30	Tomasgården	3	Björkhage	1,5 ha
31	Hols gårde	2	Annan öppen äng	2,5 ha
32	Säteriet, Vittene	3	Öppen hagmark	0,5 ha
33	Hallstorp	3	Öppen hagmark	0,3 ha
34	Siene ekhagar	2	Ekhage	22,5 ha
35	Tubbetorp	3	Björkhage	3,5 ha
36	Brolycke	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1 ha
37	Eklanda	2	Blandlövhage	5 ha
38	Siene Östergården	3	Ekhage	4 ha
39	Bösstorp	3	Björkhage	3 ha
40	Uddetorp	3	Öppen hagmark	4 ha
41	Ramnaklev	3	Björkhage	8,5 ha
42	Ornunga	3	Ekhage	8 ha
43	Södergården, Ornunga	3	Blandlövhage	3,5 ha
44	Mellomgården	3	Ekhage	1,7 ha
45	Holtsäckra	1	Öppen hagmark	3 ha
			Hackslått	0,2 ha
46	Asklanda	2	Ekhage	7,5 ha
47	Romnefall	3	Öppen hagmark	2,5 ha
48	Tokatorp	3	Ekhage	1,5 ha
49	Brotorp, Lena	3	Öppen hagmark	0,5 ha
50	Nuggeberg	3	Blandlövhage	10 ha
51	Lagmansholm	2	Blandlövhage	7,5 ha
52	Ugglegärdet	3	Ekhage	3 ha

53	Mängsholm	1	Ekhage	35 ha
			Sötvattenstrandäng	15 ha
54	Skövde Västergården	3	Öppen hagmark	1,5 ha
55	Tubbetorp	2	Ekhage	6 ha
56	Vårgårda egendom	3	Blandlövhage	3,5 ha
57	Sörgården	3	Björkhage	10,5 ha
58	Algutstorp	2	Öppen hagmark	14 ha
59	Kungegården, Hägrunga	2	Öppen hagmark	1 ha
60	Kilatorp	3	Björkhage	5 ha
61	Tånga hed	1	Annan öppen utmark	22,5 ha
62	Olstorp	2	Björkhage	4,5 ha
63	Ambjörntorp	3	Blandlövhage	24 ha
64	Lilla Åby	3	Björkhage	3,5 ha
65	Lilla Landa	3	Björkhage	6 ha
66	Stora Landa	2	Öppen hagmark	9 ha
67	Lövhagar vid Stora Landa	2	Blandlövhage	16,5 ha
68	Tormundsgärde	3	Öppen hagmark	2 ha
69	Skattegården, Kvinnestad	3	Öppen hagmark	1 ha
70	Åne	2	Ekhage	7,5 ha
71	Gråsten	3	Ekhage	1,7 ha
72	Hagö	2	Öppen hagmark	1 ha
			Björkhage	1 ha
73	Ekebacken	3	Björkhage	1,5 ha
74	Fötene	3	Öppen hagmark	6,5 ha
			Blandlövhage	10 ha
75	Västergården, Fötene	3	Öppen hagmark	2,5 ha

Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

55	Lundskullen	Gravfält
59	Hols gärde	Gravfält
62	Hönshögen	Gravfält
63	Ornunga g:a kyrka	Kyrkogård
64	Trojaborgen	Labyrint
66	Eklanda	Gravfält
92	Tubbetorp	Gravfält
93	Bönatorp	Hög, domarring
100	Lagmanskullen	Gravfält
103	Lagmansholm	Stenvalvbro

Vänersborgs kommun

80:1 Sjöbotten

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.

Klassificering: 2 (N3 K2).

Areal: 17 ha. **Övrig betesmark:** 2 ha (9%).

Åker: 3 ha (55%).

Referenser: • Natur i Älvsborgs län.

Bodanesjön omges delvis av öppna åkermarker vilka bidrar till en tilltalande landskapsbild. Vid Sjöbotten finns ett intressant odlingslandskap. Här finns ett

mosaikartat landskap med lövhagar, små åkrar och en liten strandäng.

80:2 Bodaneälven

Urvalskriterier: • Småskaligt odlingslandskap längs opåverkat vattendrag. • Viktig rastplats för änder.

Klassificering: 3 (N2 K2).

Areal: 45 ha. **Naturlig betesmark:** 4 ha (9%).

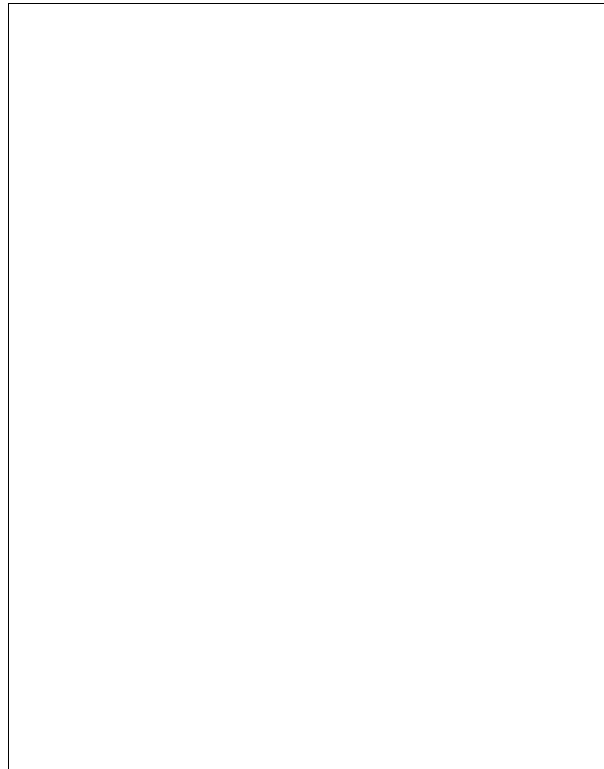
Övrig betesmark: 20 ha (44%).

Åker: 6 ha (13%).

Lagskydd: Strandskydd.

Referenser: • Kommunal naturvårdsplan.

Bodaneälven rinner genom ett odlingslandskap med små gårdar. Ån är relativt opåverkad av dikningsingrepp och rätningar. Utmed ån finns smala mader och åkärr, vilka översvämmas under våren och utgör viktiga rastplatser för änder. Mindre områden med naturbetesmark finns bl.a. vid Tjärtakan och Laxfisket.



Bodaneälven med omgivande odlingsmarker.

80:3 Hästefjordarna

Urvalskriterier: • Stort område med fukt- och strandängar av mycket stor betydelse för fågellivet.
• Kulturhistoriskt intressanta dikningsföretag. • Lång agrarhistorisk kontinuitet.

Klassificering: 2 (N1 K1).

Areal: 6000 ha. **Naturlig betesmark:** 103 ha (2%). **Övrig betesmark:** 100 ha (2%). **Åker:** 1250 ha (21%).

Rödlistade arter: Småfläckig sumphöna (4), storspov (4), gulärta (4), årtå (2), ljungpipare (4), tornfalk (4), sädgås (4), svarthalsad dopping (2).

Lagskydd: Riksintresse K, fågelskyddsområde, strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal naturvårdsplan. Hästefjorden under stenåldern. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.

Hästefjordarnas historia sträcker sig sannolikt till tiden omkring 7000 år före Kristus, då området avskiljdes från havet och blev en sötvattensjö. Under de senaste två århundradena har Hästefjordarna utsatts för ett antal sjösänkingsföretag varför den nuvarande utsträckningen inte överensstämmer med ursprunget.

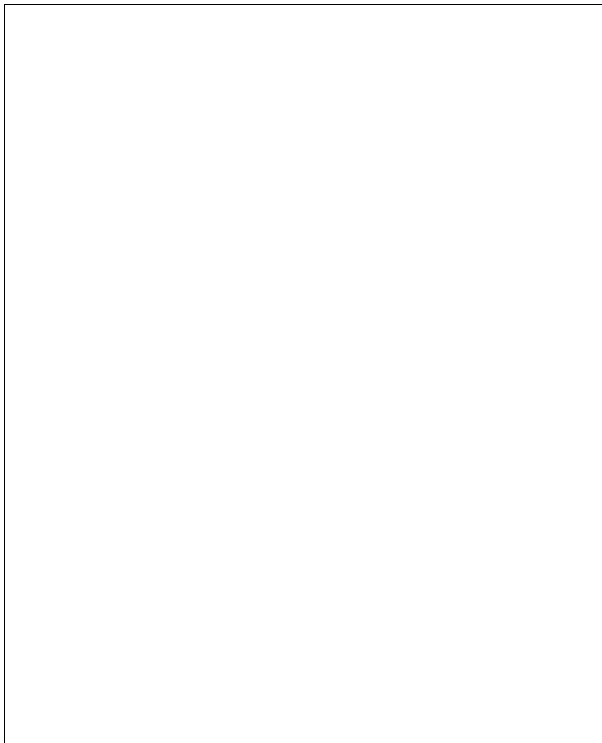
Omgivningarna kring många av länets slättsjöar har tidigt varit bebodda under stenåldern, och härvidlag utgör Hästefjordarna inget undantag. Kanske snarare tvärtom, Hästefjordarna är ett av länets viktigaste områden med stenåldersbosättningar.

Det äldsta spåret av mänsklig verksamhet är den mycket uppmärksammade benharpunen, som blev funnen vid kanalgrävningen 1867 - 68. Den har befunnits härstamma från tidig stenålder, omkring

6000 år före Kristus, och anses tillhöra Maglemosekulturen. Det tidigaste jordbruket kring Hästefjorden började med stor sannolikhet under yngre stenåldern. Under järn- och bronsåldern utvidgades odlingsmarkerna, för att mot slutet av 1800-talet i stort sett motsvara samma arealer som idag.

Vid 1800-talets början, i samband med laga skifte, ökade behovet av odlingsmark. Omkring 1800-talets mitt genomfördes en rad sänkingsföretag vilket förvandlade den forna Hästefjorden till två sjöar sammanbundna av den s.k. Futtonkanalen. Som en effekt av dikningsföretagen torrlades ca 2000 ha mark, varav hälften var odlingsbar. Förutom åkermark vanns också slättermark i form av tidvis översvämmade sankängar.

Strandäng vid Lilla Hästefjorden.



Stenåldersfynd från Hästefjordsområdet.

har förutsättningarna för fågelfaunan också försämrats.

Trots detta är ändå Hästefjordsområdet att betrakta som en av länets förnämsta fågellokaler. Området är mycket viktigt som rastlokal för gäss ånder och svanar. De viktigaste gäsbetesmarkerna fanns tidigare norr om St. Hästefjorden, men under senare år har gässen dels minskat i antal, dels sökt sig till andra områden.

De kvarvarande fukt- och strandängarna är av mycket stor betydelse som häcknings- och födosökslokaler för flera fågelarter som idag är minskande eller hotade i landet, t.ex. tofsvipa, storspov och gulärta. Dessutom kan nämnas svarthalsad dopping, småfläckig sumphöna och rödbena vilka numera noteras alltmera sällan under häckningstid. Under flyttningstid är fukt- och strandängarna viktiga för rastande vadare, t.ex. kärrsnäppa, brushane, lungpipare, gluttsnäppa och grönbena. De viktigaste fukt- och strandängsområdena runt sjöarna är Röseboviken, Kalvöområdet, strandängarna väster om Sörvik, Långsjön, Goppan och Stenön - Vikområdet.

Områdets förutsättningar som fågellokal skulle kunna förbättras genom utvidgat bete och slätter av strandängar och tidvis översvämmad åkermark. Andra åtgärder som vore mycket värdefulla är att återskapa forna sankängar genom att låta diken gå igen eller ta bort invallningar. Det är dock olämpligt att genomföra åtgärder som leder till att områden som idag tidvis översvämmas blir helt vattenfyllda.

Sankängarna runt Hästefjordarna har varit och är fortfarande mycket betydelsefulla för många våtmarksberoende fåglar. Tyvärr har fuktängarnas utbredning minskat genom omfattande invallningar under de senaste 20 åren. Samtidigt har minskad slätter- och betesdrift lett till igenväxning och därmed

Observera! Området har givits en sammanvägd klassificering 2. Det bör noteras att området är stort och heterogent. Här finns allt ifrån områden av mycket hög klass till områden som är relativt ointressanta för såväl natur- som kulturmiljövården. En noggrannare översyn av området är befogad.

80:4 Dereviken

Urvalskriterier: • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet. • Rikligt med naturliga fodermarker.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 50 ha. **Naturlig betesmark:** 4,5 ha (9%). **Övrig betesmark:** 10 ha (20%). **Åker:** 30 ha (60%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse F.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering.
• Kommunal naturvårdsplan.

Gården Dereviken är ett småskaligt jordbruk med små åkrar, trädrika hagmarker och rikligt med lövbryn. Området är vackert beläget vid Vänerstranden. Hagmarkerna hyser hävdgynnade arter som

slättergubbe, svinrot och darrgräs. Områdets värde ligger framförallt i den stora andelen naturbetesmarker i förhållande till andelen åker. Liknade gårdar är sällsynta i denna del av länet

80:5 Vänersnäs

Urvalskriterier: • Fornlämningar i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna • Mycket gamla och grova lövträd.
Klassificering: 3 (N3 K2).
Areal: 70 ha. **Naturlig betesmark:** 5,5 ha (8%). **Övrig betesmark:** 10 ha (14%). **Åker:** 35 ha (50%).
Lagskydd: Naturminne, KML 2 kap. (fornlämningar), strandskydd, riksintresse N, riksintresse F.
Referenser: • Natur i Älvsborgs län.

Kring Vänersnäs gård finns ett stort antal hagmarker, med grova ekar och askar, där tyvärr beteshävdan idag är alltför svag. Den betesgynnade floran är magert

representerad. I anslutning till de betade hagmarkerna finns fornlämningar i form av gravfält, hållristningar, rösen och hög ar.

80:6 Rudet

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Stor betydelse för friluftsliv. • Förekomst av hagmarker och betade strandängar. • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet.
Klassificering: 2 (N2 K2).
Areal: 30 ha. **Naturlig betesmark:** 4 ha (13%). **Övrig betesmark:** 5 ha (17%). **Åker:** 10 ha (33%).
Lagskydd: Strandskydd.
Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

Kring Rud finns en äldre bebyggelsemiljö med flera man- och ekonomibyggnader. I omgivningarna kring husen växer gamla, grova lövträd.

Nedanför gårdarna finns ett stort och tydligt, förhistoriskt skredärr, där markytan sjunkit mer än 10 meter i förhållande till omgivande odlingsmark. Skredbotten har tidigare varit uppodlad, men hävdas idag som betesmark. I anslutning till sjön finns

välhävdade strandängar med långgrunda lerstränder. På strandängarna häckar bl.a. kricka, tofsvipa och mindre strandpipare.

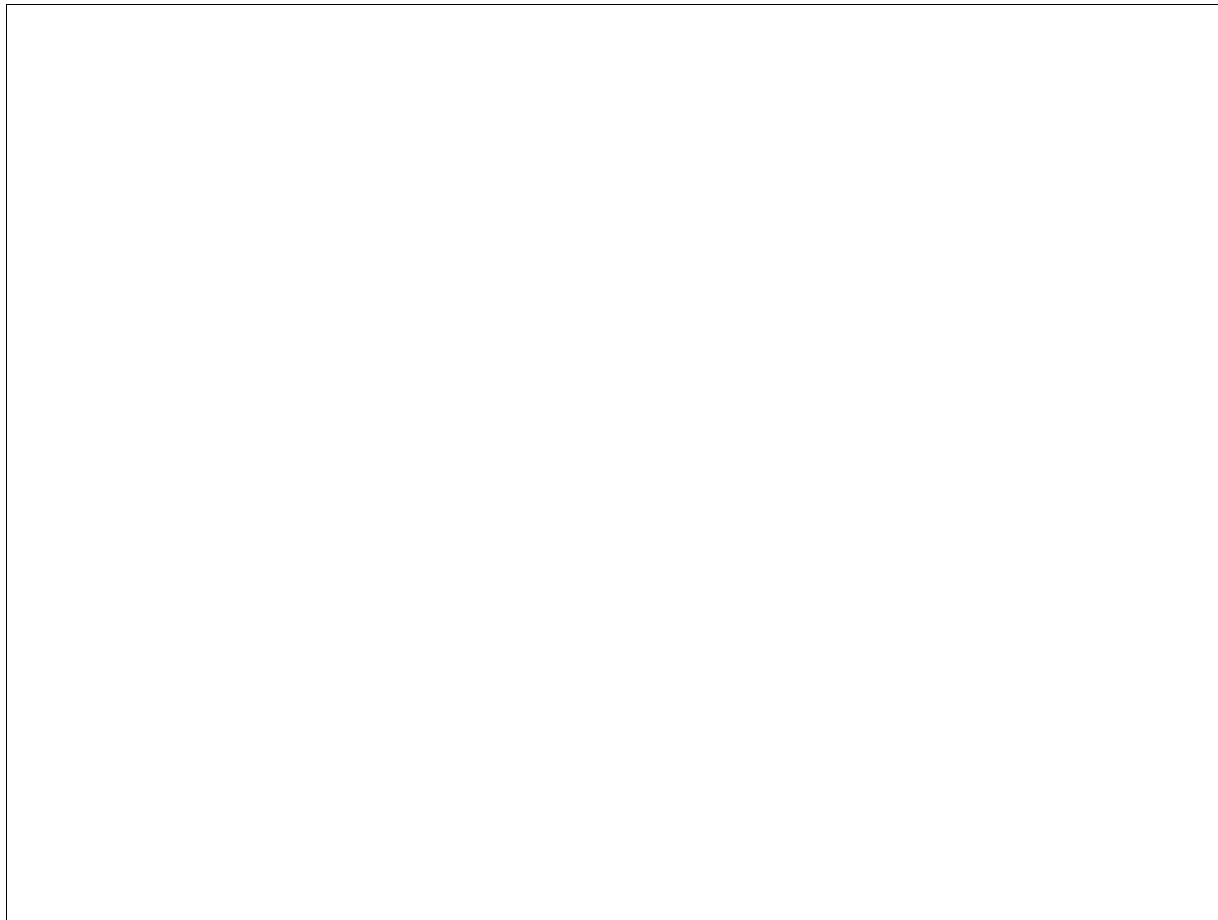
I sluttningen ner mot sjön finns omväxlande naturbetesmark och betade åkrar. Hagmarkerna är under viss igenväxning, men i de öppnare delarna finner man en rik, hävdgynnad flora med svinrot, slättergubbe, jungfrulin, darrgräs, gullviva och vildlin.

80:7 Vassbotten

Urvalskriterier: • Betade strandängar och fuktängar med betydelse för fågellivet. • Förekomst av hotade arter. • Välbevarade fornlämningar i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna.
Klassificering: 2 (N2 K2).
Areal: 90 ha. **Övrig betesmark:** 20 ha (22%). **Åker:** 35 ha (39%).
Rödlistade arter: Strandbräsa (2), renlost (3), gullkrage (4), gulärla (4).
Lagskydd: Strandskydd, KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse K.
Referenser: • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län. • Natur i Älvsborgs län.

Vid den allra sydligaste viken av Vätern, vid Vassända, låg en gång staden Vänersborgs föregångare Brätte. Genom utgrävningar har delar av den gamla stadsplanen frilagts. Området ligger på en

björk- och ekkädd kulle och sköts som ett fornvårdsobjekt. De omgivande odlingsmarkerna bildar en naturlig ram kring fornvårdsområdet.



Husgrunder och andra spår från staden Vänersborgs föregångare Brätte kan ses på en lövbevuxen kulle invid Vassbotten.

Vid vikens innersta del finns strandängar av betydelse för fågellivet. Tyvärr är beteshävdens idag alltför svag. Norrut från Vassända sträcker sig ett område med igenväxande odlingsmarker och rester av en gammal lertäkt. Inom denna del, bl.a. vid Vassända kyrkoruin och vid Dalbrons västra fäste, växer flera hotade växtarter knutna till odlingslandskapets småbiotoper.

80:8 Halle- och Hunneberg

Urvalskriterier: • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Förekomst av naturliga fodermarker med rik, hävdgynnad flora.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 45 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,7 ha (7%).

Naturlig betesmark: 3,5 ha (9%).

Övrig betesmark: 30 ha (67%).

Åker: 6 ha (13%).

Lagskydd: Riksintresse F, riksintresse N, naturvårdsområde, riksintresse K.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal naturvårdsplan.

Uppe på de bäge platåbergen, Hallel- och Hunneberg dominerar mossar och barrskogar. Här och var finns små öppna marker runt gammal torpbebyggelse. Åker och ängsmarker har under senare år börjat restaureras på flera ställen. I första hand skall Grinnsjötorpet nämnas, med en rik slåttergynnad flora och förekomst

av den sällsynta klockgentianan. Andra värdefulla områden är t.ex. Fagerhult, Ekebacken, Trohult och Uggledalen.

Vid Bergagården finns naturskola, Naturum och en motionscentral. Gården omges av hästbetade åkrar och delvis igenväxande ekhagar.

80:9

Lilleskog - Vänersnäs

Urvalskriterier: • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Mångformigt odlingslandskap med rikt inslag av åkerholmar och andra småbiotoper. • Stor betydelse för friluftsliv och turism.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 1400 ha. **Övrig betesmark:** 50 ha (4%). **Åker:** 850 ha (61%).

Lagskydd: Riksintresse K, KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse F (delvis), riksintresse N (delvis), strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Kommunal naturvårdsplan. • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län.

På den södra delen av Vänersnäs utbreder sig ett öppet men varierat odlingslandskap. Åkermark omväxlar med enbuskbevuxna hållmarker och ekdungar. Kombinationen av skogsdungar, öppen och halvöppen mark är värdefull för många fåglar som t.ex. hämpling, törnskata, stare, stenskvätta och törnsångare.

Strandområdet utmed Vänersnäs västsida är i sin södra del variationsrikt med kalspolade hållmarker och blockrika stränder, omväxlande med grunda, vegetationsrika vikar. På några av de ställen där odlingsmarkerna ansluter till stranden finns betade strandängar.

Vänersnäs gränsar i öster till den mycket fågelrika Dättern, vilken bl.a. finns med på FN:s lista över värdefulla våtmarker.

Odlingslandskapet norr om Näsbyholm domineras av stora åkermarker ner mot sjön. Åkrarna medger

utblickar över Vänern och är av betydelse för fågelarter som t.ex. tofsvipa. Inom denna del finns enstaka, små betade strandängsavsnitt.

I den trånga dalgången som bildats mellan Halle- och Hunneberg finns ett särpräglat odlingslandskap. De öppna åkrarna står i skarp kontrast mot de branta bergssidorna som reser sig på ömse sidor om dalgången.

Hela bygden är mycket rik på fornlämningar och historiska lämningar. Bland dessa kan nämnas rika stensättnings- och älvkvarnsförekomster, en stor domarring, runstensfragment, kyrkoruiner, minnesstenar, milstenar m.m. Flera värdefulla bebyggelsemiljöer finns inom området bl.a. Vänersnäs kyrkby, Margeretebergs och Näsbyholms herrgårdar samt gårdsbebyggelse från slutet av 1800-talet längs Lilleskogsdalen.

81:2

Hullsjön - Tunhem

Urvalskriterier: • Typisk slättsjö med betade strandängar och omgivande slättlandskap. • Området är betydelsefullt för fågellivet (huvudsakligen Hullsjön). • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Lång agrarhistorisk kontinuitet. • Mycket gamla och grova lövträd (Västra Tunhem). • Välbevarat skifteslandskap med karaktäristiska bebyggelselägen (kring Hullsjön). • Förekomst av hotade arter.

Klassificering: 1-3 (N1 K1).

Areal: 2825 ha. **Naturlig slåttermark:** 5 ha.

Övrig betesmark: 111 ha (4%).

Naturlig betesmark: 40 ha (2%).

Åker: 2000 ha (73%).

Rödlistade arter: Gulärta (4), svarthalsad dopping (2), storspov (4), rapphöna (4), kornknarr (4), tornfalk (4), vaktel (2), ärta (2), brun kärrhök (4).

Lagskydd: Landskapsskydd, riksintresse K, riksintresse N, naturreservat, KML 2 kap. (fornlämningar), byggnadsminne, byggnadsminnesmärke, strandskydd.

Referenser: Skötselplan för naturreservatet Hullsjön. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

• Natur i Älvsborgs län. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Kommunal naturvårdsplan.

Hullsjön och Tunhemsslätten är ett av länets bästa exempel på slättlandskap med stora kvalitéer såväl för naturvärden som för kulturminnesvärden. Dessutom erbjuder området en enastående landskapsbild med få motsvarigheter i landet. Landskapets stora skönhetsvärden betingas framförallt av kontrasten mellan den plana slätten och Hunnebergs branta klippstup.

Västra Tunhem och Hullsjöbygden blev centrum under forntiden tack vare att det var gynnsamt att leva här.

På de sankta markerna längs Göta älv och Hullsjön fanns bete till boskapen. De lättare jordarna nedanför Halle- och Hunneberg passade dåtidens bönder som brukade jorden med träårder. På berget fanns gott om jaktvilt och virke.

Hullsjöns betydelse under förhistorisk tid belyses bl.a. av ett flertal stenåldersboplatser. Järnålderns gravplatser i form av stensättningar och högar återfinns i riklig mängd längs sjöns västra sida. Områdets betydelse har fortsatt in under medeltiden.

Jordeboken upptar vid medeltidens slut hela 6 gårdar i Hullsjö. Bebyggelsen låg ursprungligen tätt gyttrad på Hullsjö bytomt, men i och med laga skiftet splittrades byn och gårdarna flyttade ut till sina nuvarande lägen på impediment i åkermarken. Som vindskydd planterades träd, vilka idag får gårdarna att framstå som gröna öar i landskapet. Till flera av gårdarna löper vackra alléer. Träden och gårdarnas lägen skapar ett speciellt mönster i landskapet, karaktäristiskt för utskiftade gårdar i slättbygd.

Hullsjön är att betrakta som länets kanske förnämsta fågelsjö. Sjön omges av vassar samt betade och slåtterhävdade mader. För att förbättra hävden av markerna runt sjön har omfattande restaureringsåtgärder genomförts under senare år. På så vis har förutsättningarna för många känsliga våtmarksfåglar förbättrats. Drygt 230 fågelarter har observerats och antalet häckande arter är ca 70. Under vår och höst rastar stora mängder svanar, änder och vadare. Häckande arter som är beroende av de hävdade strandängarna är bl.a. storspov, enkelbeckasin, ängsbiplärka och tofsvipa. Småfläckig sumphöna häckade troligen i sjön under 1990 och svarthalsad dopping har tidigare noterats. I omgivningarna kring sjön häckar tornfalk. Vid Nygård hördes spelande vaktel under häckningstid. Under 1990 observerades också spelande dvärgbeckasin och

dubbelbeckasin vid Hullsjön, vilket måste anses som en sensation.

Landskapet vid den västra foten av Hunneberg kring västra Tunhems kyrka är utan tvekan en av landets mest värdefulla kulturmiljöer. Fornlämningarnas storlek och antal visar att området måste ha varit en av Västsveriges mest betydelsefulla platser redan under forntiden. Man vågar anta att platsens funktion som bygdens centrum har en obruten tradition från forntidens slut fram till 1800-talet. Huvuddelen av bebyggelsen är från 1700- och 1800-talen. Tillsammans utgör bebyggelsen inom området en utomordentligt väl bevarad helhet, där man kan få en mycket tydlig bild av den svenska landsbygdens utveckling och utseende före 1900-talet. I omgivningarna kring kyrkan och prästgården finns ekhagar med glest ställda, mycket grova ekar. Bland dessa kan man finna länets allra äldsta ekar.

Landskapet kring Hullsjön och Västra Tunhem sträcker sig över två kommuner. Beskrivningen återges i sin helhet både under Vänersborgs och Trollhättans kommun.

Gravfältet vid Västra Tunhem.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Rud	3	Öppen hagmark	1 ha
2	Östra Hästefjorden	1	Sötvattenstrandäng	68 ha
3	Dereviken	3	Blandlövhage	4,5 ha
4	Risö	2	Öppen hagmark	0,7 ha
5	Sörvik	2	Sötvattenstrandäng	20 ha
6	Kungetorp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
7	Rudet	2	Blandlövhage	4 ha
8	Ramnered o Lunden	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	2,5 ha
9	Grunnebo	2	Öppen hagmark	3 ha
10	Fristorp	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	3 ha
11	Västra Tunhem	3	Ekhage	10,5 ha
12	Fagerhult	3	Blandlövhage	1 ha
13	Nygård	3	Träd- och buskbärande äng	1,5 ha
			Blandlövhage	6,5 ha
14	Långedalen	3	Öppen hagmark	1,7 ha
15	Trohult	3	Öppen hagmark	1 ha
16	Skogen	3	Björkhage	1,7 ha
			Ekhage	1,7 ha
Ö1	Hultet, Västra Bleken	3	Öppen hagmark	1,5 ha
Ö2	Bollerud	3	Blandlövhage	0,5 ha
Ö3	Nedre Böen	3	Öppen hagmark	3 ha
Ö4	Sjöbotten	3	Blandlövhage	1 ha
			Sötvattenstrandäng	1 ha
Ö5	Torpane	3	Öppen hagmark	7 ha
Ö6	Murängen, Lövås	3	Blandlövhage	2 ha
Ö7	Tjärtakan	3	Öppen hagmark	3,5 ha
Ö8	Laxfisket	3	Öppen hagmark	1 ha
Ö9	Södra Binäs	3	Blandlövhage	1,5 ha
Ö10	Gunnarsberg	3	Sötvattenstrandäng	10 ha
Ö11	Södra Timmervik	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,5 ha
Ö12	Fagervik	3	Sötvattenstrandäng	1 ha
Ö13	Kyrkobyn	3	Sötvattenstrandäng	7 ha
Ö14	Härstad	3	Öppen hagmark	28 ha
Ö15	Grinnsjö	3	Annan öppen äng	0,7 ha
Ö16	Ekelund	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,4 ha
Ö17	Grå Lagg	3	Ospecificerad naturtyp	0,3 ha
Ö18	Bockegården	3	Ekhage	5,5 ha
Ö19	Ekebacken	3	Ospecificerad naturtyp	2 ha
Ö20	Vänersnäs	3	Ekhage	5,5 ha

Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

7	Rösebo	Rösen
10	Lövås Murängen	Husgrunder
30	Sundsberget	Gravfält
33	Skottene Jättegraven	Hällkista
35	Forstena	Gravfält
37	Hästevadet	Gravfält
40	Prästgården	Gravfält
71	Evenstorp	Hällristning
73	Västra Tunhem	Kalkugnarna
210	Solliden	Torpmiljö

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1. Halleskogen. Hagmark och strövområde. Lund- och hagmarksflora.
2. Toltp. Öppna, fårbetade marker runt gammalt torp. Bl.a. darrgräs, brudbröd, Jungfru Marie nycklar och grönvit nattviol.
3. Betad mad. Tofsvipa, gulärla och mindre strandpipare.

Brudbröd.

Åmåls kommun

85:1 Låbyn

Urvalskriterier: I det närmaste oskiftad by. • Rikligt med restaurerbara hagmarker.

Klassificering: 2 (N3 K1).

Areal: 50 ha. **Övrig betesmark:** 10 ha (20%). **Åker:** 30 ha (60%).

Lagskydd: Riksintresse K, strandskydd.

Referenser: • Byggnadsinventering. • Kommunalt kulturmiljöprogram.

Låbyn är en vacker och radbyliknande gårdssamling. Byns ålderdomliga karaktär betonas genom de relativt välbevarade mangårdarna och mängden driftsbyggnader i nära kontakt med den gamla landsvägen. Gårdsbrukens lokalisering till en höjdrygg sätter sin prägel på landskapet samtidigt som det ger en föreställning om den agrara bebyggelsestrukturen under 1700- 1800-talen. Låbyns autentiska miljökaraktär förstärks dessutom av att endast två av

byns 11 gårdsbruk jämte soldathemman utflyttades i samband med laga skifte 1846. Låbyn är därmed länets kanske förnämsta exempel på en by med oskiftad karaktär.

Den vackra bymiljön omges av ett varierat odlings- och beteslandskap med ett stort inslag av igenväxande hagmarksbiotoper, storvuxna enebuskar och grova ekar med intressant lavflora.

Odlingslandskap vid Låbyn.

85:2 Henebyn - Segersbyn - Lånsbol

Urvalskriterier: • Välbevarade, äldre bymiljöer. • Området är betydelsefullt för fågellivet.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 500 ha. **Övrig betesmark:** 30 ha (6%). **Åker:** 300 ha (60%).

Rödlistade arter: Storspov (4).

Referenser: • Jämförande inventering av våtmarker i Dalsland. • Byggnadsinventering.

Norr om Åmål, mellan Segerbyn och Låbytorp, utbreder sig ett landskap med omväxlande öppna kuperade åkermarker och skogsområden. Landskapet präglas i hög grad av ett flertal äldre, väl samlade bymiljöer kring t.ex. Segerbyn, Packebyn, Lånsbol och Henebyn.

Centralt i området ligger Hajsjön, en sänkt sjö som numera närmast är att betrakta som ett kärr. Bete förekommer inte längre, men slåttern av intilliggande åkrar är betydelsefull för fåglar som t.ex. storspov och tofsvipa. Hajsjön är häckningslokal för trana, brun kärrhök och vattenrall.

85:3 Strand - Skackerud

Urvalskriterier: • Mycket artrik flora. • Biologiskt mångformigt område. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Rikligt med naturliga fodermarker. • Förekomst av hotad naturtyper och arter. • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella brukningsformer.

Klassificering: 1 (N1 K2).

Areal: 35 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,4 ha (1%). **Övrig betesmark:** 10 ha (29%). **Åker:** 12 ha (34%).

Rödlistade arter: Fältgentiana (4), hällebräcka (4), skogssvingel (3).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse N.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Naturinventering i riksintresseområdet Högheden - Baljåsen.

Längs Edslans östsida, från Strand till Skackerud, finns ett mycket vackert landskapsavsnitt. Odlingsmarkerna har strandkontakt och ligger i sluttningen ner mot sjön. Landskapet får ett särpräglat utseende genom att berggrunden ofta går i dagen och bildar små klippsluttningar i åker- och betesmarkerna. Eftersom berget består av lättvittrad kalklerskiffer syns torrbacksflora med backsmultron, kungsmynta och trollsmultron. På den mest utpräglade klippbranten som mäter ca 3 meter, växer bl.a. murgröna och hällebräcka.

I en sidlänt, fuktig sluttning öster om vägen ligger en

blomsterrik slåtteräng. Den rika slåtterfloran och den ekonomiska kartan från 1890 bekräftar att ängen åtminstone slagits i över 100 år.

I det kulturskapade landskapet kring Skackerud ingår också en vacker, gles björkhage samt en granskog vid Mjölkudden. Fram till idag har skogen brukats på gammalt vis genom blädning och uttransport av virket med hjälp av häst och släde på vintern. Skogen är olikåldrig och genomkorsas av en mängd stigar. På några ställen finns husgrunder, odlingsrösen samt åker- och ängsrester som vuxit igen med aspely.

Odlingslandskap vid Strand. Lägg märke till de små skifferbranterna i de öppna markerna.

85:4 Bergane

Urvalskriterier: • Förekomst av hotad naturtyp. • Vålbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Småskaligt odlingslandskap med äldre inslag.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 20 ha. **Övrig betesmark:** 7 ha (35%). **Åker:** 4 ha (20%).

Referenser: • Byggnadsinventering.

Vid Bergane finns en mindre bymiljö från 1800-talets mitt innefattande två välbevarade s.k. Dalslandsstugor samt en parstuga. Byn har ett markerat läge på en liten kulle omgiven av små åkermarker med öppna diken.

Kring husen står gamla, grova lövträd, och de gårdsnära avsnitten hävdas genom hackslått, så även ett avsnitt utmed vägen.

85:5 Killingen

Urvalskriterier: • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Variationsrikt äldre odlingslandskap med väl bevarad helhet. • För Dalsland representativt odlingslandskap i lidläge. • Vålbevarad, äldre bebyggelsemiljö.

Klassificering: 2 (N2 K1).

Areal: 25 ha. **Övrig betesmark:** 6 ha (24%). **Åker:** 8 ha (32 %).

Lagskydd: Kulturminneslagen, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Byggnadsinventering. • Länsstyrelsens lövskogsinventering. • Naturinventering i riksintresseområdet Högheden - Baljäsen.

I ett krönläge i de höglänta bergspartierna väster om Edslan ligger Killingen, en Vålbevarad, äldre skogsgård från 1700-1800-talet, omgiven av örtrika betesmarker och åkrar. Gården, som är ett f. d. kronoboställe, med tillhörande byggnader ligger väl samlad och ger ett mycket genuint intryck. Kring husen står flera grova ädellövträd. I de omgivande

betesmarkerna finns bland annat en liten torräng med backsmörblomma. Stenmurar avskiljer skog från öppen mark på ett tydligt sätt. I anslutning till området ligger en fornlämning, vilken styrker områdets historiska kontinuitet. Utsikten från gården ut över det omgivande skogslandskapet är en av de mest storslagna i länet.

85:6 Näs

Urvalskriterier: • Vålbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 3 (K2).

Areal: 15 ha. **Övrig betesmark:** 3 ha (20%). **Åker:** 7 ha (47%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse N, riksintresse F.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Naturinventering i riksintresseområdet Högheden - Baljäsen.

Gården Näs har fått sitt namn av läget på en landremsa mellan Knarrbysjön och Bräcketjärnet. Det vackra landskapet kring gården utgör ett blickfång från Bräcke ångar samt från utsiktspunkterna vid Högheden och Lindheden.

Gårdsanläggningen är ett före detta länsmansboställe. Det äldre bostadshuset från 1800-talets början är en s.k. dalslandsstuga som tidvis använts som häkte efter att en nyare mangårdsbyggnad uppförts 1885. I gårdsmiljön ingår flera samtida och välbevarade driftsbyggnader.

85:7 Bräcke ängar

Urvalskriterier: • Mycket artrik flora. • Mycket artrik fauna. • Förekomst av hotade arter. • Förekomst av hotad naturtyp. • Stor betydelse för friluftsliv och turism. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Rikt inslag av slåtterängar. • Små, smala åkrar med traditionella grödor och hotade åkerogräs. • Ålderdomligt odlingslandskap med traditionella bruksformer.

Klassificering: 1 (N1 K1).

Areal: 45 ha.

Naturlig slåttermark: 3,5 ha (8%).

Naturlig betesmark: 5,5 ha (12%).

Övrig betesmark: 15 ha (33%).

Åker: 6 ha (13%).

Rödlistade arter: Aegopinella nitidula (3), almlav (4), Arthonia spadicea (4), Biatorella monasteriensis (2), Bradybaena fruticum (4), Ena obscura (3), Euomphalia strigella (4), Gyalecta flotoi (3), Macrogastra ventricosa (2), Vitrea contracta (4), trumgräshoppa (2), hasselsnok (4).

Lagskydd: Naturreservat, riksintresse K, riksintresse N, KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse F, strandskydd.

Referenser: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Kommunalt kulturmiljöprogram. • Naturinventering i riksintresseområdet Högheden - Baljåsen.

I den branta sluttningen ner mot Bräcketjärnet finns ett synnerligen vackert, variationsrikt och artrikt odlingslandskap. Här omväxlar öppna betade åkermarker med hasseldungar, hagmarker och slåtterängar.

Stora delar av de forna ängsmarkerna hade börjat växa igen när området blev naturreservat på 1970-talet. Därefter har området röjts och restaurerats och börjar numera återfå en alltmer ursprunglig prägel. Under senare år har omfattande restaureringsåtgärder genomförts och stora slåtterängar med insprängda, mycket små åkrar ger intryck av ett mycket ålderdomligt odlingslandskap. Den mest typiska slåttergynnade floran finner man i omgivningarna kring Bräcketorp. Här växer bl.a. brudsporre, S:t Pers nycklar, ormröt, kattfot, slåttergubbe och vildlin.

Andra delar har fortfarande kvar mer av lundkaraktär och hyser arter som skogsknipprot, vårärt, tvåblad och hässleklocka. I lövskogspartierna finns också flera sällsynta och hotade landmollusker. Det bör i sammanhanget påpekas att dessa arter oftast är mycket känsliga för tramp och betesdrift.

Hela det ålderdomliga odlingslandskapet kring Bräcke ängar är givetvis av högsta värde för såväl naturvården som för kulturmiljövården. Vid Bräcketorp finns gårdsbyggnader som bidrar till områdets ålderdomliga karaktär. Strax öster om Bräcke ängar ligger Edsleskogs kyrko- och prästgårdsmiljö. Odlingslandskapet runt denna mycket värdefulla bebyggelsemiljö utgörs dock av ett mera traditionellt åkerlandskap.

Odlingslandskap kring Bräcke ängar.

85:8 Tollebol

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Rikt inslag av kultiverade betesmarker med "god" hagmarkskaraktär. • Rikligt med restaurerbara hagmarker.
Klassificering: 3 (N3 K2).
Areal: 40 ha. **Övrig betesmark:** 5 ha (13%). **Åker:** 25 ha (63%).
Referenser: • Byggnadsinventering.

Tollebols välbevarade gård omges av restaurerade ekhagar och barrskogsrika betesmarker. Gården som är av högre ståndskaraktär ligger på en höjd ovanför ett

öppet åkerlandskap som sträcker sig ner mot Åmålsån, vilken kantas av gammal al- och björkskog. Söder om gården ligger Tollebols gamla kvarn från 1875.

85:9 Grimsheden

Urvalskriterier: • För Dalsland representativt odlingslandskap i lidläge. • Förekomst av hotad naturtyp.
Klassificering: 2 (N1 K2).
Areal: 15 ha. **Naturlig slåttermark:** 0,5 ha (3%). **Åker:** 8 ha (53%).
Lagskydd: Riksintresse F, riksintresse N.
Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Baksidestexten till gula kartan.

Grimsheden är en typisk lidby, belägen på en framträdande kvartsitrygg som sträcker sig mellan Fröskog och Edsleskog. Gården är anlagd ovanför högsta kustlinjen på osvallad morän med rikt inslag av finjord.

Odlingsmarkerna består av öppna åkrar omgivna av lövskog i den branta sluttningen ner mot Knarrbysjön. Men här finns också rester av en äldre odlingsstradition i form av en glest björkbevuxen slåtteräng, den så kallade Bellmanslyckan. Ängen hävdas numera genom

naturskyddsföreningens försorg och hyser en representativ flora med kattfot, svinrot, brudsporre, darrgräs, nattviol, S:t Pers nycklar m.fl. slåttergynnade arter.

Ovanför ängen finns en igenväxande björkhage som fortfarande hyser rik flora och där hävden borde återupptas. Från gårdens högst belägna delar har man en enastående utsikt över det dalsländska landskapet med Vänerne i fonden.

85:10 Fröskog

Urvalskriterier: • Välbevarade äldre bebyggelsemiljöer. Betydelse för turism. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling. • Förekomst av naturliga fodermarker.
Klassificering: 3 (N3 K2).
Areal: 500 ha. **Naturlig betesmark:** 4 ha (1%). **Övrig betesmark:** 20 ha (4%). **Åker:** 250 ha (50%).
Lagskydd: KML 4 kap. strandskydd.
Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Byggnadsinventering. • Kommunalt kulturmiljöprogram.

Den uppodlade dalgången mellan sjöarna Knarrbysjön och Ärr har en tilltalande landskapsbild och utgör en del av Dalslands turistbygd. Från den gamla vägen förbi Fröskogs kyrka har man en vacker utsikt över Ärr. Fröskogs kyrka och klockstapel är uppförd 1729 på platsen för församlingens medeltidskyrka. Kyrkan är klädd med ursprungligt falurött expån, och till interiören hör vackra takmålningar i expån. Kyrkan

besöks årligen av ett stort antal turister.

Kulturlandskapet längs den östra stranden består av småskaliga åkermarker med insprängda partier av hagmark och ädellövskog. Bebyggelsen domineras av Kristinedals bruksherrgård, f.d. Stenarsby säteri, den äldre säteribyggnaden, lantarbetarbostäder samt, vid Viken, ett flertal välbevarade gårdsbruk och mindre torpställen från 1700- och 1800-talen.

85:11 Tösse

Urvalskriterier: • Välbevarade bebyggelsemiljöer • Rikligt med naturliga fodermarker. • Rikt fornlämningsbestånd på bergkullar och i hagmarker. • Välbevarat herrgårdslandskap. • Lång agrarhistorisk kontinuitet.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 150 ha. **Naturlig betesmark:** 16 ha (11%). **Övrig betesmark:** 10 ha (7%). **Åker:** 50 ha (33%).

Lagskydd: KML 4 kap. riksintresse K, KML 2 kap. (fornlämningar).

Referenser: • Byggnadsinventering. • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Som ett avbrott i den relativt ensidiga Tösseslätten ligger ett mer varierat kulturlandskap mellan Strömsberg och Tösse. I området finns fornlämningar, bebyggelse från 1600- och 1700-talen, herrgårdslandskap med alléer och en engelsk park. En betad hagmark med rik flora och den slingrande

Vitlandaån är andra element som bygger upp landskapet. I öster ligger Tösse medeltidskyrka och strax söder därom den nya kyrkan från 1848. Delar av landskapet öster om gården är tyvärr sargat av täktverksamhet.

85:12 Tydjesjön

Urvalskriterier: • Typisk slättsjö med inslag av betade strandängar. • Viktig rastplats för flyttfågelsträcket. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 300 ha. **Naturlig betesmark:** 8 ha (3%). **Övrig betesmark:** 30 ha (10%). **Åker:** 125 ha (42%).

Lagskydd: Riksintresse K, strandskydd.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Jämförande inventering av våtmarker i Dalsland. • Kommunalt kulturmiljöprogram.

Tydjesjön ligger vid den södra delen av den kraftigt uppodlade Tösseslätten. Sjön är näringsrik och stora delar är kraftigt igenvuxna av bladvass.

Tydjesjön är viktig som rastplats för vadare, änder och svanar. Särskilt skall framhållas avsnittet mellan sjön och riksväg 45, den s.k. Östra Sjögårdan, ett flackt betat fuktängsparti som brukar översvämmas efter snörika vintrar.

Häckfågelfaunan omfattar arter typiska för en vegetationsrik sjö såsom skäggdopping, knölsvan och sothöna samt brunand och brun kärrhök som mer sällsynta inslag.

Hävdan av markerna runt sjön är dock sviktande vilket allvarligt hotar områdets värde som

fågellokal. Intensifierad beteshävd kring Östra Sjögårdan, kompletterad med slåtter i de norra delarna är önskvärda åtgärder.

Norr om byn vid Tydjesby och Tydjesberget finns en omfattande fornlämningsmiljö. Genom förekomsten av gravanläggningar från såväl sten-, brons- som järnålder och en medeltida kyrkogård återspeglas en forntida bebyggelse av betydande omfattning och en kontinuerligt varaktig bosättning i området sedan förhistorisk tid.

Söder om sjön vid Rolfsbyn finns en radbyliknande samling av gårdar omgivna av långsträckta åkrar, välhävdad gräsmark och barrskogsdungar.

85:13 Säbyn

Urvalskriterier: • Välbevarad, äldre bebyggelsemiljö. • Mycket tilltalande landskapsbild som är beroende av fortsatt odling.

Klassificering: 3 (K2).

Areal: 80 ha. **Övrig betesmark:** 5 ha (6%). **Åker:** 50 ha (63%).

Referenser: • Byggnadsinventering. • Natur i Älvsborgs län.

Från Säbyn till Kingebol går ett vackert dalstråk med uppodlade åkermarker, ofta avbrutna av öppna diken

och gamla körvägar, vilka bidrar till att skapa en variation i landskapet. Vägen slingrar fram högt längs

den östra dalsidan där också bebyggelsen är belägen. I bebyggelsemiljön vid Säbyn ingår tre välbevarade jordbruksfastigheter med såväl bostadshus som

ekonomibyggnader från 1800-talets mitt och senare del. Kring husen finns ett småskaligt odlingslandskap med inslag av betesmarker och små åkrar.

85:14

Väster om Ånimmen

Urvalskriterier: • Mycket artrik flora. • Mycket gamla och grova lövträd (Känsbyn). • Variationsrikt, äldre odlingslandskap med välbevarad helhet (Känsbyn) • Området är betydelsefullt för fågellivet. • Stor betydelse för friluftsliv och turism.

Klassificering: 2 (N2 K2).

Areal: 400 ha.

Naturlig betesmark: 6 ha (2%).

Övrig betesmark: 30 ha (8%).

Åker: 225 ha (56%).

Rödlistade arter: Tornfalk (4).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse F.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering.

Väster om Ånimmen har geologin starkt satt sin prägel på vegetation och landskap. Närmast sjön består berggrunden av kalkrik skiffer som är starkt hopveckad till nordsydliga ryggar och dalgångar. Västerut reser sig Sörknatten, ett berg helt uppbyggt av vit näringsfattig kvartsit. Sörknattens magra hedtallskog står i skarp kontrast mot kalklerskiffers lövskogar och blomsterrika torrängar närmare Ånimmen.

Jordbruken har av naturliga skäl etablerat sig längs sjöstranden där förutsättningarna varit bäst. Här ligger idag en rad byar, från Känsbyn i söder till Kraksbyn i norr. Vid Känsbyn finns fortfarande kvar ett variationsrikt och välhävdat äldre odlingslandskap. Långsmala åkrar med öppna diken omväxlar med betesmarker längs smala åsar i slutningen ner mot sjön. Betesmarkerna utgörs dels av öppna hagmarkspartier med grova lövträd, dels av mer slutna bestånd av betad lövskog. På grund av den kalkrika berggrunden är florans mycket rik. Bland mer ovaniga arter kan nämnas brudsporre och rika bestånd av S:t Pers nycklar.

Vid Salebol finns en brant slänt med kalklerskiffer ner mot sjön. Området har tidigare nyttjats som hagmark men är numera övergivet. Igenväxningen går relativt långsamt då marken är så torr och jordmån nästan saknas. Vegetationstypen är en intressant och mycket artrik torräng, eller kanske snarare klippäng med arter som kattfot, trollsmultron, harmynta och vildlin. Liknade vegetation kan återfinnas på ett fåtal andra platser runt Ånimmen och Svansfjorden, företrädesvis på Ryr.

Kring Salebol och byarna längre norrut är odlingslandskapet för övrigt av ett mera ensidigt slag. Åkermarker dominerar även om en del öppna diken, körvägar och buskridåer bidrar till att skapa variation i landskapet. Fuktängarna väster om vägen vid Anolfsbyn är av stor betydelse för fågellivet. Dessa marker är en av de säkraste lokalerna för tornfalk i Dalsland, och här finns också en stark population av tofsvipa.

Landskapet vid Håkerud är mera småskaligt, och vid Stora Vingnäs finns en vacker hagmark.

85:15

Henriksholm

Urvalskriterier: • Odlingslandskap på ö i insjö. • Välbevarad herrgårdsmiljö. • Stor betydelse för friluftsliv och turism.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 100 ha.

Övrig betesmark: 15 ha (15%).

Åker: 45 ha (45%).

Lagskydd: Strandskydd, riksintresse F.

Referenser: • Byggnadsinventering. • Natur i Älvsborgs län.



Henriksholms herrgård. Bilden tagen på 1800-talet.

Henriksholm är Ånimmens enda större ö. Den är uppbyggd av lerskiffer och kloritsten. Sistnämnda bergart bildar längs öns västsida en rygg som på flera ställen stupar brant ner i vattnet. Sluttningarna utgörs av gamla ängsmarker som numera är bevuxna av rika lövskogsmiljöer. På ryggen växer flerstädes en typisk klippängsflora med bergmynta, kungsmynta och trollsmultron. Ön är till lika delar uppodlad och bevuxen med granskog. Den odlade marken

hävdas endast delvis och igenväxningen är märkbar.

Körvägar och stigar utgör trevliga vandringsstråk på ön som är frekventerad av friluftsliv. De öppna åkermarkerna är av stor betydelse för helhetsbilden av landskapet. Henriksholm är faktiskt en av länets få öar med jordbruk.

Herrgården Henriksholm har ett mycket dominerande läge. Den nuvarande herrgårdsbyggnaden anlades år 1815, men Henriksholm omnämns redan i medeltida källor.

85:16

Ånimskog

Urvalskriterier: • Lövskogsrikt odlingslandskap. • Rikt fornlämningsbestånd i anslutning till de hävdade jordbruksmarkerna. • Odlingslandskap kring kyrka och större gård som bildar sockencentrum.

Klassificering: 3 (N3 K2).

Areal: 100 ha. **Naturlig betesmark:** 1,5 ha (2%). **Övrig betesmark:** 10 ha (10%). **Åker:** 55 ha (55%).

Lagskydd: KML 2 kap. (fornlämningar), riksintresse F.

Referenser: • Natur i Älvsborgs län. • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Byggnadsinventering.

De odlade markerna kring Ånimskogs kyrka utgörs huvudsakligen av relativt stora och täckdikade åkrar avbrutna av bergåsar. I de omgivande lövskogarna och glesa hållmarkstallskogarna kan man återfinna flera sällsynta orkidéer bl.a. rödsyssla, brudsporre och S:t Pers nycklar. En förutsättning för dessa arters

fortlevnad kan vara att skogarna inte tätar ännu mera utan snarare att de glesas upp och att ett extensivt bete fortgår.

Kyrkan och Ånimskogs gård utgör centrum i bygden. Områdets historiska kontinuitet visas också av det rika fornlämningsbeståndet i omgivningarna.

Ängs- och hagmarker enligt länsstyrelsens inventering

Löpnr	Objektsnamn	Klass	Naturtyp	Areal
1	Strand, Edsleskog	1	Hackslått	0,4 ha
2	Hembygdsgården Petersburg	3	Hackslått	0,5 ha
3	Mosstakan	3	Hackslått	0,25 ha
4	Varsrud	2	Hackslått	0,45 ha
5	Bräcke Ängar	1	Blandlövhage	5,75 ha
			Träd- & buskbärande äng	3,75 ha
6	Grimsheden, Fengersfors	1	Hackslått	0,4 ha
7	Lilla Strand, Fröskog	3	Öppen hagmark	4,2 ha
8	Amnerud	2	Öppen hagmark	2 ha
9	Strömsberg, Tösse	2	Öppen hagmark	15,2 ha
10	Tösse Prästgård	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,2 ha
11	Tösse	2	Björkhage	1,8 ha
12	Salebol	2	Öppen hagmark	1,1 ha
13	Känsbyn	2	Blandlövhage	5,8 ha
14	Hängele	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	1,2 ha
			Öppen hagmark	1 ha
15	Skällebyn	3	Annan träd- & buskbärande hagmark	0,8 ha
Ö1	Fagerhult	3	Ospecificerad naturtyp	0,5 ha
Ö2	Kristinedal, Fröskog	3	Ekhage	2,5 ha
Ö3	Västra Sjögarmaden	2	Sötvattenstrandäng	7 ha
Ö4	Ånimskogsgård	3	Blandlövhage	2 ha

Fornvårdsobjekt med anknytning till odlingslandskapet

77	Rapperud	Rösen
78	Lilla Mossen	Gravfält
83	S:t Niklas källa	Offerkälla + miljö

Övriga särskilt värdefulla objekt i odlingslandskapet

1.	Linheden. Utsikt.
2.	Halne. Liten hackslått. Slättergubbe, svinrot, kattfot, brudsporre, nattviol, darrgräs och låsbräken.
3.	Hult. Hagmark med darrgräs, jungfrulin ormrot, svinrot och slättergubbe.
4.	Grobyn. Mångformig naturlig fodermark, rik på småbiotoper.

Lagar till skydd för odlingslandskapet

I detta kapitel uppräknas lagar som kan beröras vid skötsel eller skydd av odlingslandskapets natur- och kulturvärden. Tillämpliga delar av lagstiftningen redovisas kortfattat.

Plan- och bygglagen (PBL)

Plan- och bygglagen (PBL) Lagen innehåller bestämmelser om planläggning av mark och vatten och om byggande. Grundtanken är att kommunerna enligt lagen har största ansvaret för planläggning.

Kap 1 Inledande bestämmelser

3 § Varje kommun skall ha en aktuell översiktsplan som omfattar hela kommunen. Översiktsplanen ska i stort ange användningen av mark- och vattenområden samt bebyggelseutvecklingen i kommunen. Översiktsplanen är inte bindande för myndigheter och enskilda.

Kap 3 Krav på byggnader m.m.

1 § Byggnader ska placeras och utformas lämpligt med hänsyn till landskapsbilden och till natur- och kulturvärden på platsen.

12 § Byggnader i sig, eller ingående i bebyggelseområden, som är särskilt viktiga från historisk, kulturhistorisk eller miljömässig synpunkt får inte förvanskas.

Tillämpningen bör utgå från vad som idag anses värt att bevara. Hit hör byggnader som representerar olika tidsepoker eller sociala förhållanden eller som värderas högt av andra skäl. Byggnader och miljöer behöver inte vara av byggnadsminnesklass för att detta krav ska kunna hävdas i enskilda bygglovsärenden.

I första hand är det kommunernas byggnadsnämnder som ska göra bedömningen av hur ett skyddsintresse ska hävdas. Enligt kapitel 5 kan i detaljplaner eller områdesbestämmelser, vilka till skillnad från översiktsplaner är bindande, utfärdas skyddsbestämmelser för bebyggelse av särskilt bevarandevärde. Enligt kapitel 8 kan lovplikten utökas för särskilt värdefull bebyggelse. Fastighetsägare som p.g.a. skyddsbestämmelser drabbas ekonomiskt kan i vissa fall kompenseras enligt PBLs ersättningsregler.

Kap 4 Översiktsplan

1 § behandlar översiktsplanen. Av planen skall framgå:

- a) grunddragen i fråga om den avsedda användningen av mark- och vattenområden samt i fråga om tillkomst, förändring och bevarande av bebyggelse
- b) hur kommunen avser att tillgodose riksintressen enligt lagen om hushållning med naturresurser (NRL)

Översiktsplanerna behandlar långsiktiga strategiska frågor för markanvändning och byggande. Rekommendationerna anger vilka allmänna intressen som särskilt bör beaktas vid planläggning eller prövning. Rekommendationerna har stor informativ betydelse för att förverkliga målet att ta tillvara det kulturarv som den byggda miljön utgör.

Naturresurslagen (NRL)

NRL syftar till att bevara natur- och kulturmiljövärden, att trygga landets försörjning med naturresurser i ett långsiktigt perspektiv och att främja ett ändamålsenligt byggande. Lagens intentioner ska följas när viss annan lagstiftning tillämpas. Detta kan gälla vid planläggning eller tillståndsprövning av exploateringsföretag i odlingslandskapet.

I 2:a kapitlet redovisas allmänna hushållningsregler om mark- och vattenområden som "så långt möjligt" ska skyddas och sådana som "ska skyddas" (riksintressen).

I NRL 2:4 slås fast att jord- och skogsbruksmark bara får användas för bebyggelse och anläggningar då det gäller väsentliga samhällsintressen som inte kan tillgodoses på annan mark.

I NRL 2:6 nämns de mark- och vattenområden som kan vara så värdefulla för naturvärden, kulturvärden eller för friluftslivet att de bedöms vara riksintressen. I sådana fall är grundkravet att de skall skyddas och att staten får möjlighet att ingripa om så inte sker. En del områden som klassats som riksintressen utgörs av odlingslandskap där alltså riksintresset att bevara odlingslandskapet är väsentligt för friluftslivet ska väga tyngst vid eventuella konflikter med andra intressen.

Kulturminneslagen (KML)

Från och med den 1:a januari 1989 gäller lagen om kulturminnen till skydd för landets kulturminnen. Lagen ska skydda fornminnen, byggnader och andra kulturlämningar.

I propositionen som föregick beslutet om lagen om kulturminnen påpekas att kulturvärden i en kommun också kan skyddas genom annan lagstiftning, främst då naturresurslagen och plan- och bygglagen. Det kan t.ex. gälla kulturvärden som inte är så stora att skydd enligt kulturminneslagen kommer i fråga.

2:a kap. Fornminnen

1 § Fast fornlämning är skyddade enligt denna lag. Fornlämningar är t.ex. :

- gravar och gravfält samt kyrkogårdar och andra gravplatser
- resta stenar samt stenar och bergytor med inskrifter, symboler eller målningar
- kors och minnesvårdar
- samlingsplatser för rättsskipning, kult eller handel
- lämningar av bostäder, boplatser samt lämningar efter arbetsliv och näringsfång
- ruiner av borgar, slott, kloster, kyrkobyggnader och försvarsanläggningar m.m.
- färdvägar, broar, hamnanläggningar, vårdkasar, vägmärken, sjömärken samt gränsmärken och labyrinter
- naturbildningar till vilka ålderdomliga bruk, sägner eller märkliga historiska minnen är knutna liksom lämningar efter äldre folklig kult.

Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna ansvarar för att lagreglerna efterlevs. Det är förbjudet att skada, flytta eller förändra ett fast fornminne utan tillstånd från länsstyrelsen.

3:e kap. Byggnadsminnen

1 § "En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras som byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminne får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde".

Byggnadsminnesskyddet har i den nya kulturminneslagen vidgats till att också gälla byggnader inom synnerligen märkliga bebyggelseområden även om varje enskild byggnad i ett sådant område inte i sig kan sägas vara synnerligen märklig i lagens mening. Det vidgade byggnadsminnesskyddet svarar mot en strävan att i ökad utsträckning bevara samlade värdefulla miljöer, vid sidan av enskilda monument.

Begreppet "byggnad" ges i bestämmelserna en vid tolkning med resultat att bryggor, murar, vallar, kvarnar, sågar, broar, gruvor, alléer, parker, trädgårdar m.m. kan byggnadsminnesförklaras. En förutsättning är dock att de uppfyller kvalitetskravet i fråga om kulturhistoriskt eller konstnärligt värde, samt att anläggningen i fråga äger en sådan ålder att ett kulturhistoriskt tidsperspektiv kan anläggas på den.

Naturvårdslagen (NVL)

Naturvårdslagen syftar till att skydda naturen som rekreationsmiljö, dess skönhetsvärden och dess värden från vetenskaplig och kulturell synpunkt.

Naturvårdslagen är ett användbart instrument för att trygga naturmiljöer av intresse för natur- och kulturminnesvärden. Det kan gälla försvinnande landskapspartier som präglats genom odling och hävd innefattande gamla slätterängar och betesmarker, men också öppen bygd man inte vill låta växa igen. Naturvårdslagen ger också möjlighet att begränsa arbetsföretag som kan innebära negativa ingrepp i natur- och kulturmiljön. Dit räknas åtgärder som tåktverksamhet, kalavverkning och plantering av skog på inägomark.

7 § Naturreservat. Ett naturområde med stora natur-, kulturvetenskapliga eller sociala värden kan av länsstyrelsen (eller kommunen efter beslut om delegation) avsättas som naturreservat. Områdets pågående markanvändning, t.ex. jord- eller skogsbruk, får avsevärt försvåras vilket innebär att markägare som drabbas ekonomiskt av reservatets skyddsbestämmelser kan få ersättning, alternativt att marken köps in. Det ger stora möjligheter att skydda och sköta områden så att deras värden bibehålls men kräver oftast också ekonomiska resurser för att genomföras. En del mindre kulturlandskap i länet med ängs- och hagmarker bevaras och vårdas idag som naturreservat.

19 § Naturvårdsområde. Områden med värden som beskrivits under 7 § kan istället skyddas som naturvårdsområde som ett alternativ till naturreservat.

I naturvårdsområden får pågående markanvändning, t.ex. jord- eller skogsbruk, inte avsevärt försvåras, vilket innebär långt mindre möjligheter att reglera markanvändningen än vad som är fallet i ett naturreservat. Markägaren ska tåla vissa inskränkningar i friheten att nyttja marken, t.ex. kan samråd med länsstyrelsen krävas innan planerade verksamheter utförs. Bestämmelserna kan också förhindra ny bebyggelse på området men får alltså inte hindra pågående markanvändning i väsentlig grad. Markägaren får å andra sidan ingen ersättning för intrånget.

15 § Strandskydd. Det är regler som syftar att trygga allmänhetens tillgång till bad och friluftsliv vid vatten. 100 - 300 m. strand är skyddad runt sjöar, kuster och vattendrag. Reglerna innebär att byggnader och övriga verksamheter förknippade med bebyggelse inte får uppföras inom strandskyddat område.

18 § Tåktverksamhet. Länsstyrelsens tillstånd krävs bl.a. för matjords- eller gruståkt. Husbehovståkt är undantagen från tillståndsplikt. Tåkter i odlingslandskapet kan vara aktuella i områden med sandiga jordarter eller i skalgrusförande marker.

18 c § Länsstyrelsens tillstånd krävs för markavvattning.

20 § Arbetsföretag som kan komma att väsentligt

förändra naturmiljön skall föregås av samråd med länsstyrelsen. Exempel är skyddsdikning av skogsmark och vissa rensningsåtgärder i vattendrag som kan komma att påverka miljön såväl där ingreppet planeras som nedströms.

21 § Arbetsföretag som kan skada naturmiljön får inte utföras inom sådana mindre mark- eller vattenområden (biotoper) som utgör livsmiljö för utrotningshotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda.

Naturvårdsförordningen

Från och med den 1 januari 1994 träder några nya paragrafer i kraft i naturvårdsförordningen (1976:484) och begreppet biotopskydd införs. Vad det gäller odlingslandskapet berör biotopskyddet alléer; källor med omgivande jordbruksmark, odlingsrösen, pilevallar, småvatten och våtmarker, stenmurar och åkerholmar. Genom särskilt beslut från länsstyrelsen kan även rik- och kalkkärr i jordbruksmark, naturliga ängar och naturbetesmarker omfattas av biotopskyddet.

19a § Arbetsföretag som kan skada naturmiljön får inte utföras i sådana skyddsvärda biotoper som anges i *bilaga 1 (högerspalten)*.

Länsstyrelsen får vidta de åtgärder som behövs för att vårda biotoper som avses i bilaga 1. Länsstyrelsen får, om det finns särskilda skäl, i det enskilda fallet medge undantag från första stycket.

19c § Länsstyrelsen får besluta att arbetsföretag som kan skada naturmiljön inte får utföras inom en skyddsvärd biotop av följande slag: Rik- och kalkkärr i jordbruksmark, naturliga ängar och naturbetesmarker. Länsstyrelsen får meddela sådant beslut även för naturliga bäckfåror och ras- eller bergbranter för mark som inte omfattas av skogsvårdslagen (1979:429). I länsstyrelsens beslut skall anges gränserna för den skyddsvärda biotopen. Länsstyrelsen får vidta de åtgärder som behövs för att vårda dessa biotoper.

(Bilaga 1.) Biotoper som avses i 19a § naturvårdsförordningen (1976:484)

1. Alléer

Lövträd planterade i enkel eller dubbel rad som består av minst fem träd längs en väg eller i ett övrigt öppet landskap. Träden skall till övervägande del vara vuxna.

2. Källor med omgivande våtmark i jordbruksmark.

Områden i terräng där grundvatten koncentrerat strömmar ut och där den våtmark som uppkommer till följd av det utströmmande vattnet högst uppgår till ett hektar.

3. Odlingsrösen i jordbruksmark

På eller i anslutning till jordbruksmark upplagda ansamlingar av stenar med ursprung i jordbruksdriften.

4. Pilevallar

Hamlade pilar i en rad som består av minst fem träd med ett inbördes avstånd av högst 100 meter i en för övrigt öppen jordbruksmark eller invid en väg där marken mellan pilträden är plan eller upphöjd till en vall, eller av tre träd, om vallen är väl utbildad, mer än 0,5 meter hög och två meter bred. Biotopen omfattar trädradens längd med den bredd den vidaste trädkronans projektion på marken utgör. För de fall vallen är bredare än trädkronornas projektion på marken omfattar biotopen vallen i sin helhet.

5. Småvatten och våtmarker i jordbruksmark

Småvatten och våtmarker med en areal av högst ett hektar, som ständigt håller ytvatten eller en fuktig markyta såsom kärr, gölar, våtar, översilningsmarker, kallkällor, mangelgravar, öppna diken och dammar. Arealbegränsningen avser inte linjära element som öppna diken. Dammar anlagda för bevattningsändamål innefattas inte i denna biotop.

6. Stenmurar i jordbruksmark

Uppbyggnader av sammanpressade, på varandra lagda stenar, som har en tydlig, långsträckt utformning i naturen.

7. Åkerholmar

Holmar av natur- eller kulturmark med en areal av högst 0,5 hektar som omges av åkermark eller kultiverad betesmark.

Skötsellagen

Skötsellagen är tillämplig på åker och betesmark som ingår i fastighet taxerad som lantbruksenhet. I vissa avseenden gäller den även för objekt i anslutning till jordbruksmark.

4 § Jordbruksmark får tas ur jordbruksproduktion tidigast åtta månader efter det att anmälan om åtgärden gjorts till länsstyrelsen om inte länsstyrelsen medger annat.

5 § På jordbruksmark som är lämplig för jordbruksproduktion får täkt av matjord för annat ändamål än innehavarens husbehov inte ske utan tillstånd.

6a § Vid skötsel av jordbruksmark och vid annan markanvändning i jordbruket ska hänsyn tas till naturvårdens och kulturmiljövårdens intressen.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om den hänsyn som ska tas enligt första stycket, såsom i fråga om skyddet av odlings- och kulturlandskapet samt växt- och djurlivet. Föreskrifterna får dock inte vara så ingripande att pågående markanvändning avsevärt försvåras.

6b § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela de föreskrifter som skäligen kan fordras från miljöskyddssynpunkt i fråga om

1. begränsningar av antalet djur i ett jordbruk.
 2. försiktighetsmått vid gödselhanteringen, samt
 3. växtförädlingen.
- 7 § Tillsyn över efterlevnaden av denna lag utövas av länsstyrelsen.

Den 1:a januari 1992 har jordbruksverket utfärdat föreskrifter (SJVFS 1991:97) i anslutning till 6a §:

Borttagande av brukningshinder

2 § Åkerholmar, odlingsrösen och stenmurar får inte skadas eller tas bort.

3 § Brukningsvägar som har kulturhistoriskt värde eller som har stort värde för odlingslandskapets flora och fauna får inte skadas eller tas bort.

4 § Alléer och anlagda ridåer av träd och buskar som har kulturhistoriskt värde eller som har stort värde för odlingslandskapets flora och fauna får inte skadas eller tas bort.

Enstaka äldre träd eller mindre grupper av äldre träd på åkermark får inte skadas eller tas bort.

Åtgärder som sägs i första och andra stycket är dock tillåtna om de utgör en naturlig del i värden och underhållet av den berörda växtligheten.

5 § Våtmarker och ytvattensamlingar får inte fyllas igen eller på annat sätt skadas eller tas bort.

Röjning av vegetation

6 § Vid röjning av vegetation på åkerholmar och i skogsbryn får inte samtliga exemplar av äldre träd, bärande träd eller bärande buskar tas bort.

Dikesrensning

7 § Rensning av diken får inte utföras under årstid då åtgärden kan medföra stor skada på flora och fauna.

Placering av massor och avfall m.m.

8 § Sprängsten samt andra massor och avfall från stenröjning eller jordbruksproduktion får inte placeras på stenmurar eller odlingsrösen. Sådant material får inte heller placeras på åkerholmar, längs dikeskanter, i skogsbryn eller på betesmarker om områdets värde från naturvårds- eller kulturmiljösynpunkt skadas.

Gödsling

9 § Handelsgödsel, stallgödsel samt slam eller annat organiskt avfall får inte spridas så att det hamnar utanför åkern.

10 § Gödsling får inte ske på ängs- eller betesmark om markens flora och fauna är av sådan beskaffenhet att det är sannolikt att marken inte tidigare har gödslats.

Bevattning

11 § Uttag av vatten får inte ske på sådan plats, på sådant sätt eller i sådan omfattning att områdets flora och fauna skadas.

Vid tömning av vattenmagasin skall alltid tillräcklig restvolym lämnas kvar för att flora och fauna skall kunna överleva.

Nyodling

12 § Omvandling av ängs- eller betesmark till åkermark får inte ske om markens flora och fauna är av sådan beskaffenhet att det är sannolikt att marken inte tidigare har gödslats.

Särskilda skäl

13 § Om särskilda skäl föreligger får jordbruksverket medge undantag från bestämmelserna i denna författning.

Skogsvårdslagen

Syftet med skogsvårdslagen är att långsiktigt främja markens virkesproducerande förmåga. Vid skogsbruk ska hänsyn tas till naturvård och andra allmänna intressen. I skogsvårdslagen beskrivs hur skogsmark normalt ska skötas. Viktiga metoder för detta utgör aktiv för yngning, röjning, gallring och slutavverkning.

2 § Mark som är lämplig för skogsproduktion och som inte utnyttjas till annat ändamål ska brukas som skogsmark.

§§22....28 syftar till att bevara landets ädellövskogar. Alm, ask, avenbok, bok, ek, fågelbär, lind och lönn är ädellövträd. I skogar där ett eller flera av dessa trädslag dominerar kan skogsbruk bedrivas i huvudsak enligt principerna i SVL, dock med förbehållet att karaktären av ädellövskog inte får förändras och att ny ädellövskog ska anläggas efter avverkning.

I odlingslandskapet ingår ofta delar som klassas som ädellövskog, t.ex. ekdominerade beteshagar eller igenväxande hagmarker.

30 § behandlar naturvårdshänsyn. Skogsbruket ska ta särskild hänsyn i områden med höga naturvärden, kulturvärden eller av stort värde för friluftslivet. Hänsynen ska dock inte gå så långt att skogsbruket avsevärt försvåras. I praktiken innebär det att mindre områden med särskilda värden skyddas från ingrepp vid skogsbruk.

Värdefulla biotoper som sumpskogar, gamla partier, branter etc, liksom hålträd eller skog präglad av gamla tiders betesdrift eller blädningsbruk kan ingå i ett större odlingslandskap. Sådana miljöer kan omfattas av hänsynsreglerna i SVL.

Ekonomiska styrmedel

(Inom parentes anges myndighet som beslutar om fördelning av anslaget.)

1. Avtalsbundna ersättningar, stöd och bidrag

- Ersättning för landskapsvårdande åtgärder (Regeringen - länsstyrelsen).
- Naturvårdsåtgärder i odlingslandskapet, NOLA (naturvårdsverket - länsstyrelsen).
- Särskilda medel för säkerställande och vård av naturreservat m.m. (naturvårdsverket - länsstyrelsen)

- Anslaget Vård m.m. av kulturlandskap och fornlämningar (riksantikvarieämbetet - länsstyrelsen)
- Kommunala medel och medel från landsting och stiftelser. Flera av landets kommuner lämnar idag bidrag till NOLA-projekt eller naturreservat. Det är önskvärt eller till och med nödvändigt med en fortsatt kommunal medverkan vid planering och genomförande av vårdinsatser. Att bevara tätortsnära odlingslandskap som bedöms värdefulla ur rekreationssynpunkt för i första hand tätortsborna bör främst vara en kommunal angelägenhet.
- Bidrag till istandsättande av ädellövskogsmarker (naturvårdsverket - länsstyrelsen)
- Bidrag till natur- och kulturvårdande åtgärder i skogsbruket (NOKÅS). Skogsvårdsstyrelsen kan med stödet bl.a. bidra till att igenväxningsmarker kan hållas öppna och att nyanlagd skog i anslutning till skyddsvärd jordbruksmark får en utformning som bevarar och stärker naturvårdsnyttan. En motsvarighet till bidraget gick tidigare under förkortningen ANKÅ. (skogstyrelsen - skogsvårdsstyrelsen)
- AMS-medel (arbetsmarknadsverket -

länsarbetsnämnden)

Övrigt

- Inom utpekade områden i bevarandeprogrammet bör principen vara att statligt stöd till omställningsåtgärder inte skall utgå om de motverkar preciserade natur- eller kulturmiljövärden av hög dignitet. Länsstyrelsen bör istället inleda förhandling med berörd lantbrukare om fortsatt hävd av området.
- Det är av största vikt att den kommunala infrastrukturen finns och kan bibehållas i bygder där samhället satsar medel för bevarande av natur- eller kulturmiljövärden. Frågan bör tas upp i samband med den kommunala översiktsplaneringen.
- När det gäller små områden är det ofta aktuellt att tillämpa en eller ett par bevarandeåtgärder. För de större områdena, kanske omfattande delar av eller en hel bygd, blir det normalt fråga om att ange bevarandepprinciper som ska vara vägledande för en lång rad skilda åtgärder och för hänsyn som ska tas vid skilda beslutstillfällen

Rödlistade arter

I följande avsnitt presenteras kunskapsläget med avseende på rödlistade arter i Älvsborgs läns odlingslandskap.

Hotkategori anges inom parentes. Hotkategori 0 = försvunna, hotkategori 1 = akut hotade, hotkategori 2 = sårbara, hotkategori 3 = sällsynta och hotkategori 4 = hänsynskrävande.

Med rödlistade arter avses arter som är sällsynta, hotade, eller som på sikt i befinner sig i riskzonen. Arterna redovisas i listor som fastställs av naturvårdsverket. Enligt definitionen betraktas numera endast hotkategori 0 2 som hotade arter. Samtliga hotkategoriklassificerade arter går under samlingsbeteckningen rödlistade arter.

Kärlväxter

Latinskt namn	svenskt namn	hotkategori	känd förekomst
Rhinanthus serotinus ssp apt.	åkerskallra	0	1 lokal
Silene dichotoma	gaffelglim	0	1 lokal
Agrostemma githago	klätt	1	3 lokaler
Baldellia repens	revsvalting	1	4 lokaler
Bromus secalinus	råglosta	1	2 lokaler
Erucatum gallicum	kålsenap	1	1 lokal
Leucorchis abida ssp albida	vityxne	1	4 lokaler
Misopates orontium	kalvnos	1	?
Nepeta cataria	kattmynta	1	1 lokal
Stachys officinalis	läkebetonika	1	?
Alopecurus myosuroides	renkavle	2	?
Botrychium matricariifolium	rutlåsbräken	2	4 lokaler
Cardamine parviflora	strandbräsmå	2	= 5 lokaler
Dianthus armeria	klippnejlika	2	2 lokaler
Dracocephalum ruysch.	drakblomma	2	ca 25 lokaler
Hypericum pulchrum	hedjohannesört	2	ca 10 lokaler
Hypochaeris glabra	åkerfibbla	2	3 lokaler
Lycopodium complanatum			
ssp chamaecyparissus	cypresslummer	2	2 lokaler
Malva pusilla	vit kattost	2	1 lokal
Pulmonaria angustifolia	smalbladig lungört	2	ca 20 lokaler
Scirpus setaceus	borstsäv	2	1 lokal ?
Verbascum lychnitis	grenigt kungsljus	2	9 lokaler
Vicia villosa	luddvicker	2	4 lokaler
Ajuga reptans	revsuga	3	18 lokaler
Alchemilla propinqua	hjuldagdkåpa	3	1 lokal
Baldellia ranunculoides	flocksvalting	3	3 lokaler
Bromus arvensis	renlost	3	3 lokaler
Camelia sativa ssp. microcarpa	sanddådra	3	2 lokaler
Galium pumilum	parkmåra	3	1 lokal
Geranium dissectum	fliknäva	3	14 lokaler
Luzula multiflora ssp. con.	hedfryle	3	6 lokaler
Ononis arvensis	stallört	3	3 lokaler
Phyteuma spicatum	vitrapunkel	3	1 lokal
Scrophularia vernalis	vårflenört	3	1 lokal
Sorbus norvegica	norskoxel	3	?
Symphytum asperum	fodervallört	3	45 lokaler
Symphytum officinale	äka vallört	3	30 lokaler
Agrimonea procera	luktsmåborre	4	1 lokal
Asperugo procumbens	paddfot	4	1 lokal
Bidens radiata	grönskära	4	?
Botrychium multifidum	höstlåsbräken	4	1 lokal
Campanula cervicaria	skogsklocka	4	> 100 lokaler
Carex hartmanii	hartmansstarr	4	5 lokaler
Catabrosa aquatica	källgräs	4	1 lokal

Chrysanthemum segetum	gullkrage	4	ca 50 lokaler
Conium maculatum	odört	4	3 lokaler
Consolida regalis	riddarsporre	4	2 lokaler
Cuscuta europaea	nässelsnärja	4	5 lokaler
Deschampsia setacea	sjötåtel	4	2 lokaler
Eriophorum gracile	kärrull	4	> 55 lokaler
Euphrasia micrantha	ljungögontröst	4	ca 15 lokaler
Gentianella amarella	ängsgentiana	4	2 lokaler
Gentianella campestris	fältgentiana	4	ca 25 lokaler?
Lathyrus heterophyllus	vingvial	4	ca 30 lokaler
Leonurus cardiaca	hjärtstilla	4	3 lokaler
Lepidium campestre	fältkrassing	4	3 lokaler
Onophordium acanthium	ulltistel	4	1 lokal
Papaver argemone	spikvallmo	4	1 lokal
Pedicularis sylvatica	granspira	4	> 100 lokaler
Pilularia globulifera	klotgräs	4	3 lokaler
Saxifraga osloënsis	hällebräcka	4	> 30 lokaler
Thymus pulegiodes	stortimjan	4	2 lokaler

Källor: • Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventering. • Länsstyrelsens floravårdsregister. • Västergötlands botaniska förening - Västergötlands flora. • Databanken för hotade arter 1990.

Lavar

Latinskt namn	svenskt namn	hotkategori	känd förekomst
Chaenotheca hispidula	parknållav	1	enstaka lokaler
Parmelia submontana	kupig skrynkellav	1	2 lokaler
Leptogium palmatum	strutskinnlav	1	1-2 lokaler
Sphinctrina leucopoda	liten parasitspik	1	ca 5 lokaler
Bactrospora dryina	stor sönderfallslav	2	ca 2 lokaler
Calicium quercinum	ekspiklav	2	ca 20 lokaler
Collema fragrans	rosettgelélav	2	enstaka lokaler
Parmelia revoluta	örlav	2	-
Usnea florida	blomskägglav	2	ca 20 lokaler
Bryostigma leucodontis	allémossav	3	>100 lokaler
Catapyrenium psoromoides	grå jordlav	3	3 lokaler
Leptogium sinuatum	flikig skinnlav	3	ca 15 lokaler
Moelleropsis nebulosa		3	?
Sphinctrina turbinata	kort parasitspik	3	> 50 lokaler
Calicium abietinum	vedspik	4	> 50 lokaler
Parmelia elegantula	elegant sköldlav	4	1 lokal
Parmelia laciniatula	flikig sköldlav	4	2 lokaler
Parmelia tiliacea	silverlav	4	> 500 lokaler
Ramalina calicaris	rännformig brosklav	4	3 lokaler
Ramalina obtusata	trubbig brosklav	4	?

Källor: • Projektet de epifytiska lavarna i sydvästsverige. Svante Hultengren muntligen. • Databanken för hotade arter 1990:

Mossor

Latinskt namn	svenskt namn	hotkategori	känd förekomst
Orthotrichum scanicum	skånsk hättmossa	0	1 lokal
Didymodon vinealis	kritlansmossa	2	?
Ephemerum sessile	nervdagmossa	2	?
Atrichum angustatum	smal sågmossa	3	?
Brachythecium ryanii	slättergräsmossa	3	1 lokal
Bryum blindii	körbärsbryum	3	1 lokal
Bryum funkii	silverbryum	3	?
Bryum turbinatum	halsbryum	3	?
Dicranella humilis	strandjordmossa	3	?
Fissidens incurvus	svanfickmossa	3	?
Grimmia laevigata	ullgrimmia	3	?
Orthotrichum patens	ägghättmossa	3	?
Phascum curvicolle	nickknoppmossa	3	?
Phascum floerkeanum	dvärgknoppmossa	3	?
Pleuridium palustre	strandsylmossa	3	?
Pyramidula tetragona	pyramidmossa	3	?
Riccia ciliata	hårig rosett	3	?
Riccia huebeneriana	sydlig gaffel	3	?
Riccia warnstorffii	dvärgrosett	3	2 lokaler
Weissia rostellata	kortskäftad krusmossa	3	?
Weissia rutilans	stor krusmossa	3	1 lokal
Weissia squarrosa	spärrkrusmossa	3	?
Scapania degenii	rikärsskapania	3	1 lokal
Diselium nudum	flaggmossa	4	?
Orthotrichum pallens	parkhättmossa	4	?
Phaeoceros carolinianus	gul nålfruktsmossa	4	?
Pottia davalliana	kalkpottia	4	?
Pseudocrossidium hornschi	spetsig rullmossa	4	1 lokal
Pterygoneuron ovatum	stjärnmossa	4	?
Tortula virescens	alléskruvmossa	4	?

Källor: • Länsstyrelsen floravårdsregister. • Databanken för hotade arter 1990.

Svampar

Latinskt namn	svenskt namn	hotkategori	känd förekomst
Boletus queletii	flamsopp	1	?
Hygrocybe canescens	tennvaxskivling	1	?
Hygrocybe splendidissima	praktvaxskivling	1	?
Amanita strobiliformis	flockflugsvamp	2	?
Aurantiporus croceus	saffransticka	2	?
Boletus fechtneri	sommarsopp	2	?
Boletus impolitus	bleksopp	2	?
Clavaria pullei	brun fingersvamp	2	?
Clavaria straminea	stråfingersvamp	2	?
Entoloma madidum	blå rödskivling	2	?
Entoloma prunuloides	mjölrödskivling	2	?
Gastrum berkeleyi	sträv jordstjärna	2	?
Gastrum elegans	naveljordstjärna	2	?
Hygrocybe aurantiospl.	fager vaxskivling	2	?
Hygrocybe intermedia	trådvaxskivling	2	?
Hygrocybe ovina	sepiavaxskivling	2	?
Hygrocybe radiata		2	?
Hygrocybe spadicea	dadelvaxskivling	2	?
Leccinum crocipodium	gul strävsopp	2	?
Lycoperdon decipiens	stäppröksvamp	2	?
Morchella semilibera	hättmurkla	2	?
Mycenastrum corium	läderboll	2	?
Piptoporus quercinus	tungticka	2	?

Polyporus umbellatus	grenticka	2	?
Pulveroboletus gentilis	gyllensopp	2	?
Stropharia albocrenulata	tårkragskivling	2	?
Amanita franchetii	gulbrämad flugsvamp	3	?
Boletus appendiculatus	bronssopp	3	?
Calocybe constricta	liten ringmusseron	3	?
Camarophyllopsis schulzeri	ljusskivig lervaxsk.	3	?
Cejpomyces terrigenus		3	?
Clavaria fumosa	rökfingersvamp	3	?
Clavaria inaequalis	svavelgul fingersvamp	3	?
Clavaria incarnata		3	?
Clavaria rosea	rosenfingersvamp	3	?
Clavaria zollingeri	violett fingersvamp	3	?
Clavulinopsis subtilis	ljus ängsfingersvamp	3	?
Collybia fusipes	räfflad nagelskivling	3	?
Coltricia cinnamomea	kanelticka	3	?
Dermoloma cuneifolium		3	?
Heteroporus biennis	klumpticka	3	?
Hygrocybe colemanniana	brun ängsvaxskivling	3	?
Hygrocybe flaviceps		3	?
Hygrocybe fornicata	musseronvaxskivling	3	?
Hygrocybe fuscescens	ögonvaxskivling	3	?
Hygrocybe ingrata	rodnande vaxskivling	3	?
Hygrocybe quieta		3	?
Hygrocybe subviolacea	grålila vaxskivling	3	?
Pholiota destruens	poppelfosskivling	3	?
Volvariella bombycina	silkeslidskivling	3	?
Volvariella surrecta	parasitslidskivling	3	?
Climacodon septentrionalis	grentaggsvamp	4	?
Entoloma griseocyaneum	stornopping	4	?
Entoloma jubatum	sepiarödskivling	4	?
Entoloma lividocyanulum		4	?
Entoloma mougeotii	gråblå nopping	4	?
Geoglossum atropurpureum	purpurbrun jordtunga	4	?
Hygrocybe nitrata	lutvaxskivling	4	?
Hygrocybe punicea	scharlakansröd vaxskivl.	4	?
Microglossum olivaceum	olivjordtunga	4	?
Pachykytospora tuberculosa	blekticka	4	?
Russula violeipes	violfotskremla	4	?

Källa: • Floravårdskommittén för svampar 1991: Kommenterad lista över hotade svampar i Sverige.

Fåglar

Latinskt namn	svenskt namn	kategori	skattad förekomst
Podiceps nigricollis	Svarthalsad dopping	1	tillfällig
Coturnix coturnix	Vaktel	2	enstaka
Anas querquedula	Ärta	2	ca 5 par
Porzana porzana	Småfläckig sumphöna	2	enstaka
Falco tinnunculus	Tornfalk	4	ca 30 par
Pernis apivorus	Bivråk	4	ca 200 par?
Anas acuta	Stjärtand	4	1par?
Perdix perdix	Rapphöna	4	?
Crex crex	Kornknarr	4	enstaka
Pluvialis apricaria	Ljungpipare	4	ca 500 par ¹
Charadrius dubius	Mindre strandpipare	4	> 45 par ³
Philomachus pugnax	Brushane	4	tillfällig
Lymnocyptes minimus	Dvärgbeckasin	4	tillfällig
Galinago media	Dubbelbeckasin	4	tillfällig
Numenius arquata	Storspov	4	11-250 par ²
Motacilla flava flava	Gulärta	4	< 1000 par

Källor: • Arvidsson, B. 1984: • Södra Älvsborgs ornitologiska förening. 1977-1993. • Claes-Göran Ahlgren muntligen. • Hans Alexandersson muntligen. • Ahlén & Tjernber, 1992:

Grod och kräldjur

Latinskt namn	svenskt namn	kategori	skattad förekomst
Lacerta agilis	Sandödlä	4	2 lokaler
Coronella austriaca	Hasselsnok	4	ca 45 lokaler
Natrix natrix	Snok	4	5000-50000 ex ?
Triturus cristatus	S. vattensalamander	4	10000-50000 ex ?

Källor: • Ahlen, Andrén, & Nilson 1992. • Ahlén & Tjernber, 1992:

Landmollusker

Latinskt namn	svenskt namn	hotkategori	känd förekomst
Vertigo geyeri	Kalkkärrsgrynsnäcka	3	några lokaler
Vertigo angustior	Smalgrynsnäcka	3	några lokaler

Källor: • Ted von Proschwitz muntligen. • Ehnström, Gärdenfors, & Lindelöw. 1993:

Insekter

Latinskt namn	svenskt namn	hotkategori	känd förekomst
Psophus stridulus	trumgräshoppa	2	1 lokal
Scoliantidis orion	fetörtsblåving	2	?
Maculinea alcon	alkonblåvinge	2	ett fåtal lokaler

Källor: • Alexandersson, H. 1984. • Andersson, H. 1987: • Stenström, J. 1994: • Ander. 1953. • Ehnström, Gärdenfors, & Lindelöw. 1993:

¹ Endast ett fåtal av dessa i anslutning till ljunghed. Övriga på högmossar.

² Även häckning på högmossar.

³ Även häckning i grustag.

Referenser

Kulturmiljöprogram

- Eriksson, A.-G. & Nordström, A. 1992:
Kulturmiljöprogram Marks kommun. Älvsborgs länsmuseum/ Länsstyrelsen i Älvsborgs län och Marks kommun. Vänersborg.
- Eriksson, A.-G., Lundberg, K. & Nordström, A. 1993:
Kulturmiljöprogram Svenljunga kommun. Älvsborgs länsmuseum/ Länsstyrelsen i Älvsborgs län och Marks kommun.
- Johansson, J. & Odenbring - Widmark, M. 1992:
Kulturmiljöprogram Bengtsfors kommun. Remissupplaga september 1992. Älvsborgs länsmuseum, Bengtsfors kommun och länsstyrelsen i Älvsborgs län. Vänersborg.
- Länsstyrelsen i Älvsborgs län och Lerums kommun. 1985: *Program för kulturminnesvård, Lerums kommun. Länsstyrelsen i Älvsborgs län. Vänersborg.*
- Länsstyrelsen i Älvsborgs län och Ale kommun. 1986: *Program för kulturminnesvård, Ale kommun. Länsstyrelsen i Älvsborgs län. Vänersborg.*
- Odenbring, M. 1991: *Kulturmiljöprogram. Trollhättans kommun. Trollhättans kommun.*
- Länsstyrelsen i Älvsborgs län och Dals-Eds kommun. 1984: *Program för kulturminnesvård, Dals-Eds kommun. Länsstyrelsen i Älvsborgs län. Vänersborg.*
- Länsstyrelsen i Älvsborgs län och Färgelanda kommun. 1986: *Program för kulturminnesvård, Färgelanda kommun. Länsstyrelsen i Älvsborgs län. Vänersborg.*
- Länsstyrelsen i Älvsborgs län och Åmåls kommun. 1983: *Program för kulturminnesvård, Åmåls kommun. Länsstyrelsen i Älvsborgs län. Vänersborg.*
- Länsstyrelsen i Älvsborgs län och Vårgårda kommun. 1984: *Program för kulturminnesvård, Vårgårda kommun. Länsstyrelsen i Älvsborgs län och Vårgårda kommun. Vänersborg.*
- Öhrn, A. 1991: *Preliminärt kulturmiljöprogram för Lilla Edets kommun. Manuskript. Lilla Edets kommun.*

Kommunala översiktsplaner.

- Ale kommun: 1992: *Översiktsplan för Ale.*

- Alingsås kommun. 1990: *Översiktsplan ÖP 90.*
- Bengtsfors kommun. 1993: *Översiktsplan för Bengtsfors kommun.*
- Borås kommun. *Översiktsplan Borås kommun. ÖP '90.*
- Dals-Eds kommun. 1990: *Översiktsplan Dals-Eds kommun.*
- Färgelanda kommun. 1990: *Översiktsplan 90.*
- Herrljunga kommun. 1991: *Översiktsplan för Herrljunga.*
- Lerums kommun. 1991: *Översiktsplan 90 för Lerums kommun.*
- Lilla Edets kommun. 1993: *Översiktsplan 93 Lilla Edets kommun.*
- Marks kommun. *Översiktsplan 90 för Mark.*
- Melleruds kommun. 1990: *Översiktsplan 90 Melleruds kommun.*
- Svenljunga kommun. *Rapport ÖP - 90.*
- Tranemo kommun. 1993: *Översiktsplan.*
- Trollhättans kommun. 1990: *Översiktsplan Trollhättans kommun.*
- Ulricehamns kommun. 1991: *Översiktsplan för Ulricehamns kommun.*
- Vårgårda kommun. 1991: *Översiktsplan 90.*
- Vänersborgs kommun. 1990: *Översiktsplan 90 Vänersborg.*
- Åmåls kommun. 1991: *Översiktsplan.*

Byggnadsinventeringar

- Bergman, K. & Sandgren, C. 1969: *Kulturhistorisk utredning 1 Västra Tunhems kommun. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.*
- Bergman, K. 1970: *Kulturhistorisk utredning 2 Dals Eds kommun: delen Dals-Eds socken. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.*
- Bergman, K. 1970: *Kulturhistorisk utredning 3 Lerums kommun. Ingår i generalplan 70 som*

- rapport 4. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
Bergman, K. 1971: *Kulturhistorisk utredning 4 Hemsjö kommun*. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Larsson, T. 1972: *Kulturhistorisk utredning 5 Vänersborgs kommun*. Centrala stadsbebyggelsen. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Larsson, T. 1973: *Kulturhistorisk utredning 6 Ulricehamns kommun*. Centrala stadsbebyggelsen. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Larsson, T. 1974: *Kulturhistorisk utredning 7 Vårgårda kommun*. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Mellander, P. 1972: *Kulturhistorisk utredning 8 Dals-Eds kommun*. Delen Håbol och Nössemarks socknar. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Mellander, P. 1975: *Kulturhistorisk utredning 9 Trollhättans kommun*, del 1, omfattande Norra Björke, Rommele och Upphärads socknar samt Trollhättans stad enligt 1904 års stadsplan. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Mellander, P. 1975: *Kulturhistorisk utredning 10 Tranemo kommun*. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Mellander, P. 1975: *Kulturhistorisk utredning 11 Färgelanda kommun*. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Andersson, C., Andersson, L., Ekblad, K., Hillgren, A., Jivén, G. & Nordström, A. 1976: *Kulturhistorisk utredning 12 Marks kommun*. Etapp 1, 1976, Häggåns dalgång. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Andersson, C., Andersson, L., Ekblad, K., Hillgren, A. & Nordström, A. 1976: *Kulturhistorisk utredning 13 Åmåls kommun*. Etapp 1, 1976. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Andersson, C., Andersson, L., Ekblad, K., Hillgren, A., Jivén, G. & Nordström, A. 1977: *Kulturhistorisk utredning 14 Lilla Edets kommun*. Etapp 1, 1976. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Andersson, C., Andersson, L., Ekblad, K., Hillgren, A., Jivén, G. & Nordström, A. 1977: *Kulturhistorisk inventering 15 Alingsås kommun*. Kommunplanering - stadskärnan. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Andersson, L. & Nordström, A. 1977: *Kulturhistorisk inventering 16 Herrljunga kommun*. Tätorten etapp 1, 1977. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Andersson, L., Andersson, U., Mellander, P. & Nordström, A. 1977: *Kulturhistorisk utredning 17 Trollhättans kommun*, del 2. Området väster om älven. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Andersson, L., Andersson, U., Mellander, P. & Nordström, A. 1978: *Kulturhistorisk utredning 18 Åmåls kommun*, etapp 2, 1977. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Andersson, C., Andersson, L. & Nordström, A. 1978: *Kulturhistorisk inventering 19 Alingsås kommun*. Kommunplanering - Alingsås församling utom stadskärnan. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Bertilsson, G., Andersson-Palmqvist, L. & Nordström, A. 1978: *Kulturhistorisk utredning 20 Marks kommun*, etapp 2, 1978. Sättila och Tostareds socknar. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Andersson-Palmqvist, L., Persson, M. & Wikner C.-E. 1978: *Kulturhistorisk inventering 21 Stadsdelen Lugnet - Borås*. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Andersson-Palmqvist, L., Mellander, P., Nordström, A. & Persson, M. 1979: *Kulturhistorisk utredning 22 Trollhättans kommun*, del 3, 1978. Fors och Väne Åsaka socknar. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Andersson-Palmqvist, L., Bertilsson, G. Mellander, P. & Nordström, A. 1979: *Kulturhistorisk utredning 23 Lilla Edets kommun*, etapp 2, 1979. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Andersson, U. & Nordström, A. 1979: *Kulturhistorisk utredning 24 Trollhättans kommun*, del 4, 1979, Gärdhems socken. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Andersson, U. & Nordström, A. 1981: *Kulturhistorisk inventering 25 Alingsås kommun*, kommunplanering, Erska och Långareds socknar. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Adler, B., Barrby, B., Hallin, M. & Nelde, L. 1981: *Kulturhistorisk utredning 26 Ulricehamns kommun*. Blidsberg, Dalum, Humla, Kölabä och Timmele socknar samt Ulricehamns stad med Brunn och Vist f.d. socknar, Del 2, 1981. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Adler, B., Barrby, B., Hallin, M. & Nelde, L. 1981: *Kulturhistorisk byggnadsinventering 27 Trollhättans kommun*, del 5, 1981. Lagmansereds socken samt delar av Trollhättans stad. Kanal och slussområdet samt Strömslund och Torsered. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Hallin, M. & Nelde, L. 1982: *Kulturhistorisk byggnadsinventering 28 Alingsås kommun*. Långareds socken sydvästra del (tidigare del av Östads socken, Lerums kommun) samt Magra och Stora Mellby socknar Kommunplanering. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Hallin, M. & Nordström, A. 1982: *Kulturhistorisk byggnadsinventering 29 Melleruds kommun*, Melleruds tätort, Holms socken 1982. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.
- Hallin, M. & Nordström, A. 1982: *Kulturhistorisk*

byggnadsinventering 30 Vänersborgs kommun, Vänersborgs stadskärna. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.

Hallin, M. & Nordström, A. 1986: *Kulturhistorisk byggnadsinventering 31 Bengtsfors kommun. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.*

Hallin, M., Nordström, A. & Rex Svensson, K. 1985: *Kulturhistorisk byggnadsinventering 32 Marks kommun. Socknarna Fotskäl, Hajom och Hyssna Etapp III. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.*

Löfgren, M. 1985: *Kulturhistorisk byggnadsinventering 33 Melleruds kommun. Socknarna Dalskog och Gunnarsnäs. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.*

Länsstyrelsens ängs- och hagmarksinventeringar.

Andersson, R.: Ängar och hagar i Trollhättans kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. Vänersborg. (Manuskript).*

Andersson, R. & Elvingsson, P.: Ängar och hagar i Lilla Edets kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. Vänersborg. (Manuskript).*

Andersson, R. 1993: Ängar och hagar i Alingsås kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1992:10. Vänersborg.*

Claesson, I. 1988: Ängar och hagar i Svenljunga kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1989:7. Vänersborg.*

Claesson, I.: Ängar och hagar i Melleruds kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. (Manuskript).*

Claesson, I.: Ängar och hagar i Vänersborgs kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. (Manuskript).*

Elvingsson, P. 1987: Ängar och hagar i Vårgårda. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1987:7. Vänersborg.*

Elvingsson, P. & Hindström, M. 1987: Ängar och hagar i Ulricehamns kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1989:5. Vänersborg.*

Elvingsson, P. 1988: Ängar och hagar i Herrljunga. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1988:7. Vänersborg.*

Elvingsson, P.: Ängar och hagar i Åmåls kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. (Manuskript).*

Hindström, M. & Josefsson, J. 1988a: Ängar och hagar i Tranemo kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1989:6. Vänersborg.*

Hultengren, S. & Stenström, J. 1990: Ängar och hagar i Borås. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1990:1. Vänersborg.*

Hultengren, S. & Stenström, J. 1991: Ängar och hagar i Marks kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län.*

1990:9. Vänersborg.

Hultengren, S. & Stenström, J.: Ängar och hagar i Lerums kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. (Manuskript).*

Stenström, J. 1989: Ängar och hagar i Ale. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. Vänersborg. (Manuskript).*

Stenström, J. 1993: Ängar och hagar i Bengtsfors kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1993:1. Vänersborg.*

Stenström, J. 1993: Ängar och hagar i Dals Eds kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län 1993:2. Vänersborg.*

Stenström, J. 1993: Ängar och hagar i Färgelanda kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1993:3. Vänersborg.*

Stenström, J. 1994: Ängar och hagar i Älvsborgs län. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1994. Vänersborg.*

Länsstyrelsens lövskogsinventeringar

Aronsson, J.-A., Rödström B. & Andersson R. 1988: Lövskogar i Trollhättan. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1988:1. Vänersborg.*

Appelqvist, T. 1985: Lövskogsinventering i Lerums kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1986:5. Vänersborg.*

Appelqvist, T. 1985: Lövskogar i Alingsås. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1987:8. Vänersborg.*

Appelqvist, T. 1990: Lövskogar i Borås kommun, Del 1. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1990:5. Vänersborg.*

Appelqvist, T. 1990: Lövskogar i Borås kommun, Del 2. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1990:5. Vänersborg.*

Appelqvist, T. 1990: Lövskogar i Ale kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1990:8. Vänersborg.*

Andersson, L. 1983: Lövskogar i Ulricehamns kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1989:1. Vänersborg.*

Andersson, L. 1983: Lövskogar i Herrljunga kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1990:2. Vänersborg.*

Andersson, L. 1990: Lövskogar i Vårgårda kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1990:8. Vänersborg.*

Blomgren, M. & Lekemo, C. 1984: Lövskogsinventering i Marks kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1985:1. Vänersborg.*

Blomgren, M. & Lekemo, C. 1984: Lövskogsinventering i Tranemo kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1985:2. Vänersborg.*

Jannert, J. & Martinsson, P.-O. 1990: Lövskogar i Färgelanda kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1990:3. Vänersborg

Larsson, K.-H. 1991: Lövskogar i Åmåls kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1991:3. Vänersborg.

Martinsson, P.-O. 1988: Lövskogar i Svenljunga kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1988:9. Vänersborg.

Martinsson, P.-O. 1989: Lövskogar i Melleruds kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1989:3. Vänersborg.

Martinsson, P.-O. & Andersson, R. 1991: Lövskogar i Vänersborgs kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1991:2. Vänersborg.

Nilsson, H. 1989: Lövskogar i Bengtsfors kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1989:2. Vänersborg.

Rödström, B. 1989: Lövskogar i Lilla Edets kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1988:4. Vänersborg.

Länsstyrelsens övriga naturinventeringar

Andersson, B. 1976: Naturinventering av Gösjön. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1976:3. Vänersborg.

Andersson, P.-A. 1976: Örekilsälven - En naturinventering. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. Vänersborg.

Andersson, L. & Appelqvist, T. 1978: Torrängar och rikkärr i Ätradalen. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1987:3. Vänersborg.

André E. 1975: Fegen, Kalvsjön. Kulturlandskap. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1975:10. Vänersborg.

Arvidsson, B. 1980: Ornitologisk inventering av våtmarksbiotoper i Göta älvs dalgång. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1980:3. Vänersborg.

Bertilsson, A. 1992: Drakblomma och smalbladig lungört i Ätradalen. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1992:2. Vänersborg.

Dahl, Å. & Eriksson, M. 1988: Vegetation och fågelliv i Tydjesjön. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1988:10. Vänersborg.

Eriksson, M. & Larsson, P. 1980: Jämförande inventering av våtmarker i Västgötadeln av Älvsborgs län. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1981:1 Vänersborg.

Eriksson, M., Andrén, C., Nilsson, G. & Larsson, P. 1981: Jämförande inventering av våtmarker i Dalsland. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1981:7. Vänersborg.

Hofsten, M. & Åström, C. 1976: Naturinventering av Henriksholm. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1976:5. Vänersborg.

Hult, S. 1979: Ornitologisk inventering av Hästefjordsområdet. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1980:2. Vänersborg.

Jacobsson, S. 1977: Naturinventering av Lärkemossen - Fåglumsmossen. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1977:3. Vänersborg.

Jacobsson, S. 1976: Naturinventering av Åsundenområdet. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1976:9. Vänersborg.

Larsson, K.-H. 1987: Gingri - Mölarp. Naturinventering. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1987:12. Vänersborg.

Nilsson, D. 1977: Ryr - Botanisk inventering av ett skifferområde i Dalsland. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1977:2. Vänersborg.

Martinsson, P.-O. & Arvidsson, B. 1987: Viskadalen. Naturinventering. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1987:4. Vänersborg.

Martinsson, P.-O. 1987: Lavflora och lavvegetation vid Djurgården, Östad säteri i Långareds socken, Alingås kommun. *C-arbete vid avdelningen för systematisk botanik*. Göteborgs universitet.

Martinsson, P.-O. 1991: Naturinventering i riksintresseområdet Högheden - Baljåsen. Dalsland. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1991:1. Vänersborg.

Martinsson, P.-O. 1991: Rikkärr och örtrika fuktängar i Ulricehamns kommun. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1991:10. Vänersborg.

Martinsson, P.-O. 1994: Våtmarker i Älvsborgs län. Bilaga. Katalog över samtliga inventerade våtmarker i Älvsborgs län. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1993:6.

Molau, U. 1980: Bredfjället - Väktorområdet. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1984:2. Vänersborg. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. Fågelsjöar i Älvsborgs län. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1973:1. Vänersborg.

Thunberg, B. & Ulvegärde, S.-O. 1979: Vänersnäs. Översiktlig naturinventering. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1979:9. Vänersborg.

Olsson. 1974: Naturinventering av Skärboområdet. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1977:1. Vänersborg.

Naturvårdsplaner

Alexandersson, H. & Fridén, M. 1993: Värdefull natur i Vänersborgs kommun. Miljö och hälsoskyddskontoret. Vänersborgs kommun.

Göteborgs förorter: 1988. *Remissomgång för naturvårdsplaneringen inom Göteborgsregionen*. Göteborgs kommunalförbund.
Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1976: *Natur i Älvsborgs län*. Inventering och handlingsprogram för allmän naturvård. Vänersborg.

Miljö- och hälsoskyddskontoret i Trollhättans kommun 1992: *Naturvårdsplan - Trollhättans kommun*. Trollhättan.

Miljö- och hälsoskyddskontoret i Marks kommun 1991: *Naturvårdsplan för Marks kommun*. - samrådsupplaga januari 1991. *Miljö i Mark*. 1991:

Övrigt

Ahlén & Tjernber, 1992: *Artfakta - Sveriges hotade och sällsynta ryggradsdjur 1992*. Databanken för hotade arter.

Ahlén, I., Andrén, C., & Nilson, G. 1992: *Sveriges grodor, ödlor och ormar*. Databanken för hotade arter/ Naturskyddsföreningen.

Ahlgren, Claes - Göran. 1990: *Ladornas och fåglarnas rike*. *Borås tidning*, 15:e april 1990.

Alexandersson, H. 1984: *Trumgräshoppa funnen på Bräcke ängar*. *Natur på dal*. 10:2.

Ander, K. 1953: *Insektsliv i Dalsland*, p. 146, *Natur i Dalsland*. Bokförlaget Svensk Natur.

Andersson, H. 1987: *Hotade evertebrater i Sverige*. *Entomologisk tidskrift* 108: 65-75.

Andersson, P.-A. 1981: *Flora över Dal*. Naturvetenskapliga forskningsrådet. Stockholm.
Arnborg, G., Carlsson, Å. & Hagman, T. 1987: *Mulens marker*. Gråbo.

Arnborg, G. 1980: *Stenmur'n*. Mölnlycke.

Arvidsson, B. 1980: *Ornitologisk inventering av våtmarksbiotoper i Göta älvs dalgång 1977*. *Länsstyrelsen i Älvsborgs län*. 1980:3. Vänersborg.

Arvidsson, B. 1984: *Häckfåglar i södra Älvsborg*. Södra Älvsborgs ornitologiska förening. Ulricehamn.

Asplund, G. 1988: *Fågelstället. Gavia. Fåglar i södra Älvsborg 1:88*. Södra Älvsborgs ornitologiska förening.

Databanken för hotade arter 1990: *Hotade växter i Sverige 1990*. Kärleväxter, mossor, lavar och svampar - förteckning och länsvis förekomst. *Databanken för hotade arter och Naturvårdsverket*.

Ehnström, B., Gärdenfors, U. & Lindelöw, Å. 1993: *Rödlistade evertebrater i Sverige 1993*. Databanken för hotade arter. Sveriges lantbruksuniversitet. Uppsala.

Ekstam, U., Aronsson, M. & Forshed, N. 1988: *Skötsel av naturtyper - Ängar*. Naturvårdsverket. Stockholm.

Emanuelsson, U. & Johansson C.-E. 1989: *Biotoper i det nordiska kulturlandskapet*. *Naturvårdsverket. Rapport 3556*. Solna.

Floravårdskommittén för svampar 1991: *Kommenterad lista över hotade svampar i Sverige. Windahlia 19: 87-130*. Göteborgs svampklubb årsskrift, volym 19.

Furingsten, A., Ullberg Ornell, P.-E., Weiler, E., Östmark, B. 1988: *Känn Sjuhäradsbygden. Del 1. Arkeologi*. Stiftelsen Känn Sjuhäradsbygden. Norma bokförlag. Borås.

Johansson, C. - E. & Svensson, L. *Biotoper i det nordiska kulturlandskapet. Miljörapport 1988:17*. Nordiska ministerrådet.

Korn, D. 1985. *På böggda*. Mölnlycke.

Korn, D. 1989. *Utdöingsbygd*. Mölnlycke.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län 1977: *Skötselplan för naturreservatet Hullsjön*. 1977:4. Vänersborg.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1989: *Områden av riksintresse för naturvård och friluftsliv samt områden med geografiska bestämmelser*. Vänersborg.

Länsstyrelsen i Älvsborgs län. 1990: *Områden av riksintresse för Kulturmiljövården*. Vänersborg.

Löfgren, O. & Moberg, R. 1984: *Oceaniska lavar i Sverige och deras tillbakagång*. *Naturvårdsverket. Rapport SNV pm 1819*. Solna.

Nordhagen, R. 1948: *Norsk flora*. Oslo.

Phil, R. 1992: *Presentation av två biotop typer i Södra Älvsborg. Jordstjärnan. 13 (1), sid. 23 - 38*. Sveriges mykologiska förening.

Stenström, J. 1994: *Botten ett värdefullt kulturlandskap. Rapport Kulturmiljöenheten. Länsstyrelsen i Älvsborgs län*.

Svensson, E. 1989 - 1991. *Gula kartan* (texten på baksidan). Länsstyrelsen i Älvsborgs län och Lantmäteriet.

Svensson, Rex, K. 1988: *Hästeffjorden under stenåldern*. Älvsborgs länsmuseum. Vänersborg.

Sveriges ornitologiska förening. 1990: *Sveriges fåglar*. 2.a uppl. Stockholm.

Södra Älvsborgs ornitologiska förening. 1976 - 1993: *Fåglar i södra Älvsborg/Gavia*.

Ortnamnsregister

Abborrasjön; 88
Abborrhult; 155; 207
Abborrås; 86; 138
Aggarp; 206
Aggetorp; 126
Agsjön; 247
Alafors; 128
Alarp; 248
Ale; 25; 27; 128; 130
Alefjäll; 32; 119
Algrena; 205
Algutstorp; 23; 200; 206; 252; 266
Alingsås; 34; 39; 43; 47; 124; 125; 254
Almhult; 89
Alsbyn; 50; 53; 62
Alvared; 86
Ambjörnarp; 206; 207
Ambjörnarpåsén; 230
Ambjörntorp; 266
Ammarp; 78
Amnerud; 284
Amundtorp; 177; 191
Anabäckshult; 155; 158
Anhult; 261; 264
Annelund; 112
Annestorp; 89; 248
Anolfsbyn; 173
Anseredssjön; 160
Apelås; 160
Aplakulla; 67; 88
Aplared; 81
Aranäsholms kapell; 89
Ararp; 192
Arlid; 47
Arnungared; 246
Arnås; 191
Arta; 68
Arvered; 206
Asketveten; 62
Asklanda; 257; 265
Askåsen; 230; 249
Aspenäs; 123
Assarebo; 210; 214
Assarebyn; 172
Assberg; 144; 159
Assman; 201; 206
Attared; 161
Attholmen; 36; 47
Attorp; 117; 244; 246
Avelstomten; 89; 90
Axelfors; 117
Axelforshed; 192
Backa; 31; 83; 86; 157; 158; 172; 192; 207
Backa säteri; 31
Backagården; 116; 191
Backen; 96; 159

Baggekulla; 248
Bakträgen; 248
Baldersnäs; 56; 58
Ballaberget; 117
Basgårde; 87
Baskered; 192
Basterås; 159
Bastorp; 116
Benebo; 172
Bengtsfors ; 16; 50
Berg; 86; 154; 206; 207
Berga; 246
Bergane; 278
Bergagärde; 117; 192
Bergahagen; 160
Berget; 79; 86
Berghem; 159
Bergs kullar; 172
Bergön; 102
Billeberg; 191
Binkaryd; 158
Bjärlanda; 47
Bjättlunda; 234; 248; 249
Björbyn; 96
Björke; 62; 116
Björkebacken; 43; 48
Björkekärrs äng; 33
Björkelund; 112
Björkered; 206
Björkesbacka; 147; 158
Björketorp; 160
Björkhult; 89
Björkliden; 160
Björkåsen; 248
Björlanda; 159
Björlanda; 192
Björmarp; 116; 196; 221
Björnkällan; 237
Björnås; 158; 160
Björnåsa; 80
Björnåsen; 86
Björnyd; 86
Björso; 265
Björstad; 102
Björstorp; 178; 197; 206
Björvadet; 211; 214
Blankered; 248
Blaskhall; 116
Blidsberg; 221; 249
Blikserud; 172
Blåsås; 159
Blåsön; 102
Boared; 246
Boarp; 244
Bockaryds skans; 90
Bockegården; 274
Bockhagen; 214
Bockshult; 158

Bocksmossen; 125; 126
Boda; 102; 189; 192; 207
Bodagärde; 116
Bodane; 100; 102; 172; 173
Boderås; 185; 192
Boet; 33
Bohestra; 245; 246
Bohus; 48
Bollebygd; 89
Bollerud; 274
Bolstad; 171
Bomarken; 91; 92
Bondabo; 247
Bondarp; 247
Borgamon; 96
Borgstena; 64; 89
Borhult; 88
Borragården i Hemsjö; 48
Borred; 249
Borryd; 184; 192
Borvekasen; 96
Boryd; 214
Borås; 22; 43; 64; 108; 124; 125; 134; 194
Boråsen; 35; 36; 47
Bosgården; 90; 246
Bostebygd; 157
Botten; 19; 138; 160
Bragnum; 197; 205
Brandhålan; 90
Brandsbo; 47
Brannerud; 172
Brastorp; 112; 154
Bratterud; 62
Bredared; 88
Bredaslätt; 247
Bredgården; 173; 247
Bredhult; 206
Bredstorp; 248
Brobacka; 37
Brogården; 249
Brokasen; 63
Brolycke; 265
Bron; 205
Brostorp; 192
Brostugan; 247
Brotorp; 254; 266
Brudföljet; 117
Brunn; 221
Brunnsåker; 161
Brunsered; 19; 235; 247
Brunstorp; 125; 226; 248
Bruntorp; 205
Bryngelsgärde; 48
Bryngenäs; 39; 48
Bråttensby; 105; 116
Bräckans väg; 31
Bräcke; 102

Bräcke ängar; 279; 284	Djurgården; 37	Flaberg; 115; 116
Bräckås; 88	Draered; 78	Flatebyn; 102
Brämhult; 76	Dragered; 133; 161	Flathult; 87
Brängesås; 223; 249	Dräggved; 187	Flenstorp; 85; 183
Brännared; 160	Drängedalen; 27; 33	Flundrevalla; 213
Brännebo; 89	Dröspåhult; 81; 89	Flyxhult; 77; 86
Brännera; 129	Dunevallen; 129; 214	Fornabo; 183; 241
Brättingstorp; 160	Dungahagen; 250	Forstena; 275
Bua; 86	Dunkared; 157; 158	Fotskäl; 143; 160
Buarås; 136	Dykärra; 128	Frackebo; 193
Bullsäng; 191	Dyrtorp; 103	Framgården; 53
By; 207	Ebbared; 90	Framnäs; 167; 172
Bygd; 89	Ebbarp; 191	Freabygd; 133; 159
Bygget; 206	Edeslätt; 161	Fristad; 64
Bålabygård; 158	Edshult; 44; 48	Fristad prästgård; 90
Bålatorp; 175	Edsleskog; 16; 279; 284	Fristorp; 274
Bårred; 160	Edsviken; 55	Fritsla; 85; 135; 137
Båtviken; 62	Edsås; 42	Frälsedalen; 89; 214; 215
Bäck; 192; 193	Edsäter; 214	Fröjdelund; 205
Bäcke; 61	Eggvena; 116	Fröskog; 280; 284
Bäckefors; 61	Ek; 234	Fröstorp; 112
Bäcken; 62; 247	Ekebacken; 266; 274	Frövet; 26
Bäckenäs; 99	Ekeberget; 116	Furustad; 97
Bäckerböle; 102	Ekebo; 161	Fåglabo; 206
Bäckered; 247	Ekedal; 206; 246	Fägerhult; 194; 205
Bäcklingsbackarna; 116	Ekedalen; 130; 142; 160	Fänneslunda; 232; 247
Bävseryd; 125	Ekelund; 274	Färgelanda; 98; 100
Böbäcken; 62	Ekenäs; 88; 248	Färgenäs; 42
Bökenäs; 190; 193	Ekerö; 244	Fästered; 246
Bön; 55; 63; 96; 172	Eket; 33	Fölene; 18; 104; 116; 117
Bönatorp; 266	Ekhaga; 67; 88	Fötene; 266
Böne; 248	Ekholmen; 170; 172	Gallåsen; 143
Bönhult; 143	Eklanda; 265; 266	Galtholmen; 116
Börjelund; 246	Ekåsen; 159	Gamsen; 89
Börttegårde; 187; 192	Ellenö; 102	Gantarås; 19; 66; 88
Böshult; 192	Enebacken; 160; 161	Garnstaden; 33
Bösstorp; 265	Eneberg; 138; 159	Gate; 109
Bötorpet; 96	Enegårde; 206	Gatekullen; 89
Charlottenberg; 247	Enesbo; 184; 192	Germundared; 86
Dal; 157	Eneslund; 86	Gesebol; 76; 87
Dala; 143; 159	Eriksberg; 107; 109; 110; 117; 193	Gestad; 171
Dalaborg; 172	Erikslund; 87	Gesäter; 95
Dalagården; 159	Erska; 34	Getabo; 151; 158; 160
Dalboslätten; 168	Eskilsred; 86; 134	Getakulla; 159
Dalbotten; 227	Esstorp; 90	Gethult; 126
Dalen; 32; 91	Evenstorp; 275	Getås; 185
Dalens Ström; 213	Fagerhult; 75; 88; 90; 150; 274; 284	Gingri; 73; 74; 108
Dals-Ed; 16; 91; 94	Fagerlid; 48	Ginkalunda; 136
Dals Rostock; 164	Fagersand; 59; 62	Gisslarp; 199; 205
Dals-Långed; 164	Fagersberg; 159	Glabbersred; 248
Dalstorp; 206; 207	Fagervik; 274	Glumserudskasen; 63
Dalum; 221; 248	Fagerås; 206	Gnipebo; 180; 191
Dalums kyrka; 249; 250	Falghult; 160	Gottarsbyn; 63
Dammshöjsås; 40; 48	Fagerhult; 89	Grandalen; 27; 33; 215
Dannike; 80	Famshed; 167; 172	Granhallatorp; 191
Danstorp; 217; 250	Farstorp; 90	Grankilen; 158
Delefors; 96	Fattabo; 90	Granslätt; 214
Delsbo; 130	Fegen; 190	Granås; 126
Deragården; 47; 191	Fengersfors; 284	Granåsen; 192
Dereviken; 269; 274	Finabo; 137; 160; 161	Gravryd; 90
Desarehult; 148; 158; 160; 161	Finnekumla; 74; 88; 245	Gravsjö; 247
Djupatorp; 116	Finneviken; 214	Grebbeshult; 160
Djupedal; 226; 248	Fjällåsen; 48; 264	Greveås; 88
Djupviken; 55; 62	Fjärhestra; 191	Grimmared; 205
Djupås; 47		Grimmered; 132; 159; 161

Grimsheden; 280; 284
Grimstorp; 191
Grindsbacken; 261; 265
Grinnsjö; 274
Grinstad; 171
Grobyn; 284
Grohögen; 126
Grolanda; 33
Grosjön; 28
Grovar; 249
Grude; 111; 117
Grunne; 30; 33
Grunnebo; 274
Grytteredssjön; 207
Grå Lagg; 274
Gråsten; 266
Gräfsnäs egendom; 47
Grälebo; 206
Grälåsa; 198; 207
Gränd; 82
Gräsbacken; 265
Gräskärr; 40; 48
Gräsviken; 208; 214
Grönahög; 246; 249
Grönered; 160
Grönåns dalgång; 26
Grönås; 102
Grötshult; 192
Gubbelunden; 213
Gullbrandsbyn; 62
Gullered; 240; 247; 249
Gullestorp; 88
Gullringsbo; 123
Gullskog; 193
Gullungebyn; 60
Gummenäs; 50; 62; 63
Gumpebo; 206
Gunbjörntorp; 151; 158
Gunnagården; 89; 90; 161
Gunnared; 160
Gunnarp; 74
Gunnarsberg; 274
Gunnarsbo; 207
Gunnarsnäs; 170
Gunnarstorp; 207
Gunnbo; 160
Gunnerhulu; 142; 159
Gunnlered; 159
Gunnorp; 245; 246
Gunvarbyn; 170
Gurentorp; 33
Gussryd; 160
Gutterp; 177; 191
Gylteskog; 250
Gården Sålebo; 214
Gårdsjö; 53; 62; 63
Gåshult; 19; 65; 89
Gäla; 247
Gällstad; 244
Gärdet; 172
Gäros; 88
Gäserud; 94; 96
Gässbo; 99; 102
Gästarp; 207
Göllingstorp; 85; 86

Göta Älv; 27; 33; 212
Götebo; 123
Götåkra; 244; 246
Hackered; 205
Haga; 96; 160; 191
Hagabo; 89
Hagadal; 246
Hagadalen; 78; 87
Hagaliden; 214
Hagalund; 87; 192
Hagen; 36; 96; 191
Hagö; 251; 266
Hajs sjö; 25; 128
Hajsjön; 33
Hallabo; 206
Hallabron; 124
Hallanda; 111
Halle- och Hunneberg; 271
Hallersbyn; 164
Halleskogen; 275
Hallstorp; 151; 265
Halne; 284
Halö; 38
Hanatorp; 146
Hand; 241; 246
Handbynäs; 193
Harakullen; 33
Haraldsgården; 88
Haratången; 146
Harehalsen; 173
Harekulla; 86
Hedaberget; 33
Hedared; 70; 88
Hede; 133; 158; 159; 160; 247
Heden; 33
Hemmanet; 62
Hemsjö; 40; 48
Henebyn; 276
Henriksholm; 283
Herrenäs; 62
Herrljunga; 23; 104; 105; 108; 117; 252
Hesserred; 86
Hestra; 193; 200; 206
Hillared; 191
Hindalebyn; 97
Hinnaredhult; 158
Hiå; 184; 191
Hjortholmen; 160
Hjortnäs festplats; 158
Hjortsbacka; 246
Hjortsberg; 67
Hjortåsen; 247
Hjällsnäs; 37; 47; 120; 121
Hjälmeryd; 105
Hjärtum; 128; 130
Hol; 256
Holm; 168
Holmared; 88
Holmarna; 192
Holmarp; 191
Holmen; 89; 158
Holmåkra; 116
Holmsån; 172
Holmåsa; 73

Holmåsa by; 88
Hols gärde; 265; 266
Holsljunga; 193
Holtsäckra; 258; 265
Horla; 260
Hornhult; 199; 205
Horntveten; 103
Horred; 152
Horsamossen; 250
Horshaga; 205
Horsäckrasjön; 250
Hov; 112; 117; 247; 248
Hoverängarna; 102
Hovsnäs; 194; 205
Hudene; 109
Hukebacka; 160
Huken; 62
Hulan; 191
Hulared; 207
Hulatorp; 158
Huledal; 160
Hulegården; 116
Hulegårde; 90; 230; 248
Hullsjo; 215
Hullsjön; 209; 214; 272
Hulskog; 44
Hult; 33; 158; 284
Hulta; 159
Hultet; 33; 86; 96; 116; 178; 192; 274
Hulu; 246
Hulåkra; 177
Humla; 221; 249
Humlegårde; 206
Hunghult; 77; 86
Hunnabo; 206
Hunnaryd; 159
Hunsered; 120; 121; 126
Huvden; 119; 126
Hyberg; 90
Hyddan; 207
Hylte; 204; 206
Hyltenäs; 158
Hyssna; 161
Håbol; 16; 94
Håcksvik; 187; 193
Håhult; 83
Håkantorp; 109
Hålan; 33
Hålet i Höghult; 102
Hållsdammsbäcken; 31; 33
Hålskogen; 47
Håmule; 102
Håsten; 214
Håvared; 122
Håvet; 161
Hägdene; 115; 117
Häggån; 160
Häggårda; 83; 86
Hägnagårde; 90
Häggen; 160
Hägrunga; 266
Häljabäcken; 86
Häljared; 88; 217
Häljebol; 60; 62; 63

Hällan; 62; 103; 170; 172
Hällbäcksås; 192
Hälleback; 172
Hällebackahult; 29; 33
Hällhult; 202
Hällnäs; 48
Hällstad; 224; 248
Hängele; 284
Härbjörnarp; 246
Häreholm; 100; 102
Härene; 18
Häresjön; 99
Härkila; 159
Härna; 231
Härryda; 124
Härsjön; 159; 161
Härskogen; 47; 75; 124
Härslätt; 102
Härstad; 274
Hässelhult; 192
Hässleås; 202
Hästabetet; 248
Häste; 131
Hästebacka; 160
Hästeryd; 41; 48
Hästevadet; 275
Hästhagen, Od; 116
Höga; 160
Högagärde; 243; 246
Högalid; 204; 206
Högarna; 214
Högaråsen; 90
Högarör; 175; 207
Högelund; 63
Högen; 60; 102
Högesjö; 173
Höghult; 265
Höggil; 96
Högryd; 246
Högsberg; 246
Högsbo; 130
Högsboholm; 125
Högsbyn; 60; 62; 172
Högshult; 193
Högsäter; 103
Högsättra; 116
Högåsen; 87
Hökerum; 232; 247
Hökerums gård; 247
Hökhult; 81; 86
Hökås; 157
Hökåsen; 205
Hönsebo; 214
Hönshögen; 266
Hössna; 227; 228
Hössna kyrka; 247
Hössnadalen; 227
Idåsen; 48
Illesäter; 102
Ingared; 225; 248
Ingelsbo; 86
Ingelskrogen; 33
Ingeshult; 88; 246
Ingärdebo; 188
Intäkten; 160

Istorp; 152; 158; 160
Iväg; 59
Jaren; 97
Jeriko; 124
Joarsbo; 190; 192
Johannesberg; 117
Jonstorp; 214
Jutegården; 214
Jällby; 23; 105; 108; 116; 117
Järbo kyrka; 103
Järboden; 47
Järnhestra; 202; 206
Järnklev; 33
Järshögen; 213; 214
Kabbo; 172
Kakås; 79; 86
Kalabo; 240
Kallhem; 54
Kallsebo; 201; 206
Kalltorps ekhage; 213; 214
Kalvöområdet; 269
Kampelycke; 116
Kappelabo; 150
Karis; 172
Karkashult; 191
Karlabo; 155
Karlagården; 90
Karlsbo; 192
Karlskemmet; 248
Karlslund; 172
Karlsro; 204
Karlstorp ; 89
Karstorp; 215
Kartsnäs; 184
Kartäcker; 116
Kasen; 63
Kaserna; 54; 56; 62; 103
Kattarp; 192
Kattunga; 130
Kil; 90
Kilagården; 191
Kilanda; 30
Kilatorp; 266
Killingen; 16; 278
Killingsås; 155
Kimmarebo; 242; 246
Kindsboda; 205
Kingebol; 282
Kinna; 137
Kinna gård; 160
Kinnared; 239; 247
Kinnarumma; 85; 86; 135
Kinnekulle; 165
Kippe; 111
Klacke; 217; 249
Klackholmen; 111
Klackhult; 193
Klangatorpet; 89
Klastorp; 116
Klev; 149; 160
Kleven; 158
Klevhult; 265
Klinten; 67; 89
Klockaregården; 62
Klockedal; 137

Klovarp; 191
Kläppesnäs; 172
Knallen; 247
Knape; 249
Knapphestra; 80
Knektakvarn; 249
Knestorp; 207
Knogrum; 205
Knätte; 228; 248; 249
Kobacka; 88
Koberg; 213; 214
Koerhult; 77; 86
Kolabotten; 124
Kolarp; 176; 191
Kolboryd; 124; 126
Kolebäcksugnen; 161
Kolsäter; 96
Kolungen; 169
Kopparhemmet; 203; 206
Korpebo; 196; 246
Korsgården; 207
Kraksbyn; 282
Kristinedal; 281; 284
Krobäcken; 33
Krokane; 63
Kroksjö; 39
Krokstorp; 85
Krommenäs; 62
Kronan; 206
Kronodal; 247
Kronogården; 88; 160
Kroppefjäll; 164; 170
Krukatorpet; 175; 191
Krutbrännaregården; 250
Kråkdammen; 249
Kråkered; 161
Kröklings hage; 74; 88
Krösebacken; 231; 248
Krösslätt; 214
Kulehede; 214
Kuleskog; 211
Kulla; 153; 160
Kullabo; 43; 48
Kullagården; 126
Kullen; 160
Kumbo; 205
Kummeliberger; 244; 249
Kummeludden; 190
Kung Rings hög; 97
Kungegården; 266
Kungetorp; 274
Kungsgården; 33
Kvarbo; 90
Kvarnagärde; 187; 192
Kvarnared; 246
Kvarnbäcken; 130
Kvarnehålan; 33
Kvarnen; 90; 191
Kvarnkasetjärnet; 173
Kvarnåsen; 193
Kvinnestad; 255; 266
Kvinnestadsåsen; 108
Kycklingekullen; 249
Kyrkbyn; 86
Kyrkobyn; 274

Kårebyhögen; 172
Kårte; 193
Kårud; 63
Kålkared; 247
Kållebacka; 242; 246
Kålleberg; 160
Kållenäs; 89; 192
Kålleryd; 117
Kållhult; 193
Kållsviken; 167; 172
Kållunga; 107; 116
Kållåsen; 206
Kånsbyn; 282; 284
Kärr; 172
Kärragården; 116
Kärragårde; 247
Kärraån; 130
Kärret; 44; 48; 80; 116
Kärregården; 178; 191
Kärråkra; 216; 217; 249
Kärtaled; 107; 116; 260; 265
Kasseberg; 248
Kättarpsån; 188
Kölaby; 221; 249
Kölingared; 223; 248; 249
Kölingsholm; 223; 249
Kölvarp; 19; 146; 159
Köpmanstorp; 228; 249
Ladugården; 205
Ladås; 111; 117
Laggaregården; 90
Lagmansered; 213; 215
Lagmanshaga; 199; 206
Lagmansholm; 254; 266
Lagmanskullen; 266
Lammåsen; 159
Landa; 23; 253
Landbogården; 191
Larsabo; 202; 206
Laryd; 89
Laxarby; 56
Laxfisket; 274
Lebo; 96
Lena; 248; 266
Lena gamla kyrkby; 254
Lerbäck; 158
Lerdal; 98
Lergraven; 126
Lerkvälla; 102
Lermad; 88
Lerum; 118; 124
Lerumsån; 214
Lerån; 126
Liagårde; 86; 134
Liane; 52; 62
Liared; 230; 235; 247
Lid; 205
Lida; 232; 233; 264; 265
Liden; 97; 102
Lilla Apelnäs; 192
Lilla Arnås; 202
Lilla Björken; 248
Lilla Boarp; 246
Lilla Bredhult; 160
Lilla Edet; 127
Lilla Hestra; 206
Lilla Ingärdebo; 193
Lilla Kampagården; 47
Lilla Landa; 266
Lilla Mossen; 284
Lilla Näset; 130
Lilla Rydet; 235; 247
Lilla Sik; 90
Lilla Skillerås; 202; 206
Lilla Snarås; 206
Lilla Snärsbo; 191
Lilla Strand; 284
Lilla Udda; 206
Lilla Åby; 266
Lilla Östergården; 247
Lillagården; 81; 86
Lillastugan, Skrimhult; 89
Lillegården; 265
Lilleskog; 272
Lillesäter; 102
Lillås; 225
Limmareds säteri; 207
Lindebacken; 211
Lindedalen; 76; 87
Lindhult; 158; 160
Lindhögen 96;
Lindstorp; 89
Lindås; 48; 235
Lindåsen; 159
Linheden; 284
Livered; 33
Ljung; 116; 117
Ljungagården; 89
Ljungliden; 214
Ljungsarp; 197; 207
Ljungsåna sjö; 206
Ljungås; 262; 265
Ljushult; 83
Lo; 36
Lockryd; 191
Lommelanda; 102
Lomåsen; 193
Lund; 35; 36; 47; 55; 160; 248
Lundagården; 116; 248
Lundby; 96; 126; 249
Lunde; 34
Lunden; 130; 155; 158; 265; 274
Lundsboån; 160
Lundskullen; 266
Lunnaholm; 192
Lunnevik; 130
Lyckås; 207
Lygnared; 48
Lygnö; 40
Lystorp; 112
Låbyn; 276
Låddekärrsbu; 86
Låkö; 102
Långared; 36; 47
Långareds Damm; 265
Långedalen; 274
Långegrund; 244
Långelycke; 207
Långemaden; 33
Långhult; 87
Långsered; 228; 247
Långås; 158
Långåsen; 250
Långäckran; 249
Lånsbol; 276
Låggared; 22; 174
Läkarebo; 47
Långhem; 206
Långjum; 69
Läpparehult; 134
Lärjeån; 126
Löddö; 127; 130
Lönebo; 160
Löner; 225
Lönnhult; 90
Lövsås; 67; 102; 274
Lövsås Murängen; 275
Lövsåsen; 207; 247
Malöga; 214
Mansås; 178; 191
Marbohemmet; 230; 248
Marbäck; 241
Marieström; 130
Mark; 131; 134; 138
Maryd; 39
Mastunga; 247
Matsered; 246
Mellangården; 192
Mellantorpet; 193
Mellbydalen; 34
Mellbyn; 96
Mellerud; 16; 163; 1898
Mellomgården; 89; 265
Mellomgårde; 89
Mellomgårdessjön; 265
Mellomtorp; 264
Milleryr; 100
Mjäldrunga; 107
Mjälén; 217
Mjällbo; 207
Mjällby; 159
Mjölkudden; 173; 277
Mjösjön; 158; 265
Moamaden; 206
Moghult; 192
Molla; 114; 115; 117
Molla by; 116
Mollaryd; 115; 116; 117
Mollungen; 117
Morjhult; 75; 87
Mossagården; 116
Mossebo; 202
Mosslanda; 109; 116
Mosstakan; 284
Mosstomt; 89
Mullbobacken; 214
Munkagården; 33
Murte; 177
Murängen; 274
Myrarp; 248
Myresjö; 116
Myrledet; 192
Myrås; 72
Mysten; 44; 48
Måsåsen vid Högsjön; 157

Målarp; 218; 249	Olasbyn; 16; 94; 96	Rished; 30
Målsryd; 78; 79	Ollestad; 117	Risveden; 27; 119
Målöga; 119	Olstorp; 121; 253; 266	Risö; 274
Månstad; 22; 108; 196; 205	Onsered; 246	Roasjö; 175; 191; 193
Mårdaklevs skans; 193	Oppensten; 205	Rolfsbyn; 281
Mårtenstorp; 191	Ormestorp; 222; 248	Romnefall; 265
Mängsholm; 254; 266	Ormås; 44	Romsås; 237
Märsagården; 207	Ornunga; 257; 265; 266	Roppered; 81; 86
Mölarp; 71	Orraholmen; 116	Rosared; 248
Mölarp; ö; 88	Orsbyn; 59; 62	Rosendal; 249
Mölnebacka; 159	Oryd; 126	Rosenlund; 191
Mölneby; 192	Osdal; 265	Rosered; 234
Mölnered; 174	Oset; 228	Rubbe; 66
Möne; 217	Oxsjön; 161	Rud; 102; 274
Mörka; 158	Palmelund; 247	Rude; 204; 206
Mörkö; 205	Partille; 124	Rudet; 130; 270; 274
Nabbared; 158	Passjö; 202; 206	Ruered; 79; 90
Nabben; 160; 207; 264; 265	Pedersbo; 246	Runserud; 102
Nabborna; 205	Persgården; 159	Ryasjö; 191
Nabbviken; 249	Perstorp; 175	Ryd; 41; 192; 205
Nacken; 59; 62	Petersburg; 284	Rydalyckan; 89
Nedergården; 193	Picke; 191	Rydshult; 178; 192
Nedre Borghult; 159	Plogarna; 207	Rygga; 143
Nedre Bosgården; 74; 90	Präсталund; 30	Rygga kvarn; 158
Nedre Bön; 274	Prästegården; 248	Ryk; 102
Nedre Hässlehult; 161	Prästehökessäter; 96	Ryksbäck; 33
Nedre Kärra; 158	Prästetorp; 160	Ryninga; 249
Nilsagården; 48	Prästgården; 275	Ryr; 172
Nittorp; 197	Prästås; 247	Ryrhalvön; 165
Nittorps By; 205	Påarp; 249	Ryssebråten; 63
Nockakulla; 19; 156; 157	Påbo; 241	Råbacka; 90
Nolby; 48	Pålsbo; 87	Råbockekullen; 44; 48
Nolgården; 63	Pålstorp; 41; 122	Rådanefors; 101; 102
Nolhagen; 205	Påtebo; 191	Rådde; 205
Nordgården; 89	Påvagården; 248	Rågkvi; 214
Nordlycke; 233	Påvarp; 191	Rågärd; 103
Nordsjön; 247	Pärekulla; 178; 192	Råhult; 192
Norra Björstorp; 205	Ralsbo; 47	Rålunden; 102
Norra Eke; 62	Ramdalen; 61; 62	Rångedala; 74; 88
Norra Hästhagen; 247	Ramnaklev; 256; 265	Råryd; 88
Norra Kylsäter; 102	Ramnered; 274	Råssa; 86
Nuggeberg; 266	Ramnås; 161	Råstorp; 69
Nyarp; 245; 249	Ramsbyn; 50	Ränne; 47
Nycklabacken; 116; 117	Ramsholmen; 149	Ränsliden; 16; 163; 172; 189
Nyebro; 265	Ramslätt; 135; 160	Rävmarken; 92; 96
Nyfors; 246	Ranagården; 159	Rävsered; 247
Nygård; 96; 192; 199; 274	Randalen; 62	Röd; 130
Nygården; 86; 205; 206; 246	Ranneberg; 33	Rökås; 154
Nygårdssjön; 205	Rapenskår; 33	Rölle; 77; 87
Nysäter; 102	Rapperud; 284	Röllese; 160
Nåtared; 230; 250	Rearsred; 239; 247	Rönnegärde; 116
Näbbet; 33	Reaskäl; 191; 192	Rönnekullen; 226
Närarp; 244; 246	Redslared; 192	Rönningen; 172
Närsbyn; 56	Redväg; 221	Rörviken; 91
Näs; 55; 88; 89; 96; 190; 193; 278	Redvägsborg; 248	Rösarp; 189; 192
Näsböle; 100	Redvägsbrunn; 249	Rösebo; 275
Näset; 48; 246	Remmen; 206	Röseboviken; 269
Näås; 122; 126	Remmene; 23; 105	Rösered; 22; 195; 207
Näås slott; 126	Remmene skjutfält; 116; 117	Rössås; 155; 158
Nödinge; 30; 128	Revesjö; 178; 191; 192	Rössåsvägen; 158
Nöre; 249; 250	Ringaberg; 191	Röstorp; 96; 182; 191
Nössemark; 16; 91; 96	Ringestena; 192	Rösåsen; 33
Nössjö; 91	Ringhestra; 178; 191	Rösäter; 102; 103
Od kyrkan; 117	Risa; 70; 88; 193	S:a Ängområdet; 97
Odins flisor; 117	Risa-sydväst; 90	S:t Niklas källa; 284

S Vånga; 217
Salebol; 282; 284
Salgutsered; 137
Sandbacken; 265
Sandhem; 88; 189
Sandhult; 47
Sandhuset; 190; 193
Sandsjön; 158
Sandske sand; 117
Sandvik; 48
Sandviken; 25
Sandåker; 33
Sannelund; 206
Sannerud; 16; 62; 93; 96
Segersbyn; 276
Seglora; 84; 86
Segloraberg; 84
Senåsa; 89
Sevred; 89
Sextondelen; 96
Sibbarp; 89; 205
Siene; 23; 254
Siene ekhagar; 265
Siene Östergården; 265
Siggebo; 192
Silarp; 221
Sjuntorp; 212
Självared-nord; 89
Självared-syd; 89
Sjöbo; 191
Sjöbotten; 267; 274
Sjögared; 249
Sjögården; 205
Sjöhult; 214
Sjökullen; 215
Sjölid; 157
Sjötorp; 126; 264; 265
Skackerud; 277
Skaftared; 42
Skallamoga; 191
Skallsjö; 102; 126
Skantås; 27; 33
Skattegården; 88; 89; 116; 266
Skattetorp; 214
Skene; 143
Skepared; 161
Skephult; 138; 161
Skepphult; 192
Skepplanda; 26
Skepplaskog; 126
Skeppås; 192
Skinte; 255
Skog; 246
Skogen; 33; 246; 249; 274
Skogsbo; 113
Skogsbygden; 265
Skogsered; 205
Skogum; 143; 159
Skottene Jättegraven; 275
Skrikebo; 249
Skrimhult; 86
Skrivaregården; 89
Skrålabäcken; 159
Skrötås; 181; 193
Skummenäs; 207

Skysjönäs; 126
Skålarp; 218
Skållerud; 166
Skåpanäs; 193
Skårdalen; 63
Skårhult; 159
Skårsberg; 19; 189; 262; 265
Skårtebo; 196; 205
Skäfthult; 118
Skällebyn; 284
Skälsbo; 215
Skämningared; 161
Skänstad; 89
Skärbo; 58; 62
Skäremo; 186
Skärjebo; 192
Skölvene; 107; 110
Skönabäck; 191
Sköttning; 88
Skövde Västergården; 266
Slerebo; 27; 33
Slereboåns dalgång; 27
Slottsarbete; 86
Slumpåns mynning; 215
Slätte; 205
Slätten; 87; 247
Slätterna; 116
Slättholmen; 88
Slätthult; 125; 158
Smedagården; 88; 159
Smedkas; 96
Smedsgården; 88
Smälteryd; 160
Snarås; 202
Snaråsatorp; 19; 203; 206
Snippetorp; 214
Snugge; 226; 248
Snärjeslätt; 90
Snärsbo; 175
Snärsås; 192
Solberga; 246
Solliden; 275
Solsjöbodane; 62
Solvik; 54
Sommarhult; 103
Spelebo; 158
Spångadalen; 158
St. Hyberg; 90
Stackebo; 191; 202
Stagg; 73
Stakagården; 206
Starhester; 249
Starrkärr; 29; 30; 33
Sten; 96
Stenarsby; 281
Stenarsröd; 130
Stenbacken; 160
Stenkullen; 27; 33
Stennabben; 89
Stensered; 223; 246; 249
Stenshult; 87
Stensjöhall; 124
Stensjöhult; 126
Stenunga; 106; 107; 116
Stigen; 102

Stjärnebo; 202; 206
Stockarp; 223
Stockhult; 192
Stommen; 16; 52; 63; 66; 102; 249
Stora Apelnäs; 192
Stora Backa; 151
Stora Blekhult; 247
Stora Falle; 207
Stora Halö; 47
Stora Håvared; 126
Stora Hökhult; 133
Stora Hökås; 159
Stora Kalvshult; 129; 130
Stora Kampagården; 47
Stora Landa; 266
Stora Liane; 164
Stora Landa; 266
Stora Lundby; 120
Stora Lygnö; 48
Stora Mada; 88
Stora Näset; 127
Stora Perstorp; 206
Stora Rör; 161
Stora Skog; 192
Stora Snärsbo; 192
Stora Vingnäs; 282
Storagården; 86
Store hög; 256
Storegården; 89; 159; 160; 250
Strand; 16; 277; 284
Strixbol; 150; 158
Sträte; 109
Strömliden; 35; 36; 47
Strömma; 151; 158
Strömsberg; 284
Strömsborg; 192
Strömstorp; 214
Strömsås; 193
Stuvered; 79; 87
Stuveryr; 101; 102
Styggebro; 62
Stynaborg-Säveholm; 48
Stålated; 205
Stålarp; 116
Stålebo; 123
Stägelhult; 207
Stämmemad; 136; 159
Stänge; 135
Suckan; 93; 96
Suled; 62
Suledsälven; 63
Sund; 149; 160
Sundholmen; 90
Sundsberget; 275
Surtan vid Hyssna; 161
Surteby; 158
Svalered; 113
Svanabo; 190
Svankila; 167; 172
Svansjövik; 161
Svarttjärn; 53; 63
Svedjorna; 136
Svenljunga; 22; 174; 176; 179
Svensgården; 117
Svenshult; 161

Svenstorp; 68; 197; 205; 207; 265
Svensås; 191
Svenäcker; 214
Svånasjö; 147; 160
Syltered; 143; 159
Säby; 232; 247
Säbyn; 282
Säckegärde; 47
Säckekärren; 130
Säggryd; 77
Sällerås; 207
Sämsholm; 112; 116; 117
Sämsjön; 91
Säter; 158
Säteriet; 265
Sättila; 133
Sävesbo; 123
Sävthult; 126
Sävsered; 151; 158
Södergården; 265
Södra Binäs; 274
Södra Björstorp; 205
Södra Bäckebo; 172
Södra Härene; 105; 251
Södra Timmervik; 274
Sölvarp; 218; 249
Sörbo; 76; 88
Sörgården; 160; 172; 266
Sörheden; 130
Sörvik; 269; 274
Sörvilgården; 159
Tarsnäs; 51; 63
Tassbyn; 50; 62
Taxån; 96
Tegen; 163
Tenarsrud; 103
Teåker; 172
Timmele; 221; 234; 248
Timmerliden; 102
Tingarör; 205
Tingavallakärret; 250
Tippekulle; 214
Tisselskog; 16; 60
Tissered; 241
Tissås; 232
Tittebo; 78; 182; 191
Tittås; 246
Tjuvahemmet; 203
Tjärehyllan; 16; 62
Tjärn; 158
Tjärtakan; 274
Toarp; 246
Toften; 160
Tokabo; 193
Tokared; 242
Tokatorp; 265
Tokebacken; 214
Tolla; 75; 87
Tollebo; 280
Toltp; 275
Tomasgården; 265
Tommared; 192; 205
Tomta; 249
Tomten; 59; 62
Tonsberg; 173

Torbjörnstorp; 90
Torlunda; 221
Tormansbyn; 63
Tormestorp; 246
Tormundsgärde; 266
Torp; 96; 161
Torpa; 194; 205; 212; 213
Torpane; 274
Torpet; 89; 265
Torrskog; 16; 52
Torrås; 140; 160
Torse; 160
Torsered; 161
Torstö; 38; 48
Tostared; 117; 142
Tosthult; 160
Tovhult; 193
Tranebo; 214
Tranebäck; 193
Tranemo; 22; 108; 194; 201; 202
Tranhult; 84; 86; 160
Transås; 78
Trantorp; 142
Trindekulle; 160
Trohult; 274
Trojaborgen; 266
Trollabo; 202
Trollhättan; 129; 208
Trollås; 188; 193
Trovås; 250
Trädet; 249
Trälunda; 218; 249
Tröjenborgen; 90
Tubbared; 75; 87
Tubbetorp; 265; 266
Tummarp; 249
Tunhem; 209; 272
Tuskan; 241
Två skyttlar; 149
Tvärred; 246
Tvärredslund; 243
Tvärsjödä; 125
Tydjebyn; 281
Tyggestorp; 200; 205
Tyngsryd; 135; 160
Tyvik; 159
Tåbol; 106
Tånga; 23; 252
Tånga hed; 266
Tångabo; 247
Tångagårdshagen-väst; 90
Tångebo; 172
Tångebyn; 164
Tångelanda; 102; 103
Tången; 88
Tånghult; 193
Tänta kyrkoruin; 89
Tärby; 70; 88
Töcknarås; 160
Töllsjö; 90
Tömte; 62
Törestorp; 158
Tösse; 281; 284
Tösse Prästgård; 284
Tösseslätten; 281

Ubbarp; 221; 238; 247
Ubbhult; 132; 161
Ubbhultsdrumlinen; 131
Uddabo; 265
Uddalen; 95; 96
Uddared; 150; 158; 160
Uddatorp; 159; 160
Uddebo; 201; 207
Udden; 164
Uddetorp; 64; 255; 265
Ugglebo; 193
Ugglegårdet; 266
Ullerön; 97
Ulricehamn; 22; 189; 216; 220; 238
Ulveskog; 246
Ulvstorp; 33; 116
Ulvås; 191; 193
Upphärad; 214
Uppsal; 102
Upptröst; 77; 89
Uttersåker; 130
Valaredsbygget; 247
Valbodalen; 16; 100
Valhyllan; 202; 206
Vallen; 47; 191; 192
Vallsås; 19; 153; 158
Vangklev; 264
Varnum; 249
Varred; 205
Varsrud; 284
Vasared; 247
Vasatorpet; 160
Vaselid; 261; 265
Vassbo; 33
Vassbotten; 270
Vasslättekärr; 214
Vassända; 271
Vedbyholm; 172
Vedåsla; 221; 248
Vegby; 244; 246
Veka; 191; 192
Veland; 210
Veland; säteri; 214
Vellingstorp; 159
Vemmenhult; 67; 89
Veselången; 151; 157
Vesene; 116
Vesten; 130
Vevelhult; 90
Vikaryd; 37; 47
Vikmans; 160
Vilanda; 247
Vimleån; 116
Vimmesjön; 31; 33
Vinnäsäter; 103
Vinsarp; 227; 248
Visnaholmen; 246
Visslaån; 214
Vist; 221
Vite mosse; 119
Viteberg; 102
Vittene; 265
Vivhult; 157
Vreta; 116; 117

Vrån; 43; 48	Åkerby; 247	Öja; 192
Vråna; 19; 189; 224; 249	Åkerhult; 207	Öjan; 211
Vrångbäck; 172	Åkerström; 214	Öjeråsdrumlinen; 143
Vrångestorp; 246	Ålbäck; 150; 158	Öland; 165
Vrånglarp; 187	Ålstad; 215	Ölanda; 109
Vågerse; 160	Ålstads högar; 215	Ölebo; 193
Vängsjön; 96	Åmål; 16; 276	Ömmesala; 205
Vårgårda; 23; 189; 251; 252; 254; 260	Ånimskogs gård; 284	Ön; 88
Vårgårda egendom; 266	Ånnerud; 102	Öndared; 247
Vårvik; 51; 215	Årbo; 86	Önnarp; 228; 247
Väby; 225	Årenäs; 135	Önne; 100
Vädersholm; 232; 247	Årred; 265	Önnered; 161
Vägabo; 205	Åsarp; 205	Ör; 170
Vägskalet; 265	Åsbogärde; 116	Örby; 145; 159; 160
Vällingbacka; 161	Åsbräcka; 128; 130; 212	Örebro; 90
Vänebo; 193	Åsen; 102; 116; 161; 191; 193	Örekulla; 112; 116
Vänersborg; 267	Åsen Uddared; 150	Öresten; 148; 160
Vänersnäs; 270; 272; 274	Åserud; 102	Örlanda; 64; 89
Vänga; 37; 66; 89	Åsgärde; 206	Örnäs; 172
Vängtorp; 66	Åsmule; 170	Örs prästgård; 172
Värhuvud; 33	Åsnebyn; 94; 96; 172	Örsbråten; 19; 46; 88
Värnahult; 72; 88	Åstarp; 191	Örestens hage; 159
Värnasjöholt; 72	Åstorp; 226	Örsås; 181; 191
Värnebo; 58	Åsvedjan; 203; 206	Östad; 30; 37; 118
Västbjörke; 214	Åtorp; 172	Östads säteri; 47
Västergården; 48; 89; 90; 116; 158; 159; 160; 172; 249; 265; 266	Åttingsåker; 100	Östebo; 164
Västgärde; 109	Äckorna; 116	Östenborg; 247
Västra Bleken; 274	Älekulla; 154; 155; 157	Östentorp; 25
Västra Gränd; 86	Äleviken; 87	Österbodane; 39
Västra Ryda; 205	Älgårå; 90	Östergården; 45; 48; 160; 161; 191
Västra Råbo; 124	Älmhult; 32; 192	Östergårdshagen; 89
Västra Sjöarmaden; 284	Älmås; 87	Östergärdet; 160
Västra Sävesbo; 123	Älvängen; 127	Östevatten; 172
Västra Tunhem; 274; 275	Äne; 256; 266	Östra; 86
Västra Viebo; 124; 126	Äng; 16; 93	Östra Fjälla; 96
Vättlefjäll; 119	Änga; 247	Östra Frölunda; 183
Vättungen; 61	Ängahuset; 192	Östra Hungholt; 86
Ytter Lida; 207	Ängarna; 96; 214	Östra Hästefjorden; 274
Yttergården; 246	Ängasjö; 193	Östra Torp; 96
Yttre Backa; 190	Änghagen; 161	Östrabo; 248
Yttre Böttnebo; 206	Änglarp; 179	Östtorp; 261; 265
Yttre Holm; 207	Ängshögen; 96	Östängen; 211
Yttre Höghult; 160	Ängunneryr; 214	Öventorp; 211
Yttre Jordala; 47	Ärtemark; 16; 55	Övergården; 191; 247
Yttre Näs; 86	Äskås; 193	Översidan; 63
Yttre Skåpanäs; 192	Äspenäs; 265	Övrabo; 206
Yttre Sånabo; 193	Äspered; 88; 90; 246	Övragerde; 247
Yttre Vång; 221; 226; 248	Äspås; 227	Övrap; 246
Yttre Älvshult; 204	Ätradalen; 220; 221; 226	Övre Backa; 190
Yttregården; 246	Öbranstorp; 185; 192	Övre Lida; 204
Yxnäs; 259; 260; 265	Öd; 81; 86	Övre Skårebo; 158
Å; 183	Ödeborg; 102	Övre Snuggebo; 214
Åbacken; 116	Ödebyn; 62	Övre Vång; 221; 248
Åby; 130	Ödegården; 62; 96; 100	Övre Älvshult; 207
Ågården; 86	Ödegärdet; 89	Öxabäcks kyrkby; 154
Ågärde; 184; 191	Ödekyrkogården; 88	Öxnevalla; 152
	Ödenäs; 45	
	Öijared; 122	

Tjänsteskrivelse, Cykelled Herrljunga – Göteborg

Sammanfattning

Västkuststiftelsen har i samverkan med berörda kommuner tagit fram ett förslag till en regional cykelled från Herrljunga till Göteborg. I Herrljunga kommun är förslag att cykelled ska följa befintliga vägar och cykelbanor. Verksamheten gör bedömningen att en skyltad cykelled genom Herrljunga kommun enbart har positiva effekter på både medborgare, besökare och verksamheter längs sträckan. Förslag till beslut är att ansluta kommunen till arbetet med cykelleden.

Västkuststiftelsen är huvudman av projektet och samordnar arbetet med cykelleden. För att komma vidare i det arbetet krävs en avsiktsförklaring från samtliga medverkande kommuner om att man deltar i arbetet med att skapa en nationell cykelled. Medverkande kommuner är Göteborgs Stad, Lerums kommun, Alingsås kommun, Vårgårda kommun och Herrljunga kommun.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse i ärendet Cykelled Herrljunga - Göteborg

Förslag avsiktsförklaring

Rollfördelning västkuststiftelsen och kommun

Bedömning och säkerhetsföreskrifter cykelled Herrljunga-Göteborg

Förslag till beslut

Herrljunga kommun ansluter sig till deltagande genom avsiktsförklaring i arbetet med att skapa en regional cykelled, Herrljunga-Göteborg.

Medel tillskjuts besöksnäringens ansvarigs budget på 20 tkr årligen utifrån framtida avtal med västkuststiftelsen med start under kommande år 2023 - 2027 med möjlighet till förlängning utifrån avtal med Västkuststiftelsen.

Birgitta Saunders

Utvecklare

Expedieras till: Birgitta Saunders, Besöksnäringens ansvarig, KS,
Maja Sallander, Samhällsutvecklare, KS
För kännedom Olof Wängborg, Västkuststiftelsen, e-post: olof.wangborg@vastkuststiftelsen.se
till:

Bakgrund

Cykling och vandring spelar en allt större roll för besöksnäring och folkhälsa. Västra Götalandsregionen (VGR) har pekat ut naturturism som en av de främsta anledningarna att besöka regionen. För att det skall vara meningsfullt att marknadsföra vandring och cykling i Västsverige krävs välskötta leder med god markering och vägledning samt en god infrastruktur på och kring lederna. Kravet på kvalitetssäkrade och fungerande leder är viktigt för såväl besökare som för närboende.

Cykelturism är ett snabbt växande område inom turismnäringen och anses ha en stor potential att bidra till ekonomisk utveckling på lokal och regional nivå, särskilt på landsbygden. Att cykla på sin semester ligger helt rätt i tiden med tanke att fler och fler väljer en semester som är miljömässigt hållbar samt innefattar fysisk aktivitet. Många besökare uppger också att de gärna vill cykla och/eller vandra under en del av deras semester och att det inte behöver vara hela reseanledningen, utan något man gärna gör om det finns en bra struktur med välskyltade cykelleder, cykeluthyrning och möjlighet att ta med cyklarna i kollektivtrafiken.

En väl skyltad cykelled, från stad till landsbygd, med goda möjligheter till att ansluta till och från leden med kollektivtrafik, skulle uppfylla samtliga av dessa förväntningar från gästernas håll.

En väl fungerande cykelled kan också främja folkhälsan hos lokalbefolkningen genom att det blir lättare att exempelvis cykelpendla till arbete och/eller fritidsaktiviteter.

Den nu föreslagna cykelleden sträcker sig från Göteborg till Herrljunga via Lerum, Alingsås och Vårgårda och är 115 kilometer lång.

Målsättningen med cykelleden är att på befintliga vägar och cykelvägar knyta ihop inland med kust, stad med landsbygd och erbjuda vackra kultur- och naturupplevelser längs med vägen. Utmed cykelleden passerar man flertalet järnvägsstationer vilket gör att man lätt kan ta sig till och från leden med cykel på tåget.

För att antas som regional cykelled måste leden uppfylla Trafikverkets säkerhetskrav och en formell ansökan till Trafikverket för bedömning av ledens kvalitet göras.

Enligt de kriterier som satts upp av Trafikverket för bedömning av delsträckornas lämplighet ur trafiksäkerhetssynpunkt, sträckorna i Herrljunga kommun antingen har ”grön standard” (vilket innebär att ”Cyklister upplever att det är en mycket trygg trafikmiljö och att det går bra att cykla med barn under 12 år. Hit räknas separata cykelbanor, sommarcykelvägar och vägar med lite trafik.”) eller gul standard (”Cyklister upplever att det är en ganska trygg trafikmiljö och att det går bra att som vuxen cykla längs med sträckan. Hit räknas cykling i blandtrafik med lite trafik och bred vägren, eller på cykelfält.”). Gränsen för gul går vid ÅDT 250. På väg 1927 är ÅDT 388, vilket fortfarande är lågt, men inte inom gränsen.

Västkoststiftelsen är beredd att vara huvudman för leden, så som de är för flera andra regionala cykel- och vandringsleder, och vara ansvariga för ansökan med hjälp från respektive kommun.

Ärende 5

För att komma vidare i arbetet behöver Väst kuststiftelsen en avsiktsförklaring från samtliga medverkande kommuner om att man deltar i arbetet med att skapa en regional cykelled. Berörda kommuner är Göteborgs Stad, Lerums kommun, Alingsås kommun, Vårgårda kommun och Herrljunga kommun.

I arbetet för respektive kommun ska en ledgrupp finnas som arbetar gemensamt med cykelleden för en bred förankring i respektive kommun från olika förvaltningar.

Genom denna avsiktsförklaring tydliggörs rollfördelningen i det fortsatta arbetet med cykelleden. Utgångspunkten är att ha samma upplägg som kring andra regionala cykel- och vandringsleders skötsel och drift. Det innebär att Väst kuststiftelsen är huvudman för leden och kommunerna ansvarar för skötsel och underhåll inom sin respektive kommungräns. Avtal som bygger på denna rollfördelning tecknas sedan separat mellan Väst kuststiftelsen och respektive kommun x antal år (exempelvis en 5 årsperiod) med förlängning efter överenskommelse mellan kommun och Väst kuststiftelsen. Kommunerna ska gemensamt finansiera vissa kostnader, exempelvis drift av hemsida och besöksräkning. Kostnaden för detta uppskattas till max 20 tkr/år och kommun.

I de fall att cykelleden dras på vägar som är privatägda finns för andra cykelleder en framtagen samverkansform som säger att kommunen betalar privata och samfälliga väghållare 2 kr per meter och år, för cykelled som går på deras väg. Den föreslagna sträckningen genom Herrljunga kommun följer ordinarie vägnät och det är därför inte aktuellt med ersättningar i nuläget.

Bedömning av måluppfyllelse

Beskrivning av hur regional cykelled följer Herrljungas måluppfyllelse i följande mål.

1.En hållbar och inkluderande kommun

Vi tar ansvar för vår gemensamma framtid. Hållbarhetsbegreppet genomsyrar alla beslut och aktiviteter.

2.En välkomnande och attraktiv kommun

Vi arbetar för en trygg och stimulerande miljö med medborgare, företagande och besökare i fokus. En småstadsideyll nära storstad och fritid, du är i centrum!

3.En utvecklande kommun

Vi skapar infrastrukturer i framkant, och tillsammans uppnår vi tillväxt genom nytänkande

Ekonomisk bedömning

Årlig kostnad för led är max 20 tkr/år och kommun. Avtal skrivs på x antal år (ex 5 år) och avtalet kan därefter förlängas efter överenskommelse och den årliga kostnaden följer med när ev. förlängning av avtal skrivs. Medel tillskjuts från KS till besöksnäringens ansvarigs budget på 20 tkr i 5 år från år 2023.

Samverkan

Samverkan i projektet görs inom kommunen samt med medverkande kommuner, Väst kuststiftelsen, Turistrådet Västsverige och Trafikverket.

Förslag till rollfördelning

Huvudman - Västkuststiftelsen

- Är avtalspart gentemot Trafikverket och ansvarar för all kontakt med Trafikverket.
- Ansvarar för att samordna och sammankalla de kommuner som ingått avtal med huvudmannen, med syfte att upprätthålla en hög och jämn kvalitet utifrån de nationella kriterier som Trafikverket utformat.
- Ska initiera och vara en kontaktperson gentemot regionala turistorganisationer i det gemensamma arbetet med destinationsutveckling, nationell eller internationell marknadsföring och kommunikation samt utvecklingen av ledens sträckning.
- Samordnar de aktiviteter och kostnader som är kopplade till den gemensamma budgeten. Detta avses de 20 000 kronor som var och en av de kommuner som tecknat avtal med huvudmannen förbundit sig vid att årligen avsätta en budget för.
- Förvarar och håller kontaktuppgifterna till kommunrepresentanterna uppdaterade.
- Ansvarar för drift, uppdatering och utvecklingsarbete av den publika hemsidan.
- Upprättar och underhåller ett system för synpunktshantering och ansvarar för att förmedla inkomna synpunkter till berörd kommun.
- Sammankallar minst en gång årligen kommunerna till avstämnings- och planeringsmöte.
- Stämmer av att samtliga kommuner som ingått avtal med huvudmannen har åtgärdat de brister som upptäckts vid årlig inventering.
- Sammanställer rapport till Trafikverket senast innan utgången av maj månad.
- Utför mätningar i syfte att avgöra trafikvolymerna i förhållande till rådande trafiksäkerhetsklassning.
- Ombesörjer att räkning av besökare finns på leden.

Kommunerna

- Ser till att utse en representant som är kommunens kontaktperson inom det regionala samarbetet.
- Förbinder sig att årligen avsätta en budget om högst 20 000 kronor för större planerade gemensamma åtgärder.
- Meddelar huvudmannen om permanenta eller tillfälliga ändringar av sträckan inom den egna kommunen.
- Utföra årlig inventering av leden, senast innan utgången av april månad. Inventeringar och åtgärder görs inom den egna kommunen.
- Förbinder sig vid att hålla sträckan inom den egna kommunen tillgänglig, välskyltad, trafiksäker och komfortabel mellan den 15 april och den 15 oktober om inte väderförhållanden hindrar att drift och underhåll görs under perioden. Kommunen

Ärende 5

informerar huvudmannen vid förekommande fall.

- Förbinder sig vid att utföra åtgärder som krävs i händelse av att ledens sträcka permanent dras om inom den egna kommunen, eller när större förbättringsåtgärder är nödvändiga.
- Ansvarar för att leden märks ut med varning, alternativt temporärt dras om, vid påkallad trafikfara så som nedfallna träd, hålor i körbanan, översvämning eller liknande. Kommunen informerar huvudmannen vid förekommande fall.
- Meddelar Trafikverket och huvudmannen om vägvisning som skadats eller försvunnit.
- Ajourhåller och lämnar aktuella underlag och information till huvudmannen som ska användas vid marknadsföring av leden.
- Ansvarar för att arrendeavtal finns upprättat skriftligen för led inom den egna kommunen som går på enskilda eller privata vägar och som kommunen eller Trafikverket inte har rådighet över. Dessa sträckor ersätts med 2 kr per meter och år.

Avsiktsförklaring gällande utveckling av att bli en regional cykelled

Parter som berörs av denna avsiktsförklaring

Göteborgs stad
Lerums kommun
Alingsås kommun
Vårgårda kommun
Herrljunga kommun
Västkuststiftelsen
Turistrådet Västsverige

Bakgrund

Intresset för friluftsliv är stort och vandring och cykel är de vanligaste och mest efterfrågade aktiviteterna. Dessutom är sambandet mellan friluftsliv och folkhälsa numera väl dokumenterad. Vandring och cykling spelar samtidigt en allt större roll för besöksnäringen.

Regionen har anslagit pengar till att utveckla ett system av hållbara och kvalitetssäkrade vandrings- och cykelleder i hela regionen. Ambitionen i projektet är att Västra Götaland genom detta ska bli sverigeledande kring utvecklingen och förvaltningen av leder för vandring och cykling, med fokus både på närboende och turister.

Samarbetet kring är en del i detta större regionala projekt.

Syftet med denna avsiktsförklaring är att formulera vad de olika parterna ska fortsätta arbeta med tillsammans under år 2022, för att vi tillsammans ska kunna lämna in en ansökan till Trafikverket.

Om leden

Syfte

Syftet med det gemensamma arbetet under 2022 (och kanske 2023) är att:

- förbereda för att parterna kan lämna in en ansökan.
- Förbereda för att parterna, i samband med att Trafikverket godkänner leden som regional cykelled, ska kunna ingå ett mer formellt och avtalsbundet samarbete gällande kommunernas säkerställande av drift och underhåll, samt gemensamma insatser kring utveckling och marknadsföring av leden.

Aktiviteter under 2022 (och kanske 2023)

- Kommunerna ska se över bästa möjliga sträcka för leden inom sin respektive kommun och få till relevanta markavtal/nyttjanderättsavtal i de fall dessa inte är klara.
- Dialog med Trafikverket om förutsättningarna för att leden ska bli en regional cykelled. Västkuststiftelsen och Turistrådet leder detta arbete.
- Formulera det avtal mellan alla parter som krävs för ansökan till Trafikverket. Västkuststiftelsen leder detta arbete.

Ärende 5

- Utifrån de kommande ansvarsområden som kommer att åligga kommunerna, formulerade i föreslagen rollfördelning, ska kommunerna bygga upp ett en organisation och samarbete internt.
- Kommunerna ska se till att det i respektive budget för år X och framåt finns:
 - o mål och uppdrag till relevanta funktioner inom kommunen som ska arbeta med leden
 - o ekonomiskt utrymme för en gemensam finansiering av större aktiviteter, på max 20000 kr per kommun och år.

Rollfördelning i det framtida samarbetet kring den nationella cykelleden Västkustleden.

Se bifogat förslag

Tabell 2: Bedömning av en trygg trafikmiljö på cykelled längs med vägen

	ÅDT	Hastighet, km/h		50	60	70	80	≥90
		30	40					
Separerad cykelväg	-							
Cykelfält, bymiljöväg, bred vägren > 1 m	<250							
	250-1000							
	1000-2000							
	2000-4000							
	>4000							
Blandtrafik, smal vägren	<250							
	250-1000							
	1000-2000							
	2000-4000							
	>4000							

Förklaring

	God, önskvärd, attraktiv
	Mindre god, godtagbar, acceptabel
	Låg, bristfällig, bör undvikas

* Med separerad cykelväg avses cykelväg som är avskild från bilväg med kantsten, skiljeremsa eller räcke.

Källa: Trafikverket "Cykelleder för rekreation och turism. Klassificering, kvalitetskriterier och utmärkning Version 3.0, 2021" s. 26.

Väghållare	Vägnummer	Hastighet	ÅDT	Längd, km	Notering	Kriterier
TRV	1916	70	61	3,664	Grusväg, Längd mätt från kommungräns Herrljunga/Vårgårda	
TRV	1918	70	199	0,068	Sträckan inleds med gul passage över vägen	
TRV	1918	50	199	0,239		
TRV	1918	30	199	0,339		
TRV	1927	50	388	0,376		
TRV	1927	70	388	4,202		
TRV	1920	70	95	2,567	Grusväg	
TRV GC	181	-	-	3,542	Bilväg parallellt har hastighet 70 km/h, ÅDT 3046	
TRV GC	181	-	-	0,269	Inleds med grön passage, Bilväg parallellt har hastighet 50 km/h, ÅDT 5209	
Herrljunga kommun GC	1933	-	-	0,409	Inleds med grön passage, Bilväg parallellt har hastighet 30 km/h	

Svar på motion om att avskaffa kaffe- och teavdraget

Sammanfattning

Följande motion inkom 2021-11-24 från Ronnie Rexwall (KV):

"Tomten kommer tidigt i år. Kommunens Vål Värnar vår största och viktigaste resurs i kommunen personalen. En modern arbetsgivare som inte erbjuder gratis kaffe/te till sin personal finns inte längre. Med skyndsam handläggning och lite god vilja skall detta kunna införas redan till den 1 januari 2022. Med tanke på resultatet i det kommande bokslutet finns inga ekonomiska skäl att fortsätta med kaffe avdraget på löner under kommande år".

Herrljunga Kommun har idag ett löneavdrag om 40kr/månad för de anställda som dricker te, kaffe eller varm choklad. Avdraget gäller för alla anställda oavsett arbetsplats och avdraget registreras vid anställning.

Kommunens kostnad för subvention på kaffe/te/varma drycker är ca 153 tkr/år. Resterande medel om ca 160 tkr är intäkten genom kaffeavdrag.

Utifrån beräkningar bedöms volymen av kaffeavdrag som lågt i förhållande till den verkliga kaffekonsumtionen så bör detta undersökas vidare. Förvaltningen föreslår att motionen avslås och att Kommunstyrelsen ges i uppdrag att utreda om ett generellt kaffe/te avdrag ska införas för alla anställda.

Kostnadsberäkning enligt nedan (till och med september 2022):

	Utfall 2022	Utfall 2021	Utfall 2020	Utfall 2019
Intäkt	-116	-159	-162	-161
Kostnad	302	261	308	325
Nettoutfall	186	102	145	164
subvention	153	150	150	148
Avvikelse	-33	48	5	-16

Beslutsunderlag

Motion

Kommunfullmäktiges beslut 2021-12-13 § 176

Tjänsteskrivelse daterad 2022-12-01

Förslag till beslut

1. Kommunstyrelsen föreslår Kommunfullmäktige att avslå motionen.

Ärende 6

2. Kommunstyrelsen ges i uppdrag att göra en översyn över antal kaffe/te avdrag idag i syfte att utreda om ett generellt kaffe/te avdrag ska införas för kommunens anställda.

Kristian Larsson
Personalchef

Ior Berglund
Kommundirektör

Expedieras till:
För kännedom till: Kommunstyrelsen, Personalavdelning

Ärende 6

Bakgrund

Herrljunga Kommun har idag ett löneavdrag på 40kr/månad på de anställda som dricker te och kaffe. Avdraget gäller för alla anställda och anmäls vid anställning. Kommunen har en subventionering på kaffe/te på motsvarande ca 153 tkr/år. Resterande medel om ca 160 tkr tas som intäkt genom löneavdrag på de medarbetare som anmält att hen dricker kaffe/te.

Ekonomisk bedömning

Ingen förändring förväntas initialt utifrån vad som gäller idag.

Juridisk bedömning

Ur ett skatterättsligt perspektiv, så anses gratis kaffe inte utgöra en skattepliktig förmån, då beloppet är lågt samt att det erbjuds i Arbetsgivarens verksamhet under arbetstid.

Miljökonsekvensbeskrivning

Ej aktuellt för ärendet

Samverkan

Ärendet samverkas per den 2022-10-13.

Motivering av förslag till beslut

Utifrån gjorda beräkningar, så är det uppskattningsvis 24% av kommunens medarbetare som har löneavdrag. Då detta bedöms som lågt i förhållande till den faktiska kaffekonsumtionen, så bör detta utredas vidare.

Ärende 6	
HERRLJUNGA KOMMUN	
Kommunstyrelsen	
2021-11-24	
Dnr	Beteckning
247/2021	620

Till Kommunfullmäktige Herrljunga Kommun

Tomten kommer tidigt i år. Kommunens Väl Värnar vår största och viktigaste resurs i kommunen personalen. *En modern arbetsgivare som inte erbjuder gratis kaffe/the till sin personal* finns inte längre. Med skyndsam handläggning och lite god vilja skall detta kunna införas redan till den 1 januari 2022. Med tanke på resultatet i det kommande bokslutet finns inga ekonomiska skäl att fortsätta med kaffe avdraget på löner under kommande år.



Ronnie Rexwall (KV)

Politiker som aldrig tackar nej till en kopp kaffe och ett trevligt samtal.



KF § 176

DNR KS 247/2021 620

Motion om att avskaffa kaffe- och teavdraget för kommunens personal

Sammanfattning

Följande motion inkom 2021-11-24 från Ronnie Rexwall (Kv):

”Tomten kommer tidigt i år. Kommunens Väl Värnar vår största och viktigaste resurs i kommunen personalen. En modern arbetsgivare som inte erbjuder gratis kaffe/te till sin personal finns inte längre. Med skyndsam handläggning och lite god vilja skall detta kunna införas redan till den 1 januari 2022. Med tanke på resultatet i det kommande bokslutet finns inga ekonomiska skäl att fortsätta med kaffe avdraget på löner under kommande år”.

Mats Palm (S) föreslår att ärendet stryks från dagordningen.

Beslutsgång

Ordföranden frågar om ärendet ska tas upp idag eller strykas från dagordningen och finner att kommunfullmäktige tar upp ärendet idag.

Omröstnings begärs!

Ordförande ställer följande propositionsordning:

Ja = ärendet tas upp idag

Nej = ärendet stryks från dagordningen

Med 16 ja-röster och 12 nej-röster finner ordförande att kommunfullmäktige tar upp ärendet idag (omröstnings bilaga 1, KF § 176/2021-12-13).

Ordföranden frågar sedan om ärendet överlämnas till kommunstyrelsen för beredning och finner att så sker.

KOMMUNFULLMÄKTIGES BESLUT

1. Ärendet överlämnas till kommunstyrelsen för beredning.

Svar på inkommen motion om framtagande av solkraftsplan

Sammanfattning

En motion från Mats Palm (S) inkom 2021-10-25 som föreslog att kommunen ska ta fram en solkrafts-plan för kommunens geografiska yta. Kommunfullmäktige överlämnade ärendet till kommunstyrelsen för beredning.

Förvaltningen har fört dialog med Herrljunga Elektriska AB som inte rekommenderar att skattekollektivet bekostar planarbetet med att ta fram denna i nuläget då ytterligare planarbete troligtvis skulle ha liten faktisk effekt på utbyggandet av mer solkraft. Solkraften i kommunen är idag väl utbyggd med en hög andel producerad solet per capita, prognosen för fortsatt utveckling och ökning är god och andelen solet i energimixen är balanserad. För kommunens egna byggprojekt prövas redan möjligheten att installera solceller. Mycket av arbetet med framtagande av en solbruksplan är redan gjort i samarbete mellan Herrljunga Elektriska AB och Uppsala universitet och detta material kan implementeras i den kommunstrategi med handlingsplan gällande förnybara energikällor som enligt kommunstyrelsens nämndmål ska tas fram. Resultatet av denna kan sedan implementeras i arbetet med ny eller uppdaterad översiktsplan där avvägningen gällande markanvändning för energiproduktion mot övriga intressen i kommunen kan göras. Om vi i Herrljunga kommun, mot förmodan, har svårt att uppnå en rimlig nivå av solet närmare år 2030 så kan tankarna i motionen om att upprätta en separat solbruksplan tas upp igen.

Ärendet återremitterades av kommunfullmäktige 2022-11-15 § 165 till kommunstyrelsen.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse i ärendet daterad 2022-10-15

Kommunstyrelsen § 120/2022-08-29

Kommunfullmäktige § 143/2021-10-25

Motion om framtagande av solkraftsplan daterad 2021-10-25

Kommunstyrelsen § 212, 2021-12-13

Utdrag ut budget 2022 för kommunstyrelsen

Kommunfullmäktige 2022-11-22 § 165

Förslag till beslut

- Kommunfullmäktige anser att motionen om framtagandet av en solkraftsplan för Herrljunga Kommuns geografiska yta är besvarad.
- Den handlingsplan som skall upprättas, enligt Kommunstyrelsens nämndmål (som finns beskrivna i budget och verksamhetsplan 2022 för kommunstyrelsen), avseende förnybara energikällor kommer inkludera solel.
- Handlingsplan för förnybara energikällor ska utgöra underlag för kommande arbete med ny eller uppdaterad Översiktsplan.

Ior Berglund
Kommundirektör

Expedieras till: Kommunfullmäktige
För kännedom
till:

Bakgrund

Mats Palm (S) inkom 2021-10-25 med en motion om att ta fram en solkrafts-plan för Herrljunga kommuns geografiska yta med motiveringen att Herrljunga Elektriska tillsammans med Uppsala universitet tagit fram en kartering över lämpliga platser för solkraftsetablering där kulturgeografiska och överföringstekniska förutsättningar är väl granskade och behov och kapacitetstekniska förutsättningar är granskade. Mats Palm anser att det på grund av den kompetens och de goda förutsättningar som finns i kommunen så borde en solkrafts-plan för den geografiska ytan tas fram.

Förvaltningen har fört dialog med Herrljunga Elektriska AB. Herrljunga kommun har idag en väl utbyggd andel solex och låg 2019 etta i regionen och fyra i landet över genererad solex per capita. Placeringen har nu sjunkit något på grund av stora nybyggda solcellsparker i andra kommuner som gör att de gått om oss, men mängden producerad solex i kommunen har inte minskat. Idag finns en samlad solgenererad eleffekt på drygt 3 MW i Herrljunga kommun. Enligt Herrljunga Elektriska AB så skulle vi till år 2030 kunna producera 10 MW solex. Utbyggnadstakten av solexanläggningar är god i kommunen och följer kurvan för att uppnå ett högt scenario (10 MW till 2030).

Solex producerar som mest sommartid då solen skiner som mest. Soltimmarna faller även in under dagtid då stor del av vårt dygnsmedelanvändande av el sker vilket gör solexen till ett bra alternativ om den kan användas direkt då, och särskilt direkt där, den produceras. Vårt elbehov är dock som störst vintertid och därför kan solex inte vara enda energikällan som används utan behöver kompletteras med fler energikällor. Utan mer omfattande utbyggnader av elnätet i Herrljunga kommun så skulle vi kunna få plats med 20% solgenererad el (årsgenomsnitt). Med vissa justeringar skulle det eventuellt vara möjligt att ha så mycket som 30% solex. 10–15% solgenererad el i elmixen anser Herrljunga Elektriska AB vara en rimlig nivå att sikta på.

Herrljunga Elektriska AB har tillsammans med Uppsala universitet gjort en djupgående analys över möjligheten till solkraftsetablering i kommunen och funnit att den bästa lokaliseringen för större solcellsparker finns i anslutning till tätorterna, där elnätet har högre kapacitet och därmed möjlighet att ta emot den producerade elen för vidare distribution via elnätet. Här är dock svårt att motivera att marken ska användas för solcellsparker då bebyggelse och markanvändning i andra syften är av större intresse på dessa platser.

Om man i kommunen skulle bygga större solcellsparker så skulle detta kunna leda till att kapaciteten för solex i elnätet snabbt fylls upp och en undanträngningseffekt uppstår. Detta skulle kunna leda till att mindre aktörer, så som privatpersoner, får svårare att leverera el till elnätet.

Den ökning av elpriset som skett nyligen är en bidragande faktorerna till att ett ökat intresse för att installera solceller för solexproduktion har uppkommit. Ett engagemang för miljön och en hållbar framtida energiproduktion i ett klimat som genomgår förändringar är ett annat.

Idag provas möjligheten att anlägga solceller på kommunala ny- och

ombyggnationsprojekt, för att bedöma dess lämplighet i det enskilda fallet. Om förutsättningarna för solceller bedöms ge en hållbar och ekonomisk fördel över tid kan solceller bli aktuellt i projektet.

Motivering av förslag till beslut

Herrljunga Elektriska AB säger att mycket av arbetet för en komplett solbruksplan, eller solkrafts-plan som Mats kallar det, redan är gjort. Ytterligare finansiering för att ta fram ett styrdokument i frågan anser Herrljunga Elektriska AB vara överflödigt med tanke på den: utbyggnad som vi idag har; den redan höga andelen producerad solel per capita i kommunen; samt i och med att trenden att installera solceller ser ut att hålla i sig och har potential att öka ytterligare av sig själv utan ytterligare insatser. Herrljunga elektriska rekommenderar att avvakta med ytterligare planarbete tills bidrag från staten kan ges, om ett riksdagsbeslut om ett sådant bidrag skulle tas. Detta för att undvika att belasta skattekollektivet inom kommunen. Om den trend med utökad utbyggnation av solel som vi ser just nu skulle minska och Herrljunga kommun, mot förmodan, skulle få svårt att uppnå en rimlig nivå av solel närmare år 2030 så kan tankarna i motionen om att upprätta en separat solbruksplan tas upp igen.

Då solelen på grund av sina begräsningar inte ensam kan förse oss med fullgod energitillförsel året runt så är förvaltningens rekommendation att även andra förnybara energikällor inkluderas i detta arbete. Genom att sprida ut vår produktion över flera olika typer av energikällor och genom att ha en hållbar lokal produktion så minskar vi även vår sårbarhet och beroendet av externa elleverantörer och därmed risken att påverkas negativt av omvälvande händelser i världen. Om vi blickar mot framtiden så är en kombination av flera olika energikällor, och just förnybara sådana, den väg vi bör gå för att säkerställa en hållbar framtida elförsörjning.

Det finns redan angivet som ett av kommunstyrelsens nämndsmål att upprätta ”Handlingsplan för 2023-2025 för kommunens miljöstrategiska arbete inkl. förnybara energikällor” (ur: *Budget- och verksamhetsplan 2022 för kommunstyrelsen*, fastställd i KS-2021-12-13). I denna bör solen utpekas som en av de förnybara energikällorna. Att utreda förutsättningarna för förnybara energikällor i kommunen (inklusive för dem lämpliga kopplingspunkter till elnätet) och peka ut dessas anspråk på fysisk lokalisering ger goda förutsättningar för att sedan jämföras med andra intressen i kommunen.

De fysiska platser inom kommunen som kan vara aktuella att avsätta för produktion av förnyelsebar energi kan pekas ut i strategin. Den avvägning av markanvändning för energiproduktion mot övriga intressen som sedan behöver göras, där handlingsplanens resultat kan agera som grund, kan ingå i arbetet med ny eller uppdaterad Översiktsplan. Genom detta kombinerade arbete kan vi få en långsiktig planering för en hållbar framtid.

KF § 165
KS § 158

DNR KS 2021/223 208

Svar på motion om framtagande av solkraftsplan för Herrljunga kommun

Sammanfattning

En motion från Mats Palm (S) inkom 2021-10-25 som föreslog att kommunen ska ta fram en solkrafts-plan för kommunens geografiska yta. Kommunfullmäktige överlämnade ärendet till kommunstyrelsen för beredning. Förvaltningen har fört dialog med Herrljunga Elektriska AB som inte rekommenderar att skattekollektivet bekostar planarbetet med att ta fram denna i nuläget då ytterligare planarbete troligtvis skulle ha liten faktisk effekt på utbyggandet av mer solkraft. Solkraften i kommunen är idag väl utbyggd med en hög andel producerad solel per capita, prognosen för fortsatt utveckling och ökning är god och andelen solel i energimixen är balanserad. För kommunens egna byggprojekt prövas redan möjligheten att installera solceller. Mycket av arbetet med framtagande av en solbruksplan är redan gjort i samarbete mellan Herrljunga Elektriska AB och Uppsala universitet och detta material kan implementeras i den kommunstrategi med handlingsplan gällande förnybara energikällor som enligt kommunstyrelsens nämndmål ska tas fram. Resultatet av denna kan sedan implementeras i arbetet med ny eller uppdaterad översiktsplan där avvägningen gällande markanvändning för energiproduktion mot övriga intressen i kommunen kan göras. Om vi i Herrljunga kommun, mot förmodan, har svårt att uppnå en rimlig nivå av solel närmare år 2030 så kan tankarna i motionen om att upprätta en separat solbruksplan tas upp igen.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse i ärendet daterad 2022-10-15

Kommunstyrelsen § 120/2022-08-29

Kommunfullmäktige § 143/2021-10-25

Motion om framtagande av solkraftsplan daterad 2021-10-25

Kommunstyrelsen § 212, 2021-12-13

Utdrag ut budget 2022 för kommunstyrelsen

Förvaltningens förslag till beslut

1. Kommunfullmäktige beslutar att avslå motionen om framtagandet av en solkraftsplan för Herrljunga Kommuns geografiska yta.
2. Den handlingsplan som skall upprättas, enligt Kommunstyrelsens nämndsmål (som finns beskrivna i budget och verksamhetsplan 2022 för kommunstyrelsen), avseende förnybara energikällor inkluderar solel.
3. Handlingsplan för förnybara energikällor ska utgöra underlag för kommande arbete med ny eller uppdaterad Översiktsplan.

Beslutsgång

Ordföranden frågar om förvaltningens förslag till beslut antas och finner att så sker.

Ärende 7

Fortsättning KF § 165

Fortsättning KS § 158

Kommunstyrelsens beslut

1. Kommunfullmäktige beslutar att avslå motionen om framtagandet av en solkraftsplan för Herrljunga Kommuns geografiska yta.
2. Den handlingsplan som skall upprättas, enligt Kommunstyrelsens nämndsmål (som finns beskrivna i budget och verksamhetsplan 2022 för kommunstyrelsen), avseende förnybara energikällor inkluderar solel.
3. Handlingsplan för förnybara energikällor ska utgöra underlag för kommande arbete med ny eller uppdaterad Översiktsplan.

I kommunfullmäktige yrkar Mats Palm (S) på att punkten 1 i motionen anses besvarad.

Mats Palm (S) yrkar på en ändring av tempus i slutet gällande punkten 2 där det står ”inkluderar solel”. Istället bör det stå ”inkludera solel”.

Mats Palm (S) yrkar bifall till punkten 3 utifrån förslag till beslut.

Gunnar Andersson (M) yrkar på återremiss av ärendet.

Osborn Eklundh (M) yrkar på att en ny utredning borde göras där den skattepålaga som uppkommer vid förhöjd produktion av el via solceller justeras.

Gunnar Andersson (M) klargör sitt ställningstagande och yrkar återremiss på det som ärendet berör.

Beslutsgång

Ordföranden frågar om ärendet ska avgöras idag eller om ärendet ska återremitteras och finner att ärendet återremitteras till kommunstyrelsen.

KOMMUNFULLMÄKTIGES BESLUT

1. Ärendet återremitteras till kommunstyrelsen.

Reservation

Socialdemokraterna reserverar sig mot beslutet till förmån för eget yrkande.

Expedieras till: Kommunstyrelsen



Motion.

HERRLJUNGA KOMMUN	
Kommunstyrelsen	
2021-10-25	
Dnr	Beteckning
223/2021	208

2021-10-25

Vårt kommunala El-bolag, Herrljunga elektriska, har i samverkan med Uppsala universitet tagit fram en kartering över lämpliga platser för solkrafts-etablering. Kulturgeografiska och överföringstekniska förutsättningar är väl granskade, och behov och kapacitetstekniska förutsättningar är granskade.

På grund av den kompetens och de goda förutsättningar som finns i vår kommun, borde det tas fram en Solkrafts-plan för vår kommuns geografiska yta.

Jag yrkar att:

Herrljunga påbörjar arbetet med att ta fram en Solkrafts-plan för det geografiska området.

Mats Palm
Gruppledare (S).



KS § 120

DNR KS 223/2021 208

Förlängd beredning av svar på motion om framtagande av solkraftsplan för Herrljunga kommun

Sammanfattning

En motion från Mats Palm (S) inkom 2021-10-25 som föreslog att kommunen ska ta fram en solkrafts-plan för kommunens geografiska yta. Kommunfullmäktige överlämnade ärendet till kommunstyrelsen för beredning. Förvaltningen har stämt av frågan med Herrljunga Elektriska AB, men har inte hunnit sammanställa och samordna informationen ännu på grund av semestrar. Förvaltningen föreslår att beredningen av ärendet förlängs så att en sammanställning kan genomföras för att besvara motionen.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse i ärendet daterat 2022-08-12

Kommunfullmäktige § 143/2021-10-25

Motion om framtagande av solkraftsplan daterad 2021-10-25

Förslag till beslut

Förvaltningens förslag till beslut:

- Kommunstyrelsen beslutar att beredningen av ärendet förlängs så att inhämtad information kan sammanställas av förvaltningen inför svar på inkommen motion.

Mats Palm (S) bifaller förvaltningens förslag till beslut.

Beslutsgång

Ordföranden frågar om förvaltningens förslag till beslut antas och finner att så sker.

Kommunstyrelsens beslut

1. Beredningen av ärendet förlängs så att inhämtad information kan sammanställas av förvaltningen inför svar på inkommen motion.
-



KF § 143

DNR KS 223/2021 208

Motion om framtagande av Solkraftsplan för Herrljunga kommun**Sammanfattning**

Följande motion inkom 2021-10-25 från Mats Palm (S);

” Vårt kommunala El-bolag, Herrljunga elektriska, har i samverkan med Uppsala universitet tagit fram en kartering över lämpliga platser för solkrafts-etablering. Kulturgeografiska och överföringstekniska förutsättningar är väl granskade, och behov och kapacitetstekniska förutsättningar är granskade.

På grund av den kompetens och de goda förutsättningar som finns i vår kommun, borde det tas fram en Solkrafts-plan för vår kommuns geografiska yta”

Jag yrkar att:

- Herrljunga påbörjar arbetet med att ta fram en Solkrafts-plan för det geografiska området.

I kommunfullmäktige frågar ordföranden om ärendet överlämnas till kommunstyrelsen för beredning och finner att så sker.

KOMMUNFULLMÄKTIGES BESLUT

1. Ärendet överlämnas till kommunstyrelsen för beredning.



KS § 212

DNR KS 4/2021 942

Reviderad budget och verksamhetsplan 2022 för kommunstyrelsen

Sammanfattning

Kommunstyrelsen beslutade den 25 oktober om budget och verksamhetsplan 2022. Efter kommunstyrelsens beslut har kommunfullmäktige tagit beslut om nya ramar och därför behöver ett nytt beslut fattas gällande budget och verksamhetsplan 2022 för kommunstyrelsen med de nya ramarna.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse i ärendet daterad 2021-11-25

Reviderad Budget och verksamhetsplan 2022 för Kommunstyrelsen

Kommunfullmäktige § 148/2021-11-23

Förslag till beslut

Förvaltningens förslag till beslut:

- Kommunstyrelsen godkänner reviderad budget och verksamhetsplan 2022 för kommunstyrelsen.

Beslutsgång

Ordföranden frågar om förvaltningens förslag till beslut antas och finner att så sker.

Kommunstyrelsens beslut

1. Reviderad budget och verksamhetsplan 2022 för kommunstyrelsen godkänns (bilaga 1, KS § 212/2021-12-13)

Mål

En hållbar och inkluderande kommun

Vi tar ansvar för vår gemensamma framtid. Hållbarhetsbegreppet genomsyrar alla beslut och aktiviteter

1. Vi ska ta miljöansvar och effektivt hushålla med naturens resurser, nu och i framtiden.

Nämndsmål: Upprätta ett kommunövergripande klimat och miljöprogram

Herrljunga ska arbeta för en hållbar framtid genom ett samordnat miljöarbete. Ett kommunövergripande klimat och miljöprogram hjälper Herrljunga kommun i arbetet att utvecklas till en hållbar kommun. Herrljunga får genom detta gemensamma mål, arbetssätt och strategier för att planera, genomföra, följa upp och förbättra miljöarbetet och dessutom prioritera de aktiviteter som ger störst effekt. Miljö- och klimatprogrammet ska innehålla strategier som ska koordinera arbetet med miljömål och driva på omställningen samt underlätta samverkan med andra aktörer på olika nivåer.

	Titel	Nivå 2020	Nivå 2021	Mål 2022	Mål 2023	Mål 2024
	Handlingsplan för 2023-2025 för kommunens miljöstrategiska arbete, inkl. förnybara energikällor		Ej genomfört	Klar		
	Införande av koldioxidbudget		Arbetas med			
	Genomförande av 2022 års klimatlöften inför Klimat 2030					

Digital ärendehantering för kommunstyrelsen

Sammanfattning

Herrljunga kommun använder idag EDP Vision som kommunens övergripande diariesystem/ärendehanteringssystem. Systemet används dels för registrering av inkomna och upprättade handlingar (allmänna handlingar) samt som ett stöd för handläggare vid handläggning av ärenden till eller från nämnd.

Kommunen arbetar sedan flera år arbetat med fysisk arkivering av ärenden från nämndernas diaries (gröna akter) och digitalt bevarande av desamma (ärenden i EDP Vision). Samtliga digitala dokument som registreras i diariet skrivs ut och tillförs den fysiska akten medan inkommande handlingar i pappersform skannas in och tillförs det digitala ärendet. Detta innebär att det idag är ett dubbelarbete samt ett dubbelt bevarande av allmänna handlingar. Detta är ett tidsödande arbete där man dubbelarbetar och även lägger mycket tid på att granska så att akterna är kompletta innan de förs in i arkivet.

Utifrån informationssäkerhetsperspektiv skapar detta arbetssätt också informationssäkerhetsrisker då handlingar missas att registreras eller återfinns bara i ärendehanteringssystemet alternativt i den fysiska akten. Det råder även oklarheter om en handling är under arbete eller när den är upprättad och blir allmän.

Att gå över till digital ärendehantering vid årsskiftet är av vikt då det efter nyår blir nya diarienummerserier. Det blir då en tydlighet när man började med digital ärendehantering och blir enklare att veta vart man ska leta när man i framtiden ska eftersöka handlingar. Under en övergångsperiod kommer man ha kvar de gröna akterna, men bara i de ärenden som startats upp under 2022.

För att kunna gå över till endast digital ärendehantering krävs det ett gallringsbeslut från nämnden som tydliggör att pappershandlingar som skannats in för ett digitalt bevarande ska gallras. Undantaget från gallringsbeslutet är de handlingar där underskrift krävs på grund av krav i lagstiftning. Kommunens ärendehanteringssystem kommer i framtiden att integreras med ett e-arkivsystem vilket också möjliggör att det dubbla bevarandet av diarieakter kan upphöra. Digitala akter kan näst intill helt ersätta de fysiska akterna.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse daterad 2022-11-XX

Ärende 8

Förslag till beslut

1. Ärenden som öppnas i diariet från och med den 2023-01-01 ska tillskapas en digital akt.
2. Allmänna handlingar som inkommit eller upprättats i pappersform och som har diarieförts och skannats in för att tillföras den digitala akten i ärendehanteringssystemet kan gallras efter kontroll av att den skannade versionen är likalydande med ursprungshandlingen.
3. Undantag från beslutspunkt 2 är pappershandlingar där underskrift krävs på grund av krav i lagstiftning.
4. Frånga beslut om inskanning får enbart göras i de fall en handling är allt för omfattande för inskanning, inbunden eller där formatet inte lämpar sig för inskanning. För att den digitala akten ska bli så komplett som möjligt bör första sidan av materialet skannas in och tillföras det digitala ärendet. Originalhandlingen ska bevaras i fysiskt arkiv.
5. Handlingar som inkommer eller upprättas och som hör till ärenden som öppnats innan 2023-01-01 ska bevaras i pappersform så att den fysiska akten hålls komplett.
6. Förvaltningen ges i uppdrag att till kommande sammanträde återkomma till nämnden med reviderat förslag på informationshanteringsplan utifrån detta beslut.

Anela Lennartsson
Administrations- och kommunikationschef

Kerstin Andersson
Nämndsamordnare

Expedieras till:
För kännedom till: Kommunstyrelsen

Bakgrund

Det ärendehanteringssystem som Herrljunga kommun använder som kommunens övergripande diariesystem av heter EDP Vision. Systemet används dels för registrering av inkomna och upprättade handlingar (allmänna handlingar) samt som ett stöd för handläggare vid handläggning av ärenden till och från nämnd.

I nuläget arkiveras diarieförda handlingar både i pappersformat och digitalt i systemet. Samtliga dokument som registreras skrivs ut och tillförs den fysiska akten medan inkommande handlingar i pappersform skannas in och tillförs det digitala ärendet. Detta innebär att det idag är ett dubbelarbete samt ett dubbelt bevarande av allmänna handlingar.

I ett system där många handläggare arbetar är det viktigt att det finns en tydlighet i vilken form av arkivering som ska gälla. Detta för att minska risken för att den fysiska akten och den digitala akten inte stämmer överens. Att gå mot en digitaliserad ärendehantering ligger rätt i tiden med en väl fungerande digital infrastruktur för bevarande och hantering av handlingar samt ett mer kostnadseffektivt och miljömässigt bevarande av allmänna handlingar.

För att kunna gå över till endast digital ärendehantering behöver varje nämnd besluta att nämnden går över till digital ärendehantering. Kommunstyrelsen, som kommunens arkivmyndighet, behöver anta övergripande bestämmelser för digital ärendehantering som gäller för alla nämnder. Även nämndernas informationshanteringsplaner behöver ses över.

Ekonomisk bedömning

Genom en övergång till digital hantering kommer kostnaderna för papper, skrivartoner och expenser minska. Likaså kommer tiden för personalens dubbelarbete att minska.

Juridisk bedömning

Arkivlagen (1990:782) reglerar att myndigheternas arkiv är en del av det nationella kulturarvet och att arkiven ska bevaras, hållas ordnade och vårdas på ett sätt som kan säkerställa medborgares rätt att ta del av allmänna handlingar. Därutöver ska bevarandet säkerställa behovet av information för rättskipning och förvaltning samt behov för framtida forskning.

Vidare reglerar arkivlagen att varje nämnd ansvarar för vården av sitt arkiv men en arkivmyndighet kan ha övertagit ansvaret. I Herrljunga kommun är kommunstyrelsen kommunens arkivmyndighet. Ansvaret för arkivvården flyttas till arkivmyndigheten först när de allmänna handlingarna överlämnas till arkivmyndigheten. Varje myndighet ska vid framställning av handlingar använda material och metoder som är lämpliga med hänsyn till behovet av arkivbeständighet. I arkivvården ingår även att varje myndighet ska skydda arkivet mot förstörelse, skada tillgrepp och obehörig åtkomst. För att kunna gå över till endast digital ärendehantering för nämnden krävs det ett gallringsbeslut från nämnden ifråga som tydliggör att pappershandlingar som skannats in för ett digitalt bevarande ska gallras. Undantaget från gallringsbeslutet är de handlingar där underskrift krävs på grund av krav i lagstiftning.

Arkivlagen reglerar också bestämmelser om gallring (1990:782). Gallring innebär att handlingar förstörs. Enligt 10 § regleras att allmänna handlingar får gallras. I lagkommentaren förtydligas dock att huvudregeln är att myndighetens arkiv ska bevaras men att gallring får ske. För att gallring ska kunna ske behövs ett gallringsbeslut. Vid ett gallringsbeslut ska det alltid beaktas att det arkivmaterial som återstår ska kunna tillgodose de ändamål som arkivlagen lyfter fram. När myndigheten skannar in en inkommen pappershandling tillskapas en digital kopia av handlingen. Den inskannade digitala kopian är den handling som myndigheter kommer att hantera i den digitala ärendehantering. För att den fysiska pappershandlingen ska kunna gallras och endast den digitala handlingen bevaras krävs att myndigheten utfärdar ett gallringsbeslut. Det kommer alltid finnas handlingar som är undantag från gallringsbeslutet då det i vissa fall finns krav på underskrift av handlingen. En sådan handling kan aldrig gallras i sin ursprungliga form.

Ett gallringsbeslut om att gallra pappersoriginal efter inskanning innebär inte att informationen i handlingen förstörs (då den finns kvar i den digitala kopian) utan endas att pappersoriginalen förstörs. För att en myndighet ska kunna fatta ett gallringsbeslut om att gallra pappersoriginal på rätt grund krävs det att det digitala dokumentet har framställts på ett sätt som säkerställer att materialet skyddas mot förstörelse, skada, tillgrepp eller obehörig åtkomst. De digitala dokumenten behöver även bevaras så att arkivet är beständigt för att säkerställa rätten att ta del av allmänna handlingar, framtida behov av information för rättskipning och förvaltning samt framtida forskningsbehov.

Mot bakgrund av arkivlagens (1990:782) bestämmelser har kommunfullmäktige antagit ett arkivreglemente för Herrljunga kommun. Här regleras också att handlingar som ska arkiveras ska framställas med material och metoder som garanterar informationens beständighet samt att arkivhandlingar alltid ska förvaras under betryggande former. Därutöver har arkivmyndigheten möjlighet att utfärda ytterligare bestämmelser om arkivbeständighet och förvaring.

Tekniska förutsättningar

De tekniska kraven för att säkerställa en digital förvaring av handlingar bedöms uppfylla och med tydliga back up rutiner och lokal drift av ärendehanteringssystemet.

Ärendehanteringssystemet kommer i framtiden att integreras med ett e-arkivsystem. Herrljunga har under 2022 startat en upphandlingsprocess för att köpa in ett nytt ärendehanteringssystem för kommunen. Detta arbete görs gemensamt med Vårgårda kommun och nuvarande tidsplan med införande under 2023. Ett av målen med ett digitalt ärendehanteringssystem är att skapa förutsättningar för en effektiv och rättssäker ärendehantering, från inkommen handling till e-arkiv. Vid upphandlingen kommer det krävas att en integration ska vara möjlig mellan ärendehanteringssystemet och e-arkivet för att säkerställa att en digital långtidsförvaring av allmänna handlingar kan ske. När det kommer till e-arkivsystem är Herrljunga kommun med i ett projekt tillsammans med Boråsregionen och Sjuhäradskommuner för upphandling och implementering av ett e-arkivsystem. Preliminära tidsplanen är att ett e-arkivsystem ska finnas på tillgänglig inom en treårsperiod.

Miljökonsekvensbeskrivning

Att gå över till digital ärendehantering kommer pappersförbrukningen minska vilket har en indirekt effekt på koldioxidutsläpp. Antalet bläckpatroner som förbrukas varje år kommer också minska.

Samverkan

Ärendet bedöms inte vara aktuell för facklig samverkan.

Motivering av förslag till beslut

Att gå över till digital ärendehantering vid årsskiftet är av vikt då det efter nyår blir nya diarienummerserier. Det blir då en tydlighet när man började med digital ärendehantering och blir enklare att veta vart man ska leta när man i framtiden ska eftersöka handlingar. Under en övergångsperiod kommer man ha kvar de fysiska akterna, men bara i de ärenden som startats upp innan årsskiftet 2022/2023.

Enbart handlingar som ska bevaras för all framtid är föremål för integration i e-arkivet. Att handlingar lämnas till e-arkivet är motsvarigt med att handlingar idag överlämnas i fysisk form till centralarkivet. Det är kommunstyrelsen som arkivmyndighet som ansvarar för e-arkivet. De handlingar som ska gallras eller under en tid förvaras hos nämnden ansvarar respektive myndighet för både så att handlingarna förvaras säkert samt att handlingarna gallras vid rätt gallringsfrist. Att gallra en handling innebär att handlingen förstörs och för att en handling ska få gallras krävs ett beslut från ansvarig nämnd (gallringsbeslut). Beslut om gallring återfinns i dokumenthanteringsplanen.

Mot bakgrund av de tekniska förutsättningarna bedöms kraven vara säkerställda för att klara en digital ärendehantering från inkommen handling till e-arkiv. Samtliga krav på digitalt bevarande samt krav på vilka handlingar som ska fortsätta bevaras i pappersformat där gallring av pappersoriginal inte tillåts har samlats i ett dokument kring digitalt bevarande av handlingar. Dessa bestämmelser kan arkivmyndigheten utfärda att gälla för samtliga nämnder i Herrljunga kommun. På så sätt säkerställer arkivmyndigheten att det finns gemensamma riktlinjer för nämndernas hantering den digitala ärendehantering med fokus på att säkerställa ett långsiktigt bevarande av materialet.

Annonsering av kommunfullmäktiges sammanträden 2023

Sammanfattning

Kommunfullmäktiges sammanträden har sedan 2018 tillkännagivit på kommunens digitala anslagstavla efter lagkrav i kommunallagen. Kommunfullmäktige kan dock besluta särskilt om huruvida annonsering av sammanträde även ska ske i ortstidningar. Under år 2022 har annonsering av kommunfullmäktiges sammanträden skett i Knallebladet samt i kommunens sociala medier.

Kommunen betalar idag för en hel sida i Knallebladet för annonsering av tjänster, evenemang och underrättelser med mera, för kommunens samtliga verksamheter. Det tillkommer således ingen extra kostnad för annonsering av kommunfullmäktiges sammanträde.

För att säkerställa medborgarens, lokalmedias och övriga intressenters möjligheter att följa kommunens folkvalda församling, föreslås att annonsering av kommunfullmäktiges sammanträden sker i den omfattningen som gjorts tidigare.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse i ärendet daterad 2022-11-09

Förslag till beslut

Förvaltningens förslag till beslut:

1. Kungörelse av kommunfullmäktiges sammanträden ska under år 2023, förutom på kommunens anslagstavla och sociala medier, ske genom annonsering i Knallebladet.
2. Kungörelsen ska även innehålla huvuddelen av föredragningslistan.

Kerstin Andersson
Nämndsamordnare

Expedieras till:
För kännedom till:

Kommunfullmäktige

Bakgrund

Enligt lagkrav ska kommunfullmäktiges sammanträden tillkännages. Detta görs i dagsläget på kommunens digitala anslagstavla. Tillkännagivandet har sedan några år tillbaka även gjorts genom annonsering i en lokaltidningen.

Ekonomisk bedömning

Kommunen betalar idag redan för en hel sida i Knallebladet för annonsering av tjänster, evenemang och underrättelser med mera, för kommunens samtliga verksamheter. Det tillkommer således ingen extra kostnad för annonsering av kommunfullmäktiges sammanträde.

Juridisk bedömning

I 5 kap. 13§ andra stycket, Kommunallag (2017:725) anges följande: ”Fullmäktiges sammanträden ska tillkännages på kommunens eller regionens anslagstavla minst en vecka före sammanträdesdagen.”

Detta lagkravet fullföljs genom avisering på kommunens digitala anslagstavla. Detta innebär inga hinder att man tillkännager mötet på fler platser och genom att även tillkännage mötet i lokaltidningen säkerställer vi ytterligare att mötet tillkännages till medborgarna.

Miljökonsekvensbeskrivning

Ej tillämplig.

Samverkan

Ärendet bedöms inte vara aktuell för någon samverkan.

Motivering av förslag till beslut

För att säkerställa medborgarens, lokalmedias och övriga intressenters möjligheter att följa kommunens folkvalda församling, föreslås att annonsering av kommunfullmäktiges sammanträden sker i den omfattningen som gjorts tidigare.

Datum
2022-12-01

Information om livsmedelsrevisioner av kommuner

Bakgrund

Enligt förordning (EG) 2017/625, den s k kontrollförordningen, finns krav på hur kontrollmyndigheter ska utföra kontroll och vilka krav myndigheterna har att förhålla sig till. I förordningen finns ett krav att varje myndighet ska låta revidera sin verksamhet. Länsstyrelserna har reviderat kommunerna enligt kontrollområdet offentlig kontroll av livsmedel utan att debitera kommunerna eller att ha ett formellt bemyndigande.

Nuläge

Länsstyrelserna har lyft frågan om finansiering och bemyndigande till ansvariga för den nationella revisionskedjan. Innan ett bemyndigande och finansieringsfrågan är utredd kommer länsstyrelserna inte ha möjlighet att som tidigare utföra revisioner av kommunernas offentliga kontroll av livsmedel. Information har tidigare skickats till samtliga kommuner under december 2021 där det framgick att inga revisioner skulle utföras under 2022. Diskussioner pågår med Näringsdepartementet men eftersom det ännu inte finns ett bemyndigande eller klargjord finansiering kommer länsstyrelserna inte att utföra revisioner av den kommunala livsmedelskontrollen under 2023.

Framtid

Länsstyrelserna har föreslagit att uppdraget att revidera kommunerna ska finnas hos länsstyrelserna och att finansiering ska ske med anslag. Om ett bemyndigande finns och finansieringsfrågan är utredd har länsstyrelserna för avsikt att återuppta kommunrevisionerna under år 2024.

Kontaktuppgifter

Har du fler frågor om kommunrevisorerna, vänligen kontakta länsstyrelsen i ditt län.

Med vänliga hälsningar

Johanna Sandwall, Länsråd, Länsstyrelsen i Södermanlands län
Ansvarigt länsråd för djurskydds- och veterinära frågor

Samordnat remissvar för Sjuhärads kommuner kring Samverkansavtal familjecentral och familjecentralsliknande verksamheter i Västra Götaland

Sammanfattning

På uppdrag av Vårdsamverkan Västra Götaland (VVG) har ett förslag på ett Samverkansavtal för familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter i Västra Götaland tagits fram. Förslaget till samverkansavtal har gått ut på remiss till regionens samtliga kommuner.

Herrljunga kommun har tagit del av remissen och tillsammans med delar av Borås regionens kommuner tagit fram ett gemensamt svar. För synpunkterna i sin helhet se bilaga 1. Ärendet har varit uppe i Bildningsnämnden för information.

En familjecentral / familjecentralsliknande verksamhet är en verksamhet och en mötesplats där föräldrar och barn kan träffas, utbyta erfarenheter och där det finns kompetens i nära samverkan. Ingående basverksamheter är barnhälsovård, öppen förskola och /eller mödrahälsovård och/eller socialtjänst. Verksamheten ska vara hälsofrämjande, generell, förebyggande och stödjande. Samverkansavtalet ska ses som ett gemensamt styrdokument mellan huvudmännen. Avtalet är en miniminivå för den lokala samverkan.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse i ärendet daterad 2022-12-07

Samordnat remissvar för Sjuhärads kommuner kring Samverkansavtal familjecentral och familjecentralsliknande verksamheter i Västra Götaland – hösten 2022.

Remissversion Samverkansavtal

Remissmissiv, 2022-06-17

Förslag till beslut

Godkänner remissvar

Annica Steneld
Bildningschef

Expedieras till: Boråsregionen



SAMVERKANSAVTAL

Familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter i Västra Götaland

Gäller för: Västra Götalandsregionen och kommunerna i Västra Götaland

Giltig från: 2023-06-01

➔ **Avtal**

Överenskommelse

Riktlinje

Rutin



Innehåll

1. Inledning	3
2. Syfte och mål.....	4
3. Avtalsparter.....	4
4. Avtalstid och uppföljning	4
5. Styrande dokument och lagstiftning.....	4
6. Målgrupp.....	6
7. Familjecentralers och familjecentralsliknande verksamheters uppdrag.....	6
8. Definitioner	7
8.1. Familjecentrerat arbetssätt	7
8.2. Familjecentral	8
8.3. Familjecentralsliknande verksamhet	8
8.4. Samlokalisering	9
9. Samverkan.....	10
10. Samverkande parter	10
10.1. Socialtjänst.....	11
10.2. Öppen förskola.....	11
10.3. Barnmorskemottagning	12
10.4. Barnhälsovård	13
11. Organisation, ledning och styrning	14
11.1. Styrgrupp.....	14
11.2. Samordnare.....	15
12. Lokal uppföljning.....	16
13. Sekretess.....	16
14. Ekonomi	16
14.1. Gemensamma kostnader.....	16
14.2. Finansiering av respektive basverksamhet	17
15. Lokala samverkansavtal	18
16. Utvecklingsområden	19
Referenser	21
Bilagor	21
Bilaga 1. Mall för lokalt samverkansavtal.....	22
Bilaga 2. Mall för lokalt nyttjanderättsavtal	29
Bilaga 3. Barnmorskemottagningens uppdrag och åtagande	33

1. Inledning

Att stödja föräldrar i föräldraskapet är en av de viktigaste insatserna samhället kan göra för att främja barns hälsa och utveckling. Trygga och välinformerade föräldrar är en viktig förutsättning för en positiv utveckling för barnet och minskar risken för en rad olika hälsoproblem och riskbeteenden.¹

Kommuner och regioner har ett ansvar i att stödja föräldrarna i föräldraskapet² och där utgör familjecentralerna och de familjecentralsliknande verksamheterna en viktig arena.

Under 2020 lyfte Västra Götalandsregionen fram behovet av att tydliggöra uppdrag och förväntningar på familjecentralerna i Västra Götaland. Genom att skapa ett länsgemensamt inriktningsdokument för Västra Götalandsregionen och kommunerna i Västra Götaland ville man kvalitetssäkra en lägsta nivå för familjecentralerna i länet.

Den 10 maj 2021 fastställde Vårdsamverkan Västra Götaland en uppdragshandling som gav Västra Götalandsregionen och VästKom i uppdrag att ta fram ett inriktningsdokument för familjecentralerna i Västra Götaland. Vårdsamverkan Västra Götaland konstaterade att de senaste årens rapporter och utredningar visat på ett behov av att skapa en gemensam grund för struktur, organisation och styrning av familjecentraler i länet.

Detta inriktningsdokument tituleras här Samverkansavtal med hänvisning till gällande riktlinje för gemensamma styrdokument i Västra Götaland.³

Samverkansavtalet hanterar samverkan mellan ingående verksamheter i familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter. På nationell nivå har vi i nuläget en stor brist på barnmorskor, vilket slår igenom även i vårt län. Detta påverkar förutsättningarna för samverkan kring familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter. Hänsyn till rådande situation har tagits i framtagandet av detta samverkansavtal.⁴

¹ En nationell strategi för ett stärkt föräldraskapsstöd (2018), [Regeringen](#).

² Lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter, [Riksdagen](#).

³ Riktlinje – Gemensamma styrdokument som upprättas mellan kommunerna i Västra Götaland och Västra Götalandsregionen inom hälsa, vård och omsorg, [Vårdsamverkan Västra Götaland](#).

⁴ Se bilaga 3.

2. Syfte och mål

Syftet med ett gemensamt samverkansavtal för familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter i Västra Götaland är:

- att tydliggöra uppdrag och förväntningar
- att skapa likvärdigt innehåll i verksamheterna
- att kvalitetssäkra verksamheterna

Målet är att genom familjecentralerna och de familjecentralsliknande verksamheterna bidra till att utjämna hälsoklyftor i befolkningen.

3. Avtalsparter

Detta samverkansavtal gäller samtliga 49 kommuner i Västra Götaland samt Västra Götalandsregionen.

Samverkansavtalet ska ses som ett gemensamt styrdokument mellan huvudmännen. Avtalet är en miniminivå för den lokala samverkan, där lokal nivå har möjlighet att göra överenskommelser i samverkan utöver det som omfattas i detta samverkansavtal.

4. Avtalstid och uppföljning

Avtalet gäller under perioden 2023-06-01 – 2025-12-31. Om avtalet inte sagts upp skriftligen 12 månader innan avtalets utgång förlängs det automatiskt med 2 år. Uppföljning kommer ske under avtalsperioden.

Vid väsentliga förändringar av förutsättningarna för avtalet kan initiativ till en översyn tas av det politiska samrådsorganet, SRO.

Båda huvudmännen har ett gemensamt ansvar för den länsgemensamma uppföljningen av samverkansavtalet. Uppföljning ska ske gentemot Vårdsamverkan Västra Götaland.

5. Styrande dokument och lagstiftning

Vid framtagande av detta samverkansavtal har följande styrande dokument och lagstiftning tagits i beaktande:

- Hälso- och sjukvårdslagen.⁵
- Lagen om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter.⁶
- Socialtjänstlagen.⁷
- Skollagen.⁸
- Slutrapport regional översyn av familjecentraler.⁹
- Utvärdering av samverkansorganiseringar för familjecentrerat arbetssätt i Göteborg.¹⁰
- Nationell vägledning Familjecentral.¹¹
- Krav- och kvalitetsbok Vårdval Vårdcentral 2022–2024.¹²
- Börja med barnen - En sammanhållen god och nära vård för barn och unga.¹³

En viktig utgångspunkt för arbetet med framtagandet av samverkansavtalet har också varit proportionell universalism. Det vill säga att insatser till föräldrar bör vara universella och riktade till alla, men samtidigt vara proportionella till de behov som finns i utsatta grupper.¹⁴



Proportionell universalism.¹⁵

⁵ Hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), [Riksdagen](#).

⁶ Lagen om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (2018:1197), [Riksdagen](#).

⁷ Socialtjänstlagen (2001:453), [Riksdagen](#).

⁸ Skollag (2010:800), [Riksdagen](#).

⁹ Slutrapport regional översyn av familjecentraler (2016), [Acando](#).

¹⁰ Utvärdering av samverkansorganiseringar för familjecentrerat arbetssätt i Göteborg (2018), [Arthur D Little](#).

¹¹ Nationell vägledning Familjecentral. Samverkan för barns bästa (2021), [Föreningen för familjecentralers främjande](#).

¹² Krav- och kvalitetsbok Vårdval Vårdcentral, [Västra Götalandsregionen](#).

¹³ Börja med barnen! En sammanhållen god och nära vård för barn och unga. Delbetänkande av utredningen om en sammanhållen god och nära vård för barn och unga (SOU 2021:34), [Regeringen](#).

¹⁴ Vad är folkhälsa, jämlik hälsa och folkhälsoarbete, [Folkhälsomyndigheten](#).

¹⁵ Kunskapscentrum för jämlik vård, Västra Götalandsregionen.

I samverkansavtalet används genomgående begreppet *föräldrar* och inte *vårdnadshavare*. Ett barn kan ha annan vårdnadshavare än en förälder, men eftersom begreppet föräldrar används generellt i nationella definitioner, utredningar och underlag, varav detta avtal utgår från flertalet av dem, används begreppet föräldrar även i detta avtal. Vårdnadshavare kan likställas med föräldrar i detta dokument.

6. Målgrupp

Målgruppen för familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter är blivande föräldrar, barn från noll år till dess att barnet uppnått skolålder och övergått till elevhälsan, dess föräldrar samt andra viktiga vuxna runt barnet.

7. Familjecentralers och familjecentralsliknande verksamheters uppdrag

En familjecentral och en familjecentralsliknande verksamhet är en verksamhet som riktar sig till barn och föräldrar och som är hälsofrämjande, generell, tidigt förebyggande och stödjande. Familjecentralens och den familjecentralsliknande verksamhetens uppdrag är att arbeta för att främja trygga uppväxtvillkor för barn genom att sprida kunskap till och stödja blivande föräldrar och föräldrar. Verksamheten är en ingång att nå alla föräldrar och samtidigt erbjuda kompletterande stödinsatser för föräldrar som är i behov av det.¹⁶

Familjecentralen och den familjecentralsliknande verksamheten är en arena där kommun och region genomför gemensamma tidiga insatser¹⁷ och en verksamhet med goda förutsättningar för olika professioner att samarbeta för barnets bästa.¹⁸

Syftet med familjecentralen och den familjecentralsliknande verksamheten som samverkansarena är att genom föräldrarna minska:

- Fysisk, psykisk och social ohälsa bland barn.
- Ojämligheten i hälsa bland barn.

¹⁶ Vad är en familjecentral, [Föreningen för familjecentralers främjande](#).

¹⁷ Vad är en familjecentral, [Föreningen för familjecentralers främjande](#).

¹⁸ Familjecentraler, [Rikshandboken barnhälsovård – för professionen](#).

- Risken att barn hamnar mellan samhällets trygghetssystem som gör att barnet inte får rätt stöd i rätt tid.¹⁹

Utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter, familjens livssituation och genom samarbete, samordning och samverkan, ska familjecentralen och den familjecentralsliknande verksamheten:²⁰

- Erbjuder lättillgängligt stöd.
- Vara ett kunskaps- och informationscentrum.
- Stärka arbetet med FN:s konvention för barnets rättigheter.
- Skapa arbetsformer där barn och föräldrar är delaktiga.
- Främja en gynnsam fysisk, psykisk och social utveckling för barn.
- Uppmärksamma barn och deras familjer där tecken finns på avvikande utveckling eller där det finns tecken på riskfaktorer i barnets närmiljö.
- Stärka samspelet och en god relation mellan barn och föräldrar.
- Erbjuder tidiga insatser till blivande föräldrar och familjer med barn.
- Stärka barnets och föräldrarnas sociala nätverk.
- Stärka ett jämställt föräldraskap.
- Stärka barns språkutveckling.
- Stärka integrationen.²¹

8. Definitioner

8.1. Familjecentrerat arbetssätt

Familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter ska präglas av ett familjecentrerat arbetssätt. Ett familjecentrerat arbetssätt avser att insatser för barn och unga tar sin utgångspunkt i hela familjen, eller den blivande familjen, och deras levnadsvillkor. Målet är att förbättra uppväxtvillkoren för barn och unga genom att stärka familjen.

¹⁹ Vad är en familjecentral, [Föreningen för familjecentralers främjande](#).

²⁰ Exempel på verktyg och satsningar som kan ingå i familjecentralens verksamhet eller den familjecentralsliknande verksamheten är Kraftsamling fullföljda studier, [Västra Götalandsregionen](#) och Bygg resiliens – för att stärka föräldrar och barn (breddinförs hösten 2022 i Västra Götaland. Kompletteras med länk vid slutversion av detta samverkansavtal.

²¹ Vad är en familjecentral, [Föreningen för familjecentralers främjande](#).

Ett familjecentrerat arbetssätt kännetecknas av:

- Ett hälsofrämjande perspektiv där människors styrkor lyfts fram och tas tillvara.
- Barnets/den unges bästa sätts i främsta rummet.
- Föräldrarna ses som barnets/den unges viktigaste resurser.
- Det sociala nätverket runt barnet/den unge ses som viktig resurs för den unge.
- Arbetssättet anpassas utifrån barnet/den unges mognadsgrad.
- Gränsöverskridande samverkan där verksamheterna sätter barn-, ungdoms- och familjeperspektivet främst.

Familjecentrerat arbetssätt ska tillämpas av alla ingående verksamheter inom familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten.

8.2.Familjecentral

En familjecentral är en samlokaliserad verksamhet som minst består av barnmorskemottagning, barnhälsovård, öppen förskola och socialtjänst med inriktning mot förebyggande arbete.

Utöver basverksamheterna kan även andra samhällsaktörer ingå i samarbetet, som till exempel folktandvård, bibliotek, föräldrastödsutvecklare, logoped, budgetrådgivning och psykologer för mödra- och barnhälsovård.

Familjecentral och familjecentralsliknande verksamhet benämns båda som familjecentral externt, gentemot allmänheten. Det ska tydligt framgå vad allmänheten kan förvänta sig från verksamheten, och vilka basverksamheter och andra verksamheter som finns där.

Familjecentralens arbete ska regleras i ett lokalt samverkansavtal.

8.3.Familjecentralsliknande verksamhet

Med familjecentralsliknande verksamhet menas barnhälsovård i samverkan med öppen förskola. Dessa behöver inte vara samlokaliserade. Den familjecentralsliknande verksamheten ska utöver detta också samverka med minst en av de återstående basverksamheterna.

Barnhälsovården ska vara samlokaliserad med minst en av de kommunala verksamheterna (öppen förskola eller förebyggande socialtjänst).²²

Utöver basverksamheterna kan även andra samhällsaktörer ingå i samarbetet, som till exempel folktandvård, bibliotek, föräldrastödsutvecklare, logoped, budgetrådgivning och psykologer för mödra- och barnhälsovård.

Familjecentral och familjecentralsliknande verksamhet benämns båda som familjecentral externt, gentemot allmänheten. Det ska tydligt framgå vad allmänheten kan förvänta sig från verksamheten, och vilka basverksamheter och andra verksamheter som finns där.

Den familjecentralsliknande verksamhetens arbete ska regleras i ett lokalt samverkansavtal.

8.4.Samlokalisering

Samlokalisering innebär att hela den verksamhet som respektive part bedriver som berör familjecentralens eller den familjecentralsliknande verksamhetens uppdrag ska vara fysiskt förlagd till familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten.²³

För barnhälsovårdens del innebär det hela barnhälsovårdens uppdrag. För barnmorskemottagningen utgörs detta av graviditetsrelaterad vård. För förebyggande socialtjänsts del innebär det uppsökande och servicebaserat arbete, till exempel föräldraskapsstöd. För öppna förskolan utgörs det av hela dess verksamhet.

Samlokalisering skapar mer gynnsamma möjligheter till samverkan, men det är inte en förutsättning för samverkan. Samlokalisering är särskilt fördelaktigt för att nå ut till familjer med stora behov, och har således större fördelar i områden med sämre socioekonomiska förhållanden.²⁴

²² Utöver familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter kan annan avtalsbunden samverkan tecknas som inte faller inom ramen för ovanstående definitioner. Dessa samverkansformer omfattas inte av detta avtal.

²³ Lokalanpassningar kan behöva göras utifrån ingående basverksamheters krav på standard och säkerhet.

²⁴ *Utvärdering av samverkansorganiseringar för familjecentrerat arbetssätt i Göteborg* (2018), [Arthur D Little](#).

9. Samverkan

Samverkan handlar om både samarbete med personlig kontakt i det löpande arbetet och samordning av resurser på huvudmannanivå. Det handlar om att skapa konsensus, förtroende och tillit kring ansvar och roller. Utöver intern samverkan på den egna familjecentralen eller inom den familjecentralsliknande verksamheten sker även extern samverkan med andra verksamheter.

Följande förutsättningar behöver finnas för att få till en bra samverkan:

- Kunskap om varandras kompetenser.
- Tydliga roller med arbetsbeskrivningar.
- Gemensam värdegrund (familjecentrerat arbetssätt).
- Gemensam verksamhetsplan och uppföljning.
- Tydlig styrning och ledning.
- Samverkanstid där tid avsätts för regelbundna möten med personalen som arbetar på familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten, samt tid för möten med respektive chefer för de olika verksamheterna.²⁵
- Gemensam kompetensutveckling. Kompetensutvecklingen planeras i styrgruppen och beslutas av chef för respektive verksamhet.
- Rutiner för hantering av dokumentation och sekretess.

Samverkan mellan de olika yrkesgrupperna är en förutsättning för en välfungerande familjecentral eller familjecentralsliknande verksamhet, och ökar förmågan att upptäcka och tillgodose barns och barnfamiljers individuella behov.²⁶

10. Samverkande parter

En familjecentral eller familjecentralsliknande verksamhet utgörs i grunden av samverkan mellan fyra basverksamheter. Utöver basverksamheterna kan även andra samhällsaktörer ingå i samarbetet.

²⁵ Familjecentraler, [Rikshandboken barnhälsovård – för professionen](#).

²⁶ *Börja med barnen! En sammanhållen god och nära vård för barn och unga*. Delbetänkande av utredningen om en sammanhållen god och nära vård för barn och unga (SOU 2021:34), [Regeringen](#).

Nedan beskrivs ingående basverksamheters uppdrag, åtagande, roller och kompetens kopplat till familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter.

10.1. Socialtjänst

I socialtjänstlagen anges att socialnämnden i den uppsökande verksamheten ska upplysa om socialtjänsten och erbjuda grupper och enskilda sin hjälp. När det är lämpligt ska nämnden samverka med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar. När det gäller gruppen barn och unga finns särskilda bestämmelser i socialtjänstlagen. Socialnämnden ska bland annat verka för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden. En familjecentral eller en familjecentralsliknande verksamhet ger socialtjänsten en bred arena att möta blivande föräldrar och föräldrar till små barn i enlighet med socialtjänstlagens uppsökande och servicebaserade arbete. Genom socialtjänstens samlokalisering med andra inom en familjecentral eller familjecentralsliknande verksamhet finns en flexibel och adekvat struktur för socialtjänstens samverkansansvar och uppsökande service, för att kunna erbjuda stöd utifrån familjens behov.

Tack vare samverkan med mödra- och barnhälsovård och öppen förskola kan föräldrar på ett lättillgängligt sätt få tillgång till socialtjänstens resurser och kompetens redan under graviditeten eller som nybliven förälder.

Socialtjänsten kan bedriva förebyggande arbete på olika nivåer; individ-, grupp- och samhällsnivå. Det kan handla om spännvidden mellan att delta och leda olika föräldrastödsprogram (individuellt eller i grupp), social rådgivning, samhällsinformation, motivation- och nätverksarbete eller att tidigt upptäcka behov och lotsa vidare till ytterligare stöd. Det kan också handla om samtal kring familjeliv, relationer, anknytning och samspel samt att arbeta för att främja barnfamiljers situation i området.

10.2. Öppen förskola

Öppen förskola regleras av skollagen och lagen om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter. Enligt skollagen får en kommun anordna öppen förskola som komplement till förskola och pedagogisk omsorg. Den öppna förskolan är en verksamhet som riktar sig till barn och föräldrar och annan medföljande vuxen. Verksamheten är hälsofrämjande, generell, tidigt förebyggande och stödjande. Den öppna förskolan ska

erbjuda barn en pedagogisk gruppverksamhet samtidigt som den ger föräldrar stöd i föräldrarollen och möjlighet till social gemenskap. Besökarna är inte inskrivna utan avgör själva när eller hur ofta de vill komma. Den öppna förskolan utformas utifrån de behov som finns på orten eller bostadsområdet. Det innebär att innehållet i verksamheten varierar från plats till plats.

Öppna förskolan ska utgå från en helhetssyn på barnet och barnets behov samt utformas så att den främjar allsidiga kontakter och social gemenskap. Verksamheten ska bedrivas i ändamålsenliga lokaler i grupper med en lämplig sammansättning och storlek.

För bedrivande av verksamheten ska det finnas personal med sådan utbildning eller erfarenhet att barnets behov av omsorg och en god pedagogisk verksamhet kan tillgodoses.

Verksamheten på öppna förskolan utvecklas utefter varje barns behov och tillsammans med besökarna, genom att skapa arbetsformer där barn och föräldrar är delaktiga. Pedagogen har till uppgift att arbeta med både barn, föräldrar och relationen mellan dem samt visa på ett pedagogiskt förhållningssätt. Den öppna förskolan riktar sig till familjer med barn från 0 år till dess barnet/barnen börjar skolan.

I en familjecentral eller familjecentralsliknande verksamhet tillför öppen förskola pedagogisk kompetens och ett pedagogiskt perspektiv. Genom samverkan i en familjecentral eller familjecentralsliknande verksamhet ökar öppna förskolans möjligheter att tidigt upptäcka och tillgodose behov hos familjerna.

10.3. Barnmorskemottagning

Övergripande basuppdrag för barnmorskemottagningen är hälsovård under graviditet (inklusive föräldrautbildning och förlossningsförberedelse), preventivmedelsrådgivning, förebygga sexuellt överförbara sjukdomar samt organiserade gynekologiska cellprovskontroller enligt gällande vårdprogram.

Barnmorskemottagningen spelar en central roll för kvinnors och familjers hälsa genom rådgivning och insatser inom graviditetsövervakning och sexuell och reproduktiv hälsa. Den del av uppdraget som omfattar hälsovård under graviditet utgör cirka hälften av alla besök på barnmorskemottagningen.

Hälsovård under graviditet har till syfte att främja hälsa och verka förebyggande. Det är ett sätt att arbeta med medicinskt och psykosocialt omhändertagande av målgruppen.

Barnmorskemottagningens kompetens innehas av barnmorskan. Barnmorskemottagningen ska etablera nära samverkan mellan mottagningar, kommuner och vårdenheter inom vårdval med flera för att skapa en väl fungerande vårdkedja för familjer med särskilda behov. Folkhälsoperspektivet genomsyrar allt arbete och målsättningen är att i varje enskilt möte uppmärksamma levnadsvanor, att nå alla och samtidigt identifiera individer med behov av extra stöd och initiera insatser i samverkan med relevanta aktörer.

Barnmorskemottagningen och barnmorskan är en bas för familjecentralens och den familjecentralsliknande verksamhetens arbete kring familjeplanering, det ofödda barnet och de blivande föräldrarna. Den tvärprofessionella samverkan på familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten underlättar barnmorskans uppdrag angående tidig upptäckt, minimera risken att det ofödda barnet "faller mellan stolarna" och öka möjligheten att ge rätt insats i rätt tid.

10.4. Barnhälsovård

Barnhälsovårdens mål är att bidra till bästa möjliga fysiska, psykiska och sociala hälsa för barn. Detta genom att främja barns hälsa och utveckling, förebygga ohälsa hos barn samt tidigt identifiera och initiera åtgärder vid problem med barns hälsa, utveckling och uppväxtmiljö. Detta genomförs bland annat genom att följa barns hälsa, utveckling och livsvillkor enligt barnhälsovårdens nationella program. Barnhälsovårdssjuksköterskan utgör den främsta kompetensen inom barnhälsovården i nära samarbete med läkare och psykolog.

Enligt Socialstyrelsen krävs det samsyn, struktur och styrning för att hälsoarbetet inom barnhälsovården ska vara framgångsrikt. Familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter lyfts fram som konkreta exempel på hur barnhälsovårdspersonalens samverkan med olika verksamheter kan organiseras. Den största vinsten med familjecentralers och familjecentralsliknande verksamheters samverkansform är personalens ökade förmåga att upptäcka och möta barnfamiljernas behov av stöd, vilket gör familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter till en väl lämpad arena för föräldraskapsstöd.

11. Organisation, ledning och styrning

11.1. Styrgrupp

Organisering av ledning och styrning är avgörande för ett framgångsrikt arbete på en familjecentral eller familjecentralsliknande verksamhet. Varje familjecentral och familjecentralsliknande verksamhet ska därför ha en styrgrupp (som kan vara samma för fler än en familjecentral eller familjecentralsliknande verksamhet) med uppdrag att styra och leda de olika verksamheternas gemensamma åtaganden. Styrgruppen ska utgöras av de närmaste cheferna till varje profession. Till exempel:

- Verksamhetschef eller biträdande verksamhetschef för barnhälsovård.
- Enhetschef för barnmorskemottagning.
- Enhetschef/rektör för förskola.
- Enhetschef för förebyggande socialtjänst.

Andra nyckelfunktioner kan också ingå i styrgruppen. Det är viktigt att cheferna i styrgruppen är väl insatta i det dagliga arbetet och i utvecklingen av den enskilda familjecentralen eller familjecentralsliknande verksamheten.

Styrgruppen eller chefer över styrgruppen ansvarar för att samverkansavtal skrivs och att alla parter undertecknar detta. Tillsammans med de verksamma på familjecentralen eller familjecentralsliknande verksamheten ska styrgruppen upprätta uppföljningsbara mål för verksamheten. Styrgruppen ska leda och följa familjecentralens eller den familjecentralsliknande verksamhetens utveckling enligt de fastställda målen och riktlinjerna.

För att samverkan ska fungera tillfredsställande ska alla verksamheterna i familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten ha en gemensam verksamhetsplan som följs upp och utvärderas. Styrgruppen ansvarar för att verksamhetsplanen upprättas.

Styrgruppen behöver mötas fyra gånger per år och då tillsammans med samordnaren för familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten. Om anledning uppstår, till exempel vid nystart, kan det finnas behov av ytterligare möten. Digitalt deltagande fungerar utifrån behov.

11.2. Samordnare

Varje familjecentral och familjecentralsliknande verksamhet ska ha en samordnare²⁷ som håller ihop verksamheten och är länken mellan arbetslaget och styrgruppen i båda riktningar. Samordnarrollen är inte knuten till en viss profession. Samordnaren utses av styrgruppen som också beslutar om samordnarens uppdrag och tjänstgöringsgrad.

Samordnarens uppdrag kan innehålla följande:

- Verka för att det gemensamma, vardagliga arbetet på familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten fungerar.
- Föra dialog med styrgruppen.
- Främja samverkan och verksamhetens utveckling tillsammans med övriga i arbetsgruppen.

Detta kan till exempel innebära att:

- Planera och leda samverkansmöten och verksamhetsmöten för familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten.
- Delta på styrgruppsmöten.
- Representera familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten utåt.
- Ansvara för hemsida, informationsmaterial och sociala medier.
- Ansvara för utifrån kommande studiebesök.
- Ansvara och driva planering för gemensam fortbildning inom arbetslaget.
- Sammanställa årlig verksamhetsberättelse.
- Initiera utvecklingsarbeten på familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten.
- Vara ansvarig för introduktion av nyanställd personal på familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten.
- Organisera och fördela gemensamma arbetsuppgifter.
- Ansvara för informationsflödet till samtliga medarbetare.
- Bevaka och samordna gemensamma utbildningsfrågor.
- Förfoga över familjecentralens eller den familjecentralsliknande verksamhetens gemensamma budget om sådan finns.

²⁷ Utöver samordnare kan även koordinators finnas i vissa kommuner.

Koordinatoruppdraget är vanligtvis bredare än samordnarrollen och kan till exempel omfatta ett helhetsansvar i ett geografiskt område kring utveckling av strukturer för samverkan och utveckling av familjecentrat arbetssätt. Koordinators kan i vissa fall även inneha rollen som samordnare.

- Upprätta årlig, gemensam verksamhetsplan med uppföljning och utvärdering på uppdrag av styrgruppen.

12. Lokal uppföljning

Uppföljning av familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten ska ske lokalt. Styrgruppen ska tillsammans med de verksamma på familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten upprätta uppföljningsbara mål. Alla verksamheter i familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten ska ha en gemensam verksamhetsplan som följs upp och utvärderas. Styrgruppen ansvarar för att det årligen upprättas en gemensam verksamhetsplan med uppföljning och utvärdering.²⁸

13. Sekretess

De verksamheter som samverkar inom familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten omfattas av olika sekretessbestämmelser. Grunden för de olika personalgruppernas tystnadsplikt är dock densamma. Allt utbyte av information ska ske enligt gällande lagstiftning och regleras i offentlighets- och sekretesslagen.²⁹ Inga uppgifter om enskild kan lämnas vidare till en annan verksamhet inom familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten utan att den enskilde lämnat sitt samtycke till detta eller att det finns en sekretessbrytande regel för detta i offentlighets- och sekretesslagen.

14. Ekonomi

14.1. Gemensamma kostnader

Alla basverksamheter som ingår i samverkan kring en familjecentral eller familjecentralsliknande verksamhet ska dela lika på den gemensamma kostnaden kopplad till samordnaren. Den verksamhet där samordnaren anställs ersätts av övriga ingående verksamheter med maximalt 40 000

²⁸ På sikt behöver en länsgemensam modell för verksamhetsuppföljning och kvalitetssäkring tas fram. Se avsnitt 16, Utvecklingsområden.

²⁹ Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), [Riksdagen](#).

kr/år³⁰ per ingående verksamhet och per familjecentral eller familjecentralsliknande verksamhet, för den gemensamma kostnaden kopplad till samordnaren. Detta gäller både vid tecknande av nya lokala samverkansavtal och vid redan befintliga lokala samverkansavtal.

Alla nya etableringar av familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter ska från och med att detta avtal träder i kraft dela lika på gemensamma kostnader mellan de ingående verksamheterna, om inte annat överenskommes i det lokala samverkansavtalet.

Gemensamma kostnader utgörs av kostnader kopplade till samordnaren, kostnader kopplade till gemensamma insatser enligt verksamhetsplan och kostnader kopplade till gemensamma lokaler.

Gemensamma lokaler definieras utifrån uppdrag och utgår från en miniminivå bestående av en toalett för personal, en toalett för besökare samt ett konferensrum och ett personalrum.

Till kostnader som är kopplade till gemensamma lokaler ingår bland annat hyra för gemensamma ytor, lokalvård, gemensamma möbler, lås och inbrottslarm, brandskyddsutrustning, utrymnings- och överfallslarm, IT, skrivare och liknande.

14.2. Finansiering av respektive basverksamhet

De ingående parternas medverkan i en familjecentral eller familjecentralsliknande verksamhet finansieras på olika sätt.

Barnhälsovården får ersättning utifrån egen samlokalisering eller icke samlokalisering i enlighet med Krav- och kvalitetsbok Vårdval Vårdcentral.³¹

Barnmorskemottagningen får ersättning i enlighet med vårdöverenskommelse mellan regional nämnd och styrelsen för Regionhälsan.

För kommunernas del skapas förutsättningar att ingå i en familjecentral eller familjecentralsliknande verksamhet vid nyetablering genom

³⁰ Ersättningsbeloppet avser år 2023. Därefter årlig indexuppräknning enligt prisindexet PKV, [SKR](#).

³¹ Krav- och kvalitetsbok Vårdval Vårdcentral, [Västra Götalandsregionen](#).

tillsättande av resurser. Därefter hanteras kommunernas finansiering genom ordinarie budgetprocess.

15. Lokala samverkansavtal

Det lokala samverkansavtalet bör bestå av två olika delar – ett samverkansavtal som hanterar verksamheterna och samverkan dem emellan samt ett nyttjanderättsavtal som hanterar lokaler och hyror.

Se bilaga 1 för mall av ett lokalt samverkansavtal och bilaga 2 för mall av ett lokalt nyttjanderättsavtal.

Mallarna är förslag på hur respektive avtal kan utformas. I avtalen kan den lokala styrgruppen lägga till rubriker och innehåll utifrån behov. I nyttjanderättsavtalet kan även en del av punkterna redan ha reglerats i samverkansavtalet.

Ett lokalt samverkansavtal ska dock innehålla följande punkter:

- Avtalsparter och placering
- Avtalstid
- Avtalets utgångspunkter
- Syfte med avtalet
- Familjecentralens syfte och mål
- Parternas gemensamma ansvar
- Parternas enskilda ansvar
- Styrgrupp
- Samordnare
- Personalgrupp
- Sekretess och informationsöverföring
- Finansiering
- Ändring och tillägg i avtalet
- Tvist
- Underskrift

16. Utvecklingsområden

Vid framtagande av detta samverkansavtal har ett antal framtida utvecklingsområden identifierats. Utvecklingsområdena har framkommit genom de underlag som fungerat som utgångspunkt för arbetet.³²

Utvecklingsområdena faller inte inom ramen för framtagandet av detta samverkansavtal och är så pass omfattande att de kräver egna processer.

- En länsgemensam utvecklingsgrupp behöver tillskapas för att omhänderta utpekade och kommande utvecklingsfrågor i samverkan kring familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter. Utvecklingsgruppen behöver kopplas till en länsgemensam styrgrupp med ansvar kring barn och unga-frågor.
- En länsgemensam modell för verksamhetsuppföljning och kvalitetssäkring behöver tas fram.
- Länsgemensamma utbildningsinsatser för de som arbetar på och med familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter behöver tas fram. Kunskap om familjecentrerat arbetssätt behöver också säkerställas hos både personal och styrgrupper.
- Förutsättningarna för att utöka åldersspannet för familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter till och med 12 år alternativt 17 år behöver utredas. Det finns också ett behov i samband med detta att utreda förutsättningarna för att utveckla samverkan med ungdomsmottagningarna med målsättningen att få till stånd en mer stödjande helhet, utan glapp för barn och unga. Utifrån samma resonemang bör också utredas om samarbetet med tandvården ska vidareutvecklas länsövergripande i verksamheterna.
- Arbeta för en gemensam verksamhetsutveckling som till exempel kan innefatta tillvägagångssätt att nå familjer i behov av stöd, speciellt i utsatta områden.

³² Se stycke 5, Styrande dokument och lagstiftning. Utgångspunkt för utvecklingsområdena har främst varit *Slutrapport regional översyn av familjecentraler* (2016), [Acando](#) och *Utvärdering av samverkansorganiseringar för familjecentrerat arbetssätt i Göteborg* (2018), [Arthur D Little](#).

- Ett vägledande dokument avseende familjecentralers och familjecentralsliknande verksamheters lokaler behöver tas fram.
- En rutin för tillvägagångssätt vid nyetablering behöver tas fram. Rutinen bör inkludera behovs- och resurskartläggning inför beslut om nyetablering.
- En långsiktig och övergripande utvecklingsplan för hela länet kring behov och lokalisering av familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter behöver tas fram. Syftet med planen är att kunna prioritera och täcka behov för att genom det säkerställa mer jämlik vård, stöd och omsorg.

REMISSVERSION

Referenser

Börja med barnen! En sammanhållen god och nära vård för barn och unga. Delbetänkande av utredningen om en sammanhållen god och nära vård för barn och unga (SOU 2021:34), [Regeringen](#).

En nationell strategi för ett stärkt föräldraskapsstöd (2018), [Regeringen](#).

Familjecentraler, [Rikshandboken barnhälsovård – för professionen](#).

Hälso- och sjukvårdslagen (2017:30), [Riksdagen](#).

Krav- och kvalitetsbok Vårdval Vårdcentral, [Västra Götalandsregionen](#).

Lagen om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (2018:1197), [Riksdagen](#).

Nationell vägledning Familjecentral. Samverkan för barns bästa (2021), [Föreningen för familjecentralers främjande](#).

Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), [Riksdagen](#).

Riktlinje – Gemensamma styrdokument som upprättas mellan kommunerna i Västra Götaland och Västra Götalandsregionen inom hälsa, vård och omsorg, [Vårdsamverkan Västra Götaland](#).

Skollag (2010:800), [Riksdagen](#).

Slutrapport regional översyn av familjecentraler (2016), [Acando](#).

Socialtjänstlagen (2001:453), [Riksdagen](#).

Utvärdering av samverkansorganiseringar för familjecentralerat arbetssätt i Göteborg (2018), [Arthur D Little](#).

Vad är en familjecentral, [Föreningen för familjecentralers främjande](#).

Vad är folkhälsa, jämlik hälsa och folkhälsoarbete, [Folkhälsomyndigheten](#).

Bilagor

Se nedanstående sidor.

Mall lokalt samverkansavtal

Denna mall gäller för samverkansavtal om familjecentral och familjecentralsliknande verksamhet. Mallen har tagits fram för att underlätta framtagandet av ett lokalt samverkansavtal vid sidan av ett lokalt nyttjanderättsavtal.

Bilaga 1. Mall för lokalt samverkansavtal

Lokalt samverkansavtal

(vid sidan av ett lokalt nyttjanderättsavtal)

Familjecentralen / Familjecentralsliknande verksamheten **skriv in namn på verksamheten**



Mall lokalt samverkansavtal

Denna mall gäller för samverkansavtal om familjecentral och familjecentralsliknande verksamhet. Mallen har tagits fram för att underlätta framtagandet av ett lokalt samverkansavtal vid sidan av ett lokalt nyttjanderättsavtal.

1. Avtalsparter och placering

Namn på ingående barnavårdscentral (BVC), Västra Götalandsregionen (VGR), organisationsnummer 232100–0131 eller namn på företaget och deras organisationsnummer.

Namn på ingående barnmorskemottagning, Regionhälsan, Västra Götalandsregionen (VGR), organisationsnummer 232100–0131

Namn på ingående avdelning/enhet inom socialtjänst, förvaltning, kommunens namn och org.nr xxxxxx-xxxx.

Namn på ingående öppen förskola, förvaltning, kommunens namn och org.nr xxxxxx-xxxx.

Familjecentralen / den familjecentralsliknande verksamheten xx är lokaliserad på här skrivs besöksadressen till verksamheten.

Utifrån samverkansavtalet för familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter i Västra Götaland betecknas verksamheten som en familjecentral /familjecentralsliknande verksamhet. Utåt mot befolkningen kallas verksamheten för familjecentralen xx. Nedan benämns verksamheten därför som familjecentral.

2. Avtalstid

Avtalet gäller från xxxx-xx-xx till xxxx-xx-xx med möjlighet till max 12 månaders förlängning. Förlängning ska vara skriftlig och beslutad av samtliga avtalsparter.

Uppsägning av avtalet för upphörande eller omförhandling ska meddelas övriga parter skriftligen med sex månaders varsel.

Rekommendation: Avtalstiden bör vara minst 3 år men inte längre än 5 år. Minst tre år ger verksamheten ro att arbeta och implementera vad som står i avtalet. Om avtalstiden är mer än 5 år finns det en risk att avtalet blir inaktuellt och inte följer förändringar i omvärlden. Om det finns en gemensam lokal bör samverkansavtalet följa hyresavtalet om inte hyresavtalet/-en är längre än 5 år.

Mall lokalt samverkansavtal

Denna mall gäller för samverkansavtal om familjecentral och familjecentralsliknande verksamhet. Mallen har tagits fram för att underlätta framtagandet av ett lokalt samverkansavtal vid sidan av ett lokalt nyttjanderättsavtal.

3. Avtalets utgångspunkter

Följande styrdokument ligger till grund för avtalet:

- Samverkansavtal familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter i Västra Götaland (dnr xxxx).
- Eventuell avsiktsförklaring mellan nämnd och kommun (dnr xxxx).
- Fyll på med övriga eventuella styrdokument.

4. Syfte med avtalet

Syftet med avtalet är att säkra samverkan, skapa långsiktighet, kontinuitet och kvalitet i familjecentralens verksamhet samt familjecentralens roll i kommunområdets familjecentraliserade arbete. Detta avtal reglerar verksamhetens ledningsstruktur, innehåll, respektive parts ansvarsområde och finansiering av gemensamma resurser utöver lokaler. Hänvisa till aktuellt avtal som reglerar verksamhetens lokalfrågor. Se och utgå från "Mall nyttjanderättsavtal".

5. Familjecentralens uppdrag och mål

Familjecentralens övergripande uppdrag och mål

Se Samverkansavtal familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter i Västra Götaland, avsnitt 7.

Familjecentralens lokala mål och uppföljning

Styrgruppen ska tillsammans med de verksamma på familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten upprätta uppföljningsbara mål. Alla verksamheter i familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten ska ha en gemensam verksamhetsplan som följs upp och utvärderas. Styrgruppen ansvarar för att det årligen upprättas en gemensam verksamhetsplan med uppföljning och utvärdering.

Mall lokalt samverkansavtal

Denna mall gäller för samverkansavtal om familjecentral och familjecentralsliknande verksamhet. Mallen har tagits fram för att underlätta framtagandet av ett lokalt samverkansavtal vid sidan av ett lokalt nyttjanderättsavtal.

6. Parternas gemensamma ansvar

Parterna ska tillsammans skapa en verksamhet som möter de behov som finns hos målgruppen och som motsvarar behovet i det geografiska området. Parterna ansvarar för att upprätta verksamhetsplan och uppföljningsbara mål samt att följa verksamhetens utveckling enligt de fastställda målen och riktlinjerna. Parterna har också ansvar för den gemensamma kompetensutvecklingen hos personalgruppen.

Parterna ansvarar även för att avsätta gemensam tid för personalgruppen att ha samverkansmöten. För samverkansmöten, där alla samverkansparter är representerade, avsätts **xx** timmar/månad. På dessa möten behandlas till exempel utvecklingsfrågor och samverkansaktiviteter. Lokalfrågor ska behandlas på tid då de som arbetar i lokalerna deltar.

7. Parternas enskilda ansvar

Varje avtalspart har ansvar för sin egen verksamhet och personal. Varje chef ansvarar för att familjecentralen blir en del av respektive avtalsparts ordinarie verksamhet. Varje avtalspart ansvarar för att respektive personal har:

- Utrymme för samverkan i sin tjänst.
- Möjlighet till gemensam utbildning och kompetensutveckling.
- Kunskap om familjecentrerat arbetssätt.
- Kunskap kring rutiner för dokumentation och sekretess.

8. Styrgrupp

Se Samverkansavtal familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter i Västra Götaland, avsnitt 11.1.

Anpassa utifrån lokala förutsättningar och överenskommelser.

9. Samordnare

Se Samverkansavtal familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter i Västra Götaland, avsnitt 11.2 och 14.1.

Mall lokalt samverkansavtal

Denna mall gäller för samverkansavtal om familjecentral och familjecentralsliknande verksamhet. Mallen har tagits fram för att underlätta framtagandet av ett lokalt samverkansavtal vid sidan av ett lokalt nyttjanderättsavtal.

Anpassa utifrån lokala förutsättningar och överenskommelser. Beskriv samordnaruppdragets omfattning (tjänstegrad) och uppdrag för samordnaren.

Gällande finansiering av samordnartjänsten, se avsnitt 15 i detta avtal.

10. Personalgrupp

Ange aktuell personal som bemannar familjecentralen.

11. Sekretess och informationsöverföring

Se Samverkansavtal familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter i Västra Götaland, avsnitt 13.

12. Systematiskt brandskyddsarbete

Styrgruppen ansvarar för att det upprättas samt bedrivs ett systematiskt brandskyddsarbete i de gemensamma lokalerna på familjecentralen, för de verksamheter som finns i lokalerna. Styrgruppen utser även SBA ombud som har ansvaret för att bedriva SBA ronder i dessa ytor, utför kontroller på brandlarmet samt genomför utrymningsövningar. Det ska även finnas en plan för utrymning i de gemensamma ytorna där avsökning av dessa ingår. Det ska finnas en gemensam återsamlingsplats för att underlätta kontakt vid en utrymning.

13. Hot och våld

Incidenter gällande hot och våld kan inträffa och en gemensam plan för detta tas fram utav berörda verksamheter.

14. Försäkring

Respektive verksamhet försäkrar sina inventarier. Den verksamhet som har störst andel av familjecentralens lokaler försäkrar även de inventarier som finns i de gemensamma ytorna.

Mall lokalt samverkansavtal

Denna mall gäller för samverkansavtal om familjecentral och familjecentralsliknande verksamhet. Mallen har tagits fram för att underlätta framtagandet av ett lokalt samverkansavtal vid sidan av ett lokalt nyttjanderättsavtal.

15. Finansiering

Lokaler

Hänvisa till aktuellt avtal som reglerar verksamhetens lokalfrågor. Se och utgå från "Mall nyttjanderättsavtal".

Personalkostnader

Respektive avtalspart står för personalkostnader avseende sin personal och för andra verksamhetsspecifika kostnader.

Samordnare

Kostnaden för samordnaren ska delas lika mellan de basverksamheter som ingår i samverkan kring familjecentralen. Se Samverkansavtal familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter i Västra Götaland, avsnitt 14.1.

Ange kostnad för samordnaren, anställande part och upplägg för ersättning från övriga ingående verksamheter.

16. Ändringar och tillägg i avtalet

Parterna är införstådda med att villkor och förutsättningar för den verksamhet som avtalet avser kan komma att förändras till följd av ny lagstiftning, beslut inom respektive huvudman eller annat. Skulle sådana förändringar uppkomma har parterna skyldighet att snarast informera övriga avtalsparter om detta.

Ändringar och tillägg till detta avtal skall för att vara gällande skriftligen godkännas av parterna.

17. Tvist

Tvist mellan parterna om tolkning eller tillämpning av detta avtal löses i samförstånd mellan parterna. Om tvist om tolkning eller tillämpning av avtalet inte kan lösas i samförstånd mellan parterna, lyftes frågan till respektive huvudman.

Mall lokalt samverkansavtal

Denna mall gäller för samverkansavtal om familjecentral och familjecentralsliknande verksamhet. Mallen har tagits fram för att underlätta framtagandet av ett lokalt samverkansavtal vid sidan av ett lokalt nyttjanderättsavtal.

18. Underskrift

Detta avtal är upprättat i **fyra** likalydande exemplar där parterna tagit var sitt original.

Datum och ort

För öppen förskola

Ange förvaltning,
xx kommun

Datum och ort

För mödrahälsovård

Västra Götalandsregionen

Namn

Titel

Namn

Titel

För ange förvaltning för socialtjänst
xx kommun

För xx vårdcentral, BVC
Västra Götalandsregionen

Namn

Titel

Namn

Titel

För (tex bibliotek)

För (tex tandvården)

Namn

Titel

Namn

Titel

Mall Nyttjanderättsavtal

Denna mall gäller för nyttjanderättsavtal om familjecentral och familjecentralsliknande verksamhet. Mallen har tagits fram för att underlätta framtagandet av ett lokalt nyttjanderättsavtal vid sidan av ett lokalt samverkansavtal.

Bilaga 2. Mall för lokalt nyttjanderättsavtal

Lokalt nyttjanderättsavtal

(vid sidan av ett lokalt samverkansavtal)

Familjecentralen / Familjecentralsliknande verksamheten **skriv in namn på verksamheten**



Mall Nyttjanderättsavtal

Denna mall gäller för nyttjanderättsavtal om familjecentral och familjecentralsliknande verksamhet. Mallen har tagits fram för att underlätta framtagandet av ett lokalt nyttjanderättsavtal vid sidan av ett lokalt samverkansavtal.

OBS! Nyttjanderättsavtal har inga formkrav. Tänk på att detta endast är ett förslag på hur ett nyttjanderättsavtal kan utformas och att det eventuellt inte täcker alla punkter som kan vara aktuella för just er. En del av punkterna regleras eventuellt redan i samverkansavtalet. Ta bort och lägg till rubriker utefter vad ert behov är.

1. Avtalsparter och lokalisering

(1) Y, organisationsnummer (Upplåtaren) och

(2) X, organisationsnummer (Nyttjaren)

gemensamt benämnda som parterna.

Familjecentralen / familjecentralsliknande verksamheten zz är lokaliserad på adress zz.

2. Nyttjanderättens omfattning och ändamål

Y upplåter härmed nyttjanderätten avseende Familjecentralen zz på adressen zz till X på nedanstående villkor.

Nyttjanderätten enligt detta avtal omfattar... till exempel lokaler, ytornas storlek, parternas andel, årlig kostnad i ett visst basårs prisnivå.

3. Nyttjanderättsperiod, uppsägningstid och förlängningstid

Avtalet gäller fr.o.m. 20xx-xx-xx och tills vidare alt tom 20xx-xx-xx.

Avtalet kan sägas upp för att upphöra att gälla vid det månadsskifte som inträffar närmast efter sex månader från uppsägningen. Uppsägningen ska vara skriftlig.

Vid behov om förlängning av upplåtelsen ska....

4. Ersättning för upplåtelsen

Y ersätts med zz kronor per månad/år/kvartal.

Betalningsvillkor...

Mall Nyttjanderättsavtal

Denna mall gäller för nyttjanderättsavtal om familjecentral och familjecentralsliknande verksamhet. Mallen har tagits fram för att underlätta framtagandet av ett lokalt nyttjanderättsavtal vid sidan av ett lokalt samverkansavtal.

Ersättningen omfattar till exempel uppvärmning av lokalen, vatten, avlopp, ventilation och el, avfallshantering, trappstädning och snöröjning/sandning och som inte framgår av tidigare punkter.

5. Upplåtarens åtaganden

Upplåtaren ansvarar för att.....

6. Nyttjarens åtaganden

Nyttjaren ansvarar för att...

7. Överlåtelse av nyttjanderätten

Exempelvis: Detta avtal får inte överlåtas på annan utan **Y:s** samtycke. **X** får inte heller upplåta rättighet som helt eller delvis härrör från detta avtal utan **Y:s** samtycke.

8. Nedsättning av ersättningsbeloppet

Exempelvis: **X** har rätt till skälig nedsättning av ersättningsbeloppet när **Y** brister i sin underhållsskyldighet enligt detta avtal och gällande rätt.

Exempelvis: Om hinder eller men uppstår i nyttjanderätten och detta sker utan **X** vållande har **X** rätt till skälig nedsättning av ersättningsbeloppet och, om hindret är av så väsentlig art att det helt hindrar utförandet av **X** verksamhet, att säga upp avtalet till omedelbart upphörande. Om hindret har resulterat i ekonomisk skada för **X** äger **X** rätt att få denna skada ersatt.

Mall Nyttjanderättsavtal

Denna mall gäller för nyttjanderättsavtal om familjecentral och familjecentralsliknande verksamhet. Mallen har tagits fram för att underlätta framtagandet av ett lokalt nyttjanderättsavtal vid sidan av ett lokalt samverkansavtal.

9. Hävning av nyttjanderätten

Exempelvis: Part får häva avtalet om motparten inte fullgör sina åtaganden enligt avtalet och rättelse efter påminnelse inte sker utan dröjsmål och avtalsbrottet är av väsentlig betydelse.

10. Force Majeure

Exempelvis: Oförutsägbara händelser som omfattande arbetskonflikter, miljö- och naturkatastrofer samt allvarlig smittspridning eller annan omständighet som parterna inte råder över och som förhindrar en part från att fullfölja skyldigheter som följer av avtalet befriar sådan part från dessa skyldigheter.

11. Ändringar och tillägg till nyttjanderätten

Exempelvis: Ändringar och tillägg till avtalet ska vara skriftliga och undertecknas av båda parter för att vara giltiga.

12. Underskrift

Detta avtal har upprättats i **två (2)** likalydande exemplar, varav parterna har tagit varsitt.

Ort, datum

Y

X

Bilaga 3. Barnmorskemottagningens uppdrag och åtagande

Utifrån att det finns en nationell brist på barnmorskor i Sverige i nuläget behöver barnmorskemottagningens åtagande och uppdrag kopplat till familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter anpassas och begränsas en tid framöver. Under avtalstiden gäller följande förutsättningar för barnmorskemottagningens deltagande i familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter:

- Barnmorskemottagningen prioriterar socioekonomiskt utsatta områden med full samlokalisering och permanent barnmorskemottagning på plats.
- Inget krav på samlokalisering i övriga, icke-socioekonomiskt svaga, områden, utan i dessa fall sker samverkan med övriga verksamheter genom lokala samverkansavtal för familjecentralsliknande verksamhet.
- Barnmorskemottagningen samverkar på individnivå (överlämningar, konsultation förebyggande socionom, SIP och så vidare) i den omfattning det behövs utifrån den gravida/det väntade barnets behov.
- Barnmorskemottagningen förlägger en träff per föräldrautbildning lokalt på plats på familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten i samverkan med övriga basverksamheter på familjecentralen eller den familjecentralsliknande verksamheten.
- Barnmorskemottagningen deltar på samverkansmöten på generell nivå utifrån uppdrag. En barnmorska representerar vid möten, ca 6 timmar/termin. Vid behov av mer tid tas frågan via den lokala styrgruppen.
- Enhetschef från barnmorskemottagningen ingår i den lokala styrgruppen och delta på dess möten fyra gånger per år.
- I de fall barnmorskemottagningen inte är samlokaliserad närvarar inte barnmorskan vid möten som berör lokaler, städ, sophantering och liknande.

- Barnmorskan närvarar inte vid planering och utförande av samverkande verksamheters aktiviteter såsom utflykter och liknande.
- Gemensam utbildning för medarbetare på familjecentralen planeras i styrgrupp och beslutas av chef för respektive verksamhet.

REMISSVERSION

Avsnitt 1-5

1. Inledning, 3. Avtalsparter och 4. Avtalstid och uppföljning Benämning på dokumentet skiftar. Under avsnitt 1 benämns dokumentet som ett inriktningsdokument, att tituleras som samverkansavtal. Under avsnitt 3 framgår att dokumentet ska ses som ett gemensamt styrdokument och under avsnitt 4 benämns det kort och gott som ett avtal. Vår synpunkt är att använda samma vokabulär och bestämma vilken typ av dokument det handlar om eftersom det troligtvis finns juridiska skillnader mellan exempelvis ett inriktningsdokument och ett avtal.

Avsnitt 6-9

Generellt sett har samverkansavtalet ett storstadsperspektiv, där förutsättningar beskrivs utifrån hur det förhåller sig i den stora kommunen. Samtidigt det är flera mindre kommuner, med andra förutsättningar än den stora kommunen, som ska förhålla sig till samverkansavtalet. Att nämna i sammanhanget är att det finns mindre kommuner som inte ens lyckas nå upp till ställda krav för en familjecentralsliknande verksamhet, som saknar dessa förutsättningar. Förutsättningar handlar exempelvis om lokaler, hur kommunen organiserar sig och att det i vissa fall är få personer som är involverade i arbetet med en familjecentral eller familjecentralsliknande verksamhet.

8.1 Familjecentrerat arbetssätt – Själva definitionen av familjecentrerat arbetssätt känns igen och är korrekt. Arbetssättet kan vara en positiv grund att utgå ifrån och utgöra ett bra underlag för diskussion i en arbetsgrupp, särskilt när nya familjecentraler ska ta form. Frågan är dock om ett arbetssätt ska definieras i ett samverkansavtal? I samverkansavtalet står att en familjecentral *ska* präglas av ett familjecentrerat arbetssätt – inte *bör*. Är det styrande eller rådgivande?

Om det är ett skall-krav behöver det familjecentrerade arbetssättet medvetandegöras hos både personal och samtidigt förklaras utåt till besökare, där det tydligt framgår att familjecentralen arbetar utifrån detta koncept. Förslagsvis förtydligas detta i så fall i samverkansavtalet.

För att problematisera ytterligare ingår det exempelvis inte i en förskolas uppdrag att arbeta familjecentrerat, vilket kan försvåra att få ihop olika uppdrag och inriktningar för exempelvis öppen förskola.

8.3 Familjecentralsliknande verksamhet Om nuvarande text i samverkansavtalet tolkas korrekt ska alltid barnhälsovård och öppen förskola ingå i en familjecentralsliknande verksamhet. För att få kalla sig familjecentralsliknande verksamhet kan dock inte dessa båda basverksamheter agera på egen hand, utan måste samverka med *antingen* barnmorskemottagning *och/eller* förebyggande socialtjänst. Om samverkan sker med förebyggande socialtjänst kan barnhälsovården välja att samlokalisera sig med *antingen* öppen förskola *eller* förebyggande socialtjänst *eller* båda – dock måste samlokalisering ske med minst en av dessa verksamheter. Detta är svårt att utläsa i nuvarande formuleringar. Texten är motsägelsefull när det inledningsvis står att barnhälsovård och öppen förskola *inte* behöver samlokaliseras, när det egentligen bara kan bli aktuellt att inte samlokalisera sig om barnhälsovården istället väljer att samlokalisera sig med förebyggande socialtjänst.

Här förordas ett tillägg till avtalstexten: *"Med familjecentralsliknande verksamhet menas barnhälsovård i samverkan med öppen förskola. Dessa behöver inte vara samlokaliserade"* **om barnhälsovården istället väljer att samlokalisera sig med förebyggande socialtjänst.** Vi förordar också att det som rör samlokalisering under 8.3 förtydligas i nuvarande samverkansavtal för att undvika missförstånd, då nuvarande formuleringar är svårtolkade.

8.4 Samlokalisering. En fundering kring innebörden av "hela den" i formuleringen "Samlokalisering innebär att *hela den verksamhet som respektive part bedriver som berör familjecentralens eller*

den...” Det kan vara svårt eller omöjligt att ha hela verksamheter samlokalisera, däremot kan det vara möjligt att samlokalisera delar av de olika verksamheterna. Detta gäller inte minst förebyggande socialtjänst.

En annan fundering gäller vad som ingår i definitionen av samlokalisering av basverksamheter. Handlar det om att ha lokaler vägg-i-vägg, att ha en gemensam ingång, gemensamt väntrum eller finnas beläget under ”samma tak”/i samma byggnad? Här efterfrågas förtydligande kring innebörd i samlokalisering. Ytterligare fundering är om samlokaliseringen också hör ihop med text under 14.1 att *”Gemensamma lokaler definieras utifrån uppdrag och utgår från en miniminivå bestående av en toalett för personal, en toalett för besökare samt ett konferensrum och ett personalrum”*? Denna beskrivning utgår dock mer från ett personalperspektiv än utifrån besökarnas perspektiv. Ett medskick är att de lokala förutsättningarna skiljer sig åt. Det inte är troligt att kommuner som i dagsläget inte kan samlokalisera sig utifrån ställda krav kommer att bygga nya byggnader eller lokaler.

Avsnitt 10–12

10.2 Öppen förskola 3:e stycket s.12 *”...att barnets behov av omsorg... kan tillgodoses”*. Att tillgodose barnets behov av omsorg är föräldrarnas ansvar och kan inte landa in på den öppna förskolans ansvar.

11.1 Styrgrupp Under texten *”Till exempel:”* återfinns punkten – *”enhetschef/rektor för förskola”*. En förskola kan inte bedrivas av en enhetschef utan enbart av en rektor. Förslagsvis tas exemplen bort eftersom dokumentet är tydligt i och med formuleringen *”Styrgruppen ska utgöras av de närmaste cheferna för varje profession”*. Exempler öppnar upp för en del frågeställningar då kommuner organiserar sig på olika sätt. Ska exemplen ändå vara kvar förordas ett tillägg till befintlig text - ***Enhetschef för öppen förskola/rektor för förskola.***

11.1 Styrgrupp och 12. Lokal uppföljning - Vare sig under 11.1 eller 12 framgår tydligt styrgruppens ansvar för uppföljning. Eftersom styrgruppen ska upprätta uppföljningsbara mål för verksamheten bör även viss del av uppföljningsansvaret ligga på styrgruppen. Överlag står mycket lite om uppföljning utifrån kvalitetssäkring/systematiskt kvalitetsarbete. Förslagsvis skrivs styrgruppens uppföljningsansvar in antingen under 11.1 eller under 12.

11.2 Samordnare - Det finns en viktig poäng med att styrgruppen utser samordnare. I praktiken fungerar det dock inte alltid på detta sätt och det kan finnas lokala svårigheter med gängse ordning. Hur ska eventuella avsteg från det som står i samverkansavtalet hanteras?

Avsnitt 14–16

14. Ekonomi I dagsläget är det inte alltid som ingående samverkansparter delar på gemensamma kostnader för lokal eller samordnare. Det kan exempelvis bero på att kommunen använder lokalerna i högre utsträckning än regionen eller att kommunen inte vill *”skrämman bort”* regionens verksamheter genom att dela på utgifter. Gällande samordnare ser kommunerna det som en bra möjlighet att dela på kostnader utifrån att samordnaren har till uppgift att serva alla – inte bara basverksamhet inom kommunen.

16. Utvecklingsområden Gällande andra punkten om att en länsgemensam modell för verksamhetsuppföljning och kvalitetssäkring behöver tas fram, är det viktigt att regionens perspektiv för uppföljning inte blir för tongivande. Här kan formuleringar för kvalitetsarbete hämtas från hälso- och sjukvårdslagen, socialtjänstlagen och skollagen.

Gällande fjärde punkten framgår att det behöver utredas om samarbete med tandvården ska utökas, vilket ses som positivt. Samma sak borde gälla för bibliotek eftersom språkutveckling är en central del i barns utveckling.

Bilagor

Bilaga 1 – här framgår inte tydligt om det är bindande att använda bilaga 1 som mall för avtalsskrivande mellan ingående parter *eller* om mallen mer är ett stöd för att upprätta avtal.

Någonstans bör det också framgå vad som händer med redan befintliga avtal för familjecentraler, där avtalsperioden gäller efter 2023-06-01 och som inte har bilaga 1 som mall. Ska de ändras/skrivas om eller gälla tills de löper ut?

Övrigt

De som tagit fram avtalet har gjort ett grundligt och bra arbete!

I kommuner kan det finnas privat barnhälsovård. Hur ska familjecentraler förhålla sig till dem? Hur ska barnmorskemottagningar, utifrån uppdragsbeskrivningen att prioritera socioekonomiskt utsatta områden, förhålla sig till privat barnhälsovård som finns belägna just i dessa utsatta områden? Ska de prioriteras framför de kommunala? I samverkansavtalet återfinns inget gällande privata aktörer.

Ett önskemål är att inte lägga med exempel i en avtalstext eftersom det kan medföra att läsaren låser sig vid de exempel som ges och därmed kan gå miste om andra förslag eller lösningar.

I stort sett i varje synpunkt som lämnats blir det tydligt att detaljer i samverkansavtalet är avgörande utifrån kommunernas skiftande förutsättningar och storlek.

Notis: Boråsregionen Sjuhärads kommunalförbund samordnar remissvar för Herrljunga, Tranemo, Ulricehamn och Vårgårda.

Remiss

Samverkansavtal för familjecentraler och familjecentralsliknande verksamhet i Västra Götaland.

Ordförande och vice ordförande i det politiska samrådsorganet (SRO) har ställt sig bakom att förslaget på samverkansavtal sänds på remiss, 2022-08-10 – 2022-12-10, till berörda nämnder och styrelser inom Västra Götalandsregionen och länets 49 kommuner.

På uppdrag av Vårdsamverkan Västra Götaland (VVG) har ett förslag på ett Samverkansavtal för familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter i Västra Götaland tagits fram.

En familjecentral / familjecentralsliknande verksamhet är en verksamhet och en mötesplats där föräldrar och barn kan träffas, utbyta erfarenheter och där det finns kompetens i nära samverkan. Ingående basverksamheter är barnhälsovård, öppen förskola och /eller mödrahälsovård och/eller socialtjänst. Verksamheten ska vara hälsofrämjande, generell, förebyggande och stödjande.

Målet med verksamheten är att, utifrån hela familjens livssituation, främja en god hälsoutveckling hos barn och föräldrar. Verksamheten ska vara lättillgänglig och oberoende av familjers ekonomiska förutsättningar, kulturtillhörighet, etnicitet etcetera.

De senaste åren har rapporter och utredningar, bland annat från Göteborgs Stad och Västra Götalandsregionen, visat på behov av att skapa en gemensam grund för struktur, organisation och styrning av familjecentraler i länet.

Syftet med ett länsgemensamt samverkansavtal för familjecentraler och familjecentralsliknande verksamhet i Västra Götaland är:

- att tydliggöra uppdrag och förväntningar
- att skapa likvärdigt innehåll i verksamheterna
- att kvalitetssäkra verksamheterna

Detta för att genom familjecentraler / familjecentralsliknande verksamheter bidra till att utjämna hälsoklyftor i befolkningen.

Samverkansavtalet ska ses som ett gemensamt styrdokument mellan huvudmännen. Avtalet är en miniminivå för den lokala samverkan, där lokal

nivå har möjlighet att göra överenskommelser i samverkan utöver det som omfattas i detta samverkansavtal. Det bör även understrykas att samverkansavtalet på länsnivå inte bör eller kan vara ett detaljdokument.

Under hösten 2021 och våren 2022 har en arbetsgrupp med företrädare för Västra Götalands kommuner och Västra Götalandsregionen arbetat med att ta fram ett förslag på samverkansavtal.

Bristen på barnmorskor är en nationell utmaning, så även i Västra Götaland. Detta påverkar barnmorskemottagningarnas förutsättningar för samverkan kring familjecentraler och familjecentralsliknande verksamheter. Hänsyn till rådande situation för barnmorskemottagningarna har därför behövt tas i beaktande i framtagandet av detta samverkansavtal.

Remissen besvaras via webbenkät på vardsamverkan.se.

Eventuella frågor besvaras av nedanstående.

Västra Götalandsregionen:

Brita Lindahl, Västra Götalandsregionen

brita.lindahl@vgregion.se

Tfn; 076-761 94 38

Kommunerna:

Catharina Sundström, VästKom

catharina.sundstrom@vastkom.se

Tfn; 073- 322 13 48



SN § 124

DNR SN 121/2022 7772

Tillägg i taxan "Ansöknings- och tillsynsavgifter för alkohol, tobak och receptfria läkemedel"

Sammanfattning

Den 1 augusti 2022 trädde en ny lag i kraft, lag om tobaksfria nikotinprodukter. Lagen innebär att försäljning av dessa produkter är anmälningspliktigt till den kommun där verksamheten har ett fysiskt försäljningsställe, om det saknas ska anmälan göras till den kommunen där verksamheten har sitt säte.

Lagen syftar till att begränsa de hälsorisker och olägenheter som är förenade med bruk av tobaksfria nikotinprodukter och innehåller bestämmelser om produktanmälan, produktkrav, försäljning och marknadsföring av tobaksfria nikotinprodukter.

Enligt reglemente är socialnämnden ansvarig tillsynsmyndighet för denna lag. Nämndens ansvar omfattar handläggning av anmälningar och tillsyn i verksamheterna.

För att nämnden ska kunna ta ut avgift måste tillägg i taxan göras så den omfattar nya lagen. Herrljunga kommun köper tjänst av Tillståndsenheten i samverkan (TIS) i Lidköping som hanterar all handläggning och föreslagen avgift är lika för alla medlemskommunerna.

Tidsåtgång och handläggning av ärenden gällande folköl, receptfria läkemedel och e-cigarett motvarar tid och handläggning för ärenden som omfattas av lag om tobaksfria nikotinprodukter. Bedömningen är därför att avgiftsnivån ska vara densamma för dessa produkter.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse i ärendet daterad 2022-11-03

Taxa för serveringstillstånd, folköl, tobak, tobaksfria nikotinprodukter, receptfria läkemedel, e-cigarett och påfyllningsbehållare.

Förslag till beslut

Socialnämnden föreslår kommunfullmäktige att anta ett tillägg i nu gällande taxa för serveringstillstånd, folköl, tobak, receptfria läkemedel, e-cigarett och påfyllningsbehållare, så att den omfattar uttag av avgift gällande lag om tobaksfria nikotinprodukter (2022:1257). Taxan ska träda i kraft 2023-01-01.

Beslutsgång

Ordföranden frågar om förvaltningens förslag till beslut antas och finner att så sker.



Fortsättning SN § 124

Socialnämndens beslut

1. Socialnämnden föreslår kommunfullmäktige att anta ett tillägg i nu gällande taxa för serveringstillstånd, folköl, tobak, receptfria läkemedel, e-cigarettor och påfyllningsbehållare, så att den omfattar uttag av avgift gällande lag om tobaksfria nikotinprodukter (2022:1257). Taxan ska träda i kraft 2023-01-01.

Expedieras till: Kommunfullmäktige
För kännedom till: Tillståndsenheten i samverkan (TIS) Lidköping

Ansöknings- och tillsynsavgifter

Gäller från 2023-01-01

Alkohollagen (2010:1622)

Lag (2018:2088) om tobak och liknande produkter

Lag (2009:730) om handel med vissa receptfria läkemedel

Lag (2022:1257) om tobaksfria nikotinprodukter

Alkohol

Stadigvarande serveringstillstånd

✓ Allmänheten, slutet sällskap	8 000 kr
✓ Cateringverksamhet i slutna sällskap	8 000 kr
✓ Paustillstånd	5 000 kr
✓ Ändringar i tillståndet stadigvarande (tex serveringstid, utökad serveringsyta, alkoholdryck)	3 500 kr
✓ Ändringar i stadigvarande tillstånd tillfälligt (tex enstaka tillfällen, serveringstid, utökad serveringsyta)	600 kr
✓ Provmakning vid tillverkning	6 000 kr
✓ Konkursförvaltare (max 3 mån)	3 000 kr
✓ Ändringar i ägarförhållande med samma juridiska person/ Bolagsändring	4 500 kr
✓ Servering i gemensamt serveringsutrymme	4 000 kr

Tillfälliga serveringstillstånd (tillsynsavgift ingår)

✓ Allmänheten längre än tre dagar	6 500 kr
✓ Allmänheten upp till 3 dagar	5 500 kr
✓ Slutna sällskap	800 kr
✓ Slutna sällskap sammanhängande dagar - plus 100 kr/dag	100 kr
✓ Paustillstånd (max 3 mån)	1 000 kr
✓ Provmakning vid arrangemang	4 000 kr
✓ Servering i gemensamt serveringsutrymme (max 1 mån)	1 000 kr

Övrigt

✓ Kunskapsprov (ingår möjlighet till två stycken omprov)	1 500 kr
--	----------

Grundavgift tillsyn årligen (baseras på serveringsställets öppettider)

Grupp A: Stadigvarande slutna tillstånd till föreningar som ej driver försäljning med vinstintresse, samt restauranger med tillstånd till kl 22.00.	2 500 kr
Grupp B: Restauranger med tillstånd till kl. 00.00	4 000 kr
Grupp C: Restauranger med tillstånd till kl. 01.00	5 000 kr
Grupp D: Restauranger med tillstånd till kl. 02.00	6 000 kr

Tillsynsavgift omsättning, kr (årsomsättning av alkoholdrycker som redovisas i restaurangrapporten)

0 - 50 000	750 kr
50 001 - 100 000	1 500 kr
100 001 - 250 000	3 000 kr
250 001 - 500 000	6 000 kr
500 001 - 1 000 000	8 000 kr
1 000 001 - 5 000 000	12 000 kr
5 000 001 - 10 000 000	13 000 kr
10 000 001 -	14 000 kr

Tobak**Försäljningstillstånd**

Detaljhandel/partihandel	
✖ Ansökan om försäljningstillstånd	7 200 kr
✖ Ansökan om tillfälligt försäljningstillstånd	5 600 kr
✖ Anmälan om ändrade ägar- eller bolagsförhållanden	4 400 kr
✖ Anmälan om förändrat försäljningstillstånd	2 000 kr

Tillsynsavgift

Detaljhandel/partihandel/servering av:	
✖ Folköl	1 500 kr
✖ Tobak	6 000 kr
✖ Tobaksfria nikotinprodukter	1 500 kr
✖ Receptfria läkemedel	1 500 kr
✖ E-cigarett och påfyllningsbehållare	1 500 kr

Avgifterna:

Debiteras 1 gång per år i förskott och försäljnings-/serveringsställe.

SN § 127

DNR SN 70/2022 7761

Motion om hjälpmedel för barn med funktionsvariationer

Sammanfattning

Följande motion inkom 2022-04-19 från Mats Palm (S):

”Barn med funktionsvariationer förskrivs inte dubbla hjälpmedel. Vid reparationer, anpassningar eller service av hjälpmedlet, ersätter inte heller hjälpmedelscentralen med ersättningsutrustning.

Resultatet vid dessa händelser blir då att barnet får stanna hemma och utebli från skolan, eller att vårdnadshavare får köra till skolan och bära barnet under skoldagen.

Även andra aktiviteter på fritiden blir naturligtvis svåra att delta i för barnet. I frånvaro av ersättningshjälpmedel, skulle skolan här kunna vara en hjälpande faktor som skulle underlätta en skolnärvaro.

Alla specialvarianter av hjälpmedel kan skolan givetvis inte stå för, men en mer generisk utrustning skulle kunna finnas inom förvaltningen för att i någon mån kunna underlätta skolgången i det korta perspektivet.

Vi kan ju givetvis tycka att regionen skulle förskriva dubbla hjälpmedel, eller ha en bred uppsättning av låne-utrustningar, men idag är så inte fallet. Här skulle Herrljunga som kommun kunna gå i framkant och visa att vi står för tillgänglighet i våra verksamheter ur ett brett perspektiv.

för
Jag yrkar att:

1. Herrljunga kommun via Bildningsförvaltningen bedömer vilken generisk utrustning som skulle behövas för att säkerställa en skolnärvaro för barn med funktionsvariationer.

2. Bildningsförvaltningen tillåts äska de medel som behövs för att möjliggöra hjälpmedlet Beslutsångång I kommunfullmäktige frågar ordföranden om ärendet överlämnas socialförvaltningen för beredning och finner att så sker”

Det finns avtal som tydliggör ansvarsfördelning mellan Västra Götalands Regionen VGR och de 49 kommunerna. Det innebär att VGR och kommunerna har en gemensam handbok för förskrivning av personliga hjälpmedel. Utgångspunkten är att man bara kan förskriva en uppsättning av ett hjälpmedel till en och samma person. Socialförvaltningen kan inte utprova och förskriva dessa hjälpmedel då det dessutom krävs särskild kompetens. När det gäller barn är det barnhabiliteringen som bedömer behovet och är förskrivare. I avtalet med VGR regleras både ansvar och kostnader. Socialförvaltningen har dessutom inget ansvar för barn under deras skolgång samt ingen information om deras eventuella extra behov av hjälpmedel. Socialförvaltningen eller Bildningsförvaltningen kan inte bedöma behov eller äska medel för dubbelförskrivning då ansvaret ligger på annan huvudman. Därför är bedömningen att motionen skall avslås.

Fortsättning SN § 127

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse DNR SN 70/2022

KF § 82

KS 139/ 2022 660

Bilaga 1. Regional överenskommelse om hjälpmedel i förskola, skola och daglig verksamhet inom Västra Götaland.

Bilaga 2. Samarbetsavtal för försörjning av personliga hjälpmedel

Förslag till beslut

- Socialnämnden föreslår kommunfullmäktige att motionen avslås.

Beslutsgång

Ordföranden frågar om förvaltningens förslag till beslut antas och finner att så sker.

Carina Fredriksen (S) meddelar att Socialdemokraterna reserverar sig mot beslutet.

Socialnämndens förslag till kommunstyrelsen

1. Socialnämnden föreslår kommunfullmäktige att motionen avslås.

Expedieras till: Kommunfullmäktige

För kännedom till: Annica Steneld Bildningsförvaltningen

Samarbetsavtal för försörjning av personliga hjälpmedel
mellan

Kommun xxxx

och

Västra Götalandsregionen

Gäller från och med 1 oktober 2017

Innehåll

1. Samarbetsparter	2
2. Bakgrund	2
3. Värdegrund och gemensamt ansvar	2
4. Syfte och mål	2
5. Omfattning och avtalsperiod	3
6. Innehåll	3
7. Samarbetsorganisationen – samarbete och styrning	3
8. Finansiell samverkan	4
9. Vårdgivarnas ansvar	4
10. Hjälpmedelscentralens uppdrag	5
11. Utvecklingsområden	5
12. Patientsäkerhet och skada	6
13. IT-stöd	6
14. Avtalsvård	6
14.1 Kontinuerliga uppföljningar	7
14.2 Utvärdering	7
15. Uppsägning och upphörande	7
16. Tvist	7

1. Samarbetsparter

I detta avtal samarbetar var och en av de 49 kommunerna i Västra Götaland och Västra Götalandsregionen.

Vårdgivare är de 49 kommunerna och Västra Götalandsregionen .

Utförare är Servicenämnden genom Hjälpmedelscentralen inom Västra Götalandsregionen.

2. Bakgrund

Ansvar för förskrivning av personliga hjälpmedel är knutet till hälso- och sjukvårdsansvaret enligt Hälso och sjukvårdslagen. I Västra Götaland styrs ansvarsförhållandena av *Hälso och sjukvårdsavtalet i Västra Götaland* och *Handbok för förskrivning av personliga hjälpmedel* (Handbok). En gemensam hjälpmedelsförsörjning är en förutsättning för att hälso- och sjukvårdsansvaret enligt nuvarande och kommande hälso- och sjukvårdsavtal ska kunna följas inom hjälpmedelsområdet.

Detta samarbetsavtal reglerar försörjning av personliga hjälpmedel för Västra Götalandsregionen och de 49 kommunerna samt vårdgivarnas och Hjälpmedelscentralens samarbete kring denna verksamhet.

Samarbetsavtalet ersätter tidigare samarbetsavtal som upphör 2017-09-30 och som tecknades mellan Västra Götalandsregionen och länets kommuner.

3. Värdegrund och gemensamt ansvar

Den gemensamma ambitionen är att bibehålla och vidareutveckla en långsiktig och förtroendefull samverkan i en anda av öppenhet och dialog. Det ömsesidiga åtagandet ska bidra till en gynnsam utveckling till nytta för patienterna.

Vårdgivarna och Hjälpmedelscentralen verkar för att vårdprocess/vårdkedja för patienterna fungerar på ett gränsöverskridande sätt och för att den lagstadgade skyldigheten att erbjuda patienter hjälpmedel fullföljs.

De 49 kommunerna och Västra Götalandsregionen tar ett gemensamt ansvar för händelser och kostnader som kan uppkomma som en följd av detta avtal.

4. Syfte och mål

Samarbetsavtalet syftar till en gemensam hjälpmedelsförsörjning för personliga hjälpmedel inom huvudgrupperna rörelsehinder, kommunikation och information samt medicinsk behandling inom gruppen antidecubitus.

Målet med samarbetsavtalet är att patienter i Västra Götaland på lika villkor ska få tillgång till funktionellt fullgoda hjälpmedel och god service oavsett bostadsort och huvudman. Samarbete kring hjälpmedelsfrågor ska också ge en rationell verksamhet utan parallella organisationer.

Vårdgivarna och Hjälpmedelscentralen åtar sig att med transparens och öppenhet samarbeta för att möjliggöra en gemensam hjälpmedelsverksamhet och medverka till att verksamheten utvecklas och bedrivs effektivt med hög kvalitet.

5. Omfattning och avtalsperiod

Detta samarbetsavtal med tillhörande specifikationer reglerar Västra Götalands 49 kommuners och Västra Götalandsregionens gemensamma ansvar att bedriva försörjning för personliga hjälpmedel inom huvudgrupperna rörelsehinder, kommunikation och information samt medicinsk behandling inom gruppen antidecubitus. Grundutrustning och övriga hjälpmedel inom huvudgruppen medicinsk behandling ingår inte inom ramen för samarbetsavtalet.

Samarbetsavtalet gäller för perioden 2017-10-01 – 2020-09-30. Om ingen part skriftligen sagt upp avtalet förlängs det med tre år i taget, se punkt 15.

6. Innehåll

Förskrivning av hjälpmedel är en hälso- och sjukvårdsinsats som kontinuerligt förändras och påverkas av förändringar i lagstiftning, vårdgivarnas struktur- och verksamhetsförändringar, valfrihetsregler, nya och/eller förändrade diagnostik- och medicinska behandlingsmetoder samt demografiska förändringar. Detta kan påverka behovet av tjänster, produkter och volymer under avtalsperioden.

Detta samarbetsavtal utgör huvuddokument som endast kan ändras i samband med förlängning av avtalet. Specifikationer som beskriver utförandet av tjänsterna, struktur för finansiell samverkan, samarbete och styrning respektive IT-stöd kan förändras under pågående avtalstid. Specifikationerna är webbaserade och revideringar diarieförs samt dokumenteras i ändringslogg.

Följande specifikationer kompletterar Samarbetsavtalet:

Specifikation gällande tjänster inom Samarbetsavtal för försörjning av personliga hjälpmedel.

Specifikation gällande finansiell samverkan inom samarbetsavtal för försörjning av personliga hjälpmedel.

Specifikation gällande samarbete och styrning inom samarbetsavtal för försörjning av personliga hjälpmedel.

Specifikation gällande IT-stöd inom samarbetsavtal för försörjning av personliga hjälpmedel.

7. Samarbetsorganisationen – samarbete och styrning

Samarbetsorganisationen för hjälpmedel utgörs av från vårdgivarna partsammansatta grupper där Hjälpmedelscentralen medverkar. Samverkan finns både inom tjänstemannanivå och politisk nivå. På tjänstemannanivå deltar representanter som är förskrivare och chefer på olika nivåer. I samarbetsorganisationen hanteras förskrivnings- och försörjningsfrågor. Till stöd för samarbetsorganisationen finns en samordningsfunktion som samfinansieras av huvudmännen.

Länets kommuner samverkar i gemensamma frågor inom bl.a. hjälpmedelsområdet via de fyra kommunalförbunden. Kommunalförbunden äger i sin tur VästKom för länsgemensamma frågor. I samarbetsgrupperna ingår representanter från kommunalförbunden och en representant från Göteborgs stad.

Vårdgivarnas inflytande och medverkan inom ramen för detta samarbetsavtal säkerställs genom deltagande i samarbetsorganisationens olika grupper. Uppdrag, sammansättning, arbetsformer och mandat för samarbetsorganisationen beskrivs i *Specifikation gällande samarbete och styrning för samarbetsavtal för försörjning av personliga hjälpmedel*.

8. Finansiell samverkan

Prissättning och ekonomisk redovisning följer den kalkylmodell som började tillämpas 2015-10-01 och som beskriver Hjälpmedelscentralens hela verksamhet fördelat på fyra huvudområden.

Vårdgivarna och Hjälpmedelscentralen ska tillämpa den ekonomiska modellen som medger kontroll av självkostnaden. För att identifiera en korrekt självkostnad har Hjälpmedelscentralen en separat resultat- och balansräkning, skild från Regionservice övriga verksamheter. Modellen ska stödja innehållet i *Handbok för förskrivning av personliga hjälpmedel* och en rationell förskrivning, hög nyttjandegrad av hjälpmedel, kostnadseffektiv hantering samt bidra till att minska kvalitetsbristkostnader.

Reglering av över- respektive underskott tar sin utgångspunkt i nettoresultatet inom respektive huvudområde. Över- och underskott inom huvudområdet fördelas årligen med utgångspunkt från respektive vårdgivares kostnadsandel av den summerade kostnaden.

Medel för utveckling inom ramen för samarbetsavtalet fastställs i samverkan mellan Ledningsrådet för hjälpmedel och Hjälpmedelscentralen inför varje verksamhetsår i samband med budgetarbetet.

I *Specifikation gällande finansiell samverkan inom samarbetsavtal för försörjning av personliga hjälpmedel* beskrivs kalkylmodellen, principer för reglering av över- och underskott, prissättning, prisjustering, fakturering, kreditering, ekonomisk uppföljning samt former för dialog mellan vårdgivarna och Hjälpmedelscentralen gällande ekonomiska frågor.

9. Vårdgivarnas ansvar

Vårdgivarna ska följa aktuella författningar och standarder inom hälso- och sjukvårdsområdet och det medicintekniska området samt *Handbok för förskrivning av personliga hjälpmedel*. I ansvaret ingår att

- följa gemensamt upprättade rutiner
- ansvara för förskrivarnas kompetens
- ansvara för beställning och kostnadsansvar för tolk
- beställa tjänst i det gemensamma IT-systemet för hjälpmedel (i undantagsfall, då digital beställning inte är möjlig, kan beställningar hanteras manuellt)
- ansvara för att registrera förskrivna hjälpmedel i det gemensamma IT-systemet för hjälpmedel så att de är spårbara
- rapportera brister och risker gällande utförande av tjänster.

Vårdgivarna ska ta ett gemensamt ansvar för självkostnaden genom att

- när det är möjligt förskriva rekonditionerade produkter

- snarast och senast inom fem arbetsdagar, kontrollera att leverans skett enligt beställning
- kontrollera fakturaunderlag
- kontrollera patientens registrerade hjälpmedelsinnehav
- rapportera förkomna hjälpmedel.

10. Hjälpmedelscentralens uppdrag

Hjälpmedelscentralen ska följa aktuella författningar och standarder inom hälso- och sjukvårdsområdet och det medicintekniska området. Hjälpmedelscentralen ska upphandla varor och tjänster enligt lagen om offentlig upphandling och gällande regelverk för Västra Götalandsregionen.

Hjälpmedelscentralens uppdrag utgående från detta samarbetsavtal framgår av *Specifikation gällande tjänster inom samarbetsavtal för försörjning av personliga hjälpmedel*.

Hjälpmedelscentralen ska utföra åtagandet på ett etiskt, kvalitativt och ekonomiskt effektivt sätt och åtar sig att bedriva verksamhet i enlighet med detta avtal och dess specifikationer.

Hjälpmedelscentralen är en självständig aktör men får inte företräda vårdgivaren utöver vad som framgår av detta samarbetsavtal.

Om Hjälpmedelscentralen upphandlar underleverantör för utförande av verksamhet enligt samarbetsavtalet ansvarar Hjälpmedelscentralen för underleverantörens åtagande såsom för sitt eget.

Hjälpmedelscentralen ska upprätta, hantera och bevara patientjournaler enligt gällande lagar, förordningar och föreskrifter.

Hjälpmedelscentralen ska ha en verksamhetschef enligt 29 § Hälso- och sjukvårdslagen (SFS 1982:763) som svarar för verksamheten och har det samlade ledningsansvaret. Vid tillsättning och byte av verksamhetschef ska godkännande inhämtas från Ledningsrådet för hjälpmedel.

Hjälpmedelscentralen ska ha tillgång till personal i den omfattning detta samarbetsavtal kräver. I verksamheten ska finnas tillgång till legitimerad arbetsterapeut, legitimerad fysioterapeut/sjukgymnast, legitimerad logoped och för uppdraget annan nödvändig kompetens.

Hjälpmedelscentralen ansvarar för att personalen får den utbildning som erfordras för att upprätthålla och utveckla kompetens inom uppdraget.

Hjälpmedelscentralen ska vid marknadsföring avseende åtagandet följa intentionerna i detta avtal. Vårdgivarnas roll som uppdragsgivare ska framgå i alla relevanta sammanhang. Hjälpmedelscentralen ansvarar för att informera om verksamheten till invånare i Västra Götaland, samverkansparter och andra intressenter.

11. Utvecklingsområden

Samarbetsavtalet ska möjliggöra en gemensam succesiv utveckling av hjälpmedelsområdet. I arbetet med utvärdering av tidigare samarbetsavtal har ett antal utvecklingsfrågor identifierats. Dessa frågor ska, tillsammans med nyttillkomna utvecklingsområden, finnas dokumenterade på en gemensam elektronisk plattform.

12 Patientsäkerhet och skada

Hjälpmedelscentralen och vårdgivarna ska ha ett proaktivt patientsäkerhetsarbete som leder till minskad risk för vårdskada hos patienterna. Hjälpmedelscentralen ansvarar för person- och sakskada eller annan skada som orsakats genom fel eller försummelse av Hjälpmedelscentralen. Hjälpmedelscentralen ska hålla vårdgivaren skadeslös om krav väcks mot vårdgivaren som en följd av Hjälpmedelscentralens handlande eller underlåtenhet att handla. Hjälpmedelscentralen ska ha rätt att delta i bemötandet av sådant krav.

Vårdgivarna ska snarast underrätta Hjälpmedelscentralen om krav framställs mot Hjälpmedelscentralen som omfattas av föregående stycke och vårdgivarna ska inte utan Hjälpmedelscentralens samtycke göra medgivanden eller träffa uppgörelser avseende sådant krav om det kan påverka Hjälpmedelscentralens ersättningsskyldighet. Vårdgivarna är därtill skyldiga att vidta alla rimliga åtgärder för att begränsa sin skada i händelse av att krav mot vårdgivarna framförs som omfattas av Hjälpmedelscentralens ersättningsskyldighet.

Det åligger Västra Götalandsregionen att teckna och vidmakthålla ansvarsförsäkring och övriga erforderliga försäkringar för fullgörandet av uppdraget som täcker de skador som Hjälpmedelscentralen är ansvarig för.

Försäkring som täcker skador enligt patientskadelagen tecknas av vårdgivarna.

Hjälpmedelscentralen ska tillhandahålla de intyg, utredningar och analyser som Landstingets ömsesidiga försäkringsbolag behöver för sin handläggning av patientskadefall.

Västra Götalandsregionens patientnämnder handlägger ärenden som rör den hälso- och sjukvård som Hjälpmedelscentralen svarar för. Hjälpmedelscentralen ska snarast ge nämnderna den information som efterfrågas.

13.IT-stöd

Vårdgivarna och Hjälpmedelscentralen ska ha IT-system som ger stöd för hjälpmedelsförsörjningen och samarbetet. Bland annat struktur och ansvarsfördelning för IT-stöd beskrivs i *Specifikation gällande IT-stöd inom samarbetsavtal för försörjning av personliga hjälpmedel*. Vid avtalsstart är specifikationen inte färdigställd, utan är under utveckling.

Hjälpmedelscentralen ska rapportera relevant och tillförlitlig information om händelser och transaktioner till vårdgivaren och tillsammans med vårdgivaren genomföra överenskomna uppföljningar.

Hjälpmedelscentralen ska lämna utbudsinformation till invånartjänsten 1177 Tema hjälpmedel.

14.Avtalsvård

Avtalsvård med kontinuerliga uppföljningar både avseende ekonomi och kvalitet ska genomföras. Ekonomin ska följas upp årligen och en bredare uppföljning och utvärdering ska göras vart tredje år. Ledningsrådet för hjälpmedel ansvarar på uppdrag av den politiska beredningsgruppen för uppföljning och värdering av samarbetsavtalet.

14.1 Kontinuerliga uppföljningar

Samarbetsavtalet ska följas upp avseende kvalitet och ekonomi enligt vad som framgår i *Specifikation gällande tjänster inom samarbetsavtal för försörjning av personliga hjälpmedel* respektive *Specifikation gällande finansiell samverkan inom samarbetsavtal för försörjning av personliga hjälpmedel*. Rapportering görs till vårdgivarna via olika delar av samarbetsorganisationen.

14.2 Utvärdering

Utvärdering avseende ekonomi och kvalitet ska göras första gången våren 2019 och därefter var tredje år, under förutsättning att avtalet inte sagts upp.

15.Uppsägning och upphörande

Om överenskommelse om fortsatt samarbete inte kan nås har parterna möjlighet att säga upp avtalet senast tolv månader innan avtalstiden löper ut. Den politiska beredningen för hjälpmedelsfrågor ansvarar för att bevaka gällande avtalstider och i god tid initiera arbete så att beredskap finns inför nytt avtal, oavsett avtalsform.

Om avtalet inte skriftligen sagts upp förlängs det med tre år i taget.

I det fall samarbetet kring hjälpmedelsförsörjning mellan huvudmännen upphör ska vårdgivarna och Hjälpmedelscentralen samråda kring hantering av hjälpmedelsadministration, teknisk dokumentation, patientjournaler, lokaler, utrustning och personal, för att övergången till annan utförare ska kunna ske utan avbrott eller brister i verksamheten. Hjälpmedelscentralen är skyldig att till vårdgivarna lämna ut sådana uppgifter som är av betydelse, inför och i samband med samarbetsavtalets upphörande.

16.Tvist

Tvist om tolkning och tillämpning av detta avtal som inte kan lösas inom ramen för samarbetsorganisationen enligt punkt 7 i detta avtal, ska avgöras av svensk allmän domstol med Göteborgs tingsrätt som första instans.

Detta samarbetsavtal har upprättats i två (2) likalydande exemplar av vilka vårdgivaren och utföraren tagit var sitt.

Ort och datum

Ort och datum

För xxx kommun

För Västra Götalandsregionen

Behörig befattningshavare

Behörig befattningshavare

Namnförtydligande

Namnförtydligande

Regional överenskommelse om hjälpmedel i förskola, skola och daglig verksamhet inom Västra Götaland

Inledning

En tillfällig beredningsgrupp med representation från förskola, skola, daglig verksamhet och hälso- och sjukvård har på uppdrag av Ledningsråd Medicintekniska produkter arbetat fram denna lokala överenskommelse. Avstämning har skett genom att överenskommelsen skickats ut för synpunkter till berörda verksamhetsområden.

De verksamheter som omfattas av denna överenskommelse är:

Förskola

Förskoleklass

Grundskola/grundsärskola

Gymnasieskola/gymnasiesärskola

Daglig verksamhet inom LSS

Hälso- och sjukvård inom Västra Götalandsregionen

Kommunal hälso- och sjukvård

I denna överenskommelse benämns ovanstående verksamheter med begreppen skola alternativt daglig verksamhet respektive sjukvårdshuvudman. Grundprincipen är att överenskommelsen gäller både offentlig och privat verksamhet.

Bakgrund

FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning lyfter rättigheten att leva ett självständigt liv och delta i samhället på jämlika villkor som alla andra. Enligt FN:s konvention om barnets rättigheter har alla barn samma rättigheter och lika värde. Inget barn får diskrimineras. Alla barn med fysisk eller psykisk funktionsnedsättning har rätt till ett fullvärdigt och anständigt liv som gör det möjligt för dem att delta aktivt i samhället.

Med utgångspunkt i gällande lagstiftning och rådande praxis ansvarar sjukvårdshuvudmannen för personliga hjälpmedel, skolan för pedagogiska hjälpmedel, läromedel och grundutrustning och daglig verksamhet för grundutrustning i sin verksamhet. Beroende på det aktuella syftet med hjälpmedlet kan en och samma produkt vara antingen ett personligt eller pedagogiskt hjälpmedel, läromedel eller grundutrustning, vilket komplicerar gränsdragningen mellan huvudmännen. Det kan leda till en fördröjning innan den enskildes behov av hjälpmedel blir tillgodosett.

Avtalsparter

Parter för denna överenskommelse är Västra Götalandsregionen och de 49 kommunerna i Västra Götaland (som huvudmän för hälso- och sjukvård, skola och daglig verksamhet).

Syfte och mål

Syftet med överenskommelsen är att den enskildes behov av hjälpmedel ska bilda utgångspunkt för hjälpmedelshanteringen, att ansvarsfördelningen tydliggörs samt att påtala vikten av samverkan mellan olika parter. Målet är att tillgodose den enskildes behov av hjälpmedel inom rimlig tid.

Ansvar

Styrdokument

Sjukvårdshuvudman: Hälso- och sjukvårdslag (SFS 2017:30). Hälso- och sjukvårdsavtalet i Västra Götaland reglerar hälso- och sjukvårdsansvaret mellan kommunerna i Västra Götaland och Västra Götalandsregionen. Hälso- och sjukvårdsavtalet är det huvudavtal som samtliga huvudmän ställt sig bakom och ska tillämpa, se www.vardsamverkan.se.

Skola: Skollag (SFS 2010:800).

Daglig verksamhet: Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (SFS 1993:387)

Ansvarsfördelning

I tabell 1 beskrivs övergripande definitioner av personligt hjälpmedel, pedagogiskt hjälpmedel samt grundutrustning. Ytterligare förklaring av begrepp samt dess tillämpning i Västra Götaland framgår av bilaga.

Tabell 1. Personligt hjälpmedel, pedagogiskt hjälpmedel samt grundutrustning¹

Typ av hjälpmedel	Personligt hjälpmedel för det dagliga livet	Pedagogiskt hjälpmedel	Grundutrustning
Beskrivning	Individuellt utprovad produkt som syftar till att bibehålla eller öka aktivitet, delaktighet eller självständighet genom att kompensera för en funktionsnedsättning.	Pedagogiska hjälpmedel kännetecknas av att de huvudsakligen har som syfte att för den enskilda kompensera för en funktionsnedsättning i lärandesituationen.	Utrustning som behövs för att tillgodose behovet hos en eller flera personer och som inte kräver någon mer omfattande individuell anpassning.
Ansvarig huvudman	Sjukvårdshuvudman	Skola	Skola/ Daglig verksamhet

Sjukvårdshuvudman har ansvar för att

- ge kunskap och råd inom ramen för professionernas kompetenser om den enskildes funktionsnedsättning, behov och förutsättningar.
- förskrivare gör en bedömning av hjälpmedelsbehov.
- prova ut personligt förskrivet hjälpmedel samt informera, instruera och träna. Detta görs vid behov i samråd med personal inom skola/daglig verksamhet och/eller personlig assistans.
- förskrivare av personligt förskrivna hjälpmedel ger information och utbildning till berörd personal inom skola/daglig verksamhet och/eller personlig assistans i enlighet med Handbok för personligt förskrivna hjälpmedel.
- förskrivare av personligt förskrivna hjälpmedel följer vid behov upp hjälpmedlet i samråd med skola/daglig verksamhet och/eller personlig assistans.

Skola har ansvar för att

- den pedagogiska verksamheten är anpassad och utrustad så att alla elever kan tillgodogöra sig undervisningen, både avseende lärmiljön och de pedagogiska hjälpmedel som används i undervisningen samt grundutrustning.
- berörd personal får förutsättningar för att tillgodogöra sig information och utbildning om varje enskild elevs hjälpmedel och om dess funktion och användningsområde i

¹ Västra Götalands anpassning från rapporten: Samordning av hjälpmedel till barn och elever med funktionsnedsättning (Socialstyrelsen, 2020)

undervisningen.

- vid byte av skola, i god tid informera sjukvårdshuvudmannen så att information om personligt förskrivna hjälpmedel vid behov kan överföras.

Daglig verksamhet har ansvar för att

- verksamheten är anpassad och utrustad för dem som vistas där både avseende tillgänglighet och grundutrustning.
- berörd personal får förutsättningar för att tillgodogöra sig information och utbildning om varje enskild persons hjälpmedel, om dess funktion och användningsområde.

Samverkan

Personer med funktionsnedsättning som har behov av hjälpmedel behöver ofta samordnade insatser från både hälso- och sjukvård och från skola eller daglig verksamhet. Samverkan behöver ske med den enskildes behov som utgångspunkt och vägledande princip.

Den som identifierat eller fått kännedom om den enskildes behov av hjälpmedel ansvarar för att, efter samtycke med den enskilde/vårdnadshavare, kontakta berörda aktörer. Tillsammans upprättas en gemensam planering där det framgår vem/vilka som ansvarar för kartläggning av behov, hur behovet ska tillgodoses och följas upp.

Jämställdhetsperspektiv

Alla personer ska få sina behov av hjälpmedel tillgodosedda på ett likvärdigt sätt. Medarbetare och chefer ska ha kunskap om genus och jämställdhet så att de kan analysera resultat för att göra förbättringar och att omotiverade skillnader åtgärdas.

Implementering

Huvudmännen ansvarar för att denna överenskommelse blir känd och tillämpas inom respektive ansvarsområde.

I händelse av tvist

Tvister löses i första hand på lokal chefsnivå mellan parterna. Den aktuella situationen ska lösas med den enskildes bästa i fokus. Fortsatt oenighet/tvist ska lösas i enlighet med den regionala riktlinje som finns framtagen för hantering av oenighet på regional nivå.

Uppföljning

Ledningsråd MTP ansvarar för att överenskommelsen följs upp två år efter att den har trätt i kraft och därefter vid behov.

Giltighet och omförhandling

Överenskommelsen gäller från och med 2022-01-01.

Samtliga avtalsparter har när som helst rätt att påkalla förhandlingar om förutsättningarna för denna överenskommelse förändras.

Definitioner av begrepp och dess tillämpning i överenskommelsen

(Bilaga till överenskommelsen)

Hjälpmedel för det dagliga livet

Hjälpmedel för det dagliga livet är en individuellt utprovad produkt som syftar till att bibehålla eller öka aktivitet, delaktighet eller självständighet genom att kompensera en funktionsnedsättning.

Exempel på hjälpmedel för det dagliga livet är rollatorer, griptänger, hörapparater, förstoringssystem och applikationer för påminnelser. Hjälpmedel erbjuds ofta som en del av habilitering eller rehabilitering.

Personligt förskrivna hjälpmedel

Hälso- och sjukvårdslagen omfattar allt hälso- och sjukvårdsarbete i regioner och kommuner, och den reglerar huvudmännens skyldighet att tillhandahålla personliga hjälpmedel till personer med funktionsnedsättning. Hjälpmedelsförskrivning är en integrerad del av vård och behandling. De flesta hjälpmedel som förskrivs inom hälso- och sjukvården är medicintekniska produkter och omfattas därmed av lagen om medicintekniska produkter. Varje sjukvårdshuvudman (region eller kommun) fastställer vilka enskilda produkter hälso- och sjukvården tillhandahåller som hjälpmedel.

Personligt förskrivna hjälpmedel ska ge förutsättning för att bibehålla eller öka aktivitet, delaktighet eller självständighet genom att kompensera en funktionsnedsättning. Hjälpmedel förskrivs endast till den stadigvarande bostaden och de miljöer där personen frekvent och regelbundet vistas i sitt dagliga liv. I Västra Götalandsregionen regleras förskrivning av *Handbok för personligt förskrivna hjälpmedel*. Där anges vem som får förskriva och utifrån vilka kriterier. Specialanpassade produkter är alltid personligt förskrivna.

Utgångspunkten är att bara en uppsättning av ett hjälpmedel kan förskrivas till en och samma person. Innan dubbel förskrivning kan bli aktuell ska den fysiska miljön motsvara behoven hos dem som vistas där. Behov av dubbel förskrivning bedöms av förskrivaren utifrån patientsäkerhet och patientens behov. Exempel på situationer då dubbel förskrivning kan vara aktuell för att ge förutsättningar för vistelse på skola eller daglig verksamhet:

- Hjälpmedel som är för skrymmande eller tungt för att flyttas till och från hemmet.
- Hjälpmedel som kräver hälso- och sjukvårdskompetens för att göra inställningar eller anpassning
- Hjälpmedel som kan påverkas av yttre faktorer vid transport, såsom hjälpmedel där inställningar ändras när de fälls ihop och/eller hjälpmedel med hjul som inte bör användas utomhus.
- För att säkerställa den medicinska säkerheten som hjälpmedlet syftar till.

Kostnadsansvaret för förskrivna hjälpmedel i Västra Götaland följer personens folkbokföringsort och fördelas mellan Västra Götalandsregionen (VGR) och kommunerna. VGR har kostnadsansvar för personliga hjälpmedel för barn och ungdomar upp till 18-årsdagen. Kommunen har hälso- och sjukvårdsansvar under vistelsetiden på daglig verksamhet, vilket innebär kostnadsansvar för hjälpmedel som endast används på daglig verksamhet. Det finns även personliga hjälpmedel för vuxna där VGR alltid har ansvaret. Kostnadsansvar för respektive produktgrupp framgår av produktanvisningarna i *Handbok för förskrivning av personliga hjälpmedel*.

Grundutrustning

Förskolor, skolor och daglig verksamhet ska ha en grundutrustning av hjälpmedel som gör att miljön motsvarar behoven hos dem som vistas där. Dessa hjälpmedel ska inte behöva omfattande individuell inställning eller anpassning, som kräver hälso- och sjukvårdskompetens och/eller teknisk kompetens. De ska utan större svårigheter kunna användas av en eller flera personer som vistas i verksamheten. Grundutrustning är något som förändras över tid när standarden i samhället förändras och varje kommun beslutar själv vad som ingår i grundutrustningen. Ett personligt hjälpmedel kan förskrivas när kravet på grundutrustning är uppfyllt men inte täcker det individuella behovet.

Exempel på omfattande individuell inställning/anpassning är hjälpmedel med flera olika korrigerande tillbehör som behöver anpassas för att uppnå målet med hjälpmedlet.

Pedagogiska hjälpmedel

Pedagogiska hjälpmedel kompenserar i inlärningssituationer och är tänkta att användas i utbildningssituationen av en specifik elev. Exempel på särskilda läromedel eller utrustning med anpassade programvaror kan vara tidsstöd för att förstå och passa tider, programvara som läser upp text eller läromedel i alternativa format som kompenserar för en funktionsnedsättning i lärsituationen.

Skolan ansvarar för att eleverna kan tillgodogöra sig undervisningen. I ansvaret ingår att tillhandahålla läromedel och pedagogiska hjälpmedel. Skolans ansvar gäller hjälpmedel som huvudsakligen är kunskapsbärande, som utan större svårigheter kan användas av flera elever och som inte behöver någon omfattande individuell anpassning. (Handbok för förskrivning av personliga hjälpmedel)

Arbets tekniska hjälpmedel

Arbets tekniska hjälpmedel är hjälpmedel som en anställd behöver för att motverka att arbetsskador uppstår i arbetet. Enligt Arbetsmiljöverket är det arbetsgivaren som har ansvaret för arbetsmiljön.

Referenser

FN:s konvention om barnets rättigheter, Barnkonventionen.

<https://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/barnkonventionen/>

FN:s konvention för personer med funktionsnedsättning

<http://www.mfd.se/delaktighet/fns-konvention/>

Handbok för förskrivning av personliga hjälpmedel <https://www.vgregion.se/halsa-och-varld/varldgivarwebben/varldriktlinjer/hjalpmedel/handbok-for-forskrivig-av-personliga-hjalpmedel/>

Hjälpmedelsinstitutets rapport 2008 ”Vems är ansvaret för hjälpmedel i skolan?”

<https://www.spsm.se/globalassets/uppsatser/uppsatser1/vems-ar-ansvaret-for-hjalpmedeli-skolan.pdf>

Hjälpmedelsutredningen ”På lika Villkor” SOU 2017:43

<https://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2017/05/sou-201743/>

Hälso- och sjukvårdslag, SFS 2017:30 https://www.riksdagen.se/sv/dokumentlagar/dokument/svensk-forfattningssamling/halso--och-sjukvardslag_sfs-2017-30

Lag om medicintekniska produkter, SFS 1993:584 https://www.riksdagen.se/sv/dokumentlagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1993584-om-medicintekniskaproduktter_sfs-1993-584

Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade, SFS 1993:387

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1993387-om-stod-och-service-till-vissa_sfs-1993-387

Skollag, SFS 2010:800 https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svenskforfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800

Socialstyrelsens kartläggning ”Samordning av hjälpmedel till barn och elever med funktionsnedsättning” 2020 <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2020-6-6852.pdf>

Socialstyrelsens termbank <https://termbank.socialstyrelsen.se/>

Denna överenskommelse har upprättats i två likalydande exemplar av vilka undertecknande parter tagit varsitt exemplar.

För _____ kommun

För Västra Götalandsregionen

Ort och datum

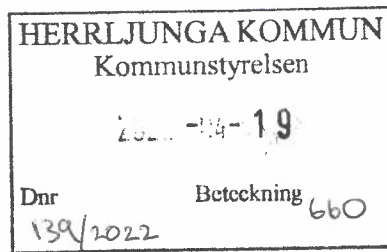
Göteborg 2021-09-09
Ort och datum

Behörig befattningshavare

Behörig befattningshavare

Namnförtydligande

Jan Kilhamn
Namnförtydligande



Motion till Kf.

2022-04-14

Barn med funktionsvariationer förskrivs inte dubbla hjälpmedel. Vid reparationer, anpassningar eller service av hjälpmedlet, ersätter inte heller hjälpmedelscentralen med ersättningsutrustning.

Resultatet vid dessa händelser blir då att barnet får stanna hemma och utebli från skolan, eller att vårdnadshavare får köra till skolan och bära barnet under skoldagen.

Även andra aktiviteter på fritiden blir naturligtvis svåra att delta i för barnet.

I frånvaro av ersättnings-hjälpmedel, skulle skolan här kunna vara en hjälpande faktor som skulle underlätta en skolnärvaro.

Alla specialvarianter av hjälpmedel kan skolan givetvis inte stå för, men en mer generisk utrustning skulle kunna finnas inom förvaltningen för att i någon mån kunna underlätta skolgången i det korta perspektivet.

Vi kan ju givetvis tycka att regionen skulle förskriva dubbla hjälpmedel, eller ha en bred uppsättning av låne-utrustningar, men idag är så inte fallet.

Här skulle Herrljunga som kommun kunna gå i framkant och visa att vi står för tillgänglighet i våra verksamheter ur ett brett perspektiv.

Jag yrkar att:

1. Herrljunga kommun via Bildningsförvaltningen bedömer vilken generisk utrustning som skulle behövas för att säkerställa en skolnärvaro för barn med funktionsvariationer.
2. Bildningsförvaltningen tillåts äska de medel som behövs för att möjliggöra hjälpmedlet.

Mats Palm (S)

Bert-Åke Johansson (S)





KF § 82

DNR KS 139/2022 660

Motion om hjälpmedel för barn med funktionsvariationer

Följande motion inkom 2022-04-19 från Mats Palm (S):

”Barn med funktionsvariationer förskrivs inte dubbla hjälpmedel. Vid reparationer, anpassningar eller service av hjälpmedlet, ersätter inte heller hjälpmedelscentralen med ersättningsutrustning.

Resultatet vid dessa händelser blir då att barnet får stanna hemma och utebli från skolan, eller att vårdnadshavare får köra till skolan och bära barnet under skoldagen.

Även andra aktiviteter på fritiden blir naturligtvis svåra att delta i för barnet.

I frånvaro av ersättnings-hjälpmedel, skulle skolan här kunna vara en hjälpande faktor som skulle underlätta en skolnärvaro.

Alla specialvarianter av hjälpmedel kan skolan givetvis inte stå för, men en mer generisk utrustning skulle kunna finnas inom förvaltningen för att i någon mån kunna underlätta skolgången i det korta perspektivet.

Vi kan ju givetvis tycka att regionen skulle förskriva dubbla hjälpmedel, eller ha en bred uppsättning av låne-utrustningar, men idag är så inte fallet.

Här skulle Herrljunga som kommun kunna gå i framkant och visa att vi står för tillgänglighet i våra verksamheter ur ett brett perspektiv.”

Jag yrkar att:

- 1.Herrljunga kommun via Bildningsförvaltningen bedömer vilken generisk utrustning som skulle behövas för att säkerställa en skolnärvaro för barn med funktionsvariationer.
- 2.Bildningsförvaltningen tillåts äska de medel som behövs för att möjliggöra hjälpmedlet

Beslutsgång

I kommunfullmäktige frågar ordföranden om ärendet överlämnas socialförvaltningen för beredning och finner att så sker.

KOMMUNFULLMÄKTIGES BESLUT

- 1.Ärendet överlämnas till socialförvaltningen för beredning.



SN § 111

32/2022 730
DNR SN ~~94/2022-700~~

Rapportering av ej verkställda gynnande beslut enligt SoL och LSS 2022-09-30

Sammanfattning

Socialnämnden ska till fullmäktige lämna en statistikrapport över hur många av nämndens gynnande beslut enligt 4 kap 1 § SoL och 9 § LSS som inte har verkställts inom tre månader från dagen för respektive beslut. Socialnämnden ska även rapportera gynnande beslut enligt 4 kap 1 § SoL och 9 § LSS som inte har verkställts på nytt inom tre månader från den dag då verkställigheten avbröts. Nämnden ska vidare ange vilka typer av bistånd dessa beslut gäller samt hur lång tid som har förflutit från dagen för respektive beslut.

Denna rapporteringsskyldighet regleras i 16 kap 6 h § SoL och 28 h § LSS. Anledning till ej verkställda beslut är oftast bristande resurser. Med resurser avses t.ex. en fysisk person när det gäller insatsen kontaktperson, en ledig lägenhet när det gäller insatsen särskilt boende eller en plats på korttidsboende/familj om insatsen är korttidsvistelse enligt LSS.

Generellt gällande verkställighet av kontaktpersoner, kontaktfamiljer etc. kan sägas att där uppdrag bygger på frivillighet och uppdragstagares lämplighet, att finna uppdragstagare som matchar brukares behov och där det även bör finnas en personkemi, där kan det vara en utmaning att kunna verkställa beslutade insatser inom skäligen tid. Informationen på hemsidan är uppdaterad och elektronisk intresseanmälan finns. Annonsering i dagspress och sociala medier är andra informationsvägar i rekryteringsprocessen.

Totalt antal rapporter för tredje kvartalet är 31 varav nio verkställda/avslutade av annan orsak. Kvarstående 22 rapporter gäller övervägande insatserna:

- kontaktperson – åtta ärenden
- kontaktfamilj och korttidsvistelse – sex respektive tre ärenden

Något fler rapporter ej verkställda beslut sedan föregående kvartal.

Äldreomsorg

Två beslut om särskilt boende som inte har verkställts. En verkställighet har dragit ut på tiden, den enskilde har fått flera erbjudanden men tackat nej. Att personer tackar nej till kommunens erbjudanden rapporteras till IVO. Två beslut om kontaktperson ännu ej verkställda.

Individ och familjeomsorg

Flertalet beslut om insatser som ej verkställts gäller främst kontaktfamilj och kontaktperson. Typ av insats som bygger på frivilligas intresse och lämplighet för ett sådant uppdrag. Väntetiden är ganska lång för vissa individer upp till över ett år i vissa fall.



Fortsättning SN § 111

LSS

För tredje kvartalet 2022 är det fem ärenden som är ej verkställda vid rapporteringstillfället. De nu aktuella ej verkställda besluten gäller kontaktperson och korttidsvistelse. Två beslut togs i januari, vilket innebär att väntetiden har dragit ut, medan tre beslut är tagna under juni månad.

Övrigt

Arbete pågår hela tiden i sökandet efter familjer och personer intresserade av uppdrag. Intresseanmälan via e-tjänst för kontaktfamilj tas upp på nytt, informationen på hemsidan ses över. Verktällighet av beslut om insats som fattas kring sommar och semestertid kan fördröjas på grund av semestrar och att andra uppgifter får en högre prioritet när flera funktioner/tjänstepersoner inte har vikarier och får täcka upp för varandra under sommarmånaderna.

Dokumentation hos handläggare och utförare behöver förbättras, gällande t.ex. vad som orsakar fördröjning, vad som görs under väntetiden, insatser i väntan på verktällighet – IVO har här förfinat rapporteringsmallarna vilket innebär att tydlig information behöver framgå i dokumentation inför rapporteringarna. Innan tidsbegränsade beslut går ut ska handläggare/delegat fatta nytt beslut fortsatt, tidsbegränsat eller avslutat vilket brister emellanåt. Att dokumentera när ett beslut är verkställt är grunden till hela vår rapporteringsskyldighet enligt lagstiftning.

Möten har i oktober genomförts med handläggare och enhetschef, för information om dokumentationsskyldigheten samt hur det ska göras i verksamhetssystemet Viva. Informationen ges av SAS/Kvalitetssamordnare samt systemförvaltare. Handläggare har tagit till sig information och visat på förbättringar. Medvetenheten finns men tid måste också prioriteras till dokumentation.

Verksamhetsområdet socialt stöd kommer förutom ovan nämnda åtgärder även upprätta analyser på resp. enhet om bristerna som uppmärksammas i följsamheten och upprättandet av social dokumentation samt vad/vilka åtgärder som vidtas. Analyserna skall upprättas för varje enhet och redogöra för deras specifika åtgärder. Analyserna kommer sedan att följas upp på ledningsgruppsnivå samt via de ordinarie kvalitetskontroller som görs i verksamheterna. Analyserna skall vara ett led i att förbättra den sociala dokumentationen och på så vis även kunna följa verktällighetsprocessen bättre.

En förteckning på de rapporterade ej verkställda besluten lämnar SAS varje kvartal, till berörda enhetschefer inom respektive område, som ett stöd till kontroll på nuläget och bättre kunna förbereda sig på i enskilda ärenden och följa upp, dokumentera, inför varje kvartalsrapportering.



Fortsättning SN § 111

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse daterad 2022-10-07

Rapportering av ej verkställda gynnande beslut enligt SoL och LSS per den 2022-09-30

Förslag till beslut

Förvaltningens förslag till beslut:

- Socialnämnden föreslår Kommunfullmäktige att lägga rapporten av ej verkställda gynnande beslut enligt SoL och LSS per 2022-09-30 till handlingarna.

Beslutsgång

Ordföranden frågar om förvaltningens förslag till beslut antas och finner att så sker.

Socialnämndens beslut

1. Socialnämnden föreslår Kommunfullmäktige att lägga rapporten av ej verkställda gynnande beslut enligt SoL och LSS per 2022-09-30 till handlingarna.

Expedieras till: Kommunfullmäktige
För kännedom: Revisorena

Medborgarförslag om förbättrad kollektivtrafik i Herrljunga

Sammanfattning

Ett medborgarförslag inkom 2022-02-28 från Ida Jakobsson Smedelind med förslag att Herrljunga kommun förbättrar kollektivtrafiken i Herrljunga kommun. Kommunfullmäktige beslutade i mars 2022 att överlämna ärendet till kommunstyrelsen för beredning (KF § 47/2022-03-21).

Herrljunga kommun för kontinuerliga samtal med Västtrafik, SJ och övriga kollektivtrafikaktörer för att förbättra, utöka och göra kollektivtrafiken tillgänglig för samtliga invånare i Herrljunga kommun.

För samtliga gymnasieelever som läser på Kunskapskällan tillhandahålls elevresor i form av upphandlade bussar och för en del elever buss/tågkort som gäller på Västtrafiks linjelagda trafik och på tåg.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse i ärendet daterad 2022-12-02
Kommunfullmäktige § 47/2022-03-21
Medborgarförslag inkommen 2022-05-17

Förslag till beslut

- Medborgarförslaget anses besvarad

Mirjana Lind
Kansliassistent

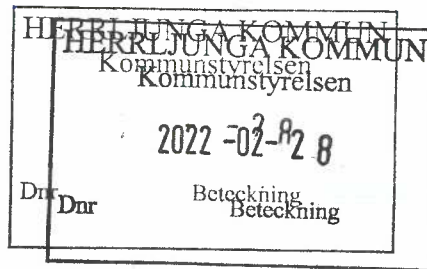
Expedieras till:	Namn namn, titel, organisatoriskt tillhörighet
För kännedom till:	Namn namn, titel, organisatoriskt tillhörighet

Herrljunga den 2022-02-21

Hej! Mitt namn är Ida Jakobsson Smedelind och jag vill att kommunen förbättrar kollektivtrafiken i Herrljunga kommun. Kollektivtrafiken är ett bra alternativ för dem som inte har körkort eller bil, men också för att det är miljövänligt. Men Herrljunga kommuns kollektivtrafik är under all kritik. Tågen och bussarna går alldeles för sällan. När de väl går, är de ofta försenade flera gånger om och blir tillslut inställda. Detta resulterar i förseningar för väldigt många. Bussarna är också ofta fulla med folk, vilket gör att det blir väldigt svårt att få en sittplats. Dessutom är det många elever som åker tåg och buss till skolorna i Herrljunga. Jag är en av dem, och genom förseningar och inställda avgångar missas värdefull lektionstid. Nästan varje skoldag får jag sitta i skolan en timme innan jag börjar och minst en timma efter att jag slutat, bara för att tågen går på så dåliga tider. Det är ju också mycket mer miljövänligt att åka kollektivtrafik än att åka bil, så det ska löna sig att åka kollektivtrafik. Men det gör det ju inte om de går så sällan eller inte alls.

MVH Ida Jakobsson Smedelind

Ida Jakobsson Smedelind





KF § 47

DNR KS 75/2022 440

Medborgarförslag om förbättrad buss- och tågpunktlighet

Sammanfattning

Följande medborgarförslag inkom 2022-02-28:

”Hej! Mitt namn är Ida Jakobsson Smedelind och jag vill att kommunen förbättrar kollektivtrafiken i Herrljunga kommun. Kollektivtrafiken är ett bra alternativ för dem som inte har körkort eller bil, men också för att det är miljövänligt. Men Herrljunga kommuns kollektivtrafik är under all kritik. Tågen och bussarna går alldeles för sällan. När de väl går, är de ofta försenade flera gånger om och blir tillslut inställda. Detta resulterar i förseningar för väldigt många. Bussarna är också ofta fulla med folk, vilket gör att det blir väldigt svårt att få en sittplats. Dessutom är det många elever som åker tåg och buss till skolorna i Herrljunga. Jag är en av dem, och genom förseningar och inställda avgångar missas värdefull lektionstid. Nästan varje skoldag får jag sitta i skolan en timme innan jag börjar och minst en timma efter att jag slutat, bara för att tågen går på så dåliga tider. Det är ju också mycket mer miljövänligt att åka kollektivtrafik än att åka bil, så det ska löna sig att åka kollektivtrafik. Men det gör det ju inte om de går så sällan eller inte alls.”

Beslutsgång

I kommunfullmäktige frågar ordföranden om ärendet överlämnas till kommunstyrelsen för beredning och finner att så sker.

KOMMUNFULLMÄKTIGES BESLUT

1. Ärendet överlämnas till kommunstyrelsen för beredning.

Justerandes sign

Utdragsbestyrkande

Medborgarförslag om seniorkort för Herrljungas pensionärer.

Sammanfattning

Ett medborgarförslag inkom 2022-05-17 från Roger Andersson med förslag att Kommunfullmäktige beslutar att införa seniorkort på Västtrafik för pensionärer. Kommunfullmäktige beslutade i maj 2022 att överlämna ärendet till kommunstyrelsen för beredning (KF § 100/2022-05-23).

En skrivelse från Västtrafik inkom 2022-06-29 med en kostnads kalkyl för införande av seniorkort för målgruppen 65 år och äldre samt målgruppen 75 år och äldre. Kommunfullmäktige beslutade i augusti 2022 att göra ett tillköp av seniorkort i den anropsstyrda trafiken för personer från 75 år och uppåt från Västtrafik (KF § 126/2022-08-22).

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse i ärendet daterad 2022-12-01
Kommunfullmäktige § 100/2022-05-23
Medborgarförslag inkommen 2022-05-17

Förslag till beslut

- Medborgarförslaget anses besvarad

Birgitta Fredriksson
Kansliassistent

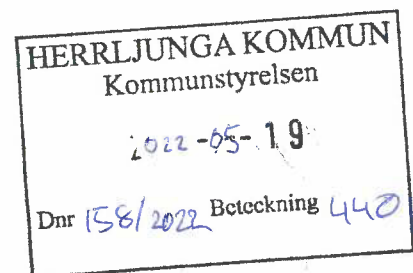
Expedieras till:	Namn namn, titel, organisatoriskt tillhörighet
För kännedom till:	Namn namn, titel, organisatoriskt tillhörighet

Medborgarförslag

2022-05-17

Herrljunga kommun bör snarast införa ett sk Seniorkort för alla pensionärer för fritt resande med kollektivtrafiken i Czonen. Denna typ av Seniorkort finns i alla länets kommuner förutom i Herrljunga. Grästorp och Essunga beslutade nyligen att införa ett sådant kort.


Roger Andersson





KF § 100

DNR KS 158/2022 440

Medborgarförslag om införande av seniorkort för fritt resande i kollektivtrafiken

Sammanfattning

Följande medborgarförslag inkom 2022-05-19:

"Herrljunga kommun bör snarast införa ett sk Seniorkort för alla pensionärer för fritt resande med kollektivtrafiken i Czonen. Denna typ av seniorkort finns i alla länets kommuner förutom i Herrljunga. Grästorp och Essunga beslutade nyligen att införa ett sådant kort."

Beslutsgång

I kommunfullmäktige frågar ordföranden om ärendet ska överlämnas till kommunstyrelsen för beredning och finner att så sker.

Kommunfullmäktiges beslut

1. Ärendet överlämnas till kommunstyrelsen för beredning.

Justerandes sign

Utdragsbestyrkande

Attestanter 2023 för kommunstyrelsen

Sammanfattning

Enligt kommunens attestreglemente ska en aktuell förteckning över utsedda besluts- och betalningsattestanter finnas. Attestreglementet gäller för kommunens samtliga ekonomiska transaktioner samt transaktioner som kommunen ålagts eller åtagit sig att förvalta och/eller förmedla. Nämnden utser attestanter för ekonomiska transaktioner inför varje nytt budgetår. Förteckning skall godkännas och lämnas till ekonomikontoret.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse i ärendet daterad 2022-11-15

Förteckning över beslutsattestanter och ersättare för Kommunstyrelsen 2023.

Förslag till beslut

Kommunstyrelsen godkänner bifogad förteckning över beslutsattestanter och ersättare.

Förteckningen ska gälla från 2023-01-01

Jenny Andersson
Controller

Expedieras till: Ekonomiavdelningen; support.ekonomi@vargarda.se
För kännedom
till:

Bakgrund

Enligt kommunens attestreglemente ska en aktuell förteckning över utsedda besluts- och betalningsattestanter finnas. Attestreglementet gäller för kommunens samtliga ekonomiska transaktioner samt transaktioner som kommunen ålagts eller åtagit sig att förvalta och/eller förmedla. Reglementet syftar till att reglera hur verifikationer/ekonomiska händelser ska kontrolleras för att undvika eller i förekommande fall upptäcka oavsiktliga eller avsiktliga fel.

Ekonomisk bedömning

Utsedda attestanter har att förhålla sig till attestreglementet där framförallt beslutsattestanten har det ekonomiska ansvaret för att hänsyn tas till budgeterade ramar, verifikationen är rätt konterad och kostnaden är bokförd på rätt sätt. Nämnd utser attestanter för ekonomiska transaktioner inför varje nytt budgetår.

Samverkan

CSG



Attesträtter Kommunfullmäktige / Kommunstyrelsen 2023

DNR 2022-14

Upprättad:

2022-11-15

Beslutad:

2022-12-19

Senast reviderad:

Kod Kostnadsställe	Beslutattestant	Ersättare 1
Kommunfullmäktige		
1000 Kommunfullmäktige	Kommunfullmäktiges ordförande	Kommunfullmäktiges 1:e vice ordförande
1100 Revision	Revisionens ordförande	Kommunfullmäktiges ordförande
1200 Valnämnd	Valnämndens ordförande	Kommunfullmäktiges ordförande
Kommunstyrelsen		
2010 Kommunstyrelsen gemensamt	Kommunstyrelsens ordförande	Kommunstyrelsens 2:e vice ordförande
2020 Kommunstyrelsen satsningar	Kommunstyrelsens ordförande	Kommunstyrelsens 2:e vice ordförande
2100 Kommunledningskontoret	Kommundirektör	Personalchef
2110 Folkhälsa	Kommundirektör	Personalchef
2120 Strategisk planering	Kommundirektör	Personalchef
2130 MSB	Kommundirektör	Personalchef
2200 Administrations- och informationsenheten	Adm. och kommunikationschef	Kommundirektör
2214 Löneväxling	Personalchef	Kommundirektör
2300 IT Herrljunga	IT-chef	IT-konsult
2301 IT Vårgårda	IT-chef	IT-konsult
2310 Telefonväxel herrljunga	IT-chef	IT-konsult
2311 Telefonväxel vårgårda	IT-chef	IT-konsult
2400 Reception Herrljunga	IT-chef	IT-konsult

2500 Ekonomienheten	Ekonomichef	Kommundirektör
2502 Ekonomi kommunspezifika kost	Ekonomichef	Kommundirektör
2600 Personalenheten	Personalchef	Kommundirektör
2601 Facklig verksamhet	Personalchef	Kommundirektör
2602 Personal kommunspezifika kost	Personalchef	Kommundirektör
2612 Löneadministration	Lönechef	Personalchef
2619 Personal finans	Personalchef	Kommundirektör

Kultur och Fritidsenhet

samtliga verksamheter inom kultur och fritid	Kultur- och fritidschef
3980 Allmän kulturverksamhet	Bibliotekschef
3900 Bibliotek	Bibliotekschef
7000 Fritidsadministration	Fritidschef
7001 Föreningsbidrag	Fritidschef
7002 Skoghälla IP	Fritidschef
7003 Badplatser	Fritidschef
7005 Isbanor	Fritidschef
7006 Elljusspår	Fritidschef
7007 Idrottshallen	Fritidschef
7008 Mörlandahallen	Fritidschef
7009 Orraholmen	Fritidschef
7010 Friskvårdcenter gemensamt	Fritidschef
7011 Friskvårdcenter bad	Fritidschef
7012 Friskvårdcenter gym	Fritidschef
7013 Friskvårdcenter gruppträning	Fritidschef
7015 Herrljunga marknad	Fritidschef
7016 Lotteritillstånd	Fritidschef
7020 Säms Camping	Fritidschef
7021 Reception	Fritidschef
7022 Utomhusmiljö	Fritidschef
7030 Idrottsbibliotek	Fritidschef

Kommunchefen har rätt att beslutsattestera på samtliga kostnadställen.

Ekonomichef, controller och redovisningsansvarig har rätt att beslutsattestera interna fakturor och interna bokföringsordrar.

Beslutattestant ges attesträtt till samtliga investeringsprojekt och driftsprojekt som finns kopplade till det specifika kostnadstället.

Fakturor avseende telefoni, resor, logi, utbildning för KSO samt KFs ordförande attesteras av kommundirektör för att förhindra jäv.

Fakturor avseende telefoni, resor, logi, utbildning för övriga attesteras av närmast överordnad chef

Beslut KS 2022-12-19

Gemensam kraft med människans möjligheter i fokus

*Samordningsförbundet är
ett sätt att finansiera rehabilitering och ett sätt att arbeta*

för nytänkande och flexibilitet genom att pröva nya vägar att arbeta och
tillsammans göra det som ingen enskild part har ansvar för att göra.

Samverkande professioner och organisationer skapar ett gemensamt sammanhållet
arbetssätt och synsätt på individens aktivitetsförmåga och olika behov

* Gemensam kraft med människans möjligheter i fokus *

Innehåll

sida

1. GRUNDLÄGGANDE FÖRUTSÄTTNINGAR.....	2
2. VERKSAMHETSSTRUKTUR	3
3. MÅL	4
4. PRIORITERADE INSATSER.....	5
4.1 Individinriktade insatser:.....	5
4.2 Strukturövergripande insatser:	6
5. STYRNING, LEDNING OCH ADMINISTRATION.....	7
6. EKONOMISK SAMMANSTÄLLNING	9

1. GRUNDLÄGGANDE FÖRUTSÄTTNINGAR

Sjuhärads samordningsförbund hel- eller delfinansierar både strukturövergripande insatser och individinriktade aktiviteter. Långsiktigt ska allt som sker genom förbundet effektivisera användning av samhällets resurser, öka individers hälsa och få fler att förvärvsarbeta, samt minska beroendet av offentlig försörjning hos personer i arbetsför ålder.

Lag om finansiell samordning (2003:1210) och förbundsordningen reglerar vad som görs.

Förbundsmedlemmarna har kvar ansvaret för individärendena, och myndighetsutövande inom respektive grunduppdrag, och de insatser förbundet finansierar kompletterar bara.

Gemensam och extern finansiering

Parterna bekostar tillsammans förbundets insatser. Statens tilldelning regleras genom en nationell fördelningsmodell. Övriga parter svarar upp med minst lika stor del som den statliga. Därutöver är ambitionen att också projektfansiera vissa insatser med socialfondsmedel genom ESF och Leader.

Parternas uppdrag kommer alltid i första hand

De aktiviteter som nyttjas genom samordningsförbundet ska inte ersätta parternas eget ansvar, utan verka som ett komplement som kan stärka både individer och den egna organisationsutvecklingen.

Prerehabilitering i åtta kommuner

För att kunna möta tänkta deltagare med jämställdhet, tillgänglighet och likabehandling oavsett var i Sjuhärad de har sin hemvist finns ett likartat basutbud i alla kommuner. Grundtanken är lokala aktiviteter, särskilt för en förberedande fas. Deltagare kan genom pre-rehabiliterande basverksamhet bli redo att ta del av parternas egna insatser, eller förberedas för aktiviteter som erbjuds i annan kommun som ett led på vägen mot att kunna förvärvsarbeta.

”Mellanrumsarbete”

Förbundets aktiviteter verkar för att överbrygga glapp mellan parternas ordinarie uppdragsramar. Inom Sjuhärads samordningsförbund kan ägarparterna tillsammans besluta om sådant som ingen enskild part har ansvar för att göra, och de kan agera för att lösa diffusa problem i gråzonen mellan parternas olika ansvarsområden.

Verksamheterna arbetar evidensbaserat

Personal är utbildad och tillämpar de metoder som är avtalade och som enligt evidens är verkningsfulla för avsedda målgrupper. De arbetar även för likvärdig tillgänglighet för individer oavsett deltagarens geografiska hemvist, könstillhörighet etc. För projekt med extern finansiering handlar det om att testa nya former och då utses externa följeforskare/utvärderare som gör separata utvärderingsrapporter.

Implementering

I samband med utformning av att pröva nya idéer ska vikt läggas vid att finna framgångsfaktorer och tidsintervall som ger stöd för övergång till ordinarie verksamhet.

Arbetsformer och metoder som visat sig framgångsrika och gynnar ett långsiktigt samhällsnyttigt arbete hos parterna ska implementeras hos berörda parter och inkluderas som ordinarie arbetssätt. Det kan vara exempelvis samarbeten, rutiner eller utbildningar som är inte kostnadsdrivande när kunskap väl finns i organisationerna.

För finansierade aktiviteter ska förbundet eftersträva kontinuitet i verksamhet tillgänglig för deltagare i alla Sjuhäradskommuner. Aktiviteten är samtidigt bas för lärande och metodutveckling

och förändras över tid även om den utåt sett är densamma, lätt att namnge, remittera till och delta i. Därutöver finns en öppenhet för att pröva nytt i projekt som samverkar med och påverkar den kontinuerliga utvecklingen av basutbudet.

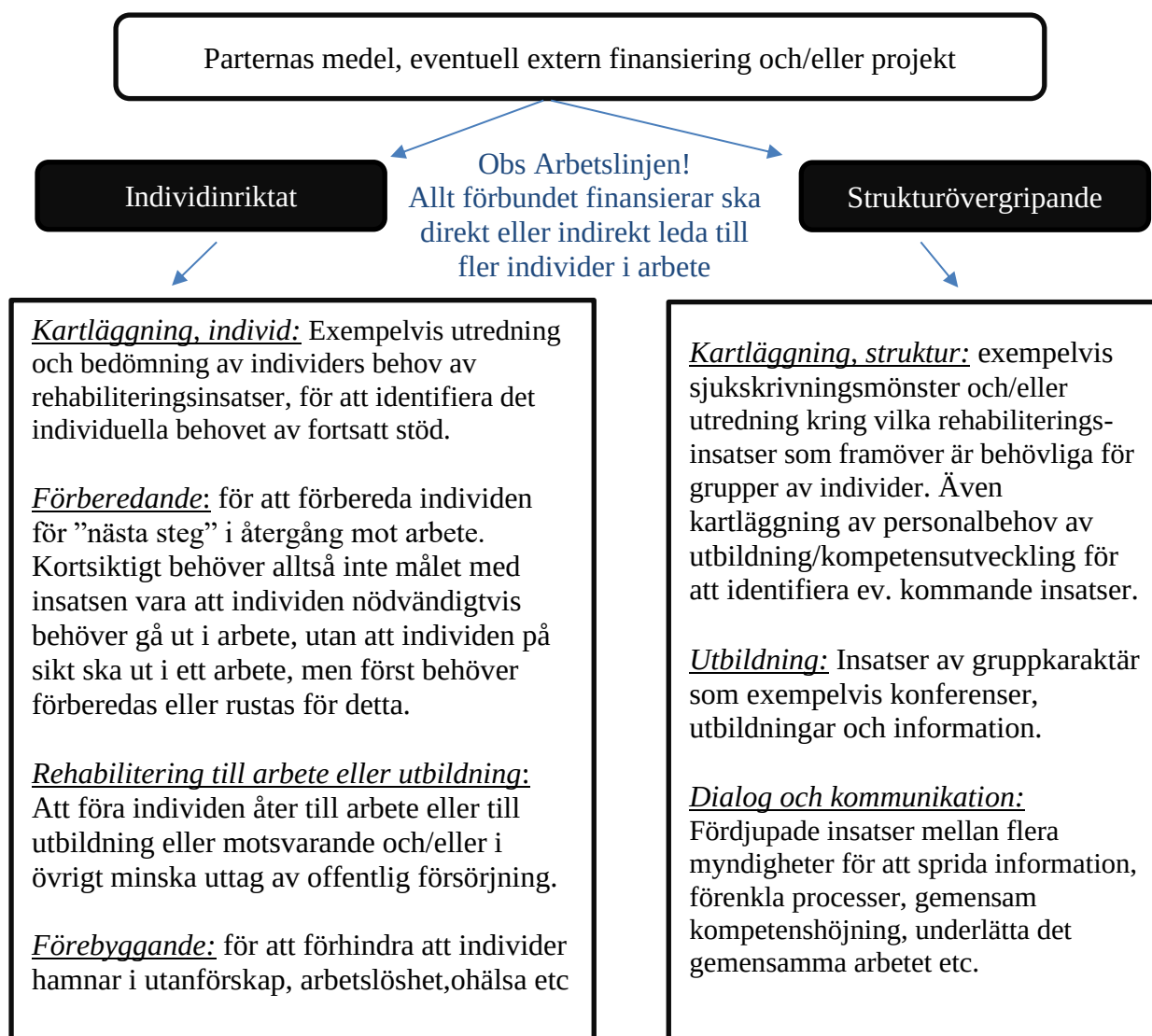
Aktuell tillgänglig information

Kommunikation om verksamheter, metodutveckling och om förbundet som organisation sker till stor utsträckning via hemsidan www.sjusam.se. Information förmedlas även till direkta och indirekta intressenter i samband med möten, föredrag och i olika skrifter, nyhetsbrev mm.

Berörda myndigheter samverkar

Samverkan är grunden för förbundets existens vilket yttrar sig i att myndigheterna gemensamt tar ansvar i pågående individärenden (i den grad det är motiverat utifrån deltagarnas personliga handlingsplaner), och att det finns intresse från alla medlemmar att tillsammans verka för att lösa strukturella frågor som exempelvis motsägelsefulla eller svårtolkade regelverk. Eventuella svårigheter eller hinder hanteras i första hand med stöd från kansli och lyfts vid behov till styrelsen.

2. VERKSAMHETSSTRUKTUR



Kategorierna i bilden ovan är nationellt överenskomna ramar för uppföljning och varje aktivitet ska följas upp under någon av rubrikerna (se parentes vid respektive aktivitet). Sjuhäradssamordningsförbund bekostar enligt ovanstående bild både individinriktad och strukturövergripande verksamhet, men inte alltid av alla slag som presenteras. Se mer under rubrik prioriterade insatser.

Antal deltagande individer och kostnader ska utifrån denna struktur redovisas genom ett nationellt uppföljningssystem.

Det tidigare SUS-systemet som förvaltats genom Försäkringskassan kommer att upphöra och ersättas av ett nytt system, men det finns oklarheter om hur det kommer att kunna ske.

Komplett registrering innebär sedan tidigare uppgifter om personnr, bakgrund mm om individ ger samtycke, men det saknas under hösten 2022 fullt lagstöd för all uppgiftshantering som önskas. Från nationellt håll är informationen därför att till en början kommer enbart de delar av det nya uppföljningssystemet som inte hanterar personuppgifter att kunna driftsättas.

Ingen uppföljning av 2023 beräknas kunna ske genom SUS. I väntan på ett fungerande och komplett uppföljningssystem kommer kansliet tillsammans med utförare att i möjligaste mån hantera sammanställningar manuellt. Möjligen genom viss utökning av redan avidentifierade uppgifter i samband med progressionsmätning.

3. MÅL, uppföljning av måluppfyllelse, samt delmål

Mål:

- **De strukturövergripande och individinriktade aktiviteterna ökar deltagarnas möjligheter till förvärvsarbete**

Indikator: Progressionsmätning av berörda deltagare påvisar positiv utveckling av de faktorer som enligt evidens ökar sannolikhet för individerna att komma i arbete.

Delmål:

- **Parterna nyttjar och följer upp de deltagaraktiviteter som avtalats**
Både strukturövergripande och individinriktat nyttjas de aktiviteter/insatser som bekostas. Minst 85% av totalt gemensamt beräknat deltagarantal är komplett inskrivna i SUS.
- **Förbundet ska ha minst 2000tkr eget kapital** för oförutsedda händelser.
Budgetens finansiella och verksamhetsmässiga mål följs upp tertialvis
Indikator: ekonomisk redovisning

4. PRIORITERADE INSATSER 2023

Mer information, kontaktuppgifter, ansökningsformulär med mera finns på www.sjusam.se.

4.1 Individinriktat:

Generell beskrivning av målgrupp, förutsättningar etc:

Individer, i ålder 16-64, i behov av samordnade arbetslivsinriktade rehabiliteringsinsatser.

De har ofta sammansatta svårigheter (kombinationer av medicinska, psykiska, sociala och/eller arbetsmarknadsrelaterade) och nyttjar två eller fler parter stödformer (eller löper stor risk att bli beroende av flera samhällsinsatser om inte förebyggande insatser görs).

Inför deltagandeperioden ska följande punkter ordnas så det inte hindrar rehabiliteringsinsatsen:

- Försörjning och bostad, samt barnomsorg i förekommande fall.
- Kommunikationsmöjlighet, att kunna ta sig till och från verksamheten.
- Relevant språkförståelse eller kompenserande stöd som tillgängliggör rehabiliteringen.
- Inget aktivt pågående missbruk (droger, alkohol eller tabletter som hindrar rehabilitering).
- Remittent följer och behåller ansvaret för deltagaren under tiden i insats.

Berörda personer kan ansöka om deltagande i valfri aktivitet, oavsett i vilken Sjuhäradskommun de bor. Möjlighet till ersättning av reskostnader kan förekomma beroende på deltagarens form av försörjning. Ytterligare avgränsningar kan förekomma för vissa aktiviteter. De flesta har individuell start med kontinuerligt intag även då det är en gruppaktivitet. "Antal deltagare" innebär antal personer som under året beräknas dra nytta av aktiviteten och är den siffra som anges i uppföljning.

Aktiviteter:

AKTIV KRAFT, med PULS-modellen i samtliga kommuner.

(Förberedande)

Lågtröskelaktivitet med individuellt valbara aktiviteter med lokal variation.

Upp till halvtid i aktivitet för individer som initialt har låg aktivitetsförmåga. Individuella samtal, ACT, gruppcoaching, föreläsningar, samhällsorientering, hälsostärkande, kreativa, sociala och arbetsförberedande aktiviteter enskilt eller i grupp för att hållbart öka individens möjlighet att komma i arbete. Deltagande beräknas pågå 6 - 24 veckor. Profilanalys tillgängligt för ett begränsat antal deltagare. Pulsmodell möjligt för unga 20-30 år med funktionsnedsättning och då kan deltagandetid pågå upp till tolv månader.

AKTIV KRAFT samt PULS Gemensam total med separata SUS-registreringar	Antal deltagare	Förbundsmedel, tkr
BOLLEBYGD	30	650
BORÅS	310	6050
HERRLJUNGA	30	650
MARK	110	2370
SVENLJUNGA	34	750
TRANEMO	36	800
ULRICEHAMN	74	1650
VÅRGÅRDA	36	800
Summering	660	13720

GRÖNA VÄGEN FRAMÅT

(Förberedande) Avgränsning: deltagande riktas till personer med stressrelaterade besvär.

Verksamhet med naturunderstödd rehabilitering, arbetsträning i form av odling mm utan produktionskrav. Deltagaren får en personlig profilanalys som utgångspunkt för självkännedom och samtal kring arbetsinriktningar. En lugn miljö och små grupper. Naturupplevelser, samtal individuellt och i grupp samt olika tema och friskvårdsaktiviteter kompletterar trädgårdsterapin. Deltagande beräknas pågå 20 veckor.

STUDIESTEGET

(Rehabilitering till arbete eller utbildning)

Avgränsat för personer som siktar mot att inleda studier efter ett längre uppehåll eller vid behov av stöd inför eller under utbildning. Studiesteget underlättar övergång till studier för kvinnor och män som står särskilt långt från arbete. Med metoden Supported Education får personer stöd i processen att välja, nå och genomföra utbildning.

MÄN I HÄLSA

(Rehabilitering till arbete eller utbildning, Målgrupp Män)

Metoden utvecklad i samarbete med Menn i helse i Norge, ESF-projekten PR och PRiA. En första grupp av arbetslösa män utbildas till undersköterskor i socialfondsprojekt genom Leader Sjuhärad (journalnummer 2020-2619). Mansklassen deltar samtidigt i att påverka normer, jämställdhet och hållbar arbetsmiljö för både kvinnor och män.

Männen som lämnar utbildningarna ska göra det med stolthet och trygghet i att kunna arbeta som undersköterskor med långsiktigt hållbara arbetsförutsättningar.

Aktiviteter är till för hela Sjuhärad, med Borås som utgångspunkt för gruppverksamhet:	Antal deltagare	Förbundsmedel, tkr
Gröna Vägen Framåt (utan att räkna med kostnad JMT)	70	1955
Studiesteget	30	700
Mansklass Män i hälsa, kull 2022	10	Projektmedel

4.2 Strukturövergripande:**Generell beskrivning av målgrupp:**

Målgrupp varierar mellan respektive insats, se under respektive rubrik. Personerna inbjuds genom sin roll i arbetslivet och deras arbetstid bekostas generellt av respektive arbetsgivare.

Anställda hos parterna, chefer, personal och/eller politiker, kan få fördjupande insatser mellan flera myndigheter för att sprida information, förenkla processer, gemensam kompetenshöjning etc för att underlätta det gemensamma arbetet.

Anställda hos parterna, chefer, personal och/eller politiker som är i arbete och i behov av kompetensutvecklingsinsatser av olika slag för att motverka negativa sjukskrivningsmönster och stärka personers möjlighet till hållbart arbetsliv.

Mätning av antal personer sker som volymantal, utan personnummer eller uppgifter om bakgrund.

Aktiviteter:**PRIÅ Pågående ESF-projekt (utbildning)**

Projektet pågår 2022-01-01 till 2023-04-30 (ESF dnr 2021/00342). Projektet grundas i och drivs med erfarenhet från de tidigare projekten Positiv Rörelse och PR hälsa i hållbart arbetsliv. PRIÅ ger hälsofrämjande utbildningsinsatser och kompetensutveckling som underlättar långsiktig kompetensförsörjning och att främja ett hållbart arbetsliv för både kvinnor och män.

LOKALA MÖTEN, UTBILDNING, METODUTVECKLING
(Dialog och kommunikation.)

Olika tematiska träffar, möten och utbildningar för att gynna kommunikation mellan inblandade professioner och organisationer samt för att upprätthålla kunskap om de metoder verksamheterna förväntas tillämpa. Upplevelsebaserade utvecklings- och utbildningsinsatser.

Teman är exempelvis processer kring SGI-noll och annan strukturell samverkan och Arbetsmarknadskunskap. Omkostnader för att tillämpa ACT, Jobmatch Talent mfl evidensbaserade metoder i verksamheterna. Samverkan sker med förbundets olika projekt eller andra organisationer som verkar för samma målgrupper/syften.

Berörda målgrupper är personal som arbetar med att stödja och handlägga individinsatser och insatsen kan erbjudas till såväl förbundsfinansierad som ordinarie verksamheter. Förbundet ska medverka till kompetensutveckling och metodutveckling, genom egna medel och i projektform. När metoder används i verksamheter behövs kontinuerliga insatser för att upprätthålla och utveckla. Notera att kostnadsramen kan behöva förändras från år till år, beroende på behov.

UPPDRAG INSJÖRIKET

Enligt förfrågan från Samordningsförbundet Insjöriket bistår Sjuhärads Samordningsförbund med processledning i deras pågående organisationsförändring. Processledningen utförs av Sjuhärads Samordningsförbunds förbundschef och biträdande förbundschef. Uppdraget ger en intäkt då avtal har tecknats för att täcka viss tjänstefaktor.

AKTIV SAMVERKAN KRING PROBLEM ELLER AVVIKELSER

Om alla parter gör rätt, men utfall av lagar/regler upplevs fel eller kontraproduktiva mot samhällsnytta behöver styrelsen konkret ta sig an att lyfta förslag till förändring. (Ej kostnadsdrivande).

Insats	Antal deltagare	Förbundsmedel, tkr
PRIÅ Pågående ESF-projekt	100	Projektmedel
Utbildning/utveckling	400	380
Uppdrag Insjöriket, (obs intäkt)		-125

ANSÖKAN OM FRAMTIDA PROJEKTDRIFT

Skrivning av en projektansökan initierades utan att fullföljas inom föregående utlysningssperiod. En ny utlysningssperiod från ESF väntas vara öppen i början av 2023 och om det då finns möjligheter för samordningsförbund att som tidigare ansöka om och driva projekt har styrelsen ambitionen att fullfölja de planer som lyfts, inom ramen för de behov parterna ser och vad som går att ansöka om. Som tidigare kommer i så fall förbundet att avtala om utförande med berörda och samordna såväl drift som administration och redovisning gentemot ESF.

5. STYRNING, LEDNING OCH ADMINISTRATION

Nationella inriktningar, regleringsbrev etc som part har i uppdrag att följa ska prioriteras lokalt. För närvarande gäller det långtidssjukskrivna och unga med aktivitetsersättning. Samråd sker nationellt genom Nationella Rådet (NR). Lokalt följs de riktlinjer NR utfärdat för eget kapital.

Medlemssamråd hålls årligen, enligt befintlig rutin, för beslut om medlemmarnas nivå för äskande om statlig tilldelning och åtagande om medfinansiering från övriga parter. Ågarna får tertialvis rapporter om ekonomi och drift. Om större verksamhetsförändring blir aktuell sker extra samråd. Förbundet har riktlinjer för rekrytering av personal, vilken omfattar att medlemmar stödjer förbundets verksamhet genom samarbeten i personalärenden.

Styrelsen beslutar om mål och riktlinjer samt budgeterar hur anslagna medel används. Verksamhetsplan styr ambition tre år framåt, med årlig revidering. Ordförande och vice ordförande utses för tvåårsperioder. Styrelsen har fyra beslutande ledamöter (en per part) och 10 ersättare. Ersättare är de sju kommunledamöter som ej har formellt beslutsmandat, och en vardera för övriga parter. För kommunerna är ambitionen enligt nuvarande beslut att årsvis byta ordinarie ledamot, vilket kan undantas om representanten blir ordförande för styrelsen. Ersättare träder in i turordning efter kommunstorlek, störst befolknings-mängd först. Attest- och delegationsordning reglerar beslutsnivåer. Intern kontrollplan reglerar avstämning av att verksamheten löper planenligt. Utan mötesrestriktioner enligt lag sammanträder företrädesvis styrelsen fysiskt. Ordförande är utsedd att kunna fatta beslut om andra mötesformer.

Beredning för verksamhetsplanering och utveckling sker enligt styrelsens direktiv, eller initieras från endera part. En person per kommun och en person för Arbetsförmedling, VG-regionen och Försäkringskassan vardera kallas till möte vår och höst (efter att medlemmarnas ambition för finansiering fastställts och inför beslut av verksamhetsplan). Projekt har vanligen styrgrupp med bred sammansättning och specifika frågor kan behandlas genom arbets-/referensgrupper.

Aktiviteterna utförs huvudsakligen av medlemmar. Respektive utförare har arbetsmiljö-, bemannings-, kompetensutvecklings- och verksamhetsansvar samt håller med ändamålsenliga lokaler. Avtal upprättas för att reglera åtaganden och resultatredovisning. Om smittskyddsföreskrifter så medger kan förbundet arrangera konferenser och bekosta deltagande i nationella konferenser mm för att tillvarata andra verksamheters erfarenheter.

Vid kansliet ansvarar förbundschef med stöd av biträdande förbundschef för ärenden till styrelsen, verkställer beslut och företräder förbundet på tjänstemannanivå. Administrativ personal arbetar med projekt och förbundets hemsida mm. Projektledare ansvarar för respektive projekt. Respektive projektplan är styrdokument och till stöd skapas projektspecifika rutiner. Arkivbeskrivning, dokumenthanteringsplan samt GDPR registerförteckning styr kansliets drift och därutöver finns rutiner som reglerar exempelvis inköp mm.

STYRNING, LEDNING & ADMINISTRATION	Tkr med beviljat projekt resp utan
Styrelse arvoden samt övriga omkostnader	230
Kansli personal, lokaler, IT, material	1400
Projektledningspersonal, (alternativt lägre, se sidan 9)	1640
Ekonomiservice, Arvodesservice och revision	180
Summa tkr (alternativt 2450 vid projektdrift)	3450

6. EKONOMISK SAMMANSTÄLLNING

PRIORITERADE INSATSER	Förbundsmedel, tkr
Individinriktat, Bollebygd	650
Individinriktat, Borås (Aktiv kraft, studiesteget, GVF)	8705
Individinriktat, Herrljunga	650
Individinriktat, Mark	2370
Individinriktat, Svenljunga	750
Individinriktat, Tranemo	800
Individinriktat, Ulricehamn	1650
Individinriktat, Vårgårda	800
Strukturövergripande, Sjuhärad (möten, utbildning, metod)	380
Intäkt, uppdrag	-125
Overheadkostnader styrning, admin. mm	3450
SUMMA Kostnader * Alternativt: Vid projektdrift beräknas istället delvis kostnad för projektledning täckas med extern finansiering; Summa 19480 tkr	20080* Inräknat att hålla projektledning utan externa medel

Notera att omkostnader för år 2023 beräknas överstiga förväntade intäkter med 448-1048tkr beroende på om förbundet kommer att driva projekt eller ej. Omfattningen av drift minskar det egna kapitalet.

FINANSIERINGSPLAN

Medlem, andel	Finansieringsbudget, tkr	2023	2024	2025
0,25	Försäkringskassa	4516	5000	5000
0,25	Arbetsförmedling	4516	5000	5000
0,25	VG-region	5000	5000	5000
0,25	Kommuner			
Kommunernas andel (0,25) fördelas i förhållande till befolkningsmängd enligt mätning genom SCB per 30/6 året innan	Bollebygd 0,04	212	212	212
	Borås 0,5	2495	2495	2495
	Herrljunga 0,04	207	207	207
	Mark 0,16	772	772	772
	Svenljunga 0,05	237	237	237
	Tranemo 0,05	262	262	262
	Ulricehamn 0,11	547	547	547
	Vårgårda 0,05	268	268	268
Medlemmar,	Summa	19032	20 000	20 000

NB:

Summan baseras på befintlig nivå för medlemmarnas äskande och nuvarande befolkningsmängd. Fördelningen mellan kommunerna justeras i relation till årlig statistik från SCB. Notera även att externa projektmedel ej inräknas, annat än eventuella kostnadsdelar av projektdrift som belastar förbundets egna medel. Statens anslag beräknas utifrån nationell fördelningsnyckel.

Budgetens finansiella och verksamhetsmässiga mål följs upp tertialvis, enligt huvudmännens beslut om rapporter och mätningar, och sammanställs utförligt vid årets slut.

Organ **Förbundsstyrelsen för Sjuhärads Samordningsförbund**
Tid **Onsdag den 16 november, kl 13.00-16.00**
Plats **Kansliets konferenslokal, Bryggaregatan 8 i Borås**

Beslutande

Sofia Sandäng, Försäkringskassan
Ann-Charlotte Angren, Arbetsförmedlingen
Lars-Åke Johansson (S), Borås Stad
Hanne Jensen (S), Västra Götalandsregionen

Ersättare

Eva Larsson (C), Herrljunga kommun
Liselotte Andersson (C), Ulricehamns kommun

Övriga

Anna Fagefors, Förbundschef
Pernilla Andersson, Projektledare, Biträdande förbundschef

Omfattning

§§ 51-63

Sekreterare Anna Fagefors

Ordförande Sofia Sandäng

Justerare Lars-Åke Johansson

§§

Ärenden

Beslut

51	Mötet öppnas, godkännande av dagordning	Dagordningen godkänns.
52	Val av justerare	Lars-Åke Johansson justerar
53	Föregående protokoll, den 22/9 2022 Föregående protokoll är anslaget: www.sjusam.se Noteras att ansökan om externa medel senareläggs och kan komma att ske i nästkommande utlysning.	Protokollet godkänns och läggs till handlingarna.
54	Avstämning föregående årsredovisning Återkoppling i fråga om ansvarsfrihet för styrelsen samt analys kring åtgärder av tidigare synpunkter från revisor.	Samtliga kommentarer från revisorer bedöms vara åtgärdade.
55	Internkontroll Vice ordförande har inhämtat underlag för rapport om stickprov i samband med årets tredje internkontroll.	Vice ordförande anmäler sent förhinder. Punkten senareläggs och hanteras vid nästkommande möte.
56	Ekonomiavstämning Uppföljning av nuläge och projektredovisningar. Styrelsen diskuterar prognosens tillförlitlighet, tidigare bedömda riskmoment där förbundet beräknat kostnader inom projekt och prioriteringar. Det finns ekonomiska förutsättningar och i nuläget få eller små ekonomiska utmaningar.	Förbundsekonomin är god och styrelsen prioriterar att i möjligaste mån möta parternas efterfrågan på utbildningar etc.
57	Verksamhetsuppföljning Korta rapporter kring pågående verksamheter som alla visar gott utfall, med progression för deltagare: A, Aktiv kraft; med Puls, Kontinuerlig och trygg drift utan köer, med god samverkan med remitterande parter och utförare. B, Studiesteget Godt studieresultat med inflöde av deltagare från flera kommuner C, Gröna Vägen framåt Lägre inflöde men med fortsatt drift av alla grupper. D, ESF-projektet PRIA Styrelsen får extra redogörelse kring projektets alla delar och hur implementering eftersträvas. Parterna lyfter visst fortsatt stöd och delvis nya målgrupper vilket eventuellt kan hanteras i projektform. E, Leader-projektet Män i hälsa Mansklassen pågår med 10 blivande undersköterskor	Styrelsen tar del av informationen.

58	Implementeringsfråga för Män i hälsa Summerat bedöms Män i hälsa vara möjligt att driva vidare, men det kommer inte att ske inom förbundet. Förslag om att bekosta delar av metodstöd kopplat till ordinarie undersköterskeutbildningar för ytterligare mansklass har funnits med i beredning av verksamhetsplan.	Förbundet fortsätter stödja metodens utveckling och verka för implementering. Parterna uppmanas att utifrån sina ordinarie verksamheter enas om att metoden är önskvärd att implementera samt ta initiativ till avtal för drift under kommande år.
59	Verksamhetsplan (bilaga) Statens anslagsdel är preliminärt kommunicerad till 9032tkr, dvs enligt föreslagen finansieringsplan.	Styrelsen fastställer verksamhetsplan.
60	Risk- och väsentlighetsanalys Styrelsen diskuterar uppföljning av intern kontroll under året och om det finns ytterligare moment som är av intresse att kontrollera. Analysarbete påbörjas inför internkontrollplan 2023.	Uppföljning av internkontroll och tidigare beslutad analys kommer att ligga till grund för nästa år internkontrollplan
61	Aktuellt från förbundschef Korta redogörelser av processer kring Insjörikets omorganisering, Metod Män i hälsa, Puls 2.0 och SGI-nollprocess i samverkan.	Styrelsen tar del av informationen.
62	Informationspunkt för parterna Diskuteras arbetslöshet och Herrljunga har nått lägre arbetslöshet än tidigare. Även Bollebygd och Tranemo i låga nivåer. Sjuhärad lägre arbetslöshet än riket och VG-regionen. Försäkringskassan redovisar en positiv utveckling av återgång i arbete och att samtliga kommuner minskat andel sjukfall över ett år. Ny politisk organisation hos VG-regionen kan påverka representationen i samordningsförbund. En sammankomst för ledamöter kommer att ske i vår.	Styrelsen tackar för presentationer och tar del av informationen.
63	Övriga frågor, mötet avslutas Nästa möte planeras ske den 16december som frukostmöte 9-11 på Gröna vägen framåt i Borås.	Mötet avslutas. Nyttillträdande ledamöter välkomnas och uppmuntras att delta i mötet (utan beslutsmandat)

Ansvarsprövning 2022

Verksamhetsresultat och måluppfyllelse

1. Vilken bedömning gör kommunstyrelsen av kommunövergripande och nämndernas resultat och måluppfyllelse för 2022? Bedöms den ligga i linje med fullmäktiges mål, beslut och riktlinjer, gällande lagstiftning och föreskrifter för verksamheten?

Nämndernas mål och finansiella resultat bedöms ligga i linje med Kommunfullmäktiges mål, beslut och riktlinjer samt gällande lagstiftning. Denna bedömning finns i delårsbokslutet.

En uppdatering och revidering av kommuns målprocess skedde under 2020 och nämndernas mål var därför nya eller omarbetade inför verksamhetsåret 2021. Förvaltningarna arbetar med att utveckla mål, aktiviteter och handlingsplaner på enhetsnivå som stöder både förvaltningen och de övergripande målen. Målen följs upp i delår- och helårsrapporter. Vissa mätresultat finns inte att tillgå på halvårsbasis 2022. Mål var nya för 2021 och sedan dess har förvaltningen arbetat med att fastställa aktiviteter på enhetsnivå. En första uppföljning av målen och indikatorerna gjordes i delårsbokslutet per augusti 2022. Uppföljningen visade på att vissa målandikatorer är redan uppnådda och att vissa aktiviteter inte nådde måluppfyllelse per augusti. Vissa mätresultat fanns heller inte tillgängliga per augusti utan följs upp i årsbokslut. Socialnämnden mål är antagna utifrån de av kommunfullmäktige fastställda övergripande målen. I en del fall har det gjorts revidering av målandikatorerna inför 2023 och mål som är uppnådda eller inte anses vara aktuella eller prioriterade tas bort och ersätts med nya målandikatorer.

2. Vilken bedömning gör kommunstyrelsen den egna verksamhetens resultat (måluppfyllelse) för 2022? Bedöms verksamhetens resultat ligga i linje med fullmäktiges mål, beslut och riktlinjer samt gällande lagstiftning och andra föreskrifter för verksamheten?

Kommunstyrelsen bedömer att den egna verksamhetens mål och finansiella resultat bedöms ligga i linje med KF:s mål, beslut och riktlinjer, gällande lagstiftning och andra föreskrifter. Denna bedömning finns i delårsbokslutet.

Ekonomi

3. Vilken bedömning gör kommunstyrelsen av den ekonomiska utvecklingen och resultatet (prognos för helår 2022) för kommunen, nämnder och kommunstyrelsen? Kommer den ligga i linje med fullmäktiges ekonomiska mål, beslut och riktlinjer?

Ekonomisk prognos på övergripande nivå enligt delårsrapport och prognos visar på ett finansiellt överskott för 2022. Detta överskott är till största del skatteintäkter samt riktade och generella skattebidrag.

Bedömningen är att den ekonomiska utvecklingen och resultatet ligger i linje med fullmäktiges ekonomiska mål, beslut och riktlinjer. Denna bedömning finns i delårsbokslutet.

4. Hur arbetar kommunstyrelsen med att upprätthålla god ekonomisk hushållning på både kort och lång sikt, dvs. med långsiktig ekonomisk och finansiell planering i kommunen?

Kommunstyrelsen arbetar med etablerade budgetprocess som hanterar ekonomi och verksamhetsplanering på kort och lång sikt. I den här processen ingår budgetdagar och omvärldsbevakning, extra budgetdagar vid behov samt ekonomisk uppföljning av nämnder tillsammans med verksamhetsdialoger. I processen ingår Delårsrapporter och analyser, samt månadsrapporter på styrelse och nämndnivå.

Ekonomifunktionen arbetar löpande med att utbilda och utveckla den ekonomiska och analytiska förmågan hos både kommunens politik och tjänstemän.

5. Hur har kommunens överskott från 2021 hanterats/används? Har det gjorts någon uppföljning av hur beslut?

Överskottet från 2021 har hanterats i enlighet med det beslut som tog 2021 och följs upp i både delårs och månadsrapporter.

Styrning och ledning

6. Vilka risker har identifierats som mest betydande för Herrljunga kommun under 2022 och vilka åtgärder har KS vidtagit för att minska att risken faller ut?

Kommunstyrelsen kan, i likhet med övriga nämnder och verksamheter i vår omvärld identifiera ett antal stora risker under 2022 som kommer att påverka planåren 2023–2025. Ett axplock av dessa är;

- Inflation
- Krig
- Elbrist
- Varubrist
- Kompetensförsörjning
- Lokaler/byggnationer; existerande och projekterade
- Pandemi
- Räddningstjänst
- IT; säkerhet, behov och utveckling
- Kommunens behov av infrastrukturutveckling samt Västra stambanan
- Demografi – behov och skatteunderlag
- Försvarets utveckling i närområdet

Kommunstyrelsen har en ständig omvärldsbevakning, håller sig uppdaterade, arbetar med nämnder som är sakkunniga, dialog med ekonomiavdelningen, aktuella prognoser, följer upp direktiv och beslut till nämnd och bolag, arbetar med kommunförbund och andra samverkanspartners, samt expertis inom de olika områdena.

7. På vilket sätt följs och utvärderas kommunstyrelsens och nämndernas arbete med interna kontroll? Vilken bedömning gör KS avseende nämndernas arbete med intern kontroll?

Internkontrollen följs upp i bokslut för 2022 enligt tidigare internkontroll-plan och riktlinjer. Inför 2023 har dessa riktlinjer uppdaterats och förvaltningarna interkontrollplaner kommer att följas upp både i del- och helårsrapporter samt i verksamhetsdialog under året. I de nya riktlinjerna har också en gemensam värdering av risk och konsekvenser antagits.

Kommunstyrelsen gör bedömningen att nämndernas arbete med internkontroll syftar på att hantera de risker som kan uppstå som antingen påverkas förvaltningens förmåga att nå de mål som är beslutade i verksamhetsplanen samt för att rapporteringen om verksamheten och ekonomin är tillförlitlig och att verksamheten efterlever lagar och regler.

8. Hur bedömer kommunstyrelsen att uppföljning och utvärdering av kommunstyrelsens måluppfyllse, lagefterlevnad, verkställighet av KF beslut, ekonomin fungerar idag? Är styrelsen nöjd med hur den fungerar idag?

Inom Kommunstyrelseförvaltningen är det identifierat att det finns en resursbrist, primärt gällande personella resurser. Detta påverkar självklart den interna effektiviteten och resursallokering, bland annat gällande utredningar och svar på motioner/medborgarförslag. Styrelsen ser förbättringspotentialer inom detta område är väl medvetna om att dessa måste

hanteras tillsammans med övrig resurssättning inom den kommunala organisationen. Viss förstärkning skedde inför 2022, tex införande av en 50% som miljöstrateg.

Ekonomiuppföljning är god och sker enligt kommunens ekonomistyrningsprinciper.

9. På vilket sätt utövas uppsiktsplikten? Vilka iakttagelser eller avvikelser har för kommunstyrelsen uppmärksammat under året utifrån sin uppsiktsplikt och hur har KS agerat utifrån ev. identifierade brister?

Uppsiktsplikten utövas genom verksamhets- och ägardialoger, delårsrapporter, granskning av styrelseprotokoll, periodisk ekonomiuppföljning samt uppföljning av den intern kontrollen.

Under innevarande år har kommunstyrelsen uppmärksammat relativt få brister utifrån sin uppsynsplikt som inte nämnd och förvaltning redan uppmärksammat och arbetat med, men har i de förekommande fall agerat i dialog med nämnd/styrelse.

10. Vilken bedömning gör kommunstyrelsen avseende personal- och kompetensförsörjning, personalomsättning och sjukskrivningstal i Herrljunga kommun?? Hur arbetar kommunstyrelsen med dessa frågor?

Vi har identifierat en övergripande oro kring kompetensförsörjning, precis som många andra kommuner, företag och organisationer.

Styrelsen noterar en sårbarhet gällande kompetensförsörjning då kommunen är en förhållandevis liten organisation med ett stort antal högt specialiserade funktioner och roller. Det innebär att det finns en liten redundans vid frånvaro, vakans och hög arbetsbelastning vilket direkt påverkar den kommunala organisationen. För att utveckla personal- och kompetensförsörjning arbetar kommunen med att vara en attraktiv arbetsgivare, men också ett attraktivt samhälle som lockar folk att flytta in och bo kvar.

Andra aktiviteter som görs är utveckling av ett internt chefsutveckling program som genomförs tillsammans med Vårgårda kommun, samt internt chefsförsörjningsprogram för morgondagens chefer. Kommunen erbjuder även friskvårdsbidrag, arbetar aktivt med det strategiska arbetsmiljöarbetet, arbetar tillsammans med företagshälsovården kring både rehab- som förebyggande åtgärder. Varje nämnd, förvaltning och verksamhet följer sjukfrånvaro och tar åtgärder utifrån analys kring frånvaroorsaker, tex ergonomisatsningar.

Sjukfrånvaron ligger vid senaste mätningen på ackumulerat 7,68 % för hela organisationen för året. Med tanke på den osedvanligt höga sjukfrånvaron under januari till mars, så tyder detta på en sjunkande sjukfrånvaro under året. Kommunstyrelsen tror att helårsresultatet kommer vara ytterligare lägre vilket ger goda förutsättningar inför nästkommande år.

11. Vilken bedömning gör för kommunstyrelsen avseende investeringsbehovet, investeringsbudget och genomförandegraden av beslutade investeringar i Herrljunga kommunen?

Investeringsbehovet är större än budget, men kommunstyrelsen är medveten om att en högre investeringstakt både påverkar likviditet och soliditet. Det finns inte heller möjlighet att genomföra i högre takt än i dagläget då investeringar kräver även kräver personella resurser som projektledare, upphandling etc. men också ställer stora krav på verksamheten som i samband med detta även ska genomföra daglig drift.

Kommunstyrelsen följer kontinuerligt upp genomförandegrad och prognosarbetet har blivit mer robust.

Framtidsutblick

12. • Vilken bedömning gör kommunstyrelsen avseende utvecklingen (närmaste åren)? Vilka utmaningar ser nämnden? Hur bedöms kommunstyrelsen ekonomiska, organisatoriska och verksamhetsmässiga förutsättningar inför 2023?

Kommunstyrelsen gör bedömningen, baserat på omvärldsbevakning och ekonomiska prognoser att Herrljunga kommun står inför tuffa ekonomiska förutsättningar och utmaningar de närmaste åren. Detta betyder att vi behöver anpassa oss och vår verksamhet efter de omständigheter som vi lever i, i likhet med den övriga offentliga sektorn och privata hushåll.

Självklart kommer detta att påverka utveckling och takten på genomförande av politiska mål och ambitioner.

13. Vilken bedömning gör kommunstyrelsen avseende inflationens, räntans och prisökningens påverkan på kommunens ekonomi?

Självklart ger detta tuffa ekonomiska förutsättningar för både privatpersoner, näringsliv och den offentliga sektorn vilket kommer tvinga oss till att göra anpassningar och justeringar för att klara ekonomin de närmaste åren.

Övriga

14. Vilken bedömning för kommunstyrelsen avseende kommunens nya målstruktur och mål?

Kommunstyrelsen bedömer att målstrukturen och målen är ändamålsenliga och stödjer kommunens övergripande visionsarbete. Målen bidrar i hög grad till att förvaltningarna och nämndernas gemensamma arbete, skapar synergieffekter och möjlighet till att fortsätta utveckla en än mer effektiv organisation. Självklart så fortsätter arbetet med att utveckla mål och att utveckla och förfina processen. Bland annat så har tidsramarna förändrats något inför nästa budgetår för att ge ytterligare nämnderna än bättre möjlighet att tillsammans med förvaltning ta avstamp i innevarande års delårsrapport i arbetet med nästa års verksamhetsplan.

15. Vilken bedömning för kommunstyrelsen avseende digitaliseringsarbetet i Herrljunga kommun?

Digitaliseringsarbetet går framåt i en allt ökande takt. Under året har avdelningen, tillsammans med förvaltningar och verksamheter bland annat utvecklat e-tjänster med ett tydligt fokus på medborgaren; bygglovstjänst och tjänst för återansökan om ekonomiskt bistånd samt införande av Kommun-Kim. I utvecklande av de olika processer så arbetat IT-avdelningen med att skapa kopplingar etc. som kan "återanvändas" för att skapa förutsättningar för en ökade digitalisering på ett kostnadseffektivt sätt.

Herrljunga kommun har under året tagit en ledande roll i arbetet att förflytta IT avdelningen från en digitaliserings avdelning, och har skjutit till extra medel både under 2022 och i följande budgetår då IT avdelningen har varit underfinansierad, för att klara av sitt uppdrag som verksamhetsutvecklare och leda digitaliseringsarbetet. Kommunen har fått mycket positiv uppmärksamhet kring det digitala utvecklingsarbetet, bl.a. var avdelningen nominerad till e-Diamond Award tillsammans med DIGG och Skatteverket.

Samverkan mellan IT/digitaliserings avdelningen och förvaltningarna har stärkts, och digitalisering är befäst som en förutsättning för verksamhetsutveckling. Digitaliseringsavdelningen arbetar med och tar ansvar för att föra över omvärldsbevakning mellan olika förvaltningar och verksamheter. Under året har systemförvaltareorganisationen gjorts om så att den leds i en större grad från digitaliseringsavdelningen vilket skapar en bättre redundans, högre effektivitet och bättre framdrift.

IT-avdelningen är ett föredöme för resterande organisation gällande sitt engagemang i att ta mot praktikanter från AME samt LIA-praktikanter från högskolor.

16. Vilka konkreta åtgärder vidtar kommunstyrelse för att nå kommunfullmäktiges mål om befolkningstillväxt?

Kommunstyrelsen är på något sätt inblandade i majoriteten av de aktiviteter och initiativ som pågår för att marknadsföra kommunen och utveckla Herrljunga som boende- och verksamhetsort, antingen som uppdragsgivare, deltagare eller initiativtagare.

Kommunstyrelsen upplever att alla förvaltningar är med och bidrar till de övergripande målen som handlar om att skapa förutsättningar för tillväxt och inflytt. Det övergripande uppdraget är ju att skapa ett samhälle som man vill bo och stanna kvar i.

Herrljunga kommun fortsätter utveckla kommunens platsattraktivitet och i det arbetet gäller det att förstå vad det är som gör att folk 1) väljer att flytta till kommunen och 2) framför allt varför man väljer att lämna kommunen. Varje år är det cirka femhundra personer som flyttar till Herrljunga kommun, men vi behöver verka för att minska antalet flyttlass som lämnar kommunen. Kommunstyrelsen arbetar med trendanalys och uppföljning av olika nyckeltal tillsammans med kommunens strategiska samhällsplanerare, nu senast med en segregationsstudie.

Kommunstyrelsen deltar i olika infrastrukturprojekt, arbetar aktivt med plankommittén kring projekt och initiativ. Att skapa förutsättningar för bostadsbyggande och boende i hela kommunen är också en del av kommunstyrelsens arbete; bland annat genom att genom exploatörer och byggherrar som är intresserade att etablera sig i Herrljunga kommun, samt att kommunen har gått i borgen för byggprojektet OAS i Od. Under året har tomtförsäljningen ökat, samt utveckling och införande av digital tomtväljare och bygglovs e-tjänst. Kommunstyrelsen arbetar genom ägardialog med kommunens bostadsbolag för att utveckla attraktiva hyreslägenheter.

Kommunstyrelsen jobbar aktivt med att skapa förutsättningar för ett hållbart och långsiktigt näringsliv, genom företagsbesök och dialog med vår näringslivsenhet.

Kommunikationsavdelningen bidrar med att lyfta saklig information och nyheter. 2022 hölls en uppskattad festival som handlade om att visa allt det positiva som sker i Herrljunga kommun för alla åldrar. Vad det gäller kultur och fritid så utvecklas det arbetet med tillsättande av en kultur och fritidschef, utökad samverkan med övriga sjuhäradskommuner kring kulturarbete, utveckling av cykelleder och friluftsmöjligheter samt en ny lekplats som invigdes sommaren 2022.

Ovan axplock visar på behovet av att alla förvaltningar och alla nämnder jobbar åt samma håll, för oavsett uppdrag inom nämnd så är detta ett tvärsektoriellt arbete där vi enbart kan uppnå framgång ifall att vi jobbar tillsammans.

17. Hur är status kring ev. inrättande av en ny organisation med internserviceförvaltning och en samhällsbyggnadsförvaltning?

Arbetat går framåt, dock fortsätter arbetet med legalitetsprövning av föreslagen organisation med av kommunen upphandlad jurist.

Det är dock tydligt att både politik Och tjänstemän tycker att nuvarande konstruktion är väldigt effektiv, gynnar samarbete och driver arbetet framåt. Likaså kan vi se att det som utnyttjar kommunens tjänster, gällande bygglovhandläggning miljötillsyn etcetera har en hög kundnöjdhet, tillsammans med ett ökat tryck på byggklara tomter, dialog med entreprenörer och byggherrar. Konstruktionen har också varit kostnadseffektiv, vilket har lett till att förvaltningen har kunnat tillskjuta mer administrativa resurser, någonting som har varit efterfrågat under längre tid. Så kommunen har uppnått en effektivitet och effekt som det är viktigt att bibehålla, men att utreda eventuella riskmoment kring jäv och delegation.

18. Vilken bedömning gör för kommunstyrelsen avseende samverkan/samarbetet med övriga nämnder? Vad fungerar bra/mindre bra?

Kommunstyrelsen gör bedömningen att samarbetet och samverkan med övriga nämnder och förvaltningar fungerat väl. Det finns en öppenhet och förtroende i

Meddelanden

dialogen vilket är viktigt, och den upplevs från båda sidor. Kommunstyrelsen tror att en förtroendefull och öppen dialog är en utav hörnstenarna för att bygga en effektiv organisation med fokus på samhällsbyggare uppdraget och välfärdsuppdraget som kommunen har. Det gäller att inte cementera stuprör utan att arbeta med de gemensamma och övergripande målen.

Kommunstyrelsen upplever också att det är korta kommunikationsvägar mellan övriga nämnder styrelser och politiker.

Upplevelsen är att alla verksamheter drar mot samma håll, och bidrar till kommunens övergripande vision.

TN § 85

DNR TK 147/2021 387

Regelverk för finansiering av ansökningar avseende rensning av tillflöden till Nossan

Sammanfattning

Kommunstyrelsen gav tekniska nämnden i uppdrag (KS § 98/2021-05-31) att med stöd av samhällsbyggnadsförvaltningen ta fram ett regelverk för bedömning och finansiering av ansökningar avseende rensning av tillflöden till Nossan.

Herrljunga Kommun har historiskt gett bidrag upp till 50 procent på kostnaden (under 1980 talet) för underhållen gällande Nossan och tillflödena, för att ge ca 7-10 procent under 2000-talet.

Ansökningarna från dikesföretagen är få och intervallen är runt 20 år vilket innebär att det inte är något årligt återkommande. Kostnaden bör därför vara upp till kommunstyrelsen att reglera. Bidragens storlek historisk har varit mellan ca 10 och 40 tkr och det har varit ca fem ansökningar under 40 år.

Samråd har skett med olika organisationers personer från LRF, Länsstyrelsen, Herrljunga Vatten, Vattenkonsulter, m.fl.

Beslutsunderlag

Tjänsteskrivelse i ärendet daterad 2022-10-25

Kommunstyrelsen § 98/2021-05-31

Förslag till beslut

Förvaltningens förslag till beslut:

- Herrljunga kommun beviljar 10 procent i bidrag till dikesföretag där kommunen är markägare och/eller har utflöde till reningsverk eller från dagvatten. Samma bidragsprocent gäller för Nossan och dess tillflöden.

Beslutsgång

Ordföranden frågar om förvaltningens förslag till beslut antas och finner att så sker.

Tekniska nämndens beslut

1. Herrljunga kommun beviljar 10 procent i bidrag till dikesföretag där kommunen är markägare och/eller har utflöde till reningsverk eller från dagvatten. Samma bidragsprocent gäller för Nossan och dess tillflöden.

Expedieras till: Kommunstyrelsen



Arvoden i stiftelser

Information till kommuner som förvaltar stiftelser



Länsstyrelsen
Västra Götaland

Arvoden i stiftelser

Bakgrund

Länsstyrelsen i Västra Götaland är registrerings- och tillsynsmyndighet för stiftelser inom Västra Götalands och Hallands län.

Vi genomförde under 2021 en nationell tillsynsinsats där vi kontrollerade bland annat att stiftelser som förvaltas av en kommun främjar sina ändamål. Av de svar som kom in förstod vi att det finns behov av mer information inom områdena arvoden, förvaltningskostnader och ändamålskostnader. För att få ett bättre underlag skickade vi ut en enkät i maj 2022 med frågor inom dessa områden.

Vi har tagit fram den här informationsskriften för att uppmärksamma er på de regler som gäller avseende arvoden och förvaltningskostnader för stiftelser.

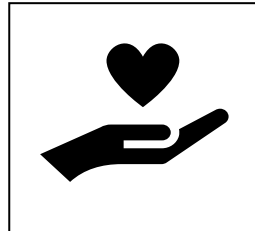
Resultatet av genomförd enkät

Enkäten skickades till samtliga kommuner i Västra Götaland- och Hallands län. 73 procent av kommunerna har besvarat den. Av de som svarat har 35 procent uppgett att arvode tas ut för någon eller några av de stiftelser som kommunen förvaltar. Så många som 69 procent av de svarande har uppgett att man inte känner till hur många av stiftelserna som kommunen förvaltar som har bestämmelser om arvode i sina föreskrifter. Flera kommuner har även uppgett att arvoden tas ut enligt schablon.

Redogörelse för rättsliga förutsättningar

Vårdplikt

Förvaltningsuppdraget för en stiftelse är ett förtroendeuppdrag och det ligger i den vårdplikt som förvaltaren har att hålla kostnaderna nere.



Förvaltningskostnad

Förvaltaren har rätt att omedelbart gottgöra sig för eventuella utlägg för stiftelsens räkning, t.ex. för porto eller courtage¹, prop. 1993/94:9, Om stiftelser, s. 139.

Förvaltaren kan dock endast i efterhand få kompensation för den tid som lagts på förvaltning av stiftelsen.

Att påföra stiftelsen en uppskattad förvaltningskostnad, som exempelvis baseras på en viss procent eller en genomsnittlig kostnad, är därför inte förenligt med gällande regelverk.

Arvode

Av 2 kap. 22 § stiftelselagen framgår att förvaltaren har rätt till skäligt arvode för sitt uppdrag att förvalta stiftelsen. Beslut om arvode får fattas av förvaltaren i *efterskott* för kalenderår.

Bestämmelsen är dispositiv, vilket innebär att om något annat framgår av stiftelseförförordnandet, exempelvis att arvode inte ska utgå, gäller i stället det. Länsstyrelsen anser därför att det är anmärkningsvärt att så många som 69 procent av de kommuner som svarat uppger att de inte känner till hur många av stiftelserna som man förvaltar som har bestämmelser om arvode i föreskrifterna.

¹ Den avgift du betalar när du handlar med aktier.

Stiftaren kan också ha föreskrivit att storleken på arvudet ska bestämmas efter någon annan norm än skälighet, till exempel att arvode ska utges med ett fast belopp eller vara knutet till ett visst index. Stiftaren kan också föreskriva att någon annan än förvaltaren ska bestämma arvudet till styrelsens ledamöter. Förvaltaren får då inte kringgå beslutet genom att betala ut ett högre arvode än vad extern part har beslutat om, prop. 1993/94:9 s.132-133.

Skälighet

Vad som är skäligt bedöms bland annat med hänsyn till hur kvalificerat uppdraget är och hur lång tid det har varit försvarligt att lägga ned på uppdraget. Om en förvaltare beviljar sig själv ett oskäligt arvode, kan detta leda till ingripande av tillsynsmyndigheten i form av vitesförbud mot utbetalning eller talan om skadestånd. Förvaltaren ska kunna motivera sina beslut om arvoden och de ska *motsvara en faktisk insats*. Det är inte tillåtet att ta ut ett arvode enligt schablon eftersom arvudet ska spegla hur kvalificerat uppdraget är och hur lång tid som varit försvarligt att lägga ned på uppdraget.

Stiftelsen får inte betala ut annat än ändamålskostnader, förvaltningskostnader eller arvode. Lön kan vara både ändamåls- och förvaltningskostnader.

Slutsats

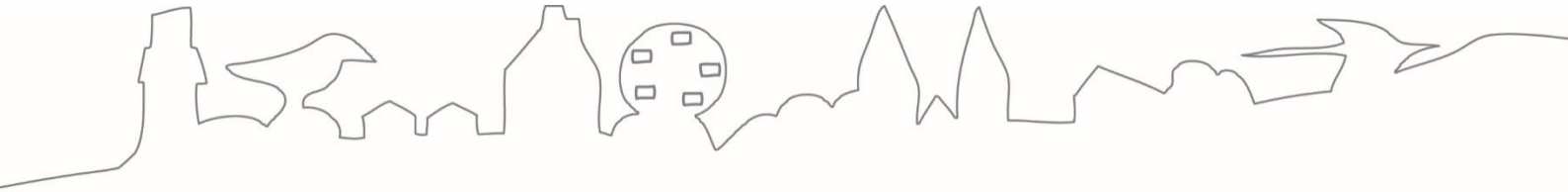
Vid beslut om arvode är det viktigt att förvaltaren känner till, och utgår ifrån de bestämmelser om arvode som eventuellt finns i stiftelsens förordnande. Finns inga bestämmelser i förordnandet gäller istället stiftelselagens bestämmelser. Förvaltarens beslut om arvode ska kunna motiveras och ska alltid *motsvara en faktisk arbetsinsats*. Detta innebär att det inte är möjligt att fatta beslut om arvode i förskott. Att ta ut ett oskäligt högt arvode, eller ta ut ett arvode som inte motsvarar en faktisk arbetsinsats, innebär också att förvaltaren missköter sitt förvaltningsuppdrag.

Det ankommer även på stiftelsens revisor att inom ramen för sitt uppdrag kontrollera att arvudet inte är oskäligt.



Länsstyrelsens uppföljning

Länsstyrelsen kan komma att följa upp den här tillsynsinsatsen genom individuell tillsyn av enskilda stiftelser framöver. Vi förutsätter då att förvaltare som inte tar ut arvoden enligt gällande regelverk justerar sin modell för att beräkna arvode tills dess.



Länsstyrelsen
Västra Götaland



Centrum	Lgh-nummer	RoK	Utflyttad	Hyra	Kostnad
Styrbjörn 1	109-1-1111	2	2022-12-31	7 345	0
Styrbjörn 1	109-1-1122	3	2022-11-30	8 749	0
Styrbjörn 1	109-1-1132	3	2023-01-31	8 749	0
Styrbjörn 7	111-2-2311	2	2020-06-30	4 067	4 067 E
Styrbjörn 7	111-2-2322	2	2023-01-31	4 373	0 E
Styrbjörn 7	111-2-2221	4	2022-09-30	7 328	7 328
Violen 12,13	112-1-1232	3	2023-01-31	7 122	0 ROT 230216
Violen 12,13	112-3-3211	3	2023-01-31	5 876	0
Vetet 1	113-6-3412	2	2022-11-30	4 865	0 ROT
Enen 11	118-1-1111	2	2023-12-31	4 998	0 ROT
Enen 11	118-1-1113	2	2023-01-31	5 129	0
Lönnen 3	119-1-1116	2	2022-12-31	7 063	0
Mossen 3	122-1-1001	2	2022-10-31	5 792	5 792
Mossen 3	122-1-2001	2	2022-09-30	5 792	5 792
Mossen 3	122-1-1203	2	2023-01-31	5 843	0
Mossen 3	122-1-2101	2	2023-01-31	5 792	0
Mossen 3	122-1-3101	2	2023-01-31	5 603	0
Vingen 1	123-1-1002	3	2023-01-31	5 491	0
Vingen 1	123-2-1012	3	2022-12-31	5 779	0
Herrljunga 3:155	131-4-1014	2	2023-01-31	6 649	0
Slöjdaren 5	150-5-1124	2	2022-02-28	6 300	6 300 Evakureringslgh stambyte Torgg 5
Slöjdaren 5	150-5-1125	2	2022-02-28	6 372	6 372 Evakureringslgh stambyte Torgg 5
Slöjdaren 5	150-2-1122	4	2023-01-31	8 155	0
Mimer	158-2-1111	3	2022-09-30	6 245	6 245 ROT
Kv Linden	201-1-1122	3	2022-10-31	8 919	8 919
Kv Linden	201-1-1133	3	2023-01-31	8 919	0
Kv Linden	201-1-1143	3	2022-10-31	9 026	9 026
Kv Linden	201-1-1153	3	2023-02-28	9 119	0

50 815 kr

Riksg



Annelund-Ljung	Lgh-nummer	RoK	Utflyttad	Hyra	Kostnad
Ljung 1:201, Karinsdal	162-1-1122	3	2023-01-31	6 198	0
Ljung 1:202	231-1-1811	1	2022-11-30	5 074	0
Ljung 1:202	231-1-1911	1	2022-08-31	5 074	5 074
Ljung 1:202	231-2-2511	1	2022-12-31	4 570	0
Ljung 1:202	231-2-2711	1	2022-11-30	4 570	0
Annelund 7:36	233-2-2111	4	2022-05-31	6 949	6 949
Annelund 7:36	233-2-2611	1	2022-12-31	4 012	0
Annelund 7:36	233-2-2311	1	2023-01-31	4 012	0
Annelund 6:5	234-1-1711	1	2022-08-31	5 248	5 248
Annelund 6:5	234-1-1311	1	2022-08-31	3 741	3 741
Mörlanda 2:65	238-2-3511	2	2022-09-30	5 331	5 331

240 239 kr

26 343 kr

77 158 kr Totalt månadens tomhyreskostnad

Kommentarer 2022-11-14

Uppsägningarna är fortfarande många och flytten går till kommuner som Vara, Vårgårda, Skövde, Varberg, Fristad, Dalarna, Falköping, Skara och Borås. De som bor kvar i kommunen och har köpt/byggt hus, köpt bostadsrätt, flyttat till privata hyresvärdar och de som flyttat inom Herbo.

Hyresgäster som på grund av ålderdom inte längre kan bo kvar i sina lägenheter och flyttat till äldreboende samt att vid dödsfall är uppsägningstiden endast en månad.

Efterfrågan på lägenheter är inte lika stor som utbudet och flera av de sökande har svag ekonomi vilket i sin tur innebär att vissa lägenheter måste läggas ut flera gånger/veckor samt att det beror på att en del av de som fått erbjudande inte bryr sig om att svara på erbjudande.

I de fall då vi har begärt in mer information/komplettering och det har uteblivit innebär det att vi inte kan erbjuda någon lägenhet till den/de sökande.

Lägenheterna på Sturegatan 1 och Torggatan 3 är svåra att hyra ut lägenheterna har varit ute på hemsidan vid flera tillfällen.

Lägenheterna på Aramturvägen gammal som ny lägenhet är svåra att hyra ut.

Ingalill Unér

Uthyrningsansvarig

2022-11-21



Underhållsrapport

Invändiga byggnadsarbeten

17 st färdiga	20 plus
Stamreovering	Torggatan 5
Nya golv	Nästegårdsg 4
Badrum	Vinbärsvägen

status

Pågående
Pågående
Klar
Klar

Utvändiga byggnads/markarbeten

Ny asfaltsyta p-platser	Armaturvägen.
Plåtning vindskivor	Änggatan
Ny asfalt	Ringvägen 16-26
Ny beklädnad miljöhus	Torggatan 10
Ny beklädnad miljöhus	Mörlandavägen
Ny beklädnad miljöhus	Ringvägen

Pågående
Klar
Pågående
Klar
Klar
Klar

Målningsarbeten

Miljöhus	Arvidsgårdsgatan 6
Vent.rum	Stenbyvägen 5
Fasad garage	Östergårdsgatan
Fönster	Hagens 16

Planerad
Planerad
Klar
Klar

RS

2022-11-21



Murningsarbeten

Slutföra puts	Karinsdal	Pågående
Lagning sockel	Storgatan 44	Klar
Lagning balkonger	Enen 11, Torget 2	Pågående

Ventilation

Nytt fläktaggregat	Stenbyvägen 5	Klar
--------------------	---------------	------

VVS

Byte shunt	Mörlandavägen 1	Klar
Nya värmerör i lgh	Torggatan 10 C	Planerad
Ny värmestam	Torggatan 10 A-C	Pågående
Kulvert	Korsgatan/Västergårdsgatan	Klar

Övrigt

Nya förråd	Radhusvägen	Klar
Renov. Tvättstuga	Torget 2	Pågående

RK 75

Meddelanden

Från: Christer Johansson <christer@herbo.se>

Skickat: 2022-11-28 10:31

Till: 'gunnar.ingvarsson@telia.com' <gunnar.ingvarsson@telia.com>, 'anders-i-klackholmen@telia.com' <anders-i-klackholmen@telia.com>, 'lars-goran.karlsson@herrljunga.se' <lars-goran.karlsson@herrljunga.se>, 'Göte Olsson' <gote.olsson@herrljunga.se>, 'lena.bertilsson@herrljunga.se' <lena.bertilsson@herrljunga.se>, 'Herrljunga kommun' <Herrljunga.Kommun@herrljunga.se>

Ämne: Styrelseprotokoll Herrljungabostäder AB 2022-11-21

Bilagor: Styrelseprotokoll Herrljungabostäder AB 2022-11-21.pdf, Budget 2023.pdf, Underållsrapport 2022-11-21.pdf, Uthyrningsrapport 2022-11-14.pdf

WARNING: Det här mejlet är skickat från en extern adress. Klicka inte på länkar eller bifogade filer om du inte känner igen avsändaren och vet att innehållet är säkert.

Hej,

Bifogar styrelseprotokoll och bilagor Herrljungabostäder AB 2022-11-21.

Vänligen

Christer Johansson



Torget 2 D

524 30 Herrljunga

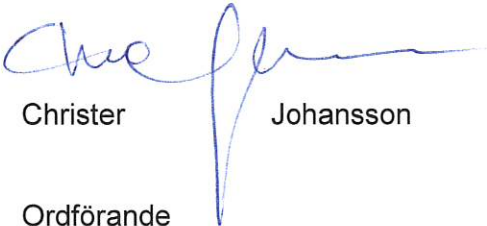
Vxl 0513-22260

Tfn direkt 0513-22263

www.herbo.se

HERRLJUNGABOSTÄDER AB
SAMMANTRÄDESPROTOKOLL556508-0909
Protokoll nr 7

2022-11-21

Plats och tid	Företagets kontor Torget 2 d Herrljunga kl.16:15 –19:30		
Beslutande	Christina Ragnar Kent Finn Henrik	Abrahamsson Emanuelsson Johansson Svensson Berner	
Övriga deltagande	Christer Annbritt	Johansson Koch	§ 64–70
Justeringsperson	Kent	Johansson	
Underskrift	Sekreterare § 64–73  Christer Johansson Ordförande  Ragnar Emanuelsson Justeringsperson  Kent Johansson		

HERRLJUNGABOSTÄDER AB
SAMMANTRÄDESPROTOKOLL556508-0909
Protokoll nr 7

2022-11-21

§ 64 Styrelseledamot Ragnar Emanuelsson öppnar mötet.

§ 65 Val av ordförande till styrelsemötet.

BESLUT

Ragnar Emanuelsson väljs till ordförande för mötet.

§ 66 Kent Johansson utses till justeringsperson.

§ 67 Fastställande av dagordning.

§ 68 Föregående protokoll gicks igenom och läggs till handlingarna

§ 69 Ekonomiansvarig och Vd presenterar budget för Herrljungabostäder AB 2023

BESLUT

Styrelsen för Herrljungabostäder AB beslutar att godkänna budget 2023. Bilaga 1.

§ 70 Av styrelsen vald ledamot Ragnar Emanuelsson rapporterar att internkontroll av fakturor är utförd.

§ 71 Byggnation och projektering

- Tornvägen
- Enen 10

Vd meddelar att det i samband med bygglovsansökan på Tornvägen inkommit synpunkter från blivande grannar.

BESLUT

Styrelsen för Herrljungabostäder AB beslutar att ge i uppdrag till Vd att undersöka möjligheterna att försöka ta hänsyn till inkomna synpunkter för att på så sätt påskynda bygglovsprocessen.

HERRLJUNGABOSTÄDER AB SAMMANTRÄDESPROTOKOLL

556508-0909
Protokoll nr 7

2022-11-21

§ 72 Rapporter och information

- Underhållsrapport
- Uthyrningsrapport
- Personal

BESLUT

Styrelsen för Herrljungabostäder AB beslutar att godkänna erhållna redovisningar enligt bilaga 2 och 3 samt muntliga framställningar.

§ 73 Övriga frågor.

§ 74 Ordförande förklarar mötet avslutat.



Budget 2023

Budget 2022

intäkter

Hysesintäkter inkl värme/vatten	5%		46 410 000	42 983 000
Lokaler			594 000	692 000
Garage-p-platser			753 000	700 000
Outhyrt			-1 083 000	-1 073 000
Övriga intäkter			815 000	770 000
Summa intäkter			47 489 000	44 072 000

kostnader

Underhåll		x	-8 266 000	-8 965 000
Underhåll extra målare externt				0
Underhåll löner				0
Drift Reparation övrig drift		x	-3 560 000	-6 310 000
Drift Fastighetsanknuten adm			-2 677 000	0
Drift Fastighetsskötsel		x	-2 487 000	-1 505 000
Drift Uppvärmning-EI			-7 613 000	-6 932 000
Drift Vatten-renhållning			-4 115 000	-3 726 000
Försäkringar	14,7% index		-700 000	-849 000
Kabeltv			-360 000	-330 000
Fastighetsskatt			-1 300 000	-1 050 000
Central adm			-3 314 000	-3 756 000
Bruttoresultat			13 097 000	10 649 000
Avskrivningar			-4 834 000	-4 635 000
Nedskrivningar	Tornvägen		-5 000 000	
Borgensavgift	0,30%		-430 000	-411 000
Ränta			-2 500 000	-859 000
Ränteintäkter			10 000	10 000
Koncernbidrag	Nossan		-200 000	-200 000

Resultat före bokslutsdisp/skatt**143 000****4 554 000**

avkastningskrav

2%

Bruttoresultat	13 097 000
Marknadsvärde (värde 2022 ej klart)	430 000 000

Avkastning **0,03**

Protokoll från södra hälso- och sjukvårdsnämnden, 2022-11-25

§ 160

Verksamhetsplan och budget för lokalt folkhälsoarbete i Herrljunga kommun 2023

Diarienummer HSNS 2020-00106

Beslut

1. Södra hälso- och sjukvårdsnämnden godkänner Herrljunga kommuns verksamhetsplan och budget för lokalt folkhälsoarbete 2023.
2. Södra hälso- och sjukvårdsnämndens beslut gäller under förutsättning att motsvarande beslut fattas av Herrljunga kommun.
3. Södra hälso- och sjukvårdsnämnden beslutar att finansieringen sker inom ramen för nämndens folkhälsobudget.

Sammanfattning av ärendet

Södra hälso- och sjukvårdsnämnden (HSNS) har två samverkansavtal med varje kommun inom nämndens geografiska ansvarsområde avseende lokalt folkhälsoarbete. Kommunen ska enligt avtalen årligen ta fram en verksamhetsplan för det lokala folkhälsoarbetet med budget, mål och planerade insatser. Koncernkontoret bedömer att verksamhetsplanen stämmer överens med intentionen i folkhälsoavtalen och föreslår nämnden att godkänna verksamhetsplan och budget.

Herrljunga kommun beslutar om verksamhetsplan och budget i november. Därför läggs en extra beslutssats att nämndens beslut gäller under förutsättning att motsvarande beslut fattas av Herrljunga kommun.

Verksamhetsplanen för 2023 utgår från lokala och regionala styrande dokument och program och utgör, tillsammans med dialoger mellan kommunen och HSNS, grunden för prioriteringar och insatser inom samverkansavtalet.

Gemensamma prioriterade grupper är:

- Barn och unga
- Personer med funktionsnedsättning samt personer i utanförskap
- Äldre

Kommunens prioriterade områden är:

Justerare:	Justerare:	Justerare:	Rätt utdraget intygar:

Protokoll från södra hälso- och sjukvårdsnämnden, 2022-11-25

- Fullföljda studier
- Ofrivillig ensamhet
- Levnadsvanor

Verksamhetsplanens prioriterade grupper och områden är samma som noterades i vårdialogens anteckningar.

Under varje område i verksamhetsplanens matris för insatser beskrivs vilka insatser som ska genomföras, hur och för vilka målgrupper.

Beslutsunderlag

- Tjänsteutlåtande daterat 2022-11-04

Skickas till

- Herrljunga kommun, herrljunga.kommun@herrljunga.se.
- Herrljunga kommun, folkhälsostateg Li Johansson Nyström, li.johanssonnystrom@herrljunga.se, för kännedom.

Justerare:	Justerare:	Justerare:	Rätt utdraget intygar:



LOKALT PROJEKTRESULTAT

SAMMANSTÄLLD UTIFRÅN ANONYMA UTVÄRDERINGAR

93%

Samlat betyg UngDrive Academy kickoffvecka.

93%

Samlat helhetsbetyg UngDrive Academy.

76%

Ökad sannolikhet att starta företag efter sommaren.

100%

Rekommenderar UngDrive Academy.

ÖVERGRIPANDE DATA*

	22% Har jobbat i någon mån tidigare.
	33% Vet vad hen vill arbeta med i framtiden.
	33% Har föräldrar som driver företag.
	89% Är nöjda med lönen de tjänade ihop.
	67% Vill driva vidare sitt företag.
	100% Arbetade tre veckor eller mer.
	78% Känns enklare att driva företag nu.

PERSONLIG UTVECKLING**

	78% Mer självständig.
	82% Modigare.
	82% Bekvämare att prata inför andra.
	91% Ökat självförtroende.
	64% Mer bekväm att ringa samtal.
	78% Mer bekväm att prata med främlingar.
	82% Mindre rädd för att misslyckas.

FÖRETAGANDE FÖRE/EFTER

44%	89% Känner till Ung Företagsamhet.
44%	89% Vill driva UF-företag.
78%	56% Verkar svårt att starta företag.
11%	89% Vet hur man startar företag.
22%	100% Känner en företagare <35 år.

COACHING

	100% Coachernas samlade betyg.
	96% Kvalité: Coachföreläsningar.
	91% Kvalité: Ekonomistöd & regler.
	100% Kvalité: Stöd under sommaren.
	78% Anser att coach måste vara företagare.

* Samtliga utvärderingsdata samlas in vid tre olika tillfällen längs UngDrive Academy®-projektets gång. Under infoträff, efter kickoffveckan samt efter avslutningen.

** Genomsnittliga värden för region *Herrljunga*. "I vilken utsträckning känner du dig"... Där 0 är INGEN skillnad och 100 är ENORM skillnad).



Protokoll nr 93

Styrelsesammanträde Nossan Förvaltningsaktiebolag

Närvarande:

Styrelse: Gunnar Ingvarsson, Anders Andersson, Lena Bertilsson
Ordförande: Gunnar Ingvarsson

Tjm: Eva-Lena Egsonius (VT)

Plats: Mollasjön, Kommunhuset

Tid: 2022-12-05 kl. 10:00-12:00

1. Styrelsesammanträdets öppnande

Beslut: Mötet förklarades öppnat av ordförande.

2. Godkänna dagordningen

Beslut: Dagordningen godkändes med tillägg

Övrig punkt, fastställande av ägardirektiv Herbo

3. Att jämte ordförande utse två justerare av dagens protokoll

Beslut: Anders Andersson och Lena Bertilsson valdes att justera dagens protokoll

4. Genomgång av Nossans prognos samt fastställande av inriktning koncernbidrag 2022

VT går igenom Nossans resultat för perioden och prognosen för helåret. Resultatet för perioden fram till och med oktober månad visar på 270,3 tkr. Prognosen visar att ett koncernbidrag om totalt 1 500 tkr behövs för att nå ett positivt resultat.

Beslut: Styrelsen godkänner den ekonomiska redovisningen samt beslutar att:

- Herrljungabostäder AB preliminärt ska betala ett koncernbidrag om 200 tkr och
- Herrljunga Elektriska AB ska utbetala aktieutdelning med 150 kr per aktie (18 000 st), vilket fördelas som ett koncernbidrag om 1300 tkr avsatt vid bokslut 2022-12-31, och resterande del som ordinarie utdelning efter årsstämman i mars 2023, till Nossan Förvaltningsaktiebolag avseende verksamhetsåret 2022.

VT ska kontakta ekonomiansvariga i dotterbolagen med beslutet, samt översända beslutsprotokollet till bolagen för åtgärd.

11
GT
000

5. Information om tidplan för årsbokslut

VT går igenom det tidplanen för årsbokslutet.

Beslut: Styrelsen lägger informationen till handlingarna.

6. Fastställa årsagenda 2023

Beslut: Styrelsen lägger informationen till handlingarna. Bilaga 1

7. Beslut om ägarrepresentanter till bolagsstämmor i koncernen

Beslut: Nossan Förvaltningsaktiebolag utser ägarrepresentanter/ombud till bolagsstämmor enligt följande:

Herrljunga Elektriska AB:

Anders Andersson

Herrljungabostäder AB:

Lena Bertilsson

Fullmakter delas ut vid styrelsemötet den 6 mars 2023

8. Budget 2023 Nossan Förvaltningsaktiebolag

VT går igenom förslag till budget.

Beslut: Budget 2023 fastställdes enligt bilaga 2

9. Låneportfölj Nossankoncernen samt indikativa räntor

VT går igenom aktuell låneportfölj och de indikativa räntorna.

Beslut: Informationen läggs till handlingarna.

10. Fastställande av ägardirektiv Herbo

Beslut: Nossans förvaltningsaktiebolag som ägare till Herbo AB beslutar att på kommande årsstämma 2023, fastställa beslut i KF 2020-06-16 §82 som ett särskilt ägardirektiv.

11. Avslut

Ordförande avslutar mötet.

Vid protokollet,

Eva-Lena Egsonius

Justeras,

Gunnar Ingvarsson
Styrelseordförande

Anders Andersson
Styrelseledamot

Lena Bertilsson
Styrelseledamot



BILAGA 1

Sammanträdesplan 2023, fastställd vid styrelsesammanträde 2022-12-05

Månad	Datum Kl 10.00-12.00 Om inget annat anges	Styrelsemöte/ Ägardialog	Årsstämma Noteringar Ärenden
Jan	30 Kl. 13-17	KS presidie Ägardialog	Ordf + VD i respektive bolag Redovisning till KS utifrån KS uppsiktsplikt Aktuella ägarfrågor i koncernen Kallelse kommer från KS
Mars	6	Styrelsemöte	Inför årsstämman Bokslut Årsredovisning Koncernredovisning Kallelse årsstämma Revisorerna Delegation och Inriktning för ombuden till bolagsstämmorna
Mars	27		Bolagsstämma Nossan
Maj	15	Styrelsemöte + Nossans Ägardialog Finansråd före ägardialogen	Ordf + VD i bolagen Aktuella ägarfrågor i koncernen Finanspolicy Koncernkonto Prognos helår
Sept	25 Kl. 13-17	KS presidie Ägardialog	Ordf + VD i bolagen Redovisning till KS utifrån KS uppsiktsplikt Aktuella ägarfrågor i koncernen Kallelse kommer från KS
Okt	16	Styrelsemöte + Nossans Ägardialog Finansråd före ägardialogen	Ordf + VD i bolagen Aktuella ägarfrågor i koncernen Koncernkonto Prognos helår Fastställande av internkontrollplan Budgetförutsättningar Affärsplaner Fastställa årsagenda
Dec	4	Styrelsemöte	Beslut om utdelning och koncernbidrag Budget Uppföljning internkontroll Boksluts-och stämmoanering för koncernbolagen

Nossan Förvaltningsaktiebolag
556637-5746

BUDGET RESULTATRÄKNING

Bilaga 2

	Budget 2019	Budget 2020	Budget 2021	Budget 2022	Budget 2023
Nettoomsättning	0	0	0	7 100	7 000
Företagsförsäkringar	-25 000	-15 000	-15 000	-15 000	-17 000
Styrelsearvoden	-100 000	-100 000	-100 000	-100 000	-98 000
Revisionsarvoden	-120 000	-55 000	-65 000	-65 000	-82 000
Redovisningstjänster	0	-10 000	-10 000	-10 000	0
Administrativa kostnader	0	0	0	0	0
Övriga förvaltningskostnader	-600 000	-600 000	-650 000	-520 000	-520 000
Rörelseresultat	-845 000	-780 000	-840 000	-710 000	-710 000
Finansiella poster:					
Övriga ränteintäkter	40 000	60 000	60 000	60 000	1 460 000
Räntekostnader och liknande resultatposter	-230 000	-250 000	-300 000	-500 000	-3 650 000
Resultat efter finansiella poster	-1 035 000	-970 000	-1 080 000	-1 150 000	-2 900 000
Bokslutsdispositioner					
Koncernbidrag	1 035 000	970 000	1 080 000	1 150 000	2 900 000
Skatt på årets resultat					
ÅRETS RESULTAT	0	0	0	0	0

November 2022

Medlemmarna i Kommuninvest
Ekonomisk förening

Inbjudan till nominering av ledamöter till styrelsen för Kommuninvest Ekonomisk förening

Valberedningen för Kommuninvest Ekonomisk förening inbjuder härmed medlemmarna i föreningen att nominera en eller flera personer att väljas till föreningsstyrelsen.

Valet av styrelseledamöter sker vid den ordinarie föreningsstämman torsdagen den 30 mars 2023.

Styrelsen består för närvarande av 15 ordinarie ledamöter och 15 suppleanter. Till-sättning av styrelse m.m. regleras i föreningens stadgar samt i arbetsordningen för valberedningen i föreningen. Dessa dokument finns tillgängliga via Kommuninvests hemsida: **www.kommuninvest.se**

Av arbetsordningen för Valberedningen framgår bland annat att Valberedningen i sitt arbete ska:

- Genomföra en systematisk procedur för att söka kandidater till de styrelseposter som ska fyllas, varvid förslag som inkommit från medlemmarna ska beaktas.
- Eftersträva att resultatet i de allmänna valen i medlemskommuner och medlemsregioner återspeglas i styrelsens sammansättning, en jämn könsfördelning, att ledamöterna representerar olika geografiska delar av landet samt att det finns ledamöter från medlemmar av olika storlek.
- Tillse att styrelsen uppfyller de krav som kommer att ställas på styrelsen till följd av föreningens läge och framtida inriktning.

Vidare framgår av arbetsordningen att de personer som föreslås ingå i styrelsen ska ha förtroendeuppdrag hos kommun eller region som vid tidpunkten för den ordinarie föreningsstämman är medlem i den ekonomiska föreningen.

Valberedningen ser det som mycket betydelsefullt med en aktiv föreningsstyrelse där ledamöternas närvaro värderas högt och där suppleanternas regelmässigt deltar vid sammanträdena oavsett om de behöver tjänstgöra eller inte. Styrelsen sammanträder cirka 5-6 gånger per år och de flesta sammanträdena äger rum i Stockholm.

Meddelanden

Till nomineringen bifogas följande uppgifter:

- Den nominerades namn och personnummer
- Hemadress och telefonnummer
- Partitillhörighet
- Förtroendeuppdrag i kommunen/regionen
- Övriga uppdrag
- Andra betydelsefulla meriter och erfarenheter (exempelvis speciell utbildning och uppdrag eller anställningar hos andra än kommunen/regionen)

Glöm inte att också ange kontaktuppgifter (e-postadress eller telefon) till någon hos medlemmen som vid behov kan lämna ytterligare information om den nominerade.

Kommuninvest Ekonomisk förening är ensam ägare till kreditmarknadsbolaget Kommuninvest i Sverige AB.

När man har ett kvalificerat innehav i ett företag som står under Finansinspektionens tillsyn ska Finansinspektionen göra en lämplighetsprövning av de ledamöter och suppleanter som valts till ägarföretagets styrelse. Det sker bland annat mot uppgifter som hämtas in från Rikspolisstyrelsen, Bolagsverket, Kronofogdemyndigheten och Skatteverket. Förfarandet beskrivs på Finansinspektionens inspektionens hemsida: www.fi.se

Det är viktigt att de personer som nomineras känner till att en sådan ägarledningsprövning kommer att ske och att de accepterar att genomgå en sådan bedömning.

Nomineringar adresseras enligt nedan och skall vara Valberedningen tillhanda senast fredagen den 20 januari 2023.

Post:	E-post:
Kommuninvest Ekonomisk förening	valberedningen@kommuninvest.se
Valberedningen	
Box 124	
701 42 ÖREBRO	

Om ni har frågor är ni välkomna att kontakta Valberedningens sekreterare Ulf Bengtsson mobiltel: 070-340 39 83 alternativt e-post: ulf.bengtsson@kommuninvest.se eller någon av ledamöterna i Valberedningen.

Anders Ceder (S),	Lindesbergs kommun	070-511 52 32
Martina Mossberg (M)	Haninge kommun	073-941 30 41
Lars Nyström (SD)	Skurup kommun	073-064 86 42
Gertowe Thörnros (V)	Degerfors kommun	076-206 90 49
Håkan Stålbirt (KD)	Örebro kommun	072-070 41 62
Kerstin Sjöström (C)	Nordmalings kommun	070-643 67 13
Kenneth Carlsson, (L)	Färgelanda kommun	073-077 77 79
Roger Persson (MP)	Gävle kommun	070-256 57 88

Meddelanden

Med vänlig hälsning
KOMMUNINVEST EKONOMISK FÖRENING
Valberedningen

Anders Ceder
Ordförande

Ulf Bengtsson
Sekreterare

Protokoll från södra patientnämnden, 2022-11-24

§ 33

Äldre röster om vården

Diarienummer PNS 2022-00062

Beslut

1. Södra patientnämnden antecknar informationen i rapporten.

Sammanfattning av ärendet

Patientnämnderna ska enligt lag (2017:372) om stöd vid klagomål mot hälso- och sjukvården uppmärksamma och synliggöra riskområden och hinder för utveckling av vården. Patientnämnderna tar därför fram rapporter med fokus på teman och problemområden i inkomna synpunkter och klagomål.

Beslutsunderlag

- Tjänsteutlåtande daterat 2022-10-31

Skickas till

- Hälso- och sjukvårdsstyrelsen, hss@vgregion.se, för kännedom
- Södra hälso- och sjukvårdsnämnden, hsn.sodra@vgregion.se, för kännedom
- Styrelsen för Södra Älvsborgs Sjukhus, sas@vgregion.se, för kännedom
- Styrelsen för Närhalsan, narhalsan@vgregion.se, för kännedom
- Primärvårdsdirektör, Jörgen Thorn, jorgen.thorn@vgregion.se, för kännedom
- Kommunstyrelser inom Västra Götalandsregionen samt socialnämnder / äldreomsorgsnämnder, för kännedom

Justerare:	Justerare:	Justerare:	Rätt utdraget intygar:

Tjänsteutlåtande

Datum 2022-11-01

Diarienummer PNS 2022-00062

Västra Götalandsregionen**Patientnämndernas kansli**

Handläggare: Karin Nordgren

Telefon: 010-441 20 07

E-post: karin.nordgren@vgregion.se

Handläggare: Maria Ståhl

Telefon: 010-441 20 14

E-post: maria.stahl@vgregion.se

Till södra patientnämnden

Äldre röster om vården

Förslag till beslut

1. Södra patientnämnden antecknar informationen i rapporten.

Sammanfattning av ärendet

Patientnämnderna ska enligt lag (2017:372) om stöd vid klagomål mot hälso- och sjukvården uppmärksamma och synliggöra riskområden och hinder för utveckling av vården. Patientnämnderna tar därför fram rapporter med fokus på teman och problemområden i inkomna synpunkter och klagomål.

Äldre röster om vården - klagomål till patientnämnden när patienten är över 70 år

Undersökningar visar att äldre personer är mindre benägna att klaga på sjukvården, till en del förklaras detta av anpassade förväntningar. Antalet personer som lämnar klagomål till patientnämndernas kansli i Västra Götalandsregionen, där patienten är 70 år eller äldre, har ökat något under de senaste åren. I rapporten analyseras 443 klagomål, vilka till största delen gällde somatisk specialistvård och primärvård. Fler klagomål anmälades av närstående än i andra vuxna patientgrupper i patientnämndens material.

I den största gruppen klagomål befann sig patienten i väntan på vård, varav de flesta gällde väntetid till operation. En del patienter upplevde samtidigt brister i information och återkoppling om vårdens planering. I rapportens klagomål sågs en större andel gälla slutenvården jämfört med klagomål från andra åldersgrupper. Ett flertal olika situationer på vårdavdelning berördes och från närståendes sida framhölls särskilt svårigheterna som uppstod då patienter skrevs ut utan tillräcklig

Datum 2022-11-01

Diarienummer PNS 2022-00062

planering eller då närstående inte informerades om att patienten råkat ut för en fallskada.

Patienter och närstående berättade om att kommunikationen med vården hade brustit. Man ansåg att otillräcklig information ledde till minskad delaktighet och att det i vissa fall påverkade vården negativt. Som en del i att förbättra kommunikationen i primärvården efterfrågade flera patienter en ökad kontinuitet och uttryckte att en fast läkarkontakt också skulle innebära en större trygghet.

I flera klagomål beskrev patienten eller den närstående på ett tydligt sätt upplevelsen av att patienten hade bedömts och behandlats utifrån sin ålder, och inte utifrån sina förutsättningar och behov. Vissa patienter upplevde även att bemötandet försämrades för att de var äldre, och de uttryckte känslan av att de betraktades som mindre värda. Detta sågs bland annat i en del av de klagomål som beskrev att en diagnos hade blivit fördröjd. Patienter uttryckte ibland misstanken om att åldern hade gjort att läkaren missbedömde symtomen och att de förklarades som åldersrelaterade.

Vikten av att anpassa informationen till patientens förutsättningar framgår i flera av de analyserade klagomålen och i vissa fall framkom att information till närstående kan vara ett viktigt komplement och öka patientens möjlighet till delaktighet. Vid utskrivning från slutenvården sågs att dialogen med närstående hade kunnat bidra till en säkrare hemgång.

I patientnämndens klagomål efterfrågade äldre patienter och deras närstående en ökad individanpassning och personcentrering av vården för den äldre patienten. Detta gällde när patienter behövde anpassade insatser på grund av minskad autonomi men också då patienter upplevde sig bedömda och särbehandlade utifrån sin kronologiska ålder i stället för utifrån sina individuella förutsättningar.

Patientnämndernas kansli

Susanne Tedsjö
Förvaltningschef

Anne-Kathrin Schneider
Enhetschef

Datum 2022-11-01

Diarienummer PNS 2022-00062

Bilagor som ingår i beslutsunderlaget

- Rapport: Äldre röster om vården - klagomål till patientnämnden när patienten är över 70 år

Besluten skickas till

- Hälso- och sjukvårdsstyrelsen, hss@vgregion.se, för kännedom
- Södra hälso- och sjukvårdsnämnden, hsn.sodra@vgregion.se, för kännedom
- Styrelsen för Södra Älvsborgs Sjukhus, sas@vgregion.se, för kännedom
- Styrelsen för Närhalsan, narhalsan@vgregion.se, för kännedom
- Primärvårdsdirektör, Jörgen Thorn, jorgen.thorn@vgregion.se, för kännedom
- Kommunstyrelser inom Västra Götalandsregionen samt socialnämnder / äldreomsorgsnämnder, för kännedom

Äldre röster om vården

Klagomål till patientnämnden
när patienten är över 70 år

Innehåll

Inledning	3	Generella iakttagelser	7
Sammanfattning	4	I väntan på vård	8
Bakgrund	5	När diagnosen dröjde	9
Jämlig vård	5	I slutenvården	9
Ålderism	5	När kommunikationen brast	11
Klagomål och förväntningar	5	Läkemedelsbehandlingen	11
Syfte	6	Efter behandlingen	12
Urval och metod	6	Hemsjukvård och övriga klagomål	13
Resultat	7	Analys/diskussion	14
		Bilaga, statistik	16

2022-11-02

Dokumentnamn: Äldre röster om vården

Diarienummer: PNN 2022-00092

Susanne Tedsjö, förvaltningschef susanne.tedsjo@vgregion.se

Analys/text: Karin Nordgren, utredare med särskilt analysansvar, patientnämndernas kansli karin.nordgren@vgregion.se

Maria Ståhl, utredare, patientnämndernas kansli maria.stahl@vgregion.se

Inledning

Patientnämndernas kansli tar emot synpunkter och klagomål på offentligt finansierad hälso- och sjukvård, tandvård och kommunal hälso- och sjukvård inklusive skolhälsovård i Västra Götalandsregionen. I lag (2017:732) om stöd vid klagomål mot hälso- och sjukvården anges att patientnämnderna ska bidra till kvalitetsutveckling, hög patientsäkerhet och till att verksamheterna inom hälso- och sjukvården anpassas efter patienternas behov.

Patientnämndernas huvudsakliga uppgift är att på ett lämpligt sätt hjälpa patienter och närstående att föra fram klagomål till vårdgivare och att få klagomålen besvarade. Genom att i rapporter beskriva klagomålen kan deras berättelser få en betydelse även efter att det enskilda ärendet är handlagt.

Antalet personer som lämnar klagomål till patientnämndernas kansli i Västra Götalandsregionen, där patienten är 70 år eller äldre, har ökat under de senaste åren. 2015 utgjorde de 15 procent av alla klagomål och 2021 gällde 20 procent av alla klagomål patienter i den åldersgruppen.

I denna rapport beskriver vi klagomålens innehåll när patienterna är över 70 år och belyser olika delar av patienternas vårdförlopp.



Att utgå från anmälningar till patientnämnden innebär att undersöka och analysera synpunkter och klagomål. Det ger inte en bild av hur hälso- och sjukvården i sin helhet fungerar men reflekterar upplevelser av vården när patienter och närstående inte är nöjda. Deras berättelser ger en vägledning i på vilket sätt sjukvården kan förbättras och anpassas efter människors behov.

Sammanfattning

Generellt i patientnämndens klagomål

Överensstämmer innehållet i äldre personers klagomål med det som andra åldersgrupper framför. Patienter eller närstående klagar vanligast på något i vård och behandling, på problem i kommunikationen eller på väntetiden eller tillgängligheten till vård. Om vi ser övergripande på gruppens klagomål så skiljer sig den äldre patientens klagomål alltså inte från den yngre, däremot anmäldes fler klagomål av närstående än i andra vuxna patientgrupper. I denna rapport har patientnämnden valt att se närmare på och göra en sammanställning av alla klagomål för åldersgruppen 70 år och äldre, som inkom under första halvåret 2022.

Det framkommer i flera klagomål att patienten eller den närstående på ett tydligt sätt har beskrivit en upplevelse av att patienten har behandlats utifrån sin ålder, och inte utifrån sina förutsättningar och behov. Vissa patienter använde ordet diskriminering i sin skriftliga anmälan.

I den största gruppen klagomål befann sig patienten i någon form av väntan på vård. Det vanligaste klagomålet gällde tiden under väntan på operation, men det förekom också synpunkter på svårigheter att komma i kontakt med primärvården eller på lång väntan på besök till specialistvård eller primärvård.

Många klagomål berörde vården när patienten vårdades ineliggande på sjukhus. Ett flertal olika situationer och händelser på vårdavdelningar berördes, och från närståendes sida framhölls särskilt

svårigheterna som uppstod då patienter skrevs ut utan tillräcklig planering. I flera klagomål ansåg också närstående att patienten kom hem för snabbt och i för dåligt skick, ibland med snabb återinläggning på sjukhus som en konsekvens.

I de klagomål som handlade om lång tid fram till diagnos upplevde flera patienter att de inte blev lyssnade till eller tagna på allvar och att det var orsaken till att rätt diagnos inte upptäcktes vid besöken. Vanligaste klagomålet om fördröjd diagnos rörde cancer.

Patienter och närstående berättade för patientnämnden om en upplevelse av att kommunikationen från sjukvårdens sida hade brustit. Det kunde utläsas i många av rapportens klagomål, också i de vars kärna handlade om något annat. Informationen och återkopplingen från sjukvården, till exempel om planeringen av vården, upplevdes i många fall som bristfällig och ibland som obefintlig. Detta minskade ofta känslan av delaktighet.

Genom patientexempel har patientnämnden valt att i rapporten speciellt lyfta fram de klagomål som belyser patientens känsla av att deras ålder har haft betydelse för hur de behandlades, bedömdes eller bemöttes.



Bakgrund

Andelen äldre i befolkningen beräknas öka.¹ Frågan om hur det kommer att påverka vården är komplex. Att den äldre delen av befolkningen ökar behöver inte betyda att vårdkonsumtionen stiger i samma takt eller på alla vårdnivåer. Detta visas i tillbakablick och framtidsprognos där flera parametrar såsom befolkningsutveckling, den medicinska utvecklingen och hur vården är organiserad beaktas. Ett exempel på detta är att behovet av vårdplatser inte anses korrelerat till den beräknade ökningen av antalet äldre i befolkningen.^{2,3} Ett steg i utvecklingen av hälso- och sjukvården är omställningen till Nära vård där större delaktighet från patienter på flera sätt skall göra att sjukvårdens resurser utnyttjas mer effektivt.⁴

Jämlik vård

Enligt hälso- och sjukvårdslag (2017:30) ska vården i Sverige ges med respekt för allas lika värde och den som har störst behov av hälso- och sjukvård ska ges företräde till vård. Prioriteringar har alltid behövt göras inom vården och ska ske utifrån den värdegrund och de etiska principer som vägleder hur vårdens resurser ska fördelas.

Enligt riksdagsbeslut ska prioriteringar göras utifrån beaktande av människovärdesprincipen, behovs- och solidaritetsprincipen och kostnads-effektivitetsprincipen.⁵ Prioriteringar som behöver göras är reglerade för allas rätt till en jämlik vård, och ålder, en av sju diskrimineringsgrunder enligt lagstiftning, ska inte vara grund för bedömning för vilken sorts vård eller behandling en person ska få.⁶

Ålderism

Ålderism, "stereotypa föreställningar eller diskriminering som utgår från en människas ålder" uppmärksammas av Världshälsoorganisationen WHO som skrivit en rapport om ämnet. I dess förord skrivs att covid-19-pandemin har förstärkt ålderistiska idéer och om vikten av att både uppmärksamma och motverka denna form av klassificering av människor.⁷

I den etiska plattform som finns för bedömningar inom vården görs skillnad på biologisk och kronologisk ålder. Med biologisk ålder menas graden av åldrande fysiskt och mentalt, kronologisk ålder anger hur många år en person har levt. Enligt prioriteringsordningen är det den biologiska åldern som ska styra den medicinska bedömningen och inte den kronologiska.⁸ Exempel på när detta frångåtts i

Sverige är när allmänna råd gavs utifrån kronologisk ålder under pandemin och Inspektionen för vård och omsorg har i efterhand kritiserat att bedömningar av äldre gjordes utan individuella ställningstaganden.^{9,10}

Klagomål och förväntningar

I Västra Götalandsregionen består knappt 15 procent av befolkningen av personer som är 70 år eller äldre. Den konsumtion av vård de står för är 26 procent av den totala mängden utförd vård i regionen.¹¹ Andelen klagomål till patientnämnden som rör personer som är 70 eller äldre var 18 procent under första halvåret av 2022. Detta visar på en lägre andel klagomål i förhållande till den konsumerade vården jämfört med befolkningen totalt. Att färre klagomål rör den äldre patientgruppen kan ha flera förklaringar. En anledning kan vara att upplevelsen av vården påverkas av de förväntningar som finns. Det har visats att patienters förväntningar av vården anpassats i takt med stigande ålder till att ligga i nivå med den upplevda vården. Förväntningar hos äldre kan därmed vara lägre än hos yngre personer.¹²



- 1 [Den framtida befolkningen i Sveriges län och kommuner 2021–2040 \(scb.se\)](#)
- 2 [Hur påverkas vårdkonsumtion och vårdpersonal av att befolkningen ökar? Underlag för vårdprognos \(vgregion.se\)](#)
- 3 [Fakta om vårdplatser | SKR](#)
- 4 [Omställning till Nära vård | SKR](#)
- 5 [Prioriteringar inom hälso- och sjukvården Socialutskottets Betänkande 1996/97:SoU14 - Riksdagen](#)
- 6 [Diskrimineringslag \(2008:567\)](#)
- 7 [Global rapport om ålderism: sammanfattning \(who.int\)](#)
- 8 [Prioriteringar inom hälso- och sjukvården Proposition 1996/97:60 - Riksdagen](#)
- 9 [Folkhälsomyndigheten nyhetsarkiv mars 2020 Personer över 70 bör begränsa sociala kontakter tills vidare](#)
- 10 [Ingen region har tagit sitt fulla ansvar för individuell vård och behandling | IVO.se](#)
- 11 [Västra Götalandsregionen, Regional vårdanalys](#)
- 12 [Nationell uppföljning av hälso- och sjukvården 2022 | Vård- och omsorgsanalys](#)

Syfte

Syftet med rapporten är att utifrån inkomna klagomål till patientnämndernas kansli belysa äldre patienters och deras närståendes synpunkter. Innehållet ska kunna utgöra ett bidrag till hälso- och sjukvårdens kvalitets- och förbättringsarbete. Rapporten är också ett underlag och stöd för patientnämndernas och Västra Götalandsregionens övriga politiker, berörda tjänstemän och övriga intressenter.

Urval och metod

Underlaget till denna rapport utgörs av synpunkter och klagomål, vidare i rapporten kallade klagomål eller ärenden, som har inkommit till patientnämndernas kansli under de första sex månaderna av 2022. De berörda patienterna i klagomålen var 70 år och äldre. De flesta klagomålen kunde delas in i grupper utifrån var i ett vårdförlopp patienten befann sig när det berättelsen handlade om inträffade. Övriga klagomål har grupperats efter typ av händelse. Många klagomål kan passa in i flera olika kategorier, men har grupperats i ett försök att på ett tydligt sätt beskriva klagomål utifrån många olika aspekter av vården, och patienters upplevelser utifrån olika situationer.

I rapporten används ibland begreppet anmälare som en benämning på den som kontakter patientnämnden och berättar om klagomålet. Anmälaren kan vara patienten eller någon närstående. Klagomål registreras alltid hos patientnämnden på den enhet som anmälaren har uppfattat som den som bär ansvaret för händelsen.



Resultat

På följande sidor ges exempel ur klagomål. Citat kan vara hämtade ur det aktuella klagomålet men också från andra klagomål i rapporten vars innehåll har en liknande kärna. Citat har ibland förkortats för att utelämna detaljer.

I rapporten ingår 443 klagomål, som berör 414 patienter. I 35 procent var anmälaren en annan än patienten. I patientnämndens totala mängd klagomål brukar den siffran vara cirka 25 procent.

Många av de klagomål som patientnämnden tar emot innehåller flera olika delar. Det är inte ovanligt att den som anmäler har upplevt brister på olika vårdnivåer eller vid olika tidpunkter i ett vårdförlopp. 22 patienter hade 2 eller flera klagomål som gällde samma händelse men berörde olika vårdgivare.

De klagomål som rörde primärvården var till antalet 122 och specialistvårdens klagomål var 290, vilket är en något högre andel specialistvårdsärenden än i patientnämndens totala ärendemängd. Av specialistvårdens klagomål gällde 11 psykiatrisk vård. Totalt 15 klagomål kom in som berörde kommunal hälso- och sjukvård och 3 klagomål

berörde tandvården. Patientnämnden har skrivit till vårdgivarna i 43 procent av rapportens klagomål.

För diagram om ålder, kön och gruppering av klagomål, se bilaga 1.

Generella iakttagelser

Brister i kommunikationen mellan vårdens personal och patient eller närstående, är ofta en del av berättelsen i de klagomål som patientnämnden tar emot. Det förekom också frekvent i klagomålen i denna patientgrupp, men varken mer eller mindre än i andra åldersgrupper. I många av rapportens klagomål fanns det med som en av flera synpunkter, men några har bedömts att i huvudsak handla om bristande kommunikation.

I en del klagomål fanns en berättelse om att patienten på något sätt upplevde att vårdgivaren hade behandlat hen annorlunda på grund av åldern. Vissa patienter använde ordet diskriminering i sin skriftliga anmälan. I dessa klagomål, och i ett flertal andra, ansåg patienter eller närstående att vården inte hade anpassats efter de behov som patienten hade.

I patientnämndens totala mängd klagomål anmäls vanligtvis ungefär 25 procent av närstående och de får ibland rollen som ombud för patienten i patientnämndens kontakt med vårdgivaren. Högst andel närstående som anmälare är det i klagomål där patienten är under 20 år och över 70 år. Andelen ökar sedan med stigande ålder och i den aktuella perioden var 81 procent av anmälarna närstående när patienten var över 90 år. I 31 klagomål hade

patienten avlidit vid tillfället då närstående anmälde.

En del av rapportens klagomål visar covid-19-pandemins konsekvenser. Detta ses bland annat i en del av de klagomål som närstående har lämnat in gällande slutenvården. Besöksförbudet som rådde under pandemin påverkade närståendes möjlighet att vara hos patienterna och de upplevde då brister i kommunikationen och informationen. De ansåg att detta haft en negativ påverkan på patienternas vård och behandling. Särskilt tydligt sågs detta i klagomål som gällde patienter som vårdats i livets slutskede.

Klagomål om bristande vård och kommunikation i livets slutskede:

”Patienten hade hörselnedsättning och annat modersmål än svenska. Anhörig undrar varför personalen inte involverade anhöriga när de märkte att patienten inte kunde göra sig förstådd. Klagomålet gäller vidare bristande delaktighet i patientens vård och bristande kommunikation med anhöriga när patient blev sämre. Att anhöriga fick vara med patienten hans sista timmar i livet berodde på deras egna initiativ.”

Patienter och närstående berättar:

”Hur har de kunnat bedöma hans tillstånd om de inte har förstått vad han har sagt?”



I väntan på vård

I den största gruppen klagomål befann sig patienten i någon form av väntan på vård när de, eller närstående, kontaktade patientnämnden. Det vanligaste klagomålet gällde tiden under väntan på operation, men det förekom också synpunkter på brister i tillgänglighet till både primärvård och rådgivning, väntan på besök till specialistvård, primärvård eller till undersökning eller behandling. I många av dessa klagomål har patienterna också upplevt en brist på information och återkoppling om hur förloppet går vidare och när de förväntas få vård.

I klagomål om tillgänglighet till primärvården:

"Patienten sökte sin vårdcentral på grund av hjärtklappning. Hon anade att det inte var så akut att hon behövde åka ambulans men ville ändå få det kontrollerat. Det tog lång tid innan hon fick kontakt med någon vårdpersonal."

Patienter och närstående berättar:

"Jag tycker det är helt fel att man inte kan prata med någon direkt, och alla de val som kommer när man ringer in. Det är svårt för mig och man måste veta var man ska trycka för att det ska bli rätt"

De klagomål som gällde väntan på vård och som riktades mot en akutmottagning innehöll ofta en berättelse om lång väntetid men klagomålets kärna var i många fall att patienten kände sig otrygg vid lång väntan. Patienterna upplevde brister i omvårdnad då de fick vänta många timmar utan tillsyn. De klagade också på att de inte fick hjälp till toaletten, fick något att dricka eller en brits för att kunna ligga ner.

I klagomål om omvårdnaden på akutmottagning:

"Anmälaren är närstående och beskriver att patienten som är över 80 uppsökte akuten på förmiddagen en kort tid efter genomförd operation, synligt påverkad av smärta. Hon tilldelades ett rum och fick vänta i mer än 6 timmar utan tillsyn eller information från vårdpersonal. Patienten larmade själv på personal på kvällen för att fråga om hon var bortglömd. När närstående ringde patienten hade hon svårigheter att tala på grund av muntorrhet eftersom hon inte hade druckit något på hela dagen. Senare fick patienten dropp och munspray. Anmälaren anser att omvårdnaden har brustit."

Sedan starten av covid-19-pandemin i början av 2020 har väntetiderna till vård ökat, även om det i slutet av

Meddelanden

2021 sågs en positiv förändring. Av de patienter som i december 2021 väntade på en operation hade 40 procent väntat mer än 90 dagar. Vanligast var väntan bland annat till ögonspecialist och till operation av till exempel ortopediska ingrepp eller allmänkirurgisk operation.¹³ Detta var också de operationer som förekom oftast i patientnämndens klagomål.

I klagomål om väntan på operation:

"Patienten uppger att hen, sedan en misslyckad operation, gått med ständigt läckage och värk i flera år och väntar på tid för operation. Patientens besvär har medfört att patienten inte sovit en hel natt de senaste åren och behöver använda inkontinensskydd dygnet runt. Patienten har fått information om att hens ärende inte är prioriterat och att väntetiden har blivit längre på grund av covid-19-pandemin. Patienten uttrycker dock att hen upplever sig nedprioriterad på grund av hens ålder och upplever inte att läkaren förstår hur mycket hens besvär påverkar patienten."

Patienter och närstående berättar:

"Det känns som om ingen bryr sig på grund av min relativt höga ålder. Skjut på operationen för han kommer ändå snart att dö. Inget ont om läkaren men han verkar inte inse hur dåligt jag mår"

I svar från olika vårdgivare stod vid flera tillfällen att väntetiden för besök eller ingrepp hade blivit längre på grund av pandemins effekter.

¹³ Allt fler väntar längre än vårdgarantins gräns - Socialstyrelsen

När diagnosen dröjde

En del patienter berättade att de hade fått en diagnos som i många fall var allvarlig, och att de hade sökt vård för samma besvär under en kort eller lång tid tidigare. I vissa fall hade patienten sökt upprepade gånger. Flest antal klagomål gällde en cancerdiagnos, men även klagomål på till exempel odiagnostiserade frakturer, infektioner eller stroke framfördes.

I sju av klagomålen i denna rapport uttryckte den skriftliga berättelsen en misstanke hos patient eller närstående att patientens ålder hade gjort att man missbedömde symtomen, kanske förklarade dem som åldersrelaterade och därför inte gick vidare med utredning.

Patientnämnden har redan i en tidigare rapport. belyst att patienter ibland misstänker att vårdens bedömning görs annorlunda utifrån att de är äldre.¹⁴

Socialstyrelsen skriver i "Samlat stöd för patient-säkerhet" om diagnostiseringen som en komplex process och att det finns flera faktorer som kan leda den åt fel håll. Situationer som lyfts fram som exempel på högre risk är till exempel när många läkare är inblandade, eller när kommunikationen brister mellan patienten och hälso- och sjukvårdspersonal.¹⁵

Flera patienter upplevde att de inte blev lyssnade till och inte tagna på allvar och att det var orsaken till att rätt diagnos inte upptäcktes vid besöken.

I klagomål om fördröjd diagnos vid reumatisk sjukdom:

"Patienten sökte sin vårdcentral på grund av kraftigt tilltagande smärtor och värk i hela kroppen."

Patienten hade så ont att hon inte ens kunde sätta upp håret eftersom armarna inte gick att sträcka ut. På vårdcentralen fick hon besked om att det var normalt och åldersrelaterade smärtor. Ingen åtgärd vidtogs. Hon sökte ett tag senare igen på akut tid hos vårdcentralen, träffade en annan läkare som då konstaterade en typ av reumatisk sjukdom."

Patienter och närstående berättar:

"Vårdcentralen borde i högre utsträckning ta denna typ av symtom på allvar när det gäller äldre patienter, och vara mer frikostig med undersökningar innan man ordinerar friskvård. Man vet ju att risken för cancer ökar i högre ålder"

I slutenvården

Många vårdbehov kan idag tillgodoses i öppen vård och väl genomarbetade processer vid många diagnoser har lett till kortare vårdtider. I antal är den stora gruppen som belägger flest vårdplatser inte de äldre, men om man tittar på antal vård dagar på sjukhus per invånare är den högst i gruppen 80 år och äldre.³

I denna åldersgrupp fanns det en större andel klagomål som handlade om slutenvård, än i andra åldersgrupper i patientnämndens totala mängd klagomål. I rapporten har 71 klagomål berört ett en händelse under patientens sjukhusvistelse och närstående var anmälaren i 51 av dessa.

I de klagomål som berörde slutenvården gällde den vanligaste händelsen upplevda brister i planeringen inför utskrivning till hemmet, både till det egna

boendet och till särskilt boende. Ibland var den kommunala hälso- och sjukvården ansvariga för den fortsatta dagliga sjukvården. I vissa fall gällde klagomålet att närstående eller hemtjänst inte hade blivit meddelade att patienten skulle komma hem.

I klagomål om bristande planering inför hemgång:

"Närstående efterfrågade en vårdplanering tillsammans med kommunen inför utskrivning, men patienten skrevs hem utan en sådan. Vid utskrivning meddelades inte närstående. Patienten påminde inför transport hem om sin käpp, men den kom inte med. Patienten blev avsläppt utanför sitt hus och för att komma in behöver man gå upp för en backe och trappa. Det var söndag kväll och halt och snöigt ute. Patienten har dålig balans. Patientens hustru fick syn på patienten och kunde möta på utsidan. Patienten hade inte med sig någon extra medicin av den nya hjärtmedicinen och närmaste apotek ligger 8 km från bostaden. Anhöriga ringde till avdelningen för att efterhöra om patienten kunde vara utan denna medicin till dagen efter, men kunde inte få något besked om detta. Anhöriga ringde också hemsjukvård, men får information att de inte kan göra något då de inte fått någon remiss. Han hade inte fått med sig sina kläder utan hade sjukhusets pyjamasbyxor utan kalsonger. Dagen efter hemkomst ramlar patienten, då han inte har någon käpp, och slår sig så att han får uppsöka akutsjukvård."

¹⁴ Tiden räknas – patienters och närståendes upplevelser av vård vid cancer (vgregion.se)

¹⁵ Diagnostiska fel - Patientsäkerhet (socialstyrelsen.se)

Patienter och närstående berättar:

"Jag är mycket kritisk till att han blev utskriven och hemskickad utan kontakt med mig. Jag är inte sjukvårdsutbildad och har ingen aning om hur jag skulle ta hand om honom eller vilka mediciner han skulle ta."

År 2020 stod fallskador för 7 procent av alla skador inom vården.¹⁶ Bland de klagomål som kom in och som gällde slutenvården, var en del berättelser om att patienten hade fallit och skadats under vårdtiden på sjukhus.

I de klagomål som kom in till patientnämnden innehöll en del synpunkter på att fallet hade kunnat förhindrats av sjukvården om patienten hade fått den tillsyn de närstående ansåg behövdes. Vanligare var dock att den närstående klagade på bristen på information kring själva händelsen, ibland genom att fallet inte kommunicerades direkt med närstående utan först efter flera dagar. Det fanns också berättelser om att fallskadan inte föranledde någon grundlig undersökning vid händelsen vilket hade fördröjt diagnosen.

I klagomål om fallskada:

"Närstående till äldre patient som vårdades på psykiatrisk avdelning beskriver att patienten ramlade två gånger på avdelningen under en tidsperiod på 13 dagar. Patienten blev undersökt av läkare som ska ha bedömt att ingenting var brutet. Patienten fick Alvedon som smärtlindring. Närstående som märkte att patienten var mer förvirrad och smärtpåverkad påtalade detta och patienten

remitterades för röntgenundersökning. En höftfraktur konstaterades, patienten har opererats tre gånger och upplevt stort lidande."

Även när patienter vårdades på sjukhus upplevdes brister i kommunikationen. Detta gjorde i vissa fall att patienter inte kände sig delaktiga eller informerade om vårdens planering. Det framkom också i några klagomål att bristerna i kommunikation och delaktighet hade betydelse för resultatet efter operation.

I klagomål om bristande kommunikation inför operation:

"Patienten har synpunkter på att man opererat in en halvprotes efter fallolycka och bruten lårbenshals hos fysiskt aktiv person. Patienten upplever att

man inte tagit reda på hur aktiv han var innan operationen och att han nu knappt kan gå och tror att det beror på typ av protes man valt."

Vårdgivaren svarar att bedömningen gjordes utifrån tidigare sjukdomar. Man bekräftar patientens uppfattning att man borde ha kommunicerat om patientens fysiska aktivitet med patienten och att man då skulle valt en annan typ av protes. Händelsen ledde till uppdaterade rutiner och ett lärande i verksamheten.

I klagomål på slutenvården fanns också berättelser om att anmälare ansåg att patienterna inte hade fått tillräcklig omvårdnad i form av hjälp med personlig hygien eller mobilisering.



FOTO: INES SEBALJ

¹⁶ Markörbaserad journalgranskning skador i somatisk vård 2013-2020 nationell nivå (skr.se)

När kommunikationen brast

I många klagomål fanns det en synpunkt på brister i kommunikationen även om klagomålets främsta händelse var något annat, till exempel att patienten hade väntat länge på vård. I 66 klagomål var det dock uppenbart att det uttryckta främsta klagomålet handlade om brister i kommunikationen inom öppenvården, och då mellan vårdpersonal och patient eller närstående. Ofta hade patienterna upplevt ett dåligt bemötande och i vissa fall förstärkte ett otrevligt bemötande känslan av att vara gammal och skröplig. Klagomål fanns också gällande brister i informationen. Svårigheterna i kommunikationen bidrog till att patienterna inte kände sig delaktiga i vården.

I klagomål om brister i samtalet med läkaren:

”Patienten hade önskat att hon som äldre hade fått god tid för att samtala om sin hälsa”

”Patienten har svårt att kommunicera med den läkare hon har på mottagningen och har bett att få byta. Patienten uppger att det inte går att ha en dialog med läkaren utan läkaren talar om hur det ska vara och ingen annan har något att säga till om. Patienten uppger att hon upplever att läkaren hänvisar allt till att handla om hennes ålder och när ett hälsoproblem beror på ålder verkar det inte heller finnas något att göra åt det.”

Vissa patienter upplevde att de inte hade fått tillräcklig information inför en operation, till exempel om tänkbara komplikationer. Vid besök hos olika läkare på vårdcentral ansåg en del patienter att en bristande kontinuitet försvårade kommunikationen vilket påverkade vården negativt.

Läkemedelsbehandlingen

Sveriges befolkning blir allt äldre och förskrivning av läkemedel till personer över 75 år har ökat med nära 70 procent de senaste 20 åren. Det finns olika orsaker till att det kan bli problem för äldre i samband med läkemedelsbehandling. Stigande ålder innebär fler läkemedel och kroppen blir på olika sätt känsligare. Information till patienten och patientens delaktighet i sin behandling är viktig. Undersökningar har visat att ju fler läkare som är involverade i en patients vård, desto flera läkemedel förskrivs. Många akuta inläggningar av äldre på sjukhus beror på läkemedel.^{17,18}

I klagomål om biverkningar av läkemedel:

”Då patienten var trött och påverkad samt hade en hörselnedsättning bad närstående om att få medfölja vid besöket. Detta nekades först på grund av pandemin men anmälaren fick sedan lov av sjuksköterska att medfölja. Väl vid vårdcentralen kom läkaren ut och nekade anmälaren att få följa med in. Anmälaren hade då förklarat patientens svårigheter att själv framföra sina besvär samt patientens begränsade hörsel. Vid läkarbesök fick

patienten utskrivet penicillin och tog tre tabletter. Patienten, som hade ulcerös kolit och inte tål den sortens medicin, drabbades därefter av kraftig diarré.”



FOTO: ELINA JOHANSSON

¹⁷ Risk att äldre får fel och för många läkemedel - 1177

¹⁸ Läkemedelsbehandling hos äldre | Läkemedelsboken (lakemedelsboken.se)

Största delen av de 34 klagomål som kom in under perioden och som handlade om läkemedel gällde primärvården. Flera av dem berörde brister i delaktighet och uppföljning. Patienter med flera sjukdomar var oroliga när uppföljningen inte blev regelbunden som den tidigare hade varit. Kontakten med vårdcentralen inför förnyelse av recept skedde då via 1177 och patienter kunde inte få svar på sina frågor.

Patienter och närstående berättar:

"Har det gått ett år så behöver man ju som patient få kolla upp alla sina värden innan några nya mediciner skrivs ut. Det är inte konstigt att det blir så mycket felbehandlingar"

Svar från vårdgivare har inkommit där man ser att läkemedel i vissa fall har orsakat symtom som man har trott var sjukdom, och där patienterna blev symtomfria efter avslut av behandlingen.

Klagomål fanns också på primärvården om att behandling med lugnande läkemedel skulle skrivas ut i lägre dos, eller sättas ut helt, ibland efter många års behandling. Detta gav upphov till oro hos patienter som inte kände sig delaktiga i beslutet och var oroliga för biverkningar.

Efter behandlingen

I patientnämndens totala mängd klagomål under perioden fanns det berättelser om en upplevd vårdskada i cirka 8 procent av alla ärenden. Den siffran var varken högre eller lägre i patientgruppen över 70 år. Patientnämnden dokumenterar och använder uttrycket upplevd vårdskada i klagomålsärenden eftersom nämnden inte gör någon bedömning om det patienten upplevt kan betecknas som vårdskada enligt definitionen i patientsäkerhetslag (2010:659). Klagomålen handlade till största delen om komplikationer efter en operation, till exempel infektion, eller att resultatet inte blev som förväntat med kvarstående smärta eller nedsatt rörlighet. Främst var det efter ortopediska operationer eller operation av grå starr som klagomål på upplevd vårdskada förekom men även efter andra operationer och olika behandlingar.

I klagomål om bristande resultat efter operationen:

"Patienten kände direkt efter operationen att benet inte gick att styra. Hon var efter det på flera återbesök på mottagningen men läkarna sa att orsaken var gamla muskler och att det inte gick att åtgärda på något sätt. Patienten har haft en engagerad fysioterapeut och hon har varit mycket flitig med träningen men det har försämrat den värk som patienten har och har inte förbättrat funktionen i benet. Hon har varit en mycket aktiv person men kan nu bara ligga, inte sitta, vilket gör henne nedstämd."

Patienten berättar i samtal med patientnämnden:

Patienten uttrycker att det känns som om man inte är värd något när man är gammal och att vårdgivaren är mindre benägen att hitta en åtgärd som kan förbättra.

Ibland bekräftar vårdgivaren patientens eller närståendes misstanke om vårdskada i svaret till patientnämnden men vanligare är att besvären förklaras som en komplikation som man inte hade kunnat undvika genom att välja annan metod för behandling eller operation.



Hemsjukvård och övriga klagomål

Patientnämnden har vanligtvis få klagomål på den kommunala hälso- och sjukvården, cirka 2 procent av alla klagomål under de senaste åren. I denna patientgrupp fanns 15 klagomål gällande hemsjukvård varav 14 var anmälda av någon närstående. Flera klagomål handlade om de bedömningar som gjordes i patientens hem vid frågeställningar om patienten skulle behöva sjukhusvård. Några närstående upplevde att patienter hade fått vänta på hjälp i hemmet och en del uttryckte att de efter det kände otrygghet. Det fanns också klagomål om läkemedelshantering eller omläggning, samt förekom att hemsjukvården var en del av en händelsekedja när planeringen inför utskrivning från sjukhus upplevdes bristande.

Patienter och närstående berättar:

"Närstående framför klagomål på att ingen sjuksköterska från hemsjukvården fanns på plats i hemmet de gånger ambulans tillkallades. De närstående kände sig ensamma och utsatta i den situationen och upplevde att de fick argumentera med ambulanspersonalen i hopp om att patienten skulle få följa med till sjukhus. Närstående menar att de uppfattat att hemsjukvården delade samma uppfattning om att patienten var i behov av sjukhusvård."

I gruppen som fick benämningen övriga klagomål gällde klagomålen till exempel felaktig journalhandling eller faktura, misstanke om sekretessbrott eller nekat hjälpmedel. Även de klagomål som gällde sjukresor grupperades här.



FOTO: JOHANNA EWALD ST MICHAELS

Analys/diskussion

Bland utredare på patientnämnden finns en erfarenhet av att äldre personer i kontakt med patientnämnden i större utsträckning uttrycker att de är rädda att den fortsatta vården eller bemötandet ska påverkas om klagomål förs fram till vårdgivaren. Ibland kan patienterna också uttrycka att då de har goda erfarenheter av sjukvården för övrigt så har de ingen vilja att klaga. Som tidigare nämnts i rapporten är äldre personer mindre benägna att klaga på vården. Psykisk ohälsa är vanligt i gruppen äldre.¹⁹ Trots det är det mycket få klagomål som kommer in till patientnämnden gällande psykiatrisk specialistvård för äldre eller vård för psykisk ohälsa inom primärvården.

- **Äldre personer klagar i mindre utsträckning. Informationen behöver ökas till äldre personer om på vilket sätt deras synpunkter kan bidra till sjukvårdens kvalitetsarbete och att patientnämnden kan hjälpa dem föra fram deras klagomål och frågor.**

Vården ska så långt som möjligt utformas i samråd med patienten, och närstående ska ges möjlighet till delaktighet när det är lämpligt. Många klagomål vittnade om brister i informationen, att den har varit otillräcklig eller otydlig. I flera svar från vårdgivarna bekräftas också att informationen har brustit och

¹⁹ Psykisk ohälsa vanligt bland personer 65 år eller äldre – men det går att förebygga, Folkhälsomyndigheten

att patienten eller närstående inte har fått tillräcklig möjlighet till delaktighet. Detta har ibland påverkat vården negativt eller har gett en otillräcklig förståelse hos patient och närstående, till exempel för val av behandlingsmetod eller bedömning om behandling är aktuell. Kommunikationen kan underlättas när vårdkontakten är känd för patienten och flera patienter efterfrågar ökad kontinuitet. Kontinuitet kan vara en viktig och trygghetsskapande faktor och en huvudansvarig läkare som har helhetssyn på behandling kan till exempel öka säkerheten i en läkemedelsbehandling hos den äldre patienten.¹⁸

- **Patientnämndens klagomål visar behovet av att i varje vårdmöte säkerställa att mottagaren kan tillgodogöra sig informationen och att den är anpassad efter patientens personliga förutsättningar. Information till närstående kan vara ett viktigt komplement och öka patientens möjlighet till delaktighet.**

Tillgängligheten till sjukvården upplevdes av en del patienter som begränsad. Med nedsatt syn eller med andra funktionsnedsättningar kunde den digitala kontakten upplevas som svår om patienterna hänvisades till 1177 för kontakt.



- **Patienter önskar en möjlighet att lättare komma i kontakt med sin mottagning eller vårdcentral via telefon och då utan för många knappval.**

I flera av klagomålen som gällde ett slutenvårdstillsfälle fanns en berättelse om brister vid utskrivning, ofta med flera olika delar som inte hade fungerat. Var och en av de olika händelserna kan orsaka betydande problem vid en hemgång och äventyra patientsäkerheten. Alla inblandade personalkategorier har en viktig del i att vårdssituationen skall fungera och kännas trygg för patienten. I statistik ses att vårdtiderna förkortats och i framtida prognoser väntas denna utveckling fortsätta.

- **Inom vårdtidens längd behöver planering för hemgång få tillräckligt med utrymme. Tydliga rutiner behöver finnas och i patientnämndens klagomål ses att dialogen med närstående kan vara en viktig del av en säker hemgång.**

Vården som individanpassad och personcentrerad är något som efterfrågas och önskas, det kunde utläsas i patientnämndens klagomål. I flera klagomål ansåg patient eller närstående att vården i större utsträckning behöver anpassa insatserna till den äldre personen och de svårigheter i form av minskad autonomi som sjukdom och åldrande kan föra med sig. I en situation där en patient i vanliga fall ges rådet att återvända till hemmet med egenvård och

avvakta om tillståndet förvärras, kan situationen innebära en otrygghet och en svårighet för en person i hög ålder. I klagomålen framhölls det som särskilt svårt i de fall där den äldre bodde ensam i eget boende.

- **Personcentrering ter sig extra viktig i vården av äldre personer med tanke på att den åldrande människan kan ha så olika behov och förutsättningar.**

Vikten av individanpassning sågs också tydligt då en del patienter upplevde att de blev behandlade som skörare än vad de var eller med uppfattningen att de hade lägre förväntningar på livets innehåll och kvalitet. Patienterna uppfattade att de hade särbehandlats på grund av sin ålder och inte bedömts och behandlats utifrån sina förutsättningar. Dessa patienter berättade ofta om värdet av att upprätthålla ett aktivt och socialt liv.

- **Medvetenhet om ålderism och hur den påverkar det egna synsättet är en viktig kunskap hos alla funktioner i samhället.**

Åldrandets frihet

*För min del har jag ålderdomen olevd kvar
och tror mig ändå veta att den är
de hopplöst akterseglades epok,
en ödslig vårdhemsväntan på finalen.*

*Men när jag själv tar plats försvinner plötsligt
de gamla gubbarna och gummorna
som förut fyllde hemmet med sitt gnäll,
och vad jag till min häpnad ser är idel
jämnåriga, och det är något annat.*

*De andra blir helt enkelt vi, och vi
är varken unga eller gamla för
varandra. Vi är vi och därmed punkt.*

*(Ur Varför har nätterna inga namn av
Göran Palm 1971)*

Bilaga, statistik

Diagram 1

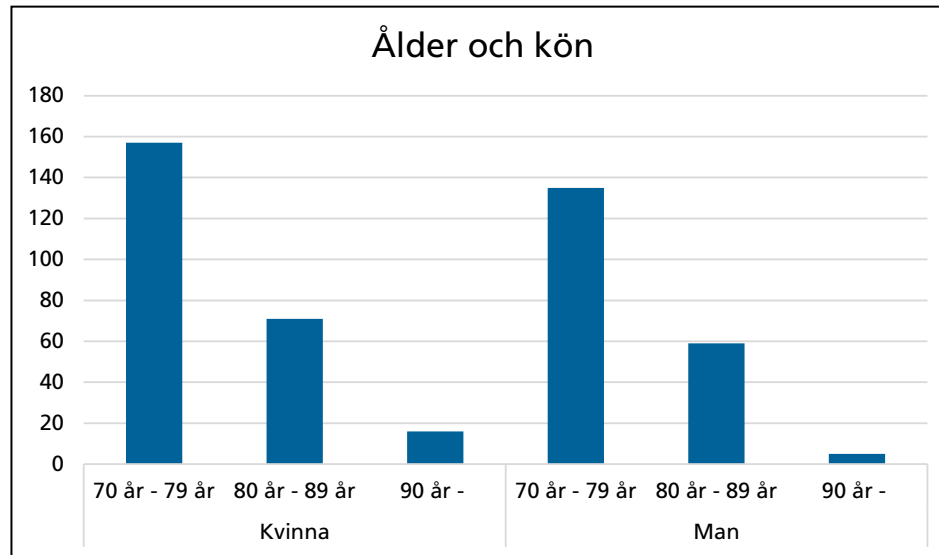


Diagram 2

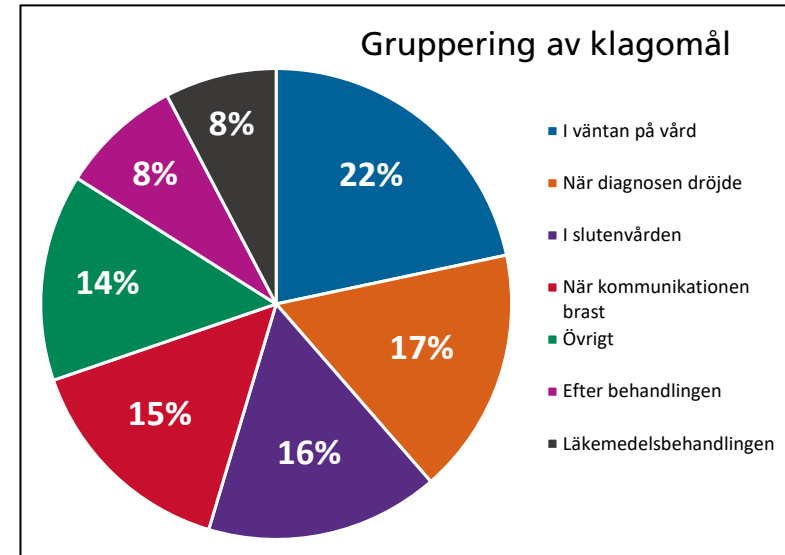
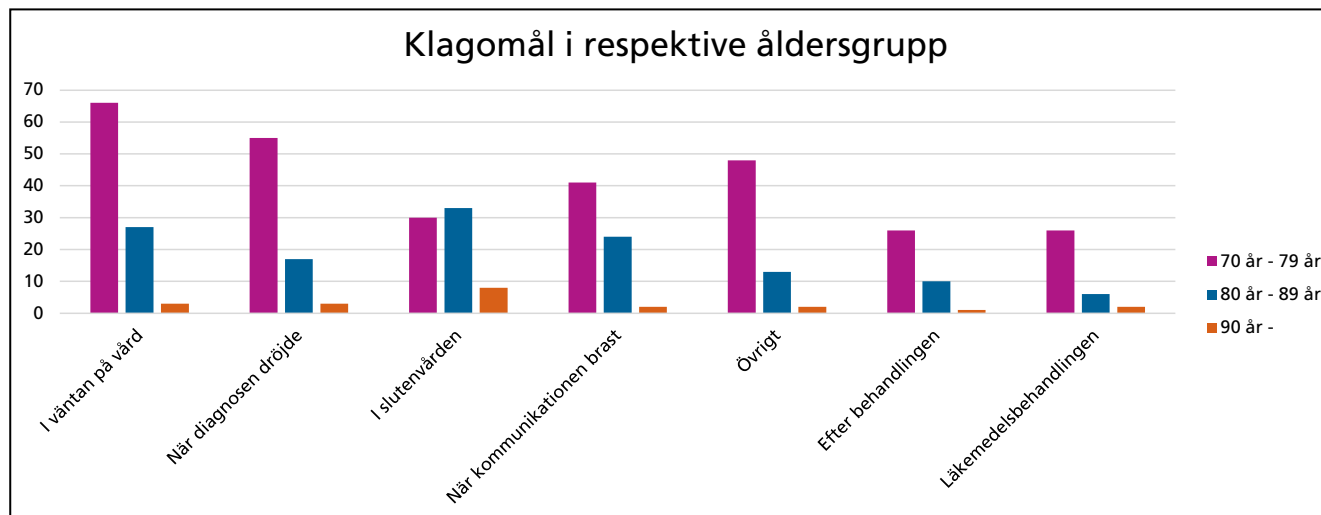


Diagram 3







Kommunstyrelsen

§ 230

Dnr 2022-000473

Upphandlingsfunktion i Vårgårda och Herrljunga kommuner

Kommunstyrelsens beslut

Kommunstyrelsen beslutar att upphandla upphandlingsfunktionen, samt att ge till förvaltningen i uppdrag att under avtalstiden föra fortsatt dialog kring ett eventuellt kommunsamarbete på längre sikt.

Sammanfattning

Under 2019 organiserades upphandlingsfunktionen under servicenämnd ekonomi och personal. Samtidigt omorganiserades upphandlingsfunktionen i Herrljunga och Vårgårda kommuner från att ha genomförts av en person anställd i Vårgårda till att outsourcas till ett externt företag. Upphandling genomfördes och företaget Zango AB tilldelades uppdraget. Vårgårda och Herrljunga kommuner tecknade ett fyraårigt avtal kring upphandlingstjänster som löper ut under våren 2023.

Kommunstyrelsen i Vårgårda gav till förvaltningen i uppdrag att utreda hur upphandlingsfunktionen organiseras efter avtalstidens slut, KS 2022-03-23 §63. Förvaltningen har tagit fram en rapport där resultatet av utredningen redovisas.

Utifrån slutsatserna i rapporten är förvaltningens rekommendation att för ytterligare en period upphandla en extern leverantör av upphandlingsfunktionen. Under avtalstiden kan dialog fortsatt föras kring ett eventuellt framtida kommunsamarbete på längre sikt.

Upphandlingsorganisation i egen regi bedöms utifrån kompetensförsörjningsperspektiv för sårbar för att genomföras med goda resultat. Däremot kan en upphandlad funktion med fördel kombineras och kompletteras med tvärfunktionella team inom kommunerna. Upphandlingsfunktionens roll kan förtydligas i inköpsammanhang, ledningsgrupperna involveras och den interna styrningen mot kommunernas mål förstärkas.

Rapporten redovisades för servicenämnden ekonomi/personal vid sammanträdet 2022-11-02 § 23.

Justerandes signatur

Utdragsbestyrkande



Kommunstyrelsen

Förvaltningens förslag till beslut

Kommunstyrelsen beslutar att upphandla upphandlingsfunktionen, samt att ge till förvaltningen i uppdrag att under avtalstiden föra fortsatt dialog kring ett eventuellt kommunsamarbete på längre sikt.

I kommunstyrelsen

Kaisa Lundqvist redogör för ärendet.

Paragrafen skickas till

Förvaltningsledningsgruppen

Herrljunga kommun



Datum
2022-12-01

Information om livsmedelsrevisioner av kommuner

Bakgrund

Enligt förordning (EG) 2017/625, den s k kontrollförordningen, finns krav på hur kontrollmyndigheter ska utföra kontroll och vilka krav myndigheterna har att förhålla sig till. I förordningen finns ett krav att varje myndighet ska låta revidera sin verksamhet. Länsstyrelserna har reviderat kommunerna enligt kontrollområdet offentlig kontroll av livsmedel utan att debitera kommunerna eller att ha ett formellt bemyndigande.

Nuläge

Länsstyrelserna har lyft frågan om finansiering och bemyndigande till ansvariga för den nationella revisionskedjan. Innan ett bemyndigande och finansieringsfrågan är utredd kommer länsstyrelserna inte ha möjlighet att som tidigare utföra revisioner av kommunernas offentliga kontroll av livsmedel. Information har tidigare skickats till samtliga kommuner under december 2021 där det framgick att inga revisioner skulle utföras under 2022. Diskussioner pågår med Näringsdepartementet men eftersom det ännu inte finns ett bemyndigande eller klargjord finansiering kommer länsstyrelserna inte att utföra revisioner av den kommunala livsmedelskontrollen under 2023.

Framtid

Länsstyrelserna har föreslagit att uppdraget att revidera kommunerna ska finnas hos länsstyrelserna och att finansiering ska ske med anslag. Om ett bemyndigande finns och finansieringsfrågan är utredd har länsstyrelserna för avsikt att återuppta kommunrevisionerna under år 2024.

Kontaktuppgifter

Har du fler frågor om kommunrevisorerna, vänligen kontakta länsstyrelsen i ditt län.

Med vänliga hälsningar

Johanna Sandwall, Länsråd, Länsstyrelsen i Södermanlands län
Ansvarigt länsråd för djurskydds- och veterinära frågor